



Românii în *Marele Război* Anul 1915



editura militară



INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE
DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ

**ROMÂNII ÎN „MARELE RĂZBOI”
ANUL 1915**

INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE
DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ

ROMÂNII ÎN „MARELE RĂZBOI” ANUL 1915

Documente, impresii, mărturii

Coordonator:

General-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu



EDITURA MILITARĂ,
BUCUREȘTI, 2015

Coperta: Adrian PANDEA
Layout: Marius IORGULESCU

Responsabil de volum: Petre Otu

Selecția documentelor:

Petre Otu
Alexandru Madgearu
Cerasela Moldoveanu

Procesare texte:

Mihaela Cocină
Luminița Drăghia
Laurențiu Ionescu
Magdalena Kőrösi
Alexandru Madgearu
Cerasela Moldoveanu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ
(București)

Românii în Marele Război: anul 1915 / Institutul pentru Studii Politice de Apărare și
Istorie Militară: coord.: Mihail E. Ionescu. –
București: Editura Militară, 2015

Bibliogr.

Index

ISBN 978-973-32-0996-6

I. Ionescu, Mihail E. (coord.)

94(498)“1915”

CUPRINS

<i>PREFAȚĂ</i> de general-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu.....	7
<i>NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI</i> de Petre Otu.....	19
<i>ABREVIERI</i>	21
<i>LISTA DOCUMENTELOR</i>	23
Capitolul I. NEUTRALITATEA ROMÂNIEI ȘI PROBLEMELE EI ÎN ANUL 1915	37
<i>Documente</i>	49
Capitolul II. SITUAȚIA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA, BANAT, BUCOVINA ȘI BASARABIA	227
<i>Documente</i>	231
Capitolul III. INTRAREA ITALIEI ÎN RĂZBOI ȘI CONSECINȚELE PENTRU ROMÂNIA	273
<i>Documente</i>	277
Capitolul IV. RELAȚII ROMÂNNO-BULGARE. INTRAREA BULGARIEI ÎN RĂZBOI DE PARTEA PUTERILOR CENTRALE	339
<i>Documente</i>	342
Capitolul V. EFORTURI PENTRU PREGĂTIREA ARMATEI	383
<i>Documente</i>	388
<i>CRONOLOGIE</i>	427
<i>BIBLIOGRAFIE</i>	433

Prefață

Sfârșitul anului 1914 consemna finalul a cinci luni de sângeroasă înfruntare, dar nicidecum sfârșitul celui dintâi război mondial. Speranțele tuturor beligeranților la dezlănțuirea „tunurilor din august” 1914 într-un război scurt – „până în Crăciun” – se spulberaseră, iar factorii de decizie ai principalelor state implicate declanșaseră deja planificarea pe termen mediu și lung. Așa cum arată documentele vremii, dar deopotrivă și memorialistica postbelică, chiar dacă mulți se resemnaseră cu un război prelungit, puțini își închipuiau că vor mai trece încă patru ani plini până la finalul acestuia.

Mai mult decât atât, pentru unii decidenți, convingerea că războiul va fi scurt a continuat să fie inertială. Un exemplu, între altele, în acest sens, îl găsim chiar în documentele publicate în acest volum, anume referirile la așa-numitul „incident Poklevski”, când, se pare – așa cel puțin înclină să creadă I.G. Duca –, premierul Ion I.C. Brătianu s-a lăsat „furat” de acest miraj al războiului scurt. El a semnat un document, la solicitarea ministrului rus la București, care ar fi putut arunca România în război în condiții cu totul nesatisfăcătoare. Presat inimaginabil privind momentul intrării în război de către interlocutor, premierul român a cedat unei solicitări a diplomatului rus de a semna un document ce-l angaja în acest sens odată ce ar fi fost recunoscute de către Aliați drepturile noastre teritoriale și acceptate toate condițiile ridicate de România (sprijin militar aliat, ofensiva în sud pentru „fixarea” Bulgariei etc.). Ceea ce a și făcut la sfârșitul lui iunie și începutul lui iulie 1915, considerând în acel moment că evoluția operațiilor militare pe frontul de est era deosebit de favorabilă, practic probabil încredințat a fi decisivă pentru sfârșitul conflagrației. Așa cum arăta Duca, „până azi a rămas pentru mine o enigmă faptul că Brătianu, atât de dibaci, atât de circumspect, a putut cădea în cursa lui Poklevski. Găsesc o explicație și găsesc și o scuză. Sub impresia intrării în acțiune a Italiei, își va fi închipuit poate Brătianu că devine iminentă și obligația noastră de a intra în război. Pe de altă parte, desigur, când a dat lui Poklevski declarația, situația frontului rusesc autoriza multe speranțe. Tot dezastrul rușilor a avut loc însă în răstimpul dintre declarație și primirea de către Aliați a condițiilor noastre. Dar nici explicația, nici scuza nu pot acoperi greșeala lui Brătianu, căci greșeala a fost o netăgăduită greșeală serioasă. În tot timpul neutralității și războiului, a fost singurul său moment de rătăcire. Încolo, de la un capăt la altul, a condus acțiunea diplomatică a României cu o limpeziciune de vederi, cu o stăpânire de sine, cu o siguranță și cu o măiestrie pe care niciun om însuflețit de spiritul dreptății nu i le poate tăgădui.”¹

¹ I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol. I, Jon Dumitru-Verlag, München, 1981, p. 175-176.

Dar astfel de speranțe erau nutrite și în cazul beligeranților majori. Ne referim doar la atacul aliat asupra „pântecelui moale” al Europei, mai precis la debarcarea anglo-franceză în zona Strâmtoarelor la începutul anului 1915, care, cuplată cu intrarea Italiei în război (aprilie) a îndreptățit atât Parisul, cât mai ales Londra, unde a fost gândit acest plan, să creadă într-un sfârșit rapid al războiului. „Înghițelul” înregistrat pe principalul front, cel de vest, precum și în estul continentului – imobilism care, curând, va lua forma extenuantă și nimicitoare de moral al trupelor a „războiului de tranșee” – a făcut decidenții să gândească alternative la deznodământul pe aceste teatre prin apelul la lovituri puternice la „periferie”. Ideea asaltării „pântecelui moale” al continentului, așadar o lovitură dată Imperiului Otoman și scoaterea sa din ecuație prin cucerirea Constantinopolului, întrunea condițiile unei decizii rapide: oferea legătură directă cu Rusia prin Strâmtoare pentru aprovizionarea acesteia cu material de război, aducea statele balcanice încă nedecise în tabăra Antantei și asigura practic o încercuire a Puterilor Centrale. Ideea a apărut atât la Paris, cât și la Londra, și a fost pusă în aplicare, iar Italia a decis intrarea în război. Numai că ceea ce Clausewitz a numit „*fog of war*” – tradus prin impredictibilitatea desfășurării operațiilor militare în zorii erei industriale – a făcut această idee, altfel brillantă strategic și vădită validă în toamna anului 1918, să eșueze în implementare. Fie Imperiul Otoman a avut resursele necesare rezistenței cu succes în fața atacului aliat, fie Antanta nu a dislocat forțele necesare unei operații de asemenea anvergură, subestimând tăria opoziției turcești, cert este că „războiul la periferie”, ca soluție pentru o victorie rapidă, înregistra un prim eșec, dar năștea o saga a implicării belice a corpului ANZAC nici azi uitată.

Dar ar fi o greșeală să considerăm că toate statele – ori mai degrabă toți decidenții europeni – considerau că războiul avea să fie în mod cert unul scurt. Un lucru era să urmărești decizia rapidă, altul era că acest obiectiv era ținut de ambele tabere, iar confruntarea de voință între ele a fost remarcabilă, vădind reziliența lor la presiunile extraordinare ale celui dintâi război de asemenea dimensiuni al erei industriale. Au fost însă și persoane cu răspunderi majore din marile state beligerante care au realizat că lumea se afla în fața altui tip de război, iar durata acestuia era în funcție de achizițiile tehnologice acumulate, cărora inovația „biciuită” de imperativele luptei pe viață și pe moarte la nivel sistemic le adăuga performanțe tot mai înalte, precum și de capacitățile fără precedent aflate la dispoziție – de a înarma și a menține sub arme mase uriașe de oameni, de a le deplasa cu viteză pe distanțe uriașe, precum și de a le aproviziona constant cu cele necesare. Curând, a devenit clar acestor responsabili că războiul însemna de această dată nu ceea ce fusese anterior, vreme de secole, ci o înfruntare în care mobilizarea resurselor integrale ale națiunii era absolut necesară, că, în fapt, ceea ce avea să aducă deznodământul erau mărimea și exploatarea potențialului uman, industrial și moral aflat la dispoziție. De altfel, încă din calculele acestui început de an, percepția acestui nou tip de război a fost conștientizată și a intrat în metodologia de planificare a statelor majore ale beligeranților, acestea imaginând operații și calculând raportul de forțe cu adversarul în „sute de mii (milioane) de baionete”, așadar mărimea potențialului demografic mobilizabil. Instruirea, înarmarea, dislocarea acestora pe teatrele de operații militare, aprovizionarea lor cu cele necesare în timpul luptei deveneau, tocmai pornind de la această percepție, subînțelese, și presupuneau efort economic, cu deosebire industrial, încordare financiară și moral pe potrivă. Pentru a ilustra această nouă percepție/abordare, inclusiv a dimensiunilor în care erau obligați planificatorii militari ai marilor puteri să considere viitorul pe termen scurt și mediu, ne referim la răspunsul primit de ambasadorul francez la Petersburg, Maurice Paléologue, din partea generalului rus M.A. Beliaev, șeful interimar al Statului Major General și adjunct al ministrului de război, chestionat cu privire la lipsurile materiale ale armatei ruse pe care le invocau responsabilii politici ruși presați de aliați să acționeze: „Pierderile noastre umane au fost uriașe, iar, dacă s-ar fi pus doar problema de a înlocui risipa, nu ne-ar fi luat mult, din moment ce avem peste 800 000 de oameni în cazărmi. Dar nu avem suficiente puști pentru a-i înarma

și antrena pe acești oameni. Rezerva noastră inițială a fost de 5 600 000 de puști; sau, cel puțin, așa am crezut. Așa a crezut și Marele Duce Nicolae; așa am crezut până și eu. Am fost induși în eroare dintr-o intenție criminală: magaziiile noastre sunt aproape goale. Iertați-mă că nu intru în și mai multe detalii în privința acestei chestiuni dureroase. Pentru a acoperi deficitul, suntem pe cale să cumpărăm un milion de puști din Japonia și din America și sperăm să creștem producția propriilor noastre fabrici la o sută de mii pe lună. Poate Franța și Anglia ne vor ajuta cu câteva sute de mii. Situația nu e cu nimic mai puțin dificilă în privința muniției. Consumul a depășit toate calculele și estimările noastre. La începutul războiului, aveam în arsenalul nostru 5 200 000 de proiectile de 76 mm. Acum, întreaga rezervă este epuizată. Armatele noastre au nevoie de 45 000 de proiectile pe zi. Producția noastră maximă este de 13 000: sperăm să ajungă la 20 000 în jurul datei de 15 februarie. Până la acea dată, situația armatelor noastre nu va fi doar dificilă, ci și periculoasă. În martie vor începe să sosească livrările pentru comenzile lansate în străinătate; bănuiesc că așa vom ajunge la 27 000 de proiectile pe zi în jurul datei de 15 aprilie și cam la 40 000 după 15 mai... Asta este tot ce pot să vă spun în momentul de față, domnule ambasador. Nu am ascuns nimic de dumneavoastră.”² Așadar, pe scurt, era vorba nu de oameni la dispoziție, ci de capacități industriale pentru a acționa eficient.

Pentru a mai da o măsură a paradigmei în care decidenții militari încep să vadă acest război, cu totul deosebit de celelalte, iată un document pe care liderii militari britanici l-au înaintat cabinetului la sfârșitul anului 1914³:

Forțele combatante la 29 decembrie 1914

Planificat			
Inamic		Aliați	
Germania	3 750 000	Franța	1 550 000
Austro-Ungaria	1 450 000	Rusia	2 200 000
		Marea Britanie	300 000
		Serbia	250 000
		Belgia	100 000
<i>Total</i>	5 200 000	<i>Total</i>	4 400 000
Real			
Inamic		Aliați	
Germania	3 200 000	Franța	1 500 000
Austro-Ungaria	1 000 000	Rusia	1 200 000
		Marea Britanie	300 000
		Serbia	200 000
		Belgia	50 000
<i>Total</i>	4 200 000	<i>Total</i>	3 250 000

Iar asemenea sinteze ale raportului de forțe erau însoțite de altele, care înfățișau impasul intervenit pe frontul de vest (cum este cel din pagina următoare, înaintat, la aceeași dată cu precedentul document, forurilor politice de decizie).

² Vezi Maurice Paléologue, *An Ambassador's Memoirs*, Volume I, Friday, December 19, 1914, -<http://www.alexanderpalace.org/mpmemoirs/7.html>.

³ *First world war ministers were warned of 'eternal stalemate' in January 1915*, în „The Guardian”, July 30, 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/jul/30/first-world-war-ministers-eternal-stalemate-cabinet-papers>

Comparație între forțele anglo-franceze și cele germane
în Franța și Flandra, la 29 decembrie 1914

	Tunuri*	Puști (planificat)	Puști (real)	Regimente de cavalerie (altele decât cavaleria divizionară)
Marea Britanie	924	165 000	156 000	43
Franța	5 100	1 044 000	1 044 000	40
<i>Total</i>	6 024	1 209 000	1 200 000	83
Germania	4 852	1 105 000	700 000	18**
<i>Diferența în favoarea Aliaților</i>	1 172	104 000	500 000	65

* Nu există informații certe privind tunurile din dotarea grupului von Falkenhäusen.

** Nu pe front, dar posibil în Belgia.

Teoretizarea acestui nou tip de război, care încorda toate forțele unei națiuni – materiale și umane –, avea să o facă un comandant militar de mare calibru, practic planificatorul principal al efortului belic german, Erich Ludendorff, după sfârșitul conflagrației, în lucrarea *Războiul total*⁴, o carte care practic rezumă experiența sa de conducere militară și, în final, politica privind caracterul confruntării în care jucase un rol atât de important.

O primă reacție a liderilor politico-militari din ambele tabere în fața acestui impas sau „pat strategic” înregistrat pe fronturi a fost să caute deznodământul victorios prin identificarea locului și momentului unei lovituri surpriză, care nu doar să distrugă mari efective ale inamicului, dar să și smulgă în propriul folos posibili aliați, astfel încât să optimizeze raportul de forțe, așa cum era prezentat în documentele sinteză de genul celor înfățișate mai sus. Acesta a fost cazul operației anglo-franceze de la Gallipoli, lansată la 25 aprilie 1915, un astfel de mod de gândire a guvernat decizia Antantei de a promite bună parte a revendicărilor teritoriale ale Italiei pentru atragerea ei în război (aprilie 1915) sau străduința Germaniei de a include Bulgaria în propria tabără. Ceea ce ne vădește că, chiar la nivelul anului 1915 ori cel puțin al primei părți a acestuia, mitul războiului scurt fusese înlocuit cu alt mit, acela al unei lovituri devastatoare pentru inamic, care să-l înfrângă sau cel puțin să-l slăbească iremediabil. Lumea se afla departe de percepția războiului ca unul de tranșee, îndelungat, care va fi un veritabil abator uman, va include mari convulsii social-politice și va schimba nu doar harta globului, dar va transforma chiar sistemul de state, în ansamblu, și modul lui de funcționare. Dar deja plutea, la sfârșitul anului 1914, în rândurile decidenților, al oamenilor bine informați, ideea că războiul acesta va fi unul foarte lung, de atriție. „Într-o oră, 1914 se va încheia – scria la 31 decembrie 1914 în jurnalul său Maurice Paléologue. [...] Din momentul în care acest război a dat toată lumea peste cap, mult prea des evenimentele au sfidat și cele mai raționale calcule și au luat în derâdere și cele mai prudente estimări, încât nimeni nu se mai poate aventura în profeții în afara viitorului apropiat și a necunoscutelor imediate. Cu toate acestea, în această după-amiază am avut o lungă și sinceră discuție cu ministrul elvețian, Odier. Schimbul de in-

⁴ Vezi Erich Ludendorff, *Der totale Krieg*, Munich, 1936; pentru biografia lui, vezi: <http://www.britannica.com/biography/Erich-Ludendorff>.

formații și de idei și diferențele între punctele noastre de vedere mi-au lărgit orizonturile într-o oarecare măsură. Odier are o minte lucidă și exactă, aducând laolaltă un puternic simț al realității și o vastă experiență. Am ajuns amândoi la concluzia că Germania a făcut o gravă greșeală când și-a închipuit că ar putea câștiga războiul din prima; că va fi o luptă foarte, foarte lungă și că victoria va aparține în cele din urmă celui mai tenace dintre combatanți. Astfel, războiul va deveni unul de uzură, iar uzura trebuie să fie totală, presupunând epuizarea rezervelor de hrană, a producției industriale, a resurselor umane și a resorturilor morale! Și este limpede că de aceste resorturi morale va depinde decizia în acel ultim moment disperat.”⁵

Dar era oare, la începutul anului 1915, acest război o conflagrație mondială? În mod obișnuit numim această confruntare drept cea dintâi conflagrație mondială sau cel dintâi război hegemonic al erei moderne, întrucât ar fi cuprins întreaga planetă. Parțial este corect, din punct de vedere sistemic, întrucât, deși angajase inițial doar marile puteri europene și sateliți/aliați continentali ai acestora (agresiunea Imperiului Habsburgic împotriva Serbiei declanșase lanțul inexorabil al declarațiilor de război între marile puteri europene la sfârșit de iulie și început de august 1914), dominația imperială a acestora asupra cvasitotalității planetei conferea confruntării dimensiuni mult dincolo de bătrâna Europă. Posesiunile coloniale ale metropolelor europene au devenit rapid obiective de război ale beligeranților, pe lângă faptul că au furnizat acestora resurse materiale indispensabile, inclusiv combatanți. Dar este real și din altă perspectivă, anume a mondializării lui treptate. În 1915, Japonia devine extrem de asertivă în Asia și încheie tratate cu China, în mai înaintând un ultimatum acestei țări solicitând concesii teritoriale (la 9 mai, guvernul chinez le acceptă). La 25 mai, Japonia impune Chinei un alt tratat, prin care dobândește concesii teritoriale în Manciuria de Sud și Mongolia interioară, iar în august se substituie drepturilor germane din Tsingtau. În sfârșit, la 19 octombrie 1915, Japonia aderă la Pactul de la Londra, devenind practic aliată a Antantei. Așadar, în ansamblul sistemului cu caracter predominant europocentric, datorită posesiunilor globale ale metropolelor de pe bătrânul continent, actori majori locali – Japonia sau chiar China, în Asia – devin implicați direct în conflagrație. Sigur va trebui așteptat 1917 pentru ca intrarea în război a SUA să schimbe raporturile de forțe din Europa și să determine cu puterea evidenței caracterul mondial al războiului și să fie prefigurată ordinea globală liberală 1.0 la sfârșitul conflagrației.

Ceea ce este iarăși de subliniat în acest context este faptul că însuși caracterul mondial al războiului, dobândit gradual, este concomitent cu o fragilizare a europocentrismului sistemului. Iar acest lucru nu trebuie cantonat doar la Japonia – 1915 – sau SUA – 1917 –, care au smuls Europei monopolul afacerilor globale, dar și la alte evenimente care se derulează chiar în acest an 1915. Africa de Sud, dominion la Marii Britanii, devine crescând un actor local de însemnătate în sudul continentului. La 14 aprilie 1915, Secretarul pentru Colonii al Marii Britanii anunță că dominioanele vor fi consultate în ceea ce privește termenii de pace, ceea ce semnifică o sporire semnificativă a standardului acestora în administrația imperială, iar, la 14 iulie, premierul Canadei participă pentru prima dată la o reuniune a cabinetului britanic. Este un început de „decolonizare“ modest, dar semnificativ, chiar dacă se referă doar la lumea anglo-saxonă.

Un proces care se leagă de ansamblul sistemului internațional de state este evidențiat cu putere încă din acest an în legătură cu pregătirea pacii. Antanta, cu deosebire, sigură de victorie, începe să deseneze noua hartă a sistemului, în consecință fiind prefigurate dispariții de mari state – imperii, precum cel Habsburgic sau Otoman – sau întărirea considerabilă a unor actori minori, ori apariția unora noi. Două exemple sunt concludente încă din acest an pentru orientarea laboratoarelor geopolitice ale Antantei. Astfel, urmare a unei note a guvernului rus înaintată aliaților occidentali, la 4 martie 1915 sunt statuate clar revendicările Petersburgului

⁵ Vezi Maurice Paléologue, *op.cit.*

în Orient, inclusiv ocuparea Constantinopolului. La 12 martie și, respectiv, 12 aprilie, guvernele britanic și francez recunosc aceste revendicări rusești, declanșându-se un întortocheat proces de negociere diplomatică al cărui rezultat va fi acordul Sykes-Picot din 1916. Acesta va consacra „moștenirea” și „moștenitorii” Imperiului Otoman, sortit așadar încă de acum dispariției. Un acord care ridică și azi temperatura în Orientul Mijlociu, așadar la mai bine de 100 de ani de la începutul războiului, știut fiind că apariția Daesh (ISIS) în vara 2014 a fost legitimată de inițiatorii așa-zisului „califat” din Siria și Irak, pe teritoriile unor foste vilaiete otomane, tocmai în voința de a anihila prevederile Sykes-Picot.

Cel de-al doilea exemplu privește soarta rezervată în aceste laboratoare ale Antantei Imperiului Habsburgic. Trebuie menționat de la bun început că inițiativa – atât în privința acestui imperiu, cât și a celui Otoman – a aparținut diplomației rusești. Se poate avansa teza că Rusia a fost încă de la începutul Primului Război Mondial o putere revizionistă, ținând schimbarea raporturilor de forțe/echilibrelor de putere pe bătrânul continent. Încă de la începutul războiului, Rusia a oferit României, în schimbul neutralității, teritoriile locuite de români din Austro-Ungaria (doar Bucovina urmând a fi împărțită pe criteriul etnic). Dacă, inițial, Rusia a solicitat României în schimbul acestei promisiuni intrarea în război împotriva Puterilor Centrale, către 1 octombrie 1914 – spre mirarea imensă a politicianilor români, siderați de imensitatea ofertei fără o prestație de echivalență semnificativă – a semnat un acord scris în acest sens (recunoscut ulterior și de către ceilalți Aliați). Rămâne o întrebare esențială referitoare la planul geopolitic al Rusiei angrenate în Primul Război Mondial, inițiatore a demantelării a două imperii seculare din Europa – Habsburgic și Otoman – pe fondul înfrângerii subînțelese a principalului reazem al Centralilor, Germania: țintea Rusia oare dominația întregului continent? Iar, în acest context, nu trebuie să ne întrebăm și care era rostul/obiectivul esențial al planului anglo-francez al operației de debarcare în Strâmtoarea Mării Negre, pus în aplicare în aprilie 1915? Nu era oare o „mișcare” preventivă a celor doi aliați occidentali de a avea forțe militare la dispoziție, deja dislocate, în cazul acum deja acceptat de a avea Rusia la Constantinopol, așadar pentru a preîntâmpina dominația Orientului Mijlociu și, în ansamblu, a Europei, de către Rusia? Iar după eșecul operației din Strâmtoare, dislocarea corpului expediționar francez la Salonic nu avea oare același scop, anume prevenirea dominației Europei de către Rusia căreia i se recunoscuse stăpânirea Constantinopolului, fosta capitală a Bizanțului?

Procesul declanșat de Rusia în 1914 față de dislocarea Imperiului Habsburgic a fost continuat de către Anglia și Franța în anul următor. La 30 august 1915, Edward Grey, ministrul de externe al Marii Britanii, l-a informat pe Frano Supilo, un lider al mișcării independentiste croate că, dacă nu se ridică opoziția Serbiei, Aliații ar fi de acord cu autodeterminarea Bosniei-Herțegovina, Dalmației de Sud, Slavoniei și Croației (trebuie să reconstituim evenimente contemporane post-Război Rece în legătura cu războaiele de secesiune din federația iugoslavă din 1990). Oferta condiționată făcută politicianului croat era în strânsă legătură cu o promisiune făcută Serbiei de guvernul britanic la 7 mai 1915, referitoare la anexarea Bosniei-Herțegovina și un acces larg la Adriatică. Procesul combinat aliat față de viitorul Austro-Ungariei prelimina indisputabil dezmembrarea acestuia încă din 1915 și apariția, pe lângă o Serbie și o Românie puternice, a unor actori noi, Croația – sau eventual Iugoslavia –, precum și Austria și Ungaria, în perioada postbelică.

În sfârșit, în finalul compartimentului sistemic, trebuie spus că Antanta își lua foarte în serios rolul de garant al ordinii postbelice. Încă din 1915, a fost semnat protocolul de la Londra (30 noiembrie) de către Marea Britanie, Franța, Rusia, Japonia și Italia. Tratatul secret încheiat atunci între cele cinci puteri consacra angajamentul lor de a nu încheia pace separată, deopotrivă cu stipulația că „atunci când termenii păcii vor fi discutați, nimeni dintre Aliați nu

va putea cere condiții de pace fără acordul prealabil al fiecăruia dintre ceilalți Aliați”.⁶ Însuși acest acord asupra detaliilor păcii prelimina o custodie ulterioară a acesteia prin efortul comun al aliaților semnatori. Așadar, era vorba de crearea unei ordini internaționale noi, alta decât cea instalată la Viena în 1815 și rafinată pe parcurs, gestionată multilateral, fiind deopotrivă respectată poziția SUA călăuzită de „doctrina Monroe”, adică a neamestecului altor puteri în emisfera vestică și deopotrivă „retragerea” voluntară din Europa. Că această situație va cunoaște curând o schimbare se va datora sorților războiului în curs, ceea ce am numit – citându-l pe Clausewitz – „*the fog of war*”.

SUA realizează curând că, nefiind parte în conflictul în desfășurare, își subminează nepermis pozițiile globale, mai mult, că „doctrina Monroe” le încorsetează în propria extensie. La Washington devine evident încă din acest an că viitoarea ordine globală se croiește pe câmpiile de luptă din Europa într-o confruntare în care SUA nu participă și pe care nu o poate influența decât indirect și semnificativ doar ca profit comercial (aprovizionând Anglia și pe aliații acesteia). Încă de la 10 februarie 1915, președintele SUA, W. Wilson, a transmis un avertisment clar Germaniei în legătură cu situația navelor neutre, președintele american fiind alertat de anunțul oficial german privind blocarea maritimă a coastelor britanice. În nota trimisă în acest sens guvernului german se menționa că: „Dacă vor fi comandanți ai navelor germane care vor socoti că steagul Statelor Unite nu este folosit cu bună credință și care vor distruge în apele internaționale vreun vas american sau viețile cetățenilor americani, va fi dificil pentru guvernul Statelor Unite să vadă un astfel de act altfel decât ca pe o violare indefensibilă a drepturilor neutralității. [...] În cazul în care va apărea o astfel de situație deplorabilă, guvernul imperial al Germaniei trebuie să înțeleagă imediat că guvernul Statelor Unite va fi constrâns să tragă la răspundere guvernul imperial al Germaniei pentru faptele autorităților navale germane și să ia toate măsurile pe care le va considera necesare pentru a proteja viețile cetățenilor americani și bunurile acestora, garantându-le acestora că se vor bucura pe deplin de drepturile lor recunoscute în apele internaționale.”⁷ Curând însă, evenimente de aceasta natură – cazul scufundării navei de pasageri „Lusitania” – vor avea un impact emoțional puternic în SUA și se va consemna o schimbare profundă de orientare în opinia publică față de războiul european.

Tot aici trebuie consemnată o diferență majoră între cele două tabere în legătura cu ordinea internațională ce urma a fi stabilită la sfârșitul războiului. Dacă Antanta, sigură de victorie încă din 1915, decisese destinul celor două mari imperii adverse – Otoman și Habsburgic –, anume disoluția și aplicarea autodeterminării, tabăra Centralilor se rezuma, în cazul unui deznodământ pozitiv al războiului, la modificări la scară continentală. Această diferență a reieșit evident în timpul anului 1915, documentația existentă și schimbările deja decise fiind probante. Era evident că menținerea celor două imperii, cărora Antanta la decisese soarta, devenise axiomatică, iar acest fapt se verifica în cazul României. Promisiunile făcute la București în scopul atragerii acestuia în război de partea Puterilor Centrale se mărgineau doar la autonomie în Transilvania și modificări de graniță în Bucovina (cu returnarea locurilor identitare din sudul acestei provincii) – alături, bineînțeles, de anexarea Basarabiei aflate între hotarele Rusiei –, ceea ce exprima orientarea, altfel pe deplin de înțeles, de menținere a Imperiului Habsburgic. Pe de altă parte, scoaterea Serbiei din război la sfârșitul anului 1915, ca urmare a acțiunii Bulgariei (ademenită cu promise achiziții teritoriale în dauna Serbiei și cu mici rectificări la frontiera cu Turcia, acceptate de aceasta chiar în ziua mobilizării armatei bulgare – „*Dede Agatch Agreement*” din 22 septembrie 1915), a determinat o modificare de granițe în Balcani. Schimbările de frontieră înregistrate evidențiază grija Centralilor pentru „fărămițarea” spațiu-

⁶ Textul acordului în <http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1915>.

⁷ *WWI Document Archive .Official Papers – Wilson's First Warning to the Germans*, http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Wilson_27s_First_Warning_to_the_Germans.

lui geopolitic balcanic, deopotrivă cu tendința de a evita crearea unui mare stat în acest spațiu, care să râvnească la hegemonie regională.⁸ Cum se va vedea în anii următori, inclusiv după declanșarea revoluției bolșevice din Rusia și a războiului civil, planurile Centralilor în est se rezumau la recrearea Poloniei, independența statelor baltice și Ucrainei și fărâmițarea „centurii” europene a Imperiului Rus.

De altfel, chiar la începutul războiului, Germania și-a definit obiectivele urmărite în caz de victorie, care evidențiau voința de a se extinde în est și vest, practic, de a institui propria hegemonie continentală. Încă de la începutul războiului (septembrie 1914), la dispoziția cancelarului T. v. Bethmann-Hollweg, a fost redactat un plan referitor la obiectivele germane postvictorie, care prevedea anexarea unor părți din Belgia și Franța în vest (fiind invocate rațiuni de ordin industrial), constituirea unei uniuni vamale largi europene, iar în est, crearea unor state „tampon” din foste posesiuni țariste, Rusia fiind împinsă către Urali. Deopotrivă, era luată în calcul o lărgire considerabilă a imperiului colonial german, cu deosebire în Africa Centrală.

Desigur, planurile postvictorie au cunoscut modificări în decursul desfășurării războiului în ambele tabere – la un moment dat, după pacea ruso-germană din martie 1918, Ludendorff a avut în vedere un vast imperiu colonial german în est, în dauna Rusiei, ceea ce prefigura orientările naziste. Așa cum s-a observat, „ambele tabere urmăreau războiul, ceea ce făcea aproape imposibilă o pace de compromis. Atât pentru germani, cât și pentru inamicii lor, situația de dinainte de august 1914 era considerată ca fiind extrem de nesatisfăcătoare și ca un motiv de a trece la război. Ambele tabere aveau nevoie de victorie pentru a îndepărta sau măcar pentru a reduce pericolele care le făceau viața incomodă înainte de război. Germanii nu voiau să se întoarcă la încercuirea diplomatică și la pericolul unui atac pe două fronturi. Francezii nu voiau să se retragă timpuriu din război fără să fi câștigat măcar Alsacia și Lorena și fără să fi slăbit Germania. Britanicii erau îngrijorați de flota germană și, în orice caz, ar fi cerut restaurarea completă a Belgiei. Rusiei îi fuseseră promise mari porțiuni din Balcani și dreptul de a ocupa Dardanelele. Italia voia teritoriile de la Austria, din care unele nu erau locuite de italieni. Anglia și Franța promiteau independența tuturor minorităților din monarhia habsburgică. După izbucnirea Revoluției din Rusia, cele două promiteau constituirea unui viitor stat național polonez care ar fi inclus teritoriul german locuit de polonezi și unele zone locuite de germani. De asemenea, britanicii și francezii făceau aranjamente pentru crearea unor zone autonome evreiești și arabe în Palestina, o provincie turcească. Niciunul din aceste obiective nu putea fi atins înainte ca inamicul să fie înfrânt.”⁹

Deosebirea de viziune sistemică între cele două tabere în conflict este motivată atât de proporția de potențial între ele și de anvergura de interese – continentală, în cazul Centralilor, și globală, în cel al Antantei –, cât și de retardarea sociopolitică a aliaților majori ai Germaniei. Din această ultimă perspectivă, existența Imperiilor Habsburgic și Otoman în tabara Centralilor a jucat, prin doar acest fapt, un rol semnificativ în înfrângerea militară, datorită caracterului lor înalt compozit etnonațional care a precipitat implozia ambelor către sfârșitul conflictului și a jucat, pe întreg parcursul conflagrației, rolul de forță adăugată – moral și material – la tabăra adversă.

Dacă desfășurarea războiului în 1914, tocmai datorită străduinței ambelor tabere de a câștiga cu rapiditate confruntarea, a însemnat o preeminență majoră a înfruntărilor terestre, odată cu 1915, războiul dobândește alte trăsături. Am subliniat deja câteva, dar trebuie adăugate altele, care să dea imaginea modificărilor cruciale intervenite, cu caracter de premieră absolută, ca urmare a erei industriale, pe fondul căreia se desfășurau înfruntările armate.

⁸ Mihail E. Ionescu, *Al Doilea Război Balcanic. Retrospectivă la centenar*, în Mihail E. Ionescu, Nicolae-Șerban Tanașoca (coord.), *Al Doilea Război Balcanic. 1913*, Editura Militară, București, 2014, p. 88-109.

⁹ *Military Operations and Plans for German Domination of Europe*, Raffael Schecks webpage, Colby College, Maine, <http://web.colby.edu/rmscheck/contents/germany2>.

Chiar la începutul anului 1915, la 1 ianuarie, un submarin german a scufundat nava „Formidable” a flotei militare britanice, în Canalul Mânecii. Deși nu era un eveniment premieră în război, evoluțiile confruntării pe oceanul planetar din 1915 – o probă a teatrului global al înfruntării – anunță o teribilă amplificare a războiului submarin. La 4 februarie, guvernul german a declarat blocada coastelor Marii Britanii cu începere de la 18 februarie. La 13 martie, un submarin german scufundă un vas suedez neutru, fără avertisment, o premieră în războiul submarin, din păcate urmată curând de evenimente similare. Prima navă civilă de pasageri este scufundată de un submarin german la 28 martie (nava engleză „Falaba”), iar la 1 mai, este atacată prima navă americană, la doar șase zile după acest eveniment fiind scufundată nava de pasageri „Lusitania”, sub pavilion SUA. Evenimentul ultim reprezintă practic un prag psihologic pentru neutralitatea SUA. Submarine britanice scufundă nave de luptă germane în Marea Baltică (lunile iunie-iulie), iar Anglia pierde în Marea Egee și în Strâmători un crucișător și alte nave. La 21 august, se înregistrează prima mitraliere a supraviețuitorilor unei nave scufundate (HMS „Ruel”) de către un submarin german. În Marea Adriatică, submarine austriece scufundă două crucișătoare italiene, expresie a extinderii ariei de purtare a războiului submarin în cadrul confruntărilor navale. În fapt, această extensie este ea însăși o consecință a noii trăsături dobândite de războiul erei industriale, în care potențialul economic – aprovizionarea cu materii prime pentru industria de război sau pentru hrana populației – este socotit decisiv pentru victorie. State precum Anglia au nevoie de livrări zilnice din teritoriile de peste mări, sau achiziții de armament, iar interzicerea acestora prin intermediul războiului submarin începe să fie un imperativ militar de prim ordin. La rândul-i, Germania este supusă unei veritabile blocade navale, astfel încât comunicațiile ei internaționale să fie scurtcircuitate. În războiul modern, blocada navală devine un element obișnuit al strategiei beligeranților tocmai datorită însemnătății cu totul ieșite din comun a factorului economic și influenței sale în purtarea operațiilor militare.

Anul 1915 înregistrează însă și alte premiere de ordin militar, expresie a străpunerilor tehnologice făcute posibile de revoluția industrială. La 26 februarie, Germania utilizează pentru prima dată lichid inflamabil pe câmpul de luptă – aruncătoare de flăcări –, la 15 martie este consemnat primul atac aerian asupra unei nave comerciale, iar la 22 aprilie este anunțat primul atac cu gaze de luptă pronunțat de către germani (la 14 aprilie, Berlinul acuzase Franța de întreprinderea unui asemenea pas lângă Verdun). Iată cum era făcută publică această premieră istorică în ziarul american *New York Tribune*: „Fără îndoială, acțiunea derulată în jurul orașului Ypres în ultima săptămână, care probabil va fi cunoscută în istorie ca a doua bătălie de la Ypres, este cea mai dură și cea mai fierbinte de până acum din extrema frontului de vest. Într-adevăr, nicio altă bătălie a acestui război nu a avut parte de atâta acțiune concentrată pe un front atât de mic. Este a treia încercare disperată a germanilor de la începutul războiului de a străpunge liniile britanice și belgiene și de a ocupa atât de importantul oraș Calais. Această serie de atacuri și contraatacuri, derulate de-a lungul întregului front, au dus la acel atac general asupra liniilor britanice, având orașul Calais ca obiectiv, pe care germanii probabil l-au pus la cale de când au rămas blocați în Carpați. Germanii, utilizând toată artileria, au lansat atacuri cu infanteria în obișnuitul lor mod de luptă corp la corp. Ca și în trecut, britanicii și francezii i-au măcelărit cu mitralierele și puștile. Apoi, joi, germanii au trecut brusc la atac cu bombe asfixiante, care, fără îndoială, vor deveni celebre în acest război. Au reușit astfel să rupă linia franceză de lângă Bixschoote, dar nu la nivelul prezentat de germani în comunicatul de astăzi.”¹⁰ Așa cum ziarul nu întârzie să menționeze, utilizarea gazelor de luptă era interzisă prin acorduri internaționale la care Germania era parte, iar utilizarea lor reprezenta o încălcare a legislației internaționale a războiului, care risca să escaladeze.

¹⁰ *WWI Document Archive. 1915 Documents - The Use of Poison Gas*, http://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Use_of_Poison_Gas.

Dar aceasta nu a fost ultima premieră a războiului înregistrată în acest an. La 31 mai, are loc primul raid aerian german asupra ariei capitalei britanice, Londra, consecutiv celor întreprinse la 21 decembrie și 19 ianuarie împotriva altor zone ale Angliei. Era așadar atacată din aer, pentru prima dată, o mare aglomerație urbană, ținta fiind neîndoielnic populația civilă socotită a fi „țintă” militară. Acest raid va fi urmat de numeroase altele, cel mai masiv atac aerian întreprins în acest an de aviația germană fiind la 13 octombrie asupra coastei de est britanice și Londrei, când s-au înregistrat 200 de victime omenești.

Desigur, lista premierelor din acest an de război în domeniul performanței militare îngăduite de progresul tehnologic ar putea continua: prima navă scufundată de un avion (12 august, în Dardanele), dobândirea supremației aeriene pe frontul de vest de către Germania (1 octombrie) datorită utilizării noilor avioane Fokker sau aprobarea unei legi de rechiziționare a navelor particulare (*Carriage of foodstuffs*) în Marea Britanie (10 noiembrie), ca urmare a deficitului de mijloace de transport maritim, în urma războiului submarin etc. Ceea ce este important este să consemnăm că anul 1915 a evidențiat că potențialul uriaș al tehnologiei erei industriale a multiplicat exponențial instrumentele letale utilizabile în confruntările armate. Iar această realitate va impune o revizuire a doctrinelor militare, va obliga la contramăsuri și la identificarea unor alte instrumente de combatere, ceea ce va prelungi războiul, va permanentiza caracterul lui static și va mări costurile umane și materiale.

Dar, către sfârșitul anului 1915, se constată un fenomen nou, anume începe să se resimtă o anumită oboseală față de războiul în curs, structurile societale fiind stresate la maximum, starea de spirit înregistrând scăderi semnificative în societățile statelor beligerante, multiplicând nemulțumiri generalizate sau pe categorii – familii de militari, combatanți, muncitori, femei etc. – și generând manifestări politice neașteptate. Chiar dacă aceste realități par în contrast cu entuziasmul manifestat de statele nou intrate în război, ele nu vor întârzia să aibă consecințe majore în ceea ce a urmat în planul general al războiului. Este vorba nu doar de faptul că elitele conducătoare devin mai nesigure, pe măsură ce războiul se prelungește, în unele state intervenind o veritabilă criza a *leadership*-ului (Rusia), iar opinia publică devine iritată și neliniștită față de pierderile umane uriașe, dar atât pe front cât și în spatele lui se instalează, concomitent acestei „oboseli de război”, o stare latentă de revoltă care amenință stabilitatea structurilor sociale. Iată ce consemna la sfârșit de an același ambasador francez la Petrograd, citat cu impresii la început de 1915:

„Joi, ianuarie 1916.

Informatorul meu, B, care are prieteni în Ohrana, îmi spune că liderii mai multor grupări socialiste s-au întâlnit în secret la Petrograd, așa cum au făcut-o și în iulie anul trecut. Din nou, președintele conferinței a fost deputatul «laburist» Kerenski. Scopul principal al întâlnirii a fost acela de a delibera asupra unui program de acțiune revoluționară, inspirat de cuvintele rostite de «maximalistul» Lenin, pe atunci refugiat în Elveția, în timpul Conferinței de la Zimmerwald.

Discuția lansată de Kerenski se spune că ar fi culminat cu adoptarea unanimă a următoarelor puncte:

(1) Neîntreruptele înfrângeri ale armatei ruse, dezordinea și ineficiența în administrația publică, zvonurile teribile despre Țarină și scandalurile cu Rasputin au sfârșit prin a discredita țarismul în ochii maselor.

(2) Țara este complet sătulă de război, neînțelegându-i nici cauza, nici scopul. Rezultatul este că rezerviștii din cazărmi sunt tot mai rezervați în a mai merge pe front, așadar valoarea militară a trupelor combatante scade rapid. În același timp, dificultățile economice se acumulează și se înrăutățesc constant.

(3) Este așadar probabil, într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, ca Rusia să fie obligată să-și repudieze alianțele și să încheie o pace separată. Cu atât mai rău pentru Aliați!

(4) Dar, dacă această pace este negociată de guvernul țarist, va fi fără îndoială o pace reacționară și monarhică. Deci, este absolut esențial ca această pace să fie o pace democrată și socialistă.

Se spune că Kerenski ar fi încheiat dezbaterile cu această concluzie practică: «În momentul în care vom avea la îndemână această criză supremă a războiului, trebuie să răsturnăm țarismul, să punem mâna pe putere și să punem bazele unei dictaturi socialiste.»¹¹

Anul 1915 releva un fapt corespunzător realității. Societățile nu erau pregătite structural pentru un război prelungit de natură industrială, iar crizele de anvergură nu vor întârzia să apară. Rusia va fi cel dintâi beligerant atins iremediabil de acest trend.

General-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu

¹¹ Vezi Maurice Paléologue, *op.cit.*

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Lucrarea reprezintă continuarea celei din 2014, intitulată: *Românii la începutul „Marelui Război”. De la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I. Documente, impresii, mărturii*, apărută la Editura Militară. Volumul analizează anul 1915, care a pus capăt speranțelor într-un război scurt, de câteva luni, așa cum preconizaseră unii lideri politici și militari în lunile iulie-august 1914. În această perioadă, conflictul și-a definitivat profilul, el devenind, cel puțin pe frontul de vest, unul pozițional, în care tranșeea a avut rolul principal. Urmărind să obțină victoria, coalitiile beligerante și-au sporit eforturile materiale, umane, financiare etc, și-au diversificat strategiile militare, și-au intensificat activitatea politico-diplomatică în vederea atragerii de noi aliați. Acest ultim aspect s-a concretizat în aderarea Italiei la Tripla Înțelegere, care astfel a devenit Cvadrupla Înțelegere și a Bulgariei la Tripla Alianță, fără ca aceste adeziuni să aibă un rol hotărâtor în deznodământul conflictului.

Eșecul planului Schlieffen în primele săptămâni de război a determinat Germania să re-gândească proiecțiile sale strategice. Erich von Falkenhayn, noul șef la Marelui Stat Major al armatei germane, care l-a înlocuit pe von Moltke, a apreciat că nu poate să obțină decizia pe frontul de vest și și-a concentrat eforturile pe cel de est, cu scopul de a scoate Rusia din război. Armatele germane și austro-ungare au obținut, în perioada mai-august 1915, victorii categorice împotriva armatei ruse, dar scopul final nu a fost atins. Rusia a rămas un combatant activ, capabil de reacții ofensive majore, așa cum a fost cea condusă de generalul Brusilov în lunile mai-iunie 1916. Pe frontul de vest, germanii s-au mulțumit să respingă ofensivele franco-britanicilor.

La rândul lor, puterile Antantei au încercat, fără succes, să forțeze victoria pe frontul occidental, dar acțiunile lor de la Artois și Champagne au avut rezultate cu totul mediocre.

În schimb, Londra și Parisul au recurs la „strategia periferică” sau „strategia diversiunii”, prin care se preconiza lovirea adversarului în punctele lui vulnerabile. Cel mai important era Imperiul otoman, considerat de mult timp „omul bolnav al Europei”. La inițiativa britanicilor, s-a organizat expediția de la Gallipoli, ce avea scopul ocupării strămtorilor Mării Negre și, în final, scoaterea Imperiului otoman din război. Expediția a fost, în cele din urmă, un eșec, dar Alianții, dorind să rămână ancorați în Balcani, au debarcat un corp expediționar la Salonic, noul front având o importanță foarte mare, politică și strategică, în procesul de aderare a României la Antanta în anul 1916.

Tot în Balcani, sfârșitul anului 1915 a consemnat zdrobirea Serbiei prin acțiunea conjugată a forțelor militare ale Austro-Ungariei, Germaniei și Bulgariei.

Pe frontul italian, luptele au căpătat de la început un aspect de uzură, cele patru bătălii de la Isonzo din anul 1915 aducând doar succese minore pentru forțele comandate de generalul Luigi Cadorna. În acest context extrem de tensionat, România și-a păstrat cu mari dificultăți neutralitatea, presiunile celor două tabere beligerante fiind foarte puternice. Cum se cunoaște

foarte bine, în clasa politică și opinia publică au existat două opțiuni, cea filoantantistă, majoritară, și cea favorabilă Puterilor Centrale, iar confruntarea dintre ele s-a manifestat cu putere mai ales în presă și prin organizarea de manifestații în principalele centre urbane ale țării.

În elaborarea volumului am păstrat modul de abordare a problematicii din cel precedent. Am reprodus documente diplomatice emise de cancelariile puteri beligerante cu interese vădite în spațiul românesc, dar și ale guvernului de la București. Au fost cuprinse în volum televiziunile, note de convorbiri, analize, informări, opinii, etc., schimbate între Ministerul Afacerilor Străine de la București și misiunile diplomatice din străinătate, precum și între legațiile marilor puteri din România și capitalele marilor sau micilor puteri, beligerante sau nu (Franța, Germania, Rusia, Austro-Ungaria etc.).

Documentele disponibile sunt în număr impresionant, astfel că selecția a fost dificilă. Apreciem însă că documentele incluse creionează situația foarte complexă în care s-a aflat națiunea română în al doilea an al „Marelui Război”

Documentele au fost reproduse în limba în care au fost redactate. Cele mai multe sunt în limba română, dar sunt incluse și documente în limbile franceză și italiană. Pe acestea nu le-am tradus, întrucât, pe de o parte, este o practică destul de utilizată în editarea de documente, iar de pe de altă parte, cele două limbi sunt destul de cunoscute. În plus, mijloacele moderne permit o translație relativ fidelă și lesnicioasă pentru cei interesați.

Am precizat de fiecare dată sursa de proveniență: cele trei mari arhive românești – Arhivele Naționale, Arhivele Ministerului Afacerilor Externe și Arhivele Militare Române –, marile colecții de documente, presa timpului, volumele de memorialistică etc.

Ca și în primul volum, multe documente sunt extrase mai largi sau mai restrânse din mărturiile memorialistice ale acelor contemporani care au fost în miezul evenimentelor și care au cunoscut din interior cursul acestora și deciziile importante ale autorităților din acel timp. Șe știe că memoriile, amintirile, jurnalele, însemnările contemporanilor sunt impregnate de subiectivitate, dar în pofida acestui statut, ele rămân surse esențiale pentru cunoașterea și înțelegerea resorturilor intime ale deciziilor politico-militare, ale raporturilor dintre decidenți, ale stărilor de spirit din epocă. Au fost incluse mărturiile unor oameni politici: I. G. Duca, Constantin Argetoianu, Alexandru Marghiloman, Nicolae Iorga, Dimitrie Ghyka ș.a.

Memorialistica unor militari de rang înalt, deși nu este foarte largă, cuprinde nume de referință, cum ar fi Alexandru Averescu, Vasile Rudeanu, Radu R. Rosetti, Alexandru Iarca. Ei se referă în lucrările lor atât la evoluția operațiilor pe diverse teatre de acțiuni militare, cât și la măsurile luate pentru sporirea forței combative a armatei române, un subiect sensibil și nevalgic în vreme de război pentru România, o țară mică și fără o industrie de profil.

Firește, nu putea lipsi presa, de altfel, diversă și foarte vie în anii neutralității. Ne-am oprit cu precădere asupra publicațiilor: „Universul”; „Adevărul”; „Viitorul”; „Gazeta Ilustrată”; „Viața Românească”, reproducând articole, analize, știri, interviuri etc., care conturează atmosfera din societatea românească, profund marcată de războiul mondial și de consecințele sale pentru națiunea română.

În volum am inclus și o serie de extrase din dezbaterile Parlamentului, mai cu seamă din sesiunea din noiembrie-decembrie 1915, când s-au rostit marile discursuri ale unor personalități exponențiale ale epocii.

Am respectat practica din primul volum și am inserat o serie note, plasate în josul paginii, ele având scopul de a oferi cititorului o serie de informații ce permit înțelegerea mai bună a evenimentelor din anul 1915.

Cele mai multe documentele au fost reproduse integral, fără adăugiri și omisiuni, iar toate intervențiile noastre au fost marcate prin semnul [...]

Lucrarea conține o listă de abrevieri, bibliografie și o cronologie a principalelor evenimente din anul 1915, instrumente care facilitează consultarea documentelor.

Sperăm că volumul de față, cât și proiectul editorial în ansamblul său, care va acoperi toți anii Primului Război Mondial, va trezi interesul specialiștilor, al cititorilor pasionați de istoria românească.

Petre Otu

ABREVIERI

Arh. M.A.E. – Arhivele Ministerului Afacerilor Externe
A.M.R. – Arhivele Militare Române
A.N.I.C. – Arhivele Naționale Istorice Centrale
Art. (art.) – Artilerie
Art. (art.) căl. – Artilerie călărească
Art. (art.) m-te – Artilerie munte
B., Bat. (bat.) – Batalion
Bat (bat.) – Baterie
Brig. – Brigadă
C. (Cav.) – Cavalerie
C. gardă – cavalerie gardă
C.R. – Casa Regală
Cart. – cartier
Cart. gr. – Cartier general
Căp. (Cpt.) – Căpitan
Cont. (cont.) – Contingent
Col. – colonel
D.A.D. – Dezbaterile Adunării Deputaților
Div. – Divizie
Ex.V. – Excelența Voastră
Gl. (gen.) – general
I.A.R. – Întreprinderea Aeronautică Română
Inf. (inf.) – Infanterie
Jum. (jum.) – jumătate
L.A.R.E.S. – Liniile Aeriene Române Exploatate de Stat
Locot. (locot.) – locotenent
Mr. – maior
Min. (min.) – ministru
n.r. – nota redacției
n.a. – nota autorului
n.n. – nota noastră
P.C.M. – Președinția Consiliului de Miniștri
R (Reg.) – Regiment

S.S.I. – Serviciul Special de Informații

Sft. – Sfântul

S.(s.).f.r. – Serviciul fluvial român

Sublocot. – Sublocotenent

St.n. (s.n.) – stil nou

LISTA DOCUMENTELOR

Capitolul I

1. [29 decembrie 1914]/11 ianuarie 1915, București. Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer privind conținutul convorbirii cu prof. univ. Nicolae Coculescu

2. 2/15 ianuarie 1915, București. Telegrama ministrului rus la București, Stanislas Poklevski-Koziell, adresată lui Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Externe, referitoare la întrevvedere cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu asupra relațiilor cu Rusia și intențiilor României

3. 25 ianuarie/[7 februarie] 1915, București. Articolul lui Nicolae Iorga „După o jumătate de an în România”

4. 22 ianuarie/[4 februarie] 1915, București. Interpelarea deputatului Grigore Vericeanu adresată ministrului Instrucțiunii și Cultelor, referitoare la călătoria în Transilvania a lui Constantin Stere, rectorul Universității din Iași

5. 28 ianuarie/[10 februarie] 1915. Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman în urma convorbirii cu locotenent-colonelul Ludovic Mircescu, atașatul militar român la Berlin

6. 28-29 ianuarie/[10-11 februarie] 1915, București. Extrase din interpelarea deputatului A. C. Cuza pe probleme de politică externă

7. 6/19 februarie 1915, Berlin. Scrisoarea lui Alexandru Beldiman, ministrul român în Germania, adresată prim-ministrului Ion I.C. Brătianu, prin care aduce reproșuri asupra conduitei guvernului și unor diplomați

8. 10/[23] februarie 1915, București. Însemnări ale generalului Alexandru Averescu despre eventuala participare la recepția dată în onoarea generalului francez Paul-Marie Pau, aflat în vizită în România

9. 11/[24] februarie 1915, București. Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman urmare la conversația cu generalul francez Paul-Marie Pau, aflat în vizită în România

10. 12/[25] februarie 1915, București. Notații ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la conversația cu von Bussche, ministrul german la București, și audiența la regele Ferdinand

11. 22 februarie/ [7 martie] 1915, București. Articolul lui N. Iorga „Trebuie”

12. [3]/16 martie 1915, București. Însemnarea episcopului Raymund Netzhammer referitoare la informația transmisă de Vasile Lucaciu, potrivit căreia Papa Benedict al XV-lea dorește ca Transilvania să revină României

13. 4/[17] martie 1915, București. Notații ale generalului Alexandru Averescu referitoare la conținutul convorbirii cu Stanislas Poklevski-Koziell, ministrul rus la București

14. 6/[19] martie 1915, București. Notații ale generalului Alexandru Averescu în urma convorbirii cu Nicolae Filipescu referitoare la perspectivele intrării României în război alături de Antantă

15. 14/27 martie 1915, București. Articolul lui Ioan C. Filitti, publicat în ziarul „Moldova”, privind problema Strâmtorilor Mării Negre și atitudinea României față de războiul mondial

16. 18 martie 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată baronului Burián, prin care îl informează despre opoziția regelui Ferdinand la tranzitul materialului de război către Turcia

17. 30 martie/[12 aprilie] 1915, București. Articolul lui Ioan Grecu, „Bloc germano-maghiaro-român”, publicat în ziarul „Adevărul”

18. [5]/18 aprilie 1915, București. Consemnări ale episcopului Raymund Netzhammer referitoare la problematica discutată cu regele Ferdinand, în special situația sa religioasă

19. [10]/23 aprilie 1915, București. Telegrama secretă a lui Camille Blondel, ministrul francez la București, către Téophile Delcassé, ministrul Afacerilor Străine, privind atitudinea Rusiei față de România

20. 15/[28 aprilie] 1915, București. Articolul lui D. N. Comșa, „Greșeli de reparat. Nevoie de reabilitare”, apărut în ziarul „Adevărul”

21. [19 aprilie]/2 mai 1915, București. Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer referitoare la problematica discutată cu Waldburg-Wolfegg, diplomat german în România

22. [19 aprilie]/2 mai 1915, Petrograd. Telegrama lui Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Externe al Rusiei, adresată ambasadorilor de la Paris și Londra, referitoare la tratativele cu România pentru intrarea în război

23. [20 aprilie]/ 3 mai 1915, Petrograd. Telegrama ministrului Afacerilor Externe al Rusiei, Serghei Sazonov, către ambasadorii de la Paris, Londra și București, privind solicitările teritoriale ale României pentru a intra în război alături de Antantă

24. [30 aprilie]/13 mai 1915, București. Telegramă a ministrului Rusiei la București, Poklevski-Koziell, adresată ministrului Afacerilor Externe, Serghei Sazonov, privind revendicările teritoriale ale României

25. [1]/14 mai 1915, Petrograd. Telegrama ministrului de Externe al Rusiei, Serghei Sazonov, către Poklevski-Koziell, privind răspunsul guvernului rus la un memorandum remis de Constantin Diamandi, ministrul român la Petrograd

26. [6]/19 mai 1915, Petrograd. Telegrama ministrului de Externe al Rusiei, Serghei Sazonov, către Poklevski-Koziell, privind întrevvederea cu ambasadorul Franței în problema revendicărilor teritoriale ale României

27. [6]/19 mai 1915, Petrograd. Telegrama ministrului de Externe al Rusiei, Serghei Sazonov, către ambasadorul rus la Paris, A.P. Izvolski, referitoare la importanța intrării României în război

28. 11/[24 mai] 1915, București. Articol, nesemnat, publicat în ziarul „Universul” sub titlul „Politica Rusiei. Cu prilejul declarațiilor făcute de un diplomat rus”, referitor la relațiile între Imperiul rus și România

29. 21 mai/3 iunie 1915, Petrograd. Aide-Mémoire al guvernului rus adresat autorităților de la București referitor la diferențele de opinie legate de trasarea frontierelor viitoare ale statului român

30. Mai-iunie 1915, Iași. Articolul lui Constantin Stere, Din carnetul unui solitar. De ce sunt un trădător..., apărut în revista „Viața Românească”

31. 23 mai/[5 iunie] 1915, Viena. Telegrama baronului Burián către contele Ottokar von Czernin, prin care evaluează situația României și îi indică să prezinte constant liderilor de la București consecințele negative asupra statului român ale unei Rusiei victorioase în război

32. [5]/18 iunie 1915, **București**. Telegramă ministrului Rusiei la București, Poklevski-Koziell, adresată ministrului Afacerilor Externe, Serghei Sazonov, referitoare la convorbirea cu Ion I.C. Brătianu legată de perspectiva intrării României în război

33. [7]/20 iunie 1915, **Petrograd**. Telegrama șefului Statului Major General rus, generalul-locotenent Nikolai Ianușkevici, către Marele Cartier General, privind importanța și necesitatea intrării României în război

34. [12]/25 iunie 1915, **București**. Telegrama atașatului militar italian la București, maiorul Luciano Ferigo, referitoare la negocierile dintre România țările Antantei, în special Rusia, privind eventualitatea intrării în război și situația armatei române

35. [14]/27 iunie 1915, **Paris**. Telegrama ministrului rus în Franța, A.P. Izvolski, către Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, prin care îi relatează convorbirea purtată cu Théophile Delcassé referitoare la neutralitatea prelungită a României

36. [16]/29 iunie 1915, **Paris**. Telegrama ministrului rus în Franța, A.P. Izvolski, către Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, urmare la telegrama din [15]/28 iunie, prin care îi relatează convorbirea purtată cu Théophile Delcassé referitoare la situația militară și neutralitatea prelungită a României

37. 25 iunie/8 iulie 1915, **București**. Telegramă a prim-ministrului Ion I.C. Brătianu către Constantin Diamandi, ministrul român la Petrograd, prin care cere să explice autorităților ruse rațiunile amânării intrării în acțiune a României

38. [27 iunie]/10 iulie 1915, **Petrograd**. Telegrama trimisă de Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Externe al Rusiei, ambasadorului de la Londra, contelui Benckendorff, prin care îi solicită să intervină pe lângă guvernul englez pentru ca acesta, în schimbul împrumutului, să ceară României intrarea în război alături de Antanta

39. 28 iunie/11 iulie 1915, **Petrograd**. Telegramă a lui Constantin Diamandi adresată lui Ion I.C. Brătianu, în care îi rezumă nemulțumirea lui Serghei Sazonov față de tergiversarea intrării României în război alături de Antanta

40. [30 iunie]/13 iulie 1915, **București**. Telegrama contelui Ottokar von Czernin adresată baronului Burián, prin care îl informează despre demersurile întreprinse pe lângă autoritățile române privind tranzitul prin România al materialului de război

41. [3]/16 iulie 1915, **București**. Telegrama contelui Ottokar von Czernin adresată baronului Burián, prin care îl informează despre refuzul guvernului român de a permite tranzitul munițiilor pentru Imperiul otoman

42. 10/23 iulie 1915, **București**. Telegrama prim-ministrului Ion I. C. Brătianu adresată lui Constantin Diamandi, ministrul român la Petrograd, prin care îl informează despre răspunsul pe care îl va da lui Poklevsky-Koziell. România este de acord să intre în război alături de Antanta, dar nu poate oferi o dată precisă pentru aceasta, fără a se îndeplini toate condițiile politice și militare

43. 21 iulie/3 august 1915, **Petrograd**. Telegrama lui Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Străine al Rusiei, către Poklevski-Koziell trimisul diplomatic la București, prin care îi cere să transmită guvernului român acordul autorităților de la Petrograd față de cerințele românilor în scopul încheierii unei convenții militare de intrare a țării în război

44. 11/[24] iulie 1915, **București**. Articolul lui Emil D. Fagure, „Germania și România”, publicat în „Adevărul”, în care respinge insinuările calomnioase la adresa statului român ale ziarului „Frankfurter Zeitung”

45. **Iunie-iulie 1915, București**. Extras din memoriile lui I.G. Duca referitoare la „incidentul Poklevski”

46. [24 iulie]/6 august 1915, **București**. Telegrama atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, referitoare la situația României și la problema tranzitului de muniții către Imperiul otoman

47. 25 iulie/7 august 1915, București. Telegramă a prim-ministrului Ion I. C. Brătianu adresată lui Constantin Diamandi, ministrul român la Petrograd, privind acceptarea condițiilor părții române de către Rusia, cu obligativitatea interzicerii oricărui tranzit de armament pentru adversari

48. 28 iulie/10 august 1915, Petrograd. Răspunsul lui Constantin Diamandi, ministrul român în capitala rusă, la telegrama lui Ion I. C. Brătianu din 25 iulie/7 august 1915

49. 1/[15] august 1915. Articolul lui Constantin Xeni, „D. C. Stere iar vorbește”, publicat în ziarul „Adevărul”

50. 7/[20] august 1915, București. Articolul lui Thoma Ionescu, „Șarpele s-a deșteptat”, apărut în ziarul „Adevărul”

51. 1915, București. Articolul lui Mihail Sadoveanu, „Ce mi-a spus Pavel Nicolaievici”

52. Iulie-august 1915, București. Însemnări ale lui I. G. Duca privind misiunea lui Victor Antonescu în Franța

53. 28 august/[10 septembrie] 1915, București. Însemnările lui Alexandru Marghiloman privind problemele discutate în timpul audienței secrete acordate de regele Ferdinand

54. [28 august]/ 10 septembrie 1915, Sinaia. Telegrama contelui Ottokar von Czernin adresată baronului Burián, prin care îl informează despre rațiunile care au determinat guvernul român să deplaseze trupe spre frontiera comună

55. [29 august]/11 septembrie 1915, Viena. Telegrama baronului Burián adresată contelui Ottokar von Czernin prin care îi cere să arate autorităților române că Austro-Ungaria nu are nicio intenție de a ataca România

56. [1]/14 septembrie 1914, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin adresată baronului Burián prin care îl informează despre conținutul audienței la regele Ferdinand, referitoare la măsurile de ordin militar luate de România la granița cu Austro-Ungaria

57. [4]/17 septembrie 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin adresată baronului Burián prin care îl informează despre convorbirea cu Ion I.C. Brătianu referitoare la retragerea trupelor române de la granița comună

58. [11]/24 septembrie 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin adresată baronului Burián prin care îl informează despre atenționarea lui Ion I.C. Brătianu asupra consecințelor negative ale eventualei mobilizări a armatei

59. [12]/25 septembrie 1915, Viena. Telegrama baronului Burián adresată contelui Ottokar von Czernin prin care îi aprobă intervenția sa pe lângă Ion I.C. Brătianu și îi cere să-i reamintească necesitatea ca România să se ralieze Puterilor Centrale cu scopul de a opri expansiunea Rusiei în Balcani

60. 13/[26] septembrie 1915, București. Discursul rostit de D. Nenițescu la inaugurarea noului local al Clubului conservator, intitulat „Pericolul rusesc”

61. 16 septembrie/[1 octombrie] 1915, București. Articolul lui Constantin Mille „Politica d-lui Brătianu. Eu merg cu învingătorul!”, publicat în ziarul „Adevărul”

62. [29 septembrie]/12 octombrie 1915, Petrograd. Telegrama ministrului Rusiei la Paris, A.P. Izvolski, către Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Externe, privind opiniile cercurilor franceze în legătură cu pasivitatea Rusiei în Balcani, fapt care ar putea pune în pericol intrarea în război a României

63. 10/[23] octombrie 1915, București. Manifestul „Amiciției franco-române”, reprodus de ziarul „Universul”

64. [13]/26 octombrie 1915, București. Relatare publicată de ziarul „Universul” asupra întrunirii „Federației Unioniste” din 11 octombrie 1915

65. [13]/26 octombrie 1915, București. Relatare publicată de ziarul „Universul” asupra întrunirii organizate de Partidul Social-Democrat din România în ziua de 11 octombrie 1915

66. [19 octombrie]/1 noiembrie 1915, **București**. Telegrama ministrului Rusiei la București, Poklevski-Koziell, către Serghei Sazonov, referitoare la acțiunile Germaniei de atragere a României în război

67. [21 octombrie]/3 noiembrie 1915, **Viena**. Telegrama baronului Burián adresată contelui Ottokar von Czernin prin care îi cere să tatoneze poziția prim-ministrului Ion I.C. Brătianu în cazul în care Rusia ar viola neutralitatea României

68. [22 octombrie]/4 noiembrie 1915, **București**. Telegrama contelui Ottokar von Czernin către baronul Burián prin care îl informează asupra demersului pe lângă Ion I.C. Brătianu, care a declarat că România nu va accepta violarea neutralității sale de către Rusia

69. [24 octombrie]/ 6 noiembrie 1915, **București**. Telegrama lui Camille Blondel, ministrul Franței în România, adresată Ministerului de Externe, prin care relatează convorbirea cu Toma Stelian, ministrul Justiției în guvern, referitoare la nemulțumirile față de politica prim-ministrului I. I. C. Brătianu și discuțiile tensionate dintre acesta și ministrul Imperiului rus la București

70. 28 octombrie/[10 noiembrie] 1915, **București**. Editorialul ziarului „Adevărul”: „Răspunderea e a regelui”

71. [20 noiembrie]/3 decembrie 1915, **București**. Telegramă a lui Camille Blondel, ministrul Franței în România, către ministrul de externe francez, prin care informează despre o scrisoare a ministrului român la Paris în care se lasă să se înțeleagă aprobarea de către autoritățile franceze pentru politica guvernului român de amânare a intrării în acțiune

72. [24 noiembrie]/7 decembrie 1915, **București**. Telegramă a lui Camille Blondel, ministrul Franței în România, către ministrul de externe francez, prin care informează despre întrevvederea cu Ion I.C. Brătianu care a repetat angajamentul României de a intra în acțiune alături de Antantă, dar într-un moment prielnic

73. 26 noiembrie/[9 decembrie] 1915, **București**. Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la audiența acordată de regele Ferdinand

74. 27 noiembrie/[10 decembrie] 1915, **București**. Întrevederi ale lui Alexandru Marghiloman cu von dem Bussche și Simeon Radev, miniștrii german și, respectiv, bulgar la București

75. [29 noiembrie]/12 decembrie 1915, **București**. Însemnările episcopului Raymund Netzhammer cu privire discuția cu regele Ferdinand referitoare la situația politică din țară

76. 1/[14] decembrie 1915, **București**. Dezvoltarea interpelării deputatului Barbu Ștefănescu-Delavrancea adresată prim-ministrului Ion I.C. Brătianu, referitoare la starea presei românești și corupția în acest domeniu

77. [1]/14 decembrie 1915, **București**. Notații ale episcopului Raymund Netzhammer în urma întrevederii cu Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, referitoare la situația României și perspectivele atragerii ei în alianța Puterilor Centrale

78. [2]/15 decembrie 1915, **București**. Telegramă a lui Camille Blondel, ministrul francez în România, adresată Ministerului Afacerilor Externe, referitoare la interpelările din Parlament pe tema conduitei statului român față de război

79. [8]/21 decembrie 1915. Telegrama a lui Camille Blondel, ministrul Franței la București, către Ministerul de Externe prin care informează despre politica de neintervenție în război, de așteptare a guvernului român, condus de Ion I.C. Brătianu

80. [8]/21 decembrie 1915, **București**. Telegrama lui Camille Blondel, ministrul Franței la București, adresată Ministerului de Externe prin care informează despre atacul liderului liberal Toma Stelian asupra politicii guvernului condus de Ion I.C. Brătianu

81. 12/[25] decembrie, **București**. Întrevederi ale lui Alexandru Marghiloman cu von dem Bussche, ministrul german la București, referitoare la aspecte politice și militare și la corupția din Ministerul de Război

82. [13]/26 decembrie 1915, București. Telegrama lui Camille Blondel adresată Ministerului de Externe al Franței prin care informează asupra rezultatelor vizitei lui Nikolai Șebeko în România

83. 15/[28] decembrie 1915, București. Articolul „Politică de posibilități”, aparținând lui Ioan Al. Brătescu-Voinești, publicat în ziarul „Universul”

84. 15/[28] decembrie 1915, București. Extrase din intervenția lui Constantin Stere din Adunarea Deputaților

85. 18/[31] decembrie 1915, București. Extrase din intervenția lui Petre P. Carp în Adunarea Deputaților

86. 1915, București. Extrase din memoriile generalului Vasile Rudeanu referitoare la activitatea comisiei române în Franța, care avea misiunea de a achiziționa material militar pentru armata română

87. 1915, București. Extrase din memoriile lui Radu R. Rosetti, șef al Biroului Operații din cadrul Marelui Stat Major, privind negocierile de intrare a României în război, planificarea strategică și relațiile cu Bulgaria

88. 1915. Însemnări ale generalului Iuri Nikiforovici Danilov despre eforturile diplomatice ale Imperiului rus de a atrage România în conflict

89. 1915. Extrase din însemnările lui Constantin Diamandi, ministrul român la Petrograd, referitoare la modul de negociere a frontierelor României la sfârșitul conflagrației mondiale

90. 1915. Extrase din lucrarea *Le commandement suprême de l'armée allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles*, a lui Erich von Falkenhayn, referitoare la evoluția operațiilor militare și acțiunile României în anul 1915

91. 1915. Extrase din memoriile lui Maurice Georges Paléologue, ambasadorul Franței în Rusia, referitoare la evoluția evenimentelor militare, la raporturile în interiorul Triplei Înțelegeri și la conduita României

92. 1915. Extrase din memoriile lui Raymond-Nicolas-Landry Poincaré, președintele Franței, referitoare la evoluțiile politico-militare pe teatrele de operații și conduita României

93. 1915. Extras din memoriile feldmareșalului William Robert Robertson referitoare la perspectivele intrării României în război de partea Antantei

Capitolul II

1. 9/[22] ianuarie 1915, București. Articol publicat de ziarul „Universul” privind situația din Bucovina

2. 9/[22] ianuarie 1915, București. Articolul Distrugerea unei legende al lui Ioan Grecu, apărut în ziarul „Adevărul”

3. [15]/28 ianuarie 1915, Brașov. Articol din „Gazeta Transilvaniei” privind atitudinea României în războiul mondial

4. 23 ianuarie/[3 februarie] 1915, București. Articolul nesemnlat „Soarta românilor bucovineni”, publicat în ziarul „Universul”

5. 24 ianuarie/[5 februarie] 1915, București. Nota de informații nr.1457 a Marelui Stat Major potrivit căreia autoritățile ungar au întocmit liste cu toată populația românească din Ardeal

6. 27 ianuarie/[9 februarie] 1915, București. Nota informativă nr. 1468 a Marelui Stat Major privind opiniile lui Teodor Mihali despre situația românilor din Transilvania și intenția de a înființa la București un birou care să aibă drept sarcină ajutorarea prizonierilor români din Rusia

7. **27 ianuarie/[9 februarie] 1915, București.** Nota informativă nr. 1469 a Marelui Stat Major privind opiniile românilor de peste munți asupra acțiunilor viitoare ale României

8. **27 ianuarie/[9 februarie] 1915, București.** Nota de informații nr.1471 a Marelui Stat Major privind înlăturarea soldaților români din Brașov din serviciul de pază

9. **31 ianuarie/[13 februarie] 1915, București.** Nota informativă nr. 1501 a Marelui Stat Major privind starea de spirit în armata austro-ungară și a soldaților de origine română din componerea ei

10. **1/[14] februarie 1915, București.** Articolul lui N. Iorga „Datoriile refugiaților”

11. **8/[21] februarie 1915, București.** Articol, semnat Leontin Iliescu, privitor la soarta românilor din Bucovina, publicat în ziarul „Universul”

12. **12/[25] februarie 1915, București.** Articolul lui C. G. Costa-Foru „Dacă țarul Rusiei ar vrea!”, referitor la eventualitatea cedării către România a Basarabiei de către Imperiul rus, publicat în ziarul „Adevărul”

13. **[18 februarie]/3 martie 1915, Sibiu.** Notă a Comandamentului militar cezaro-crăiesc, secția Stat Major, către Biroul de evidență al Statului Major cezaro-crăiesc despre constituirea, la București, a „Legiunii ardelene” sub conducerea lui Octavian Goga

14. **13/[26 martie] 1915, București.** Articolul intitulat „Suferințele Bucoveninilor”, publicat în ziarul „Universul”

15. **28 martie/[11 aprilie] 1915, București.** Articolul „Îmbrățișarea Ardealului”, nesemnat, apărut în ziarul „Universul”, referitor la eventualele acțiuni ale armatei române în Transilvania

16. **15/[28 mai] 1915, București.** Informații despre situația Bucovinei după izbucnirea războiului transmise Marelui Stat Major de un informator nenominalizat

17. **18/[31 mai], București.** Notă informativă parvenită Marelui Stat Major al armatei de la polițaiul județului Dorohoi, potrivit căreia soldații croați din armata austro-ungară ar intenționa să treacă de partea armatei române în cazul intrării în acțiune a României

18. **23 mai/[5 iunie] 1915, București.** Notă informativă parvenită Marelui Stat Major privind reacțiile autorităților și populației din Sibiu ca urmare a intrării Italiei în război

19. **12/[25] iunie 1915, București.** Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman asupra discuțiilor cu diverse persoane privind situația Transilvania

20. **16/[29] iulie 1915, București.** Articol în ziarul „Universul”, semnat cu inițialele L.I., privind existența unor prizonieri români din Basarabia la Sibiu și perspectiva înființării unei „Acțiuni basarabene”

21. **[17]/ 30 iulie 1915, București.** Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, privind dizlocarea și efectivele armatei austro-ungare

22. **8/[21] august 1915, București.** Articol din „Gazeta Ilustrată” referitor la comportarea pe câmpul de luptă a Regimentului 33, format din români transilvăneni

23. **18/[31] august 1915, București.** Articolului lui Ion Grecu, „Regimentele românești condamnate la moarte. Ce însemnează laudele ungurești”, publicat în ziarul „Adevărul”

24. **23 august/[5 septembrie] 1915, București.** Articolul lui N. Iorga „D. Iuliu Maniu, soldat”

25. **5/[18] septembrie 1915, București.** Articolul dr. Nicolae Coman, „Martiriul Transilvaniei” în 1914-1915”, apărut în ziarul „Universul”

26. **[20 septembrie]/3 octombrie 1915, București.** Articol din „Gazeta Ilustrată” referitor la comportarea pe câmpul de luptă a Legiunii românilor bucovineni

27. **[27 septembrie]/10 octombrie 1915, București.** Articol în „Gazeta Ilustrată” ce redă fragmente din scrisoarea unui soldat român din Ardeal referitoare la comportarea unităților românești din armata austro-ungară în luptele din Galiția și Polonia

28. [27 septembrie]/10 octombrie 1915, București. Articol în „Gazeta Ilustrată” privind comportarea pe câmpul de luptă italian al Regimentului 33 din armata austro-ungară, format în majoritate din români

29. 28 septembrie/11 octombrie 1915, București. Informații din raportul atașatului militar român din Viena, Traian Stârcea, referitor la situația militară din Banat

30. 16/[29] octombrie 1915, București. Scrisoarea lui Octavian Goga adresată generalului Grigore Crăiniceanu, directorul politic al ziarului „Universul” prin care informează opnia publică despre începerea deportarea frunțașilor ardeleni

31. 22 octombrie[4 noiembrie], București. Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale din Ministerul de Interne, parvenită Marelui Stat Major, referitoare la mișcările de trupe din regiunea Sibiu și percheziționarea atentă a celor care călătoresc în România

32. 28 octombrie 1915/11 noiembrie 1915. Notă informativă parvenită Marelui Stat Major referitoare la situația militară și socială a românilor din Transilvania

33. 5[18]/noiembrie 1915, București. Nota înformativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale din Ministerul de Interne, parvenită Marelui Stat Major, privind situația militară din Transilvania

34. 9[22] noiembrie 1915, București. Nota înformativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale din Ministerul de Interne, parvenită Marelui Stat Major, privind situația militară din Bucovina

35. 4]/17] decembrie 1915, București. Interpelarea deputatului dr. Dumirescu-Brăila referitoare la situația românilor din Austro-Ungaria și la politica României față de monarhia dualistă

36. 12/[25] decembrie 1915, București. Intervenția dr. Dumitrescu-Brăila în Adunarea Deputaților la Proiectul de Mesaj referitoare la politica guvernamentală față Transilvania

Capitolul III

1. 21 decembrie/ [3 ianuarie] 1915, București. Articolul lui N. Iorga, „Liga italo-română”

2. 9/[22 ianuarie] 1915, București. Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la conversația cu baronul Carlo Fasciotti, ministrul Italiei în România

3. [25 ianuarie]/ 7 februarie 1915, București. Notații ale episcopului Raymund Netzhammer privind conținutul convorbirii cu regele Ferdinand (relațiile cu Italia, activitatea lui Vasile Lucaciu în Peninsula)

4. Ianuarie-februarie 1915, București. Extrase din memoriile generalului Vasile Rudeanu referitoare la activitatea sa în Italia

5. 4 martie 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată baronului István Burian, privind la acțiunile ministrului italian în România, Carlo Fasciotti, care acreditează ideea unei tensionări ale relațiilor dintre Italia și monarhia dualistă

6. 12 /[25] aprilie 1915. Articolul lui N. Ștefănescu-Iacint, „România față cu atitudinea Italiei”, apărut în ziarul Adevărul”

7. [12]/25 aprilie 1915, Roma. Raportul atașatului militar roman în Italia, maiorul Ignat prin care transmite traducerea unui articol despre potențialul militar și intențiile strategice ale României apărut în ziarul „Corriere de la Sera”, sub semnătura ziaristului Giuliano Banacci

8. [20 aprilie]/ 3 mai 1915, Petrograd. Telegrama marelui duce Nicolae, comandantul armatelor ruse către A. Neratov, adjunct al ministrului Afacerilor Externe, privind perspectivele aderării României după intrarea în război a Italiei

9. 21 aprilie/[4 mai] 1915, București. Notații ale lui Alexandru Marghiloman asupra convorbirilor avute cu G. Știrbey, contele Czernin și von dem Bussche privind situația Italiei și perspectiva de a intra în război alături de Antantă

10. 24 aprilie 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată baronului Burian, prin care îl informează despre îngrijorările regelui Ferdinand privind relațiile dintre Italia și monarhia dualistă și eventualele consecințe pentru România

11. 30 aprilie/[13 mai] 1915, București. Articolul deputatului Ion T. Ghica, „Italia și România față de Austro-Ungaria”, publicat în ziarul „Universul”

12. Mai 1915, București. Articolul inginerului B.G.Assan privind conduita României față de Primul Război Mondial după intrarea Italiei în conflict

13. 7/[20] mai 1915, București. Articolul „Austria a făcut oferte teritoriale Italiei”, publicat în ziarul „Universul” în care se redau fragmente din dezbaterile din Parlamentul ungar

14. 8/[21] mai 1915, București. Reproducerea de către ziarul „Universul” a discursului în Reichstag a cancelarului german Theobald von Bethman Holweg referitoare la concesiile făcute Italiei de către Austria

15. 9/[22] mai 1915, București. Articolul „Criza italiană și pretențiile României”, semnat A.W. și apărut în ziarul „Adevărul”

16. [28 aprilie]/11 mai 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată baronului Burián, prin care îl informează despre convorbirea cu Ion I.C. Brătianu care subliniază situația dificilă a României dacă Italia intră în război alături de Antantă

17. 12/[25] mai 1915, București. Însemnări ale generalului Alexandru Averescu referitoare la consecințele intrării Italiei în război alături de Antantă

18. 14/[27] mai 1915, București. Articolul „Manifestațiunile Italiei”, semnat Ad, publicat în ziarul „Adevărul”

19. 14/[27] mai 1915, Notă informativă parvenită Marelui Stat Major al armatei privind ajutorarea familiilor italienilor din România care vor pleca la mobilizare

20. 15/[28] mai 1915, București. Reproducerea de către ziarul „Universul” a telegramii ministrului de externe italian, baronul Sonino, privind evoluția raporturilor dintre Italia și Austro-Ungaria și instituirea stării de război între cele două țări

21. 18/[31] mai 1915, București. Articolul „Italia, România și războiul” al lui Constant C. Georgescu, deputat de Mehedinți, apărut în ziarul „Universul”

22. 19 mai/[1 iunie] 1915, București. Dare de seamă, publicată în ziarul „Universul”, asupra manifestației din București consacrată intrării Italiei în război

23. [24 mai]/6 iunie 1915, București. Telegrama atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, privind manifestările de solidaritate cu Italia care a intrat în conflict alături de Antanta

24. 24 mai/[6 iunie] 1915, București. Articolul lui N. Iorga „Războiul Italiei”

25. 1/[14] iunie 1915, București. Articol din ziarul „Universul” în care se redau comentariile ale presei italiene privind atitudinea României față de războiul mondial

26. [7]/20 iunie 1915, București. Consemnări ale episcopului Raymund Netzhammer privind discuția cu regele Ferdinand referitoare la consecințele intrării Italiei în război asupra României

27. [9]/22 iunie 1915, București. Telegrama atașatului militar la București, maiorul Luciano-Ferigo, prin care redă expozeul primului ministru Ion I.C. Brătianu ținut în fața delegației italiene care a vizitat Imperiul rus referitor la politica României și raporturile cu regatul italian

28. 25 iunie/8 iulie 1915, Roma. Telegrama Ministerului de Război italian referitoare la exportul de material de război în România

29. 26 iunie/9 iulie 1915, Petrograd. Telegramă a lui Constantin Diamandy, ministrul român la Petrograd, care transmite conținutul întrevederii cu marchizul Carloti, ambasadorul Italiei în capitala Rusiei, ce își exprimă nemulțumirea pentru amânările repetate ale României de a intra în război alături de Antantă

30. [1]/14 noiembrie 1915, București. Telegrama atașatului militar italian, locotenent - colonelul Luciano Ferigo, privind audiența acordată de Regina Maria

31. 7/[20] decembrie 1915, București. Scrisoarea regelui Ferdinand către regele Victor Emanuel al III-lea, regele Italiei referitoare la colaborarea dintre România și Italia

32. Decembrie 1915. Scrisoarea de răspuns a regelui Italiei, Victor Emanuel al III-lea adresată regelui Ferdinand al României

33. 1914-1915, Roma. Extrase din memoriile lui Dimitrie Ghyka, ministrul român la Roma, despre neutralitatea italiană, relațiile cu România și intrarea Italiei în război alături de Antantă

34. 1915, București. Însemnări ale lui Constantin Argetoianu referitoare la misiunea sa în Italia

35. 1915, București. Notații ale lui Constantin Argetoianu referitoare la atitudinea unor lideri politici români față de perspectiva intrării Italiei în război alături de Antantă

36. 1915, București. Sinteză elaborată de Marele Stat Major referitoare la capacitatea operativă a armatei italiene

Capitolul IV

1. 7/[20] ianuarie 1915, București. Reproducerea de către ziarul „Universul” a unor informații din ziarul bulgar „Dnevnic” privind perspectiva creării unui stat ucrainean

2. 20 ianuarie/[2 februarie] 1915, București. Nota de informații nr.1445 a Marelui Stat Major privind dorința României de a îmbunătăți relațiile cu Bulgaria

3. 30 ianuarie/[12 februarie] 1915, București. Nota informativă nr. 1502 a Marelui Stat Major privind situația politică, militară și economică a Bulgariei

4. 1/[14 februarie] 1915. Extrase din raportul generalului Mihail Savov adresat țarului Ferdinand privind situația Bulgariei și raporturile cu România

5. 1915, București. Scrisoarea lui P. Neicov, primul secretar al Legației bulgare de la București, referitoare la articolul lui Ioan D. Filitti „România și conflictul european”, apărut în „Noua Revistă Română”

6. 1915, București. Scrisoarea de răspuns a lui Ioan D. Filitti la scrisoarea lui P. Neicov, primul secretar al Legațiunii bulgare din București

7. 2/[15] aprilie 1915, Sofia. Raportul atașatului militar român în Bulgaria, căpitanul Florea Țenescu, referitor la situația militară a acestei țări

8. 6/[19 aprilie] 1915, Sofia. Raportul atașatului militar român în Bulgaria, căpitanul Florea Țenescu, prin care transmite Marelui Stat Major rezumatul unui articol din ziarul „Voenen Jurnal” intitulat: „Aspirațiunile politice ale Grecilor, Sârbilor și Românilor”

9. 26 aprilie/9 mai 1915, București. Telegramă interceptată de Oficiul Telegrafic Central, provenind de la Sofia, potrivit căreia România ar fi dispusă să cedeze Bulgariei o parte din teritoriul său

10. 30 aprilie/[13 mai] 1915, București. Preluarea de către ziarul „Universul” a unui interviu al primului ministru bulgar, Vasil Radoslavov, acordat publicației „Journal des Balkans”, privind relațiile cu România

11. 14/[27] mai 1915, București. Notă informativă parvenită Marelui Stat Major al armatei de la Brigada de siguranță Bazargic potrivită căreia între Bulgaria și Rusia ar fi intervenit o înțelegere

12. 22 mai/[4 iunie] 1915, București. Telegramă interceptată de Oficiul Telegrafic Central referitor la păstrarea neutralității Bulgariei

13. 22 mai/[4 iunie] 1915, București. Telegramă interceptată de Oficiul Telegrafic Central ce conține un articol din ziarul rus „Moscova Utro” referitor la negocierile Bulgariei cu Tripla Alianță și Tripla Înțelegere

14. 23 mai/[5 iunie] 1915, București. Notă informativă parvenită Marelui Stat Major referitoare la opinia bulgarilor din Cadrilater privind cedarea acestei provincii către Bulgaria

15. 23 mai/[5 iunie] 1915, București. Notă informativă parvenită Marelui Stat Major referitoare la perspectiva încheierii unei alianțe între România și Bulgaria

16. 10/[23] iunie 1915, București. Articolul lui G. Costa Foru, „România și Bulgaria”, apărut în ziarul Adevărul”

17. 15/[28] iulie 1915, București. Știri de presă reproduse de ziarul „Adevărul” privind misiunea prințului Hohenlohe în Bulgaria

18. 17/[30] iulie 1915, București. Articolul lui C.G.Costa-Foru, „Federația balcanică”, publicat în ziarul „Adevărul”

19. 17/[30] iulie 1915, București. Interviuul primului ministru bulgar, Vasil Radoslavov, acordat trimisului special al ziarului „Le Temps” și reprodus de ziarul „Adevărul”

20. 8/[21] august 1915, București. Articolul lui Emil D. Fagure, „Momentul balcanic”, apărut în ziarul „Adevărul”

21. 11/[24] august 1915, București. Articolul lui G. Tașcă „Înțelegerea Balcanică și d-nul Marghiloman”, publicat în ziarul „Adevărul”

22. 7/[20 septembrie] 1915, Sofia. Raportul atașatului militar român la Sofia, căpitan Florea Țenescu, referitoare la declanșarea mobilizării în Bulgaria

23. 14/[27] septembrie 1915, București. Articolul lui Gh. Tașcă, „Mobilizarea Bulgariei și atitudinea României”, publicat în ziarul „Adevărul”

24. 17/[30 septembrie] 1915, Sofia. Raportul atașatului militar român la Sofia, căpitan Florea Țenescu referitor la măsurile militare întreprinse de Bulgaria

25. 20 septembrie/[3 octombrie], București. Articolul lui N. Iorga „Mobilizarea Bulgariei și atitudinea României”

26. 1/[14] octombrie 1915, București. Informații de ordin militar din rapoartele consulului general român din Rusciuk

27. 6/[19] octombrie 1915, București. Articolul generalului Grigore Crăiniceanu „Războiul se apropie”, publicat în ziarul „Universul”, în care propune un război preventiv împotriva Bulgariei

28. 9/[22 octombrie] 1915, Sofia. Raportul atașatului militar român la Sofia, căpitan Florea Țenescu, privind situația politică și militară a Bulgariei

29. [25 octombrie]/ 7 noiembrie 1915, București. Telegrama lui Camille Blondel, ministrul Franței în România, adresată Ministerului de Externe, referitoare la transportul armamentului Puterilor Centrale pe Dunăre către Bulgaria

30. [11]/24 decembrie 1915, București. Telegrama lui Camille Blondel, ministrul Franței în România, adresată Ministerului de Externe referitoare la conversația cu Toma Stelian prin care acesta explică neintervenția României împotriva Bulgariei, întrucât primul ministru român Ion I.C. Brătianu ar fi luat un angajament de onoare să nu atace vecinul de la sud

31. 1915. Extrase din lucrarea „Le Commendement Sûprême de l’armée allemande 1914-1916 et ses decisions essentielles” a lui Erich von Falkenhayn, referitoare la preliminariile intrării Bulgariei în război alături de Puterile Centrale

Capitolul V

1. 4/ [17] februarie 1915. Opinii ale generalului Constantin Cristescu despre situația din armată consemnate de Alexandru Marghiloman

2. 26 februarie/[11martie] 1915, București. Notații ale generalului Alexandru Averescu referitoare la stadiul de pregătire al armatei

3. 17/[30] martie 1915, București. Însemnări ale generalului Alexandru Averescu în urma convorbirii cu Ion I.C. Brătianu referitoare la acțiunile militare ale României în cazul unui război alături de Antantă

4. [3]/16 aprilie 1915, București. Raportul lui Ypersele de Strihou, ministrul Belgiei la București, către J. Davignon, la care anexează un raport al atașatului militar al Franței la București, căpitanul Jules Pichon, referitor la situația armatei române

5. Mai 1915, București. Extras din Proiectul de operații elaborat de Marele Stat Major (Ipoteza B.3) pentru desfășurarea unui război de către România pe două fronturi

6. 14/[27 iunie] 1915, București. Convorbire între generalul Alexandru Averescu și Ion I.C. Brătianu privind modul de acțiune al armatei române în cazul intrării în război alături de Antantă

7. 16/[29 iunie] 1915, București. Convorbire între Ion I.C. Brătianu și generalul Alexandru Averescu privind posibilitățile cooperării cu armata rusă. Proiect de cooperare între armata română și armata rusă

8. Iulie 1915, București. Articolul semnat de generalul Alexandru Mustăță privind necesitatea ca România să se alăture Triplei Alianțe

9. 15/[28] iulie 1915. Articolul lui Constantin Mille „Cazul generalului Mustăță”, publicat în ziarul „Adevărul”

10. 21 iulie/2 august 1915, București. Telegrama trimisă de Serghei Sazonov lui S. Poklevsky-Koziell prin care îl însărcinează să transmită guvernului român acordul Rusiei față de cerințele românilor, în scopul încheierii unei convenții militare de participare imediată a României la război

11. 9/[22 octombrie] 1915, București. Discursul lui Nicolae Filipescu la Clubul „Federației Unioniste” în care prezintă acte de corupție în cadrul Ministerului de Război și critică politica balcanică a guvernului

12. 10/[23] octombrie 1915. Articolul lui Constantin Mille, „Către armată”, publicat în ziarul „Adevărul”

13. 12/[25 octombrie] 1915, București. Articolul, „Zdrobirea unor calomnii”, apărut în ziarul „Viitorul” în care se răspunde acuzațiilor lui Nicolae Filipescu din discursul ținut în cadrul întrunirii „Federației Unioniste”

14. 19 octombrie/[1 noiembrie] 1915, București. Articolul „Morală unor documente. Trâmbițașul resentimentelor unor samsari... naționaliști”, publicat în ziarul „Viitorul”, în care se dezvăluie informațiile lui Nicolae Filipescu în discursul său de la întrunirea „Federației Unioniste”

15. 23 octombrie/[5 noiembrie] 1915, București. Articol publicat de ziarul „Viitorul” de răspuns la acuzațiile lui Nicolae Filipescu, lansate la Clubul „Federației Unioniste” în care este prezentată implicarea fiului acestuia, Grigore Filipescu, în afaceri cu materiale de război

16. 26 octombrie/8 noiembrie 1915, București. Telegrama lui C. Fasciotti către A. Salandra referitoare la situația armatei române

17. 28 octombrie/[10 noiembrie] 1915, București. Articol publicat în ziarul „Viitorul” în care se prezintă implicarea lui Grigore Filipescu în contractele de armament și material de război pentru armata română

18. 1/[14] noiembrie 1915, București. Situația subzistențelor armatei române la 1/15 aprilie 1915

19. 12/[25] decembrie 1915, București. Intervenția lui Gr. Vericeanu în Adunarea Deputaților la Proiectul de Mesaj referitoare la politica guvernamentală față de întărirea armatei

20. 15/[28] decembrie 1915, București. Considerații ale generalului Alexandru Averescu privind desfășurarea evenimentelor militare în anul 1915 pe teatrele de acțiuni militare europene

21. 1915, Craiova. Extras din jurnalul de operații al Corpului 1 armată

22. 3 decembrie 1923, București. Extras din Memoriul relativ la pregătirea de război în anii 1914-1916

Capitolul I

NEUTRALITATEA ROMÂNIEI ȘI PROBLEMELE EI ÎN ANUL 1915

Introducere

În pofida aprecierilor optimiste ale unor oameni politici, militari de rang înalt ziariști ș.a., sfârșitul anului 1914 nu a adus cu sine și încetarea ostilităților pe fronturile războiului izbucnit pe neașteptate, la 15/28 iulie 1914. Dimpotrivă, ele au continuat și cu mai multă vigoare, beligeranții multiplicându-și eforturile politice, militare, economice, financiare, sociale etc. pentru tranșarea disputei. Dar, cu toate acestea, balanța victoriei nu s-a înclinat de o parte sau de alta, iar pacea, mult așteptată și visată de popoarele aflate în luptă, a răma, în cursul anului 1915, doar un deziderat nebulos.

Pe plan politico-diplomatic, cele două coaliții aflate în luptă au declanșat o adevărată ofensivă asupra neutrilor pentru a-i determina să li se alăture, cu speranță ca acest lucru va cântări în decizia finală. Atât Antanta, cât și Puterile Centrale au înregistrat succese pe acest plan. Italia a denunțat tratatul ce o lega, din 1882, de Puterile Centrale și s-a alăturat, în mai 1915, Triplei Înțelegeri. La rândul său, Bulgaria, ce gravita încă din perioada războaielor balcanice în jurul Austro-Ungariei, a aderat, în septembrie-octombrie 1915, la Tripla Alianță¹. Fără a intra în detalii, precizăm că lărgirea coalițiilor beligerante nu s-a dovedit un factor decisiv pentru evoluția operațiilor, deși s-au raportat unele succese, cum ar fi scoaterea Serbiei din război în toamna anului 1915 de către Puterile Centrale.

Poziția geopolitică și geostrategică a României

România era de la începutul lunii august 1914 în afara conflictului și a reușit să-și mențină statutul de neutralitate în cursul anului 1915. Dar acest lucru a impus depășirea multor dificultăți generate de presiunile ambelor tabere beligerante, de evoluția ostilităților pe diverse teatre de acțiuni militare, de disputele în interiorul clasei politice autohtone și în cadrul opiniei publice, obiectul acestora constituindu-l coaliția la care urma să adere statul român.

Stat mic, putere minoră în ansamblul relațiilor internaționale, care nu putea decide soarta războiului, România avea, totuși, o serie de avantaje care o făceau atrăgătoare pentru ambele tabere beligerante. Era mai întâi poziția strategică, statul român fiind așezat la flancul sudic al frontului pe care se confruntau forțele austro-ungare și germane cu cele ruse.

Prin aderarea României la tabăra Puterilor Centrale, coroborată cu previzibila intrare a Bulgariei în aceeași coaliție, se realiza o continuitate a dispozitivului, care se întindea de la

¹ Problematika părăsirii neutralității și adoptarea beligeranței de către cele două țări va fi analizată în capitolele III și IV.

Marea Nordului și Marea Baltică până în Orientul Mijlociu, creând premise pentru materializarea unui vechi proiect geopolitic al celui de-al II-lea Reich, cel al liniei ferate Berlin–Bagdad. De asemenea, Serbia era izolată, ceea ce crea premise pentru scoaterea ei din război.

De partea cealaltă, alăturarea României avea pentru Antantă avantaje strategice semnificative. Imperiul otoman și, eventual, Bulgaria erau izolate, iar situația Serbiei se îmbunătățea semnificativ, facilitând ajutorul Rusiei. În fond, motivul invocat pentru intrarea Imperiului rus în război a fost tocmai soarta Serbiei. În plus, armata română, prin pătrunderea în Transilvania, amenința direct Budapesta, una din cele două capitale ale imperiului bicefal. Înaintarea forțelor române dincolo de bariera Carpaților, coroborată cu ofensiva armatei ruse putea aduce în frângerea definitivă a Austro-Ungariei, ceea ce ar fi creat Germaniei o situație foarte dificilă.

Un alt aspect ce deriva din eventuala intrare a României în acțiune era armata sa, cifrată de beligeranți la circa jumătate de milion de baionete, ceea ce putea îmbunătăți raportul de forțe între cele două coaliții beligerante.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, contau destul de mult bogățiile naturale ale statului român și, în special, petrolul și producția sa agricolă. Conflictul, care se dovedise mare consumator de resurse, începea să devină, și până la final așa a și fost, unul „total”, după cum l-a teoretizat Erich Ludendorff, ceea ce pune în dificultate statele beligerante. Puterile Centrale aveau un motiv în plus pentru atragerea României întrucât, după declanșarea războiului submarin, Antanta a recurs la blocada maritimă a Puterilor Centrale, astfel că statele acestea s-au confruntat cu dificultăți economice din ce în ce mai mari.

Rezumând, apreciem că evoluțiile din anul 1915 ale neutralității României, presiunile ambelor tabere și acțiunilor oficialităților de la București pentru atingerea propriilor interese își au originea și în poziția sa geopolitică și geostrategică.

Principalele acțiuni militare în anul 1915

Un alt lucru care a influențat direct politica generală a României în anul 1915 a fost evoluția operațiilor de diverse teatre de acțiuni militare, în special pe cel de vest și de est. La începutul anului 1915, marile puteri beligerante au ajuns la concluzia că războiul va fi lung, iar apropierea victoriei va presupune un efort amplu și multilateral, atât pe front cât și în spatele acestuia. Războiul manevrier din primele luni de campanie a fost înlocuit cu unul de poziție, de uzură, care a pus la grea încercare forțele fizice și morale ale luptătorilor. Tranșeea, cu tot cortegiul ei de servituți, a devenit simbolul acestui nou tip de conflict, care a răsturnat complet toate calculele și previziunile comandanților și statelor majore. Artileria și armamentul automat au devenit cele mai eficiente instrumente pe câmpul de luptă, care au determinat primatul defensivei în detrimentul ofensivei. Dar, aceasta din urmă a rămas mijlocul principal de obținere a victoriei, astfel că beligeranții au căutat să străpungă aliniamentele defensive ale adversarului. Dar, acest lucru era dependent de forța umană și mai ales de material, ceea ce a contribuit din plin la industrializarea războiului².

Pornind de la această nouă fizionomie a conflictului armat, fiecare tabăra beligerantă a elaborat diverse proiecții strategice, apte să aducă victorii concludente și să încline balanța de forțe.

² Pentru configurația și trăsăturile Primului Război Mondial a se vedea, între altele, Fernand Schneider, *Histoire des Doctrines Militaires*, Presses Universitaires de France, Paris, 1964; Colin S. Gray, *War, Peace and International Relations. An Introduction to Strategic History*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2007, p. 61-74; Mary Kaldor, *Războaie noi și vechi. Violența organizată în epoca globală*, traducere de Mihnea Columbeanu, Antet, f.a.; Michael Howard, *Războiul în istoria Europei*, traducere de Antuza Genescu și Vasile Mitu, Editura Sedona, Timișoara, 1997 etc.

Marele Stat Major german, condus din toamna anului 1914 de generalul Erich von Falkenhayn, a ajuns la concluzia că ruperea frontului occidental este foarte dificil de realizat, astfel încât a adoptat aici o strategie defensivă. În schimb, pe frontul oriental obiectivul asumat a fost zdrobirea armatei ruse și scoaterea Imperiului țarist din război.

Concepția generalului Falkenhayn a fost denumită „strategia epuizării”, care avea scopuri limitate. Pe frontul de est, se dorea paralizarea definitivă a forței militare rusești³.

La rândul lor, aliații occidentali au recurs pe frontul occidental la o conduită ofensivă, declanșând o serie de acțiuni ofensive de amploare, cu scopul de a ajuta Imperiul rus, partenerul de alianță, care a trecut prin momente deosebit de critice în vara și toamna anului 1915. Astfel, în perioada aprilie-iunie 1915, s-a desfășurat ofensiva forțelor franco-britanice în Artois. Cele două armate angajate (10 franceză și 2 engleză), sprijinite de o grupare belgiană, au obținut succese cu totul modeste, astfel că întreaga operațiune poate caracterizată drept un eșec. De remarcat că la 9/22 aprilie 1915, germanii au lansat primul atac chimic pe frontul de vest, la Ypres, sectorul Bischoote (Flandra).

O a doua mare ofensivă a început la 12/25 septembrie 1915 în Champagne și Artois și a fost executată de trei armate franceze (2, 4 și 10) și Armata 1 engleză. În pofida concentrării unor importante forțe umane și materiale (66 de divizii de infanterie franco-britanice, zece divizii de cavalerie, 2 800 de piese de artilerie de 75 mm și 1 750 de piese de artilerie grea), și de această dată s-au obținut succese modeste. Luptele în această regiune au continuat până la sfârșitul anului, dar fără niciun rezultat. Cu toate acestea, acțiunile franco-britanicilor au ajutat armata rusă, germanii fiind nevoiți să mențină forțe importante pe frontul de vest pentru respingerea atacurilor aliate.

În același timp, aliații occidentali au recurs și la „strategia periferică”, o serie de oameni politici și militari, cum ar fi W. Churchill, Lloyd George, Franchet D'Esperey, Joseph Simon Gallieni ș.a., apreciind că Puterile Centrale trebuiau lovite în punctele cele mai slabe care erau acoperite de armata otomană – sud-estul continentului european și Orientul Mijlociu.

O materializare a acestei idei aparținând grupului de „orientali” a fost expediția de la Dardanele (Gallipoli). Britanicii erau interesați de această zonă, care putea diminua presiunea otomană asupra Canalului de Suez și putea asigura libertatea de mișcare în Mediterana orientală. La rândul lor, germanii au sesizat importanța strategică a regiunii, apreciind pe bună dreptate că o înfrângere aici putea să compromită rezultatul întregului război.

De la mijlocul lunii februarie 1915, navele britanice și franceze au bombardat intens strâmtoarea timp de o lună, iar la 12/25 aprilie 1915 a început debarcarea primelor unități aliate, dar pierderile au fost grele. Guvernele de la Londra și Paris, în pofida opoziției unor lideri politici și militari, au întărit corpul expediționar, au încercat să debarce trupe și în altă zonă (Suvla-Anafarcta), dar apărarea otomană nu a putut fi străpunsă. Speranțele fiind spulberate, aliații au început retragerea forțelor la 10 decembrie 1915, încheiată total la începutul lunii februarie 1916. Evacuarea a fost un succes semnificativ, aliații reușit să retragă și să îmbarce la bordul navelor circa 145 000 de militari, 15 000 de cai, o importantă cantitate de artilerie și alt material de război.

Dificultățile întâmpinate de franco-britanici i-au determinat pe aceștia să apeleze la sprijinul Imperiului rus, dar Petrogradul a fost foarte reținut, întrucât nu avea niciun interes ca aliații occidentali să stăpânească zona atât de importantă a Strâmtoarelor. Ea a fost și continua să fie unul dintre cele mai importante obiective pentru Imperiul rus, perspectiva unui control al acesteia reprezentând una dintre motivațiile principale ale participării sale la război. Pornind de aici, ajutorul Petrogradului a fost cu totul modest, flota rusă bombardând de patru ori apă-

³ Erich von Falkenhayn, *Le Commandement Suprême de l'Armée Allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles*, traduction et avertissement par le Général de division Niessel, Charles-Lavauzelle, Paris, 1921, p. 79-119.

rarea otomană din strâmtoarea Bosfor și avariind grav, la 3 decembrie 1915, nava germană „Goeben”.

Mai trebuie menționat că după eșecul bătăliei de la Gallipoli, în contextul intrării Bulgariei în război și al declanșării atacului general al Puterilor Centrale asupra Serbiei, aliații au debarcat un corp expediționar la Salonic (5 octombrie 1915). Misiunea lui era ajutorarea armatei sârbe, dar acțiunile sale, modeste, de altfel, nu avut nici un rezultat.

Ulterior, corpul expediționar de la Salonic a fost întărit cu efectivele sârbe (circa 150 000 de militari), recuperate de flota aliată de pe coastele albaneze. Ajutorul pe care putea acesta putea să-l ofere României a reprezentat unul dintre cele mai importante capitole ale negocierilor purtate, în prima parte a anului 1916, de autoritățile de la București pentru aderarea la Antanta.

„Strategia periferică” a fost, în cele din urmă, un eșec militar, agravând situația forțelor aliate din Orientul Mijlociu. Pe plan politic, lucrurile au fost mai nuanțate, Franța și Marea Britanie, prin păstrarea unei forțe militare în Balcani, afirmându-și intenția de a rămâne actori importanți în gestionarea problemelor postbelice ale regiunii.

Cele mai importante acțiuni militare în cursul anului 1915 au avut loc pe Frontul de est⁴. Aici, după confruntările dure din iarna anului 1915, Puterile Centrale au luat în calcul două mari proiecte ofensive. Hindenburg, numit comandant suprem în est (1 decembrie 1914), preconiza o ofensivă din Prusia spre sud-est spre Polonia. La rândul său, prințul Conrad, comandantul armatei austro-ungare, a optat pentru o lovitură de tip ciocan, declanșată, în Galiția, într-o fâșie de 50 km, între satele Gorlice și Tarnòw. Această propunere a avut în cele din urmă câștig de cauză, ofensiva fiind programată pentru primăvara anului 1915.

Cu organizarea și desfășurarea ofensivei a fost însărcinată Armata 11 germană, comandată de către von Mackensen, care se distinsese la Tannenberg. Ofensiva s-a declanșat la 1 mai 1915 și chiar a doua zi s-a conturat victoria zdrobitoare a Centralilor.

Succesul a fost uriaș, Puterile Centrale recucerind Galiția și Bucovina. A fost recucerit, totodată, orașul Przemysl și s-a înaintat spre est circa 100 de kilometri. Ofensiva s-a oprit la 14 mai 1915, iar situația strategică a fost întoarsă în favoarea Puterilor Centrale.

La 1 iulie, Puterile Centrale au declanșat ofensiva generală pe întregul front de la Marea Baltică la râul San, fiind ocupate rând pe rând:

- Varșovia – 5 august;
- Kovno – 18 august;
- Brest-Litovsk – 25 august;
- Luțk – 31 august;
- Grodno – 4 septembrie;
- Vilnius – 18 septembrie.

Dar ofensiva armatelor germane și austro-ungare s-a împotmolit în septembrie 1915. Pe fondul acestor grave insuccese, țarul Nicolae al II-lea a preluat, la 6 septembrie 1915, comanda supremă a armatei de la marele duce Nikolai Nikolaevici, vărul său. Concomitent, au avut loc mai multe schimbări la nivelul Înaltului comandament rus.

Marile acțiuni ofensive ale armatelor germane și austro-ungare din vara și toamna anului 1915 au provocat mari pierderi adversarului, dar nu au scos Rusia din război. Mai mult, spre sfârșitul anului, armata rusă a declanșat o serie de contraofensive care au reușit să stabilizeze situația militară.

În cursul anului 1915, inițiativa strategică a aparținut Puterilor Centrale, care au reușit să obțină succese importante. Ofensivele aliate pe Frontul de vest au fost respinse, armatei ruse

⁴ Général Winogradsky, *La Guerre sur le front oriental. En Russie. En Roumanie*, mis au point et commenté par le général Malleterre, Charles-Lavauzelle, Paris, 1926, p. 89-150.

i-au fost administrate înfrângeri severe, italienii, după intrarea lor în război, au fost blocați în încercarea lor de a forța apărarea austriacă, debarcarea de la Gallipoli a fost și ea respinsă, iar Serbia a fost scoasă din război.

Cu toate acestea, Germania, secondată de aliații ei, nu a reușit să scoată Rusia din război, fapt care a obligat-o să lupte, în continuare, pe două fronturi, această situație rămânând o „obsesie strategică” pentru ea.

România și Antanta

Prin acordul din 18 septembrie/1 octombrie 1914 („acordul Sazonov-Diamandi”) guvernul român a făcut o primă opțiune pentru aderarea la Antanta. În schimbul „neutralității binevoitoare”, Rusia recunoștea dreptul României de a anexa, la sfârșitul războiului, teritoriile românești, aflate sub dominația Austro-Ungariei.

Totodată, Petrogradul își lua angajamentul de a încerca să obțină consimțământul guvernelor francez și englez pentru un astfel de aranjament. Deosebit de importantă era precizarea pe care ministrul de externe rus o făcea în nota către trimisul diplomatic la București, Stanislas Poklevski-Koziell, potrivit căreia, pentru onorarea angajamentului pe care și l-a luat Rusia de a apăra integritatea teritorială a României, se va apela doar la mijloacele diplomatice, și nu la forța armată. Totodată, Serghei Sazonov cerea guvernului român ca, în spiritul „neutralității binevoitoare” asumate, să interzică tranzitul pe teritoriul său al munițiilor și proviziilor către „dușmanii noștri și prietenii lor”. În același timp, în numele aceleiași formule, autoritățile române urmau să faciliteze sub toate aspectele ajutorul rusesc către Serbia⁵.

De la început, „neutralitatea binevoitoare” se dovedea o problemă foarte dificilă pentru guvernul de la București, având în vedere solicitările contradictorii și cominatorii ale celor două tabere beligerante.

În primele luni ale anului 1915, pe fondul unei relative acalmii pe teatrele de acțiuni militare, au continuat tratativele cu puterile Antantei. La jumătatea lunii ianuarie, țarul Nicolae al II-lea l-a întrebat pe Constantin Diamandi, ministrul român la Petrograd care este data aproximativă a intrării în acțiune a României. Diamandi a răspuns că statul român trebuie să ia toate măsurile de ordin militar, trebuie să acționeze cu prudență pentru ca pregătirile să fie cât mai complete, dar că nu poate să precizeze un termen precis pentru intrarea în război.

Tot la începutul anului 1915, prim-ministrul Ion I. C. Brătianu a trimis o delegație la Paris, condusă de colonelul Vasile Rudeanu, pentru a contracta material de război absolut necesar pentru armata română. Tot în același scop, membrii delegației, formând uneori subcomisii, s-au deplasat și Marea Britanie, Spania, S.U.A. și Elveția⁶. Colonelul Rudeanu a rămas în străinătate până la sfârșitul neutralității și în timpul războiului, îndeplinind, din august 1916, și misiunile de delegat al Înalțului Comandament român pe lângă Marele Cartier General francez și britanic și reprezentant al Ministerului de Război al statului român pe lângă guvernele de la Londra și Paris.

Pe fondul insistențelor Antantei, prim-ministrul Ion I. C. Brătianu i-a declarat, la 5/18 martie 1915, lui Camille Blondel, ministrul francez la București că România este decisă să intre în război alături de Antantă, dar acest lucru este dependent de unele condiții: clarificarea intențiilor Italiei; definitivarea unui program de sosită a munițiilor și armamentului din Occident, cu deosebire din Franța; precizarea teritoriilor românești din monarhia dualistă ce

⁵ *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 179-180.

⁶ Detalii în Vasile Rudeanu, *Memorii din timpuri de pace și de război 1884-1929*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, Cavallioti, București, 2004.

vor reveni României sau, altfel spus, concesiile teritoriale la care erau dispuși Aliații în caz de victorie în război; parafarea unei convenții militare între România și statele Antantei.

În săptămânile următoare, negocierile dintre cele două părți au stagnat, întrucât fiecare parte nu a făcut concesii. Ion I. C. Brătianu a lăsat să se înțeleagă că fără acceptarea tuturor condițiilor România nu va intra în acțiune, iar aliații considerau pretențiile României exagrate.

În triumghiul Petrograd – Paris–Londra au avut loc numeroase schimburi de vederi asupra modului de atragere a României în conflict, existând deosebiri de păreri între cei trei parteneri. Iată, de pildă, Camille Blondel, ministrul francez la București, în telegrama din 10/23 aprilie 1915, către Theophile Delcassé, ministrul de externe, reținea ideea că, în relația sa cu România, Rusia ar trebui să fie mai flexibilă pentru a șterge amintirile episodului din 1878, dacă se dorește atragerea ei în conflict⁷.

Răspunzând unor asemenea solicitări, Serghei Sazonov, ministrul de externe rus, în telegrama din 19 mai 1915, către ambasadorii din Paris și Londra preciza că, în raport de acordul Franței și Marii Britanii, va proceda la continuarea tratatelor cu România asupra condițiilor intrării sale în război împotriva Austriei și Germaniei. El era gata să ia în considerare cu disponibilitate cererile Bucureștiului care i se păreau juste, dar spera că va fi susținut puternic de aliații occidentali în momentul în care va fi nevoit să le respingă pe cele exagerate⁸.

Negocierile au început, practic, a doua zi, iar canalul cel mai important a fost cel dintre București și Petrograd, rolul principal revenindu-i lui Constantin Diamandy și Serghei Sazonov. Rolul de prim negociator al Rusiei în cadrul Antantei l-a nemulțumit pe Brătianu, care a încercat în mod constant să asocieze Franța și Marea Britanie în tratativele care au urmat.

Ele au fost dificile și îndelungate, prelungindu-se până în iulie-august 1916, când s-a ajuns la un acord definitiv între cele patru mari puteri ale Antantei și România.

Începutul nu a fost deloc sub cele mai bune auspicii, întrucât s-a suprapus peste intrarea Italiei în război, aspect ce va fi analizat în capitolul III al lucrării, iar situația militară pe fronturile de luptă, în special pe cel oriental era relativ stabilă. În aceste condiții, marele duce Nicolae, comandantul armatei ruse, îi scria lui A. Neratov, ministrul adjunct de externe, la 20 aprilie/3 mai 1915, că, dată fiind decizia Italiei, intrarea în acțiune a României devenea mai puțin importantă. De aceea, alăturarea la Antantă putea fi acceptată, dar cererile sale, considerate inacceptabile, trebuiau respinse. Marele duce Nicolae cerea fermitate față de România care trebuia să se mulțumească doar cu ceea ce i se oferă⁹.

Și eșalonul diplomatic gândea în aceiași termeni relația sa cu România. La 20 aprilie/3 mai 1915, când Diamandy a prezentat harta cu revendicările guvernului român, ministrul de externe Sazonov a replicat că, în momentul când Italia intra în război, „tariful României a scăzut”¹⁰.

Cele mai importante puncte de divergență au fost până aproape în ultimul moment, Bucovina și Banatul, solicitate integral de România. Rusia nu era de acord cu cedarea integrală a Bucovinei, întrucât aprecia că nordul provinciei avea o majoritate ruteană, iar problema urma să fie rezolvată de o comisie mixtă după terminarea războiului. Cât privește Banatul, Petrogradul se pronunța pentru o împărțire a regiunii între România și Serbia. Guvernele rus, francez și britanic au considerat mult timp că cererile României, pe care le considerau exage-

⁷ *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 187.

⁸ *Ibidem*, p. 188-189.

⁹ *Ibidem*, p. 189.

¹⁰ Apud Vasile Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea. 1900-1916*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 112.

rate, și ezitățile prim-ministrului Brătianu erau, în realitate, instrumente la care autoritățile de la București apelau pentru a amâna cât mai mult posibil intrarea în acțiune.

A intervenit, însă, un factor care a modificat poziția Imperiului rus, acesta devenind mult mai conciliant față de România. El s-a numit ampla și victorioasă ofensivă a trupelor germane și austro-ungare pe Frontul de est, ceea ce s-a soldat cu înfrângeri dezastruoase pentru armata rusă.

„Cu o siguranță matematică, notează I. G. Duca, ministrul Instrucțiunii și Cultelor în guvernul liberal, fiecare înfrângere rusească pe frontul polonez era urmată de o nouă concesie făcută lui Brătianu. Iar când a căzut Varșovia, reprezentanții Antantei amenințară pe Brătianu că guvernele lor, în marea lor solitudine pentru România, încuviințaseră toate cererile noastre”¹¹.

Câteva exemple sunt semnificative. La 7/20 iunie 1915, generalul Ianușkevici, șeful Statului Major rus, solicita ca doleanțele României să fie satisfăcute întrucât situația militară nu se ameliora. Concursul ei ar fi prețios, mai ales că exista posibilitatea ca ea să se alătore Puterilor Centrale, în condițiile în care armata rusă ar fi evacuat Galiția. În schimbul acceptării solicitărilor sale, România trebuia obligată să intre în război în decurs de cinci săptămâni¹².

La rândul său, Izvolski, ambasadorul rus la Paris, după o convorbire cu Delcassé, în telegrama sa din 21 iulie/2 august 1915, ajungea la concluzia că sprijinul, „concurusul României trebuia cumpărat cu orice preț”¹³. În cazul unui insucces al negocierilor cu Bucureștiul, ceea ce ar fi însemnat trecerea ei în tabăra adversă, și al unor înfrângeri pe front, continua diplomatul rus, opinia publică franceză ar fi socotit Rusia drept principala vinovată.

Pe acest fond, la sfârșitul lunii iunie și începutul lui iulie 1915, s-a ajuns la cea mai gravă criză a neutralității, denumită de același I. G. Duca, „incidentul Poklevski”¹⁴. În mod concret, Ion I.C. Brătianu i-a declarat ministrului rus la București, în contextul intrării Italiei în acțiune, că România se va alătura Antantei doar în cazul aprobării solicitărilor României. Odată ce ele vor fi acceptate, România va intra în acțiune nu imediat, ci într-un interval de circa patru săptămâni. A dat și o declarație scrisă în acest sens. Cu o situație militară foarte grea, Rusia, prin vocea lui Poklevski-Koziel, a informat că a acceptat toate cererile Bucureștiului și i-a cerut să îndeplinească promisiunea. A fost un moment foarte delicat, România nefiind pregătită nici moral și nici material pentru a face acest pas extrem de important pentru viitorul națiunii române. Opinia publică nu ar fi acceptat hotărârea, iar intrarea în acțiune în condițiile defecțiunilor grave ale armatei ruse, ar fi dus, aproape sigur, la o înfrângere militară. S-ar fi compromis, poate definitiv, șansele de materializare a țelurilor sale.

Problema s-a rezolvat printr-un subterfugiu de ordin politic. Ion I. C. Brătianu și-a înaintat demisia, ceea ce a stârnit îngrijorarea puterilor Antantei. Există perspectiva ca, pe fondul succeselor Puterilor Centrale, la putere să vină un guvern condus de o altă personalitate politică mult mai puțin favorabil cauzei aliate, cum ar fi, de exemplu, Alexandru Marghiloman.

În fața acestei situații, s-a ajuns la un compromis. Aliații erau de acord cu primirea României în alianță, acceptând și doleanțele acesteia, iar momentul intrării în acțiune urma să fie decis de autoritățile române.

S-a pus capăt, astfel, unui moment de mare cumpănă, provocat de greșeala prim-ministrului Ion I. C. Brătianu, inexplicabilă pentru competența, abilitatea și experiența sa. Dar episodul în sine a trasat cadrul relațiilor cu Antanta, deși până la sfârșitul anului 1915 au

¹¹ I.G. Duca, *Memorii, volumul II, Neutralitatea. Partea II (1915-1916)*, ediție și indice adnotat de Stelian Neagoie, Editura Helikon, Timișoara, f. a. p. 28.

¹² *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 194-196.

¹³ *Ibidem*, p. 198.

¹⁴ I.G. Duca, *op. cit.*, p. 28.

existat numeroase contacte în patruleterul București, Petrograd, Paris, Londra, problematica abordată fiind mai largă decât revendicările teritoriale ale României – aprovizionarea cu armament și muniții a armatei române; schimbul de informații, în special pe linie militară, în scopul conturării ipotezei de război împotriva Puterilor Centrale; trimiterea unor delegații în Apus, așa cum fost cea a lui Victor Antonescu etc.

În anul 1915, România a făcut un mare pas spre Antanta, dar destule aspecte, inclusiv de ordin teritorial, au rămas în suspensie. Negocierile vor fi reluate cu mai multă vigoare în prima parte a anului 1916 și, pe fondul unei situații militare foarte complexe, România va pace pasul decisiv și va intra în război alături de puterile împătritei înțelegeri.

România și Puterile Centrale

La sfârșitul anului 1914, Puterile Centrale constatau că toate eforturile depuse de la declanșarea ostilităților pentru a determina România să li se alătore au fost infructuoase. În plus, prin moartea lui Carol I, ele pierdeau cel mai prețios sprijin pentru cauza lor. Totuși, Centralii nu au renunțat la obiectivul lor, acționând, prin multiple mijloace asupra Bucureștiului, pentru ca acesta să decidă intrarea în război împotriva Antantei. Erau, însă, conștiente de starea opiniei publice românești, favorabilă în mare majoritate Antantei.

În ianuarie 1915, la conducerea diplomației monarhiei dualiste a avut loc o schimbare importantă, contele von Berchtold dându-și demisia, iar locul său fiind preluat de István Burián. Nu era un semn foarte bun pentru București, întrucât noul ministru de externe era perceput ca un reprezentant al intereselor maghiare.

O primă încercare pe linia atragerii României în alianță a avut loc la începutul anului 1915. În perioada 13/26-15/28 ianuarie, mareșalul Colmar von der Golz pașa, aflat în serviciul armatei otomane, a vizitat Bucureștiul și a avut întrevederi cu lideri politici români, între care regele Ferdinand și prim-ministrul Ion I.C. Brătianu. În cadrul discuțiilor, von der Golz a eșuat în încercarea sa de a determina intrarea României în război alături de Puterile Centrale.

În aceeași lună, Austro-Ungaria a luat o serie de măsuri militare în Transilvania, ceea ce generat îngrijorări la București. Ca atare, guvernul a decis mobilizarea unor unități, cu scopul de a preveni o eventuală acțiune agresivă a monarhiei dualiste, ceea ce alimentat zvonul unui război între cele două țări.

Totuși, la 4/17 februarie 1915, von Jagow, ministrul de externe german, dădea asigurări că Germania va sprijini România, la conferința de pace, să-și atingă o serie de obiective de ordin teritorial, condiția fiind intrarea în alianță. O declarație asemănătoare a dat și ministrul de externe austro-ungar¹⁵.

Dacă diplomații se limitau la asemenea declarații, militarii de rang înalt solicitau ca eșalonul politic să facă concesii României pentru a o atrage în alianță. La 10/23 mai 1915, după intrarea Italiei în război, Franz Conrad îi scria lui Burián să situația militară este destul de critică, astfel că împotriva României, în cazul unei intervenții ostile nu existau forțe disponibile. De aceea, nu exista decât o soluție: „câștigarea României la o participare activă alături de noi”¹⁶.

Diplomația austro-ungară era mai reținută în relația sa cu România, privind-o mult mai larg decât liderii militari, care porneau exclusiv de la exigențele câmpului de luptă. Deși situația monarhiei dualiste nu era bună, diplomații ei au depus eforturi constante pe lângă autorități, lideri politici și de opinie, dar demersurile pe lângă regele Ferdinand, Ion I.C. Brătianu, Alexandru Marghiloman și alte persoane publice au rămas, în cele din urmă, infructuoase.

¹⁵ Ema Nastovici, *România și Puterile Centrale în anii 1914-1916*, Editura Politică, București, 1979, p. 126.

¹⁶ 1918 la români. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 608.

Victoriile de pe front au reprezentat momentul cel mai favorabil pentru Puterile Centrale de a forța România să li se alăture. Ilustrativă în acest sens este consfătuirea din 23 mai/5 iunie-26 mai/8 iunie, de la Ministerul Afacerilor Străine al Austro-Ungariei, în cadrul căreia s-au discutat concesiile teritoriale și de altă natură față de România. Au fost luate în discuție trei variante, printre care și cedarea întregii Bucovine, provincie aflată în componența Austriei, și mici concesiuni privind statutul românilor din Transilvania, supuși unui proces de deznaționalizare forțată de către autoritățile de la Budapesta.

Aduse la cunoștință de contele Ottokar von Czernin la București (în istoriografie se vorbește chiar de un ultimatum), ele n-au găsit ecoul scontat. La 10/23 iunie 1915, prim-ministrul Brătianu a respins propunerile făcute, prin Ottokar von Czernin, de Austro-Ungaria de a intra în război împotriva Antantei, declarând că nu poate lua o decizie împotriva țării întregi.

A doua zi, 11/24 iunie 1915, Alexandru Marghiloman este vizitat atât de Czernin, cât și de von dem Bussche, ministrul german la București¹⁷. Primul i-a declarat că l-a văzut ieri pe Brătianu, „care se plimbă în lung și în larg și nu vorbește decât de răspunderea lui. Czernin crede, notează Marghiloman, că, în interesul României, n-ar trebui să piardă toate ocaziile”¹⁸.

Cum Brătianu a refuzat oferta, cei doi diplomați al Puterilor Centrale i-au cerut lui Marghiloman să facă un program care să cuprindă revendicările românești, probabil în perspectiva venirii lui la putere. Liderul conservator n-a dat curs sugestiei, astfel că Centralii, în pofida eforturilor și a situației favorabile de pe front, n-au reușit să determine intrarea în acțiune a României¹⁹.

În septembrie 1915, Austro-Ungaria a luat măsuri militare la granița cu România, unele cercuri exprimând opinia că se impune folosirea forței armate, întrucât mijloacele politice și diplomatice nu duseseră la niciun rezultat. Relativ concomitent, s-a închis și granița dintre cele două țări. Nu este exclus ca măsurile să fi fost adoptate în contextul definitivării pregătirilor Bulgariei pentru intrarea în conflict alături de Puterile Centrale.

Indiferent de motivație, ele au stârnit, în mod firesc, îngrijorare și nemulțumiri la București, autoritățile luând, la rândul lor, contramăsuri. S-a ajuns la o stare de tensiune între cele două țări, ceea ce a alertat diplomația austro-ungară, care lua în calcul ipoteza ca România s-o ia înaintea cu atacul²⁰. Ca urmare, diplomații austro-ungari de la București au primit dispoziții să liniștească temerile românilor, afirmând că nu se dorește provocarea unui conflict. Deși încordarea relațiilor cu România a fost provocată de Austro-Ungaria, ea a cerut desconcentrarea trupelor române de la graniță, ca modalitate de detensionare a încordării.

Regele Ferdinand și prim-ministrul Brătianu au dat asigurări că acest lucru se va produce treptat. Czernin îl informa pe Burián, la 4/17 septembrie 1915, că Brătianu i-a declarat că „nu e nebun să atace Monarhia acum, dacă n-a făcut-o când trupele ruse erau pe Carpați”²¹. Brătianu i-a mai declarat că măsurile de fortificare a graniței au fost luate pentru ca România să nu aibă soarta Belgiei. Cu toate asigurările date de autoritățile de la București, trupele române au rămas până în august 1916 lângă frontieră, iar lucrările de fortificații au continuat.

¹⁷ Pentru activitatea ministrului german a se vedea: Claudiu-Lucian Topor, *Hilmar von dem Bussche Had-denhausen – ultimul plenipotențiar al Germaniei Imperiale acreditat la București*, în Claudiu-Lucian Topor, Alexandru Istrați, Daniel Cain (editori), *Diplomație, societate și mondenități. Sfârșit de „Belle Époque” în lumea românească*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015, p. 229-237.

¹⁸ Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 478.

¹⁹ *Ibidem*, p. 477-479.

²⁰ *Cartea Roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România în perioada de la 22 Iulie 1914 până la 27 August 1916*, București, Editura „Regele Carol”, 1917, p. 28.

²¹ *Ibidem*, p. 31.

Intrarea Bulgariei în război și-a pus amprenta și asupra relațiilor dintre România și Puterile Centrale. Acestea se temeau de o acțiune a Imperiului rus pentru ajutorarea Serbiei sau împotriva vecinului de la sud, astfel că poziția Bucureștiului era foarte importantă. La 21 octombrie/ 3 noiembrie 1915, Burián i-a cerut lui Czernin să întrebe pe Brătianu ce poziție ar adopta România în cazul în care Rusia ar intenționa să forțeze trecerea trupelor sale prin România²². Răspunsul de a doua zi al ministrului austro-ungar era liniștitor, prim-ministrul declarând că România se va opune, dar nu credea că rușii vor recurge la o asemenea acțiune.

În tratativele duse în anul 1915, Puterile Centrale au urmărit să nu rupă legăturile cu România. Berlinul, Viena și Budapesta doreau atragerea statului român în conflict, dar erau mulțumite și cu păstrarea neutralității de către București, care le aducea avantaje strategice și economice. Tratând cu România, uneori de pe poziții de forță, așa cum am văzut, puterile Triplei Alianțe au urmărit să împiedicarea sau crearea de mari dificultăți în negocierile pe care Bucureștiul le avea cu Antanta și care nu constituiau un mare secret, deși nu se cunoșteau toate detaliile acestora.

Clasa politică și opinia publică despre opțiunile României

În cursul anului 1915 au continuat disputele în interiorul clasei politice referitoare la conduita României față de războiul aflat în plină desfășurare. Taberele se conturaseră în lunile iulie-august 1914, așa încât ele au prelungit dezbaterea, aceasta având loc în același cadru teoretic și instituțional, fără a aduce modificări de substanță în argumentația folosită²³. Viața politică a fost totuși extrem de agitată, evoluțiile de pe front și de pe scena politică internațională influențând direct cursul acesteia.

Tabăra antantistă, larg majoritară, a considerat că anul 1915 trebuie să aducă intrarea țării în război pentru eliberarea Transilvaniei și a teritoriilor de peste munți. De aceea, a hotărât să treacă la acțiuni hotărâte pentru a-l determina pe regele Ferdinand și guvernul Brătianu să ia o decizie în acest sens. La 21 martie 1915, Nicolae Filipescu afirma că se va declanșa o „campanie națională” în toată țara pentru ca „guvernul să simtă că are o răspundere pe care trebuie s-o împartă cu națiunea”²⁴.

Ca atare, „Liga pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor” și „Acțiunea Națională”, organizațiile refugiaților ardeleni („Cercul Românilor de pe Munți”, Legiunea „Ardeleană”, „Carpați”, „Înfrățirea” etc.) au organizat în București și în diferite orașe din țară – Galați, Iași, Ploiești, Turnu Severin, Craiova etc. – manifestații la care au participat mii de cetățeni și în care s-a cerut intrarea imediată în acțiune de partea Antantei.

În primăvara anului 1915, Partidul Conservator a trecut prin cea mai gravă criză din istoria sa, aceasta fiind un preambul al dispariției sale de pe scena politică a țării, fenomen ce va avea loc după Primul Război Mondial. Măcinat de contradicțiile dintre remarcabilii săi lideri și grupurile care îi susțineau, conservatorii trecuseră prin câteva crize până la declanșarea conflictului²⁵. După acest moment, ele s-au acutizat, conturându-se practic două grupări

²² *Ibidem*, p. 34.

²³ Pentru evoluția vieții politice interne în perioada neutralității a se vedea, între altele, N. Iorga, *Războiul Nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri” Craiova; Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. I-II, traducere de prof. univ. dr. George Guțu, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, Editura Academiei Române, București, 2005; Lucian Boia, *Germanofili. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, Humanitas, București, 2009; G. T. Kirileanu, *Martor la istoria României (1872-1960). Jurnal și epistolar*, volumul al II-lea: 1915-1918, ediție îngrijită, cuvânt înainte, note și indice de Constantin Bostan, Editura RAO, București, 2013 etc.

²⁴ Apud Ion Bulei, *Arcul așteptării, 1914, 1915, 1916*, Editura Eminescu, București, 1981, p. 184.

²⁵ Idem, *Conservatori și conservatorism în România*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 439-449.

– una condusă de Nicolae Filipescu, foarte favorabilă Antantei, a doua avându-l în frunte pe Alexandru Marghiloman, ce se pronunța pentru o neutralitate binevoitoare față de Puterile Centrale.

Unitatea partidului a fost cu greu menținută, dar contradicțiile puternice au irupt în primăvara anului 1915²⁶. Ruptura s-a produs la 18/31 mai 1915, pe fondul unor manifestații violente și al unui imens scandal în lumea politică românească. Dar această sciziune nu a afectat activitatea opoziției antantiste, deși, pe fondul marilor succese ale armatelor germane și austro-ungare pe frontul de est, s-a constatat o anumită reducere a activității acesteia.

Dar odată, cu stabilizarea frontului, s-a constatat o revigorare atât a activității, cât și a cadrului organizatoric. Astfel, la 18 septembrie/1 octombrie 1915, s-a înființat organizația „Federația Unionistă”, compusă din conservatorii „antantiști” și „conservatorii democrați”. Scopul era lupta pentru intrarea României alături de Antantă și unirea cu Transilvania. Din organizație făceau parte Partidul Conservator, condus de Nicolae Filipescu, Partidul Conservator Democrat, ce-l avea în frunte pe Take Ionescu, și gruparea românilor transilvăneni din Regat. Liderii Federației erau Take Ionescu (președintele Partidului Conservator-Democrat) și Nicolae Filipescu (Partidul Conservator, aripa antantistă)

Pe fondul intrării Bulgariei în război, opoziția și-a intensificat acțiunile. Cea mai amplă și violentă demonstrație în favoarea intrării în război alături de Antantă a avut loc la 11/24 octombrie 1915. Federația a organizat astfel de acțiuni, în duminicile următoare, 18/31 octombrie 1915, 25 octombrie/7 noiembrie și 1/14 noiembrie 1915, în mai multe localități din țară: Ploiești, Brăila, Buzău, Craiova, Caracal, Turnu Severin, Galați, Constanța, Iași. La ele au participat și au rostit discursuri, în care s-au criticat guvernul și chiar dinastia, lideri ai Federației: Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Octavian Goga, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, C. I. Istrati, Nicolae Titulescu, Em. Antonescu, Ermil Pangrați ș.a.

În anul 1915, cu toate eforturile depuse și activitățile organizate, tabăra antantistă nu a reușit nici să determine intrarea în război a României și nici să răstoarne guvernul, cum și-a propus la un moment dat. Este drept că, prin acțiunile sale, ea a menținut viu idealul reunirii teritoriilor de peste munți cu regatul României.

La rândul ei, tabăra favorabilă Puterilor Centrale a fost mai modestă în manifestațiile publice, dar destul de activă pe tărâmul presei, principalul instrument de manifestare a opiniei publice²⁷, precum și de la tribuna Parlamentului²⁸.

Existau destule organe de presă care propagau cu asiduitate intrarea României alături de Puterile Centrale, unele dintre ele apărând cu banii dați de autoritățile germane și mai ales austro-ungare²⁹. În 1915, succesele pe această linie au fost mai evidente ca în anul anterior. Dintre ziarele subvenționate sau cumpărate de Centrali reținem: „Minerva”, „Ziua”, „Seara”, „Ziua”, „Bukarester Tagblatt”, „Libertatea” etc. Au existat încercări de cumpărare și a unor publicații foarte cunoscute cum ar fi „Adevărul” și „Universul”. În ceea ce privește primul cotidian, inițiativa a fost respinsă net de Constantin Mille, directorul publicației, dar în cazul „Universului” tentativa era gata să reușească. Au intervenit, însă, autoritățile, iar direcția politică a ziarului a fost preluată de generalul Grigore Crăiniceanu.

²⁶ Detalii în Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri, volumul al II-lea, partea a IV/1913-1916*, ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, Humanitas, București, 1991, p. 151-198; Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 442-472.

²⁷ Pentru detalii a se vedea, între altele, *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, coordonator M. Petcu, Editura Polirom, Iași, 2012; Cătălin Negoită, Ilie Zanfir, (coord.), *Presa Primului Război Mondial*, Editura Tritonic, București, 2015.

²⁸ Pentru curentul germanofil din România, de consultat, cu o anumită prudență, volumul semnat de Lucian Boia, *Germanofilii...*

²⁹ Apud Ion Bulci, *Arcul așteptării, 1914, 1915, 1916...*, p. 212-216.

În articolele publicate, ziarele insistau asupra necesității de a continua cooperarea cu Puterile Centrale, care fuseseră răstimp de trei decenii, o garanție de securitate pentru România. Un laitmotiv al presei favorabile Centralilor era pericolul reprezentat de Imperiul rus pentru existența neamului românesc, ceea ce era, în mare măsură, adevărat. O altă temă abordată în paginile acestor publicații era invincibilitatea Germaniei, confirmată de marile succese obținute pe frontul de est din vara anului 1915.

În anul 1915, au văzut lumina tiparului și alte publicații care susțineau intrarea în război alături de Centrali, dintre care cea mai importantă a fost „Moldova”, apărută la 1 martie 1915, la București. Președintele comitetului de redacție era Petre P. Carp, iar directorul general al publicației era Virgil Arion. „Moldova” s-a bucurat de contribuția unor personalități culturale ale epocii: Virgil Arion, Dinu Arion, C. Negruzzi, Th. Pogor, Radu Rosetti, Ioan D. Filitti, A. Corteanu, Alexis Nour ș.a. Publicația a susținut alianța țării cu Germania, necesitatea desființării Imperiului rus, drept condiție *sine quo non* a eliberării Basarabiei, provincia cea mai oropsită a neamului românesc. La declanșarea ostilităților, ziarul „Moldova” și-a încetat apariția.

O importantă tribună pentru afirmarea opțiunilor politice a fost Parlamentul³⁰, convocat în noiembrie 1914, sesiunea prelungindu-se, cu multe întreruperi, până în martie 1915. Dacă sesiunea din iarna anului 1914-1915 a fost una relativ anostă, cea din noiembrie - decembrie 1915 s-a ridicat la un nivel foarte înalt al dezbaterilor. Au luat cuvântul, între alții, Petre P. Carp, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Nicolae Titulescu, Leonte Moldovan, Constantin Argetoianu ș.a. Prezentăm în volum o serie de intervenții din cadrul sesiunii, care a continuat și în primăvara anului 1916.

În cursul anului 1915, atmosfera internă a fost una tensionată, iar autoritățile au trecut prin situații dificile. Foarte atacat din ambele părți a fost guvernul și, în primul rând, prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, pe umerii căruia a căzut cea mai mare responsabilitate. În cursul acestui an, nu s-a semnat nicio înțelegere, cu excepția acordului cu Italia, neutră în acel moment, dar România, sub conducerea lui Brătianu, se angajase foarte mult față de Antantă, care acceptase revendicările sale³¹. Drumul spre o înțelegere definitivă cu Împătrita Înțelegere era, însă, destul de lung. A mai fost nevoie de câteva luni de negocieri dificile pentru a se ajunge la tratatul și convenția din 4/17 august 1916, documente pe baza cărora România a intrat în război la 15/28 august 1916.

³⁰ Detalii în Anastasie Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor și ai primului război mondial 1907-1918*, Paideca, București, 2001.

³¹ Glenn Torrey, *România în Primul Război Mondial*, traducere din limba engleză de Dan Criste, Meteor Publishing, București, 2014, p. 23.

DOCUMENTE

1. [29 decembrie 1914]/11 ianuarie 1915, București. Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer³² privind conținutul convorbirii cu prof. univ. Nicolae Coculescu³³

Luni, 11 ianuarie 1915

După o întrerupere mai îndelungată, mă vizitează din nou astronomul bucureștean, profesorul universitar Coculescu. El își făcuse studiile superioare în Franța, aducând de acolo în România o bună parte din bunul spirit cu adevărat francez. Astăzi el este un și mai fervent adept al francezilor, dorește bineînțeles ca aceștia să obțină victoria deplină în marea confruntare, perorând împotriva nemților într-un chip pe care nu-l poți auzi decât foarte rar. Așa după cum afirmă domnul astronom în discuțiile cu mine, România ar trebui să facă cât mai repede posibil unirea bisericească cu Sfântul Scaun, astfel încât românii, în cazul în care vor obține acum, cu ocazia războiului, teritoriile românești din Ungaria, să fie integrată pe deplin în Occident. După părerea sa, politicieni și oameni de stat dotați ar trebui să explice foarte bine poporului chestiunea aceasta a unirii. Coculescu arată puțin respect față de biserica națională ortodoxă și, așa cum o spune el însuși, n-a mai fost la nici o biserică românească de pe vremea studenției; în străinătate el își satisface necesitățile religioase în biserici catolice, cu toate că, în aparență, ține de biserica ortodoxă.

[Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. I, traducere de prof. univ. dr. George Guțu, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 560]

2. 2/15 ianuarie 1915, București. Telegrama ministrului rus la București, Stanislas Poklevski-Koziell³⁴, adresată lui Serghei Sazonov³⁵, ministrul Afacerilor Externe, referitoare

³² *Raymund Netzhammer* (1862-1945). Arhiepiscop romano-catolic de București în perioada 1905-1924 și confident al regilor Carol I și Ferdinand. Jurnalul său este foarte important pentru cunoașterea evoluției societății românești în primul sfert al secolului al XX-lea.

³³ *Nicolae Coculescu* (1866-1952). Astronom român cu studii de specialitate în România și Franța, țară în care și-a luat doctoratul. A fost profesor de astronomie și geodezie la Universitatea din București. În anul 1908 a întemeiat Observatorul astronomic din București.

³⁴ *Stanislas Poklevski-Koziell*, diplomat rus, de origine poloneză, ministru plenipotențiar al Rusiei la București (1913-1916; 1917-1918)

³⁵ *Serghei Dimitrievici Sazonov* (1860-1927) a fost ministru de externe al Rusiei în perioada noiembrie 1910-iulie 1916. La începutul mandatului său a fost favorabil reluării raporturilor cu Germania, țarul Nicolae al II-a și împăratul Wilhelm I, întâlnindu-se la Potsdam (4-6 noiembrie 1910) Aceste demersuri nu au fost privite cu ochi buni de partenerii de alianță - Franța și Marea Britanie. Relațiile Rusiei cu Germania s-au deteriorat după ce în 1913, Kaizerul a trimis o misiune militară în Imperiul otoman pentru a reorganiza armata otomană. În timpul războaielor balcanice (1912-1913), Sazonov a acționat pentru crearea Ligii balcanice sub egida Rusiei, dar defecțiunea bulgară l-a obligat să acorde Serbiei un ajutor mai consistent. Rolul său în declanșarea primei conflagrații mondiale este controversat, unii cercetători apreciind că el s-a străduit să mențină pacea, în timp ce alții spun că a fost favorabil războiului. Înlocuit din funcția de ministru de externe, Sazonov a fost numit ambasador în Marea Britanie. A fost un opozant al regimului bolșevic și a sprijinit mișcarea albgardistă, fiind consilier al generalului Denikin. A murit la Nisa (Franța) unde este și înmormântat. Memoriile sale, *Les Années Fatales*, apărute chiar în

la întvederea cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu³⁶ asupra relațiilor cu Rusia și intențiilor României

Télégramme secret de l'ambassadeur à Bucarest

2/15 janvier 1915. N° 8

Reçu votre télégramme n° 4934.

J'ai eu avec Bratiano une conversation dans le sens que vous m'avez indiqué; il m'a déclaré qu'aussitôt après le début de la guerre, il avait cherché, contrairement à l'avis de certains hommes d'Etat d'ici, un terrain pour s'entendre avec la Russie, et il ne s'est rapproché que de nous-mêmes sans garanties complémentaires de la France et de l'Angleterre, car il trouve que les relations avec la Russie ont pour la Roumanie une importance exceptionnelle; pour le moment il est occupé à faire avancer autant que possible les préparatifs militaires et diplomatiques de la Roumanie, afin que cette entente soit réalisée aussitôt que possible, il n'est pas en pourparlers au sujet d'une participation à la ligue des pays neutres, et il est d'avis que nous ne pouvons pas lui donner tort parce qu'il a le désir de se rapprocher de l'Italie, dans le but de combattre avec elle à nos côtés.

Il existe un gouvernement que Bratiano n'a pas voulu me nommer, qui aurait cherché à connaître son point de vue dans la question des détroits, mais il se refusa à répondre, donnant pour prétexte que la décision n'était pas encore mûre, et que personne n'avait rien décidé encore à ce sujet. Bratiano a ajouté que la politique de la Roumanie par rapport à la Bulgarie était bien connue du gouvernement impérial, et qu'elle avait déjà donné des résultats palpables, il demande seulement que nous hâtions l'entente entre la Serbie et la Bulgarie, car il a été informé que les agissements des bandes bulgaro - macédoniennes allaient recommencer bientôt le long de la ligne de chemin de fer Salonique-Nich. Il sait aussi qu'en ces derniers jours le transport des troupes sur les chemins de fer autrichiens dans la direction de la Serbie et de la Bucovine a été renforcé. En finissant la conversation, Bratiano a demandé que Votre Excellence continue à lui faire confiance.

Poklevsky

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 186]

3. 25 ianuarie/[7 februarie] 1915, București. Articolul lui Nicolae Iorga³⁷ „După o jumătate de an în România”.

anul morții, sunt foarte importante pentru înțelegerea Primului Război Mondial, inclusiv a relațiilor româno-ruse în anii 1914-1916.

³⁶ *Ion I.C. Brătianu* (1864-1927). Om politic liberal, fiu al lui Ion C. Brătianu, președinte al Partidului Național Liberal (1901-1927), prim-ministru de mai multe ori (1908-1910; 1914-1918; 1918-1919; 1922-1926; 1927). A fost personalitatea politică dominantă din România în primele trei decenii ale secolului al XX-lea, el fiind un adept hotărât al intrării României în război alături de Antantă, pentru care a acționat cu foarte multă abilitate și consecvență. Rolul său în timpul războiului a fost hotărâtor, el purtând, în calitate de șef al guvernului, întreaga răspundere a conducerii lui.

³⁷ *Nicolae Iorga* (1871-1940) Unul dintre cei mari istorici români, cu o operă impresionantă, greu de egalat. A publicat circa 1250 de volume și 25.000 de articole. A participat intens și la viața politică, întemeind în 1910, împreună cu A. C. Cuza, Partidul Naționalist Democrat. S-a manifestat ca un fervent adept al intrării României în război alături de Antantă, având un rol covârșitor în cursul anilor 1916-1918. După război, pe lângă activitatea științifică a continuat și cea politică, Iorga fiind prim ministru în anii 1931-1932. A fost asasinat de legionari în noaptea de 26/27 noiembrie 1940.

Războiul durează încă. Pe două fronturi imense stau înșirate milioane, adecă ascunse în taințele de supt pământ, care vor da reumaticii, tuberculoșii și nebunii viitorului. Din când în când, încordări de fiară desperată rup de la dușman câteva gropi, lăsând pe câmp atâția morți încât de o sută de ori să le poată umplea. Iar comandanții fac cu stegulețele ușoare modificări de hartă, și ziarele înregistrează succesul ori ascund paguba.

Totuși – chiar în țări ca Germania, unde Statul începe a face culegerea și distribuirea alimentelor, ca Austro-Ungaria, care nu cunoaște altă victorie decât aceia care scoate pe dușman din câte un colț al provinciilor cucerite –, dispoziția generală a spiritelor e bună. Nu s-ar mai jura nimeni, de sigur, că victoria e colo, la doi pași, și că harta Europei va fi schimbată după speranțele naive ale celui d'întăiu moment. Dar e acolo sănătate și e vigoare. Niciun semn din acea oboseală pe care teoriile noastre o prevedeau peste puțină vreme.

La noi până acum oastea e întreagă. Trăim fără a cântări bucățița de pâine. Ne plimbăm pe zile de primăvară fără ca din delicatul cer albastru să ni cadă cadoul de durere și moarte al aeroplanurilor. Nu ne chinuim noaptea în sguduitul tunurilor. Nu plîngem pe nimeni din cei de aproape ai noștri, smuls fără vreme de mîna grăbită a morții războaielor. Tineretul nostru nu știe decât din auzite ce pot să însemne șase luni de zile în ploaie, ger și noroi, mâncat de parișii ignobili și acoperit cu cele mai spurcate murdării, adevărat vierme de tină. Alaiurile trândăviei luxoase urmează la șosea și noutățile modei nu sunt ignorate nici acum.

Și cu toate acestea ce oboseală e, la toți, în toate cercurile! Nici nu mai e altceva decât oboseala! Obosit Guvernul în calculele lui grele, obosită opoziția în zvârcolele sau uneltirile ei, obosiți intelectualii, afară poate de partea din ei care peregrinează în alt mediu, obosiți tinerii cari străbăteau Capitala cântând, obosiți ascultătorii cuvântărilor aprinse ca și cei cari le rosteau; obosiți ziaristii de amândouă direcțiile!

Aceasta vine, ar spune cineva, din greșeala pe care am făcut-o neintrând în războiu. Să fi intrat, eram în dispoziția de spirit hotărârea, vitează, mândră a *celorlalți!* [subliniere în textul original – n.n.]

Și nu e așa. Dacă totuși am fi intrat în războiu până acum, nu s-ar observa aceiași oboseală? Aș crede că da. Pentru că oboseala nu vine din hotărârile noastre, ci din altceva. Vine din procedările noastre, din metoda noastră.

Un popor trebuie să acumuleze, răbdător, îndelung, cu hărnicie și răbdare, având un scop, unul singur, înaintea ochilor. Să acumuleze de toate: avere, puteri militare, cunoștințe, energie. Să le aibă la îndemână, ținute în loc de un zăgaz tare, capabil să oprească risipirea în zădar și a unei singure fărâme, a unei singure picături. Apoi iată că vine cândva vremea de este nevoie de șivoiul întreg, pe care nimic să nu-l poată opri în cale, odată ce zăgazul, la ceasul său, s'a deschis. O mare forță elementară a pornit: ea distruge, înecă, mâlește, îngrașă și, prinzând germenii ce rătăcesc în văzduh, fructifică.

Când acesta e procedeu, nația nu se poate obosi. Așteptând, ea-și încordează toate puterile pentru a opri pierderile inutile. Pornind, toate puterile sunt prinse de uriașul, nebiruitul avânt.

Când însă e altfel, când metoda e a nediscipliniei entuziaste, a individualismului incapabil de solidaritate, a spiritului de partid, mortal pentru unitatea morală a națiunii, atunci ape rătăcite se strecoară neconținut, fără putere ca și fără folos, când nu e încă „momentul”. Iar, când acest moment vine, slăbiciunea rezervelor ce s-au păstrat face cu neputință avântul

Partea întâia a fenomenului s-a și produs în România. Dumnezeu să ne apere de producerea celei de-a doua!

25 Ianuar 1915

4. 22 ianuarie/[4 februarie] 1915, București. Interpelarea deputatului Grigore Vericeanu adresată ministrului Instrucțiunii și Cultelor, referitoare la călătoria în Transilvania a lui Constantin Stere³⁸, rectorul Universității din Iași.

Adunarea Deputaților.

Sesiunea ordinară 1914-1915,

Ședința de joi, 22 ianuarie 1915

Ședința se deschide la ora 2.20 d.a., sub președinția d-lui I. Th Florescu³⁹, vicepreședintele Adunării, asistat de d-nii secretari H. Botescu, M. Carp, Pompiliu Ionițescu, și Constantin C. Stoicescu

D. Gr. Vericeanu: D-le președinte, am onoare a întreba și la nevoie chiar a interpela pe d. ministru ca reprezentant al guvernului, cât și pe d. ministru al cultelor și instrucțiunii publice asupra faptului că în cursul anului trecut, la începutul conflagrațiunii europene, d. rector al Universității din Iași, C. Stere, a cutreierat Ardealul ca trimis al guvernului român, îndemnând pe românii de dincolo să lupte pentru monarhia habsburgică și asigurându-i că și România se va avânta în curând într-un asemenea război alături de monarhie, făcând această călătorie într-un automobil al ministerului nostru de interne.

Aceste fapte ale d-lui rector al Universității din Iași rezultă în mod indubitabil din afirmațiile precise, statornice și repetate ale nenumăratelor ziare, care până în prezent n-au fost dezmințite și care arată lucrul care este mai grav, că la reîntoarcerea din Ardeal, d. Stere a fost întâmpinat de însuși d. prim-ministru care s-a interesat de mersul călătoriei d-sale.

Cer lămuriri categorice în această privință, întrucât orice îndoială asupra punctelor care din ce în ce circulă mai consistent este mai dăunătoare prestigiului, autorității și diplomației Statului român.

Întreb și la nevoie interpelez pe d. ministru al instrucțiunii publice asupra unei asemenea activități extra-scolare a d-lui rector al universității din Iași, a cărui situațiune față de studenții ieșeni, din cauza împrejurărilor aci arătate, a devenit astfel încât anul acesta, spre a se evita incidente neplăcute, s-a renunțat la deschiderea oficială a cursurilor universitare din Iași, așa precum se făcea înainte în toți anii.

Legăturile d-lui rector al Universității din Iași într-o asemenea atitudine a sa, sunt confirmate și de către textul telegramei pe care ministrul Austro-Ungariei, d. Conte Czernin, a expedit-o la Iași pe adresa d-lui C. Stere, cu următorul conținut: „Vă rog să binevoiți să mă vedeți cât mai curând posibil”.

³⁸ *Constantin Stere* (1865-1896), scriitor, om politic și jurist român. Născut la Cîrșău, în județul Sorocea, a participat la activitatea revoluționară, motiv pentru care autoritățile ruse l-au trimis în surghiun în Siberia (1886-1892) S- a stabilit la Iași unde a absolvit Facultatea de drept. A urmat o activitate universitară, fiind ales, în 1913, rector al universității ieșene. Concomitent s-a afirmat ca scriitor, întemeind în 1906, revista „Viața Românească”. Concomitent a intrat în Partidul Național Liberal, având un mare rol în conturarea programului acestei formațiuni în care se preconiza un amplu program de reforme. La declanșarea războiului s-a pronunțat hotărât pentru intrarea în război a României, alături de Puterile Centrale, cu scopul unirii Basarabiei. Stabilit la București, a editat în vremea ocupației germane, ziarul „Lumina”. A avut un mare rol în unirea Basarabiei cu România (27 martie/9 aprilie 1918). După război a activat în Partidul Național Țărănesc, dar în anii '30 s-a retras din activitatea politică.

³⁹ *I. Th. Florescu* (1873-). Licențiat în drept la București și Paris, a fost procuror și magistrat. A intrat în viața politică în 1904 ca deputat conservator de Ilfov, dar ulterior a făcut parte din Partidul Conservator Democrat, condus de Take Ionescu. A trecut apoi la liberali, fiind vicepreședinte al Adunării Deputaților (1914-1917). A fost vice președinte al Consiliului Național pentru Unitatea Românilor de la Paris, condus de Take Ionescu. După război a fost ministru al Justiției în guvernul condus de Ion I.C. Brătianu (1922-1923), devenind din 1924 decan al Baroului București. În 1931 a înființat un nou partid – Partidul Liberal Democrat, o dizidență a liberalilor care avea ca organ de presă „Omul Liber”. La 1 octombrie 1935 a fost acreditat ministru al României la Madrid.

Neutralitatea țării noastre nu poate cadra cu astfel de atitudini ale persoanelor oficiale și de aceea când asemenea acuzațiuni apar în public aduse de presă și confirmate printr-o completă nedezmintire oficială, mă cred nu numai în tot dreptul meu, dar este chiar de a noastră datorie a tuturor să provocăm lumină și explicații precise în asemenea chestiuni de o covârșitoare importanță.

[„M.O.” nr. 21, D.A.D. din 24 ianuarie 1915, p. 139-140]

5. 28 ianuarie/[10 februarie] 1915. Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman⁴⁰ în urma convorbirii cu locotenent-colonelul Ludovic Mircescu, atașatul militar român la Berlin

Colonelul Mircescu⁴¹, atașatul nostru militar la Berlin, a fost luni întregi la linia de foc pe ambele fronturi. Armata germană va avea 91 de corpuri. Cea rusă nu se bate, batalioane întregi se predau. Infanteria franceză nu știe să dea cu pușca; artileria excepțională, sperie pe Germani. Împăratul⁴², încrezător, crede că lucrurile s-au calmat în România: „D-I Filipescu⁴³ și-a scurtat galopul”.

Mircescu constată că se înșală. El crede că Germania *va cere participarea noastră la război* [subliniere în textul original – n.n.]; ea poate aduce pacea. Falkenhayn⁴⁴, când era ministru de război, i-a spus că dacă nu facem nimic, nu vom avea nimic. Când s-a vorbit de Transilvania, el a ripostat că „suntem în măsură să dictăm în Austria și diplomaticeste; să se spună ce cerem”. El a raportat din primele zile ale lui Noiembrie aceasta, personal d-lui Brătianu, și nu crede că s-a făcut vreun demers.

⁴⁰ *Alexandru Marghiloman* (1854-1925). Om politic român, unul dintre liderii Partidului Conservator, șef al acestuia din 1914. A deținut multe portofolii (justiție, lucrări publice, agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor, afaceri străine, interne, finanțe) în diverse cabinete conservatoare. S-a pronunțat pentru neutralitatea României față de războiul mondial, favorabilă, însă, Puterilor Centrale. A fost prim ministru în perioada martie-octombrie 1918, având o contribuție importantă la unirea Basarabiei cu România.

⁴¹ *Ludovic Mircescu* (1872-1930). Absolvent al Școlii Superioare de Război a fost, în perioada 1907-1909, șef al comisiei la fabricile de armament din Charlottenburg și Berlin (Germania). Apoi, între aprilie 1911 și august 1916, a funcționat ca atașat militar la Berlin. În această calitate a vizitat fronturile de est și de vest, fapt ce i-a permis să trimită în țară informații și rapoarte documentate. În timpul războiului a îndeplinit funcții importante – șef de stat major al Diviziei I cavalerie și comandant al Brigăzii 2 roșiori. În fruntea acestei unități a participat la bătălia Oituzului, fapt care i-a adus gradul de general (1 septembrie 1917) și ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a (Înaltul Decret nr. 1327/11 noiembrie 1917). A făcut parte din delegația română care a negociat tratatul de pace separat cu Puterile Centrale. După război, Ludovic Mircescu a comandat Jandarmeria locală (1918-1919), Divizia 8 infanterie, dislocată în Bucovina (1920-1925). Ulterior, a fost comandant al Corpului vânătorilor de munte (1925) și Corpului III armată dispus în Basarabia. În perioada 30 martie-3 iunie 1927 a fost ministru de război în al treilea guvern Averescu. Cariera sa militară și reputația în posteritate a fost afectată de sustragerea de către organele de spionaj sovietice, prin intermediul agentei „Gerda” a „Planului de mobilizare a armatei române pe anul 1926”. I s-a cerut demisia din armată, dar a refuzat acest gest. A decedat la 17 noiembrie 1930.

⁴² Este vorba de *Wilhelm al II-lea* (27 ianuarie 1859 - 4 iunie 1941), împărat al Germaniei și rege al Prusiei (1888 - 1918). S-a născut la Berlin, în familia Hohenzollern, ca fiu al lui Frederic al III-lea și Victoria Adelaide Mary Louisa și a decedat în Olanda, unde se refugiase după implozia imperiului german. În timpul domniei sale, Germania a cunoscut un mare avânt economic, social, cultural și militar, Wilhelm al II-lea, dorind hegemonia Germaniei. El are o responsabilitate majoră în declanșarea Primului Război Mondial.

⁴³ *Nicolae Filipescu* (1862-1916). Om politic român, unul dintre liderii marcanți ai Partidului Conservator. Liceul la Geneva și dreptul la Sorbona. Proprietar al ziarului „Epoca”. Deputat și primar al Capitalei (1893-1895). Ministru al Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor (1900-1901), de Război (1910-1912), al Agriculturii și Domeniilor (1912-1913). A militat cu vigoare și consecvență pentru intrarea în război alături de Antantă în scopul unirii Transilvaniei cu România.

⁴⁴ *Erich von Falkenhayn* (1861-1922), general, șef al Statului Major Imperial German (septembrie 1914 - august 1916). La 24 august 1916 a fost numit comandant al Armatei 9 germane, ce urma să acționeze pe Frontul Român. A comandat această armată în perioada septembrie 1916 - mai 1917. Ulterior a condus Grupul de armate din Asia Mică (1917-1918).

Păreră lui Mircescu este că în Rusia, până într-o lună, prin mișcarea ce dirijează Ludendorff⁴⁵ în direcția Stanislau-Varșovia, va reuși să alunge pe Ruși pe Vistula, unde Germanii se vor ține pe urmă în defensivă. Vor cere participarea noastră. Italianii s-au înțeles desigur cu Germanii, și când a mers Burián⁴⁶ la Cartierul general, desigur s-a cedat Trentinul; d-abia în Ianuarie și-a făcut apariția la Cartierul general atașatul militar italian, deși fusese pofit de mult. Știrea înțelegerii i-a fost confirmată de șeful biurolului infanteriei Stat-major din Elveția. Ce răspuns trebuie să ducă el la Berlin? – „Eu cu Rusia nu merg; nu pot însă reacționa în sensul unei acțiuni cu Germania, decât dacă se acordă cererile Transilvaniei și se cedează Bucovina”. – Mircescu crede că toate incoerențele ce a văzut la Filipescu sunt opera fiului lui.

[Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 399-400]

6. 28-29 ianuarie/[10-11 februarie] 1915, București. Extrase din interpelarea deputatului A. C. Cuza⁴⁷ pe probleme de politică externă

Adunarea Deputaților

Sesiunea ordinară 1914-1915

Ședința de miercuri, 28 ianuarie 1915

Ședința se deschide la ora 2.15 d.a., sub președinția d-lui M. Pherekyde⁴⁸, președintele Adunării, asistat de domnii secretari Anghel Mihăilescu, I. Agarici, Dr. H. Botescu⁴⁹ și G. Meitani⁵⁰.

Sunt prezenți 142 d-ni deputați. Nu răspund la apel 42 de deputați [...]

D. A. C. Cuza: Și acum, pentru ca să rezum cele trei interpelări ale mele, care se referă la politica externă, voi avea onoarea să le concentrez în trei întrebări precise. Și întreb:

⁴⁵ *Erich Ludendorff* (1865-1937), general german. L-a secondat pe feldmareșalul Hindenburg în conducerea operațiilor pe frontul de est din anii 1914-1916, când a obținut mari victorii. După intrarea României în război, cuplul Hindenburg-Ludendorff a condus operațiile armatei germane pe toate fronturile.

⁴⁶ *Istvan (Stephan) Burián von Rajecz* s-a născut la 16 ianuarie 1851 în localitatea Stampfen lângă Bratislava (Pressburg), în familia unor nobili maghiari. A urmat o carieră diplomatică, lucrând la misiunile diplomatice de la Sofia (1880-1882; 1889-1895) și Atena (1897-1903). Între anii 1903-1912 a fost ministrul de finanțe al dublei monarhiei, iar din 1908 a îndeplinit și funcția de guvernator al provinciilor Bosnia și Herțegovina. În iunie 1913 a fost desemnat ca ministru al Ungariei pe lângă Curtea din Viena. La 13 ianuarie 1915 a fost numit la conducerea Ministerului Afacerilor Externe, rămânând în această funcție până la jumătatea lunii decembrie 1916. A revenit în fruntea acestui minister, la 15 aprilie 1918, iar la 27 octombrie același an și-a prezentat demisia, în condițiile conturării înfrângerii Puterilor Centrale.

⁴⁷ *Alexandru C. Cuza* (1857-1947), A urmat studii secundare și universitare în Germania, Franța și Belgia, obținând doctorate în științe politice și economice (1882) și drept (1886). A fost profesor de economie politică la Universitatea din Iași și membru al Academiei Române din 1936. În 1910 a întemeiat, împreună cu N. Iorga, Partidul Naționalist Democrat. După război s-a poziționat la extrema dreaptă a eșichierului politic românesc, înființând, în 1923, Liga Apărării Național-Creștine, formațiune naționalistă și antisemită. În 1935, Liga Apărării Național-Creștine se unește cu Partidul Național-Agrar, condus de Octavian Goga și se formează Partidul Național Creștin. Acesta a fost adus la guvernare de Carol al II-lea la sfârșitul lunii decembrie 1937, dar nu a rezistat decât până la 10 februarie 1938, când s-a instaurat regimul monarhic personal.

⁴⁸ *Mihail Pherekyde* (1842-1926). Om politic, unul dintre fondatorii Partidului Național Liberal. A făcut parte din cabinetele liberale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, deținând mai multe portofolii – justiție, interne, lucrări publice, afaceri externe. În perioada 1914-1916 a fost președinte al Adunării Deputaților.

⁴⁹ *Haralambie Botescu* (1874-1917), medic, fost ajutor de primar al Bucureștiului și deputat. A murit de tifos exantematic.

⁵⁰ *George G. Meitani* (1879-...), profesor de drept internațional public, profesor la Universitatea din București.

Mai întâi, dacă de la stabilirea neutralității, prin consiliul de Coroană de la 21 iulie 1914, a intervenit vreun fapt sau fapte noi de natură să schimbe direcțiunea politicii românești?

În al doilea rând, dacă guvernul a știut sau nu a asigura toate beneficiile neutralității?

A treia întrebare este: dacă guvernul a respectat neutralitatea impusă de către consiliul de Coroană de la 21 iulie 1914?

În aceste trei întrebări, onor. Cameră, se rezumă interpelarea mea, și se rezumă toate faptele care le-am adus aici înaintea d-voastre, și care cred că vor contribui să clarifice situațiunea externă a țării.

D-nii mei, care era situațiunea de la 15 și 21 iulie 1914? Ea rezultă, d-lor, din tratatul de București de la 28 Iulie 1913, care tratat are cea mai mare însemnătate pentru luminarea conflictului european de astăzi.

Tratatul de la București însemnează emanciparea popoarelor balcanice, autonomia politică a popoarelor balcanice. Dar aceasta încă n-ar fi nimic. Ea însemnează însă înfrângerea politicii austro-germane de către diplomația Triplei Înțelegeri, însemnează, d-lor, o lovitură teribilă dată celor două puteri, Austro-Ungaria și Germania, fiecare într-un mod diferit.

Prin emanciparea Serbiei și prin faptul că Bulgaria pe care a susținut-o Austria împotriva României, pentru a o avea gata întotdeauna ca să țină în frâu România și să se poată apăra împotriva revendicărilor naționale ale românilor, zdrobirea Bulgariei a însemnat o lovitură de moarte, prin mărirea Serbiei și prin independența României. Prin tratatul de la București, în adevăr, Austro-Ungaria a pierdut Bulgaria, care a fost redusă, a pierdut România care i-a fost prietenă și a văzut mărindu-se Serbia care i-a fost pururea dușmană și aliată cu Rusia. Cea de a doua lovitură ce s-a dat nu Austro-Ungariei și organizării sale de Stat, ci Germaniei, este tot așa de gravă și tot atât de simțitoare; a însemnat o lovitură a tendințelor Germaniei de a se întinde către Orient, urmând tradiționala pornire, căreia îi zic: „Drang nach Osten”. Aceasta însemnează de data aceasta atingerea Golfului Persic prin România amică, prin Bulgaria înfeudată, prin Turcia care vedeți că este cârmuită de Germania, prin calea ferată a Bagdadului la Golful Persic, adică în apropierea Indiilor.

Germania, în tendința ei de expansiune impusă prin dezvoltarea uriașă a industriilor sale, Germania a primit o lovitură simțitoare prin faptul că s-a zdruncinat echilibrul Statelor așa cum le-a înjghebat ea împreună cu Austro-Ungaria. Și atunci, d-lor, se cerea numaidecât din partea dublei alianțe, din partea Austro-Ungariei și Germaniei, ca să-și recapete pozițiunea pierdută. Acesta este adevăratul motiv al războiului de astăzi, și asasinatul principelui moștenitor al Austro-Ungariei, în ziua de 16 Iunie 1914[15/28 iunie], este numai un incident, este numai un pretext de care s-a servit politica germană pentru ca să provoace acest război spre a-și întări situațiunea.

D-lor, a intervenit mobilizarea Austro-Ungariei de la 14 Iulie 1914. În ziua de 15 Iulie 1914 se întrunește un consiliu de miniștri și mă mir cât a fost de înțelept acel consiliu de miniștri după toate greșelile pe care am văzut că le-a făcut de atunci încolo. Nu mă mir însă dacă știu că era inspirat de Regele Carol. În momentul acela, d-nii mei, se hotărăște în consiliul de miniștri că România n-are a se amesteca în conflictul special între Austro-Ungaria și Serbia, însă România va stărui să nu se atingă echilibrul balcanic. O admirabilă hotărâre, care sper că va fi fost comunicată guvernelor de onoratul guvern sau poate acest lucru îl vor fi păstrat dumnealor pentru domniile lor. Era o politică indicată și vedeți ce frumos ar fi dacă astăzi s-ar găsi pe banca ministerială un factor răspunzător care să ne spună dacă s-au luat aceste măsuri și s-a comunicat această hotărâre celor interesați. Prin urmare, era lucru știut că România nu va permite să se atingă echilibrul balcanic și că nu aveam a ne amesteca în conflictul special dintre Serbia și Austro-Ungaria.

D-lor, la 21 iulie Germania declară război Rusiei și somează Franța ca să-și clarifice situația. La 21 iulie 1914, în aceeași zi, se întrunește un consiliu de Coroană, la Sinaia, sub președinția Regelui Carol, și hotărăște că România nu se va amesteca, va păstra neutralitatea, păzindu-și fruntariile sale.

Și această hotărâre a fost absolut conformă cu interesele noastre, d-lor, întrucât atunci, la 21 iulie, nu era decât un conflict între două mari puteri, conflictul între Rusia și între Germania. Ce avea România să se amestece în conflictul dintre Rusia și Germania? Evident, neutralitatea hotărâtă de consiliul de Coroană corespundea în totul intereselor României. Iată, însă, că faptele se succed cu o repeziciune uimitoare, logică, căci este o logică a faptelor, vă aduceți aminte de logica faptelor, acea logică a faptelor, în fața cărora am avut, plăcerea să vă pun când cu discuțiunea reformelor d-voastre, și nu credeți atunci. Dar și de data aceasta logica faptelor s-a impus cu rigoare.

În ziua de 24 iulie Anglia declară război Germaniei, un fapt de o însemnătate covârșitoare, și veți vedea pentru ce. În ziua de 24 iulie Austria declară război Rusiei, un fapt iarăși de importanță neasemănat de mare, îndeosebi pentru noi. În ziua de 11 august Japonia declară război Germaniei. În ziua de 15 August intră rușii în Bucovina. În ziua de 21 august rușii cuceresc Lembergul. În ziua de 24 august începe vestita bătălie de la Marna, care ține până la 31 august, și care se sfârșește cu respingerea armatelor germane, cu înfrângerea ofensivei germane, atunci când știți d-voastre că se credea de toată lumea și se aștepta mai ales de germani, ca în 3 săptămâni să se afle sub zidurile Parisului. În ziua de 5 septembrie intervine un act internațional, iarăși de cea mai mare importanță, este tratatul de solidaritate de la Londra între Anglia, Franța și Rusia, prin care declară că nici una din puteri nu va încheia pacea, decât atunci când toate celelalte o vor încheia și când se vor atinge scopurile acestui război.

D-lor, în ziua de 30 septembrie rușii părăsesc Bucovina, iar în decembrie intervine cea năvălire furioasă a austriecilor în Serbia, cu 7 corpuri de armată, care au fost zdrobite în glorioasa bătălie de la Belgrad.

Iată fapte, d-nii mei. Voiesc să zic că de data aceasta nu mai era vorba de „conflictul special” de la 15 august 1914, ci este vorba de o situațiune cu desăvârșire schimbată; altă situațiune era în decembrie. Era evident că nu mai aveam înaintea noastră un război între două puteri, ci un mare război de echilibru european, și în războiul acesta se năștea întrebarea, pentru orientarea politicii statelor, cine pe cine, cine trebuia în sfârșit să iasă învingător, Austro-Ungaria și Germania sau celelalte puteri?

D-lor, din primul moment se putea vedea că România n-avea absolut nici un interes ca să stea alături de Austro-Ungaria, și din primul moment era clar, oricum s-ar fi mișcat lucrurile, că Germania nu putea să iasă învingătoare.

De ce nu putea, d-nii mei, să iasă Germania și Austro-Ungaria învingătoare din acest război? Nu se putea, pentru că Austro-Ungaria este un Stat nefiresc, alcătuit din naționalități diferite și este supus desființării fatale prin legea naționalităților, prin principiul naționalităților, care lucrează încontinuu și care sub ochii noștri a desfăcut Turcia, care a făcut în trecut și va face încă atâtea minuni. Germania, d-nii mei, împreună cu Austro-Ungaria nu poate să învingă, apoi, și nu poate să învingă, oricâte succese militare vor avea, oricâte izbânzi parțiale vor avea, Germania și Austro-Ungaria nu poate să învingă, zic, până în sfârșit – știți pentru ce? Pentru că, d-lor, pentru că vă răspund, sunt două puteri cu care se luptă, ireductibile: Anglia pe mare și Rusia pe uscat. Aceste puteri nu se pot reduce, d-lor. Nu poate nimeni să învingă Rusia, din cauza întinderii colosale a teritoriilor sale, nu poate nimeni, și Germania mai puțin, nu poate să învingă Anglia pe mare.

Oricât va dura războiul, el poate fi condus de Anglia, Franța și Rusia; nu poate fi condus de Germania indefinit. De ce? pentru că Rusia își are granițele libere și industria sa nu e atinsă.

Anglia își are granițele sale libere și industria sa nu e atinsă, dar prin războiul acesta, pierzând Germania debușeurile, le câștigă Anglia. Franța își are granițele sale deschise, prin urmare războiul poate să dureze indefinit din partea acestor puteri, pe când din partea Germaniei nu poate dura indefinit. Germania a ajuns azi ca să-și cântărească pâinea, să-și cântărească carnea și umblă bezmetică în toate părțile și d-voastre știți mai bine și onor. membrii ai guvernului dacă ar voi să vorbească v-ar spune-o, Germania umblă după vagoane de grâu, de porumb, de fasole, care aceste din urmă au ajuns să se vândă până la 8000 lei de vagon, și dacă nemții nu vor putea să-și procure aceste materii vor fi prăpădiți.

Acestea se întâmplă în ianuarie. Dar o să treacă februarie, martie, aprilie, mai, iunie, iulie, august și tocmai peste șapte luni o să ajungă neamțul abia să recolteze ceea ce a semănat acolo. Dar în timpul acesta îi lipsește materiile prime pentru industrie, îi lipsește puțința de a exporta bucatele sale, îi lipsește hrana de toate zilele a lucrătorilor rămași fără lucru.

Prin urmare, situațiunea Angliei, Franței și Rusiei nu este aceeași ca situațiunea Germaniei. Germania este strâmtorată, ea va putea fi silită pe cale economică să încheie pacea chiar dacă armatele ei ar fi învingătoare, oricât de învingătoare. Cât de învingătoare? Auzeam că va lua Varșovia. Varșovia nu este o cetate; Varșovia este un oraș liber. Dar după ce va lua Varșovia sunt alte cetăți.

Știți, însă, d-lor, că Napoleon a luat Moscova, și dacă și Împăratul Wilhelm se va duce până la Moscova, vă întreb: credeți d-voastre că Țarul Rusiei va încheia pacea la Moscova? Evident că este o imposibilitate. Este un domn deputat care tot vorbește acolo în înfundătură nu știu ce.

D. T. Vasiliu⁵¹: Vreți să vă spun ce? Acum înțeleg eu de ce guvernul nu vrea să vă răspundă, pentru că nu știe ce o să facă nemții dacă nu vor avea fasole! În adevăr sunt chestii foarte grele.

D. A. C. Cuza: Onorate coleg, dumneata ai idei așa de originale încât ai face bine să ieși cuvântul și să le expui de la tribună și atunci vă vom întrerupe noi pe d-voastră. Dar eu nu mă supăr; eu mă supăr numai că boscorodești acolo ceva și eu nu aud. (Ilaritate). Fii clar și limpede și eu îți voi răspunde imediat.

Prin urmare, d-lor, iată care era situațiunea, iată care este situațiunea încă, și se vede sub ochii d-voastre. Nu poate Germania să ajungă să isprăvească acest război în mod victorios, nu o poate nici din punctul de vedere militar. Și dacă voiți d-voastră să vă dau nu părerea mea, ci părerea unui foarte distins, eminent militar al nostru, părerea d-lui General Crăiniceanu⁵², colegul nostru de aci, care a ținut o conferință la Academie, și a zis: „Până astăzi, după 4 luni și jumătate de război, armata germană n-a învins și n-a desființat armata franceză. Din contră, ea a fost învinsă pe Marna. Mai mult, armata austro-ungară n-a fost în stare să mențină singură armata rusă, ci a trebuit să primească ajutoare germane. În fine, ceea ce este mai grav, armata germană a părăsit planul inițial al desființării armatei franceze, a schimbat de front și s-a întors cu o parte din forțe spre frontul de răsărit! Cu greu se va găsi în istoria războaielor o situațiune mai critică decât aceasta.

Prin urmare, victoria, ca rezultat al manevrelor napoleoniene pe linii interioare, este pierdută pentru totdeauna. Germanii, chiar dacă ar învinge la răsărit, nu se mai pot întoarce iarăși la apus. Armata franceză nu mai poate fi distrusă. O victorie decisivă nu se mai poate dobândi, iar un succes relativ al Germaniei nu s-ar mai putea datori decât unei minuni”.

⁵¹ Teodor Vasiliu, deputat de Iași, profesor secundar în aceeași localitate, publicist.

⁵² Grigore Crăiniceanu (1852-1935). Ofițer de geniu, a urmat Școala de aplicație de artilerie și geniu de la Bruxelles (1875-1877). A participat la Războiul de Independență și a avansat în carieră până la gradul de general de corp de armată. A fost șef al Marelui Stat Major în perioada 1 aprilie 1907 și 1 noiembrie 1909 și ministru de Război între 1 noiembrie 1909-28 decembrie 1910. S-a remarcat ca un teoretician militar de prestigiu, mai ales în domeniul fortificațiilor, fiind primit în Academia Română, mai întâi ca membru corespondent și apoi ca titular (18 mai 1911). La începutul anului 1914 a trecut în rezervă, dar în august 1916, a fost reactivat și a preluat comanda Armatei a II-a înlocuindu-l pe generalul Alexandru Averescu, funcție în care nu a confirmat.

Prin urmare, zice d. general Crăiniceanu, care este un militar competent, că azi Germania, din punctul de vedere militar, stă în situațiunea aceasta disperată. Eu mă pun din punct de vedere economic și zic că starea economică a Germaniei nu-i permite să prelungească acest război în mod indefinit. Aceasta are mare importanță pentru concluziunea la care vom ajunge noi.

D-lor, veți zice: După război, mulți voinici se arată. Eu însă am prevăzut aceasta încă de la 21 iulie într-un ziar al nostru de la Iași, în ziarul Unirea. Nu voiesc să vă obosesc, pentru a vă arăta argumentele pe care mă bazam atunci ca să cer numaidecât intrarea noastră în acțiune alături cu Rusia și Serbia. Așadar, d-lor, iată care a fost situațiunea schimbată de după 30 septembrie.

Fiind dată schimbarea acestei situațiuni, au fost diferite momente în care cred că se impunea numaidecât ca guvernul să intervină. A fost un moment atunci, d-lor – și a fost primul moment –, când la 21 august rușii au cucerit Lembergul. Atunci noi am avut motiv de a intra în Bucovina și în Transilvania, pentru că frații noștri fuseseră expuși la năvălirea rusească și la toate suferințele pe care le-au îndurat.

Atunci, d-lor, Statul român, dacă ar fi făcut politică bună, putea să zică foarte simplu: nu pot eu să las ca o populațiune, ca cea românească, să fie expusă la toate suferințele; ei sunt frați cu noi; dacă Austro-Ungaria este capabilă să păstreze teritoriile bine, să le păstreze, dacă nu, cred este interesul tuturor ca guvernul românesc să vină și să ocupe aceste teritorii expuse la neconținute invaziuni și la nesfârșite suferințe. D-lor, din punct de vedere strategic, la 30 septembrie dacă intram; după 21 august, era să prindem armatele austro-ungare din coastă și era cel mai fericit moment, ca să ne așezăm definitiv în Transilvania și în Bucovina și să ne declaram neutri. (Iaritate). Da, da, râdeți d. voastre, dar așa este. După ce am fi fost în Transilvania și în Bucovina, d-lor, noi puteam încă să ne luptăm cu cineva, dar România nu avea nici un interes decât al păcii și prin urmare nu avea nici un interes ca să intervină în război în contra unuia sau a celuilalt. Prin urmare neutralitatea noastră de atunci avea prețul ei.

Al doilea moment hotărâtor, la care se cerea ca România să intervină, era 30 septembrie. De ce 30 septembrie? 30 septembrie, d-lor, însemna părăsirea Bucovinei de ruși și însemna cea grozavă reacțiune a austriacilor reîntorcându-se în Cernăuți și organizând regimul spânzurătorilor împotriva bieților români care își vărsaseră sângele pentru apărarea drapelului austriac. Prin urmare, în acest moment, dacă guvernul ar fi avut o politică, trebuia să intervină. Nu se poate, d-nii mei, ca un guvern care are anumite răspunderi, nu numai materiale, ci și morale, să stea și să privească la suferințele celor de un sânge cu poporul pe care îl cârmuiește, cum ar fi să privească la un cinematograf. Acest lucru ne atinge interesele noastre, atinge prestigiul nostru și nu se putea ca guvernul să stea deoparte nepăsător. Când rușii au părăsit Bucovina și austriacii s-au întors și au organizat teroarea pe care o știm, guvernul român avea așadar datoria ca să intervină. Nu a intervenit nici atunci.

A fost încă un ultim moment. Or fi fost ele mai multe, dar citez numai trei; este momentul în care s-a impus ca guvernul român să intervină în conformitate cu deciziunea consiliului de miniștri de la 15 iunie [15 iulie]. Și de aceea v-am întrebat pe d-voastre: oare ați comunicat hotărârile d-voastre din consiliul de miniștri cabinetelor străine, cum se cerea?

Prin decembrie, în momentul când au năvălit cele șapte oștiri austro-germane în Serbia, nu era vorba numai de o expediție pentru a pedepsi un atentat făcut împotriva unui membru al unei case domnitoare, ci era vorba de zdrobirea Serbiei și desființarea echilibrului balcanic, de care d-voastră ziceați că aveți interes și ați hotărât că nu trebuie lăsat să fie atins.

Prin urmare, în momentul când ați văzut d-voastră că echilibrul balcanic este amenințat și nu numai echilibrul balcanic, dar amenințați și noi, ca țară, ca să ne aflăm înconjurați, ca să se stabilească legătura dintre Germania, Austria, Bulgaria și Turcia, ca acest război să meargă la infinit, d-voastre aveți datoria să interveniți numaidecât, pe o cale sau alta, nimeni nu zice

că trebuia să puneți și oștirea în mișcare numaidecât, dar datoria d-voastre ca guvern, era să dați o notă și să ziceți că România nu poate tolera zdrobirea Serbiei, și cred că ați fi avut destulă putere obțineți, în schimbul favoarei ce i-o făceam cu neutralitatea, să obținem ca să nu se năvălească asupra unui popor prieten, cu care împreună am putut să semnăm tratatul de pace de la București.

Nu vă era permis ca să vă dezinteresați și să lăsați ca acest popor, istovit de trei războaie, să fie zdrobit de șapte armate germane. Era o chestiune de demnitate de Stat și o bună politică, de a zice că România nu poate permite un asemenea fapt care atinge existența și siguranța ei.

Prin urmare d-lor, dacă ar fi ca factorii răspunzători să răspundă, ar trebui să răspundă de ce n-au intervenit la 21 august după Lemberg, de ce nu au intervenit la 30 septembrie când rușii au părăsit Bucovina și au început reacțiunea contra românilor; de ce n-a intervenit în decembrie cu autoritatea care o avea guvernul României, dacă nu cu oștirea, pentru a opri zdrobirea unei țări cu care stăm în cele mai strânse legături și pe existența căreia se bazează echilibrul balcanic și siguranța României.

Iată răspunsurile pe care vi le-aș cere dacă ați voi să răspundeți. Și de ce nu voiți să răspundeți?

Este însă ceva mai grav, d-lor, ați amestecat nu d-voastră direct, dar s-a amestecat de printrinii d-voastre, s-a amestecat și numele Regelui Carol. S-a spus și s-a repetat de o mulțime de oameni: nu se putea să intervenim pentru că Regele Carol a fost în contra intrării României împotriva Germaniei. Vă dați seama ce însemnează aceste zvonuri? S-a zis mai mult: n-a vroit Regele Carol să intervenim și a fost chiar vorba ca Regele Carol să abdice. Și atunci marii noștri înțelepți, factorii răspunzători te opresc în fața acestei ipoteze: cum? D-ta ai fi voit ca noi să punem pe bătrânul Rege în situațiune să abdice?

Ei, nu e adevărat; Regele Carol a avut conștiința, d-nii mei, că Germania, pe care o cunoștea, era o putere uriașă militară și, la 21 Iulie, Regele Carol a făcut un însemnat serviciu, un mare serviciu României, când a declarat neutralitatea ca politică a Statului, pentru că nu se știa în ce fel va urma desfășurarea lucrurilor. După ce s-a schimbat situațiunea, d-voastre n-ați mai avut nici un consiliu de Coroană și nu e drept să ziceți și să presupuneți că Regele Carol ar fi fost capabil să abdice după 47 ani de domnie, pe tema că într-un moment dat, el care își făcuse datoria întreagă toată viața sa, la un moment dat s-a găsit în conflict datorită sa de Rege cu sentimentul lui de german, căci despre aceasta este vorba. Și d-voastre prin insinuări de felul acesta nu credeți desigur că faceți un serviciu atingând memoria care trebuie să fie scumpă tuturor, a Marelui Rege care nu mai este în mijlocul nostru.

Prin urmare, d-nii mei, răspunzând la cea dintâi întrebare pe care v-am pus-o, dacă n-au intervenit faptele noi schimbând situațiunea și necesitând o schimbare de direcțiune a politicii noastre, v-am arătat faptele cari au intervenit și am arătat în același timp că d-voastră n-ați făcut nimic pentru a schimba direcțiunea politicii țării, schimbare de direcțiune care cred eu că se impunea. D-voastră nu voiți să răspundeți, sunteți liberi să nu răspundeți.

Eu trec acum la întrebarea a doua, și anume: dacă ni s-a asigurat de către guvern dintr-o parte și din alta beneficiile neutralității?

D-lor, neutralitatea după 21 august nu mai era în interesul României, dar un lucru e sigur: neutralitatea era în interesul ambilor beligeranți, a Rusiei, dar mai ales a Austro-Ungariei; ea era în primul interesată ca noi să rămânem neutri, prin urmare, noi, prin pozițiunea noastră, am avut o situațiune politică extraordinar de favorabilă. Noi reprezentăm pe vremea aceea o putere, o reprezentăm încă, și având conștiința de partea noastră, noi, servindu-ne numai de faptul că promiteam neutralitatea în dreapta și în stânga, puteam să obținem orice. Sau poate nu și-a închipuit onorabilul guvern că neutralitatea se dă de pomană? Vedeți, iată încă o întrebare. Ați crezut d-voastră că neutralitatea se dă așa, pur și simplu: ne declarăm neutri?

Cum ne declarăm neutri, d-lor? Aici e viitorul țării în joc. Te declari neutru când ai un motiv să te declari neutru, și dacă ești un om dibaci, știi să te joci cu neutralitatea. Te duci mai întâi la Rusia: ce mi dai pentru neutralitatea mea? (râsete), desigur că da, și Rusia, d-lor, v-a dat ceva, vom vorbi și de aceasta. Și mai cu deosebire erați în drept să cereți Austro-Ungariei ceva în schimbul neutralității d-voastre. De ce mai cu deosebire Austro-Ungariei?

D-lor, dați-mi voie să citesc și aci părerile din studiul competent al colegului nostru d. general Gr. Crăiniceanu, exprimate în aceeași conferință pe care a ținut-o la Academie în ziua de 12 Decembrie 1914. Iată ce ne spune, și vă atrag atențiunea asupra acestor cuvinte ale d-lui general Crăiniceanu, spuse în sânul Academiei, și care au în dosul lor toată autoritatea unui om absolut competent în materie militară:

„Pozițiunea geografică a României la sudul teatrului de război central, în spatele Austro-Ungariei și în coasta Rusiei, îi dă o importanță considerabilă față de cele două imperii. În cazul că noi am interveni în favoarea Austriei, armata română ar tăia comunicațiunile armatei rusești cu Sudul și Sud-Estul Rusiei, ar lua în flanc aripa stângă rusă și ar mătura Bucovina și Galiția estică de ruși. Atunci aripa dreaptă austriacă ar fi degajată și ar putea lua ofensiva spre Nord, întrunindu-se cu armata germană.

În cazul contrar, când noi am interveni contra Austro-Ungariei, atunci armata noastră ar avea de executat niște operațiuni strategice ideale în război. Armata noastră ar prețui nu 5 sau 6 sute de mii de oameni, ci un milion. Deși acum simplul particular – căci m-am născut prea devreme și fără noroc, totuși nu pot vorbi despre aceste operațiuni. Pot însă afirma că ele ar fi decisive pentru acțiunea armatei austro-ungare.

Astfel neutralitatea noastră aduce Austro-Ungariei un folos enorm, și e de mirare cum, pentru păstrarea ei, Austro-Ungaria nu propune autonomia țărilor române. Mai mult, ieșirea noastră din neutralitate și cooperarea cu armata austro-ungară i-ar asigura în mod absolut ofensiva, și aceasta ar prețui cedarea teritoriilor de la sud și est și formarea unui bloc alpo-carpat în centrul Europei.”

Iată situațiunea și valoarea României în războiul european. Rolul ei a fost întrevăzut și văzută de generația trecută. De aceea mulți români – din care unii trăiesc – au luptat în toată viața lor și au cerut, cu curaj și abnegațiune, de la cel de jos până la cel de sus, seriozitate, muncă și conștiință de datorie. Cu sacrificiul persoanei lor ei au biruit răul oriunde l-au văzut. Ei au cerut instruirea țaranului-soldat și împuternicirea armatei, ca singura pavăză de apărare și unica unealtă de realizare a idealului național.

Prin urmare, d-lor, neutralitatea României avea un folos enorm și pentru Rusia, dar mai ales pentru Austro-Ungaria, și nu numai din punct de vedere militar, ci și din alt punct de vedere; d-nii mei, noi nu eram în mâna Austro-Ungariei, ci Austro-Ungaria era în mâinile noastre.

Vă dați seama ce însemnează o politică dibace pe care ar fi făcut-o românii de dincolo lăsați să-și caute ei singuri de interesele lor. Într-un moment dat noi am fi putut fi stăpâni pe Transilvania. Căci ar fi fost destul un singur cuvânt pentru ca întreaga Transilvanie să se ridice, în tot cazul să refuze serviciul militar. Vă dați seama așadar ce însemnam noi pentru Austro-Ungaria. Austro-Ungaria, și din punctul de vedere militar și din toate punctele de vedere, era în mâinile noastre. Și, prin urmare, bărbații de Stat austro-ungari ar trebui să știe aceasta și noi puteam să tratăm în virtutea acestei situații excepționale pe care o aveam și la dreapta și la stânga. Ce puteam noi cere, ce puteam noi impune în virtutea acestei situații, în virtutea celor un milion de soldați de care vorbește generalul Crăiniceanu, în virtutea puterii care o aveam, nu ca să fim un milion de soldați ai noștri, ci să mai câștigăm și de dincolo 500.000 de soldați, adică acei 500.000 de oameni, pe care prin politica d-voastre i-ați trimis la moarte pentru o cauză putredă.

Evident, nu răspundeți, dar ce o să răspundeți? Și atunci, d-lor, fiind stăpâni pe un milion de baionete în țară și având puțința printr-un simplu cuvânt, prin trei agenți, să turburăm mobilizarea acestui ilustru Stat putregai, înțelegeți ce valoare aveam. Tratănd și noi oarecum ca putere mare, în virtutea acestei pozițiuni, sunt convins că am fi putut cere orice dacă am fi avut conștiința de situația noastră și am fi dobândit. Am convingerea, d-lor, că noi astăzi fără intervenirea armată ci numai în virtutea păstrării neutralității am fi fost stăpâni pe Bucovina și pe Transilvania. Stăpâni. Știți sub ce formulă? Sub formula unei ocupațiuni în timpul războiului, ocupațiune care ar fi convenit Rusiei, în tot cazul pentru restrângerea frontului de luptă - și ocupațiune care ar fi convenit și Austro-Ungariei – pentru că nu ar fi fost expuse fruntariile sale invaziunii cazacilor. Și admitem că aceasta ar fi fost maximum de cerințe pe care poate că nu le-am fi putut dobândi, însă un lucru se putea dobândi prin neutralitatea noastră și mai întâi ocrotirea avutului și averii fraților noștri din Bucovina.

Dacă d-voastre ați fi pus înaintea condițiunea aceasta, ar fi fost imposibilă reacțiunea ungarilor care au venit să-și răzbune împotriva bieților bucovineni și n-am fi asistat la acea înșirare de spânzurători și grozâvii pe care le-ați văzut cu toții și la care noi cu toții, cum am zis, am asistat ca la cinematograf. Iată un punct care se putea dobândi în schimbul neutralității cinstite: vă cerem să cruțați pe frații noștri, să cruțați sângele fraților noștri. Este o condiție care nu se poate discuta.

Se putea cere, d-nii mei, respectarea echilibrului balcanic. Și atunci ați fi cruțat d-voastre jertfele teribile pe care au trebuit să le facă, dar le-a făcut cu o glorie nepieritoare sârbii.

Ce trist spectacol oferim noi față de eroica Serbie, pe care nu putem îndeajuns să o admirăm. După trei războaie, un popor plin de vlagă, se opune la 7 armate austro-ungare, care înțelegeau să-i răpească pământul, independența și cinstea, și are încă destulă virtute și energie ca să-i zdrobească și să-i facă să plece în mod rușinos de pe pământul sârbesc, scriind astfel o pagină nepieritoare nu numai în istoria Serbiei, ci în istoria omenirii întregi, după cum a scris Leonida la Termopile și a rămas până astăzi ca exemplu de virtute cetățenească și de curaj și de îmbărbătare și de patriotism. Ce am făcut noi în timpul acesta, d-lor? A! în timpul acesta lozinca a fost: n-avem vată, n-avem tinctură de iod și am privit și catastrofa aceasta, care atinge echilibrul balcanic, acel echilibru balcanic de care onorabilul guvern avea aerul că se preocupă în consiliul de miniștri de la 15 Iulie.

Se putea cere încă ceva mai ales: se putea cere să ni se clarifice, prin acte scrise, compensațiile și situațiunea României după război, în liniamente generale în diferite ipoteze, în ipoteza când învinge Rusia, în ipoteza când învinge Austro-Ungaria și așa mai departe. La aceasta însă, d-lor, să nu credeți că nu s-a avut dibăcia a ni se răspunde: s-a zis, s-a lăsat a se crede că există tratate secrete.

Și tratatele acestea secrete, adică ce ar cuprinde? Le cunoaștem. Ar cuprinde că Rusia a zis: noi vă asigurăm teritoriile pe care le veți lua, așadar teritoriile ocupate de români, ceea ce însemnează: du-te de le ia; dacă nu le ici, nu le vei avea. E o formulă de o foarte mare importanță, cum se vede, întrucât te asigură că nu le vom avea stând deoparte, ci numai dacă vom interveni în război. Iar din partea Austro-Ungariei se pare că d-voastre, care sunteți factori răspunzători și diplomați mari, ați fi obținut, nu din partea Austro-Ungariei direct, ci din partea Germaniei, făgăduința cum că dacă germanii vor învinge și românii stau cuminți la locul lor, li se va da Bucovina, așa se zice, și ni se va da încă ceva: autonomia Transilvaniei cu un guvernator român. Formulă care e făcută să împace mai ales aspirațiunile și ambițiunile unora din conducătorii celor de dincolo, și fiecare poate să se viseze de acum înainte K. K. Staatshalter, guvernator austro-maghiar. Mie mi se pare însă că n-o să ajungă nici Buchhalter, nu Staatshalter, în Statul ungar, dacă îi lășăm pe unguri să iasă din strâmtoarea în care au intrat și nu ajungem să ne răfuim cu dânșii înainte, acum. Prin urmare, acele tratate secrete

pe care se pare că le aveți în buzunar, vă spun de acum, rupeți-le, căci nu fac doi bani. Această concluzie și ea este bazată pe fapte.

Căci dacă Austro-Ungaria ar fi voit să fie sinceră cu noi, trebuia să ne dea garanții teritoriale imediat, dar nu să scrie pe o bucată de hârtie cine știe ce tratate pe care are să le sucească după cum va voi și să le aplice cum știu ei și cum au aplicat și legea naționalităților, votată tot de ei. Prin urmare, d-lor, trebuie să zicem că nu e nimic. Evident că d-voastre dacă ați fi factori răspunzători, dacă ați voi să răspundeți, ați putea să veniți imediat să dați în câteva cuvinte lămuriri și să ne clarificați fără să intrați în amănunte. Să nu credeți că eu vă cer să scotocesc prin saltarele d-voastre diplomatice care trebuie să cuprindă, ca și tăcerea de deunăzi, cine știe ce fapte grozave. Nu, eu mă mulțumesc cu puțin. Dar cred că în situațiunea în care se găsește guvernul față de țară s-ar impune să răspundeți la aceste întrebări pe care și le pune oricine și pe care am avut onoarea să le pun aci.

D-lor, trecem dar la întrebarea a treia: Dacă neutralitatea stabilită a fost respectată de onor. guvern?

De la început, este evident că se putea cere ceva în virtutea neutralității, cu o condiție ca în neutralitate d-ta să fii corect și față de unii și față de ceilalți, - căci nu s-ar putea, d-lor, călca neutralitatea în ipoteză că ne-am fi înțeles cu amândoi beligeranții – nu s-ar putea să călcați neutralitatea față de unii fără să jigniți pe ceilalți, fără să puneți în pozițiune pe ceilalți să spună: noi am tratat cu d-voastre pe baza neutralității; nu te ții de neutralitate, prin urmare, eu sunt degajat față de d-ta. Aceasta rezultă, d-nii mei, din orice călcare a neutralității. Prin urmare, este de cea mai mare importanță ca să se clarifice și pentru țară și pentru răspunderea d-voastre și pentru străinătate mai ales. Vă dați seama așadar că nu este admisibil ca onor. guvern să se ridice, cum a făcut d. Costinescu⁵³, luând acea atitudine, pe care am numit-o perfidă, și-mi mențin cuvântul, și să zică: guvernul se dezinteresează de această chestiune și Camera să facă ce vrea. Apoi bine, se poate o asemenea situațiune? Noi credem dar că d-voastră trebuie să clarificați țării dacă v-ați îndeplinit datoria d-voastră de a vă conforma politicii oficiale a Statului, stabilită prin consiliul de coroană de la 21 iulie; și în același timp d-voastră aveți datoria, aci în Cameră, de pe banca ministerială, în mod oficial, să dați asigurări și răspunsuri categorice pentru acele Puteri cu care contractați, pentru ca să știe [că] d-voastră totdeauna ați respectat neutralitatea, fiindcă pe baza acestei neutralități existăm noi până astăzi în situațiunea în care suntem. Iată de ce se cere să răspundeți mai cu deosebire la această a treia întrebare: Dacă s-a respectat neutralitatea de către onorabilul guvern.

Și aci, d-lor, hotărâtoare, vedeți, este iarăși logica faptelor cu care vă puneți d-voastre întotdeauna în contradicere, cu această logică a faptelor?! Și aci, în adevăr, sunteți în contradicere cu logica faptelor. Și se vede lămurit, de data aceasta, că tăcerea d-voastre, domnii mei, nu este tăcerea secretului, ci tăcerea nedumeririi, și că este ceva mai mult, tăcerea vinovăției.

După cum știți, la începutul războiului, guvernul a crezut că trebuie să concentreze oștirile, și pentru acea concentrare, în total, mi se pare că s-au cheltuit o sută de milioane. Văzând rușii că guvernul concentrează armate, au îngrămădit și dânsii oștirile lor la Prut, așa încât într-un moment dat s-a crezut că oștirile rusești vor trece în Moldova.

Dacă onoratul guvern a avut o politică de neutralitate precisă, el trebuie întrebat de ce s-a concentrat armata noastră la începutul războiului? De ce s-a alarmat pe unii din acei cu care eram în raporturi de neutralitate, pe ruși îndeosebi, și de ce s-au cheltuit o sută de milioane degeaba? De ce?

⁵³ Emil Costinescu (1844-1921) Membru marcant al Partidului Național-Liberal, unul dintre fondatorii Băncii Naționale a României. A deținut fost ministru de Finanțe în cinci rânduri, ultima dată în cabinetul condus de Ion I.C. Brătianu (1914-1916). În anii războiului a făcut parte din guvernul de uniune națională, în calitate de ministru secretar de stat (1916-1917).

D-lor, aci este o întrebare: ați respectat politica de neutralitate stabilită prin consiliul de Coroană? Dacă da, de ce ați avut atunci nevoie să cheltuiți o sută de milioane pentru ca să concentrați armata și de ce ați mai avut nevoie ca să provocați în modul acesta pe o țară cu care eram în raporturi de neutralitate, și care, evident, că văzând că noi concentrăm trupe, a masat și dânsa trupe la graniță; iar în urmă au fost retrase, lăsându-ne și pe noi liniștiți după impresiunea pe care o avusesem, văzându-i că sunt gata să treacă hotarele și strămută pe teritoriul nostru teatrul războiului.

[...]

După ce părăsește Neamțul, d. C. Stere pleacă în Ardeal. D. C. Stere, mai întâi, îl știți, este un om considerabil în partidul liberal, partidul liberal cu cadrele sale, cu tradițiunile sale vechi, căci este un partid care are tradițiunile sale - nu zic că tradițiunile sunt numai decât bune - dar, în sfârșit, este un partid cu tradițiuni, și partidul acesta, cu reprezentanți de valoare, într-un moment dat a găsit că este bine să adopte ideile, dacă vreți să zicem cu oarecare îngăduință, cu condescendență, ideile unei fracțiuni a partidului liberal, și iată pe d. C. Stere, venit de curând din țara aceasta necunoscând nici tradițiunile partidului liberal nici tradițiunile acestei țări nici mentalitatea ei, trăise cu calmucii, cu cazacii, cu rușii, și cu alte elemente, și deodată omul acesta ajunge să devină un factor însemnat în partidul liberal, este protagonistul reformelor, este raportorul reformelor, știți d-voastre, raportorul cu Wagner, cu Schmeller și cu Eismein, ba, încă se dă și sarcina să primească pe Țar, cu toate că e poporanist și dușman al rușilor. D. C. Stere, în sfârșit, mai este și rector al partidului la universitatea din Iași. Cum vedeți, d-lor, un om considerabil cum spun din toate privințele.

Și d. C. Stere trece în Transilvania, se duce la frații noștri de acolo și într-un moment, în momentul mobilizării, spune românilor ca să meargă cu toții, fără șovăire, și să se lupte vitejește în rândurile austro-ungarilor, să fie credincioși monarhiei habsburgice, întrucât luptându-se pentru monarhie se luptă în același timp alături cu oștirile române care se luptă și ele împotriva Rusiei pe alt front, și dacă nu au intervenit încă, vor interveni numaidecât.

Veți zice: de unde rezultă aceasta? Rezultă din declarația unui martor ocular, declarație publicată sub semnătura sa, și acest martor ocular e o persoană cunoscută, e d. Radu Rosetti⁵⁴, publicist și avocat, care fiind în Transilvania l-a văzut pe d. Stere, și scrie d. Radu Rosetti sub semnătura sa, în ziarul „Adevărul” de la 3 septembrie 1914:

„Iar când soldații au trecut prin Brașovul vechi, dintr-un automobil al ministerului de interne - pe care de astă dată urmașii hunilor nu l-au mai oprit - am văzut pe d. Stere descoperindu-se. Un ceas mai târziu, în camera No. 10 de la hotel Coroana, rectorul universității din Iași asigură încă odată pe fruntașul românilor din Banat, d. Iuliu Maniu, că țara românească merge cu Austria”.

D-lor, țara românească va merge cu Austria. Aceasta însemna, d-lor, ca să determine acțiunea acelor români care poate că nu erau însuflețiți de dragoste prea mare pentru steagurile austro-ungare să-i determine, zic, crezând că se duc la luptă pentru interesele neamului, să meargă și să se jertfească și să moară pentru o cauză care nu e cauza lor, dar care li se zisese că este cauza lor națională, că ei se luptă pentru interesele României și pentru interesele neamului românesc.

D-lor, vă dați seama de gravitatea acestei situațiuni? Eu nu știu care situațiune poate fi mai gravă pentru un om decât aceasta, să fii pus sub bănuială că te-ai dus și ai servit de agent de mobilizare a unei țări străine și că ți-ai trimis pe frații tăi la moarte, inducându-i în eroare, căci de aceasta este vorba.

⁵⁴ *Radu Rosetti* (1853-1926), scriitor, istoric și om politic român, tatăl generalului Radu R. Rosetti. A fost prefect de Roman și Brăila, director general al închisorilor și al Departamentului lucrări speciale și istorice din Ministerul de Externe. A susținut intrarea României în război alături de Puterile Centrale.

Iată unul din fapte. La acest fapt guvernul nu răspunde. Vom vedea în această privință și declarațiile primului-ministru.

Dar dumnealor, pregătindu-se ca să nu răspundă în Cameră, răspunde prin ziarul „Viitorul”, într-un articol reprodus de ziarul „Mișcarea”, organul partidului de la Iași, la data de 24 ianuarie 1915, zicând: „ce găsește ziarul” Acțiunii Naționale” de extraordinar în telegrama publicată? D. C. Stere e un om politic care poate avea oricât de dese relațiuni personale cu oricare ministru străin de la București. D. C. Stere, crezând în victoria germană, e firesc să fie partizanul unei apropieri a României de politica dublei alianțe. D. N. Filipescu, la rândul d-sale crezând în victoria triplei înțelegeri, este iarăși firesc să fie partizanul unei apropieri a României de politica acestei constelațiuni europene”.

Va să zică d. Stere și d. Nicu Filipescu, *ena mu ke ena su*; unul ține cu nemții, celălalt cu rușii. Ce vedeți d-voastre de extraordinar în această atitudine? Fiecare este liber pe convingerile lui.

Vedeți d-voastră, d-lor, de ce nu răspund dumnealor? Căci dacă ar fi avut un argument mai bun îl puneau în gazetă. Apoi acestea sunt argumente? Se poate compara cazul d-lui Nicu Filipescu cu cazul d-lui C. Stere? D. Nicu Filipescu are părerile sale, le scrie, le exprimă.

Dar ați dovedit d-voastră că d. Filipescu, deși poate să fie prieten cu rușii, ar fi trecut Prutul și ar fi făcut cândva pe agentul de recrutare al rușilor, zicându-le soldaților români din armata rusească: mergeți acolo sub steagurile rusești, căci dacă mergeți cu dânsese, serviți interesele, și alături de ele merge și România? Așa a făcut d. Filipescu?

Ei bine, d-lor, dacă ar fi făcut așa ceva d. Filipescu, numai atunci l-ați fi putut compara cu d. Stere. În cazul de față d. Filipescu s-a mărginit dar numai să aibă părerile sale, pe care le-a exprimat prin presă și de la tribună. Prin urmare, nu este aci un caz de asemănare și răspunsul d-voastre nu este un răspuns, acela pe care l-ați dat; ci aceasta dovedește numai că nu ați avut de dat nici un răspuns și de aici tăcerea!

D-lor, d. C. Stere este liber, absolut liber să scrie părerile sale. D. Stere le-a scris în diferite rânduri, le-a scris prin revista d-sale, prin diferite gazete. Astfel, în „Universul” a început o serie de articole, pe care nu le-a terminat – și nu înțeleg de ce nu le-a terminat. În unul din aceste articole, al treilea, în cel din urmă, cu date de duminică 10 August 1914, d. Stere scrie:

“Scriitorul acestor rânduri se așteaptă la izbucnirea războiului încă acum un an. După tratatul din București se putea nădăjdui amânarea lui pentru un an sau doi. Dar pentru orice observator atent era limpede că cataclismul nu este înlăturat, că trăim într-o atmosferă încărcată, sub veșnica amenințare de dezlănțuire a grozăviilor neînchipuite”.

Va să zică, d-lor, când scrie d. Stere (d. președinte Pherekyde ocupă fotoliul președințial) că scriitorul acestor rânduri, adică d-sa, se aștepta la izbucnirea războiului încă de acum un an. Va să zică d-ta, raportorul reformelor, prietenul, omul autorizat al guvernului – nu mai puteți zice că nu a fost omul autorizat – ai avut convingerea, cu un an înainte, că trebuie să izbucnească războiul –și d-ta vîi să arunci țara în prăpastia unei dezbinări așa de grave și a unor probleme așa de complicate și așa de anevoie de realizat, precum era schimbarea ordinii noastre electorale și schimbarea relațiilor de proprietate, pentru care se cer sute de milioane? D-ta vîi să afirmi aceasta prin gazete că știai cu un an înainte că vor izbucni, că se vor dezlănțui grozăviile neînchipuite și d-ta organizezi la Iași, organizezi faimoasa ligă a reformelor, pentru a învrăjbi nu numai țara și diferitele categorii sociale, nu numai partidele între ele, ci a învrăjbi însăși elementele partidului d-tale, după cum am dovedit deunăzi, când cu discuțiunea răspunsului la Mesaj, că a trebuit să se ridice un membru autorizat, din cei mai autorizați ai partidului d-tale care să ia atitudine hotărâtă și să respingă politica de aventuri și de anarhie, cum o numea, a d-lui C. Stere cu Liga reformelor de la Iași.

[...]

Care a fost însă rezultatul activității d-lui C. Stere în Ardeal? Un rezultat dureros. Nu numai că bieții români s-au dus și au murit după urma acestei politici nefaste, zeci de mii de români. Dar, d-lor, conducătorii politici ai românilor de dincolo au dat manifeste care ne-au îndurerat adânc, și am aci jurnalul „Românul” cu data de 29 iulie, în momentul chiar când d. Stere se afla în Ardeal. În acest ziar se publică un interviu cu d. doctor Alex. Vaida⁵⁵, în înțelegere cu d. Stere, căci d. Stere părea că reprezintă glasul tainic al țării, că este sfătuitorul trimis de guvernul român. Și atunci acești oameni, induși în eroare, prin glasul d-lui dr. Vaida, iată ce zic:

„Românii din Ungaria, a răspuns d. dr. Vaida, au alergat cu entuziasm sub steaguri, ceea ce constituie o dovadă strălucită despre credința dinastică și dragostea de patrie a poporului român. Și generația de azi menține sus tradițiile străbunilor în ceasurile de grea cumpănă... Vrajbă dintre noi și maghiari trebuie să înceteze până când mulțumită jertfelor fiilor credincioși ai monarhiei dușmanii comuni vor fi învinși. Să sperăm că România va ieși din neutralitate și va face cauză comună cu monarhia și cu Tripla Alianță sau va păstra față de noi cel puțin o neutralitate amicală, căci ar fi tragic ca românii din Imperiul habsburgic și regatul României să se găsească în ceasul hotărâtor în tabere deosebite”.

Va să zică e clar pentru cine știe să înțeleagă: d. dr. Vaida, în numele partidului național românesc din Ardeal, declară că românii de acolo sunt gata să lupte împotriva României, recunoscând numai atât, că e tragic!

Acestea sunt scrise evident după indicațiunile d-lui Stere și acest articol era menit să cadă în mâinile intelectualilor români și să le arate că este lucru hotărât că România va merge alături cu Austro-Ungaria, sau că va păstra cel puțin neutralitatea.

Prin urmare, d-nii mei, după ce prin politica aceasta trimiteți la moarte pe români, mai faceți ca acei oameni, care nu au experiența politică, să facă asemenea declarațiuni, care au adus o adâncă mâhnire, o adâncă durere în sufletele noastre. A trecut aceasta, d-nii mei, și a trebuit să vie momentul de față pentru ca țara să cunoască mai de aproape acest incident dureros, și tocmai în momentul când era să se discute, iată, d-lor, că intervine faimoasa telegramă pe care ministrul Austro-Ungariei o trimite din București d-lui Stere la Iași, în următoarea cuprindere în franțuzește: „je vous prie de bien vouloir venir me voir plutôt possible”. Vă rog, să binevoiți a veni să mă vedeți cât mai curând posibil. E semnată nu cu nume de familie, ci e semnat: ministrul Austro-Ungariei.

O voce: De când e telegrama.

D. A. C. Cuza: Apoi e o telegramă fără dată, a fost publicată în ziarul „Epoca” și reprodușă pe urmă în ziarul „Evenimentul” de la Iași, la 18 ianuarie 1913, va să zică trebuie să fie de pe la 16-17 ianuarie, sau de mai înainte.

D. Teodor Vasiliu: E din august.

D. A. C. Cuza: Foarte bine, cu atât mai grav. Prin urmare, d-lor, din august, când d. Stere se plimba prin Ardeal, avea aceste relațiuni poruncitoare cu ministrul Austro-Ungariei, care nu semnează Czernin⁵⁶, cum ar fi semnat un prieten, ci semnează „ministrul Austro-Ungariei”

⁵⁵ *Alexandru Vaida-Voevod* (1872-1950). Medic, om politic și publicist român din Transilvania. Până la Primul Război Mondial, a acționat consecvent pentru drepturile românilor de peste munți, fiind în anturajul prințului moștenitor Franz Ferdinand, asasinat la Sarajevo. După război a fost unul dintre liderii de frunte ai Partidului Național și apoi Național-Tărănesc, ocupând fotoliul de prim ministru în trei rânduri. După sosirea în țară a regelui Carol al II-lea a susținut veleitățile acestuia pentru un regim autoritar, întemeind o nouă formațiune politică - Frontul Românesc (1935).

⁵⁶ *Ottokar von Czernin* nume complet *Ottokar Theobald Otto Maria Czernin* (1872-1932) În anii 1913-1916 a fost ministrul austro-ungar la București. Ulterior, din decembrie 1916 până în aprilie 1918 a fost ministrul de externe al dublei monarhii.

D. V. Sassu⁵⁷: Atunci ar fi fost mai grav; și-a pus calitatea în mod public.

D. A. C. Cuza: Desigur, și tonul acesta poruncitor care corespunde cu plecarea d-sale în Ardeal. Va să zică Excelența sa ministrul Austro-Ungariei se servea de d. C. Stere cum voia, îi porunca de la înălțime. Noi știm mai multe, dar sunt lucruri pe care le producem aici bazați numai pe documentele pe care le putem produce cum este telegrama; dar nu mai vorbim de telefon, căci știm și aceste relații telefonice între d. C. Stere și contele Czernin.

O voce: Mai bine să le spuneți să le știm și noi.

D. A. C. Cuza: Prin urmare, iată în ce situațiune se găsea d. Stere, ducându-se în Transilvania ca inducă în eroare pe românii de dincolo, turburând conștiința lor, trimițându-i la moarte și în același timp dovedindu-se prin acte, prin documente, că stă în legături cu ministrul Austro-Ungariei, care îi porunca să vină să-l vadă cât mai curând. Când? Tocmai prin august, tocmai când d-sa mergea în Transilvania.

D. V. Sassu: Este o dată eronată care vi s-a dat.

D. A. C. Cuza: Întelegeți-vă între d-voastre, căci eu o țin pe cea dintâi; și vă rog să continuați a-mi face acest serviciu dându-mi d-voastră unele informații care îmi lipsesc, precum este aici data telegramei din August. Prin urmare, prin August d. Stere era în corespondență telegrafică și-l trimitea ministrul Austro-Ungariei în Ungaria. Însă lucru grav, dacă d. Czernin ar fi fost un cavaler, trebuia să-l trimită în automobilul legațiunii, însă d. Rosetti zice că era în automobilul ministerului de interne. Vom clarifica chestiunea.

[...]

D. A. C. Cuza: Prin urmare, d. Stere se duce, să zicem cuvântul, căci este foarte grav; vedeți, nu putem să zicem că a fost în serviciul Austro-Ungariei, desigur a fost, cum crede d-sa, în serviciul țării; dar faptul grav este că coincide această ducere cu telegrama aceasta poruncitoare și faptul că - fără îndoială, aci nu mai rămâne discuțiune - plecarea d-lui Stere în Ardeal însemnează cel mai mare serviciu ce se putea face Austro-Ungariei, nu României, la începutul războiului. De ce? Pentru că românii, cu instinctul lor sănătos, când au văzut că se apropie catastrofa cea mare, a dominației ungarilor, au stat la îndoială, nu numai dacă să meargă sub drapelul Austro-Ungariei, sub care însemna moartea și prigonirea de secole, dar stau la îndoială dacă nu cumva să facă ceva mai mult. Și atunci, d-lor, vă dați seama ce însemnătate teribilă avea misiunea d-lui Stere, care părea că vine din partea guvernului român ca să le spună românilor: Fiți liniștiți, mergeți în rândurile oștirilor Austro-Ungariei, pentru că mergeți pentru interesele României; mergeți de fapt sub drapelul României, pentru că și armatele românești merg cu voi.

Vedeți, nu poate să vină cineva să-mi spună că cine are o asemenea acțiune servește interesele țării sale, că servește interesele românilor, și dacă ar fi să servească interesele românilor, nu poate să servească interesele românilor inducându-i în eroare. Puneți-vă în situație și întrebați-vă dacă d. Stere s-ar fi dus în Transilvania și ar fi spus românilor adevărul: „România stă de o parte, sau România poate va merge împotriva Austro-Ungariei, dar deocamdată stăm neutri”. Credeți d-voastre că rezultatul ar fi fost același? Evident nu. Prin urmare, serviciile pe care le-a făcut d. Stere nu le-a făcut țării, căci țara era în neutralitate, nu le-a făcut poporului românesc, românilor pe care i-a trimis la moarte, ci Austro-Ungariei. Evident, concluzia o veți trage d-voastre, în ce situație și în ce raporturi s-a găsit d. Stere. Dar adevărul acesta nu se poate strămuta, el rămâne. Și când a văzut că este tras la răspundere, vine d. Stere și implică pe primul-ministru.

D-lor, d. Stere personal, și dacă nu ar avea calitatea pe care o are d. Stere de a fi un membru așa de cunoscut al partidului liberal, raportorul reformelor, prin urmare mâna dreaptă

⁵⁷ Vasile P. Sassu, om politic liberal. În perioada interbelică a deținut mai multe portofolii în diferite cabinete liberale.

a guvernului, a d-lui Brătianu îndeosebi, dacă nu ar fi așa, nu ar avea absolut nici o importanță lucrul acesta. S-a dus în Ardeal, a crezut că servește interesele țării, s-a isprăvit. Dar d. Stere nu numai că se servește de calitatea aceasta, dar vine și spune, declară cum că s-a dus în Ardeal cu consimțământul, din inițiativa, din ordinul d-lui ministru Brătianu, al primului-ministru al țării, și că d. Brătianu, d-lor, i-a ieșit înainte și l-a așteptat la Predeal ca să afle care e rezultatul misiunii sale în Ardeal. Evident că d. Stere poate scrie orice vrea în măsura convingerilor sale. Dar se naște întrebarea: d. Stere este autorizat, poate d-sa să implice pe primul-ministru al țării? Dar veți zice: acestea sunt presupuneri. Nu, d-lor, s-a vorbit prin gazete. Zice „Epoca” de la 20 ianuarie 1915, și nu a fost dezmințită: „D. Stere a declarat în repetate rânduri și față de mai multe persoane, între care deocamdată putem cita pe d. dr. Manolescu-Strunga⁵⁸, deputat liberal, d. dr. Prof. Emanoil Riegler⁵⁹ și alții că a fost trimis de d. Brătianu în Transilvania, pentru a îndemna pe românii ardeleni să ia armele contra Rusiei, afirmând că contra ei pornesc și armatele din regat; că la întoarcere d. Ionel Brătianu, nerăbdător de a afla cu o clipă mai înainte cele petrecute, i-a ieșit întru întâmpinare la Predeal pentru a-i primi raportul”.

D. Dr. Manolescu-Strunga: Inexact, d-le Cuza; nu am avut timpul să dezmințesc fiindcă nu mă ocup de asemenea lucruri; dar d. Stere nu mi-a declarat așa cum a fost scris în gazetă.

[...]

DI. A. C. CUZA: Prin urmare, d-lor, faptul este cert și nu poate fi desmințit. D. Stere a fost în Ardeal, d. Stere a vorbit în numele României; d. Stere a implicat pe primul ministru al țării. Apoi, d-lor, dacă vă este d-voastre, ca miniștri momentani – dacă vă este d-voastre indiferent personal ca să fiți bănuși într-un fel sau într-altul, ca reprezentanți ai guvernului României, ca miniștri, făcând abstracțiune de persoana d-voastră ca ministru și prim-ministru al României, indiferent dacă acest prim-ministru se numește Ion Brătianu⁶⁰, sau Lascăr Catargiu⁶¹, sau altfel; d-lor, ca prim-ministru al României nu se poate tăgădui să fiți bănușit, așadar că, pe de o parte, România încheie și stabilește politica ei de neutralitate, iar pe de altă parte, primul-ministru al României delegă pe unul din partizanii lui să meargă spre a face servicii de mobilizare unei țări, împotriva celorlalte, cu care stă în raport de neutralitate.

Acțiune este situațiunea gravă, d-lor, când d-voastre nu răspundeți la întrebarea pe care v-o pun. Dacă ar fi numai persoana d-voastră în joc, nu am avea nimic de zis, dar este acest fapt, d-lor, că sunteți prim-ministru, sunteți guvern al României, iar România nu este a d-voastră, ci d-voastră sunteți ai României, cel puțin momentan.

Vine, d-lor, d. prim-ministru și-mi răspunde, atunci când am anunțat interpelarea, având aerul să spună că enunțarea interpelării mele era îndeajuns de lungă ca să nu fie nevoie de a o mai desvolta. Îi convenea să spună acest lucru. Dar una este enunțarea și alta este dezvoltarea unei interpelări. Dezvoltarea aduce fapte în jurul celor afirmate, pe scurt, în interpelare.

Zice d. prim-ministru: nu am să răspund interpelării d-lui deputat. Scurt și cuprinzător! De ce? Se raportează la declarațiunea care a făcut-o, că nu are să răspundă în materie de politi-

⁵⁸ *Ion Manolescu-Strunga* (1889-1951). Economist și om politic liberal, ministru al Industriei și Comerțului (1934-1935) în guvernul condus de Gheorghe Tătărescu.

⁵⁹ *Emanoil Riegler* (1854-1929) Medic și farmacolog român. Profesor la Universitatea din Iași, membru corespondent al Academiei Române (1904).

⁶⁰ *Ion C. Brătianu* (1821-1891). Una dintre cele mai importante personalități politice românești ale veacului al XIX-lea. A participat la revoluția din 1848 din Țara Românească și a avut un rol important în detronarea lui Alexandru Ioan Cuza și aducerea prințului Carol pe tronul României. Ulterior a exercitat funcția de prim-ministru în perioada 1876-1888, cu o întrerupere de câteva luni în primăvara anului 1881. A contribuit la câștigarea independenței României, fiind un sfetnic de nădejde pentru domnitorul și apoi regele Carol I.

⁶¹ *Lascăr Catargiu* (1823-1899) Om politic român de orientare conservatoare, ce s-a bucurat de un mare prestigiu.. A fost prim ministru de patru ori (1866; 1871-1876; 1889-1891; 1891-1895).

că, în genere. Se înțelege, dar nu se potrivește: aci una este materia politicii externe în general, și alta sunt faptele concrete, afirmate și sub apăsarea cărora cred că d. prim-ministru nu are interesul ca să rămână, dar aceasta mai la urmă, îl privește pe d-sa, și rămâne la aprecierea d-sale. Iată însă ce mai zice d. prim-ministru, că nu înțelege d-sa să răspundă la interpelări, care de fapt nu se adresează guvernului, ci unora din membrii Parlamentului.

Vă rog, își închipuie d. prim-ministru că eu îl interpelez pe d. C. Stere ca membru al Parlamentului? Eu interpelez pe d. prim-ministru, ca să-mi spună în ce legătură stă d-sa, ca prim-ministru, cu d. C. Stere? Răspunsul d-sale este un răspuns prin care voiește să nu dea un răspuns, ci prin care cotește numai răspunsul pe care trebuia să-l dea, de care voiește să scape.

Dar mai zice d. prim-ministru: „Că nu suspiciuni și prin asemenea feluri de discuțiuni se va întări, cred eu, puterea de care avem nevoie”. Apoi, d-lor, la rândul meu, eu cred că puterea noastră trebuie să rezulte din convingere, cum că guvernul nostru servește în mod luminat și corect interesele țării. Pe când, d-lor, în fața unui asemenea fapt noi stăm la îndoială, ce nu și ce nu poate să fie. Când vedem că un ministru este implicat în daraveri de acestea, căci spune că a contribuit trimițând pe cineva să servească pe Austro-Ungaria în materie de mobilizare, apoi faptul acesta, să zicem bănuiala aceasta, e de natură să întărească puterea noastră, neputând rezulta decât din unitatea noastră de vederi?

[...]

DI. A. C. CUZA: [...] Este vorba, d-nii mei, de exportarea neconținută de grâne, de fasole, de alte cereale, de benzină și este vorba apoi de transitul unor anumite lucruri, armament, tunuri, aeroplane, până și marinari, trecând prin țara noastră, în vagoane închise sau în orice mod, lucru cunoscut de toată lumea.

D-lor, aceste lucruri nu le poate tăgădui nimeni, faptul este cunoscut de noi toți și noi toți pe care sper că celelalte puteri nu ne vor confunda cu ceilalți, noi toți am protestat și am cerut neutralitate strictă și corectă, așa cum a fost hotărâtă de consiliul de Coroană de la Sinaia.

Să trimiteți d-voastre vagoane de grâu, de porumb, de fasole, să trimiteți benzină pentru punerea în mișcare a automobilelor, să trimiteți, prin urmare, mijloacele de a se lupta unii din beligeranți, evident în dauna celorlalți, este un act de călcare flagrantă a neutralității, și acest act s-a comis în repetate rânduri, nu o dată și nu accidental.

Ce însemnează aceasta? Însemnează un lucru dureros, păgubitor pentru toată lumea, însemnează prelungirea unui război nenorocit, însemnează o adevărată crimă de lèse umanitate. D-lor, vă spunem și v-am atras atențiunea că Germania putea să fie redusă, și va putea fi redusă prin constrângerea economică. Dacă tu, Românie, în loc să ții seama de faptul acesta și să te îngrădești în neutralitatea odată stabilită, vii și întreții pe cei care se luptă cu alimente și le procuri mijloace ca să poată rezista, este a prelungi, în mod inutil, războiul, este a face un foarte rău serviciu, momentan foarte mari servicii, dar în realitate un foarte rău serviciu acela care se luptă și care, la urma urmelor, vor ajunge la același rezultat, dar a căror catastrofă ai putea-o să o grăbești și să o micșorezi prin neintervențiunea ta, lăsând să uzeze de mijloacele lor proprii. Guvernul crede că e în interesul tuturor, că e în interesul umanității, că e în interesul nostru ca să se prelungească acest război, întreținând pe nemți, care sunt la aman în ceea ce privește hrana și unele materii prime, precum este benzina, să-i întrețină și să-i alimenteze ca să poată să reziste mai mult, atunci când ar trebui strict să oprească orice export în această privință, pentru ca să-i pună în fața catastrofei și să grăbească încheierea păcii, pe care o dorim cu toții?

D-lor, mai grav e însă tranzitul. Guvernul permite să treacă prin țara noastră material de război, tunuri, armament, marinari germani și tot ce voiți ca să alimenteze fie pe turci,

fie să pregătească pe bulgari, evident ca să ne reziste nouă. Dacă lucrurile acestea ar rămâne necunoscute, între noi încă, acesta ar fi un fapt grav; dar noi nu ne putem ascunde în dosul degetelor, lucrurile acestea sunt cunoscute și vă atrag atențiunea asupra unui articol interesant, publicat în ziarul „Stampa” din Torino, într-o corespondență de la un cunoscut ziarist italian și deputat, Giuseppe Bevione⁶², care a reușit să-și procure corespondența diplomatică a guvernului englez cu ambasadorul englez la Constantinopol, Sir L Mallet⁶³, și cu reprezentantul diplomatic al Angliei la Cairo, Milne Cheetham⁶⁴.

Și iată, d-nii mei, ce se scrie: „La 17 octombrie st. n., Sir L. Mallet telegrafiază guvernului englez că prin România, pe la Rusciuk, s-au dus în Turcia: 6.900 lăzi cu cartușe și 540 lăzi cu puști Mauser, 13 vagoane cu material de război și 20 milioane de aur. La 18 octombrie, Sir L. Mallet telegrafiază trecerea a 200 marinari germani cu 52 ofițeri. La 21 octombrie s-au expedit 6 tunuri de calibru mare și un aeroplan, care toate au fost expediate în Siria”. La 23 octombrie, Sir L. Mallet telegrafiază la Londra sosirea prin România a 20 proiectoare, 10 mine electrice, 4 motoare electrice, 500 lăzi Mauser și o mare cantitate de aur în verigi, etc., etc.

Prin urmare, d-lor, guvernul României, în contra neutralității declarate de la 21 iulie, înlesnește tranzitul unui material de război destinat Turciei și Germaniei, în lupta lor împotriva Angliei; prin urmare, vedeți, că se pune în contradicție cu acest interes superior de a ne îndușmăni cu tripla Înțelegere.

D. Xenophon Eraclide: Dar, nu se plânge tripla înțelegere.

D. A. C. Cuza: Onor. membrii majorității au specialitatea întreruperilor inteligente, care îmi servesc; zice, nu se plânge ambasadorul Angliei acum. Acum are să se plângă, când are nevoie de serviciile tale? Are să se plângă când te va prinde la strâmtoare, când vei veni la masa verde, când se va hotărî soarta României și a Peninsulei Balcanice și atunci dumneata nu vei mai avea nici un fel de autoritate față de dânșii, întrucât vor putea să spună că nu le-am făcut nici un serviciu, ci, din contră, vor scoate corespondența diplomatică a lui Sir L. Mallet de la Constantinopol. Atunci are să vă pună în contradicție cu politica d-voastră și să vă arate că nu este o politică pe care trebuie să o faci, căci era o politică dublă. Politica de duplicitate poate să fie o politică internă cu oarecare succes, dar este cea mai nenorocită politică în afară. Iată, prin urmare, tranzit, export de vagoane de grâu și fasole, ca nemții să aibă cu ce să se lupte în contra rușilor și tranzit de material de război, ca să lovească Anglia, care se luptă pentru menținerea libertății popoarelor din Europa și pentru stabilirea echilibrului european, zdruncinat prin preponderența Germaniei. Ce fel de servicii sunt acestea și ce fel de politică este aceasta? Iată ce voiesc să se stabilească, nu pentru d-voastre, factori răspunzători, care nu voiți să răspundeți, ci pentru țară.

D-nii mei, ajung la ultimul fapt, iarăși tot atât de caracteristic: misiunile guvernului. D-lor, guvernul trimite misiuni... Mă întrebați poate pe mine cu privire la misiuni; dacă cineva din majoritate vrea să mă mai întrerupă ...

Voci: Nu, nu, nu.

D. Th. Vasiliu: Umbli după aceasta.

⁶² *Giuseppe Bevione* (1879-) deputat și ziarist italian.

⁶³ *Louis de Pan Mallet* (1864-1936), diplomat englez, trimisul diplomatic al țării sale în Imperiului otoman în anii 1913-1914. A rămas în diplomație în perioada războiului și a participat la Conferința de pace de la Paris. S-a retras din serviciul diplomatic în 1920.

⁶⁴ *Milne Cheetham* (1869-1938), diplomat britanic care a funcționat până la Primul Război Mondial în diverse capitale: Madrid, Paris, Berlin, Tokyo, Rio de Janeiro. În 1910 a fost numit șef al misiunii Marii Britanii la Cairo. În momentul când Egiptul a fost proclamat protectorat britanic, a îndeplinit o perioadă funcția de înalt comisar. După război a lucrat la misiunile din Paris, Elveția, Grecia și Danemarca.

D. A. C. Cuza: Cum să nu, dacă te-am prins de trei ori. D-lor, dați-mi voie: misiuni, știu un lucru, că noi avem reprezentanții noștri diplomați în străinătate, și că toate afacerile care trebuie să se trateze de către Statul român în străinătate e natural să se trateze prin reprezentanții săi oficiali, diplomați de carieră. Eu mai știu un lucru, că nu fiecare se poate improviza să-l faci, de pildă, din diplomat chimist sau din chimist diplomat. Nu se poate, precum nu pot să-l fac, de pildă, pe d. ministru de interne care a avut specialitatea artistică a comediei și dramei, nu pot să-l fac competent în materie sanitară, în același timp. Răspunde, în sfârșit, dar nu corespunde (Ilaritate). Eu mai știu în al treilea rând, în ceea ce privește misiunile, că dacă e vorba să trimiți în adevăr misiuni, atunci trimiți misiuni de taină, sau trimiți misiuni reprezentate prin oamenii cei mai cu uzanță, cu deprindere în materie diplomatică, care au mai fost în diplomație, care în sfârșit au oarecari relații locale, care știu să se prezinte și care știu să se apere împotriva oricăror finețe și capcane, care poate să li se întindă și în care caz dacă ești necunosător și naiv. Și nu este că ai căzut tu, dar expui țara la ridicol.

Și acum se naște întrebarea: Care e necesitatea că având diplomați ai noștri, la Roma pe Principele Ghica⁶⁵ și la Paris pe Alex. Lahovari⁶⁶, doi diplomați de carieră, eminenți, care e necesitatea să trimiți d-ta la Roma și la Paris, și numai la Roma și la Paris, misiuni? De ce? Ce să facă? Vă dați seama, d-lor, în ce situație se găsește un diplomat de carieră când se află în fața unor diplomați ca aceștia improvizați. Ce să facă cu ei? Se găsesc în situația cea mai jenantă. Vedeți în momentul cel mai grav, când trebuie să se urmărească cu atenție întreaga evoluție a mișcării diplomatice, de fiecare moment - diplomații aceștia de carieră sunt puși în serviciul unor diplomați improvizați ai misiunilor guvernului - căutând să-i dădăcească - căci este vorba de dădăcire - să-i dădăcească în lumea oficială și având în fiecare moment grija și frica ca să nu facă una din acele greșeli elementare încât să le crape obrazul de rușine, căci cu toate că sunt oameni distinși aceia pe care i-ați trimis, veți conveni însă că nici d. Diamandi, nici d. dr. Istrati nu sunt diplomați de carieră, și prin urmare în mijlocul acela este greu să te miști și să ajungi la un rezultat oarecare.

Iată d-lor dar pe diplomații noștri ajungând la Roma și la Paris. Dar de ce nu ați trimis la Roma oameni care au mai fost, care au mai cunoscut? Ați fi putut, dacă voiți numaidecât să trimiteți la Roma o misiune, mai de taină, ați fi putut să trimiteți pe distinsul nostru coleg d. Nicolae Fleva⁶⁷. A fost ambasador la Roma; cunoaște Roma, oamenii, pe ziariști. Ați fi trimis la Paris, de exemplu, pe d-l Ion Lahovari⁶⁸. Om care cunoaște lumea, care a fost în Paris, care a reprezentat țara la Paris, și-a făcut toate studiile la Paris, are relațiuni foarte întinse în lumea artistică, în lumea înaltă, în lumea diplomatică, și ar fi putut să ne aducă reale servicii. Evident că dumnealor nu ar fi primit să fie trimiși la Paris ca din partea guvernului, ci ar fi călătorit de

⁶⁵ *Dimitrie Ghyka* (1875-1967) Diplomat român cu o lungă carieră. A fost trimis diplomatic în Bulgaria (1911-1913), Roma (1913-1917), Paris (1920-1922) etc. În perioada aprilie 1913-mai 1932 a fost ministru al Afacerilor Externe în cadrul guvernului condus de N. Iorga.

⁶⁶ *Alexandru Em. Lahovari* (1855-1950) Născut la Paris, a avut o lungă carieră diplomatică, fiind acreditat în mai multe capitale europene-Sankt Petersburg, Roma (1893-1899, 1917-1928), Constantinopol (1902-1906), Viena (1906-1908), Paris (1908-1917).

⁶⁷ *Nicolae Fleva*. (1840-1920). Om politic, cu o tumultuoasă carieră, începută la liberali și finalizată la conservatori. A fost de mai multe ministru în diverse guverne liberale și conservatoare, primar al Bucureștiului între 1884-1886, funcție din care și-a dat demisia.

⁶⁸ *Ion (Jean) N. Lahovari* (1844-1915). Liceul și doctoratul la Paris. Este unul din fondatorii Partidului Conservator (1880), A fost trimisul diplomatic al României la Paris (1893-1895) și ministrul Afacerilor Străine (1899-1900 și o scurtă perioadă în 1907). A deținut portofoliul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniului (1904-1907) și cel al Agriculturii și Domeniilor (1910-1912) La 18 mai 1915 a fost ales președinte al Partidului Conservator (ramura antantofilă). Este tatăl Marthei Bibescu.

plăcere, ar fi ajuns la Paris, la Roma, și s-ar fi dus să vadă monumentele. Așa se fac misiunile, dacă voriați numaidecât misiune. Nu știu dacă în momentul de față era necesitate de o misiune specială. Iată-i însă, d-lor, pe d. Diamandi⁶⁹ și pe d. Dr. Istrati⁷⁰ în misiuni diplomatice: d. Diamandi, care reprezintă Teatrul Național, și d. Dr. Istrati care reprezintă chimia. Des hommes considerables - cum și-o zic desigur francezii - Mr. le docteur en chimie et Mr. le représentant du Théâtre National.

Se duce, dar, d. Istrati la Roma. D-lor, în această privință poate că știți d-voastră vorba românului: „Ce știe satul, nu știe bărbatul” (Ilaritate). Poate că guvernul, onoratul guvern, care este în situațiunea bărbatului, nu știe ce a pățit cu d. Dr. Istrati la Roma. (Ilaritate).

D-lor, vă pot spune din sursă sigură că s-au dus la Roma. Și la Roma, mai întâi neștiind cum stau lucrurile, fiind se înțelege și firește, nedumeriți și neputând fi puși în toate privințele în curent cu politica internă a Italiei de ministrul nostru respectiv, prințul Ghica, s-au pus în contact cu elementele din opoziție, cu elementele din extrema stângă. Rezultatul a fost că s-a plâns guvernul, chiar guvernul italian s-a plâns de faptul acesta. În mod oficial, dacă voriați, s-a atras atențiunea guvernului nostru, ministrul nu răspunde! Se înțelege că nu poate să răspundă!

D. Th. Vasiliu: Și d-voastră profitați de aceasta, ca să insinuați!

D. președinte: Vă rog nu întrerupeți.

D. A C. Cuza: D. Istrati publică o scrisoare și dă scrisoarea aceea spre publicare unui ziarist de acolo. Vom vorbi de acest lucru și cu un alt prilej. Și se pare că prin amestecul chiar al președintelui așa numitei ligii italo-române, la publicare, pentru interesul lui, pentru interesul celor de acolo, ziaristul în chestie a mai adăugat o bucățică - aceasta scrisă de dânsul - și în aceasta se vorbea despre atitudinea vrăjmășească pe care trebuie să o ia Italia față de Germania. Și aceasta, d-lor, a produs un dezastru de mare, încât ați văzut d-voastre, într-un moment dat, fără să știți pentru ce, că d. dr. Istrati a plecat din Roma, fără ca să mai țină conferința pe care o anunțase. Ce era aceasta? Era buclucul cu bucățica aceea. (Ilaritate). D. Istrati a căzut victima acestor uneltiri. Vom reveni asupra acestora cândva, nu însă azi. Acum rămâne ca ministrul nostru de la Roma, Prințul Ghica, să facă și să dreagă toată afacerea aceasta, ca d. dr. Istrati să poată să-și țină conferința anunțată demult.

D. Diamandi, d-lor, se duce la Paris. Și d. Diamandi, fiindcă este fratele ministrului nostru de la Petersburg, prin urmare având aerul că vine din lumea diplomatică cea mai aleasă, s-a pus să facă declarație - declarațiile cunoscute prin care precizează anume momente despre intrarea României în război - nici nu mai rămâne îndoială de aceasta, dar precizează momentul la sfârșitul lui martie, când România va intra în război, pe care dacă statul-major german l-ar lua în serios, ar sta deoparte până la sfârșitul lui martie, zicând că a declarat d. Diamandi că până la sfârșitul lui martie România nu va intra în război, și la sfârșitul lui martie ar trimite tunurile ca să ne primească, după spusele d-lui Diamandi, diplomatul guvernului.

D-lor, cum că asemenea declarații extravagante se pot face, se vede; dar ceea ce este caracteristic este că onor. guvern reproduce în gazetele sale, în „Viitorul” de la 29 Ianuarie - re-

⁶⁹ *George Diamandi* (1867-1917), scriitor și militant socialist. A activat în Franța, Belgia, Elveția. În 1899 a trecut la liberali („trădarea generoșilor”). A fost președinte al Societății Scriitorilor Români (1914-1916) și director al teatrelor și al Teatrului Național din București (1914-1915). În 1917, fondează împreună cu alți oameni politici Partidul Muncii, fiind un adept al revoluției bolșevice. A murit pe mare în drum spre Marea Britanie.

⁷⁰ *Constantin I. Istrati* (1850-1918), chimist și fizician, membru al Academiei Române din 1899 și președinte al acesteia (1913-1916). A fost comisarul general al Expoziției generale din anul 1906. A fost de mai multe ori ministru - al Lucrărilor Publice (1899-1900); al Cultelor și Instrucțiunii (9 ianuarie-7 iulie 1900); al Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor (26 februarie-7 iulie 1907); al Industriei și Comerțului (11 decembrie 1916-10 iulie 1917).

produce declarațiile d-lui Diamandi - cu litere caracteristice; prin urmare, intră oarecum în vederile partidului întreg că aceste declarații să fi fost făcute. În numărul de la 13 ianuarie sau 18, mi se pare, căci este rău tipărit din cauza hârtiei, și hârtia este tot a partidului (Ilaritate), se zice: „Declarațiunile d-lui G. Diamandy „Roma. 10 ianuarie”. D. G. Diamandi care s-a întors de la Paris la Roma, a fost intervievat de ziarul „Messagero”. Deputatul român a declarat că toată suflarea românească este pentru război. De acum se poate afirma că intrarea sa în acțiune e un lucru hotărât. În prima jumătate a lunii martie, România va porni în război. D. Diamandy și-a arătat convingerea că Parlamentul român, care se va deschide peste vreo zece zile, își va termina lucrările cu declarația de război.”

În privința aceasta, diplomatul nostru se înșală sau a voit să înșele pe cei de la Roma, pentru că vedeți că Parlamentul nostru este așa de pacific încât ar voi să ne împiedice chiar să vorbim de război, necum să mai declare el războiul. (Ilaritate).

Prin urmare, d-lor, aci este vorba că d-nii aceia se duc și vorbesc, declară că România va intra, fac declarații hotărâte și desigur oficioase, dacă nu oficiale, cum că România va lua o atitudine oarecare, cum se vede alături de tripla înțelegere, ca reprezentanți ai României. Și aceeași declarație războinică o face în conferința ținută acum în urmă d. Istrati la Paris, și iată ce ni se spune:

„Din Paris se anunță că joi d. Dr. Istrati, președintele Academiei Romane, a ținut o conferință la Sorbona asupra României. Un public numeros, printre care s-a aflat și ministrul român, d. Lahovari, împreună cu membrii legației române la Paris, a asistat la această conferință. D. Istrati a făcut și aluziuni la pregătirile militare ale României și a spus între altele: tunul n-a bubuit încă în partea de jos a Dunării, dar adevărații bărbați de stat știu că nu din vina popoului român care e gata să aducă orice sacrificiu, ci din motive independente de voința lui. Din fericire momentul se apropie în care România va lupta alături de tripla înțelegere.

Prin urmare și d. dr. Istrati, cu autoritatea d-sale de membru al Academiei române și ca reprezentant oficios al Statului, vine și spune că suntem gata, că dacă tunul n-a bubuit până acum, va bubui și că vom merge alături de tripla înțelegere.

D. Președinte: D-lor deputați, fiind ora 6 ar trebui să pun la vot prelungirea ședinței, dar cum, însă, Camera nu mai este în număr, d. Cuza va continua în ședința de mâine. Ridic ședința.

Ședința se ridică la ora 6.d.a, anunțându-se cea următoare pe a doua zi, Joi, 29 ianuarie 1915.

[M. O., nr. 23, D. A. D., 30 ianuarie 1915.]

Ședința de joi, 29 ianuarie 1915

Ședința se deschide la ora 2.40 d.a., sub președinția d. M. Pherekyde, președintele Adunării, asistat de d-nii secretari H. Botescu, Anghel Mihăilescu, M. Carp și Crist. Cristoveanu.

Prezenți 147 de d-ni deputați

Nu răspund la apel 43 de d-ni deputați [...]

A. C. Cuza: În tot cazul, d-lor, se cerea, însă, în momentul izbucnirii conflictului european, ca acei care conduceau interesele țării să aibă idei clare și precise, să ia o direcțiune și să urmeze acea direcțiune în mod hotărât.

Ce fac însă dumnealor? Când s-au văzut în fața acestei catastrofe enorme, cu ușurința care îi caracterizează au crezut că lucrurile acestea se pot amâna, se pot descurca și au lăsat să treacă

momentele cele mai prielnice și tocmai atunci d-lor, când vedea toată lumea că se pune problema existenței noastre naționale, că providența divină, d-lor, în nepătrunsele ei izvodiri, pusese înaintea noastră desfacerea Austro-Ungariei, cu mult mai înainte chiar decât putusem spera.

Dar dumnealor nu au văzut această problemă mare și au continuat a face servicii pe sub mână Austro-Ungariei, crezând că vor ajunge numaidecât să vadă pe Austro-Ungaria și Germania zdrobind tripla înțelegere, după planul pe care de mai înainte îl concepuseră nemții, adică să cadă cu toată puterea contra Franței, după care, învingând-o, să se întoarcă împotriva Rusiei, așa întocmai după planurile înalte strategice ale statului-major de la Berlin și Viena, crezând că în trei săptămâni toate aceste operațiuni au să fie săvârșite și că astfel are să se stabilească marea hegemonie a Germaniei asupra Europei și a tuturor popoarelor!

De astă dată, d-lor, însă vine bătălia de la Marna, care începe de la 24 august, se sfârșește la 31 august cu înfrângerea completă a armatelor germane. D. general Crăiniceanu, care este mai competent decât noi toți în această privință, a spus la Academie: singura victorie care s-a repurtat în mod sigur în această campanie a fost numai victoria de la Marna, care a fost într-adevăr o victorie pe care au repurtat-o francezii. Și după ce germanii au fost respinși și învinși – căci de fapt au fost învinși – ei au trebuit să se vâre în tranșee și până astăzi încă sunt pironiți în tranșee și nu pot să iasă de acolo.

V-am citat ieri cuvintele tot ale d-lui general Crăiniceanu, în care se spunea, că ar fi minune ca de aci înainte germanii să poată câștiga o victorie. Acestea au fost spuse de un om cu o competență militară cunoscută, la 12 decembrie.

Diplomații noștri, însă, tot cu gândul să ne împiedice de a intra în acțiune, s-au refugiat până și în Letopisețe, găsind pe acolo politica noastră „tradițională” de pe vremurile acelea, când trebuia să te dai când cu unul, când cu altul, ca să poți rezista.

Știți politica ruginită de atunci! Dar atunci, d-lor, nu era problema reîntregirii noastre ca neam și atunci nu aveam acele sute de mii de soldați și de români conștienți, întreaga suflare românească astăzi cu totul este pregătită, după atâtea mișcări și atâtea propagandă, ca să-și realizeze idealul ei național. Astfel, d-lor reprezentau oarecum în politică ceea ce este pușca cu cremene față de pușca Mannlicher și tunurile 42. Și urmând această politică de pușcă cu cremene, ziceau și lucrau după formula ce li se părea iscusită: așa este bine, când cu unii, când cu ceilalți, ca în vremurile vechi; așa s-a păstrat țara noastră față de vecinii puternici, și pierzând din vedere marele scop al poporului nostru, care este întregirea, numaidecât realizarea idealului său național, fără de care nu poate să trăiască. Iată greșeala inițială.

Și atunci, dumnealor având conștiința încărcată cu păcatul aceasta de a fi servit politica aceasta care se îngropase în tranșee și pierduse întreg prestigiul militarismului pe câmpiile de la Marna față de rezistența eroică și admirabilă și față de geniul militar al poporului francez, față de acei care 40 de ani nu au făcut decât să organizeze atacul împotriva tuturor, atunci dumnealor văzând că trebuia se îngroașe și că este cam greu, au început să o scalde, ia să vedem cum ne-am putea împăca, căci poate să învingă și tripla înțelegere, și de!, să-i dăm satisfacție, mai ales față de sentimentele generale și unanime ale țării. Și atunci, în chibzuința lor minunat de subtilă și fină, și-au zis: îi dăm neamțului fasole, să-i dăm Italiei și Franței discursuri. Și în modul acesta au inventat misiunile și au trimis pe d. Istrati și Diamandi la Roma și la Paris să dreagă ceea ce a stricat o politică îndoielnică de nedumerire și de inacțiune timp de atâtea vreme. Aceasta este explicația greșelii din urmă, care nu este decât consecința logică a greșelii inițiale când guvernul de la început nu a înțeles de ce este vorba și nu a avut o politică hotărâtă.

Să facem bilanțul activității guvernului, a situațiunii noastre. D-nii mei, în politica externă este un adevărat haos, nu avem nicio politică, este o dezorientare generală. În Ardeal frații noș-

tri au fost nimiciți cu sutele de mii, s-au mobilizat 500.000 de români și unii din ei, intelectualii, pare că anume se urmărea să fie distruși, au fost trimiși în foc de 11 ori în primele rânduri, ca să se nimicească și cea din urmă sămânță de român în Transilvania și astfel să se realizeze cuvântul acela ca să luăm, dacă vom lua, Transilvania fără transilvăneni.

D-nii mei, orice am face de acum înainte, pe acei români care au fost trimiși la pieire ca să lupte și să moară pentru o cauză care nu era cauza lor, fiind induși în eroare de d. Stere, venind, din inițiativa sa proprie, sau și mai grav, ca misionar al guvernului, fiindcă guvernul nu vrea să răspundă, orice veți face de acum înainte, românii care au murit pentru o cauză putredă, nu vor mai învia și puterea, sângele, viețile lor au fost definitiv pierdute pentru noi.

D-nii mei, vine rândul Bucovinei. Dacă era un moment în care se cerea numai că România să intervină, dacă suntem un popor serios, era momentul când s-a prezentat cel dintâi cazac pe pământul Bucovinei. Dovadă era că austriacii nu-și mai puteau păstra teritoriile și atunci d-lor, cineva nu trăiește numai cu viața lui și pentru timpul lui de astăzi și pentru huzurul și păstrarea vieții lui de astăzi, dar trăiește pentru scopurile înalte ale naționalității ce o reprezintă. Și atunci se cerea numai că oștirea românească să treacă vitejește și să împlânzeze drapelul tricolor și cu drapelul tricolor să umbrească mormântul de la Putna, al lui Ștefan Vodă cel Mare și sfânt, care a fost cel mai mare Domn pe care l-au avut românii. Nu trebuia să privim nepăsători o invazie de tătari și de calmuci, peste mormântul acesta să fugă nemții, să fugă apoi rușii și apoi iar să vină invazia turbată a ungarilor și nemților și să ridice spânzurători, pe urmă să vină asupra Bucovinei iar rușii și să vânzolească poporația românească de acolo, și acum să vină iar nemții și să vânzolească și ei, încât să nu mai rămână decât o pustietate. Și în momentul chiar când am venit în această onor. Cameră, la ședința de azi, am văzut un martir bucovinean care a fost câteva zile în țara lui și care mi-a spus ca mai bine nu se mai ducea, căci ce este acolo, este o jale care nu se poate descrie, că țara lui e o țară pierdută; că Belgia e nimic pe lângă ceea ce a suferit Bucovina.

D-nii mei, eu admit că cine știe ce rezultate va da, până la urmă, chibzuința d-voastre, înaltă, sunteți diplomați așa de mari, lăsați-mă dar să vă admir un moment, un lucru însă nu-l va mai putea face diplomația d-voastre, să facă anume ca Bucovina să fie cucerită de armatele românești, acea Bucovină care a fost furată, să fie recucerită prin însăși vitejia noastră, dar să nu să se dea, și să se poată scrie în cartea neamurilor că la un moment dat, când s-a oferit prilejul, poporul românesc a avut destulă virtute să stea în fața unei împărății și să zică: mi-ai luat tâlhărește pământul, cum a fost dovedit, viu acum, vitejește, prin luptă să-l iau înapoi și să pun drapelul tricolor acolo unde este mormântul cel mai scump al eroilor mei.

A! poate să o să câștigați prin chibzuință diplomatică, la masa verde a vreunui congres, să zicem: vi se va da, dar de acum înainte nu se mai poate lua niciodată Bucovina, luată de alții. Și aceasta este vina d-voastre, este vina d-voastră cea mai mare.

D-nii mei, cu o asemenea procedură, cu o asemenea politică este evident că nu puteți recolta altceva imediat decât pierderea prestigiului României, și aceasta valorează foarte mult, d-lor, în desfășurarea soartei popoarelor. Prestigiu, față de românii din Ardeal pe care i-ați trimis la spânzurătoare, față de vădulele acelor care au rămas și care plâng pe cei mai scumpi fii ai lor, prestigiul față de dânșii nu-l mai puteți avea. Prestigiu, față de bucovineni, pe care i-ați lăsat să fie spânzurați în toate răspântiile, de asemenea nu puteți avea. Prestigiu față de popoarele balcanice, care numai pândesc - nu vorbesc de toate, știți la cine fac aluzie - nu puteți avea. Apoi când ați dat d-voastre dovada, dovada unei inacțiuni în momente hotărâtoare, când a fost existența noastră și onoarea noastră în joc, când ați dovedit o micime de suflet, d-voastre, căci poporul nu e de vină, d-voastre care stați pe acele bănci - micime de spirit; pentru că nu ați înțeles; micime de suflet: pentru că nu ați avut curajul - la ce ne mai putem aștepta?

Voiți d-voastre să aveți prestigiu? Voiți d-voastre să aveți prestigiu, mâine, față de acei cu cari veți trata la masa verde, față de diplomații aceia care au privească zâmbind și de sus, pe d-voastre și, în genere, țara aceasta? Veți avea prestigiu față de acei diplomați? Nu pentru că ați dovedit că nu ați avut nici o hotărâre și energie și s-a dovedit cu prilejul acesta, nu numai că d-voastre nu ați avut nici o energie, dar că, din nenorocire, nici poporul nostru n-a avut energie, căci oricare alt popor, d-nii mei, dacă ar fi fost să vadă o asemenea inacțiune față de o asemenea mare problemă, din partea unui guvern, ar fi spulberat guvernul în 24 de ceasuri, silindu-l cel puțin să se explice și să aibă o atitudine clară.

Și am să vă spun, d-lor, cum ne judecă pe noi unul din prietenii noștri din cei mai buni din prietenii străini, ce impresiune are despre noi. Știți cine este? Scotus Viator⁷¹, căruia i s-a dat deunăzi un banchet, un publicist englez eminent. Întrebat fiind - vă garantez autenticitatea - despre impresiunea care i-o face atitudinea României a zis: mie îmi face impresiunea unui om care voiește să se scalde, se duce la malul apei, își vâără degetul, și zice: e frig și stă deoparte și nu se vâără, și iarăși mai cearcă, și tot nu vrea să se zvârle în apă, și tot așa stă pe malul apei și nu îndrăznește să sară înăuntru pentru că apa e rece!

Ce însemnează aceasta? Este o impresiune pentru noi, desigur, umilitoare, dar justă, întrucât în momentul când se punea cea mai mare problemă națională a noastră, cel mai mare interes, când mureau zecile de mii de români pe toate câmpurile de bătaie luptând pentru cauze străine, potrivit nouă, ni se răspundea: Ei! nu putem merge în ajutorul fraților noștri, nu ne putem gândi la realizarea idealului nostru național pentru că nu avem vată, nu avem obiele, nu avem tinctură de iod, și e frig!

Ei bine, d-lor, înțeleg că aceasta să fie o grijă, dar vă dați seama ce însemnează când este vorba de existența unui neam și de realizarea idealului său național?

Prin urmare, prestigiul nostru pierdut, prin inacțiunea d-voastre, s-a pierdut; și puteți d-voastre azi să tăceți cât veți voi, faptele sunt și nu se pot înlătura.

De aci rezultă o altă consecință, depresiunea morală din țară. D-lor, suntem cu toții oameni, ne dăm seama de rolul trist pe care l-a jucat România în împrejurările de față; cine dintre d-voastre, să mă cobor în conștiința fiecăruia, să-l întreb, să-mi spună între 4 ochi, nu cum este, ca majoritate apărând și trebuind să apere greșelile unui guvern oarecare, să-l întreb în 4 ochi, dacă este mulțumit cu ceea ce s-a făcut până astăzi, dacă crede că s-a făcut bine, dacă are speranțe, dacă are încredere în viitorul nostru când s-a procedat în modul acesta? Desigur că nici unul din d-voastre nu va putea să dea un răspuns afirmativ la aceste întrebări dureroase, pe care le punem zilnic fiecare din noi.

Profesori de liceu, de universitate, învățători, facem și căutăm să facem educațiunea tinerimii, să pregătim viitorul, în curs de ani de zile am propovăduit idealul național, ne-am întrunit în sărbători naționale, am afirmat aspirațiunile noastre, nu vorbeam decât de Mihai Viteazu, care întrupase visul românilor, de Ardeal, de Bucovina martiră, de ungerii prigonitori, am arătat puterea naționalității, s-a pregătit ostirea, ca într-un moment dat să fim gata să realizăm cu jertfa vieții noastre idealul nostru național. Ce sunt oamenii, d-lor, când este vorba de viitorul unui neam întreg? Au dovedit aceasta popoarele eroice: sârbii și belgienii, care au scris pagini nepieritoare în istoria omenirii întregi. Și când noi ne jucăm, ne dăm în spectacolul acesta al unui patriotism de sărbătoare când mergem în toată țara și facem propagandă pentru realizarea idealului nostru național, și când se prezintă prilejul cel mai fericit, și care nu s-a prezentat niciodată unui popor, ca să-și realizeze aspirațiile naționale cu foarte puține jertfe, desfăcând putregaiul unei închegări de stat care nu are ființă, căci ce însemnează Austro-Ungaria? Mă

⁷¹ Scotus Viator, pseudonim pentru Robert William Seton-Watson (1879 – 1951), cunoscut ca R.W. Seton-Watson. A fost un activist politic și istoric care a jucat un rol activ în susținerea destrămării imperiului austro-ungar.

revolt de mânie și scârbă când mă gândesc la această combinație hibridă de popoare între ele vrăjmașe, sfâșiindu-se zilnic, și care ar fi să închege, cu toate acestea, o alcătuire de stat.

Și astăzi chiar am vorbit cu un român de dincolo care mi-a spus: pe d-voastră vă miră catastrofa militară a Austriei, noi eram demult în curent și știam că așa era să fie din cauza conflictului dintre naționalități.

Și când ni se oferă acest prilej unic în istoria lumii - ca să pășim falnic și să dăm o însuflețire unitară întregului popor românesc, să înscriem o pagină glorioasă în istoria neamului nostru - noi scriem pagina cea mai dureroasă, pagina cea mai umilită. O să ziceți: Stai să vezi de acum înainte. Nu o să văd nimic. Și dacă voi vedea, voi zice că e: prea târziu! Iată, d-lor, cum se prezintă situația noastră. Și vă întreb, dacă situația noastră, această situație tristă, nu vă apasă și nu trebuie să vă apese conștiința?

Îmi pare bine că pe banca aceea nu a rămas decât un ministru, ministrul de justiție, care ține cumpăna dreptății, va judeca în mod drept cele spuse de mine; și dacă, d-lor, vă apasă conștiința, apoi vă dați seama că cu tăcerea d-voastre față cu faptele pe care le cunoaște toată lumea nu ați făcut nimic, faptul rămâne și vă acuză și tăcerea d-voastre în ultima analiză e tăcerea vinovăției.

D-lor, concluzia? Care este concluzia? Concluzia este aceasta. Și cred că vom fi cu toții de acord căutând a o rezuma într-o scurtă formulă. Țara are nevoie înăuntru de un guvern cu autoritate, care să inspire încredere; în afară, țara are nevoie de un guvern care să inspire încredere, cu autoritate. Veți zice că e același lucru, e numai o întorsătură de frază. Dați-mi voie să zic că e o distincție esențială. D-nii mei, înăuntru încrederea pe care o inspiră un guvern, și fără de care nu se poate să cârmuiască, rezultă din autoritatea lui, adică din faptul că a cârmuit interesele țării în mod luminat și a fost totdeauna la înălțimea situațiunii. În afară, autoritatea de care se bucură un guvern, și fără de care nu poate să dea satisfacție intereselor unei țări, rezultă din încrederea pe care o inspiră și încrederea aceasta se bazează pe relațiunile precise, corecte în toate privințele și la orice prilej. D-nii mei, corectitudinea însă nu exclude abilitatea.

Să vă dau un exemplu: s-a venit și s-a cerut de către Bulgaria, ni s-a cerut să facem anumite concesii. Situațiune delicată. Și atunci s-a dat răspunsul acesta: duceți-vă d-voastre și vă înțelegeți mai întâi cu celelalte popoare din Peninsula Balcanică, față de care aveți mai mari interese decât față de noi, și pe urmă veniți să vă înțelegeți și cu noi, cu care vă veți înțelege foarte ușor. Iată, d-lor, un răspuns abil, iată, d-lor, un răspuns corect.

Autoritatea de care se bucură un guvern în afară nu poate să rezulte decât în această atitudine, adică atunci când știu oamenii cu cine au de a face. În relațiunile de toate zilele, în relațiunile individuale este același lucru; tratezi cu un om pe cuvântul căruia te bazezi și nu tratezi cu un altul pe cuvântul căruia nu te poți baza. Și pe cuvântul acestuia nu te bazezi nici când ți-l va da în scris.

Cu atât mai mult se petrece acest lucru între state. Dacă un stat este corect în relațiunile lui, dacă totdeauna a păstrat o atitudine fermă, reprezentând totdeauna cu energie interesele neamului său, fără a cocheta în combinațiuni diplomatice, cum fac unele din guvernele noastre, eu vorbesc ca român și nu am să mă ascund în dosul degetelor. Când voi avea a face cu un domn ministru al vreunei puteri mari, cu excelența sa ministrul Austro-Ungariei de pildă, care nu se va învrednici să-mi dea depeșe ca la agenții d-voastre, cum i-a telegrafiat d-lui C. Stere în august, pe care îl chema în mod poruncitor pentru a fi trimis în Ardeal, cum s-a dus, căci de atunci a fost trimisă acea telegramă, a cărei dată a fost fixată grație unui istoric al partidului d-voastre, d. Th. Vasiliu, deputat de Iași, care a stabilit că telegrama adresată de ministrul Austro-Ungariei d-lui C. Stere era datată din august.

Nu, d-lor, omul acela, ministrul reprezentant al unei Puteri străine, oricât de mari, trebuie să știe că aspirațiunile României sunt aspirațiuni naționale și ori de câte ori va vorbi cu noi, să-

și de seama că nu poate să ne calce pe noi și să jignească pe frații noștri fără ca noi, guvernul român, fără să o spunem în toate zilele, dar prin atitudinea pe care am lua-o față de dânsii, fără chiar ca să spunem nimic, tăcând - tăcerea este bună aci - să arătăm că nu suntem mulțumiți și sunt atâtea mijloace. Astfel, procedând cu autoritate și cu curaj, vom fi totdeauna respectați, pe când, intrând în combinațiuni obrevioase cu diplomații care apără interesele țării lor, noi pierdem stima acestor guverne și dacă un guvern a pierdut stima lui, acel guvern nu poate să mai aibă autoritate și un guvern care nu are autoritate este incapabil să reprezinte și să apere interesele țării.

Dați-vă seama, mâine se va ține un congres de pace; la acest congres al păcii vor fi admise toate popoarele care vor fi participat în mod activ la această conflagrație, și mâine, reprezentantul României, care va fi acela, va trebui să fie desigur un om cu multă experiență și de absolută încredere. Dar puterea lui va rezulta desigur din autoritatea guvernului și a țării pe care o reprezintă și care nu poate să aibă nici o putere alta decât numai a prestigiului unei purtări corecte, prestigiul autorității Statului pe care-l reprezintă.

Vă dați seama în ce stare de prestigiu a ajuns autoritatea Statului azi? Iată chestiunea. D-lor, concluzia din urmă este aceasta. Înăuntru... (Întrepereri). Desigur, eu am trebuit să merg liniștit, pentru că aveam să vă fac o demonstrațiune, și îmi pare foarte bine că ați așteptat cu nerăbdare sfârșitul discursului. Sfârșitul, d-lor, este acesta. După vorbele spuse, este evident pentru toată lumea că înăuntru guvernul nu inspiră încredere.

Voci: A! a!

D. A. C. Cuza: Dați-mi voie, nu confundați guvernul cu majoritatea. D-lor, repet ceea ce am spus: înăuntru, guvernul nu mai inspiră încredere și vă rog să nu credeți că eu reprezint aci cine știe ce tendințe politice, voind poate să disloc acest interesant guvern, în favoarea a cine știe cui; vă declar că n-am nici un interes și nu mă amestec în asemenea lucruri, dar afirm pe baza faptelor spuse că guvernul înăuntru nu mai inspiră încredere nimănui. Și dovada cea mai bună, dacă v-ați îndoit despre aceasta, dovada cea mai bună o aveți în „Acțiunea Națională”, care s-a format chiar din membrii ai majorității. D. dr. Istrati, care este așa de aproape de majoritate, face parte din „Acțiunea Națională”, din care mai fac parte o mulțime de oameni politici fără deosebire de partid. În această privință vă rog să-mi dați voie să vă spun una din abilitățile ce se atribuie d-lui prim-ministru care ar fi știut să trimită pe cei care au înjghebat „Acțiunea Națională”, pe unul la Paris, pe altul la Londra dar nu e mai puțin adevărat că „Acțiunea Națională” ea însăși rămâne, și într-însa vedem reprezentanți de ai tuturor partidelor, oameni politici însemnați legați de unirea care s-a făcut pentru o colaborare cu factorii răspunzători, vedem pe d. Filipescu, pe d. Grădișteanu⁷², d. dr. Istrati, d. Diamandi, dr. Cantacuzino⁷³ acum la Paris, d. dr. Costinescu, care unii cu toată colaborarea, iar ceilalți cu toate că aparțin organizării chiar a partidului liberal, fac parte și din „Acțiunea Națională”. Și ce însemnează „Acțiunea Națională?” Însemnează că elementele care o compun nu sunt mulțumite cu direcțiunea politică a guvernului, fiindcă ce ar căuta în afară de partid, când înăuntru partidului, având guvernul în mână, și-ar găsi satisfacția deplină a aspirațiilor lor. Este evident, și dovada nu o dau eu, nu o fac eu poate cu cine știe ce intențiune, dovada o dați d-voastre care vă duceți acolo. Eu v-am trimis? Și aceasta, cu toată disciplina partidelor, care e grozavă și care

⁷² Ioan (Ion) Grădișteanu (1861- 1932). Om politic român de orientare conservatoare care a acționat stăruitor pentru intrarea României în război alături de Antantă, în scopul unirii Transilvaniei. A fost ministru al lucrurilor publice în guvernele conservatoare din perioada 1900-1901 și 1904-1907.

⁷³ Dr. Ioan Cantacuzino (1863-1934). Celebru medic român, fondator al școlii române de imunologie și patologie experimentală. Membru al Academiei Române din 1925. A condus campaniile de combatere a epidemiei de holeră (1913) și tifos exantematic (1916-1917).

face pe unii să declare, cum a făcut d. Delavrancea, că nu pot vorbi în Parlament pentru că sunt împiedecați de a vorbi și de aceea vorbesc aiurea.

Prin urmare, d-lor, mențin în chip obiectiv ceea ce am spus, înăuntru guvernul nu mai inspiră încredere; în afară, după faptele cunoscute, mă tem că guvernul nu mai are autoritate. Și atunci, d-lor, dacă înăuntru guvernul nu mai inspiră încredere astfel cum este format și în afară, evident, pe baza faptelor spuse, nu mai are autoritate, nu eu, d-nii mei, am să conclud, ci tot d-voastre care vă pretindeți „factori răspunzători” și aveți răspunderea reală a momentului de față. Și vă voi lăsa pe d-voastre să trageți concluziile în ceea ce privește situația în care va găsiți fără să aveți nevoie de altfel să vorbiți, nu v-o cere nimenea, dar făcând însă jertfa supremă pe care o cere Țara în momentul de față, adică: jertfa d-voastre. Am zis.

D. președinte: Incidentul este închis. (Ilaritate).

D. A. C. Cuza: D-le președinte, n-a fost incident, a fost o interpelare. (Ilaritate).

D. președinte: Interpelarea este terminată.

[M.O., nr. 24, D.A.D., 1 februarie 1915, p. 195-198]

7. 6/19 februarie 1915, Berlin. Scrisoarea lui Alexandru Beldiman⁷⁴, ministrul român în Germania, adresată prim-ministrului Ion I.C. Brătianu, prin care aduce reproșuri asupra conduitei guvernului și unor diplomați

Scrisoare personală către D-ul Prim-Ministru

Ion I. C. Brătianu

București

SecretBerlin, 6/19 fevr. 1915

Scumpe amice,

Nimica nu putea să confirme mai cu tărie toate îngrijirile mele cu privire la starea noastră internă, stăpânită de acțiunea franco-rusă, decât faptul că Primul Ministru al țării este nevoit a se feri de o întâlnire cu mine, care ar putea provoca urmări „periculoase”. Lucrul mi se pare cu atât mai grav, cu cât presupun că mă cunoști îndeajuns – (dacă nu-mi fac vre-o iluzie în această privință) – pentru ca să fii încredințat că nu sunt în stare să-ți creez acolo dificultăți prin vorbe nesocotite, când știu cât de încordată este situațiunea la noi. Nu-mi rămâne deci, deocamdată, decât să fac constatările următoare:

La Paris colegul meu Lahovary are dreptul să asiste cu tot personalul Legațiunei la o manifestațiune zgomotoasă, în care Diamandy și Dr. Ion Cantacuzino au proclamat rezboiul sfânt al României în contra Germaniei. („Le Temps” din 11 ianuarie). Sub prima impresiune, Guvernul german voia să însărcineze pe v.[on] d.[em] Bussche să te întrebe, cum această atitudine provocatoare a reprezentantului nostru oficial s-ar potrivi cu declarațiunile de neutralitate ale Guvernului român. Am intervenit la timp pentru a împiedica astfel de explicațiuni, arătând că contactul direct între D-ta și Al. Lahovary trebuie probabil să fie de mult întrerupt, de când a trecut la Bordeaux. Nu s-a dat deci aici nici o urmare politică mai serioasă aceluia incident; și Bussche a primit numai ordinul ca la ocazie și în cursul vre-unei conversațiuni – fără a face un demers propriu zis – să-ți comunice ceea ce a făcut Venizelos⁷⁵ într-un caz analog.

⁷⁴ *Alexandru A. Beldiman* (1855-1924). Diplomat, ministrul României la Berlin timp de două decenii (18 ianuarie 1896-15 august 1916).

⁷⁵ *Eleftherios Venizelos* (numele complet *Elefthérios Kyriákou Venizélos*) (1864 - 1936), unul dintre cei mai importanți lideri greci, apreciat de unii drept făuritor al Greciei moderne. A ocupat funcția de prim-ministru în mai multe rânduri în perioada 1910-1920 și 1928-1932.

În urmă Lahovary asistă din nou la o manifestare în contra Germaniei la Sorbona, unde Istrati a vorbit în numele României (Le Temps 13 febr.). Deschanel⁷⁶ proclamă cu aprobațiunea reprezentantului oficial al țării:

„Et la brillante Roumanie, notre fille, dont les destins sont désormais liés aux nôtres et a ceux de nos alliés” ... La aceiași întrunire s-au rostit de către reprezentantul ne-oficial, bine înțeles al Spaniei, Blasco Ibanez, insulte grosolane la adresa Împăratului german ca aceste: „... les exploits d’un Attila ou d’un Gengis Khan, dignes prédécesseurs du fou qui peut aujourd’hui se parer sans dispute du titre „d’ennemi du genre humain” ... Cet homme périra fatalement comme ont péri tous ceux qui devinrent un danger pour la tranquillité humaine ...”.

Atașatul militar al României la Paris⁷⁷ anunță prin Figaro din 5 febr. învingerea inevitabilă a Germaniei: „...logiquement, inéluctablement bouchée, insolée, vraiment seule – car l’Autriche à l’heure présente ne compte déjà plus – l’Allemagne doit succomber!”

La București, un adjutant regal, profesor la școala superioară de război, distribuie printre ofițeri expunerii lucrate periodic de dânsul asupra situației militare cu scopul de a arăta că Germania și Austro-Ungaria nu mai au sorți de izbândă și că România trebuie negreșit să intre în acțiune în contra acestor puteri. Alianța noastră cu Puterile Centrale este socotită la noi cu mult mai puțin decât în Italia, unde tot mai este recunoscută ca fiind în vigoare și invocată chiar de Guvernul din Roma, precum arătam în una din scrisorile mele precedente. Doi membrii din Guvernul D-tale au o atitudine pe față ostilă Germaniei, uneltind cu Legațiunile franco-ruse și împingând lucrurile până a pricinui țării pagube enorme prin oprirea schimbului de export și import cu Germania. Sub oblăduirea lor însă operează un consorțiu, care în mod notoriu speculează cu nerușinare această situațiune, așa încât atitudinea de strașnici patrioți este și foarte lucrativă.

Despre toate aceste să vorbește aici ca de lucruri cunoscute în cercurile Guvernului, ca și în lumea financiară, indicându-se și taxele curente după valoarea vagonului. Deși față de mine personal se observă rețineri, totuși simt și văd, cum a scăzut prestigiul țării în urma acelei specule organizate și nestăvilite. Ambasadorul v. Tschirschky⁷⁸ la Viena, întâlnindu-mă deunăzi aici – (am vechi relațiuni amicale cu dânsul de când era Secretar de Stat la Departamentul de Externe) – mi-a spus că s-a speriat de tot ce a aflat despre speculele ce se fac la București sub ochii Guvernului. Pe de altă parte, oprirea tranzitului materialului de război pentru Turcia sub pretextul falacios al neutralității – (în două recente războaie turcești, și cel cu Italia și cel cu Bulgaria cu drept cuvânt n-am împiedicat acest tranzit) – ne - a înstrăinat simpatiile cercurilor militare conducătoare, de care ne bucuram și unde se constată cu decepțiune că neutralitatea României a devenit răuvoitoare față cu Germania.

Acum, după ce mă uez în silințele mele zadarnice de a susține politica, pe care eram îndreptățit a o privi ca a D-tale, am ajuns un fel de om periculos, a cărui prezență numai în țară poate provoca complicațiuni. În astfel de condițiuni trebuie să mă întreb, ce rost mai am eu ca reprezentant al Guvernului și al Țării la Berlin. În ziua când ași fi chemat a justifica în public cu fapte și acte întreaga mea acțiune aici de la izbucnirea războiului – și sper că această zi va sosi – voi putea privi drept în fața tuturor acelora, cari astăzi cârtesc încontra mea, bănuindu-mi patriotismul, pe când ei își umplu pungile prin tot felul de operațiuni inavuable.

⁷⁶ Paul Deschanel (1855-1922). Om politic francez, a avut mai multe mandate de parlamentar, îndeplinind și funcția de președinte al Adunării deputaților. A fost al 11-lea președinte al Franței în perioada 1920-1921.

⁷⁷ Atașatul militar al României în Franța (aprilie 1911-iulie 1917) era colonelul Constantin Dumitru Soutzo (1870-1943).

⁷⁸ Heinrich Leonhard von Tschirschky und Bögendorff (1858 – 1916), diplomat german cu misiuni în diverse capitale europene. La declanșarea războiului era ambasador la Viena, murind la post.

Jagow⁷⁹ mi-a adresat scrisoare, ce ți - am anunțat în 30 ian./12 fevr.; expunerea întregii politici a Germaniei față de România ajunge la concluzia că Guvernul Imperial nu dorește numai în mod sincer, ci consideră chiar ca o necesitate politică ca România să iasă din războiul european astfel întărită din punctul de privire politic, militar, economic și teritorial, încât să-și păstreze poziția ei și să-și continue marea misiune la Dunăre de Jos. În acest scop Guvernul german revine asupra propunerii sale, făcută încă de la izbucnirea războiului de a garanta întregirea Moldovei de la 1812, firește sub condițiunea că România să-și îndeplinească îndatoririle ei de aliată încă la o epocă, în care cooperarea ei să mai aibă o valoare reală.

Îndată ce voi primi scrisoarea analogă a lui Burián voi trimete aceste amândouă documente în textul original și în traducere prin curierul de cabinet german. Nu-mi fac iluzia că aceste acte să poată avea vre-o înrăurire practică. De altminteri, ele nu conțin nimica nouă și stabilesc numai la un moment, în care nu era încă prea târziu, situația reală și răspunderile. În mod intim mi s-a dat a înțelege că o rectificare de frontieră în Bucovina, mai cu seamă încât privește Suceava, nu ar fi exclusă.

Cordiale salutări de la al D-tale amic „periculos”.
(s:) A. Beldiman

[S.A.N.I.C., Fond Casa Regală, dosar 19/1915, p. 1-4]

8. 10/[23] februarie 1915, București. Însemnări ale generalului Alexandru Averescu⁸⁰ despre eventuala participare la recepția dată în onoarea generalului francez Paul-Marie Pau, aflat în vizită în România

Acum trei zile, am primit o scrisoare de la M. Cantacuzino⁸¹ în care îmi spunea, că cu ocazia trecerii Generalului Pau⁸² prin România, dacă stă mai mult de 24 ore, îi va da un prânz, la care dorește să iau și eu parte.

⁷⁹ *Gottlieb von Jagow* (1863-1935), diplomat german, ministrul de externe al țării sale în perioada 1913-1916. După unele cercetări (Friedrich Katz, istoric american de origine austriacă) el a fost principalul artizan al unui război dintre SUA și Mexic, ceea ce a provocat, în cele din urmă, intrarea americanilor în Primul Război Mondial.

⁸⁰ *Alexandru Averescu* (1859-1938), unul dintre cei mai importanți lideri militari ai României. În anii 1879-1881 a urmat Școala divizionară pentru subofițeri la Mănăstirea Dealu, pe care a terminat-o ca șef de promoție. Nevoia de cadre a determinat ca autoritățile de atunci, în baza unei legi speciale, să acorde gradul de sublocotenent absolvenților acestei școli. Timp de doi ani de zile (1884-1886) a urmat cursurile Școlii Superioare din Război din Torino, obținând rezultate foarte bune. A îndeplinit importante funcții în armată-comandant al Școlii Superioare de Război (1894-1896), atașat militar la Berlin (1896-1898). A comandat Regimentul 4 roșiori și Brigada 1 roșiori, iar la 10 mai 1906 a fost avansat general de brigadă. A fost avansat general de divizie în aprilie 1912, iar general de corp de armată în ianuarie 1917. În anii 1907-1908 a fost ministru de Război, iar în perioada 1911-1913, șef al Marelui Stat Major. A comandat Corpul 1 armată (1914-1916), iar după intrarea în război Armata 2 (1916-1918), în fruntea căreia a obținut marea victorie de la Mărăști (11/24 iulie - 19 iulie/1 august 1917). A fost prim al României în trei rânduri (29 ianuarie/11 februarie - 5/18 martie 1918; 13 martie 1920-17 decembrie 1921; 30 martie 1926-4 iunie 1927). În 1918 a întemeiat un nou partid politic - Liga Poporului, devenită, în 1920, Partidul Poporului. La 14 iunie 1930 a fost avansat la gradul de mareșal. (Detalii în Petre Otu, *Mareșalul Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005).

⁸¹ *Mihai Cantacuzino* (1867-1928) Licențiat în litere și doctor în drept la Paris, fiul cel mai mare al lui G.G. Cantacuzino. Primar al Bucureștiului în timpul guvernării conservatoare (1904-1907), ministru al justiției ((1910-1914; 1916-1918). A fost căsătorit cu Maria Rosetti-Tescanu, viitoarea soție a lui George Enescu. A murit într-un accident de automobil.

⁸² *Paul-Marie Cesar Gerald Pau* (1848-1932). Ofițer francez care a luat parte la războiul franco-prusian (1870-1871). În 1903 a fost avansat general și în 1911 trecut în rezervă. La izbucnirea războiului a fost rechemat în cadrele active, dându-i-se comanda armatei din Alsacia. După primele săptămâni de război, fără a avea succese deosebite, nu a mai primit comanda unor mari unități. În ianuarie 1916 a fost trimis în Rusia ca reprezentat francez pe lângă Stavka.

Pentru a nu se da o interpretare politică acestei invitațiuni, va mai invita un alt General, pe Culcer⁸³, pe Coandă⁸⁴ sau pe Cristescu⁸⁵.

Voiam să mă consult la telefon cu Take Ionescu⁸⁶ în această privință, când primesc telegrama ministrului de a merge la București, unde erau convocați generalii. Am lăsat a mă hotărî când voi fi la București.

⁸³ *Ion Culcer* (1853-1928), general. A participat la războiul de independență, după care a urmat studii la Paris. A fost secretar general al Ministerului Apărării (1904-1907) și inspector general de armată. A participat la al Doilea Război Balcanic din anul 1913, comandând Corpul 5 armată care a acționat în nord-estul Bulgariei (Cadrilater). Ulterior a fost numit guvernator al provinciei intrate în componența României și, pentru meritele sale, regele Carol I îl va numi Guvernator al Cadrilaterului, provincie intrată în componența României în urma păcii de la București. În primăvara anului 1916 a ieșit la pensie, dar a fost este rechemat în vara aceluiași an și este numit comandant al Armatei I (15 august - 11 octombrie 1916). În timpul guvernului Averescu a îndeplinit funcția de ministru al lucrărilor publice (29 ianuarie - 4 martie 1918).

⁸⁴ *Constantin Coandă* (1857 - 1932) A urmat cursurile școlii militare de la București și Iași (1875-1878). Datorită aptitudinilor militare, se face remarcat în timpul Războiului de Independență. În 1880 este trimis să urmeze cursuri universitare la Școala Politehnică din Paris, unde obține licența în matematică și la Școala de artilerie din Fontainebleau. În 1888, maiorul Coandă este trimis ca atașat militar la Viena, apoi la Bruxelles, iar din 1892 devine aghiotant regal pe lângă principele moștenitor Ferdinand I. În 1902, Coandă este avansat la gradul de general de brigadă, îndeplinind funcțiile de inspector general al Artileriei (1904-1912). La Conferința de Pace de la București din 1913, Coandă este membru al delegației române. În vara anului 1916, este trimis ministru plenipotențiar pe lângă Marele Cartier General rus. După lovitura de stat bolșevică se transferă la Kiev, dar aici este arestat și condamnat la moarte, dar este salvat în ultimul moment de armata germană. În 1917, a făcut parte din delegația română prezentă la Conferința de Pace de la Paris (1919), participând la semnarea Tratatului de la Neuilly cu Bulgaria, pe 27 noiembrie 1919. A fost prim ministru al României în perioada 24 octombrie-29 noiembrie 1918. După război a intrat în Partidul Poporului ocupând fotoliul de președinte al Senatului în două rânduri (1920-1922; 1926-1927) și cel de ministru al Industriei și Comerțului (26 martie-14 iulie 1926)

⁸⁵ *Constantin Christescu* (1866 – 1923). A absolvit, ca șef de promoție, Școala fiilor de militari din Craiova (1886) și Școala de ofițeri din București (1885-1887). A urmat apoi studiile în Franța, la Școala Politehnică din Paris (1888-1890), Școala de aplicație de artilerie și geniu de la Fontainebleau (1890-1892) Școala de Război din Paris (1892-1894). A urmat, de asemenea, și Școala Superioară de Război de la București. A avut o carieră militară strălucită ajungând la gradul de general de corp de armată obținut în anul 1918. Între funcțiile deținute reținem: comandant al Regimentului 13 artilerie (1907-1910); director al Școlii Superioare de Război (1910-1912); subșef al Marelui Stat Major (1912-1913; 1914-1916); șef de stat major al armatelor 2, 3 și „Grupului de armate de sud” (15 august – noiembrie 1916); comandant al Armatei de Nord (a IV-a) (noiembrie-decembrie 1916); subșef al Marelui Cartier General (decembrie 1916-iunie 1917). Între 1912-1916, în calitate de subșef al Marelui Stat Major, a avut o contribuție foarte importantă la elaborarea planului de campanie, cunoscut sub numele de Ipoteza „Z”. La declanșarea mobilizării a primit funcția de șef de stat major al Armatei 2, apoi a fost șef de stat major al Armatei 3 și al „Grupului armatelor de sud” și comandant al Armatei de Nord (noiembrie-decembrie 1916) În perioada ianuarie - iulie 1917 a exercitat concomitent funcția de subșef al Marelui Stat Major și comandant al Armatei 1. În timpul bătăliei de la Mărășești, generalul Christescu a fost înlocuit de generalul Prezan din funcția de comandant al Armatei, pretextul fiind un conflict cu generalul rus Alexandr Iosipovici Ragoza, comandant al Armatei 4 ruse. În locul lui a fost numit generalul Eremia Grigorescu. (Detalii în Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, Editura Militară, București, 2008.) Generalul Christescu a fost șef al Marelui Stat Major în perioadele 2 decembrie 1913-1 aprilie 1914; 1 aprilie - 28 octombrie 1918 și 1 aprilie 1920 – 9 mai 1923, dată la care a decedat. În timpul celui de-al doilea mandat la șefia Marelui Stat Major a avut o contribuție importantă la păstrarea cât mai intactă a forțelor militare ale țării în condițiile aplicării clauzelor tratatului de pace de la București, ce stipula demobilizarea armatei române, predarea unei părți importante a armamentului și munițiilor. A efectuat unele studii privind reluarea operațiilor împotriva Puterilor Centrale și contribuit la a doua mobilizare a armatei române din noiembrie 1918.

⁸⁶ *Take Ionescu* (1858-1922), avocat și om politic conservator. Și-a început cariera politică în Partidul Național Liberal, apoi a trecut la Partidul Conservator fiind apropiat din gruparea junimistă. A întemeiat, în 1908, Partidul Conservator Democrat. Ministru în mai multe cabinete conservatoare. A fost un adept convins al intrării României alături de Antantă. A acceptat să intre la guvernare alături de Partidul Național Liberal, deținând funcția de ministru fără portofoliu (decembrie 1916-iulie 1917) și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (iulie 1917-ianuarie 1918). După război a fost ministru de externe în cabinetul condus de Alexandru Averescu (1920-1921), iar apoi pentru o lună de zile (decembrie 1921-ianuarie 1922), prin ministru. A fost unul dintre inițiatorii Micii Înțelegeri, alianță regională formată din România, Cehoslovacia, Iugoslavia.

Ieri, la minister, Generalul Culcer îmi vorbește de chestiune și îmi spune că este invitat și el și că va întreba pe ministru.

După terminarea ședinței am vorbit cu Brătianu și el a spus că în situația în care ne găsim – ajunsă la punctul mort, din care spera să ieșim în curând – orice manifestare de genul acesta îi creează dificultăți. Este de părere de aceea ca să se evite caracterul de manifestare, ceea ce s-ar obține dacă ar merge numai un singur general, nu mai mulți, la masă.

Generalul Culcer s-a grăbit să spună atunci că, deoarece a fost la masa dată Generalului von der Goltz⁸⁷, ar dori să meargă el.

Brătianu a încuviințat și eu am spus natural că nu fac nici o obiecție. Așa dar, paravanul devine invitatul unic. Nu-i pentru cine se gătește.

[Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din războiul 1914-1916 (Neutralitatea)*,.... p. 60]

9. 11/[24] februarie 1915, București. Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman urmare la conversația cu generalul francez Paul-Marie Pau, aflat în vizită în România

Recepție la Mișu Cantacuzino în onoarea generalului *Pau*. În conversația ce am avut cu el, s-a exprimat cu deferență asupra armatei germane: „dar tot au încercat să ne *distrugă*⁸⁸, bizuindu-se mai ales pe disensiunile noastre interne”, când i-am spus că din războiul acesta rezulta mai ales că două țări nu puteau să fie distruse: Franța și Germania. Am insinuat că după război, dacă s-ar putea face o apropiere între ele, ar fi o binefacere pentru toată Europa;

El: „Nu gândesc în teorie ca hegemoniile să fie un bine; prea influențează în detaliu organismele (?). De altminterea nu mai am opinii politice”.

Eu: Din fericire, căci așa aveți vreme să vă gândiți și să filosofați atât de bine. Apoi am vorbit de unii prieteni comuni din Paris.

M-am retras pentru a face loc lui Take Ionescu, care se învârtea împrejur nerăbdător ca să fie prezentat. Imediat a început Take să povestească recepția lui la Împăratul Wilhelm, masa ce i s-a dat, cuvintele de spirit ale Împăratului. – „Ați observat? Nu poți să spui un cuvânt: vorbește toată vremea”. „Mă iertați, zice Pau, am văzut de două ori pe Împărat și *cu El* am putut vorbi”. Sărmanul general nu mai putea să zică un cuvânt. Take a povestit cum el cel dintâi a știut că Anglia va face războiul. (Ceea ce ne povestise lui Brătianu și mie când ne-am întrunit în Septembrie pentru comunicat), etc. – Ce memorie prodigioasă! Zice Ch. Lahovary, a reținut tot dintr-un lung articol pe care l-a trimis mai deunăzi unei reviste! Generalul mi-a spus că, după dânsul, războiul va fi *foarte lung*.

[Alexandru Marghiloman, *op.cit.*, p. 403]

10. 12/[25] februarie 1915, București. Notații ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la conversația cu von Bussche⁸⁹, ministrul german la București, și audiența la regele Ferdinand.

⁸⁷ *Wilhelm Leopold Colmar von der Goltz* (1843 – 1916), cunoscut și ca Goltz pașa. Mareșal german. A servit ca instructor în armata otomană (1883-1895) După revoluția „junilor turci” a fost rechemat în Imperiul otoman. În 1911 a trecut în rezervă, dar la izbucnirea războiului a fost rechemat în serviciul activ. În anii 1915-1916 a acționat din nou, în armata otomană, luând parte la o serie de bătălii.

⁸⁸ Cuvintele și expresiile italice sunt sublinieri în textul original (n.n.)

⁸⁹ *Hilmar von dem Bussche (Busche)-Haddenhausen* (1867-1939) baron, reprezentantul diplomatic al Germaniei în România din septembrie 1914. Statutul său a fost mai întâi ministru în misiune extraordinară, apoi din 1915, ministru plenipotențiar.

Von Bussche, moderat în ceea ce privește recepția făcută lui [Paul-Marie] Pau, se plânge că Costinescu reține, cu tot angajamentul contrariu, arama care vine pentru ei din Bulgaria: Germanii vor fi siliți să demonteze uzinele din Belgia și din Franța de nord; să se știe aceasta de guvern.

Djavid Bey⁹⁰ vine să mă vadă; pleacă diseară la Viena și Berlin. Foarte inteligent. Nu contează decât ca demonstrație pe atacul de la Suez, cu toate că sunt 150 mii de Sirieni. Presa franțuzească este toată de cumpărat; aurul englezesc a inundat-o; când s-a făcut împrumutul turcesc, Djavid i-a dat 3 milioane. Toată lumea a luat, afară de Jaurès, Clemenceau și „Echo de Paris”!

Audiența la Rege, de la 5 ½ la 7. Vorbim de Pau. A încercat să vorbească politică și Regele i-a răspuns: „Voi veghea ca la sfârșit (sau spre sfârșit) țara Mea să-și tragă foloasele». În ce privește războiul: Cum se poate (privitor la a doua înfrângere mazuriană) ca Rușii să se mai ducă să puie piciorul acolo unde au mai căzut odată? Pau: Sunt fatalități!!

Vorbesc Regelui de finanțe. Îi povestesc tot ce știu de operația de necrezut cu bonurile de tezaur și îl fac atent asupra marelui interes ce un astfel de ministru are ca războiul să steargă, cu incendiul lui, toate urmele. Regele zice: Ai dreptate. (La începutul conversației pronunțasem liniștit cuvintele: pirateriile d-lui Costinescu).

Povestesc apoi că Take Ionescu a spus lui Alexis Catargi⁹¹, care pleca la Paris, că era înțeles în toate cu Brătianu; că Filipescu afirma că are asigurarea lui Brătianu că la 15 Martie vom intra în campanie; că la corpul al IV-lea șefii vestesc pe ofițeri că vom pleca dintr-un minut în altul; că tunurile de la Nămolosa, fără știința Statului Major, au fost luate etc. Este oare o simplă atitudine pentru ca să se creeze contrariul?

– **Regele:** Cred că da, afară dacă nu este o tactică meșteșugită pentru a duce Coroana la alternativa de a declara războiul, sau ... («sau, ce?»), – zice Regele cu vioiciune, încruntându-se ca și cum ar avea o amintire din zvonurile de abdicare din Septembrie ...

– **Eu:** Sau de a primi demisiunea cabinetului care a descoperit pe Maiestatea Voastră. – Regele îmi mulțumește și adaugă: „Să facem războiul în momentul de față, dar să fim sinceri, unde am ataca? În Transilvania? pentru a avea pe Bulgari în spate și pe Germanii din Bucovina în flanc?”

Vorbim de Bucovina și de Trentin, care se pare că a fost trecut pe sub nasul Italienilor și apoi retras. „Dacă intră Italia, zice Regele, va fi fatal să intrăm și noi”. – Regele adoptă o formulă cuminte a lui Mitică Moruzi: Trebuie ca țaranul să știe că Regele *se ocupă* de chestia națională (este oare o aluzie la trecut?) și va merge apoi ori și unde i se va cere. «Un lucru ade-vărat» această formulă!

Regele găsește că Bussche, cu drept cuvânt, era nemulțumit că s-au pus drapele pe străzi pe sosirea lui Pau. Poliția e vinovată. Regele a interzis Curții să primească invitația la prânzul lui Take Ionescu pentru Pau. El avusese îndrăzneala să invite pe toată lumea. S-a pretextat doliu. În privința gazetei pe care vrea să o întemeieze Carp⁹²: Domnul Carp are dreptul să

⁹⁰ *Djamel Bey* (1872 - 1922) a fost un lider otoman important, membru al grupului celor „trei pașa” (alături de Talaat pașa și Enver pașa), care a condus, practic, destinele Imperiului otoman în deceniul al doilea al secolului trecut. În timpul Primului Război Mondial a luptat mult timp în Siria și Liban. A fost asasinat în 1922 de trei armeni, pentru implicarea în genocidul din 1915.

⁹¹ *Alexis Catargi* (u) (1871-1917) Compozitor de talent, autor al primei opere românești „Nunta tragică”. Diplomat (consilier de legație) care în timpul războiului a publicat în presa engleză articole în care susținea drepturile României asupra conaștrilor din monarhia dualistă.

⁹² *Petre P. Carp* (1837, Iași -19 iunie 1919, Țibănești, jud. Iași). Om politic român, membru marcant al Partidului Conservator. A studiat la „Französische Gymnasium” (Liceul Francez) din Berlin (1850). În anul 1858 si-a luat bacalaureatul și s-a înscris, apoi, la Facultatea de Drept și Științe Politice din cadrul Universității din Bonn. În anul 1862 a revenit la Iași contribuind la punerea bazei societății „Junimea” (primăvara anului 1864). A parti-

aibă gazeta lui, cum are și Take Ionescu pe a lui. Regele aprobă (fără ca eu să-i fi vorbit) că am cruțat pe Costinescu: „sunt lucruri care ești silit să le înghiți”). Costinescu acuză pe Morandini de necinste: „Trebuie să fie un cadavru între ei”.

[Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. I, 1897-1915, p. 403-407]

11. 22 februarie/ [7 martie] 1915, București. Articolul lui N. Iorga „Trebuie”

Sunt lucruri care nu se discută ; ele se impun,

O voință mai puternică decât a noastră, decât toate argumentele, calculele și rezervele noastre, o voință care e însăși o putere elementară, o lege a naturii, se manifestă, și înaintea ei orice împotrivire se sfarmă, fără măcar să încerce o luptă.

Cunosc foarte bine deosebirea între curentele artificiale pe care le produc ambițiile și vanitățile ori interesele câtorva sau modele trecătoare, pornirile nebune care vin vijelios și cu aceeași furie de vijelie se duc și — ceia ce se poate constata astăzi la noi.

Nu vă uitați la profesioniștii cari se amestecă în asemenea afirmări categorice, *absolute* [subliniere în textul original – n.n.]; femeile pun la ploaie putina și balia lor ca să aibă apă pentru rufe, dar aceasta nu înseamnă că pentru rufele lor a plouat. Și nici că, din năcaz față de femeia care-ți taie drumul cu putina și balia ei, trebuie să te încumeți—sărace! —a opri ploaia teribilă care va lăsa bielșug pe ramuri.

Am vorbit cu țărani. Știu ce cred, — nu ce doresc, ci ce au ei conștiința deplină că *trebuie să se facă* [subliniere în textul original – n.n.] Unuia-i ziceam despre un drum al meu: *mergem în sus?* — *Mergem dacă trebuie* [subliniere în textul original – n.n.]. El se gândea la alt drum

Am vorbit cu ofițeri, de toate gradele și de toate vârstele. Ei se cred pregătiți pe deplin și vor să meargă și ei „în sus”.

Am văzut întrunirea de la Dacia și am putut constata că nu era, la o sută de oameni, decât doar un *agent* [subliniere în textul original – n.n.] de club, venit să-și facă serviciul pentru patron, am constatat și calitatea, cu totul neobișnuită, a publicului, am *localizat* [subliniere în textul original – n.n.] aplausele, și am înțeles.

E aceeași voință universală, imutabilă. Degeaba se vinde în restaurante ultimul elaborat metafizic filo-unguresc al d-lui Stere, care vrea să fie pentru a doua oară «pacificatorul Ardealului», degeaba patru sergenți păzesc, și noaptea, la «Ziua».

Vreme pierdută, bani risipiți...

cipat activ la îndepărtarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza de la conducerea României. La 11 februarie 1866 a fost numit secretar intim al Locotenentei domnești, iar ulterior secretar al Agenției diplomatice a României la Paris (mai 1867 - iulie 1867)..A fost ales în numeroase rânduri deputat și senator în Parlamentul României. A îndeplinit funcții politice în cadrul guvernelor care s-au succedat la conducerea țării după plecarea domnitorului Cuza (ministrul Afacerilor Străine, ministrul Cultelor și Instrucțiunii, ministrul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, ministrul Finanțelor) fiind ales de două ori președinte al Consiliului de Miniștri. A activat în cadrul diplomației românești îndeplinind funcțiile de agent diplomatic la Viena și Berlin (martie 1871 - aprilie 1873) și ulterior la Roma (aprilie - octombrie 1873). În perioada noiembrie 1882 - octombrie 1884 a fost numit Trimis extraordinar și ministru Plenipotențiar al României la Viena. După fuziunea din 1907 a tuturor elementelor politice conservatoare din România a fost ales președinte al Partidului Conservator (21 aprilie 1907 - 14 mai 1913). În timpul Primului Război Mondial a fost unul dintre susținătorii ideii de intrare a României în război alături de Puterile Centrale. A fost prim-ministru al României de două ori (19 iulie 1900 - 27 februarie 1901 și 14 ianuarie 1911 - 10 aprilie 1912) din partea Partidului Conservator. A fost căsătorit cu Sevastia Cantacuzino, fiica lui Ion Cantacuzino și au avut o fată, Elisabeta, n.1874, – căsătorită, ulterior, cu căpitanul Alexandru D. Sturdza (n. 23 mai 1869, d. 28 sept. 1939, Zurich, cu care era verișoară primară – și patru băieți (Petre, Nicolae, Ion, Grigore).

Degeaba chiar străgănirea celei mai grele responsabilități, celui mai firesc sentiment...

Cei cari au în mâni situația nu pot vedea decât o țintă: am spus-o. Și o datorie: pregătirea, răpede, sigură, deplină!

22 Februar, 1915

[N. Iorga, *op. cit.*, p. 141-143]

12. [3]/16 martie 1915, București. Însemnarea episcopului Raymund Netzhammer referitoare la informația transmisă de Vasile Lucaciu⁹³, potrivit căreia Papa Benedict al XV-lea⁹⁴ dorește ca Transilvania să revină României

Vineri, 16 martie 1915

Părintele Lucaciu afirmă în prezența liderului de partid conservator Alexandru Marghiloman, că și papa își dorește ca Transilvania să-i revină României. La cererea sa impetuoasă, conform căreia clerul catolic de acum urma să fie îndepărtat din dieceza București, domnul Lucaciu primi de la Marghiloman răspunsul că înlocuirea acestuia cu fețe bisericești franceze nu are sens și că de români nici nu poate fi vorba, deoarece, după cum se cunoaște, nu există catolici de naționalitate română.

[Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. I, traducere de prof univ dr. George Guțu, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 567]

13. 4/[17] martie 1915, București. Notații ale generalului Alexandru Averescu referitoare la conținutul convorbirii cu Stanislas Poklevski-Koziell, ministrul rus la București.

Aseară am luat masa cu ministrul Rusiei, Poklewsky Koziel, la Doamna Elena Soutzo, soția atașatului nostru militar la Paris⁹⁵. Eram patru persoane; deci caracter cu totul intim.

Ministrul rus Poklewsky este un perfect om de lume în sensul mentalității rusești.

Exuberant, cam tapajos și alunecă ușor pe panta indiscreției. Toate acestea din cauza iuțelii cu care se angajează rușii pe calea întimulății de îndată ce vin în contact cu o persoană care îi interesează.

De altfel foarte gentil, diplomat cu vederi cât se poate de largi și limpezi, extrem de binevoitor pentru noi. Și-a manifestat, fără nici o rezervă, nu numai dorința ca să intrăm în acțiune, dar chiar, în oarecare mod, și nerăbdarea. Pe deoparte dădea ca ceva sigur că vom intra, – când nu se știe – iar pe de alta, îmi puna diferite întrebări, ca să afle de la mine ceva pozitiv în această privință.

⁹³ Vasile Lucaciu (1852-1922), unul dintre cei mai importanți lideri ai românilor ardeleni din timpul monarhiei dualiste. A urmat studiile secundare, universitare și doctorale la Roma. A fost unul dintre inițiatorii și semnatarii Memorandumului, primind cea mai grea pedeapsă în procesul care a urmat (cinci ani). În 1905 a fost ales în parlamentul ungar ca deputat de Beiuș. Trecut la sud de munți, după declanșarea Primului Război Mondial, a militat pentru intrarea rapidă a României în conflict alături de Antantă.

⁹⁴ Benedict al XV-lea, născut Giacomo della Chiesa (1854 - 1922), a fost papă în perioada 3 septembrie 1914-22 ianuarie 1922. A încercat să pună capăt războiului și să aline suferințele provocate de acesta.

⁹⁵ Dumitru C. Soutzo (1870-1943) A absolvit Școala Militară de la Pireu (1892,Grecia), Școala Superioară de Război de la Paris și Școala de cavalerie de la Saumur (ambele în perioada 1892-1899). A fost șef de cabinet al lui Alexandru Averescu, ministru de război (1907-1909), atașat militar în Franța (1911-1917; 1920-1922), comandant al Regimentului 3 călărași (1917-1918).

Atribuie o mare importanță acțiunii în Dardanele. Eu i-am spus că, în ceia ce ne privește, pe noi, nu văd nici o importanță politică, economică sau militară, pentru moment.

Mi-a cerut părerea asupra acestei importante întreprinderi. I-am răspuns că nu am elementele necesare pentru a emite o apreciere. Presupun însă că englezii [sic!], cari desigur că cunosc precis adevărata stare de lucruri, nu s-au imbarcat într-o chestiune atât de serioasă pentru ei, fără ca să fie siguri că vor fi în stare a o duce la bun sfârșit.

Poklewsky este de părere, că se va termina în curând, cam în trei săptămâni și că rezultatul obținut va produce un efect hotărâtor, în Balcani.

Am rămas, în ceea ce ne privește pe noi în particular, la părerea mea; nu am negat însă că dacă aliații aduc forțe însemnate de uscat în Turcia și dacă acestea devenind disponibile, după intrarea în Constantinopol, ar fi îndreptate nu numai în Balcani, dar chiar și pe întregul teatru de războiu.

Mi-a răspuns că așa ceva ar fi chiar plănuțit deja, deoarece aliații dispun pe frontul occidental de forțe mult superioare trebuințelor locale și că, unei forțări a frontului german, s-ar prefera o întoarcere pe la Sud. Părerea lui este că poate să se aleagă portul Cattaro, ca bază pentru aceste operațiuni.

[Mareșal Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 65-66]

14. 6/[19] martie 1915, București. Notații ale generalului Alexandru Averescu în urma convorbirii cu Nicolae Filipescu referitoare la perspectivele intrării României în război alături de Antantă

Am văzut azi pe Filipescu. Este aproape sigur că vom intra în acțiune. Nu știe însă când. Acest punct al întregii chestiuni, este învăluit în mister, pare-se pentru toți.

Cu două zile înainte, când am văzut pe ministrul Rusiei am văzut și pe Mișu⁹⁶, ministrul nostru la Londra. Mi-a promis că va căuta să mă mai vadă înainte de plecare, dar nu l-am mai văzut. Mi s-a părut și el că avea aerul misterios și impenetrabil. Știa ceva? Ori din cauză că nu era orientat, credea că era de circumstanță un asemenea aer?

În orice caz, Filipescu mi-a spus că din informațiuni sigure, știe că rușii vor opera spre Ungaria, pentru a prava pe austro-germani de recolta acestei țări. Decurge de aici că vor trebui să fie stăpâni pe regiunile ce vor să cucerească, cel mai târziu la finele lui Iunie.

Pentru noi se pune deci chestiunea, ca pe la finele lui Iunie să fim pe Tisa. Eu socotesc cel puțin două luni pentru această operațiune, fără a ține seama de vreo eventuală împotrivire mai serioasă din partea ungarilor. Ar trebui deci să începem mobilizarea cel mai târziu la finele lui Aprilie. Dar dacă ne izbim de împotriviri, ceia ce devine din ce în ce mai probabil, atunci desigur că vom ieși din Transilvania mai târziu decât epoca strângerii recoltei.

Am spus lui Filipescu că unul din punctele importante ar fi luarea contactului imediat cu Statul Major Rus. Operațiunile noastre trebuiesc regulate în timp și orientare, ca direcțiune, după ale lor. Acestea ar putea eventual să ceară o modificare în proiectele noastre de transporturi și concentrări, ceia ce nu se poate face dintr-o zi la alta.

[Mareșal Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 66-67]

⁹⁶ Nicolae Mișu (1858-1924), diplomat român cu studii în Germania și Franța. A fost ministru al României la Sofia, Viena, Constantinopol și Londra (1912-1919). A îndeplinit funcția de ministru de externe în guvernul prezidat de generalul Arthur Văitoianu (15 octombrie-30 noiembrie 1919), calitate în care a semnat tratatul de pace de la Saint - Germain cu Austria.

15. 14/ 27 martie 1915, București. Articolul lui Ioan C. Filitti⁹⁷, publicat în ziarul „Moldova”, privind problema Strâmtorilor Mării Negre și atitudinea României față de războiul mondial

Răspuns unor obiecțiuni produse în cestiunea strâmtorilor

În ziarul *Epoca* de la 21 Martie 1915, d-l C.I. Argetoianu⁹⁸, membru în comitetul partidului conservator și senator, a formulat o serie de obiecțiuni contra tezei pe care o susținem toți acei cari ne gândim la țara noastră și după care România are interesul suprem ca rușii să nu se instaleze ca stăpâni la Constantinopol și să nu se stabilească în orientul Europei dominațiunea imperialismului slav.

Consider necesară examinarea acelor obiecțiuni numai din cauza situațiunii d-lui Argetoianu în partidul de guvernământ potrivit guvernului actual.

- Articolul din *Epoca* cuprinde o *afirmațiune singulară* și se termină printr-o *concluziune* tot atât de *singulară și surprinzătoare*⁹⁹.

Iată în scurt toată substanța articolului publicat de d-l Argetoianu (căci cred nemerit, pentru o călăuzire exactă în dezbateri, procedeul rezumării tezei ce se combate):

A) Cestiunea strâmtorilor e *cu totul secundară* din punctul de vedere al determinării politicii noastre externe, față de conflictul actual, de vreme ce libertatea navigațiunii prin Bosfor și Dardanele se prezintă sub forma unei probleme insolubile;

B) România posedă trei feluri de comunicații pentru comerțul exterior, anume: a) calea maritimă (Marea Neagră și strâmtorile spre Mediterana); b) calea pe uscat prin șase debușeuri (Vârciorova, Căineni, Predeal, Palanca, Ițcani, Ungheni); c) calea fluvială pe Dunăre (transbordarea de la un mal la altul și navigațiunea fluvială propriu zisă prin Porțile de fier);

C) În timp de pace, *oricare ar fi posesorul* strâmtorilor, el va respecta libertatea circulațiunii, ba încă va perfecționa și facilita această cale de comunicațiune;

D) Circulația în timp de război – la care s-ar reduce la urma urmelor cestiunea strâmtorilor – nu poate fi garantată decât dacă s-ar realiza o stăpânire românească pe Bosfor și Dardanele, deci pe Constantinopol: soluțiune imposibilă.

E) Orice altă soluțiune nu cheazăuiește nici o siguranță, fiindcă: a) dacă strâmtorile rămân sub dominațiunea otomană sau trec sub dominația rușilor, bulgarilor, grecilor și dacă noi am obține prin tractate internaționale sau speciale consfințirea principiului libertății navigațiunii, aceasta nu va însemna nimic, întru cât istoria e martoră neîntreruptă a violării pactelor și tratatelor încheiate; b) dacă se internaționalizează sau se neutralizează strâmtorile, pe timp de pace soluțiunea aceasta nu ne-ar putea procura mai multe foloase decât oricare altă soluțiune, iar

⁹⁷ *Ioan C. Filitti* (1879-1945) Istoric, diplomat, jurist. A intrat în diplomație în 1900, fiind atașat la Paris, Budapesta, Constantinopol și Roma. A fost secretarul Conferinței de pace de la București (1913). Membru al Academiei Române (1915)

⁹⁸ *Constantin Argetoianu* (1871-1955), medic, diplomat și foarte cunoscut om politic român din prima jumătate a secolului al XX-lea. A început viața politică în Partidul Conservator, iar, în primăvara anului 1918 a fost unul dintre fondatorii Ligii (Partidului) Poporului, condus de generalul Alexandru Averescu. A fost ministru de interne și de finanțe în al doilea guvern de Averescu, reușind să decapiteze mișcarea comunistă. Ulterior, a activat în Partidul Național-Liberal, pe care l-a părăsit pentru a întemeia un nou partid, Uniunea Agrară. A sprijinit venirea la tron a regelui Carol al II-lea, fiind un timp apropiat al acestuia. A fost ministru în guvernul condus de N. Iorga (1931-1932), pe care l-a manevrat din umbră. În perioadă 28 septembrie-24 noiembrie 1939 a fost prim ministru. În timpul războiului a părăsit țara și s-a stabilit în Elveția, dar, în 1946, s-a reîntors în România încercând să pună bazele unui nou partid politic. A fost arestat de regimul comunist (1950) și a murit în închisoare. Memoriile sale extinse sunt o piesă esențială pentru evoluția societății românești la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a veacului al XX-lea.

⁹⁹ Pasajele subliniate cu italic aparțin autorului (n.n.).

pe timp de război recenta violare a neutralității Belgiei și Luxemburgului arată îndestul ce se va întâmpla cu neutralitatea strâmtorilor, fie sub presiunea beligerantului mai puternic, fie din necesitatea însăși a apărării ocupării internaționale;

F) Dacă până acum a existat o politică a strâmtorilor, aceasta este din cauza antagonismului din Rusia și Europa. Timpurile însă s-au schimbat, căci Franța și Anglia sunt aliatele Rusiei.

În orice caz, pentru România *ocuparea de către ruși a Constantinopolului și a strâmtorilor este indiferentă*; numai pentru Bulgaria, Grecia, Anglia (din cauza Egiptului) și pentru celelalte puteri mediteraneene are un interes simțitor cestiunea instalării formidabilelor forțe moscovite la Constantinopol;

G) Extinderea rușilor până la Mediterana, având dominația în strâmtori, trebuie să ne lase nepăsători, *ba încă să o dorim*, pentru că, nereușind acum rușii să-și realizeze planul pe spinarea turcilor și în dauna bulgarilor, grecilor etc., ei vor năzui în viitor la aceasta pe uscat, năvălind în România peste Prut, debarcând în Dobrogea și continuând pe uscat marșul militar spre Constantinopol!

H) Singura soluțiune posibilă pentru noi este *în afară de strâmtori*, și anume în dezvoltarea căilor lăaturalnice de scurgerea comerțului.

Aceste căi zise de siguranță sunt: una directă prin Bulgaria spre Dedeagaci, alta prin Serbia spre Salonic și Marea Adriatică. Va trebui să le înființăm, să le întreținem și să le perfecționăm cu ori care sacrificii, *obținând* poduri de legătură cu Bulgaria și Serbia peste Dunăre, linii duble de la Dunăre - Dedeagaci, de la Dunăre - Niș dela Niș - Salonic și Niș - Marea Adriatică, *amenajând* porturi și apoi refăcând și îndoind liniile ferate către nord etc.

I) Scumpetea tranzitului pe căile ferate, în comparație cu acela mult mai ieftin pe calea maritimă, nu este o obiecțiune serioasă, de oarece căile de siguranță vor fi întrebuintate numai pe timp de războiu, când tocmai valoarea mărfurilor crește în așa proporții că diferența de preț acoperă larg supra-taxa de transport.

- D-nu Argetoianu, terminând articolul său, rostește următoarea afirmațiune: cestiunea strâmtorilor este pentru România o *superfetațiune* (!!), sau pe înțelesul românesc, *inutilă* (!!). Se va vedea îndată ce *adevărată superfetațiune* constituie articolul d-sale, și cu *câtă superficialitate* analizează o cestiune, tratată totdeauna cu mare seriozitate, atât în istorie, în diplomație cât și în politica externă și economică a statelor europene.

- De la început o observațiune izbitoare:

D-nu *Take Ionescu*, a cărei inteligență politică este netăgăduită, având conștiința deplină a *însemnătății strâmtorilor pentru noi*, a invocat în toată acțiunea sa politică principiul neutralizării și internaționalizării strâmtorilor, pentru a justifica alipirea României de politica Rusiei și a preveni astfel *argumentul pericolului instalării rusești la Constantinopol*.

Nimeni, cred, nu va fi convins cu mai multă tărie de argumentul superfetațiunei, exprimat de d-nu Argetoianu, decât de teza politică a d-lui T. Ionescu, capul diriguitor al mișcării naționaliste. De aceeași părere (a d-lui Ionescu) este și marele ziar parizian *Le Temps* în Buletinul de la 10 Martie 1915 (No. 19605), intitulat „*România și strâmtorile*” și în care de altfel, *se găsesc principalele idei ale articolului d-lui Argetoianu*. – (Problemă secundară întrebarea cine va comanda Dardanelele! – Rusia victorioasă și instalată la Constantinopol, *chiar abuzând de forța ei pentru a închide Dardanelele*, nu ar crea României o pozițiune mai gravă decât aceia pe care ar avea-o când Rusia, devenită ostilă, i-ar bloca portul Constanța; căci Rusia stăpână în Marea Neagră și astăzi, fără strâmtori, poate paraliza comerțul românesc! – În cazul închiderii Dardanelelor și a ostilității Rusiei, îi rămâne României căile de comunicare pe uscat cu țările vecine, spre a-și transporta produsele!)

Ei bine totuși *Le Temps* declară în termeni expresi; „*Cestiunea strâmtorilor este importantă pentru România*, fiindcă nu are altă ieșire la mare; dar mersul victorios al aliaților la Constantinopol

are ca prim obiectiv *deschiderea strâmtorilor* și drapelul care vor fâlfâi pe Bosfor vor fi o *garanție nediscutabilă* că această cale maritimă nu va mai fi nici odată închisă, oricare a fi regimul ce va înlocui puterea sultanului ... Victoria aliaților, *chiar cu Rusia la Constantinopol*, va asigura (?) României *trecerea prin strâmtori, libertatea politică și economică, unitatea națională (!!!)*".

Și *Le Temps*, care privește cestiunea strâmtorilor ca importantă pentru noi așa că se silește să ne facă a primii soluțiunea ce o crede asigurătoare pentru importanța cestiunii ce interesează România, *face diplomație în numele unui beligerant grav lovit prin sângerosul conflict de astăzi*; dar nu privește interesul României în toată comploarea lui, căci marele ziar vorbește de spiritul cuceritor și de ambiția dominante a puterilor centrale, *punând pe Rusia*, alături de Franța și Anglia, *ca reprezentantă a sentimentului de justiție, a ideii de dreptate, a concepțiunii de libertate pentru națiunile mici (!!!)*; și afirmă ce soartă nenorocită ar avea *Transilvania, România, Balcanii*, în cazul victoriei turco-germană! Dar ziarul *Le Temps* nu s-a întrebat *dacă victoria Rusiei, dacă triumful imperialismului slav, dacă biruința panslavismului cuceritor și despotic vor avea cele mai salutare efecte asupra Basarabiei (înmormântată), asupra României (comprimată de brațele ursului de la nord)?*

- Ori cum este edificatoare constatarea că însuși ziarul *Le Temps*, cu toată încrederea diti-rambică ce o are în politica aliatei, proclamă importanța cestiunii strâmtorilor pentru România și necesitatea asigurării ei prin regimul internaționalizării, pe când d. *Argetoianu* aruncă o privire indiferentă și *gonește norii amenințători ai problemei* cu aceiași liniște sufletească cu care cineva ar risipi, dând cu mâna, norii de fum trași din narghileaua fumată pe când ar sorbi cafea pe malul Bosforului!

- *Analizarea argumentării d-lui Argetoianu* (vezi *Le Temps*). Ideea esențială a tezei este, așa dar, că strâmtorile vor fi totdeauna deschise în timp de pace, iar în timp de război vor fi închise în viitor ca și în prezent.

Timpul de pace este timpul normal, *perioada cea lungă și fecundată*: deci el are importanța deosebită.

Timpul de război este o perioadă extraordinară, interval de strâmtoare aproape generală.

Ce se petrecea până acum în timp de pace și ce se va petrece în viitor, când strâmtorile nu s-ar mai găsi în posesiunea turcilor. Până acum, o știm cu toții, strâmtorile erau și au fost larg deschise comerțului tuturor statelor, pe temeiul stipulațiilor din tractatele de la 1841 și 1856, referitoare la regimul internațional aprobat pentru strâmtori.

De regimul stăpânirii turcești, condiționat de libertatea navigațiunii comerciale, a profitat România, pentru a-și stabili *traficul său comercial maritim, care reprezintă întregul traficului comercial pe uscat*.

Aceiași va rămâne, oare, situațiunea, când ruși vor stăpâni strâmtorile? Împărăția rusă formează un stat militar formidabil; ea va domina, ca supremă conducătoare a slavismului din centrul și sud-vestul Europei tot litoralul Mării Negre, Mării Egee, și cu o presiune serioasă prin Serbia în Marea Adriatică.

Rusia, *fară eminamente agricolă*, cu interese comerciale contrarii intereselor noastre, produce numai astăzi pe o întindere cultivabilă de 120.000.000 hectare (cu o cultură rudimentară din cauza lucrării fără mașini, cu pluguri de lemn, fără întrebuințarea îngrășământului, în cât scoate abia 12 hectolitri la hectar) *câteva sute de milioane hectolitri grâu, pe care mai tot îl exportă*, fiindcă hrana populației se face din secară și orz. Ea mai posedă o bogăție imensă în petrol, lemn (scânduri), produce făinuri, pe care toate le-a impus chiar de acum pe piețele orientale, făcând o mare concurență făinurilor și petrolului românesc.

Rusia, victorioasă, instalată la Constantinopol, va avea sub egida sa politică și militară pe Serbia și pe Bulgaria. Macedonia, Tracia, Bosnia și mai toate ținuturile ce vor fi ocupate de

slavi, la caz de victorie desăvârșită a slavismului, vor constitui pământuri de *producțiune agricolă*, așa că Rusia, Bulgaria și Serbia vor vedea în noi o concurență rivală.

Rusia, interesată în exportul grâului, petrolului, zahărului. Bulgaria și Serbia interesate să scurgă pe piețele orientale (Egipt și Asia mică) și pe piețele occidentale (Italia mai ales) producțiunile lor agricole și altele (făinuri, fructe etc.) vor lua toate măsurile ca să atingă activitatea noastră comercială și să înlăture concurența producțiunii românești.

Circulația vapoarelor noastre va fi împiedecată *indirect* prin măsuri de îngreunarea transportului, prin impunerea, cu ajutorul prestigiului militar și politic al Rusiei, la obligațiunea ca târgurile de desfacerea mărfurilor să se aprovizioneze din țările slave; și, la nevoie, circulațiunea va putea fi *direct* oprită prin închideri provizorii, repetate, totale.

- Ce poate răspunde d-l Argetoianu? Ar fi d-sa în stare să tăgăduiască *conflictul fatal* ce se va produce între interesele economice ale țărilor *cu producțiune similară*?

Și, într-un asemenea conflict, mai încape îndoială că succesul va aparține statului puternic, lumii slave confederate pe baza interesului politic și economic?

Stăpânirea otomană în strâmtoari garantează, pe timp de pace, libertatea navigațiunii, fiindcă este nevoită a se supune legăturilor internaționale dictate de Europa, fiindcă n-are interese economice potrivnice, și fiindcă Turcia este și va rămâne slabă, neputincioasă pentru a lupta contra tuturor statelor ce au nevoie de strâmtoari.

Din contră Rusia, împreună cu unirea slavă din Balcani, reprezentând o forță uriașă, va organiza o barieră neînlăturabilă pentru trecerea prin Marea de Marmara.

În acest caz argumentul d-lui Argetoianu că tractatele ce am obține pentru consfințirea principiului liberei navigațiuni, nu ne asigură întru nimic contra violării lor își va produce efectul deplin, căci într-adevăr Rusia va rupe, după voința și chibzuința ei, stipulațiunile convenționale stabilite astfel că argumentul d-lui Argetoianu este *un motiv mai mult* contra părerii sale că ne-ar fi indiferentă soluțiunea cestiunei strâmtoarilor, în afară de stăpânirea noastră directă asupra Constantinopolului (ipoteză fantastică).

- D-l Argetoianu nu se mulțumește totuși a încerca să demonstreze că ne este cu totul indiferent cine va stăpâni strâmtoarele. D-sa merge mai departe, *departe de tot*, și, *ca și cum o duhoare panslavistă i-ar fi curățat sufletul de griji*, strigă cu voinicie că *trebuie să dorim extinderea rușilor până la Mediterana*, căci altfel mai târziu rușii vor năvăli peste Prut și în Dobrogea ca să pătrundă prin Balcani la Constantinopol.

Vizibil este că pe d-l Argetoianu l-a impresionat observațiunea făcută de gazeta franceză *Le Temps* că „Rusia la Constantinopol, chiar abuzând de forța ei, nu ar crea României o pozițiune mai gravă decât aceia pe care, astăzi, stăpâna Mării Negre ar determina-o blocând portul Constanța”.

Stăpânit de această impresiune, d-l Argetoianu *recunoaște* că, din punctul de vedere rusesc, Rusia are un interes capital să pătrundă la Constantinopol și să posede strâmtoarele.

Firește, putem mărturisi că singură *năzuința comercială* a Rusiei e foarte legitimă, dar circulația vapoarelor de comerț rusești se bucură, sub regimul turcesc, de aceiași libertate ca toată lumea Rusia, însă urmărește *dominațiunea militară în strâmtoari*, și atunci pericolul devine învedereat, fiindcă dacă astăzi acțiunea Rusiei, stăpână numai în Marea Neagră, ne poate lovi puternic prin paralizarea comerțului în portul Constanța, cât mai puternic ne va lovi mâine, când va stăpâni și strâmtoarele, având de apărut interesul tuturor slavilor, adică să înlăture concurența comercială a României.

Dar Rusia, împiedecată să ajungă la Constantinopol, înfrântă pe uscat de germani sau cel puțin considerabil slăbită, nu va fi capabilă să năvălească și să violeze neutralitatea noastră, căci planul ei de a se instala pe malurile Bosforului, *izbind interesele mari ale Germaniei*, aceasta i se va împotrivi cu succes.

Observațiunea ziarului *Le Temps* este pur și simplu înșelătoare.

- Stăpânirea turcă în strâmtoni și echilibrarea numeroaselor armate ruse prin forțele puternic organizate ale Germaniei, sunt și vor fi o pavază suficientă contra ofensivei periculoase a rușilor, fie la Prut fie la Constanța.

În adevăr: dacă Rusia ne-ar bloca portul Constanța, Germania – *cu care trebuie să trăim aliată* – va dicta Turciei închiderea strâmtonilor pentru vasele rusești; eventualitate ce ar costa foarte mult pe Rusia; iar dacă Rusia ar intenționa să năvălească prin Moldova, Germania ar ataca-o pe la spate, în vreme ce noi am opune mult mai mult decât o rezistență inutil eroică, cum a făcut Belgia.

D-l Argetoianu, pare, că nu a reflectat cu atențiune la *problema unității noastre naționale*.

D-sa nu și-a pus întrebarea: *ce se va alege de Basarabia* dacă noi am lupta alături de ruși și am contribui până și la împlinirea dorinței instalării lor la Constantinopol?

În conferințele naționaliștilor și chiar în discursurile patriotice se spune destul de lămurit: „Noi nu uităm Basarabia; să luăm acum, când Austro-Ungaria se clatină și se fărâmă, Transilvania și Bucovina, iar mai târziu cu puteri mărite *vom revendica Basarabia!*”.

Or, după triumful rușilor, aliați cu noi, după cuceririle lor în Polonia austriacă, în Galiția, în Bucovina nordică, după stabilirea lor în Marea de Marmara și după unirea slavilor de la nord și de la sud, nu este așa că nu va mai fi posibil să ne gândim la Basarabia?

Cum am putea încerca măcar să formulăm dreptul de revendicare la pământul Basarabiei contra mărimii aproape fantastice a unei asemenea Puteri?

Dar, atunci, dorința ce *arzător* o exprimă d-l Argetoianu pentru așezarea rușilor ca stăpâni la Constantinopol, *deci* pentru triumful lor militar și politic, nu cuprinde în sine implicit *renunțarea definitivă la Basarabia?*

Neapărat că da; însă renunțarea la această țară mănoasă ca pământ, atât de importantă ca litoral la gurile Dunării și la marea Neagră, la această țară ce a făcut *trup din trupul Moldovei lui Ștefan cel Mare*, ar fi o politică antinațională, o politică extrem de dăunătoare pentru destinele viitoare ale statului român.

- Ultima considerațiune pe care d-l Argetoianu o invocă spre a motiva opiniunea, conform căreia România poate să se dezintereseze de soarta strâmtonilor, se întemeiază pe ideea că cea mai bună soluțiune realizabilă ar consta din *crearea căilor de siguranță* prin Bulgaria și Serbia.

Or, tocmai această soluțiune este o *soluțiune secundară*.

În timp de pace, și în teza d-lui Argetoianu că oricine ar fi stăpânul strâmtonilor, el va avea tot interesul să respecte și să faciliteze libera trecere a vapoarelor comerciale – căile de siguranță vor fi aproape neutilizabile, pentru *cuvântul hotărâtor* ce-l invocă însuși d-l Argetoianu, adică *scumpetea tranzitului pe căile ferate* comparativ cu acela *mult mai ieftin* pe mare.

În timp de război, când strâmtonile s-ar închide, este adevărat, acestei căi de siguranță ar putea să funcționeze în locul vapoarelor. Dar, pe de o parte, cine se va gândi serios ca să vâre în asemenea mari întreprinderi capitaluri colosale de investiție, de operațiune, de întreținere, de ameliorare etc., când de la început se arată cu siguranță că cea mai mare parte din vreme (în timp de pace și în epoca normală), comerțul se va efectua pe marea Neagră?

Pe de altă parte, construirea acelor linii de siguranță reclamă învoirea Bulgariei și a Serbiei.

Am demonstrat până acum, că cele două țări, cu producțiuni similare producțiilor noastre, vor fi rivale și concurențele României.

Bulgaria și Serbia, alătura de Rusia triumfătoare și dictatoare la Constantinopol, ne vor face să simțim greutatea dominațiunii slave.

De aceia programul creării și întrebuințării acelor căi de comunicație are toți sorții să nu se înfăptuiască.

- *Apare astfel în lumina clară slăbiciunea complectă a argumentării prezentate de d-l Argetoianu precum și temeritatea afirmațiilor sale că cestiunea strâmtorilor este o superfetațiune.*

Teza internaționalizării sau neutralizării strâmtorilor prin deciziunea comună a Angliei și Franței, opusă ambițiunii rusești și panslave, am discutat-o și analizat-o sub capitolul de mai sus „Cestiunea Mării Negre”.

Acolo am pus în evidență lipsa de valoare a acestei teze față cu următoarele constatări precise:

a) Voința exprimată prin manifestul Țarului tuturor rușilor și declarațiunile oficiale din Duma rusă.

b) Pozițiunea actuală a Angliei ca *stăpână directă* și definitivă a Egiptului nu o mai expune primejdiei din partea unei mari puteri, influentă la Constantinopol, ca să capteze voința suzeranului Egiptului.

c) Scopul politicei actuale a Angliei de a înlătura cu desăvârșire concurența comercială formidabilă a Germaniei prin strâmtori și Asia mică către Marea Indiilor și continentul asiatic (fiind în lume unica concurentă alarmantă pentru ambiția egoistă și exclusivistă a imperialismului colonial britanic).

d) Legăturile de alianță intimă între Franța și Rusia, și necesitatea menținerii acestor legături cu oricâte concesii.

24 Martie 1915

Noile declarațiuni și explicațiuni apărute în ziarele rusești autorizate; noul punct de vedere exprimat de marele ziar francez *Le Temps* și chiar unele reticențe englezești demonstrează mereu adâncă prevedere din studiul conținut în această lucrare.

[Ioan Filitti, *Politica externă a României și atitudinea ei în conflictul european, București, 1915*, p. 70-80; Articol publicat în No. 21 din 27 Martie/15 în ziarul „Moldova” de sub direcțiunea d-lui P.P. Carp]

16. 18 martie 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată baronului Burián, prin care îl informează despre opoziția regelui Ferdinand la tranzitul materialului de război către Turcia

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián

Télégramme

Bucarest, le 18 mars 1915

Au courant d'un long entretien que j'eus avec le Roi à propos du transit des munitions pour la Turquie je dus constater que Sa Majesté refuse carrément et oppose une fin de non recevoir à toutes nos propositions à ce sujet. Pendant une bonne heure j'essayais de le convaincre, mais rien n'y fit. Le Roi insista sur ce que l'orage que provoquerait la découverte d'une pareille tentative tournerait contre lui personnellement et qu'à son regret il était dans l'impossibilité de seconder nos vues. Il me semble que l'obstacle vient encore plus de la personne du Roi que de M. Bratiano.

Jamais encore nos chances dans cette question n'ont été aussi mauvaises et j'ai perdu tout espoir que notre désir pourrait être réalisé.

[*Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916,* p. 17]

17. 30 martie/[12 aprilie] 1915, București. Articolul lui Ioan Grecu, „Bloc germano-maghiaro-român”, publicat în ziarul „Adevărul”

Mulți dintre bărbații politici mai de seamă ai ungarilor, în repetate rânduri stăruiseră în declarațiile lor asupra primejdiei care o amenință pe România din partea Rusiei, indicând României ca singura cale de scăpare alipirea cât mai sinceră către Tripla alianță. Contele Tisza a fost chiar mai sincer și a recunoscut că Ungaria și România sunt amenințate de aceeași primejdie, că toate interesele lor sunt comune și că toate aceste interese le impun amândurora să urmeze una față de cealaltă o politică de prietenie nefățărită. Contele Tisza¹⁰⁰, însă, înțelegea mai mult o prietenie nefățărită din partea României, fără reciprocitatea prieteniei ungurești.

Cu cât amenința mai mult primejdia „comună” contele Tisza, cu atât mai stăruitor căuta să asigure Ungariei prietenia nefățărită a României și cu atât mai stăruitor căuta să influențeze atitudinea politică a statului român prin o înțelegere între ungurii și românii din statul ungar – protestând, însă, întotdeauna cu cea mai mare energie împotriva celor cari îndrăzneau să afirme că între aceste încercări de înțelegere și între necesitățile politice externe austro-ungare ar fi vreo legătură causală.

Sfârșitul anul 1913 și începutul anului 1914 au fost mai bogate în astfel de încercări, pentru că anul 1913 adusese o știrbire prestigiului politic austro-ungar și o deosebită strălucire prestigiului politic al României. Presa din străinătate și din monarhie începuse chiar să discute sortiții unui eventual războiu între cele două mari întovărășiri de puteri: Tripla alianță și tripla înțelegere. În deosebi, însă, începuseră să discute stările din Ungaria care – în vremile din urmă – aveau cuvânt hotărâtor în politica externă a monarhiei.

În fruntea revistei „Oesterreichische Rundschau” din Viena (numărul din Ianuarie 1914) un publicist german Carl Felix Wolf, discutând și el această chestiune a anului viitor războiu, ajunge la concluzia că maghiarii și românii trebuie să se lege în prietenie de germani, pentru că numai un bloc germano-român poate să pună stavilă panslavismului.

Pentru a se putea însă, ajunge la o prietenie sinceră, trebuie să se introducă reforme în ce privește politica internă a Ungariei. „În Ungaria locuiesc – spunea publicistul german – alături de 10 milioane de unguri, 3 milioane de români și 2 milioane de germani. Cu aceste 5 milioane, ungurii trebuie să se înțeleagă. Dacă în România au răsunat, cu prilejul mobilizării din vara trecută, strigăte de „Jos Austria” – ele au izvorât exclusiv din iritația provocată de măsuri politice interne necuminți, luate de unguri împotriva românilor. Aici trebuie să se facă prima schimbare”.

Numai așa va putea să reziste germanismului împotriva slavismului, era concluzia publicistului german. Înțelegerea româno-maghiară era, prin urmare, lanțul care avea să lege România de Tripla Alianță, asigurându-i preponderența în cazul unui războiu.

Blocul germano-maghiaro-român era și un vis vechi al politicienilor unguri șovini, dar un bloc germano-maghiaro-român în care ungurii să dicteze, Austria să asculte și România să ia numai cunoștință de voința maghiară. Imperialiștii maghiari cari visau despre o întindere a hegemoniei ungurești asupra întregului Balcan, vedeau în toate popoarele cari locuiau acolo, numai niște popoare condamnate să fie călăuzite de maghiari, cari numai ei pot să alcătuiască un strat cu civilizație europenească.

Cu cât visele aceste imperialiste au fost rând pe rând mai spulberate, hegemoniștii maghiari mai acordau oarecare importanță și celorlalte state învecinate; de aci o încercare de

¹⁰⁰ *Contele István Tisza* (1861-1918), om politic maghiar de primă mărime, de două ori prim ministru al Ungariei (1903-1905; 1913-1918) A susținut menținerea monarhiei dualiste, fiind adeptul curentul liberal-conservator.

apropiere de Serbia, și încercările de apropiere de România, urmărind, însă, amândouă încercările de apropiere mai mult dorința de-a preface aceste două state în vasale. O vreme oarecare politica ungurească credea că poate să influențeze politica oficială a Serbiei și României prin prigonirea conaționalilor sârbi și români din Ungaria, încetarea acestor prigoniri fiind așa zicând o răsplată pentru atitudinea favorabilă a Serbiei și României în ce privește Ungaria. Iar când aceste prigoniri, dimpotrivă, au deșteptat pretutindeni o vie agitație și protestări violente, politica ungurească a căutat să-și asigure prietenia vecinelor sale prin încetarea prigonirilor și încercarea de-a ajunge la o înțelegere între unguri și naționalitățile din Ungaria, înaintea de toate între unguri și români, care, și ca număr, și ca stare economică și culturală, alcătuiesc cea mai puternică naționalitate. Concesiile ce le acorda reprezentantul politicii oficiale ungurești erau însă atât de neînsemnate pentru vremile mari în cari se porniseră încercările de înțelegere – încât nu s-a putut ajunge la un rezultat pozitiv.

Blocul germano-maghiaro-român, ideea acestui bloc a rămas însă, și mai departe ideea salvatoare a politicii ungurești, care însă nu are tăria să recunoască că acest bloc nu este cu puțință câtă vreme în Ungaria trăiesc patru milioane de români, cari nu se pot împăca cu visurile de heghemonie maghiară.

Un bloc germano-maghiaro-român este cu puțință numai după rezolvarea problemelor ardelenesti și va fi o realitate numai când România nu va mai avea revendicări naționale asupra Ungariei.

Blocul acesta va fi numai atunci cu puțință și chiar și atunci numai dacă germanii și ungurii vor fi mai cuminiți decât au fost în trecut...

Ion Greco

[„Adevărul”, 30 martie 1915]

18. [5]/18 aprilie 1915, București. Consemnări ale episcopului Raymund Netzhammer referitoare la problematica discutată cu regele Ferdinand, în special situația sa religioasă

Duminică, 18 aprilie 1915

Convorbirea mea de astăzi cu regele Ferdinand s-a învărtit în jurul acelorși chestiuni ca și acum cinci săptămâni. Situația din țară devine din ce în ce mai marțială, iar pretențiile românilor cresc permanent. Dacă la izbucnirea războiului binevoitoarea lor neutralitate ar fi putut fi cumpărată cu prețul Bucovinei, acum ei mai cereau pe deasupra, cu vehemență, și Ardealul. Deoarece era de prevăzut că Bulgaria și cu siguranță și Serbia, vor ieși din război cu granițele mărite, trebuie neapărat ca și România să crească. Cu melancolie regele se referi din nou la faptul că propriile sale sentimente de german și Hohenzollern vor trebui să cedeze în favoarea marilor interese ale patriei; ar fi foarte neplăcut să duci război împotriva cuiva care ți-a fost aliat timp de treizeci de ani¹⁰¹, dar nimeni în țara aceasta nu mai ține cont de așa ceva. Este de la sine înțeles că România nu poate să permită trecerea de muniție către Turcia, unde Dardanelele trebuie să suporte atacuri puternice.

Deoarece o mulțime de materiale de război și de articole sanitare destinate propriei țări sunt transportate pe apă spre Salonic, nu trebuie făcut nimic care să atragă după sine confiscarea acestui material de către Antantă. S-a exprimat și o frază cu caracter general și anume că rezultatul de pe teatrele de luptă ar fi un cu totul altul, dacă din Statele Unite nu s-ar fi livrat în Europa o cantitate atât de imensă de arme și muniții.

¹⁰¹ Austro-Ungaria (n.a.)

„Știți dumneavoastră”, spune regele dintr-o dată, „că papa l-a absolvit pe vecinul meu, regele Ferdinand al Bulgariei¹⁰², de excomunicare? Domnul Fasciotti mi-a transmis acest lucru acum câteva zile prin intermediul prințului Știrbey!”¹⁰³. „În definitiv, nu știu nimic, Majestate, dar am presupus acest lucru, pentru că părintele capucin Coelestin Schwaighofer a fost de curând într-o misiune vaticană în Bulgaria; apoi ziarele au publicat o știre despre împărtășania regelui bulgarilor cu ocazia Paștelui la Filipopol.”

După aceasta, regele pune repede următoarea întrebare: „Cum a fost posibilă absolvirea de excomunicare?”

„Sunt sigur, Majestate”, i-am răspuns eu pe scurt, „că aceasta se datorește faptului că erau îndeplinite o serie de condiții prealabile: regele Ferdinand a regretat cu siguranță greșeala pe care o făcuse anterior, fiind desigur gata să repare supărarea produsă, care probabil trebuie căutată în declarația publicată de ziare; Boris, prințul moștenitor care a fost făcut ortodox, este major și nu se mai află sub tutela deplină a tatălui său, în timp ce cel de al doilea fiu, prințul Kyrill, este catolic, la fel ca și cele două fiice ale sale; așadar, din acest punct de vedere nu a existat nici o piedică”.

Regele stă pe canapea, dar este cam nervos, își mișcă bustul încolo și înapoi și tot schimbă mereu poziția săbiei. Ca să-l mai liniștesc, îi relatez că la Roma lumea era mult mai supărată pe bulgari decât pe români. Când am făcut ultima vizită la Roma și mi-am permis să scot în relief evlavia regelui Bulgariei, care posedă atât la castelul din Sofia, cât și la cel din Euxinograd, o capelă catolică, participând acolo adesea chiar și în timpul zilelor lucrătoare ale săptămânii la slujbe religioase, un cardinal mi-a sărit aproape la gât. Pentru acesta, supărarea provocată de Bulgaria, prin care regele – din motive politice – îl trecuse la ortodoxie pe unul din fiii săi, botezat catolic, care era și fiul unei pioase mame catolice, era mai mare decât aceea provocată de România, unde toți copiii fuseseră botezați după ritul ortodox imediat după nașterea lor. Regele confirmă faptul că vecinul său are în castelul regal nu numai o capelă ortodoxă, ci și una catolică; el însuși a luat parte o dată acolo la o sfântă slujbă.

Regele se interesează în detaliu în legătură cu personalitatea părintelui capucin Coelestin Schwaighofer și își înalță dintr-o dată privirea la observația mea, făcută cu o oarecare ușurință, cum că părintele ar fi realizat unele sondaje în legătură cu întrebarea dacă situația nu ar putea fi reglementată și aici. (Din primăvara anului 1900, celui care fusese găsit vinovat nu i se mai putea da împărtășania de Paște.) Regele nu spune nimic, dar dă din cap în momentul în care relatez că i-am răspuns celui care îmi pusese întrebarea, că în prezent dificultățile nu pot fi depășite. În cazul regelui este vorba de patru copii minori, care ar trebui sustrași realmente în mod deschis și sincer de la schismă și ar trebui reeducați în mod eficient, revenind la învățământul religios și la educația bisericii catolice. - în repetate rânduri s-au făcut eforturi ca Sfântul Scaun, chiar dacă nu recunoaște actuala situație, atunci măcar să mai închidă un ochi în legătură cu botezul ortodox și cu educația ortodoxă a copiilor din actuala casă regală. Ultima încercare în acest sens a făcut-o primul ministru Ionel Brătianu în prima jumătate a lui ianuarie 1910, și anume atunci când a fost personal la Roma, la papă. Pius al X-lea¹⁰⁴ rămăsese neclintit ca o stâncă, invocând principiul că, în conformitate cu dreptul indispensabil, divin, un

¹⁰² Ferdinand (1861-1948): conducător al Bulgariei în perioada 1887-1918. Mai întâi a avut titlul de cneaz sau prinț regent (1887-1908) și ulterior de țar (1908-1918).

¹⁰³ *Barbu Știrbei* (1872-1946). A fost nepot al domnitorului Barbu Știrbei (1849-1856), cumnat cu liderul liberal Ion I.C. Brătianu și apropiat al principesei (reginei) Maria. A funcționat ca administrator al Domeniilor Coroanei (1913-1927), exercitând o mare influență la Curtea regală și în politica românească. O scurtă perioadă (4-20 iunie 1927) a fost prim ministru al României. În primăvara anului 1944 a purtat convorbiri, în numele opoziției, cu anglo-americanii, la Cairo. A fost membru al delegației române care a semnat Convenția de armistițiu de la Moscova (12 septembrie 1944) cu Națiunile Unite.

¹⁰⁴ *Pius al X-lea* (1835-1914), născut Giuseppe Melchiorre Sarto, papă în perioada 1903-1914.

tată catolic este obligat să recurgă la botezul catolic și la educarea catolică a tuturor copiilor săi și a respins cu toată fermitatea încercarea domnului Brătianu de a extinde raționile de stat la cazul special al dinastiei de Hohenzollern-Sigmaringen din România.

De la sărbătoarea Rusaliilor din 1906, este pentru prima dată că atingem acest punct vulnerabil și dureros, e adevărat, cu foarte multă atenție și precauție. Nici regele, nici eu nu vom uita acele Rusalii, când ședeam în același salon ca și astăzi, împreună cu regele Carol. Memorabila, dar și extrem de penibilă întrevvedere de atunci se sfârși cu declarația regelui Carol, conform căreia în chestiunea educării catolice a copiilor se contrazic două „non possumus”.

Întrevederea noastră de astăzi a decurs foarte calm și nu a avut un sfârșit tragic, ci s-a finalizat în mod elegiac. Nu de mult încetase din viață o personalitate care din 1871 își legase mult soarta de curtea de la București, cea mai mare doamnă de la curte - Mavrogheni¹⁰⁵. Ei îi mai sunt dedicate câteva cuvinte de simpatie și de recunoaștere. Regele Carol ținuse foarte mult la ea, iar ea a dovedit întotdeauna că merită încrederea acestuia. Totodată, ea fusese și o doamnă capabilă să iubească foarte mult, dar și să urască foarte mult!

[Raymund Netzhammer, *op. cit.*, p. 570-572]

19. [10]/23 aprilie 1915, București. Telegrama secretă a lui Camille Blondel¹⁰⁶, ministrul francez la București, către Téophile Delcassé¹⁰⁷, ministrul Afacerilor Străine, privind atitudinea Rusiei față de România

10/23 avril 1915. N° 183

Si la Russie, dont les appétits augmentent, car elle est d'avis que sa victoire est assez proche, reste inflexible et ne comprend pas qu'elle doit montrer plus de pacifisme pour dissiper les souvenirs qu'a laissés 1878, et pour inciter la Roumanie à une entrée en guerre du côté de la Triple Entente, ce qui pourrait avoir pour conséquence de faire décroître le prestige de l'Allemagne et l'Autriche aux yeux de tous les neutres, elle commettra une faute plus grave que celle qu'elle a commise en septembre de l'année passée. J'ai des raisons de supposer qu'il s'agit d'une décision personnelle de M. Sazonov, car l'ambassadeur de Russie m'a dit hier qu'il aurait très bien pu répondre à M. Bratiano: la Roumanie qui ne se décide pas à entrer en guerre ne devrait pas se montrer aussi intraitable, car on pourrait très bien se passer d'elle.

Une pareille réponse, si on la fait, peut avoir des conséquences graves, et comme je l'ai dit à mon collègue, elle ne serait pas juste. Autant que je sache, M. Sazonov a de lui-même laissé aux Roumains la pleine liberté de choisir le moment d'entrer en guerre. Donc, en laissant la Russie s'entendre directement avec la Roumanie, nous devons désormais insister sur (*omission*) et sur la nécessité de faire preuve de prévenance et de pacifisme envers la Roumanie.

C'est de ce que la Russie va faire à présent que dépend le concours de l'armée roumaine.

Cette dernière décision qui aurait pu contenter le roi et M. Bratiano, et qui aurait signifié la victoire de la Russie, aurait été en même temps un triomphe tel de notre politique roumaine, qu'il aurait pu effacer le souvenir de 1878.

Blondel

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 187]

¹⁰⁵ *Olga Mavrogheni*, născută Catargi, soție a lui Petru Mavrogheni, om politic și diplomat. Olga Mavrogheni a fost doamnă de onoare a reginei Elisabeta.

¹⁰⁶ *Jean-Camille Blondel* (1854- 1935). Diplomat francez, ministru al Franței în România (1907-1916). A rămas în România și după înlocuirea sa cu Saint Aulaire.

¹⁰⁷ *Téophile Delcassé* (1852-1923) Om politic francez și diplomat francez. Ministru al afacerilor străine (1898-1905, 1914-1915).

20. 15/[28 aprilie] 1915, București. Articolul lui D. N. Comșa¹⁰⁸, „Greșeli de reparat. Nevoie de reabilitare”, apărut în ziarul „Adevărul”

Ion Brătianu a greșit în 1878 când n-a primit Cadrilaterul până la Ruschiuk-Varna, pentru satisfacția de a protesta contra luării de către Rusia a celor 3 județe din Basarabia, pe cari le știa pierdute pentru noi.

A greșit când s-a refuzat de regele Carol în 1886 coroana Bulgariei oferită de Stambuloff¹⁰⁹. Aceasta ar fi fost începutul confederației balcanice sub conducerea României.

A greșit și el și partidul conservator înfeudându-se politicei austro-germane.

Ambele vechi partide – liberal și conservator au greșit, când n-au răspuns la propunerile Sârbilor, Bulgarilor și Grecilor pentru ca pe ruinele Turciei să se facă un bloc balcanic, cea mai bună temelie pentru realizarea idealurilor naționale ale tuturor.

S-a făcut o greșală neiertată, când nu s-a ținut seamă de propunerea mea făcută de 2 ori în parlament în 1918, ca să concentrăm toate capacitățile neamului atât în țară cât și în străinătate, pentru ca în contra Austriei să facem pacea și confederația balcanică, redând bulgarilor Macedonia, pe care atunci ar fi cedat-o Grecii în schimbul Epirului și Sârbii în schimbul Albaniei de Nord și unirii cu Muntenegru.

D. Ionel Brătianu a greșit în precedentul guvern liberal, când a împiedicat pe generalul Averescu să realizeze propunerea lui Krupp de a instala la noi o fabrică de arme și munițiuni. D-sa a greșit, în actualul guvern, fiindcă n-a căutat imediat să facă toate comenzile necesare armatei în limitele creditelor votate deja sub fostul guvern conservator-democrat, votând și noi resurse.

Războiul European din vara anului 1914 ne-a surprins cu cea mai mizerabilă pregătire diplomatică, cu o bună pregătire militară, însă fără a se fi reparat greșelile și completat lipsurile ce s-au observat în campania din Bulgaria, din 1913. D. Ionel Brătianu a făcut cea mai mare greșală, când n-a intrat în acțiune după victoria franceză de la Marna și după bătălia de la Lemberg.

Dacă înainte patriotismul cel mai înflăcărat, putea să fie oprit de teama de a nu fi zdrobiți de formidabila putere a Germaniei, după aceasta, când toate probabilitățile erau în favoarea triplei înțelegeri, numai era de ezitat.

Transilvania atunci nu era de loc apărută, trecătorile nu erau minate. Intram în această cetate unde se găsește nucleul românismului fără sacrificii. Recrutam pentru noi cei 500.000 de ardeleni recrutați de unguri. Scăpăm de moarte mulți români, în tot cazul nu mureau pentru realizarea statului unitar maghiar. Soarta Austriei se putea decide, fiindcă Rușii nu mai erau opriți de trecătorile grele din Bucovina, aveau înlesniri de trecere pe la noi. Aprovizionarea și recrutarea mai departe a fi fost imposibilă în Austro-Ungaria, Români și Slavii s-ar fi revoltat.

În interesul lor, Franța și Anglia, ne-ar fi trimis arme și munițiuni, pentru a înarma pe cei recrutați în Transilvania, dacă ei n-ar fi putut pune mâna pe armele din depozitele austro-maghiare.

S-ar fi reparat greșala guvernului nostru de a nu avea totdeauna un număr de arme cel puțin dublu decât numărul soldaților noștri. Trebuia să se știe că numărul luptătorilor pentru Românism e cel puțin în două decât al soldaților din regat.

Tripla înțelegere n-avea mai mult ca 3 milioane de combatanți. Numai 500.000 de luptători români și reprezintă a 6-a parte din numărul tuturor luptătorilor Triplei Înțelegeri. Cu soldații recrutați în Ardeal, Români ar fi fost un sfert din numărul luptătorilor.

¹⁰⁸ *Dimătrie N. Comșa* (1868-). Doctor în drept la Paris, a lucrat în calitate de avocat pentru ministerele de Război și Economiei Naționale. A lucrat și la Banca Națională.

¹⁰⁹ *Ștefan Stambulov (Stambolov)* (1854-1895). Important om politic bulgar, care a fost prim ministru și regent (1887-1894).

Ei ar fi trecut nu numai drept eroi, după cum sunt astăzi considerați Sârbii în occident, dar ei ar fi fost considerați ca salvatorii civilizației anglo-franceze contra invaziunii germane, după cum odinioară Papa de la Roma considera pe Ștefan cel Mare ca apărătorul creștinătății contra Turcilor.

România ar fi fost bine cuvântată de Omenire, fiindcă intervenția ei grăbea învingerea dublei alianțe și sosirea păcii.

Cu asemenea situație morală Rușii n-ar mai fi îndrăznit să ne discute Bucovina și mai cu seamă regiunile de peste Prut pe cari le consideră ca Rutene. Nu s-ar mai fi pretins că Maramureșul e rutean. Sârbii n-ar fi îndrăznit să aibă pretenții asupra Banatului, care afară de Torontal e tot așa de românesc ca părțile cele mai românești din Ardeal.

Din nenorocire, astăzi trebuie să facem sacrificii mult mai mari și totuși nu vom putea obține situația morală pentru a reuși să avem cu ocazia acestei lichidări definitive a Austro-Ungariei pe toți frații noștri alipiți la patria mumă.

Va fi greu de discutat cu Sârbii la congres pretențiunile lor. Ei sunt considerați ca niște eroi, iar noi ca niște jucători timizi care ne aruncăm în vâltoare, numai când credem partida sigură.

Și acum Tripla Înțelegere are nevoie de noi, însă ea numai are teamă de a fi zdrobită de Germania. Ea știe că e chestie de timp și de sacrificii, dar victoria în definitiv va fi a ei.

Am pierdut momentul de a fi salvatorii civilizației. Știu că au fost dificultăți foarte mari din cauza defunctului rege Carol, care de perfectă bună credință, avea convingerea, că Germania va fi victorioasă și că ne împiedică de a compromite existența țării.

Știu că pentru a face ceea ce trebuia pentru România, aveam nevoie de un om cu un patriotism nu numai luminat, dar mai îndrăzneț, de un om la care dorința întregirii neamului să fi fost o idee de o forță atât de mare încât să devie o obsesiune și să-l facă să lucreze în mod neobișnuit.

Pe Venizelos l-a învins momentan regele Constantin, fiindcă n-avea armata cu el.

Pe d. Ionel Brătianu, nu l-ar fi învins regele Carol în toamna trecută, fiindcă sentimentul unanim al armatei române era să mergem spre Ardeal, iar șefii opoziției cu influență asupra opiniei publice d-nii Nicu Filipescu și Take Ionescu nu s-ar fi opus la intrarea armatei în Ardeal ... din contră.

Și atunci armata română putea să plece chiar fără știința și fără ordinul regelui Carol. Era o revoluție. Unii zic că regele ar fi abdicat, am fi pierdut dinastia. Pentru patrie și idealul național părinții sacrifică copiii lor, aceștia pe părinți. Pentru rege și dinastie se poate ca părinții să-și sacrifice copiii, dar nu patria. Ea e deasupra Dinastiei. Eu cred însă că n-am fi ajuns la acest rezultat.

D. Ionel Brătianu, trebuie să regrete mult, că nu l-a dotat D-zeu cu o putere de muncă mai mare și cu o putere de hotărâre mai repede. El trebuie să regrete, că a fost prea mic față de evenimentele actuale și nu s-a gândit să se înconjoare în aceste momente grave nu numai de tot ce partidul liberal are mai priceput, dar și de tot ce țara are mai mare.

Teama sa inconștientă de a nu fi eclipsat de alții mai bine dotați, l-a făcut să piardă cea mai mare glorie pe care ar fi putut-o visa vreodată un Român, aceea de a fi cel dintâi dintre făuritorii imperiului Român.

Toate aceste greșeli trebuiesc reparate. D. Ionel Brătianu are nevoie să se reabiliteze pe el, să-și reabiliteze partidul. De aceea sunt sigur, că va face tot posibilul, ca tot ce se va mai putea face de aci înainte pentru realizarea aspirațiilor neamului, să se facă tot sub conducerea d-sale.

Teama, ca nu cumva să fie înlocuit la momentul oportun va fi un imbold pentru d-sa să intre mai repede în acțiune. Nu e vorba numai de a pierde situația de șef sau aceea de prim-ministru, care nu poate avea mare importanță pentru dânsul.

E vorba însă de a nu pierde ocazia de a se reabilita în fața neamului și a istoriei.

De aceea, am spus d-lor Take Ionescu și Nicu Filipescu și tuturor acelorora cari au fost pentru intrarea noastră în acțiune mai înainte, că drumul cel mai bun pentru a se ajunge la un asemenea rezultat era o campanie pentru răsturnarea guvernului.

În vremuri grele, tocmai asemenea campanii sunt justificate. Generalii care sunt considerați ca incapabili sunt înlocuiți în timpul războiului.

Când ar fi văzut d. Ionel Brătianu un asemenea pericol, când s-ar fi temut că scapă ocazia de-a repara greșelile sale și ale partidului său, am fi avut cel mai energic imbold spre a-l sili să intre în acțiune.

Cum vedem, întârziază și acum. Eu cred că singurul mijloc pentru a nu scăpa momentul propice, este ca să se facă o campanie de răsturnare a guvernului d-lui Ionel Brătianu întemeiată pe întârzierea sa de a trimite armata română ca să salveze pe frații de dincolo.

D. N. Comșa

[„Adevărul”, 15 aprilie 1915]

21. [19 aprilie]/2 mai 1915, București. Însemnări ale episcopului Raymund Netzhammer referitoare la problematica discutată cu Waldburg-Wolfegg, diplomat german în România

Duminică, 2 mai 1915

Consilierul de legație, contele Waldburg-Wolfegg, originar din Wurttemberg, care s-a dovedit a fi catolic practicant, face din nou o vizită în strada Esculap. În calitate de germani din sud, ne simțim apropiați, iar discuția dintre noi decurge fără întreruperi, plăcut și sincer. Conte Waldburg era în bune relații cu șeful său de odinioară, ministrul plenipotențiar Waldhausen¹¹⁰, dar fusese nevoit adesea să-l determine pe acest om, care avea foarte multe scrupule și ezitări și care reflecta foarte mult, să-și facă cunoscută în sfârșit luarea unei decizii. Kiderlen-Waechter¹¹¹ îi dăduse foarte bogatului om, în spatele căruia se pare că fusese foarte activ și împăratul Wilhelm, postul de ministru plenipotențiar la București ca să le dea românilor și diplomaților străini să mănânce și să bea bine, în timp ce el (Kiderlen) vroia să facă de la Berlin politică în locul acestui ministru nu prea deosebit de talentat. Abia în momentul în care s-a înțeles că s-au pierdut iremediabil o mulțime de lucruri, Waldhausen a fost înlocuit prin domnul von dem Busche.

Poate mai mult decât în alte locuri, nemții au neglijat să se îngrijească de câștigarea simpatiei românilor. Această delăsare s-a produs probabil din credința că tratatul secret cu România sau, mai bine zis, cu regele Carol, este pe deplin suficient. S-a pierdut de asemenea ocazia de a cumpăra politic unul dintre cele mai mari ziare existente în România, sau înființarea unui ziar românesc propriu, căci „Ziua” a apărut mult prea târziu; crearea unei agenții germane de știri ar fi fost de asemenea necesară. Contele Waldburg remarcă în mod corect că germanii, care fuseseră atât de zgârciți cu subvențiile, nu mai pot obține acum nimic, nici măcar cu bani destinați corupțiilor și cu bani de mită, deoarece românul nu mai acceptă așa ceva decât de la ruși și balcanici, la care acest sistem a luat de asemenea amploare, dar nu și de la un neamț, despre

¹¹⁰ *Julius von Waldhausen* (1858-1935), diplomat german, ministrul Germaniei la București în perioada 1912-1914 (septembrie).

¹¹¹ *Alfred von Kiderlen-Waechter* (1852-1912). Diplomat german cu misiuni în Rusia, Suedia, Danemarca, Franța, Constantinopol, România între 1910-1912 a fost ministrul afacerilor externe, calitate în care a avut un rol important în a doua criză marocană (1911).

care se știe că îl consideră pe cel mituit ca pe un vierme murdar și nedemn, tratându-l ca atare la momentul potrivit. Trecem în revistă totodată și principalii politicieni. Consilierul de legație apreciază foarte mult înțelepciunea și viclenia primului ministru Brătianu, dar atrage atenția în legătură cu așa numita germanofilie a lui Marghiloman, care face paradă acum de acest lucru ca să-i iasă mai bine socotelile în ceea ce privește politica partidului său.

[Raymund Netzhammer, *op. cit.*, p. 573-574]

22. [19 aprilie]/2 mai 1915, Petrograd. Telegrama lui Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Externe al Rusiei, adresată ambasadorilor de la Paris și Londra, referitoare la tratativele cu România pentru intrarea în război

19 april/2 mai 1915. N° 2010

Du consentement de l'Angleterre et de la France je vais entreprendre la poursuite des pourparlers avec la Roumanie sur les conditions de son entrée en guerre à nos côtés contre l'Autriche et l'Allemagne, et je ne manquerai pas de tenir très exactement nos alliés au courant de ces pourparlers.

Animé par le désir d'attirer la Roumanie de notre côté, je suis prêt à considérer avec beaucoup d'attention les revendications me paraissant justes, mais j'espère que je serai fortement soutenu par nos alliés quand je serai forcé à décliner telles des sommations roumaines qui seraient inacceptables pour nous.

Sazonov

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 188-189]

23. [20 aprilie]/ 3 mai 1915, Petrograd. Telegrama ministrului Afacerilor Externe al Rusiei, Serghei Sazonov, către ambasadorii de la Paris, Londra și București, privind solicitările teritoriale ale României pentru a intra în război alături de Antantă

20 april/3 mai 1915. N° 2040

J'ai vu pour la première fois aujourd'hui Diamandi¹¹², qui m'a énuméré les acquisitions territoriales que la Roumanie voudrait se voir garantir pour une entrée en guerre à nos côtés contre l'Autriche-Hongrie: la Bucovine jusqu'au Pruth, la Transylvanie, le Banat jusqu'à la Tisa, et une partie de la Hongrie, jusqu'à Szegedin, au confluent de la Tisa et du Somes, et plus loin les Carpathes de la Bucovine. J'ai répondu que pareilles exigences n'étaient pas acceptables, car nous ne pouvons consentir ni à ce que la population russe de la Bucovine et de l'Ugorczina soit remise au pouvoir de la Roumanie, ni à ce que les Roumains s'approchent de Belgrade pour lequel ils peuvent devenir une menace aussi grande que la menace autrichienne. Notre première conversation en a fini là, ce qui n'empêche pas que le ton en ait été cordial.

Sazonov

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 37]

¹¹² Constantin Diamandi (1868-1931), renumit diplomat român. A funcționat ca șef de legație în mai multe capitale - Sofia (1910-1912); Roma (1913) și Sankt Petersburg (1914 -1918), aici fiind arestat de bolșevici la sfârșitul anului 1917. A fost membru al delegației române la Conferința de pace de la Paris (1919). În perioada 1924 -1930 a fost ministru plenipotențiar al României la Paris, semnând, în 1926, tratatul cu Franța.

24. [30 aprilie]/13 mai 1915, București. Telegramă a ministrului Rusiei la București, Poklevski-Koziell, adresată ministrului Afacerilor Externe, Serghei Sazonov, privind revendicările teritoriale ale României

30 april/13 mai 1915. N° 277

Reçu votre n° 2204.

Bratiano ne montre aucun désir de céder, et a répété il y a deux jours à l'ambassadeur de France que la Roumanie n'entrera pas en guerre, si on ne lui garantit pas les frontières qu'elle demande. J'ai entendu dire que le gouvernement impérial aurait voulu laisser à la Serbie le district de Torontal, et faire passer la frontière en Bucovine entre le Sereth et la Suczava. Je me permets de vous exprimer ma sincère opinion qu'une pareille proposition rendrait impossible notre alliance avec la Roumanie et pourrait même éveiller ici dans l'opinion publique des sentiments anti-russes, c'est pourquoi, si nous n'attachons pas d'importance au concours militaire de la Roumanie, il vaudrait mieux que nous déclinions les exigences roumaines en des termes généraux, les ayant trouvées inacceptables. D'autre part, si nous laissons à la Serbie seulement le district de Pantchev, qui est contigu au Danube et peuplé de Serbes, ou bien un tiers du district de Torontal, et si nous consentions à la frontière proposée par Kostinesco en Bucovine, alors la situation de Bratiano en deviendrait très difficile, car nous aurions avec nous ici tous les hommes d'Etat raisonnables ainsi que l'opinion publique, et on pourrait espérer qu'alors l'opiniâtreté de Bratiano devrait céder. De toute façon une réponse sans retard serait à désirer.

Poklevsky

[Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, p. 190]

25. [1]/14 mai 1915, Petrograd. Telegrama ministrului de Externe al Rusiei, Serghei Sazonov, către Poklevski-Koziell, privind răspunsul guvernului rus la un memorandum remis de Constantin Diamandi, ministrul român la Petrograd

1/14 mai 1915. N° 2235

Copies à Londres et Paris.

Le n° 2231 vous transmet le texte d'un mémorandum daté d'aujourd'hui, que vous voudrez bien faire tenir au gouvernement roumain en réponse aux propositions qu'il a fait faire ici par Diamandi. Vous verrez vous-même que bien que les sommations roumaines soient faites presque sous la forme d'un ultimatum que nous et nos alliés avons trouvé absolument inacceptable, notre réponse a été rédigée en des termes amicaux et dans un sens conciliant. La délimitation que nous lui proposons laisse à la Roumanie non seulement toutes les provinces où la majorité de la population est roumaine, mais beaucoup de provinces aussi qui sont peuplées presque entièrement de Hongrois, Serbes, et même de Russes en partie. Le concours militaire de la Roumanie nous aurait fait plaisir, certes, et je continue à attacher de l'importance à ce que de solides rapports de bon voisinage soient établis entre la Russie et la Roumanie, mais on ne peut pas exiger que pour les avoir nous sacrifions ceux qui sont de notre race et les justes espoirs du peuple serbe, qui nous est allié, et cela seulement parce qu'il est venu à l'esprit de Bratiano de délimiter à son gré les frontières de la Roumanie, qui, il n'y a pas longtemps de cela, ne rêvait même pas pareil agrandissement. La conduite de Bratiano commence à donner

le soupçon qu'il fait exprès de présenter des exigences inacceptables pour rendre une entente impossible et éviter la guerre, nous chargeant du tort de ce que les pourparlers n'aient pas réussi. Si cette supposition se confirme il ne nous restera rien d'autre à faire que de rendre publiques les propositions que nous faisons à la Roumanie, et l'opinion publique du pays décidera si Bratiano a bien agi en repoussant les puissances par son extrême exigence, et en empêchant la réalisation des désirs nationaux des Roumains.

Sazonov

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 190-191]

26. [6]/19 mai 1915, Petrograd. Telegrama ministrului de Externe al Rusiei, Serghei Sazonov, către Poklevski-Koziell, privind întrevederea cu ambasadorul Franței în problema revendicărilor teritoriale ale României.

6/19 mai 1915. N° 2320

Copies à Paris et Londres.

Delcassé a autorisé l'ambassadeur de France à me demander si on ne pouvait pas trouver une formule conciliant les exigences excessives des Roumains avec la proposition par laquelle j'ai répondu à ces exigences. Ce faisant, Paléologue a indiqué la ligne du Sereth en Bucovine, et la possibilité de céder aux Roumains la partie nord-est du district de Torontal dans le Banat. J'ai répondu qu'après les propositions que je viens de faire la parole est à Bratiano, mais que si ce dernier me fait une nouvelle proposition dans le sens indiqué, je suis prêt encore une fois à faire preuve de complaisance et à accepter une décision conciliante. Néanmoins, j'ai souligné que l'entrée en guerre de la Roumanie avant le 13/26 mai serait la condition indispensable à mon accord. Veuillez vous guider là-dessus dans vos pourparlers avec Bratiano.

Sazonov

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 192-193]

27. [6]/19 mai 1915, Petrograd. Telegrama ministrului de Externe al Rusiei, Serghei Sazonov, către ambasadorul rus la Paris, A.P. Izvolski¹¹³, referitoare la importanța intrării României în război.

6/19 mai 1915. N° 2321

Référence mon télégramme à Poklevsky, n° 2320.

M'ayant indiqué l'importance exceptionnelle que présenterait, étant donnée la situation actuelle en Galicie et dans les Carpathes, l'entrée en guerre de la Roumanie, Paléologue¹¹⁴ m'a demandé d'accepter la décision de conciliation soufflée par Delcassé, et par laquelle la Roumanie recevrait la Bucovine le long du Sereth et la partie nord-est du district de Torontal

¹¹³ *Alexandr Pavlovici Izvolski* (1851-1919) Diplomat rus cu misiuni la Vatican, Tokyo, Danemarca, ministru de externa al Rusiei (1916-1910), ambasador în Franța (1910-1917).

¹¹⁴ *Maurice Paléologue* (1859-1944), diplomat, istoric și eseist francez. A fost trimisul Franței în Bulgaria (1907-1912) și apoi în Rusia (1912-1917). Activitatea sa în criza din iulie 1914 a fost criticată de unii specialiști, el transmițând cu o anumită încetineală informații centrale de la Paris. Memoriile sale sunt o sursă importantă pentru cunoașterea raporturilor dintre marile puteri ale Antantei în cursul Primului Război Mondial.

dans le Banat. Pour me décharger de toute responsabilité devant nos alliés, si, comme cela peut arriver, les pourparlers avec la Roumanie échouent, j'ai consenti à cette proposition, aux conditions que j'ai exposées dans mon télégramme à Poklevsky. Il serait pourtant à désirer que les Français facilitent notre situation dans les Carpathes, en activant l'offensive sur leur front.

Sazonov

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, p. 193*]

28. 11/[24mai] 1915, București. Articol, nesemnat, publicat în ziarul „Universul” sub titlul „Politica Rusiei. Cu prilejul declarațiilor făcute de un diplomat rus”, referitor la relațiile între Imperiul rus și România

Declarațiunile făcute de un membru diriguitor al diplomației ruse și înregistrate de presă sub titlul de „Un interview interesant”, vor fi surprins pe unii, dar nu pe mulți. Se cunoaște la noi, dintr-un trecut și recent și îndepărtat, prea temeinic, firea și procedarea Rusiei, pentru ca să ne mai putem lega cu ușurință destinele și speranțele de făgăduielile și sprijinul ei.

Suntem preveniți. Ni se spune că pretențiile noastre sunt prea exagerate, că în ce privește Bucovina nu trebuie să ne așteptăm la nici o concesiune din partea Rusiei și că Banatul de asemenea cată să rămâie rezervat Serbiei. Ni se mai spune, de asemenea, că e timpul să se știe în România că Rusia nu prea are atâta nevoie de ajutorul nostru, pe cât se crede.

Limbajul acesta, este un reflex al mult scontatei intervențiunii italiene. E regretabil că Rusia crede că poate să ne vorbească de sus, chiar cu dispreț, ca unui pion care, luând prea în serios principiul naționalităților, îndrăznește să nu se supuiască destul de repede injoncțiunilor sale, *să ceară garanții solid întărite, și să menție în mod integral revendicările sale, deopotrivă de întemeiate și irevocabile atât ca interes de Stat, cât și ca legitimitate etnică.* [subliniere în textul original – n.n.]

Dacă există o putere, asupra intențiilor căreia este de o esențială și dureroasă necesitate ca să fim pe deplin edificați, aceia este Rusia. Contactul cu dânsa ne-a costat destul de scump pentru ca să ne mai poată fi îngăduit de a ne lăsa legănați numai în speranțe și iluzii. Prudența aceasta ni este azi cu atât mai imperios impusă, cu cât dânsa a reluat cu o rară aprindere realizarea celui mai aprig dintre visurile ei: unificarea și concentrarea lumii slave, în mijlocul căreia noi ne găsim aruncați ca o insulă.

Din trecut știm ce însemnează nesocotirea rusească a forței, mândriei, conștiinței și aspirațiilor noastre. Tot astfel ne-a vorbit înainte de lanțul înfrângerilor ei dureroase din 1877; până ce într-o bună zi în veci-neuitatul nostru Rege Carol a fost literalmente implorat de generalisimul rus să-i vie într-ajutor cu oștirea română ori în ce condițiuni.

Ne aducem însă aminte, și încă prea bine, ce a urmat în 1877 acelei cereri deznădăjduite de ajutor. De azi pe mâine, după victorie, Rusia a uitat de unde i-a venit ajutorul și ne-a răsplătit cu atât de multă desconsiderare, cu cât concursul nostru i-a fost mai prețios.

Istoria, precum vedem, se repetă aidoma. Astăzi, mai puțin decât oricând ne poate fi permis să ne îndoim, o singură clipă măcar, cu câtă dreptate, cu câtă înțelepciune, cu câtă patriotică prevedere românească, a judecat Regele Carol lucrurile și împrejurările, când, față de semeța ieșire la iveală a politicei panslaviste, a preconizat, cu toată puterea sufletului său mare și cugetului său luminat, dubla datorie de onoare și de existență, de a rămâne credincioși obligațiunilor noastre internaționale. Când diplomația rusă precizează că nu are nevoie de ajutorul nostru, n-ar trebui să uite că noi avem și mai puțină nevoie de ajutorul Rusiei.

[„Universul”, 11 mai 1915]

29. 21 mai/3 iunie 1915, Petrograd. Aide-Mémoire al guvernului rus adresat autorităților de la București referitor la diferențele de opinie legate de trasarea frontierelor viitoare ale statului român

Ad. No. 943

Copie

AIDE-MÉMOIRE

Monsieur Diamandy, ayant déclaré au nom de son Gouvernement, que la Roumanie est disposée à céder à la Bulgarie une partie de la Dobroudja jusqu'à la ligne Dobric-Balcik, le Gouvernement Impérial a pris acte avec plaisir de cette déclaration espérant que ces bonnes dispositions aideront à consolider les rapports de bon voisinage entre la Roumanie et la Bulgarie.

Pour ce qui concerne les territoires que la Roumanie pourrait obtenir si elle entrait en guerre, sans délai, contre l'Autriche-Hongrie, Monsieur Sazonow a le regret de constater que le Gouvernement Roumain ne fait pas suffisamment droit au principe des nationalités que, par ailleurs, il invoque lui même pour justifier ses aspirations. A ce point de vue l'abandon par la Roumanie de ses revendications pour ce qui touche la région de la haute Tisza ne peut résoudre la question, car, en dehors de cette région fort limitée, le Gouvernement Roumain continue à réclamer de vastes territoires habités par une incontestable majorité Russe ou Serbe.

Désirant cependant donner une preuve de ses dispositions conciliantes, bien qu'il n'ait pas encore reçu du Gouvernement Roumain une réponse à son Aide-Mémoire du 1-er Mai, le Gouvernement Impérial serait, pour sa part, prêt à apporter quelques amendements à la ligne – frontière tracée dans cet Aide-Mémoire, notamment pour ce qui concerne la partie Nord-Est du Comitat de Torontal ainsi que la Bucovine, où la ligne du Sereth pourrait, à la rigueur, être substituée à celle de la Suceava, mais il faudrait pour cela que le Gouvernement Roumain, de son côté, se montrât réellement animé du désir d'aboutir à un accord sur une base équitable en tenant compte des devoirs que la Russie et la Serbie ont chacune vis-à-vis de leurs nationaux respectifs.

Pétrograd, le 21 Mai/3 Juin 1915.

Reçu PTG. le 25 VI/8 VII 1915 matin

[S.A.N.I.C., Fond Casa Regală, dosar 25/1915, p. 1-2]

30. Mai-iunie 1915, Iași. Articolul lui Constantin Stere, *Din carnetul unui solitar. De ce sunt un trădător...*, apărut în revista „Viața Românească”

Din carnetul unui solitar

I

Pentru ce sunt un trădător...

De pe înălțimile Sărăriei privesc peste dealurile Ciricului și ale Aroneanului, la dunga fumurie a colinelor Basarabiei ce se șterge în zare. Zgomotul orașului nu ajunge până la mine, și în tihna biroului meu mă simt atât de izolat de vârtoarea vieții!

Poate niciodată nu m-am simțit atât de singur,—nici măcar atunci când între mine și lume se interpuneau gratiile de fer ale închisorii.

După vâlmășagul luptei pentru revizuirea Constituției, o bruscă rupere a contactului cu semenii mei, după atâția ani de zbcium, mă reduce la rolul de observator singuratic. Viața parcă trece pe de lături... Acest răgaz îmi dă însă puțința, îmi impune chiar datoria să mă reculeg și să caut, pentru mine însumi, pentru conștiința mea, să răspund la întrebarea: pentru ce am rămas atât de singur și izolat, care sunt cauzele care m-ai smuls din angrenajul vieții publice?

Pentru foarte mulți din concetățenii mei răspunsul este clar și simplu: sunt un trădător, sunt un străin, pentru care este inaccesibil sufletul acestui neam.

Că sunt un trădător și un străin, e necontestabil. Când același suflet se zbate, același sentiment vibrează, același gând răsare și la d. Take Ionescu și la d. Nicu Filipescu, la d. Mille¹¹⁵ și la amicul meu George Diamandi, la Ion Cantacuzino și la Barbu Păltineanu, la d-nii N. D. Cocea¹¹⁶, Albert Honigman¹¹⁷, A. C. Cuza, Streitman¹¹⁸, Emil Fagure etc. etc., iar eu rămân străin de sufletul și de gândul lor, desigur nu pot fi decât trădător și înstrăinat.

Dacă faptul trădării și înstrăinării nu-l pot contesta, nu mai puțin e chinuitoare întrebarea: cum am putut cădea aci, ajuns la pragul unei jumătăți de veac al vieții strecurate – de la vârsta de optsprezece ani! – în luptă încordată și în vecinică frământare, când mă simțeam, tot timpul, ostaș modest al aceleiași oștiri, care luptă pentru dezrobirea și propășirea neamului meu?

Am spus, că-mi pun această întrebare pentru mine însumi, pentru conștiința mea. Dar aș fi fățarnic, dacă aș afirma că numai eu am nevoie de acest răspuns.

Pentru un om care are o convingere, adică - pe care îl stăpânește o credință, răspunsul, la urma urmelor, este dat chiar de credința lui. Această credință poate fi greșită, judecata sa poate fi întunecată,—dar ce poate face și cel mai curat cuget, dacă, fie chiar din insuficiență intelectuală, făcându-și examenul conștiinței, el nu poate găsi altă cărare? Judecata altora, credința altora,—a lumii întregi,—nu poate da nici un corectiv, dacă conștiința și judecata lui proprie îi impun o anumită directivă.

Încă bătrânul Platon spunea, că omul drept, la urma urmelor, nu poate avea alt criteriu decât conștiința lui proprie. Dacă el caută justificare în părerile altora, în lauda sau în ocară lor,

¹¹⁵ *Constantin Mille* (1861-1927), ziarist, scriitor, avocat și militant socialist. Studiază la Universitatea din Iași de unde este exclus pentru ideile socialiste. Continuă studiile la Bruxelles, unde și-a luat doctoratul în drept. În 1884, s-a întors în țară și a practicat avocatura, concomitent cu implicarea în mișcarea socialistă. În 1893 și-a început colaborarea la „Adevărul”, iar, în 1895, a devenit proprietar al acestui organ de presă. În același an a demisionat din Partidul Social Democrat al Muncitorilor din România. În 1904 a fondat ul alt ziar „Dimineața”. După declanșarea războiului a susținut aderarea României la Antanta. În 1916, după intrarea României în război a închis cele două ziare. Le-a redeschis în 1919, după ce s-a reîntors în țară de la Paris. În 1920 a vândut ziarul „Adevărul” bancherului Aristide Blank și a fondat ziarul „Lupta”. În 1922 a încetat să mai conducă ziarul „Dimineața”. A murit la 20 februarie 1927, fiind înmormântat la cimitirul Bellu.

¹¹⁶ *Nicolae Dimitrie Cocea* (1889-1949). Jurnalist, avocat și scriitor, cu o impresionată activitate publicistică, el conducând și colaborând la numeroase ziare în perioada antebelică și postbelică. Cu o orientare de stânga pe tot parcursul vieții, N.D. Cocea a activat în mișcarea socialistă de până la Primul Război Mondial. A adoptat o atitudine violent antimonarhică și antibrătienistă, fiind cunoscut mai ales, datorită pamfletelor sale. Opera sa scriitoricească este de inegală valoare, deși a scris mult și variat.

¹¹⁷ *Albert Honigman*, pseudonim *Emil D. Fagure* (1873 - 1948), scriitor și ziarist. Cariera de gazetar și-a început-o ca redactor la „Munca”, apoi la „Lumea nouă” și continuată la „Adevărul”, unde, între 1895 și 1921, a fost secretar de redacție, apoi redactor-șef, iar mai târziu și prim-redactor al suplimentului „Adevărul literar și artistic” (1920-1921). A făcut parte din comitetul de direcție al săptămânalului „La Roumanie” (Paris, 1918-1919), când a colaborat și la câteva periodice franceze, acționând pentru strângerea relațiilor dintre cele două țări, activitate pentru care a primit Legiunea de Onoare. În 1921, Constantin Mille a înființat ziarul, „Lupta”, la care Fagure a fost director până în 1937 (când gazeta este suprimată). S-a apropiat de Partidul Național - Țărănesc, ceea ce i-a permis, în 1929, să accedă Parlament ca deputat, apoi ca senator.

¹¹⁸ *Henric Ștefan Streitman* (1870-1949), eseist și jurnalist român, evreu de origine. Inițial a activat în mișcarea socialistă pentru a trece în viața politică, fiind membru al Partidului Poporului, condus de Alexandru Averescu. Pe listele acestui partid a fost senator în sesiunea 1926-1927. În perioada 7 februarie 21 decembrie a fost președinte al Centralei Evreilor din România.

el chiar prin aceasta se abate de la calea dreptății, e un vanitos sau un interesat. „El poate trece ca cel mai scelerat dintre oameni, încât conștiința lui să fie supusă celor mai aspre încercări, dar ea nu poate fi clătinită nici prin infamia ce se aruncă asupra lui, nici prin relele tratări: ci până la moarte el va păși ,neclintit pe cărările luminate de conștiința lui, de dreptate, cu toate că, toată viața lui, semenii îl vor socoti ca un om rău și „nemernic... El va fi bătut cu vergi, torturat, pus în fiare, i se „vor arde ochii cu fierul roș; în sfârșit, după ce îl vor face să sufere toate relele, îl vor răstigni pe cruce. Și prin aceasta, lumea „va încerca să-l facă să simtă, că nu trebuie să te străduiești să *fi* om drept, ci numai să *pari* altora că ești drept”... Dar conștiința, demonul cugetului lui, nu-i poate îngădui ca judecății sale proprii, simțului său propriu de dreptate, să le substituie judecata și simțul altora, fie chiar ale lumii întregi.¹¹⁹

Dacă pentru mine însumi m-aș putea mulțumi, scrutând cugetul și judecata mea, controlând toate datele, toate premisele cari au adus această fatală ruptură între mine și sufletul neamului, — întrucât el este întrupat în consensul dintre d-nii Ioan Cantacuzino, Barbu Păltineanu, A. C. Cuza, Albert Honigman și alții: ca un vechi publicist însă, care de mulți ani trăiesc cu condeiul în mână și mi-am creat un cerc de cetitori, de cetitori-prieteni, cetitorii „Vieții Românești”, dintre cari pe cei mai mulți desigur nici nu-i cunosc, dar care s-au deprins să mă urmărească în toate judecățile și în toate atitudinile față de caleidoscopul vieții publice, lor, acestor cetitori-prieteni, le datoresc mai mult, le datoresc foarte mult.

Le datoresc cu atât mai mult, cu cât – cine știe? – poate și ei, însușindu-și concepția și felul de judecată, cari, în paginile „Vieții Românești”, se reflectau în analiza tuturor evenimentelor mici și mari și a tuturor chestiunilor de la ordinea zilei,— poate, zic, s-au trezit și ei astăzi trădători și înstrăinați. Poate și ei se întrebă înfrigurați: cum au ajuns până aci, cari sunt cauzele, care este vina care a săpat prăpastia între ei și D-nii George Diamandi, Streitman, Nicu Filipescu, C. Mille, Take Ionescu și alți reprezentanți ai conștiinței naționale?

Sant deci dator să caut și pentru ei, să căutăm împreună, răspunsul la fatala întrebare.

În răgazul, pe care mi-l dă singurătatea biroului meu din Sărărie, în fața dealurilor verzi ale Cîrcului și ale Aroneanului, în fața îndepărtării mohorâte în care se zăresc colinele fumurii ale Basarabiei, pot întreprinde această căutare pe îndelete, fără să mă grăbesc, fără să-mi impun un plan rigid de expunere și de demonstrațiune. Suntem noi între noi, nu-i așa?, cetitori-prieteni, căutăm numai pentru. noi. Ce ne privesc ceilalți, purtătorii de cuvânt ai națiunii, sub a căror hulă suntem striviți noi, trădătorii și înstrăinații?

Fiind noi între noi, voi urmări șirul gândirilor mele ca și cum aș fi fost eu singur cu mine, stând la fereastră și depănând gând după gând, în voia asociațiunilor de idei; voi scrie în voia condeiului, cu toate digresiunile și incidentele ce-mi va sugera cursul lui; mă voi opri asupra acelor laturi ale problemei cari mă vor stăpâni mai mult într-un moment sau într-altul; voi isprăvi când voi putea; sau nu voi isprăvi de loc, după cum împrejurările și cugetul meu propriu îmi vor îngădui.

La urma urmelor, între prieteni o conversație nu se isprăvește niciodată. Ea ține, cât ține viața, și cei ce supraviețuiesc: o urmează înainte, când unul dispare dintre ei.

*

Din caracterul, pe care voiesc astfel să-l dau acestor expansiuni prietenești, rezultă de la sine că nu voi intra în polemici. Mai întâi, ce polemică încapă în o asemenea conversație între prieteni, în care, noi între noi, vom căuta să luminăm drumul ce ne-a adus acolo unde ne aflăm?

În al doilea rând, la drept vorbind, Românul nu știe să polemizeze. Ceia ce se numește la noi polemică este în fond ocară, batjocură, personalități. Polemica ca o discuție în contradictoriu a unei probleme, care poate, tocmai prin opoziția a două puncte de vedere deosebite,

¹¹⁹ Platon, „Republica”, Cartea a II-a (n.a.).

a două convingeri ce se ciocnesc, să arunce cu atît mai multă lumină, ne este aproape necunoscută. O astfel de polemică nu este cu putință fără respectul adversarului, a demnității lui omeștești, și fără o înaltă concepție ai demnității tale proprii.

Mulți vor vedea poate o slăbiciune, o prea mare resemnare, în faptul că mă voi feri de polemică, dar mărturisesc că pe mine această resemnare mă costă foarte puțin. În viața mea de publicist și de om politic, destul de lungă, adesea am fost atacat cu violență și brutalitate. Sunt oameni cari, pot spune, au ca o ocupație de predilecție să mă înjure prin presă, în întruniri publice, în conferințe și în cursuri universitare, în Parlament. Niciodată n-am ripostat. Privind discuția publicistică și lupta politică ca o formă de colaborare între adversari, am relevat obiecțiunile ce le credeam nimerite și am trecut în tăcere peste invective și personalități.

Cu atît mai puțin sunt dispus să mă înfund în polemici personale în șirul acestor „convorbiri cu mine însumi... pentru uzul prietenilor”, pe care le inaugurez astăzi. Desigur, nu mă voi feri să numesc pe actorii dramei ce se desfășoară. Înaintea ochilor noștri, să apreciez cu toată franchețe, și fără jenă, actele și spusele lor, așa cum se face inevitabil într-o conversație prietenească despre cei *absenți*. Voi vorbi cu franchețe și fără jenă, tocmai fiindcă îi voi considera absenți, și fiindcă scriu numai pentru mine însumi și pentru prieteni. Dacă cei vizați vor avea indiscreția să-și arunce ochii pe paginile «Vieții Românești», „concertul de polemici”, pe care îl vor provoca spovedaniile mele, va rămânea și de astă dată fără răspuns.

*

Uraganul, care a răscolît universul în năprasnică încăierare a popoarelor, în țara românească a avut darul de a arunca jos toate barierele și îngrădirile și a provoca o minunată contopire, ca să nu spun confuziune, într-un singur curent, al tuturor antitezelor, care despărțeau lumea noastră publică.

Deodată, peste noapte, s-au trezit în același lagăr adversarii cei mai ireductibili și dușmanii cei mai neîmpăcați, și s-au ciocnit prietenii de o viață întregă și tovarășii de luptă nedespărțiți. Ca prin farmec, „șloimii” s-au transformat în „șoimi”, și idolii au fost răsturnați de pe piedestalul lor cu o lovitură de picior, tocmai de către aceia care i-au cădelnițat lungi decenii. Cauzele care au determinat gruparea, sau chiar fuzionarea, elementelor celor mai disperate sunt multiple și variate, dar se pot clasifica în două grupări principale: simpatii și uri internaționale, și concepția problemei românești.

În ce privește prima categorie,—simpatii internaționale,—Românii, ca spectatorii unei lupte de gladiatori, și-au ales „culorile” și au început să aplaude sau să huiduiască loviturile date sau primite. Din motivele cunoscute, și asupra cărora nu insist, covârșitoare a fost simpatia pentru Franța. Pentru cei mai mulți, cauza franceză, lupta pentru Alsacia și Lorena, era privită ca cea mai importantă cauză *românească*, și chiar mai mult decât orice cauză românească. Unul din promotorii „Acțiunii Naționale” a putut chiar spune, bine înțeles în franțuzește: „pourvu que la France soit victorieuse, la Roumanie peut perir”. Și pentru aceștia simpatia pentru Franța implica bineînțeles ura feroce împotriva Germaniei. Ocările și defăimările la adresa Nemților au ajuns monedă curentă, și e caracteristică că până și generalul Pau s-a simțit dator să recheme la moderațiune pe un bărbat de stat român, care îi vorbea despre „les misérables Boches”, „le Kaiser cabotin”.

Pe acest teren s-a manifestat de la început acea unire în cugete, care a șters toate îngrădirile pe toată scara, de la doctorul Ioan Cantacuzino sau George Diamandi, până la d-nii Mille și Albert Honigman. Se zice că, în entuziasmul lui, chiar un temperament atît de artistic ca doctorul Ioan Cantacuzino a ajuns să simtă mai multă poezie în „Kamarinscaia” rusească decât în toată opera lui Wagner¹²⁰: firește pentru că Wagner este un „miserable Boche”, iar în sunetele lui „Kamarinscaia” se dansează în toate cârciumile „națiunii amice și aliate” Franței.

¹²⁰ *Richard Wilhelm Wagner* (1813-1883) unul dintre cei mai mari compozitori german, reprezentant de seamă al romantismului muzical.

Sunt dator să mă pocăiesc, fiind că aci trebuie căutat primul vestigiu al trădării și al înstrăinării mele. Am o mare admirație pentru poporul francez. Mă închin cu umilință și respect în fața rolului, pe care l-a jucat Franța în istoria mondială. Dar sunt organiceste incapabil să privesc grozavul cataclism, care zguduie astăzi lumea, din acest punct de vedere. Și sunt convins că, în felul meu de a simți și a judeca, sunt aci mai aproape de spiritul, care se degajează din toată cultura franceză, din toate manifestările geniului francez, decât purtătorii culorilor” Alsaciei și Lorenei.

Unul din cugetătorii, care a influențat mai mult toată mentalitatea mea din frageda tinerețe și care, pot spune, a avut o înrâurire hotărâtoare, în ce privește concepția asupra lumii și a vieții după care mă conduc, a fost Auguste Comte¹²¹. Și de la acesta am învățat, ca imperativ categoric al gândirii moderne: „de considérer l’irrecusable nécessité philosophique, d’apprécier simultanément l’essor direct de la civilisation moderne, non chez une „seule nation, même très étendue, mais chez tous les peuples „qui ont réellement participe au mouvement fondamental de l’Europe occidentale; c’est-à-dire l’Italie, la France, l’Angleterre, „l’Allemagne et l’Espagne. Ces cinq grandes nations... peuvent „être regardées... comme constituant, à beaucoup d’égards essentiels, malgré d’immenses diversités un peuple vraiment unique”... Iar în altă parte marele cugetător francez subliniază că „les cinq „elements essentiels de cette noble élite de notre espèce y apporteront chacun l’indispensable participation continue de son „génie propre, annonçant déjà, par un tel concours, leur intime „combinaison ultérieure”.

Auguste Comte nu se mărginește la această generală afirmațiune, ci de mai multe ori, în cursul operei sale relevază contribuțiunea la civilizația modernă a fiecăreia din cele cinci „mari națiuni”, și în special glorioasa parte ce se datorește Germaniei.

E interesant că filozoful francez, crezându-se dator a grupa în jurul acestor mari națiuni și pe celelalte țări civilizate – de pildă, clasând sub rubrica Angliei, după tipul mentalității lor, și Scoția, Irlanda și Statele Unite, iar sub rubrica Germaniei pe Olanda, Flandra și Polonia –, califică pe aceasta din urmă ca „l’extrême limite orientate de notre synergie européenne”, adică se oprește la granițele Rusiei...

Totuși, chiar pentru vremea lui Auguste Comte, nu cred că ar fi drept ca Rusia să fi fost cu totul exclusă din «sinergia europeană». Iar astăzi marea națiune rusă are un rol, de sigur încă modest în comparație cu acel al popoarelor apusene, în opera comună de civilizație umană, dar care nu poate fi desprețuit de nimeni.

În orice caz, niciodată n-am putut înțelege judecata și condamnarea unei națiuni după pretinsele ei însușiri intelectuale sau morale indelebile. Să vă închipuiți că, pe vremea lui Tacit¹²² sau Cezar¹²³, cineva ar fi voit să claseze poporul englez după starea de atunci a triburilor britanice și anglo-saxone. El, desigur, ar fi trebuit atunci să considere popoarele din Siria sau pe acele ale Africii de Nord, ca aparținând unei rase superioare, iar pe strămoșii Englezilor de astăzi să-i privească prin aceiași prismă, prin care sunt văzute în zilele noastre triburile negre din Africa centrală, care astăzi nu sunt la un grad de cultură mai inferior decât acel la care ajunseseră aceia pe atunci. Dacă în ultimele două milenii Anglo-Saxonii au distanțat atâta pe Negrii din Africa, ce înseamnă această lungă perioadă istorică față de durată întreagă de vre-o 500.000 de ani a geniului uman? Dacă două orașe vre-o patru sute de ani ar fi trăit într-o egală stare de mizerie, murdărie și întuneric, n-ar fi părut oricui ridiculă prezumțiunea unuia din ele, care s-ar fi crezut din *alt aluat*, numai fiindcă ar „fi reușit în ultimii doi ani să-și paveze

¹²¹ Auguste Comte (1798-1857), sociolog și filosof francez, fondator al curentului pozitivist.

¹²² Cornelius Tacitus (cca 55-cca 115 d.Hr.), om politic și istoric roman, întemeietorul istoriografiei latine. În lucrările sale, păstrate fragmentar, se ocupă de istoria Imperiului roman, în secolul I d.Hr.

¹²³ Iulius Cezar (cca 100-44 î.Hr.), om politic și general roman care a avut rolul principal în trecerea de la republică la imperiu în Roma antică.

străzile și să instaleze lumină electrică? Cine știe unde vor ajunge peste două sau trei mii de ani și Negrii din Africa, dacă... nu vor fi până atunci exterminați pentru gloria rasei albe!

În realitate, orice ramură a familiei umane are dreptul la viață și e dator să lupte pentru ca să-și asigure condițiunii cit mai prielnice de propășire, ca să poată participa și ea la opera de civilizațiune.

Cu atât mai puțin pot fi justificate ura și desprețul pentru vre-una din acele națiuni de elită, a căror operă comună, cum susține Auguste Comte, constituie toată civilizația noastră.

Nu! Nu această concepție primitivă poate servi de criteriu în judecarea marilor conflicte istorice.

*

Aici sunt silit să fac o digresiune din motive personale. Pentru reflectorii conștiinței noastre naționale, care predică războiul sfânt împotriva barbariei teutone, atitudinea pe care am luat-o a fost foarte simplu explicată —prin „marea mea dragoste” pentru Germania și prin mai marea mea „ură” pentru Ruși.

E adevărat că niciodată n-ași avea curajul să vorbesc de pe înălțimile „civilizației românești” cu despreț despre barbaria teutonă. Și chiar mărturisesc că ași fi fericit să găsesc la noi ceva mai mult din barbaria lui Kant¹²⁴, Goethe¹²⁵, Lessing,¹²⁶ Beethoven¹²⁷ sau Wagner. Dar pentru ce ași avea mai mare dragoste pentru Germani decât pentru Francezi? Nu cunosc Germania decât, ca și Franța, aproape numai din cărți.

Și dacă vre-o idee rășărită din cetire găsește răsunset în sufletul meu, niciodată nu-mi vine în gând să judec această idee cu predilecție după obârșia autorului.

E curios că în cei aproape zece ani de când apare „Viața Românească”, de atâtea ori am fost acuzați, de mulți dintre „francofilii” de astăzi, tocmai de *excesivă simpatie* pentru Franța. Pentru că întotdeauna ne-am ridicat împotriva hulei, pe atunci la modă, a spiritului francez „pervertit” și „decadent”.

Ură pentru Ruși? Dar sunt dintre puținii Români din Regat, care au legături intime cu societatea și cultura rusească. Mi-am făcut studiile secundare într-un liceu rusesc. Am crescut în atmosfera marii literaturi ruse. M-am format în mijlocul luptelor și suferințelor, care au frământat marea împărăție la sfârșitul veacului trecut.

Pentru că am trecut anii de tinerețe prin închisorile rusești și prin Siberia? Dar i-am trecut *împreună* cu fiii cei mai aleși ai poporului rus. Cu mulți din fruntașii de astăzi ai vieții publice din Rusia am hrănit pe aceleași scânduri, cu sângele nostru, fauna specifică a pușcăriilor moscovite. Și în orice caz, ce vină are poporul rus, el—cea dintâi și cea mai mare victimă a „stării de lucruri, care a determinat și încercările îndurate de mine? Pentru ce să-l urăsc? Pot invoca tot ce am scris în cursul unui sfert de veac al vieții mele de publicist. Nu se va găsi un cuvânt de ură la adresa poporului rus.

Mai mult. (Suntem între prieteni, și deci îmi pot permite aceste intimități). De atâta vreme iau parte la viața noastră publică. Am dat eu, odată măcar, dovadă că ura, patima personală, dorul de răzbunare pot înrâuri actele și judecățile mele? Am susținut totdeauna cu multă pasiune ideile mele, însă nu numai că în același timp m-am silit să judec obiectiv pe adversarii mei, dar, cum am spus, am văzut în ei niște colaboratori în căutarea adevărului. Mulți m-au

¹²⁴ Immanuel Kant (1724-1804), filosof german, unul dintre cei mai mari gânditori din perioada iluminismului în Germania. Reprezentat de seamă al idealismului critic, Kant a exercitat o influență considerabilă asupra filosofiei și culturii europene.

¹²⁵ Johann Wolfgang Goethe (1749-1832), unul dintre cei importanți poeți german, cu un prestigiu și influență deosebite asupra literaturii universale.

¹²⁶ Gotthold Ephraim Lessing (1720-1781), filosof și scriitor german, un reprezentant de seamă al iluminismului în Germania.

¹²⁷ Ludwig van Beethoven (1770-1827), unul dintre cei mai importanți compozitori ai lumii.

dușmănit și mă dușmănesc, dar pe cine am „dușmănit” eu, pentru ca cineva să fie îndreptățit de a explica prin patimă personală atitudinea mea în acest mare moment istoric?

Să vorbesc și mai deschis. Pentru mine ura și patima personală e o manifestare a unui suflet schilod, care, poate, mai curând merită compătimire. Întrucât mă privește, mi-a fost dat să trec prin fundul prăpastiei de umilință și suferință omenească. Dacă am putut îndura toate câte le-am îndurat, este numai pentru că am reușit să-mi oțolesc într-atâta sufletul, încât în fața oricăror vehemente și brutalități, și cât de nedrepte, știu să-mi păstrez cumpătul. Ieșenii, în mijlocul cărora trăiesc al treilea deceniu, știu cum răspund eu la dușmăniile personale.

Dar să revenim.

*

Fără îndoială, fiecare din marile națiuni europene se înfățișează în istorie cu pecetea geniului ei propriu, dar această diversitate, departe de a putea servi de bază pentru aprecierea morală a unui popor, e condițiunea necesară a colaborării lui utile, indispensabilă chiar, cum spune Auguste Comte, pentru opera civilizației universale. Clasificare morală pe acest temei este cu neputință. Doar în sânul fiecărui popor sunt fel de fel de oameni, și în toate—majoritatea covârșitoare a națiunii muncește din greu și suferă. Și, chiar prin munca ei, zidește viața și pune temelii edificiului civilizației.

În faza actuală însă a evoluției sociale, din când în când, colaborarea pașnică a popoarelor, cursul potolit al istoriei, sunt întrerupte prin crize violente: războaiele. Aceasta e tragedia cea grozavă a istoriei. Războaiele izvorăsc din conflicte de interese și de aspirațiuni. Și întrucât în cazul acestor conflicte omenirea încă n-a descoperit vre-un mecanism juridic, care să facă cu putință rezolvarea lor pe temeiul strict al Dreptului, popoarele sunt silit să recurgă la forță,—ultima ratio. Victoria sau înfrângerea își dă verdictul; analiza critică a cauzelor supuse tribunalului Istoriei o fac baionetele și tunurile de asediu.

Punctul de vedere al filozofiei istoriei și al omului de stat din vre-o țară beligerantă desigur diferă. Dar nici într-un caz, nici în celălalt, împărțirea popoarelor în „simpatice” și „nesimpatice” nu poate servi de temei pentru judecata unui conflict internațional.

Filozofia istoriei judecă conflictul din punctul de vedere al rezultatului, la care el poate duce în ce privește evoluția universală. În lupta seculară între împărăția persană și cetățile Eladei, în judecata noastră nu simpatia sau antipatia pe care ne-ar putea-o inspira individual Grecii sau Perșii poate fi hotărâtoare. Elada a putut admira ca pe un erou național pe Ulise, care nu se jena să tragă pe sfoară și pe protectoarea lui, Atena Palada, și poate fi privit ca prototipul „cavalerului de industrie” modern; Perșii au putut concepe o religie atât de idealistă și spiritualistă, cum a fost cultul lui Ormuzd și Ahriman; Grecii puteau fi perfizi, versatili, venali, perversi. Ionienilor nu le-a rămas necunoscut nici unul din viciile, care degradează omenirea; Perșii puteau fi sobri, bravi, loiali,—oroarea lor de minciună a rămas legendară.

Fie! (Fac abstracție aici de masele muncitoare, care, robite într-o parte și într-alta, chiar în destinul lor crud, își găseau și atunci, cum își găsesc și astăzi, justificarea lor morală). Dar în cetățile antice ale Eladei găsim germeii libertății cetățenești, ai demnității individuale, toate premisele civilizației moderne. Triumful lor a asigurat Apusului european toate bunurile, de care poate avea parte civilizația noastră. Triumful oștilor lui Xerxes¹²⁸ ar fi aruncat și Europa în stagnația, de multe ori milenară, a despoțiilor asiatice.

Cum se prezintă, din punctul de vedere al filozofiei istoriei, marele războiu european de la începutul veacului al XX-lea? Nu e atât de ușor să-l reduci la formula simplistă, care delectează presa noastră: „barbaria teutonică” și „militarismul”. „Teutonii” sunt doar una din acele

¹²⁸ Xerxes (520-465 î.Hr.) fiu al lui Darius, el devine rege al Imperiului persan în anul 480 î.Hr. Participă la războaiele împotriva polisurilor grecești (războaiele medice) dar este înfrânt la Termopile și Salamina. A murit asasinat.

frunțașe națiuni admirate de Auguste Comte, iar militarismul va exista atâta timp, cît nu se va găsi un alt mijloc de a rezolvi conflictele de interese și aspirațiuni dintre popoare decât puterea armelor. Până atunci, nu este numai dreptul, dar și datoria fiecărui stat de a-și dezvolta puterea militară, ca să poată veghea la apărarea intereselor sale. Și, în faza actuală a vieții istorice, energia, dezvoltată de un popor în această direcție, e cel mai sigur criteriu al vitalității sale. Oricît de triste ar fi aceste constatări din punctul de vedere al unui moralist, dar ele nu pot fi contestate de nici un istoric și de nici un om de stat. Predica contelui Leon Tolstoi de „neîmpotrivre” a răsunat în pustiu în sânul generației noastre.

Cântărirea atât a variatelor motive, care au determinat intervenția în conflict a diferitelor popoare, cât și a rezultatelor posibile ce pot izvorî din el, dă un aspect atât de complex și caleidoscopic acestui moment istoric, încât orientarea este extrem de grea. Dar suntem datori să găsim firul Ariadnei în acest labirint.

Nu toate conflictele dintre popoare, oricît de sângeroase ar fi ele, au, din punctul de vedere al mersului omenirii, aceiași însemnătate. Pot fi războaie de cea mai mare importanță pentru beligeranți, dar care să cadă cu foarte puțină greutate în cumpăna istoriei universale sau chiar să fie indiferente din acest punct de vedere. Ele pot avea caracterul certeii între vecini pentru „zidul despărțitor” sau pentru servitutea de vedere ori de trecere. Dar pot fi și conflicte internaționale, de la rezultatul cărora atârnă directivele mari ale istoriei, care jalonează drumul cel mare al civilizațiunii generale.

Și în conflictul actual situația diferiților beligeranți nu este de o egală valoare istorică.

Chestiunea Alsaciei și a Lorenei, de pildă, se înfățișează ca rezultat al unei mari nedreptăți. De înfăptuirea ei este responsabilă nu numai Germania biruitoare de la 1870¹²⁹, dar toată Europa civilizată, care a tolerat, dacă nu chiar a impus, această violare de conștiință internațională. Dacă Anglia în acel moment nu căuta să se folosească de slăbirea Franței pentru a-și asigura stăpânirea Egiptului; dacă Italia nu găsea în aceiași slăbire, înainte de toate, un prilej prielnic pentru a-și desăvârși unitatea națională prin ocuparea Romei; dacă Rusia nu concentra trupe la granița Austriei învinse la Sadova; dacă aceste trei aliate ale Franței de astăzi, pentru asigurarea viitorului pașnic al Europei, ar fi schițat un gest de protestare, — Franța n-ar fi fost dezmembrată și Bismarck¹³⁰, cu puternicul lui simț de realitate, ar fi reușit să modereze excesul de zel al partidului militar german.

Pentru oricine știe scruta viitorul e clar, oricare ar fi rezultatul războiului actual, că soluția definitivă a problemei Alsaciei și Lorenei nu poate fi dată decât prin revenire la principiile de dreptate internațională: populația franceză din aceste regiuni trebuie să fie redată Franței, precum și populația germană din Alsacia și Lorena nu poate fi despărțită de trupul națiunii mume. Numai atunci relațiunile între cele două popoare de avangardă ale continentului european se pot stabili în așa fel, încât să nu amenințe veșnic pacea lumii.

Cu toate acestea, oricît de însemnată ar fi cearta pentru Alsacia și Lorena pentru națiunile interesate, ea prezintă relativ puțină importanță din punctul de vedere al istoriei universale. Iar în termenii, în care ea este pusă *până acum* de războiul actual, — adică dacă minoritatea franceză din aceste provincii va rămânea sub dominațiunea germană sau dacă majoritatea germană va cădea sub stăpânirea Franței, — ea este chiar indiferentă.

¹²⁹ Autorul se referă la războiul franco-prusian (1870-1871), încheiat cu victoria Prusiei și proclamarea celui de II-lea Reich german, Wilhelm I proclamându-se, la 18 ianuarie 1871 în Sala oglinzilor de la Versailles, împărat al Germaniei unificate (al Doilea Reich).

¹³⁰ *Otto von Bismarck* (1815-1898), om politic german, personalitate remarcabilă a vieții politicii internaționale. A avut o contribuție esențială la unificarea Germaniei și la crearea unui sistem de alianțe europene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Tot așa, dacă anexarea Trentinului constituie o aspirațiune legitimă a Italiei, iar pretențiunile sale asupra Istriei și Dalmației tind a arunca populațiunile slave de sub puterea monarhiei habsburgice, mai mult decât pe jumătate slavă, sub dominațiunea, cu totul străină, italiană: rezolvarea acestei chestiuni, într-un fel sau într-altul, nu poate avea încă înrăurire hotărâtoare asupra evoluției mondiale. Și în realitate, dreptul și dreptatea nu pot fi nediscutabil invocate de nici una dintre părțile în litigiu.

Și, cu mai multă dreptate, putem afirma același lucru despre diferendul dintre Anglia și Germania: va stăpâni Marea Britanie singură mărele sau va fi silită să împartă supremația navală cu Germania, — ce interes are aceasta pentru celelalte popoare civilizate? Doar atâta că un monopol este totdeauna mai puțin prielnic pentru terții decât concurența.

În toate aceste conflicte de interese și aspirațiuni, pot unele state să aibă mai multă sau mai puțină dreptate, pot fi mai mult sau mai puțin „simpatice”, fiecare din neutri poate lua în această privință o atitudine sau alta, dar, din punctul de vedere general, oricât de paradoxală ar părea această afirmațiune, totul se reduce la o ceartă de familie, cum erau pe vremuri și veșnicile războaie între cetățile Eladei.

Cu totul altfel se pune chestiunea când de la soarta unui războiu atârnă însăși directiva istoriei universale. Istoria cunoaște războaie în care, sub aparența ciocnirii dintre popoare, intră în luptă înseși principiile de organizare ale vieții sociale și politice. Aceste războaie determină temeliile, pe care va fi clădită viața civilizată pentru lungi epoci.

Ceia ce poate determina, în aceste cazuri, rolul istoric al unui popor este *forma* în care s-a cristalizat energia lui națională. Fiecare popor, cum am amintit mai sus, poate avea calități și defecte, și oricare din ele are dreptul la viață. Dar, indiferent de însușirile morale și intelectuale, ce le-ar putea manifesta fiii lui, *forma*, în care se încheagă el, creează parcă forță distinctă de însușirile sufletești ale membrilor săi.

Să luăm de pildă Turcia. În privința caracterului Turcului nu există discuțiune: cinstea lui este proverbială, el e sobru, muncitor, curajos, loial, capabil de abnegație și devotament... Dar cunoaște istoria un stat mai prădalnic, mai feroce, mai crud, mai tiranic decât statul otoman? Cum se poate explica această enigmă? Pentru un sociolog explicarea este foarte simplă: *forma de stat*, în care s-au încheat energiile naționale ale Turcilor, anihilează sau neutralizează toate calitățile bune ale acestui popor. Și de aceia istoria Turciei apare ca un ciclu fatal de destrucțiuni, opresiune, stagnațiune și decadență: unde se întindea puterea otomană, viața se stinge și popoarele căzute sub jugul ei nu puteau să reentre în fâgașul civilizației decât după ce puteau scutura acest jug prin răzvrătire și războaie.

Judecînd din acest punct de vedere, Anglia, Franța, Italia, Germania, Austria sunt state zidite pe aceleași temelii comune ale întregii lumi civilizate. Auguste Comte a putut fără ezitare să le cuprindă în aceiași „sinergie europeană”. Pot unele din ele să fie ceva mai înaintate, altele ceva mai înapoiate, dar ele urmează aceeași evoluție și se îndrumează spre aceeași țintă. Luptele dintre ele ar putea duce la „hegemonia” uneia sau alteia, fără ca aceasta să înrăurească evoluția istorică în *caracterele ei esențiale*.

Dacă aceste state ar fi recurs în războiul actual numai la ajutorul Senegalezilor, al Marocanilor, al Ghurkilor sau a Sikhilor din India,—oricât de trist e să vedem că problemele europene se rezolvă prin intermediarul armatelor alcătuite din barbari și sălbatici,—aceasta încă n-ar avea mare importanță: triburile barbare și semi-barbare pe câmpiile Flandrei sunt numai unelte necuvântătoare, simple „mașini de războiu”.

Dar intervenția Rusiei schimbă radical aspectul conflictului european. Nimeni mai mult decât mine nu poate prețui mai mult *posibilitățile* și puterile virtuale ale marii națiuni ruse. *Însă aci se vedește adevărul, mai cu deosebire, că rolul istoric al unei națiuni atârnă de forma, în care s-a încheat viața ei socială și politică.* Imperiul moscovit e descendentul direct din horda tătaras-

că¹³¹). E ultima supraviețuire a despoțiilor orientale în Europa,—o *formă de stat* necompatibilă cu principiile fundamentale, pe care este așezată toată viața socială și politică a lumii civilizate. *Însuși viitorul poporului rus* atârnă de la întrebarea, dacă el va ști să sfarme această formă și-și va putea însuși normele organizației politice și sociale apusene.

Putem spune chiar că armatele Țarului luptă pe câmpiile Galiției nu numai împotriva Puterilor centrale, dar mai cu samă, împotriva aspirațiilor poporului rus. Oricât de extraordinar ar părea, dar în ignorarea ei a condițiilor interne ale Rusiei, opinia publică apuseană nu-și dă samă de loc de această latură a chestiunii. Trebuie să o lămurim, pentru că să vădăm pentru, oricine rezultatele posibile ale marelui războiu european.

Oricât de compact s-ar părea zidul ridicat la granițele Rusiei, spre a feri poporul rus de „contagiunea” ideilor europene el nu este impermeabil. În cursul ultimului veac a fost pus începutul adevăratei culturii rusești, și marea literatură rusă dovedește că ea, în fond, nu este decât un reflex al civilizației generale europene. Astfel s-a născut un conflict ireductibil între noile aspirațiuni ale poporului rus și forma de stat, care îl încătușează. Pentru a arăta cât de intolerabilă este, din acest punct, de vedere, situația în Rusia, ajunge o singură pildă.

Unul din principiile fundamentale ale Apusului îl constituie libertatea conștiinței. Pentru un european, fără libertate de conștiință nici nu există un adevărat sentiment religios. De aceea constatăm la Englezi, poporul cel mai religios poate din Europa, și cel mai mare respect pentru libertatea conștiinței. Dar această libertate este cu desăvârșire necunoscută în imperiul Țarilor, cu toate că el se prezintă ca cel mai extraordinar conglomerat de confesiuni. În Rusia nu numai un funcționar nu-și poate păstra serviciul, dacă nu prezintă la anumite date ale anului certificatul că frecventează regulat, el și familia lui, serviciul bisericesc, că se spovedesc și se împărtășesc în zilele fixate pentru aceasta, dar statul intervine în viața internă a familiei, controlează educația religioasă care se dă copiilor, și se crede în drept să sustragă pe aceștia cu totul puterii părintești, când găsește că părinții nu au destulă evlavie. Europeanii cu greu își pot închipui atmosfera morală, în care trăiește, în aceste condiții, societatea rusească. Faptul că marele Leon Tolstoi¹³² a fost afurisit de Sinod, care n-a dat voi preoților să binecuvânteze măcar mormântul său, a fost înregistrat de presa europeană cu uimire, —ea nu și-a dat samă că pentru Ruși aceasta a fost o consecință fatală față de un om, care și-a permis să facă o nouă traducere a Evangheliei, diferită de textul consacrat de Sf. Sinod.

E o simplă ilustrație, și nu cea mai însemnată, a adevărului adânc că Rusia, ca stat, este organizată pe alte baze decât ale Dreptului public al lumii civilizate. Este o țară, cum s-a exprimat un savant german, pentru a caracteriza despoțiile, *fără drept public*. Din acest punct de vedere, Auguste Comte a avut, dreptate să o excludă din „sinergia europeană”.

Și amestecul în „cearta de familie” a statelor apusene a unei astfel de țări dă înțelesul istoric adânc al acestui războiu.

Ca pentru oricare stat despotice, pentru imperiul moscovit mijlocul cel mai sigur de a împiedica deșteptarea poporului și a reîntări temelile absolutismului—este o politică agresivă în afară. Ultimii împărați ai Rusiei au făcut experiențe concludente. Dacă războiul nenorocit din Crimeea a silit pe Alexandru al II-lea¹³³ la oarecare concesiuni, în ce privește mai cu samă administrația locală și organizația judiciară, succesul împotriva Turciei i-a îngăduit lui și succesurului său, Alexandru al III-lea¹³⁴ să reducă aproape la nimic aceste concesiuni. Înfrângerea din

¹³¹ Vezi Lavissee et Rambaud, *Histoire generale*, t. III, p. 774 urm.

¹³² *Lev Nicolaevici Tolstoi* (1828-1910), scriitor rus, considerat unul dintre cei mai importanți romancieri ai lumii.

¹³³ *Alexandru al II-lea* (1818-1881), țar al Rusiei (1855-1881), mare duce al Finlandei și rege al Poloniei. A promovat o serie de reforme, dar a murit asasinat.

¹³⁴ *Alexandru al III-lea* (1845-1894), țar al Rusiei (1881-1894). Spre deosebire de tatăl său, a fost un monarh conservator.

Manciuria¹³⁵ i-a impus lui Nicolae al II-lea¹³⁶ concesiuni și mai mari, până la un simulacru de constituție. Dacă un prim-ministru rus a putut să spună și acum în Dumă: —„slava Domnului, noi nu avem regim constituțional”,—totuși spre a stârpi din rădăcina „buruiana apuseană”, care altfel poate servi ca punct de plecare pentru o nouă stare de lucruri, ocărnuirea din Petrograd a fost silită să reia „tradiția glorioasă” a Țarilor,—și numai realizarea testamentului lui Petru cel Mare¹³⁷ poate acum consolida edificiul țarismului care începe să se clatine.

De altfel politica de cuceriri, neînfrânata sete de expansiuni teritoriale, este o condiție de viață pentru *toate* despoțiile orientale. Plecând de pe platoul Iranului, Persia tot creștea, mergând din triumf în triumf, până ce a ajuns la țărmurile răsăritene ale mării Egee; stăvilită în puterea ei de expansiune de Elada, ea a trebuit să se prăbușească. Tot așa, valul năvălirilor otomane, respins de la zidurile Vienei, a atras fatal după sine epoca de decădere și de ruină.

Și pentru Țarii moscoviți se pune aceeași întrebare fatală. Noi cuceriri, noi anexări de teritoriu, expansiune în Asia minoră, în Balcani, Constantinopolul, Dardanelele, țărmurile Mediteranei, apoi... ale Oceanului Atlantic—sau prăbușire.

Ah! Mi se va spune: visuri, fantazii, exagerări!...

Am în mâinile mele cartea scrisă de unul din cei mai de samă învățați și oameni politici ai Rusiei, „La crise russe” de Paul Milioukov (Paris, Librairie Universelle, 1907). În ea găsesc o hartă foarte sugestivă, care ne înfățișează expansiunea statului moscovit în ultimele cinci veacuri. În a doua jumătate a veacului al XV-lea, sub Ioan al III-lea, acest stat formează un mic pătrat în jurul Moscovei, cu puțin mai întins decât regatul României de astăzi. (Pe atunci Moldova cuprindea Bucovina și Basarabia). De atunci, din veac în veac, și chiar din deceniu în deceniu, pata roșiatică de pe hartă tot se întinde. Înspre Nord și înspre Răsărit, până la Marea înghețată și până la Oceanul Pacific,—ca o lentă penetrațiune a vastelor teritorii, prin cotropire și asimilare treptată a diferitelor triburi primitive. Dar spre Sud și spre Apus caracterul expansiunii moscovite este altul. Spre a o caracteriza voi rezuma în câteva cuvinte istoria anexării Ucrainei.

Această istorie se începe prin tratatul de „Uniune reală” între Ucraina și imperiul moscovit în a doua jumătate a veacului al XVII-lea (1654), încheiat între hatmanul Ucrainei Bogdan Chmielnicki¹³⁸ și Țarul Alexei Mihailovici¹³⁹, tatăl lui Petru cel Mare Ucraina căuta prin acest tratat să se asigure împotriva Poloniei, dar câtuși de puțin n-a înțeles să-și piardă libertatea națională. Cit de flexibilă a fost la început legătura între cele două state, se poate vedea din faptul că Ucraina n-a păstrat numai o organizație distinctă de stat cu armata ei proprie, dar și-a rezervat și dreptul de a duce o politică internațională distinctă. La un moment dat chiar se constată o conjunctură extraordinară: Rusia, aliată cu Polonia, duce Războiul împotriva Suediei, iar Ucraina, aliată cu Suedia, dușmanul Rusiei, duce Războiul împotriva Poloniei, aliata acesteia! Dar ruptura de Polonia a fost scump plătită de poporul ucrainean. Treptat, el a pierdut

¹³⁵ Este vorba de războiului ruso-japonez (1904-1905), în care Imperiul rus, spre surprinderea generală, a fost învins.

¹³⁶ Nicolae al II-lea (1868-1918), ultimul țar al Rusiei (1894 -15 martie 1917). Deși nu a dorit războiul, el a fost obligat să se conformeze sfaturilor venite din partea sfetnicilor țări și a militarilor de rang înalt. A fost asasinat de către bolșevici.

¹³⁷ Petru cel Mare (1672-1725), a condus Rusia din 1682 până la moartea sa. A promovat o serie de reforme care au contribuit la modernizarea Rusiei după model occidental. I se atribuie un testament prin care se trasează un plan de sporire a Rusiei în lume și de realizare a unor anexiuni. După multe cercetări, documentul este apocrif.

¹³⁸ Bogdan Hmelnițki (1595-1657), hatman al cazacilor zaporogeni din Ucraina. A condus rebeliunea împotriva Uniunii polono-lituaniene (1648-1654). A încheiat tratatul de la Pereiaslav (1654) cu Rusia, ceea ce a dus la pierderea independenței Ucrainei.

¹³⁹ Alexei Mihailovici (1629-1676), țar al Rusiei (1645-1676). A purtat războaie cu Polonia și Suedia.

dreptul de a duce o politică internațională independentă; apoi armata sa; apoi organizația de stat; apoi și umbra de autonomie administrativă; abia un veac după uniune, printr-un ucuz al Caterinei¹⁴⁰, descendenții mândrilor cazaci ai lui Bogdan Chmielnicki au fost transformați în iobagi și distribuiți cu zecimile de mii pe la favoriții ei. În sfârșit, până și numele de „Ucraina” și „popor ucrainean” au fost puse la index. Și astăzi în „Novoie Vremia” se poate scrie că trebuie dat pe mâna călăului oricine pretinde că e Ucrainean. Căci Ucrainenii nu mai există. Există numai „Rușii mici”!...

Guvernul Țarilor a reușit atât de mult în opera lui de opresiune încât în apusul Europei, în afară de puținii specialiști, aproape nimeni nu știe că în tot sudul Rusiei, sub eticheta de Ruși mici, trăiește un popor de peste 30 de milioane, un popor slav, dar care, din punctul de vedere al originii, al limbii, al tradiției sale istorice, al vechii sale culturi, se deosebește adânc de poporul rus, alcătuit în mare parte din triburi mongole slavizate. Tot așa de mult cum, de pildă, și alte popoare slave, Bulgarii, Sârbii, Cehii, Polonii, etc. Pentru ca să nu fiu învinuit aci de exagerare, voi invoca mărturia chiar a Academiei de științe din Petrograd. În ședința sa din 30 Ianuarie 1905, cel mai învățat corp al Rusiei, pe baza cercetărilor specialiștilor ruși, afirmă că graiul „Rușilor mici” nu constituie un dialect al limbii ruse, ci e o limbă slavă independentă, ca și celelalte limbi slave, cum sunt cea poloneză, cehă, bulgară sau sârbă, și că națiunea lor e distinctă de cea rusă.

În trecut fie zis, dacă astăzi Rusia a căutat să anexeze Galiția, și și-a inaugurat „emanciparea” acestui pământ slavon de sub jugul austriac, schimbându-i numele în „Rusia roșie” desființând școli rutene (numele sub care sunt cunoscuți în Austria, Ucrainenii), deportând pe Mitropolitul Szepticki, împreună cu episcopii și preoții lui, aceasta constituie ultima verigă în lupta pentru suprimarea poporului ucrainean: cât timp există pe pământ un colț, în care poate înflori cultura ucraineană, omorătorii acestui neam nu pot fi siguri de impunitate. Din focarul galițian oricând poate porni scânteia, care să aprindă pojarul între cei 30 de milioane de robi de sub jugul moscovit. Istoria Ucrainei, în diferitele ei faze, se repetă și față de Polonia, de Lituania, de provinciile Baltice, de Finlanda, de Basarabia.

Ah! Basarabia! Aci suntem în directă legătură cu istoria Ucrainei. Lovitura decisivă, adusă independenței ucrainene, a fost dată prin bătălia de la Poltava, din 1709¹⁴¹, când a fost înfrânt hatmanul Mazepa¹⁴², aliatul lui Carol al XII-lea¹⁴³. Peste un an, armatele lui Petru au și trecut în Moldova¹⁴⁴. De atunci se începe acea politică a Rusiei, care în curs de două veacuri a dus la nouă invaziuni în țările românești și care tinde astăzi să fie consacrată prin cucerirea strâmtoarelor, cu ajutorul aliaților Francezi și Englezi, și... al României.

¹⁴⁰ *Ecaterina al II-a, cea Mare* (1729-1796), țarină a Rusiei (1762-1796). În timpul domniei sale, Imperiul rus a cunoscut o ascensiune semnificativă sub raportul forței și întinderii teritoriale. Între altele s-a realizat împărțirea Poloniei, între Rusia, Prusia și Austria (1772, 1793, 1795).

¹⁴¹ *Bătălia de la Poltava* a avut loc la 27 iunie/8 iulie 1709 între armatele suedeze și cele ruse. A fost una dintre confruntările majore din cadrul războiului nordic (1700-1720). Victoria rușilor, conduși de Petru cel Mare, a evidențiat declinul Suediei ca putere nordică, locul ei fiind luat de Rusia.

¹⁴² *Ivan Mazepa* (1639-1709) A fost desemnat în 1687, cu sprijinul Rusiei, hatman al Ucrainei. A dus o politică de modernizare și de întărire a bisericii ortodoxe, construind, între altele, mănăstirea Lavra. Spre sfârșitul vieții a dus o politică antirusă. Mazepa a avut legături și cu românii, fiind cunoscută relația sa cu domnitorul Constantin Brâncoveanu.

¹⁴³ *Carol al XII-lea* (1682-1718), regele al Suediei (1697-1718). Rănit în bătălia de la Poltava, el s-a retras în Imperiul otoman, la Tighina. Ulterior relațiile cu otomanii s-au răcit, astfel că sultanul Ahmed III a atacat orașul pentru a-l captura și a-l duce la Constantinopol (1714) A reușit să scape și a ajuns în Suedia și a reluat lupta împotriva Norvegiei. La sediul cetății Fredriksten a fost ucis de un glonț rătăcit. Acest fapt a dat naștere teoriei că regele suedez a fost, de fapt, asasinat.

¹⁴⁴ Este vorba de tratatul de la Luțk (13 aprilie 1711) dintre țarul Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei. Expediția lui Petru cel Mare împotriva otomanilor s-a soldat cu înfrângerea de la Stănilești (7/18-11/22 iulie 1711).

Acesta este momentul decisiv pentru destinele țarismului rusesc. Înfrânt, pentru el va începe refluxul fatal, ca și pentru puterea otomană sub zidurile Vienei, și astfel el va fi silit, și înăuntrul, să capituleze în fața aspirațiilor de libertate ale poporului rus. Și statul rusesc întreg va trebui să fie reclădit pe temelii comune tuturor țărilor civilizate. Rusia va putea intra în „sinergia europeană” ; „Asia” va fi gonită definitiv din Europa. Triumfător însă, el nu numai își asigură pentru lungi decenii, și poate chiar pentru secole, forma absolutistă de stat, dar pune bazele solide pentru expansiunile ulterioare, și mai cu samă își asigură, nu hegemonia, dar o adevărată prepotență în toată Europa: acțiunea mondială încercată sub Darius I va fi desăvârșită sub Nicolae II.

În adevăr, nu putem hrăni iluzii. În cazul biruinței Împătritei înțelegeri — Rusia, și *nu* vreunul din celelalte state aliate, va ajunge la hegemonie pe continentul european.

Anglia, în politica ei mondială, urmărește supremația navală. Prin situația ei insulară, ea nu vrea și nici nu poate tinde la hegemonie pe continent. Franța, prin populația ei din ce în ce mai scăzută, de mult a pierdut orice putință de a năzui la dominațiune în Europa. Iar în ce privește Italia, ca oameni serioși, nu vom pierde timpul pentru a discuta șansele ei la hegemonia europeană.

În aceste condiții, nu e greu să ne dăm samă cum se va răsfrânge, în ce privește direcți-va istoriei universale, hegemonia imperiului moscovit. Reacțiunea, care o jumătate de veac a apăsât asupra istoriei moderne în urma congresului din Viena¹⁴⁵, mulțumită rolului însemnat asigurat în concertul european Rusiei de armatele lui Alexandru I,¹⁴⁶ e o icoană prea ștersă pentru viitorul popoarelor europene în cazul triumfului armatelor lui Nicolae al II-lea. Rusia întotdeauna a jucat rolul de armată de rezervă a reacțiunii universale. Chiar în situația ei de până acum, ea forma punctul de sprijin pentru toate reacționarismele. Până și „militarismul german”, în formele lui mai exagerate, nu are altă bază și altă obârșie. Dacă cele patru milioane de voturi socialiste în Germania n-au reușit să doboare rămășițele feudalismului, în special în Prusia, cauza principală trebuie căutată în situația politicii europene, datorită acestei forțe de reacțiune universală.

Astfel, nu este o simplă analogie între războiul actual și lupta dintre Persia și Elada. Și atunci despoția orientală, ca formă de stat singură cunoscută Asiei, amenința să distrugă în cetățile Eladei forma de stat liberă, care cuprindea în sine toate posibilitățile viitorului european. După aproape două milenii și jumătate, valurile amenințătoare ale Asiei, respinse de mai multe ori sub diferite forme, încearcă astăzi un nou și ultim asalt împotriva forme de viață, în care s-a încheat lumea civilizată.

Din punctul de vedere al filozofiei istoriei, acesta este rostul adevărat al marelui război european. De aceea, dacă se pot trece cu vederea Franței și Angliei Senegalezii și Indienii lor, tot așa de puțin însă li se poate scuza că, în certurile lor de vecinătate, au recurs la puterea colosului rus, cum istoria n-a certat acelor cetăți elene, care au ajutat oștirile Asiei în încercarea lor de a sugruma Elada.

Am analizat până acum, ca un simplu spectator, grozava dramă care se desfășoară înaintea noastră. Dacă d-nii Albert Honigman și Nicu Filipescu, sau alți reprezentanți ai conștiinței naționale românești în clipa de față, nu văd în cataclismul care zguduie Europa din temelie,

¹⁴⁵ *Congresul de la Viena* (1 noiembrie 1814-9 iunie 1815) a pus capăt războaielor napoleoniene și a instaurat o nouă ordine conservatoare, ale cărei cuvinte cheie au fost restaurație și „legitimism”. Primul termen avea în vedere readucerea pe tron a dinastiilor care fuseseră îndepărtate în urma unor revoluții sau a altor evenimente cu rezonanță, iar al doilea reprezenta era o teorie monarhică prin care se aprecia că un principiu esențial al statului este dreptul la tron al dinastiilor legitime și puterea absolută a acestora.

¹⁴⁶ *Alexandru I* (1777-1825), țar al Rusiei (1801-1825). În prima parte a domniei a încercat să introducă reforme, dar în partea a doua le-a anulat. A fost protagonist al războaielor napoleoniene, reușind să respingă agresiunea lui Napoleon în Rusia.

decât cearta dintre Franța și Germania pentru Alsacia și Lorena și socot că legitimele lor simpatii latine îndreptățesc campania furibundă împotriva Germaniei: expunerea de mai sus, care rezumă judecata mea asupra acestui conflict,— făcând abstracție de punctul de vedere special românesc, — va lămuri pe cetitorii-prieteni, pentru ce nu pot urma pe numiții corifei ai „Acțiunii Naționale” în „simpatiile” lor, — cu rizicul chiar de a fi ținut pentru veci ca trădător și înstrăinat.

Dar, la urma urmelor, nu „simpatii” și sentimentalisme de această natură pot fi hotărâtoare pentru acțiunea politică a unei țări. Și sunt convins că, spre cinstea bărbaților din fruntea „Acțiunii Naționale”, și ei au fost siliți să ia atitudinea pe care au luat-o de motive mai realiste, — de concepția, pe care și-au format-o asupra problemei românești. Din nenorocire, nici pe acest teren nu ne putem întâlni.

*

Nu pot admite însăși concepția problemei noastre naționale, care se afirmă tot mai mult în opinia publică: nu pot admite opunerea Ardealului Basarabiei, nici trocul unei provincii românești pentru alta — acest dezgustător negoț al sufletelor românești.

Românii formează o masă compactă de aproape 14 milioane, întinzându-se pe ambele versante ale Carpaților între Nistru, Tisa, Dunăre și Marea Neagră. Deși acest teritoriu este astăzi împărțit între patru state deosebite, pentru orice Român conștient, toată această populațiune formează un singur popor. Directiva generală a acțiunii noastre politice internaționale nu poate tinde decât la un singur scop: mai curând sau mai târziu întreg poporul românesc trebuie să ajungă să formeze un singur organism politic.

Împrejurările ne pot impune, în ce privește realizarea acestui scop — singurul *ideal național* vrednic să ne lumineze cărarea istorică — o *tactică*, care ne va sili, într-un moment dat, să îndreptăm mai cu deosebire eforturile noastre într-o direcție sau alta. Dar tot ce ar putea compromite realizarea acestui scop, în întregimea lui, implică *renunțarea la idealul național*. Și orice popor, care renunță la idealul său de plenitudine a vieții naționale, prin aceasta chiar se resemnează la o viață de nemernicie, premergătoarea ruinei și morții.

Desigur, condițiunile speciale ale Regatului Român, precum și ale diferitelor provincii de sub dominația străină, pun în fața activității politice din fiecare regiune diferite programe și scopuri politice particulare. Dar toate aceste programe și scopuri trebuiesc *coordonate* și chiar *subordonate* acțiunii unitare a neamului românesc.

Întrucât însă în hotarele Regatului Român este cuprinsă mai mult decât jumătate din neamul românesc întreg și întrucât acest regat constituie singur—din toate „țările locuite de Români” — un organism politic de sine stătător, cu o inițiativă și o impulsie proprie în sfera raporturilor internaționale, rezultă de la sine că acestui regat îi incumbă sarcina de a conduce acțiunea unitară; a întregului neam românesc. Reușita acestei acțiuni atârână în primul rând de puterea de vitalitate, de măsura prosperității, de gradul de cultură și de conștiință politică ale acestui stat.

Din cauza acestei situațiuni, este firesc, pe de o parte, pentru Români din toate țările subjugate, să-și îndrepte toate privirile și toate nădejdlile spre România liberă, coordonând și subordonând acțiunea lor acțiunii Regatului Român, iar pe de altă parte Regatul Român nu poate și *nu are dreptul*, fără să-și renege însăși misiunea ce i-a impus istoria, să sacrifice și să înstrăineze pentru vecie vreuna din țările românești.

Ca un popor, care nu și-a găsit încă o așezare politică definitivă, Români, față de marele război european, menit să reconstruiască organizația politică din această parte a Europei pe noi temelii, sunt datori să-și adapteze atitudinea numai în vederea scopului lor național, punând mai presus de toate, ei—mai mult decât oricare altă națiune, interesul lor național, «sacru egoism» al neamului.

Istoria a fost prea mașteră cu noi. Fierul ei rece a tăiat fără milă în bucăți pământul nostru, pentru ca să fim îndreptățiți astăzi de a înlătura orice alte considerațiuni. Nu „simpatii” pentru una sau alta din națiunile beligerante, nici măcar speculațiuni asupra filozofiei istoriei ne pot da directiva acțiunii noastre politice.

Poate Franța, cu drept și dreptate, revendica Alsacia și Lorena, pot fi oricât de legitime aspirațiunile Italiei asupra Trentinului și oricât de temeinice pretențiunile Serbiei asupra Dalmației, dar noi nu avem dreptul de a compromite viitorul neamului nostru pentru revendicările și aspirațiile *altora* nu avem dreptul de a arunca din nou în vasalitate Regatul Român, abia după vreo trei decenii de la emancipare, nu avem dreptul de a sacrifica nici un petec din pământul românesc, nu avem dreptul de a vărsa sângele flăcăilor noștri, — decât pentru întărirea și mărirea Statului nostru și pentru a asigura viitorul neamului întreg, *fără să fie excluse nici una din ramurile lui răzlețite*.

Dacă această concepție este adevărată, România nu-și poate pune forțele în cumpăna războiului decât alături de Puterile Centrale,— fiindcă numai astfel, pe lângă rezultatele imediate, ea își rezervă și toate *posibilitățile* viitorului.

În adevăr, triumful Quadruplei Înțelegeri, care pentru noi înainte de toate înseamnă triumful Rusiei, nu poate duce, în cazul cel mai bun, decât la vasalitatea de fapt a Regatului Român, la subjugarea lui colosului moscovit și în același timp la renunțarea pentru totdeauna la cele două milioane de Români din Basarabia, ai căror părinți și strămoși au contribuit și ei, făcând parte din Moldova, la înălțarea României. Față de acest rezultat orice compensațiuni ni s-ar propune nu sunt dăcic promisiuni falacioase.

Din conflictul european Statul Român nu trebuie numai să iasă mărit și întărit, ci în același timp trebuie să pregătim și să asigurăm etapele ulterioare ale evoluției noastre politice. În vederea aceasta suntem datori să ne dăm bine sama de situația noastră față de națiunile vecine.

Aruncând o privire pe hartă, e ușor de constatat că întreg bazinul Dunării, de la poalele Alpilor până la Marea Neagră, și de la munții Boemiei până la hotarele Albaniei și Greciei de nord, formează din punctul de vedere geografic un imens teritoriu, care fatal leagă destinele istorice ale tuturor neamurilor așezate pe el. Pe de o parte marea arteră a Dunării servește pentru a stabili o legătură intimă între toate regiunile acestui bazin, pe de altă parte diferitele regiuni ale lui adăpostesc națiunile cele mai variate și prezintă condițiunile necesare pentru prosperitatea și propășirea lor.

Toate națiunile din bazinul Dunării însă, luate fiecare izolat, sunt prea slabe, pentru ca să poată constitui state cu desăvârșire independente unul de altul, și destul de tari, pentru că să reziste încercărilor de cotropire de către vre-una din ele, iar interesele lor economice, pe baza chiar a unității geografice a acestui vast bazin, le impun o organizație mai mult sau mai puțin strânsă.

Lupta de mai multe ori seculară între cele trei imperii vecine, Rusia, Austria și Turcia, a împiedicat însă organizația politică definitivă a tuturor acestor națiuni, precum tot ea a dus la sfărșimarea neamului românesc în patru bucăți.

În fața situației concrete a tuturor grupurilor etnice din bazinul Dunării, în urma retragerii Turcilor din Europa, ele au înaintea lor numai două căi: o confederație liberă între ele, care să le asigure fiecăruia o dezvoltare națională neîmpiedicată, și să le dea o putere de rezistență îndestulătoare împotriva cotropirii din afară. Din toate aceste grupuri etnice Românii sunt relativ cei mai numeroși, formează o masă mai compactă și au și o situație geografică mai privilegiată: ei stăpânesc poarta principală a întregului bazin, gurile Dunării, precum și citadela lui cea mai importantă, zidul Carpaților. Românilor, prin urmare, viitorul, dacă popoarele din bazinul Dunării vor ști sau vor putea să-și apere libertatea națională împotriva cotropirii din afară, le asigură rolul de frunte între ele.

În afară de această cale, a confederațiunii libere, bazinul Dunării nu poate avea decât o singură soartă: *cotropirea rusească*.

Toată istoria Rusiei, cu al ei *Drang nach Süden*, nu este decât o îndărătnică îndrumare spre acest din urmă rezultat. În poemele populare rusești Dunărea de mult este cântată ca un fluviu național.

Pentru imperiul moscovit războiul actual, în caz de biruință, dă toate chezașiile pentru realizarea acestui vis: prin anexarea Galiției, prin cucerirea Constantinopolului și a strâmtorilor și prin dominațiunea în Balcani,—ca revendicări *minimale* ale Rusiei biruitoare,—România ajunge de fapt o enclavă rusească, subjugată economiceste prin stăpânirea strâmtorilor, subjugată sufletește prin instalarea la Constantinopol a unui patriarh rus (Rușii de mult spun că, numai prin cucerirea Constantinopolului de către ei, patriarhul grec din Țarigrad va ajunge în adevăr un patriarh ecumenic, căruia li *vor fi subordonate toate bisericile ortodoxe naționale*), neavând contact cu restul lumii decât prin hotarul Ungariei îndușmănite. În aceste condițiuni, zilele chiar de libertate aparentă pentru România vor fi numărate. De aci Rusia, puterea covârșitoare în Europa, nu va avea decât un pas de făcut pentru „emanciparea” și a celorlalte neamuri slave de sub dominațiunea Habsburgilor, pentru ca să ajungă până la munții Tirolului și țărmurile Adriaticei, și atunci... neamul românesc va fi fost de mult dizolvat în valurile triumfătoare ale slavismului sau, mai bine zis, ale panrusismului.

Așadar, în cumpănă pentru „simpatiile” noastre, între Puterile Centrale și Quadrupla înțelegere, nu este Ardealul, pe de o parte, și Basarabia, pe de altă parte. Dacă ar fi numai atâta,—adică dacă s-ar discuta numai *prioritatea*, bine înțeles, între cucerirea Ardealului sau a Basarabiei,—s-ar putea justifica simpatiile pentru Quadrupla înțelegere: în Ardeal și Ungaria Români sunt de două ori mai numeroși decât în Basarabia, și ei formează elementul cel mai sănătos și mai mândru al națiunii noastre. Dar realitatea, în afară de toate predilecțiile noastre, nu pune chestia în acest fel. Ni se cere nu numai să renunțăm *pentru totdeauna* la Basarabia,—și nu avem dreptul să vindem două milioane de suflete românești nici pentru Ardeal și nici pentru universul întreg. Dar ni se cere și mai mult. Ni se cere ca, în schimbul *aparenței* de unire cu Români din Austria și Ungaria, să renunțăm la libertatea Regatului Român, să renunțăm la misiunea noastră națională la gurile Dunării, numai pentru plăcerea de a fi înecați în oceanul rusc, împreună cu Bucovina și Ardealul,—„unirea” unui mormânt comun...

Eu nu renunț la Ardeal și Bucovina. Eu ași socoti o crimă de neiertat să precupețesc Ardealul și Bucovina fie pentru Basarabia, fie pentru lumea întreagă.

Și aici rog pe cetitorii mei prieteni să-mi îngăduie încă o paranteză personală.

Numai cu un zâmbet de compătimire pot privi gesticulația violentă a celor mai mulți dintre neofiii ardelenismului de astăzi. E cel puțin curios că domnii aceștia, din care mulți nici din fereastra vagonului n-au văzut Ardealul,—fiindcă trenul de lux, care îi transportă, de vre-o două ori pe an în capitala tuturor plăcerilor, trece prin părțile locuite de Români noaptea,—că tocmai domnii aceștia mă învinuiesc că eu trădez Ardealul. Să vorbim cinstit și fără falșă modestie. În ultimii 10—15 ani eu am luat parte activă la viața Românilor de peste munți; sunt în legături intime cu toți fruntașii vieții lor politice și culturale; am fost chemat la sfat în toate momentele de hotărâre, încât Octavian Goga¹⁴⁷ m-a putut numi, într-o scrisoare, „plenipoten-

¹⁴⁷ *Octavian Goga* (1881-1938) poet, prozator și om politic. Este unul dintre fondatorii revistei „Luceafărul”(1902) și secretar al „Astrei” din 1904. Este lider al „tinerilor oțeliți” din Partidul Național Român din Transilvania, reuniți în jurul ziarului „Tribuna”. În 1912 a fost închis de autoritățile maghiare pentru articolele sale de presă. Declanșarea războiului l-a găsit la Paris, de unde s-a întors în România. S-a pronunțat constant pentru intrarea României în război alături de Antantă. În toamna anului 1916 a fost încorporat într-un regiment de infanterie, iar ulterior a lucrat în redacția ziarului „România”, condus de Mihail Sadoveanu. După război, a activat în Partidul Poporului, condus de Alexandru Averescu, în calitate de vicepreședinte. A fost ministrul Cultelor și Artelor (1920-1921) în al doilea guvern Averescu și ministru de interne (1926-1927) în al

țiar al Ardealului în România”. Nu e vorba, mă aștept — nu fără oarecare voluptate — ca acum același Octavian Goga să mi arunce epitetul de „trădător”, precum mi l-a și aruncat părintele Vasile Lucaciu, deși... *astăzi* acești doi luptători ai „Acțiunii Naționale” pot sta alături numai mulțumită mie... Aceasta este partea mea contributivă la „Acțiunea Națională”...

Dar orișicum, nici Octavian Goga, nici părintele Vasile Lucaciu, nimeni nu poate șterge trecutul, simbolizat în acea ramură de măslin, ce mi-a fost oferită de „Comitetul partidului național al Românilor din Ardeal și Ungaria”, depusă la Universitatea din Iași.

Și să mă „răfuiască” astăzi bărbații grandilocvenți, care până ieri nu cunoșteau măcar din vedere ziarele noastre de peste munți, și confundau pe Vaida cu Goga sau pe părintele Cristea¹⁴⁸ cu defunctul Bunea¹⁴⁹?

Da, am îndrăzneala de a afirma, că nimeni în România nu poate pretinde că a dat mai multe probe ca mine de interesul continuu, și fără ostentație, pentru cauza Românilor din Ardeal. Nu numai nu renunț la Ardeal, dar susțin singura politică care ne poate duce la adevărata întregire a neamului, fiindcă de Ardeal în realitate nu ne despart Carpații, ci — Prutul.

Dar mobilizați „legiunea ardeleană”, ca să violentați politica Regatului, și — excludeți din „congresul Românilor de peste hotare” pe Basarabeni! Vă îmbrăcați în doliu pentru că Basarabeni *nu vor să moară*, și sunteți gata pentru aceasta să aprindeți un război între Ardeleni și Basarabeni, pe pământul României libere!

Împotriva *acestui* lucru se revoltă toate fibrele sufletului meu, - *nu* de Basarabean, ci de Român.

Când s-a vorbit despre „Liga basarabeană”, am refuzat să fac parte din ea:

Ardelenii și Basarabeni să facă bine să-și pună toate punerile în serviciul cauzei obștești, sub directiva Regatului.

Durerile unora nu le dau dreptul să sape mormântul altora!...

Pășurile noastre avem dreptul, și chiar datoria, să le spunem cu toții, dar și cu toții să ne supunem hotărârii celor chemați a hotărî.

Altfel cădem într-un păcat fără ispășire. Și-l va plăti neamul întreg...

Cele două politici, în rezumat, se pot caracteriza astfel:

Una, cu entuziasm, lasă Basarabia pradă morții de veci, iar pentru Ardeal, în locul jugului ungueresc, pregătește altul și mai greu, al dominațiunii rusești, și în același timp aruncă pe calea pierzaniei, fără izbăvire, atât Statul Român, cit și Româtimea întregă.

Cealaltă politică, pentru care am ridicat slaba mea voce, afirmă *integritatea idealului nostru național*. Prin înfrângerea Rusiei nu numai că se vor sfărma lanțurile, care încătușează Basarabia ; nu numai că statul român va crește și se va întări; dar se va asigura pentru neamul românesc, întreg și unit, îndeplinirea misiunii sale în bazinul Dunării.

Austro-Ungaria de astăzi trăiește numai în vederea rolului ei istoric util, ca un instrument indispensabil de luptă împotriva tendințelor de cotropire ale Rusiei. După îndeplinirea acestui rol, prin sfârșitul fericit al marelui război european, dacă Monarhia Habsburgică va ști să se transforme pe o bază de dreptate pentru toate naționalitățile din sânul ei, — pentru ca să poată astfel prezida la marea operă de așezare politică definitivă pentru toate popoarele din bazinul Dunării,—cu atât mai bine pentru ea. Dacă nu,— aceste popoare, îngrădite de primejdia rusească, în dosul zidului Poloniei și al Ucrainei reînviată, emancipate de coșmarul ce de veacuri

treilea guvern Averescu. Pleacă din Partidul Poporului și pune bazele Partidului Național Agrar (1932), care, în 1935, fuzionează cu Liga Apărării Național-Creștine, formându-se Partidul Național-Creștin. A sprijinit planurile regelui Carol al II-lea de instituire a unui regim monarhic autoritar. A fost prim ministru în perioada 28 decembrie 1937-10 februarie 1938.

¹⁴⁸ Este vorba de *Miron Cristea* (1868-1939) primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1925-1939). În perioada 1 februarie 1938-6 martie 1939 a exercitat funcția de prim ministru al României.

¹⁴⁹ *Augustin Bunea* (1857-1909) cărturar și unul dintre liderii românilor din Transilvania.

apasă asupra lor, vor pune singure temelile edificiului politic, care va adăposti prosperitatea și libertatea națională a fiecăruia din ele,—și în fruntea lor se va ridica România mare și liberă, străjerul gurilor Dunării și al cetății Carpaților.

*

Astfel, interesul național al României coincide cu interesul istoriei universale, — întrucât, prin înfrângerea Rusiei, se asigură și progresul politic și social general al lumii civilizate și realizarea aspirațiilor noastre naționale. De aci rezultă datoria noastră de a aduce prinosul tuturor puterilor noastre pentru a hotărî soarta războiului în această direcție.

Dar ce putem face noi? Putem noi stăvili grozavul „puhoi” rusesc?

Voi discuta altădată această întrebare. Dar în orice caz, de aci — e departe până la entuziasmul, cu care „Acțiunea Națională” se pleacă înaintea Rusiei, încât să dorească prin glasul marelui trubadur mai bine înfrângerea alături de Rusia decât victoria împotriva ei! E departe și de jubilaria pentru succesele aliaților la Dardanele, care merge până la voluntariatul de detectivi ai contrabandelor de război. E departe de ovațiunile sub balconul ambasadei rusești... Dar conștiința națională, prin organul d-lor Take Ionescu, Nicu Filipescu, Barbu Păltineanu, dr. Cantacuzino, Victor Ionescu, Albert Honigman, A. C. Cuza, Streitman, dr. Istrati, N. D. Cocea, Barbu Delavrancea¹⁵⁰, C. Mille, etc. etc., din simpatie pentru Alzacia și Lorena uită de Basarabia și, pentru aparența de emancipare a Ardealului, rîvnește jugul rusesc pentru Romînia întreagă...

Și iată de ce sînt *trădător și înstrăinat*... Stau singur privind pe fereastră, peste dealul Ciricului și al Aroneanului, la dunga fumurie a colinelor Basarabiei, ce se șterge în zare...

Viața trece pe de lături... îmi rămâne consolarea acestor „convorbiri cu mine însumi”. Le voi relua în numărul viitor.

Sau poate nu le voi mai relua...

C. Stere

Iași, 25 Mai 1915

[„Viața Românească”, anul X, mai, iunie, nr.5-6, 1915, p. 169-194]

31. 23 mai/[5 iunie] 1915, Viena. Telegrama baronului Burián către contele Ottokar von Czernin, prin care evaluează situația României și îi indică să prezinte constant liderilor de la București consecințele negative asupra statului român ale unei Rusiei victorioase în război

Télégramme

Vienne, le 23 mai 1915

Le Baron Burián au Comte Ottokar Czernin

Il est évident que, méconnaissant ses vrais, intérêts et leurrée par les promesses que l'Entente fait miroiter devant ses yeux, la Roumanie a essayé sérieusement à s'entendre avec nos ennemis. Sans nous faire illusion là-dessus nous espérons cependant que par une appréciation saine de toutes les éventualités, et mue par l'égoïsme politique naturel qui la fait agir, la Roumanie saura éviter avant qu'il ne soit trop tard, de s'engager dans une politique pernicieuse pour le pays.

¹⁵⁰ Barbu Ștefănescu-Delavrancea (1858-1918), avocat, scriitor și om politic. În prima parte a vieții a făcut parte din Partidul Național Liberal, apoi a intrat la conservatori. A fost primar al Bucureștiului (1899-1901), ministru al Lucrărilor Publice (1910-1912) și al Industriei și Comerțului (1917-1918) La 19 mai 1912 a fost primit în Academia Română. În perioada neutralității s-a manifestat hotărât în favoarea intrării României în război de partea Antantei.

La question pour la Roumanie n'est pas seulement de savoir ce qu'elle pourra garder, mais encore ce quelle pourra garder. Il est facile de se rendre compte que les acquisitions que la Roumanie pourrait faire à nos dépens sous les auspices de l'Entente seraient fort précaires. Dé plus, et abstraction faite de nos efforts inévitables à regagner ce que nous aurions perdu, une Russie victorieuse et arrivée à son but n'accepterait certainement pas cette situation sur le Balkan, qu'une Roumanie forte et agrandie lui barrât le chemin des détroits, entrava la position dominante de la Russie en Bulgarie et exerça une prépondérance prononcée sur les autres Etats balkaniques, et notamment sur ceux de nationalité slave.

Aux politiciens roumains d'en tirer les conséquences. La défaite de la Russie est une condition de vie pour la Roumanie, vouloir assurer le triomphe de la Russie serait le suicide. Ce sont ces vérités primordiales qu'il nous faudra discuter sans cesse à Bucarest. En outre, nous devons, par un langage calme et assuré éveiller l'impression que nous comptons sur la neutralité de la Roumanie comme sur quelque chose qui va de soi. En même temps il ne faudrait pas cesser non plus de nous enquerir de l'aide militaire de la Roumanie, surtout maintenant après les graves défaites russes.

Ceci pour votre gouverne.

[Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916, ...p. 19]

32. [5]/18 iunie 1915, București. Telegramă ministrului Rusiei la București, Poklevski-Koziell, adresată ministrului Afacerilor Externe, Serghei Sazonov, referitoare la convorbirea cu Ion I.C. Brătianu legată de perspectiva intrării României în război

5/18 juin 1915. N° 340

Bratiano m'a déclaré qu'il était prêt à s'engager définitivement à ce que les actes hostiles contre l'Autriche-Hongrie commencent au plus tard deux mois après la signature de l'entente politique entre les puissances et la Roumanie. Avant l'entrée en action de la Roumanie, une convention militaire doit avoir lieu entre elle et la Russie, pour fixer les conditions de collaboration des troupes russes et roumaines, d'après ce que représentera le champ de bataille au moment où la Roumanie y entrera. Cette même convention doit assurer autant que possible une aide à la Roumanie de la part des alliés, qui consistera en l'envoi en Roumanie des munitions dont elle pourra avoir besoin. M. Bratiano déclara positivement que l'élaboration de cette convention retarderait en aucune façon l'entrée en guerre de la Roumanie. Quand je lui eus fait mes objections sur le délai si éloigné de l'entrée en guerre de la Roumanie, M. Bratiano m'a déclaré qu'il proposait aux Puissances la combinaison suivante: Si les puissances acceptent toutes les exigences politiques de la Roumanie, à la condition que la Roumanie entre en guerre cinq semaines après que cette proposition sera faite, M. Bratiano sera prêt à commencer tout de suite des pourparlers dont le but sera cette convention militaire, et il espère que la Roumanie sera prête pour la guerre, à la date que désirent les puissances; si, néanmoins, cela n'était pas, alors il va de soi que les concessions auxquelles sont, – conditionnellement – prêtes les puissances, perdraient toute valeur et toute importance.

Poklevsky

[Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, p. 194]

33. [7]/20 iunie 1915, Petrograd. Telegrama șefului Statului Major General rus, generalul-locotenent Nikolai Ianușkevici, către Marele Cartier General, privind importanța și necesitatea intrării României în război

7/20 iun 1915. N°285

Références télégrammes Poklevsky n° 339 et 340.

Vue la situation militaire qui ne saurait s'améliorer de sitôt, je trouve qu'il serait très important de ne pas décliner les propositions de Bratiano. Il est certain qu'un réel concours militaire de la Roumanie serait précieux, surtout maintenant, mais comme cela est inaccessible, alors, du point de vue militaire, on pourrait se contenter de son entrée en guerre dans un délai de cinq semaines, car le moment est déjà passé où son concours aurait été le plus favorable. Ce qui importe le plus pour le moment, c'est de ne pas laisser passer l'heure et de fixer définitivement la Roumanie dans notre camp, car son passage dans le camp de l'ennemi est certain, si – ce qui est possible – nous abandonnons la Galicie. Mon opinion est que pour aboutir nous pouvons accepter toutes les conditions politiques posées par Bratiano; la manière de poursuivre les pourparlers, qui est exposée dans le télégramme n° 339, nous paraît la plus conforme au but, c'est-à-dire, après avoir consenti' à toutes les conditions politiques de la Roumanie, l'obliger en échange à entrer en guerre au plus tard dans cinq semaines après cette proposition, et à commencer tout de suite les pourparlers au sujet d'une convention militaire. En général, la manière d'agir est identique à celle qui a été acceptée au moment des pourparlers avec l'Italie. J'y ajouté encore les considérations suivantes, d'un caractère purement militaire:

1° Il est désirable qu'aussitôt après que l'entente militaire sera conclue la Roumanie ferme complètement sa frontière au transit de toute cargaison militaire à destination de la Turquie. Cela peut être fait tout en gardant secrète cette entente pendant un certain temps encore.

2° Pour ce qui est du Banat: il faut réserver à la Serbie la zone qui lui est nécessaire pour la défense de Belgrade. Il serait plus important, du point de vue militaire, que l'espace réservé pour la Serbie soit petit (toutefois pas inférieur à vingt lieues de largeur) mais avec le droit de le fortifier, que le contraire.

3° Pour ce qui est de l'approvisionnement militaire il faut établir avec précision que nous pouvons promettre à la Roumanie des denrées, des chevaux, du bétail, etc., mais pas de munitions, de canons, fusils, etc., dont nous-mêmes nous avons besoin. Cela, c'est les alliés qui pourraient le promettre.

Ianouchevitch

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, p. 194-196*]

34. [12]/25 iunie 1915, București. Telegrama atașatului militar italian la București, maiorul Luciano Ferigo¹⁵¹, referitoare la negocierile dintre România țările Antantei, în special Rusia, privind eventualitatea intrării în război și situația armatei române

Bucarest, 25 Giugno 1915

Sembra che le trattative russo-romene si avvicinino alla soluzione. Circa 10 giorni or sono, il Ministro plenipotenziario di Russia a Bucarest presentò la seguente domanda al Presidente

¹⁵¹ *Luciano Ferigo* (1870-1921), maior, atașat militar al Italiei la București (1913-1917). A avansat până la gradul de general-maior (1918). A încetat misiunea în România la începutul lunii septembrie 1917, preluând apoi comanda unei brigăzi, în luptele aduse de aceasta fiind rănit. A fost căsătorit cu o româncă, Ioana Slamu, murind la București la 6 noiembrie 1921.

del Consiglio romeno, Signor Bratiano: „ Nel caso in cui le trattative diplomatiche fra la Russia e la Romania approdassero ad un risultato positivo, dopo quanto tempo dall'accordo diplomatico potrebbe l'esercito romeno essere pronto a marciare?” Signor Bratiano – quantunque la domanda fosse ben determinata a tale da richiedere una risposta categorica – si espresse in parte evasivamente e in parte rivolgendo a sua volta nuove domande. Rispose che il tempo necessario all'esercito romeno per esplicare un'azione oltre frontiera variava, secondo le circostanze, da 25 giorni a 2 mesi; che, ad ogni modo, la determinazione di entrare nel conflitto rimaneva sempre subordinata alla totale concessione delle richieste territoriali da lui formulate. Chiese, infine, se l'Intesa era in grado di assicurarli il rifornimento delle munizioni, e se la mobilitazione romena avrebbe potuto essere coperta da una maggiore attività per parte degli eserciti russo e serbo.

Come si vede, la risposta del Signor Bratiano non era delle più soddisfacenti, sia perchè non bene determinata, sia perchè implicanti condizioni sulle quali l'accordo appariva irrealizzabile. La totale concessione infatti delle richieste territoriali non può che disgustare la Serbia, mentre – nelle presente condizioni – è essenzialmente sulla buona volontà di questo stato che si deve contare per assicurare il rifornimento delle munizioni alla Romania, giacchè ora non esiste altra linea di transito che quella passante per Salonico et Niso. Analoga considerazione si può fare per quanto riguarda la domanda di coprire la mobilitazione romena con una intensa attività per parte della Russia e della Serbia.

Tre giorni fa la Russia – sempre a mezzo del proprio Ministro plenipotenziario a Bucarest – faceva pervenire al Signor Bratiano una risposta sulle richieste territoriali, secondo la quale si concedeva alla Romania la Bucovina fino alla linea del Pruth e la Transilvania nei limiti dalla Romania agognati; ma si faceva una riduzione circa il Torontal proponendo di lasciare una parte di questo alla Serbia.

Il Signor Bratiano (pasaj neinteligibil n.n.) su alcun punto delle richieste romene; ma che avrebbe immediatamente disposto per l'entrata in azione dell'esercito, quando dette richieste fossero integralmente soddisfatte.

Alla obiezione rivoltagli dal nostro Ministro plenipotenziario circa la difficoltà per parte dell'Intesa di conciliare la concessione del Torontal alla Romania con l'assicurazione circa il rifornimento delle munizioni, il Signor Bratiano rispose che, occorrendo, avrebbe – per il transito di queste – provveduto egli stesso procedendo ad un accordo con la Bulgaria.

Data la presente situazione sul fronte orientale, non è impossibile che la Russia ceda alla Romania su ogni punto. Certo se si avesse potuto prevedere di dover arrivare a tale conclusione, meglio valeva cedere subito; il ritardo non potè che nuocere all'azione militare, mentre rappresenta quasi un'umiliazione per la Russia nel campo politico. Comunque, provvidenziale sarebbe ora fare presto, chè l'attendere potrebbe portare a situazioni tali da indurre la Romania a non più impegnarsi.

Si noti che questo Governo – da quanto è stato detto e si ripete – vorrà gli sia concesso un tempo non certo inferiore a quattro settimane, a decorrere dal giorno della stipulazione dell'accordo per procedere alle operazioni di mobilitazione e di concentramento. Invero tale margine di tempo potrebbe – volendo - essere ridotto alla metà; ma qui evidentemente, si cercano tutti gli appigli per ritardare, sia per mettersi in migliori condizioni riguardo ai rifornimenti, sia (e questa è la causa più influente) per attendere che la sorte prepari una situazione meno pericolosa e, forse anche, un'altra che spezzi gli impegni.

Certo è che il Signor Bratiano, il quale, dinanzi all'imponente problema dell'unità nazionale, ha creduto di poter perdere le migliori occasioni di entrata facile ed efficace nel conflitto solo per il caparbio, mercantile spirito di ottenere di più mentre gli era stato concesso già

abbastanza, il Signor Bratiano, dico, si trova ora sbattuto fra i marosi della responsabilità e del dubbio e cerca velare con la maschera di un'apparente sicurezza le interne battaglie dello spirito. Egli ad ogni modo asserisce che appena gli si concederà il richiesto disporrà per l'entrata in azione; saggio consiglio sarebbe per parte dell'Intesa di approfittare senza ritardo di questi momenti che potrebbero essere fuggevoli.

Fra i molti vantaggi che apporterebbe all'Intesa l'intervento della Romania sarebbe anche quello di far cessare totalmente il passaggio di munizioni tedesche dirette in Turchia, passaggio che, ad onta delle misure prese dal Governo, sembra continui ad effettuarsi in misura non insignificante.

A questo riguardo devo osservare che la corruzione determinata dall'oro tedesco è qui tale da rendere vane in parte molte delle misure governative; si sa – per esempio – che i figli del Ministro Costinesco – di quello stesso intorno a cui si serrano gli uomini d'azione del partito liberale – sono stati implicati in molte delle più losche speculazioni, ritraendo larghi guadagni. A maggior chiarimento ed a conferma dei miei apprezzamenti, unisco qui allegato, il manifesto rivolto, il giorno 20 corrente, dall' „Azione Nazionale” al popolo romeno, per rivelare al pubblico quale ignobile mercimonio si stia ora compiendo in Romania.

Fra i mezzi di cui si servono i Tedeschi per effettuare il contrabbando delle munizioni sono stati già scoperti quelli dei vagoni a doppio fondo, delle munizioni trasportate entro colonne di cemento armate ed entro barili di birra ecc.; ma tutte le frodi non vengono scoperte ed impedito. Si sa per esempio che i numerosissimi corrieri diplomatici diretti in Turchia passano, indisturbati, con enormi bagagli, e che interi vagoni sfuggono talvolta senza l'ausilio di simulazioni.

Ora il Governo ha preso la determinazione di riunire in apposita località di Bucarest tutti i carri ferroviari che vengono segnalati come contenenti munizioni dirette in Turchia, la disposizione certo potrebbe essere efficace, ma ciò dipenderà essenzialmente dal modo come essa verrà seguita. Forse sarebbe stato assai meglio formare un parco con le munizioni e non con i carri ferroviari.

Nessuna disposizione è stata ancora presa per il congedamento degli uomini delle classi richiamate; si concedono solo brevi licenze con lo scopo di facilitare i lavori campestri, e queste brevi licenze vengono opportunamente scaglionate. Naturalmente tanto i proprietari quanto i contadini reclamano per la lunga ed inutile permanenza alle armi dei richiamati, ed è presumibile che le cose più non possano trascinare così; ormai una soluzione s'impone.

Non mi è stato possibile sapere se e come si sia provviato circa il Comando Supremo di questo esercito; credo però che il Generale Iliesco continui ad esercitare la massima influenza sul Presidente del Consiglio, e che il Generale Averesco sia solo Comandante di Armata. Strano appare il fatto che solo pochi giorni or sono lo Stato maggiore è stato interpellato – per la prima volta – dal Presidente del Consiglio relativamente alla situazione militare; finora dunque l'unico consigliere del Signor Bratiano era stato il Generale Iliesco, la cui figura morale è ormai troppo nota a cotesto Comando per ch'io ne riparli.

Per quanto riguarda l'esercito credo poter rimandare a ciò che ho esposto in varie occasioni e che, del resto, qui riassumo: il soldato è buono, sobrio, obbediente, e gli ufficiali sono in gran parte intelligenti, colti e di buona volontà. Le migliori forze e più sane del paese sono dall'esercito rappresentate, e tutto lascia supporre che se questo venisse chiamato ad operare risponderebbe all'appello con intelligenza e con eletto spirito di devozione e di sacrificio.

L'addetto militare, Maggiore Luciano Ferigo

35. [14]/27 iunie 1915, Paris. Telegrama ministrului rus în Franța, A.P. Izvolksi, către Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, prin care îi relatează convorbirea purtată cu Téophile Delcassé referitoare la neutralitatea prelungită a României

14/27 juin 1915. N° 393

À ma visite d'aujourd'hui j'ai trouvé Delcassé très affligé par les dernières nouvelles de Bucarest, d'après lesquelles Bratiano reste inflexible, c'est-à-dire que la Roumanie ne déclarera la guerre, – et encore dans cinq semaines seulement – que si ses exigences territoriales concernant la Bucovine et le Banat sont pleinement satisfaites. Delcassé ignore jusqu'à présent ce qu'on en dira à Londres et surtout à Pétrograd. Quant à lui, si la Russie et l'Angleterre donnent leur consentement à ce que demande la Roumanie, il n'y verra pas d'objections. «Mais il faut surtout, – ajouta-t-il – ne pas oublier les sentiments d'amertume et de désenchantement qu'a éveillés en Serbie la décision des Alliés par rapport à la Macédoine et surtout le fait qu'on n'a même pas bien établi quelles compensations on lui accordera en échange». Delcassé est d'avis que si les alliés consentent à satisfaire aux exigences de la Roumanie pour gagner son concours militaire, il faudrait alors faire savoir à la Serbie qu'elle recevra non seulement la Bosnie, l'Herzégovine et une partie de la côte Dalmate, mais encore que les alliés ne verront pas d'objections à ce que les Serbes réalisent leur désir d'une Grande Serbie, par l'union de la Croatie au royaume serbe. Si de cette manière on réussit à gagner le concours de la Roumanie, et à sa suite de la Bulgarie, probablement faudrait-il immédiatement après faire concorder dans tous leurs détails les projets militaires de tous les alliés, pour utiliser pleinement leur supériorité numérique et forcer l'ennemi à diviser ses forces.

Suite dans prochain télégramme.

Izvolksi

[Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, p. 196-197]

36. [16]/29 iunie 1915, Paris. Telegrama ministrului rus în Franța, A.P. Izvolksi, către Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, urmare la telegrama din [15]/28 iunie, prin care îi relatează convorbirea purtată cu Téophile Delcassé referitoare la situația militară și neutralitatea prelungită a României

16/29 juin 1915. N° 399

Suite de mon n° 393.

Bien qu'en me parlant Delcassé se soit soigneusement abstenu de toute critique à notre adresse ou de toute tentative d'influencer notre décision, j'ai bien vu que nos pourparlers avec la Roumanie, qui continuent à traîner en longueur, l'inquiètent extrêmement. La tournure des événements sur le champ de bataille de Galicie comme ici est la cause à Paris d'une très grande nervosité. L'offensive de l'armée française qui a commencé il y a plus d'un mois n'a eu jusqu'à présent que des succès de détail, malgré la tension de la lutte et les pertes énormes; on commence ici à douter de la possibilité de percer, par une attaque de front, les lignes allemandes et de repousser l'ennemi hors de France. On commence à redouter la nécessité d'une autre campagne hivernale dans les tranchées, ou bien que les Allemands ne jettent ici des forces redoutables empruntées au front est et n'avancent en masse sur Calais ou Paris. On continue en France à s'attendre à être sauvé par un mouvement de flanc de l'Italie et de la Roumanie, on

attache donc une énorme importance à leur entrée en guerre. Les milieux gouvernementaux ne montrent encore ni faiblesse ni fatigue, mais on peut observer des symptômes inquiétants dans l'opinion publique, symptômes avec lesquels il faut compter. Une autre campagne d'hiver dans les tranchées ou bien une invasion de la France par l'ennemi peuvent causer un accès de désespoir et des troubles à l'intérieur. Bien que Delcassé et ses collègues n'en parlent pas ouvertement je vois qu'ils partagent l'avis des milieux parlementaires, à savoir qu'en pareilles circonstances ce sont les considérations militaires qui doivent prendre le dessus, et que le concours de la Roumanie doit donc être acheté à n'importe quel prix.

Mon devoir est d'appeler sur tout ce que je viens de mentionner votre attention la plus sérieuse, car en cas de complet insuccès des pourparlers avec la Roumanie et d'une tournure défavorable des événements sur le théâtre de guerre ici, c'est nous que l'opinion publique française ne manquera pas de charger de la responsabilité.

Izvolski

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 197-198]

37. 25 iunie/8 iulie 1915, București. Telegramă a prim-ministrului Ion I.C. Brătianu către Constantin Diamandi, ministrul român la Petrograd, prin care cere să explice autorităților ruse rațiunile amânării intrării în acțiune a României

T.C.

No. 1201

Expédié le 25 VI/8 VII 915

à minuit 45

Excellence Diamandy
Ministre Roumanie PTG.

O'Beirne¹⁵² croit que si on a pas encore répondu favorablement à nos conditions politiques, c'est parce que Sazonow ne croit pas qu'elles suffisent à déterminer notre entrée en action.

Je lui ait fait comprendre combien la méfiance était funeste, mais je ne lui ai pas caché que les dates d'une action militaire dépendent fatalement de la question des munitions, où a à peine comencé à prendre une attitude plus favorable, et de la situation des armées alliées; pour ce dernier point je me réfère à mon télégramme chiffré du 5 juin; à partir de: „ainsi par exemple” jusqu'à: „de toute manière”. Et si cinq semaines semblaient suffisantes avec les Russes à Lemberg et Halich, ce délai pourrait être dangereux aujourd'hui:

Mon interlocuteur a admis mon point de vue et a reconnu qu'une action roumaine devrait correspondre à des possibilités d'offensive, qui n'existent pas en ce moment; mais il pense que des explications dans le genre que je lui ai données rassureraient Sazonow et feraient faire des concessions politiques indispensables pour nous.

Je lui ai dit, que je trouve inopportun, avant qu'on ne nous ait pas reconnu la frontière du Danube, de revenir à la question des cinq semaines, car peut-être, après un sérieux et sincère examen des conditions militaires, il n'y aura pas nécessité de modifier le terme.

¹⁵² O'Beirne, diplomat britanic. A fost în misiune în două rânduri la Sankt Petersburg, apoi a fost acreditat Washington, Constantinopol și Paris. În iulie 1914 a fost trimis în misiune la Sofia, participând la negocierile pe care le-a dus Bulgaria cu Antanta. Revenit la Londra a fost funcționar în Foreign Office.

Il croyait que ce n'est pas à une ou deux semaines près que la question soulève de grandes difficultés.

Je m'empresse de vous communiquer la conversation, avec la conviction qu'il faut avant tout obtenir la question du Danube et l'assurance des munitions. Dans ce dernier ordre d'idées, l'Allemagne, relativement au passage du matériel de guerre à la Turquie, a pris une attitude qui donne à cette affaire une caractère ne laissant pas de doute sur nos intentions. Dans ces conditions, il est indispensable pour nous d'être sûrs que nos conditions politiques nous sont acquises de la part de la Triple Entente.

Signé: BRATIANO

[S.A.N.I.C., Fond Casa Regală, dosar 29/1915, p. 1]

38. [27 iunie]/10 iulie 1915, Petrograd. Telegrama trimisă de Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Externe al Rusiei, ambasadorului de la Londra, contelui Benckendorff, prin care îi solicită să intervină pe lângă guvernul englez pentru ca acesta, în schimbul împrumutului, să ceară României intrarea în război alături de Antantă

27 juin/10 juillet 1915. N° 3304

Le gouvernement roumain a l'intention de demander un de ces jours à l'Angleterre un nouvel emprunt. Je trouve qu'il serait bon que le gouvernement anglais utilisât cette circonstance à l'avantage commun de tous les alliés, en incitant la Roumanie à hâter sa déclaration de guerre.

Sazonov

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, p. 198*]

39. 28 iunie/11 iulie 1915, Petrograd. Telegramă a lui Constantin Diamandi adresată lui Ion I.C. Brătianu, în care îi rezumă nemulțumirea lui Serghei Sazonov față de tergiversarea intrării României în război alături de Antanta

Télégramme chiffré enregistré sous No. 1228
Expédié le 28 Juin/11 Juillet 1915, après midi.

Excellence Bratiano
Bucarest

J'ai été voir Sazonow hier soir. Il m'a parlé a peu près mêmes termes que Ambassadeur d'Italie de la déception que causait notre attitude et qu'il était à bout de patience. Dans un long télégramme Poklewsky a relaté entretien Votre Excellence avec O'Beirne, dont conclusions seraient qu'il n'est pas impossible que Roumanie entre action. Je lui ai résumé Votre télégramme chiffré sur ce même entretien.

Pour munitions, il m'a dit que cela concernait surtout France et Italie et qu'il ne s'en mêlait pas. Il croit savoir que nous disposons mille cinq cents projectiles par pièce, ce qui permet entrée en campagne immédiate.

A ce propos j'ai attiré son attention sur importance du passage et que a moins ouverture Detroit, nous devrions nous assurer concours Grèce, plus difficile obtenir une fois belligérants.

Sazonow est venu à me parler démarche quasi comminatoire de l'Allemagne concernant interdiction passage munitions Turquie. Il apprendre que nous nous trouvions un jour sous coup ultimatum. J'ai souligné service rendu Triple Entente. Il apprécie d'autant plus que laisser passer munitions Turquie équivaudrait rupture avec Triple Entente.

Au cours entretien, il m'a dit qu'il envisageait que intervention militaire Roumanie serait indépendante, et qu'il pensait que notre manière comprendre coopération avec Russie ne réduirait pas rôle armée roumaine à corps expeditionnaire annexe armée russe, ce qu'il croyait déplairait chez nous où sentiment amour propre et indépendance est si développé. Sazonow m'a paru désenchanté sur campagne Italie.

En terminant entretien, Sazonow m'a dit que dans quelque jours nous recevions nouvelles propositions délimitations et que ce serait les dernières. Si après Roumanie n'intervenait pas Triple Entente se détournerait définitivement de nous et tout ce qui avait été convenu auparavant entre nous, tomberait.

Je n'ai pas insisté pour savoir quelles étaient ces dernières offres; impression est qu'elles ne seraient tout de même pas Theiss et Danube sans aucune réserve. Aussi on peut se demander si pour prévenir nouvel accord, il n'y aurait pas avantage à prendre devants et dire que si toutes conditions acceptées nous interviendrons à telle date.

Signé: Diamandy

[S.A.N.I.C., Fond Casa Regală, dosar 29/1915, p. 4-5]

40. [30 iunie]/13 iulie 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin adresată baronului Burián, prin care îl informează despre demersurile întreprinse pe lângă autoritățile române privind tranzitul prin România al materialului de război

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián

Télégramme

Bucarest, le 13 juillet 1915

M. Costinescu, qui se trouve à Sinaia, a différé son retour à Bucarest sous prétexte de maladie. M. Bratiano me dit que pour cette raison il ne pourrait lui parler que jeudi ou vendredi au sujet du transit des munitions destinées pour la Turquie, et que jusque-là la décision devait demeurer en suspens. Au reste le Président du Conseil me dit qu'il ne pouvait guère me donner de l'espoir, attendu que les représentants de l'Entente, pleinement informés de l'affaire, auraient déjà protesté, et que par conséquent le ministre des finances ne consentirait pas. Je ne manquerai pas d'informer Votre Excellence de la décision définitive dès qu'elle aura été prise.

Voir le N° 30.

[*Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916, ...*, p. 22]

41

[3]/16 iulie 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin adresată baronului Burián, prin care îl informează despre refuzul guvernului român de a permite tranzitul munițiilor pentru Imperiul otoman

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián

Télégramme

Bucarest, le 16 juillet 1915.

M. Bratiano vient de m’informer qu’il lui était absolument impossible de permettre le transit des munitions.

Voir le N° 37.

[Documents diplomatiques concernant les rapports entre l’Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916, , p. 22]

42. 10/23 iulie 1915, București. Telegrama prim-ministrului Ion I. C. Brătianu adresată lui Constantin Diamandi, ministrul român la Petrograd, prin care îl informează despre răspunsul pe care îl va da lui Poklevsky-Koziell. România este de acord să intre în război alături de Antanta, dar nu poate oferi o dată precisă pentru aceasta, fără a se îndeplini toate condițiile politice și militare

Télégramme chiffré enregistré sous No. 1298

Expédié le 10/23 Juillet 1915, 2 h. 15, matin.

Reçu le 10/23 Juillet, midi.

Excellence Diamandy

Petrograd

Voici la réponse que j’ai l’intention de donner à Poklewsky à la demande qu’il m’a faite il y a trois jours; Veuillez ne pas la communiquer à personne, avant d’avoir reçu les détails de notre entretien.

„Je suis heureux d’apprendre que le Gouvernement Impérial et ses Alliés seraient disposés à admettre nos demandes touchant aux frontières futures, telles qu’elles avaient été formulées le 12/25 Juin”.

„Nous sommes prêts à conclure, sans retard, la Convention Politique qui mettrait une fin à toute les discussions à ce sujet. Il va de soi que cet accord implique pour nous l’obligation d’une coopération militaire avec les armées alliées. Nous acceptons, sans réserve, de prendre cet engagement dans l’acte qui en règle la Convention Politique entre les deux Gouvernements.

„Reste la question relative au terme de notre entrée en action. Il est important de ne laisser s’établir sur ce point aucun malentendu. Je rappelle que dès le 5 Juin dernier, dans ma conversation avec Poklewsky, lorsque je me suis expliqué au sujet de notre action militaire, je lui ai indiqué, nettement, qu’elle découle des conditions militaires dans lesquelles elle devait se produire et j’ai ajouté, qu’elle implique une entente avec les Puissances Alliées, en ce qui concerne les fournitures de munitions et l’opération de guerre. Or, d’une part, bien que la France ait laissé passer quelques-uns de nos matériaux de guerre, le retard apporté dans la livraison des munitions, malgré les stipulations précises de nos contrats, conserve le même caractère de gravité; d’autre part, la situation du théâtre de la guerre a été modifiée depuis le commencement de Juin.

„Serait-ce permis de dire que l’opération militaire avec l’armée voisine se ferait dans des conditions identiques? S’il était reconnu que notre armée pouvait aujourd’hui se trouver, pendant la période même de la mobilisation, en face de forces ennemies, auxquelles la situation militaire permettrait de se retourner en masse contre nous, Sazonow voudra bien reconnaître que nous devrions nous garder de provoquer une situation aussi dangereuse que périlleuse pour nous. Elle serait dénouée de toute utilité pour le but général poursuivi par la Triple Entente; notre armée se serait exposée a un désastre sans profit pour personne. Dès lors n’y aurait – il pas une imprudence singulière de fixer, dès aujourd’hui, un terme précis pour notre entrée en action?

„Nous devons tous désirer qu'elle se produise avec le plus d'efficacité possible dans le but à atteindre. Je ne doute pas que le Gouvernement Russe ne soit aussi desirieux que nous même de nous voir écarter de tels insuccès aussi préjudiciables à nos alliés qu'à nous même. Il reconnaitra l'impossibilité où nous sommes de préciser aujourd'hui une date fixe pour l'entrée en campagne”.

„Nous acceptons volontiers l'obligation de cooperer avec nos armées, mais les circonstances ne peuvent pas ne pas exercer une influence prepondérante sur la mise en execution de nos projets.

Je pense qu'il s'impose qu'une étude spéciale des conditions militaires détermine, dans la Convention Militaire même, les circonstances qui décident du moment de l'intervention de la Roumanie, ainsi que des modalités de la coopération militaire.

Signé: Bratiano

[S.A.N.I.C., Fond Casa Regală, dosar 29/1915, p. 7-9]

43. 21 iulie/3 august 1915, Petrograd. Telegrama lui Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Străine al Rusiei, către Poklevski-Koziell trimisul diplomatic la București, prin care îi cere să transmită guvernului român acordul autorităților de la Petrograd față de cerințele românilor în scopul încheierii unei convenții militare de intrare a țării în război

21 juillet/2 août 1915. N° 3756

Copies à Paris, Londres, Rome.

L'insistance de nos alliés, qui espèrent qu'une entente immédiate avec la Roumanie empêchera le transit de contrebande militaire pour la Turquie, a fait que le gouvernement impérial consent à satisfaire à toutes les exigences imposées par Bratiano, sous condition que la Roumanie s'engage dès à présent à ne plus laisser passer aucun approvisionnement militaire pour nos ennemis, et nous donne le moyen d'y veiller nous-mêmes, et aussi à ce qu'un chargé d'affaires soit envoyé sans retard au Grand quartier général pour élaborer une entente militaire établissant la date et les conditions de l'entrée en guerre de là Roumanie. Cette entente militaire doit être élaborée, comme il a été convenu entre les alliés, par nous d'accord avec Bratiano et soumise à l'approbation des puissances, pour être ensuite signée par leurs représentants à Bucarest.

Sazonov

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 198]

44. 11/[24] iulie 1915, București. Articolul lui Emil D. Fagure, „Germania și România”, publicat în „Adevărul”, în care respinge insinuările calomnioase la adresa statului român ale ziarului „Frankfurter Zeitung”

Una din calitățile politicii germane pe timp de pace era de a avea în vedere realitatea lucrurilor și acesta a fost secretul penetrațiunii sale economice – penetrațiune, care dacă n-ar fi fost depreciață de partidul imperialismului militarist, ar fi dus Germania mult mai departe decât o vor duce rezultatele agresiunii militare la care s-a dat.

Războiul provocat de cercurile Kronprinzului silește diplomația și presa germană să recurgă la bizantinism – școală care cere un rafinament străin structurii intelectuale germane.

Iată de ce apar atât de cusute cu ață albă insinuațiunile și amenințările cuprinse în articolul apărut în „Frankfurter Zeitung” cu privire la relațiile româno-italiene, la rolul regelui nostru și al dinastiei sale în România, precum și la foloasele pe cari România le-ar putea trage pe urma actualului război.

Articolul debutează prin a atribui României și regelui ei sub formă de încredere în „fidelitatea” lor, o adevărată felonie, insinuând că dacă Italia ar fi pus România în cunoștință de negocierile ei cu Tripla Înțelegere, România și regele ei nu ar fi întârziat să prevină Berlinul despre aceasta. Perfidia insinuațiunii este o grosolană încercare de a semăna la Roma neîncredere în România. Din fericire, diplomația italiană s-a arătat ceva mai pătrunzătoare ca cea germană.

Cu atât mai grosolană e încercarea cu cât, câteva rânduri mai departe, autorul articolului din „Frankfurter-Zeitung” recunoaște că e posibil ca Italia, în speranța că România va urma „pilda ei de trădare” s-o fi inițiat în secretul evoluării ei.

Cu alte cuvinte lasă să se înțeleagă că România și regele ei, cari încă din consiliul de Coroană știau că felul cum Germania și Austro-Ungaria au declarat războiul a anulat de la sine tratatul de alianță al României, au prevenit Berlinul asupra negocierilor Italiei. E o încercare de compromitere a României, care nu-și va atinge țelul.

Spre a putea prezenta pe regele Ferdinand drept un prinț german pe tronul României, nedându-și seama de ofensa ce ascunde o asemenea concepție, autorul articolului din „Frankfurter Zeitung” atribuie politicei răposatului rege Carol intenția gratuit împrumutată de cercurile berlineze României de a-și despărți căile sale de acele ale Italiei.

Dacă împrejurările nu ar orbi pe apărătorii agresiunii austro-germano-maghiare, domnii de la Berlin și de la „Frankfurter Zeitung” și-ar fi amintit cuvântul regelui Carol, care când a fost vorba de intrarea României în alianță cu Austro-Ungaria și Germania, a arătat numai decât că intrarea Italiei este indispensabilă pentru aceasta, făcând faimoasa aluziune la „picătura de sânge latin” care e nevoie să cimenteze această alianță. Iată care a fost adevărata „școală politică” a regelui Carol.

Restul articolului din „Frankfurter Zeitung” ne interesează mai puțin. Cum că Germania nu pune „atâta preț pe cooperarea României – la care totuși împing acei oameni politici de la noi cari vor să apară mai germani ca germanii! – aceasta e vechea poveste a strugurilor cari sînt prea acri când nu-i poți ajuce.

E interesant însă că și germanii recunosc că „dacă și întrucât România dorește să se folosească de rezultatele acestui război, ea trebuie să se hotărască la cooperare militară”.

Emil D. Fagure

[„Adevărul”, 11 iulie 1915]

45. Iunie-iulie 1915, București. Extras din memoriile lui I.G. Duca referitoare la „incidentul Poklevski”

La finele lui iunie-începutul lui iulie 1915, am trecut prin cel mai greu moment al neutralității noastre. După cum am văzut de la începutul primăverii, tratativele cu Antanta stagnaseră. Nici rușii, nici Brătianu nu cedau. Când rușii s-au retras din Galiția au recurs la presiuni. Vădit ar fi avut nevoie să-i ajutăm. Brătianu răspundea mereu: „Până ce nu-mi primiți condițiunile, nu intru”. Se pare că într-una din aceste discuții ca să vadă dacă Brătianu e într-adevăr de bună credință - căci opoziția nu înceta să-i spună contrariul - Poklevski i-ar fi spus: „Dacă îți primim condițiunile, intri?” și Brătianu, care era de bună credință, i-ar fi răspuns: „Da, intru imediat.

A doua zi nu, dar înăuntrul termenului ce-mi va fi necesar ca să desăvârșesc ultimele mele pregătiri de intrare.” „Și la cât evaluezi acest termen - la luni, la săptămâni, la cât?” Brătianu stabili patru săptămâni. „Serios?” „Da, serios.” „Ei bine,” adăugă Poklevski, „mă autorizezi s-o comunic oficial la Petersburg?” „Da,” răspunse Brătianu. Și Poklevski îi ceru o declarație scrisă.

În mai și iunie lucrurile mergând tot mai rău pentru ruși, Poklevski - căci el conducea tratativele din partea Antantei - a primit instrucțiuni să fie cât mai conciliant. Cu o siguranță matematică, fiecare înfrângere rusească de pe frontul polonez ora urmată de câte o nouă concesie făcută lui Brătianu. Iar când a căzut Varșovia, reprezentanții Antantei amenințară pe Brătianu că guvernele lor, în marea lor solitudine pentru România, încuviințaseră toate cererile noastre. Totodată, Poklevski a scos din buzunar hârtia în virtutea căreia urma să intrăm peste patru săptămâni. Cum era să intrăm? Era o imposibilitate atât morală, cât și materială. Morală, pentru că țara nu ar fi înțeles niciodată cum un guvern român o putea vârf în foc tocmai atunci și, de aceea, ar fi fost greu să avem asentimentul opiniei publice. Materială, fiindcă legasem întotdeauna posibilitățile noastre militare de frontul rusesc. Cum ne puteam rezema însă pe acest front, când, înfrânte și dezorganizate, armatele rusești fugeau către centrul Rusiei și când la Petersburg cercurile oficiale discutau eventualitatea unei evacuări a Capitalei? Dar ce era de făcut? Ne angajasem. Poklevski avea declarația lui Brătianu scrisă negru pe alb.

Prin urmare, Brătianu ne convoacă la el într-o dimineață, ne arată documentul și ne întreabă ce este de făcut. În unanimitate - chiar și Costinescu - am declarat că în orice caz nu poate fi vorba de intrare în război acum. Am examinat textul să vedem dacă nu ne dă puțința să-l interpretăm în așa fel încât, pe baza lui, să ne putem sustrage de la somațiunea rușilor. Brătianu se agăța de toate vorbele și de toate virgulele cu o adevărată disperare, și cu o subtilitate de glosator, cu o putere de sofisticare pe care nu i-o bănuiam - ce avocat ar fi fost! - se trudi să-și tâlmăcească și răstălmăcească propriile lui cuvinte în sensul scopului pe care îl urmărea. Îi admiram spiritul inventator, fără îndoială că în toată viața lui nu făcuse o mai fantastică sfortare intelectuală. Storsese tot ceea ce omeneste se putea din creierul lui. Dar degeaba, textul era clar. Era imposibil de a nega evidența. Urmăream din ochi pe Brătianu. Pe fața lui se citea că singur pricepea lipsa de temeinicie a savanțelor sale construcții, de arguțiile lui avocațești. Sunt convins că voia mai mult să ne ascundă nouă greșeala pe care o făcuse, decât să găsească o interpretare cu care să se poată prezenta înaintea lui Poklevski. După aproape un ceas de zvârcoliri, convingându-se că textul nu avea decât un singur înțeles, anume obligația pentru noi de a intra în război peste patru săptămâni, Brătianu se declară învins și hotărăște prin urmare să tragă consecințele greșelii sale și să demisioneze. La drept vorbind, nici nu putea face altfel, își dăduse cuvântul, nu era în măsură să-l țină. Ce autoritate ar mai fi avut să rămână la putere, sau să mai fie crezut în viitor de Aliați?

Singura chestiune era dacă aceștia aveau interes ca Brătianu demisioneze acum. Dacă ar fi putut veni Take Ionescu și Filipescu, desigur că această demisie le-ar fi convenit chiar de minune, pentru că, îndeosebi marilor puteri le place să trateze cu oameni docili. Dar puteau oare veni la putere Take Ionescu și Filipescu? Cu starea de spirit ce domnea atunci în țară și cu înfrângerile rușilor, putea regele să facă apel la ei? Nici dâșii nu și-o închipuiau. Atunci care era soluția? Vreun fruntaș liberal, un Pherekyde de pildă, guvernând cu majoritățile lui Brătianu sau Maiorescu¹⁵³ și Marghiloman cu o dizolvare a Camerelor? Le surâdea Aliaților

¹⁵³ *Titu Maiorescu* (1840-1917), filosof, scriitor, critic literar și om politic, una dintre cele mai remarcabile personalități ale României din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. A fost unul dintre fondatorii societății „Junimea”, care a avut un mare rol în europenizarea culturii române, prin impunerea spiritului critic și sprijinirea unor mari valori ale literaturii autohtone. A fundamentat teoria „formelor fără fond”, ceea ce a constituit baza junimismului pe plan politic. Membru al Partidului Conservator, Titu Maiorescu a fost de mai multe ori ministru în diferite cabinete conservatoare. În perioada 28 martie/10 aprilie 1912 - 4/7 ianuarie 1914 a deținut funcția de prim ministru. La Consiliul de Coroană din 14/27 august 1916, Maiorescu

vreuna din aceste soluții? Incontestabil tot Brătianu era preferabil. Costinescu a propus deci să ridicăm ședința și să ne întrunim din nou în acea zi. În răstimp a alergat la Poklevski, la Take Ionescu, la Barclay¹⁵⁴, la Blondel, le-a arătat că Brătianu a demisionat și că singura scăpare este ca înșiși Aliații să-l dezlege de angajamentul pe care îl luase. Altminteri intrăm în necunoscut, mai ales cu un rege slab și german. Miniștrii aliați s-au consfătuit, Take Ionescu și cu Filipescu de asemenea.

Concluzia lor unanimă a fost că, cu orice chip, Brătianu trebuie să rămână. Costinescu a fost deci autorizat să-i comunice că față de împrejurările actuale Aliații nu mai au nici o pretenție cu privire la termenii în virtutea cărora urma să intrăm în acțiune, că se mulțumesc acum, când revendicările noastre teritoriale ne-au fost recunoscute în întregime, numai cu declarația lui Brătianu că vom intra atunci când împrejurările ne vor îngădui-o. Și Brătianu și-a retras demisia. A fost singura oară când pactul lui Costinescu cu Take Ionescu și Filipescu ne-a slujit la ceva. Prin el, Costinescu scăpase guvernul.

Până azi a rămas pentru mine o enigmă faptul că Brătianu, atât de dibaci, atât de circumspect, a putut cădea în cursa lui Poklevski. Găesc o explicație și găesc și o scuză. Sub impresia intrării în acțiune a Italiei își va fi închipuit poate Brătianu că devine iminentă și obligația noastră de a intra în război. Pe de altă parte, desigur, când a dat lui Poklevski declarația, situația frontului rusesc autoriza multe speranțe. Tot dezastrul rușilor a avut loc însă în răstimpul dintre declarație și primirea de către Aliați a condițiilor noastre. Dar nici explicația, nici scuza nu pot acoperi greșeala lui Brătianu, căci greșeala a fost o netăgăduită greșeală serioasă. În tot timpul neutralității și războiului a fost singurul său moment de rătăcire. Încolo de la un capăt la altul a condus acțiunea diplomatică a României cu o limpeziciune de vederi, cu o stăpânire de sine, cu o siguranță și cu o măiestrie pe care nici un om însuflețit de spiritul dreptății nu i le poate tăgădui.

Din incidentul acesta ne-am ales în definitiv cu un mare folos - clarificarea situației noastre pentru multă vreme.

Într-adevăr, dacă Aliații ne recunoscuseră revendicările și consimțeau ca intervenția noastră militară să se exercite când noi vom judeca prielnic momentul, dacă, pe de altă parte, cât timp frontul rusesc nu se putea restabili, nu putea fi vorba de nici o intervenție a noastră și, dacă înșiși rușii mărturiseau că anul acesta nu mai au vreme să restabilească frontul, o singură concluzie reieșea din incidentul Poklevski și anume că prin aceasta amânam cu consimțământul însuși al Aliaților intrarea noastră în acțiune.

În 1915 eram așadar – afară de împrejurări neprevăzute – asigurați de liniște. Se deschidea înaintea noastră o perioadă de aproape un an în care puteam să ne desăvârșim pregătirea și în care, în orice caz, eram scutiți de veșnicele somațiuni ale Antantei. Pentru vremurile de atunci aceasta însemna un adevărat paradis.

[I.G. Duca, *Memorii*, vol. II *Neutralitatea*, partea a II-a (1915-1916), ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, Editura Helikon, Timișoara, p. 136-138]

46. [24 iulie]/6 august 1915, București. Telegrama atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, referitoare la situația României și la problema tranzitului de muniții către Imperiul otoman

a susținut ideea neutralității, iar în perioada ocupației Puterilor Centrale a rămas în București, refuzând orice legături cu adversarii.

¹⁵⁴ Sir George Head Barclay (1862- 1921) diplomat britanic ministru în România din 1912 A mai fost atașat la Washington, Constantinopol și Tokyo. Anterior venirii sale în România a fost trimis diplomatic în Persia (1908-1912).

Bucarest, 6 Agosto 1915

Rispetto alla mia comunicazione no. 129 del 9 luglio, la situazione politico-militare in Romania non ha subito sensibili variazioni. Come certamente sarà – per altra via – noto a cotesto Comando, continuano le trattative fra i rappresentanti delle potenze della Intesa e il Presidente del Consiglio romeno per un accordo che assicuri l'intervento della Romania nel conflitto; ma ormai (neppure il Signor Bratiano nasconde) l'epoca dell'intervento non potrà essere in alcun modo determinata.

L'accordo dunque – quando si possa attenere – vincolerà la Quadruplice circa le concessioni da farsi alla Romania – ciò che forse renderà più difficili le venturose trattative di pace; ma non obbligherà la Romania all'intervento per una data fissa – ciò che potrebbe rendere illusorio od inutile l'intervento stesso.

Quantunque la cosa sia tenuta nel più rigoroso segreto, ho potuto sapere che questo Ministro di Russia ha, alcuni giorni or sono, chiesto al Signor Bratiano s'egli accetterebbe di firmare l'accordo, quando questo comprendesse una clausola in base alla quale la data dell'intervento romeno dovesse essere determinata dagli stati maggiori delle quattro grandi potenze dell'Intesa e dallo stato maggiore di questo esercito; ed ho pure saputo che il Signor Bratiano ha respinta decisamente la proposta, dicendo non poter egli rinunciare in alcun modo alla più assoluta libertà circa il momento di entrata in azione.

I vantaggi che, probabilmente, l'Intesa si ripromette di conseguire con la conclusione di un accordo in tali condizioni sono i seguenti:

1-fissazione della ventura politica romena;

2-possibilità di arrestare, o per lo meno di rendere minimo il passaggio delle munizioni dirette in Turchia.

Tralasciando completamente l'esame del primo ordine di vantaggi, come di ciò che sfugge alla mia competenza, esprimo il dubbio che la firma dell'accordo possa cambiare di molto le cose per ciò che ha tratto al passaggio delle munizioni; la Romania – allo scopo di non lasciar trapelare alle Potenze centrali l'esistenza dell'accordo stesso – sarà costretta, forse, ad essere più corriva anzichè più severa in quanto riguarda i transiti clandestini.

È probabile invece che - non essendo possibile mantenere qui a lungo il segreto – appena le Potenze centrali dubitino dell'esistenza del concluso trattato, o di propria iniziativa facciano atti ostili alla Romania o esercitino su di essa tali pressioni da indurla – contro il suo volere per ciò che riguarda il momento a prendere le armi; ma anche su ciò non sembra lecito fare grande assegnamento, giacchè il Signor Bratiano – che in fatto di astuzia non è ad alcun secondo – prenderà certo le misure necessarie per garantirsi contro tale eventualità.

Circa il transito su territorio romeno delle munizioni dirette alla Turchia, credo che questo governo faccia del suo meglio per arrestare il passaggio di ogni contrabbando di guerra; ma credo altresì che – ad onta della sorveglianza abbastanza attiva e rigorosa, la corruzione determinata dall'oro tedesco sia così profonda da frustrare in alcuni casi le buone intenzioni governative. Questo governo – tuttavia – continua ad assicurare del contrario; alcuni giorni or sono, il Maggiore Rosetti – certo per l'incarico del Signor Bratiano – mi diceva: „Ci si imputa il fatto del passaggio delle munizioni, e ciò è assolutamente ingiusto; le munizioni che la Turchia ricevette qualche tempo fa sono state mandate dalla Bulgaria – che le spedì con imbarcazioni da Varna – ed i Bulgari attendono che la Germania mantenga la promessa di ricostituire i loro depositi”. Lo stesso Maggiore mi soggiungeva che la Bulgaria costituisce magazzini e aggiusta le strade verso le frontiere greca e serba, e specialmente verso quest'ultima.

Si deve riconoscere che – relativamente all'arresto dei contrabbandi – il governo romeno si è dimostrato il più possibile accondiscendente verso le potenze dell'Intesa, accordando loro

di esercitare un controllo diretto mediante propri incaricati. Ciò è stato e ciò si fa tuttora; ma se la disposizione può ritenersi assai utile, essa non può tuttavia considerarsi sufficiente ad impedire tutte le infrazioni.

Si è in questi giorni chiusa la storia scandalosa degli studenti che accetarono denaro dalla Germania per dimostrare un atteggiamento ad essa favorevole; alcuni degli studenti incriminati ebbero punizioni assai severe. Non si può negare che – in questa circostanza – le autorità scolastiche non abbiano dimostrato rettitudine e severità; con questo però si è fatto ben poco contro la corruzione che trova qui un terreno assai propizio; si sono colpiti duramente pochi giovani che riceverono qualche decina di franchi, mentre i maggiori colpevoli – e non appartengono alla studentesca – sfuggono ad ogni repressione. Ad ogni modo è sperabile che l'esempio possa essere salutare.

Come ho esposto nel foglio no. 140 del 1° c.m., questo esercito procederà ai richiami dal congedo, per istruzione, di tutti gli individui che non sono stati ancora richiamati nell'anno in corso. I richiami – i quali si estenderanno dal 7 agosto all'8 ottobre – saranno ripartiti in tre serie di 20 giorni ciascuna. Quantunque queste autorità militari asseriscano che la disposizione non riveste alcun carattere eccezionale e che mira unicamente ad istruire tutti gli uomini in congedo sui metodi odierni di lotta, è lecito osservare che, qualora non si congedi una parte degli uomini presentemente in servizio – ciò che per ora non sembra probabile fino all'8 ottobre p.v. si avranno più di 300.000 uomini sotto le armi.

Le tendenze dell'opinione pubblica si mantengono costantemente favorevoli all'Intesa, ma, quando si faccia astrazione dai conati di una parte della stampa, queste tendenze sembrano prese da forte torpore. Gli insuccessi russi agghiacciano momentaneamente gli spiriti, ed è prevedibile che, fino a quando permarrà questa situazione militare, non si rinnovino gli entusiasmi coi quali la popolazione, al principio dello scorso inverno, cercava di forzare la mano ai dirigenti, per gettare l'esercito in un'impresa che allora appariva facile e non molto cruenta.

L'addetto militare, Maggiore Luciano Ferigo

[S.A.N.I.C, fond Microfilme Italia, inv. 1555, rola 106, cadre 157-165]

47. 25 iulie/7 august 1915, București. Telegramă a prim-ministrului Ion I. C. Brătianu adresată lui Constantin Diamandi, ministrul român la Petrograd, privind acceptarea condițiilor părții române de către Rusia, cu obligativitatea interzicerii oricărui tranzit de armament pentru adversari

Télégramme chiffré enregistré sous No. 1367.
Expédie de Bucarest le 25 Juillet/7 Août, matin.

Dechiffré le 27 Juillet/9 Août, soir.

EXCELLENCE DIAMANDY,
Ministre Roumanie
PETROGRAD

Poklewsky avant hier m'a communiqué être chargé par Sazonow déclarer qu'on accepte les conditions roumaines pour la Convention Politique à condition que la Roumanie s'engage a ne laisser passer aucunes munitions ou materiels de guerre pour les ennemis et que Triple Entente puisse surveiller ce passage.

Poklewsky, sans même attendre mon objection, a atténué le mot surveillance en disant que les Puissances puissent de concert avec la Roumanie empêcher la contrebande.

Un délégué du Gouvernement devrait être envoyé à l'Etat Major russe pour établir les conditions et le moment de notre entrée en action.

Poklewsky est autorisé de négocier avec moi le texte de la Convention Politiques; il m'a donné lecture d'un avant-projet, tout personnel a-t-il dit, dont voici le résumé:

I – On reconnaît les frontières futures selon nos revendications et on s'engage de ne pas faire la paix séparée.

II – La retrocession DOBRICI-BALCIC à la Bulgarie, si la Triple Entente le croit nécessaire.

III – La déclaration de guerre à l'Autriche-Hongrie dans les délais et suivant les modalités prévues dans la Convention Militaire qui devra être discutée immédiatement et conclue dans trois semaines.

IV – Le Gouvernement Impérial et Roumain, ou bien aussi les autres Puissances, désigneront leurs délégués qui se réuniront une semaine après la signature au Quartier-Général Russe.

La Roumanie s'engage de s'opposer dès maintenant, de concert avec les Puissances signataires, à tout passage de munitions destinées directement ou indirectement aux adversaires.

V – Pour le Banat, la Roumanie s'engage de ne pas élever des ouvrages militaires dans la zone déterminée comme intéressant la défense de Belgrade et de ne pas entretenir dans cette région d'autres forces armées que celles nécessaires à la police.

Nous nous engageons d'indemniser les serbes qui voudraient émigrer et à l'obligation de ne rien entreprendre contre la langue et la nationalité des Serbes restant dans le pays.

VI – Secret obligatoire pour la Triple Entente.

En ce qui concerne ce dernier point essentiel d'observer qu'à Bucarest, tout le monde, les partis politiques, les journaux, le Ministre d'Allemagne, connaissent déjà le caractère de la nouvelle proposition.

Je me suis borné à exprimer ma satisfaction pour l'acceptation des conditions politiques et je me suis refusé de donner une réponse avant quelques jours nécessaires pour la réflexion et la consultation; mais, tout en accordant la préférence aux discussions, pour le moment je ne lui ai pas caché mon sentiment en ce qui regarde, même sous les formes les plus atténuées, toute immixtion ou contrôle du passage des munitions par la Roumanie, de même en ce qui concerne tout engagement international relatif à la nationalité et au langage des Serbes. Notre politique doit être libérale à leur égard, mais nous ne saurions recommencer l'expérience du traité de Berlin dans la question juive.

Je crois aussi inadmissible le délai prévu pour la Convention Militaire.

Tout ceci pour votre gouvernement et je vous invite à me communiquer votre opinion.

PERSONNEL

Je ne vous cache pas qu'en dehors des réserves énumérées ci-dessus, je constate que la Convention Politique, exigeant des plénipotences et un engagement solennel, ne s'est jamais présentée à un moment plus difficile que le jour de la prise de Varsovie et d'Invan-Gorod et le lendemain de la Convention des chemins de fer Bulgaro-Turcs.

Excepté la déclaration de l'action nationale, même les partisans résolus de la Triple Entente considèrent dangereux l'engagement à l'heure actuelle avec un secret quasi-impossible.

Signé: BRATIANO

48. 28 iulie/10 august 1915, Petrograd. Răspunsul lui Constantin Diamandi, ministrul român în capitala rusă, la telegrama lui Ion I. C. Brătianu din 25 iulie/7 august 1915

Petrograd, le 28-VII/10-VIII-1915

Expédié à I h. nuit.

T.C., No. 1374

Exc. Bratianu, Président Conseil BCR

Je n'ai pu déchiffrer votre dernier télégramme que tout à l'heure. Je crains que ma réponse ne vous parvienne trop tard et soit hâtive.

Je pense qu'il n'y a que deux solutions:

I – Répondre que conjonctures actuelles ne permettant pas Roumanie intervention armée et ne pouvant se rendre au désir des Alliés à une action immédiate, il vaut mieux moment venu conclure le tout à la fois. En ce cas nous resterions sur accord Septembre de neutralité.

Inconvénients seraient qu'on exigerait de nous, surtout pour contrebande, attitude comme si nous étions alliés et que nous mécontenterions Austro-Allemande tout en restant isolés et à la merci surprise.

II – Accepter conclure Convention Politique et Accord Militaire, mais dans cet Accord Militaire il n'y aurait pas fixation date intervention armée laquelle ne pourrait être établie que seulement d'entente avec notre Etat-Major et Alliés gardant contact suivi et tenant compte des conjonctures et possibilités offensive générale efficace.

Projet que Poklewsky s'attribue revient à ancienne manière des dates fixes.

Pour Convention Politique il va de soi que engagement sur droits serbes Banat inacceptables qui pourrait vis-à-vis Grandes-Puissances se transformer contrôle et immixtion.

Idem pour munitions. Principe suffit et fait que devenons alliés et solidarisons intérêts dispense précautions surveillance.

En ce qui concerne non conclusion paix séparée, elle n'incomberait que Russie d'après sa propre formule du premier projet alliance Août où il était textuellement dit: Russie s'engage ne pas conclure paix séparée avec Autriche-Hongrie (ajoutons et Allemagne) avant que territoires cités ne soient annexes Couronne Roumanie.

Secret sera difficile garder et nous devons prévoir désagréments concernant interprétation contrebande; peut-être pourrait-on en exclure céréales etc.

Mais s'il s'agit indiscretions la divulgations notre accord neutralité de Septembre avec Russie spécifiant délimitations Bucovine et le reste nous mettrait dans posture presque tout aussi défavorable.

Notre situation politique nous empêche garder neutralité jusqu'au bout. Il n'est pas possible que six pays se laissent dicter la loi par Austro-Allemands. Nous sommes et serons trop compromis aux yeux Autriche-Hongrie pour ne pas prévoir une vie d'enfer et notre isolement peut nous être funeste.

Dans nos calculs nous devons peut être compter plus sur usure Austro-Allemande sur tous les fronts que sur les succès d'une nouvelle offensive russe.

J'ai l'impression que peut-être Quadruple-Entente acceptera Convention Politique et Militaire cette dernière sans engagement des maintenant date.

Ici on ne croit pas accord Bulgaro-Turc chemin de fer, conclu.

Paléologue m'a raconté détails sur Conseil Ministres d'il y a quelques jours et un nouveau devant avoir lieu aujourd'hui. Il m'a dit que il est question votre retraite parce que partisans accord politique vous étiez minorité.

Signé: DIAMANDY

49. 1/[15] august 1915. Articolul lui Constantin Xenii¹⁵⁵, „D. C. Stere iar vorbește”, publicat în ziarul „Adevărul”

De C. Xenii

Dintre toți filo-germanii tristelor zile de azi, d. C. Stere este cel care face cele mai penibile eforturi, ca să-și documenteze convingerile cu „aparat științific”. Seria de articole din „Universul” a întrerupt-o brusc astă toamnă, și ne-a rămas dator tocmai cu partea cea mai importantă a ideilor d-sale.

Azi, în sfârșit, Viața Românească ne satisface curiozitatea. Ea ne aduce un articol aproape elegiac intitulat „Din carnetul unui solitar” și ornat cu un subtitlu sugestiv: „Pentru ce sînt un trădător”. Auditorul își adresează litania numai cititorilor revistei d-sale, pe cari îi place să-i considere fără multă ezitare, drept „prieteni”. E deci o spovedanie prietenească.

În calitate de abonat și deci: „prieteni” fără să vreau, al d-lui Stere, abonat încă de pe vremea când revista nu se refugiase în anonim, ci apărea sub girul moral al d-lui dr. I. Cantacuzino, mă grăbesc să relev melancolicele pagini ale „carnetului”.

Constatarea cu care începe autorul este cea mai prețioasă din toate. Se vede izolat, „se simte singur”. O credem și ne pare bine. O spunem sincer. Ne-ar dura adânc dacă autorul s-ar simți înconjurat, încălzit. Dar așa, solitar, singur, „pe înălțimile Sărării”, privind peste dealurile Ciricului și ale Aroneanului spre colinele Basarabiei” și scriind articole fără sunet, d. Stere este cel mult ... pitoresc, fără a fi nici prea interesant, nici prea periculos.

Din acele înălțimi, d-sa privește de sus pe toată lumea: pe Take Ionescu, pe Nicu Filipescu, pe Barbu Delavrancea, pe dr. Istrate, pe fostul său tovarăș, dr. I. Cantacuzino – și ce e mai grav chiar pe d-nii Streitman și Cocea! Nici chiar bravii noștri frați ardeleni, refugiați – sărmanii – cum au putut, nu sînt uitați. Din când în când, fiecăruia le aruncă o slabă ironie olimpiană și atât ... E doară așa de sus d. Stere! E tocmai în vârf, pe înălțimile Sărării ...

În lungi, lungi pagini, în cari până și Platon e pus la contribuție, ni se arată pentru ce trebuie să luăm întâi Basarabia și mult mai târziu, sau chiar de loc, Ardealul.

Azi – zice d. Stere – ceea ce trebuie să ne preocupe în primul loc, e să contribuim la distrugerea țarismului. „Țarismul” ca formă de stat – iată marele pericol mondial, iată marea idee ce domină tot războiul european. Te-ai întreba, cum asta? Pentru autorul „carnetului”, războiul european are un singur punct de gravitate: „Țarismul”. În lupta uriașă de azi, d-sa nu vede decât lupta între „țarism” de o parte și democrație de altă parte. Izbânda Quadruplei, nu va fi altceva decât izbânda „țarismului” și înfrângerea democrației!

Dar care democrație, mă rog? Democrația Germaniei, unde pintenul cizmei împăratului ține loc de Constituție, de parlament și de tot și unde un cugetător ca Harden poate fi expulzat pentru ideile sale ca și în sfânta Rusie?! Democrația Austro-Ungariei, poate democrația lui Tisza? Acesta este oare pentru d. Stere tot înțelesul formidabilei ciocniri provocată de Germania?

Evident că plecând de la asemenea premise poți ajunge la orice concluziuni. Te faci că uiți nevoia imperioasă de expansiune teritorială a Germaniei, mărturisită de ea însăși: te faci că uiți militarismul nemțesc, o formă nouă de „țarism” cu mult mai periculoasă pentru omenirea întreagă; te face să uiți orgoliul nemăsurat al germanilor și setea de hegemonie mondială

¹⁵⁵ *Constantin Xenii* (1878-1963). Om politic și ziarist, cu studii de drept la București (licența) și Paris (doctoratul). A fost apropiat al partidului condus de Take Ionescu pe listele căruia a obținut un mandat de deputat. A fost ministrul al Muncii și Ocrotirilor Sociale în efemerul guvern Take Ionescu (17 decembrie 1921-17 ianuarie 1922) și apoi ministru de stat între 28 februarie-1 octombrie 1934. A publicat în diverse ziare, a dedicat o monografie lui Take Ionescu și a lăsat în manuscris o lucrare „Figuri ilustre din epoca României Mari”, publicată prin grija lui Marian Ștefan.

cristalizată în „Deutschland über alles” pe care ei singuri o strigă în gura mare; te faci că uiți că respectul pentru drepturile celor mici și slabi, este pentru Bethmann-Hollweg sau Tisza tot așa de sfânt ca și pentru oricare reprezentant al „țarismului”; te faci că uiți că victoria puterilor centrale va transforma marile democrații ale Occidentului în țări quasi-vasale sub presiunea hegemoniei brutale a învingătorilor. Le uiți, sau te prefaci că le uiți pe toate – și încaleci pe o singură idee: pe „țarism”.

Fără îndoială că pentru noi ca și pentru alții, mărimea colosală a Rusei – iar nu „țarismul” – e un pericol, după cum pericol ar fi și dacă pe teritoriul imens al Rusiei, s-ar afla spre pildă 120 de milioane de nemți sau de unguri în loc de ruși. Un asemenea pericol este în firea ineluctabilă a lucrurilor.

Dar e oare mai bine ca la ceasul pericolului să fii cât mai mare și cât mai prieten cu Rusia? Sau e mai bine să fii cât mai mic și mai dușmănit de ea? Prin luarea Basarabiei ajungem la acest din urmă rezultat; prin luarea Ardealului atingem pe cel dintâi. Rusia e mare cu sau fără voia noastră; Rusia peste cel puțin 100 de ani va fi fatal mai puternică, mai organizată, cu sau fără voia noastră. „Țarismul” departe de a fi o cauză de tărie, e din contră o cauză de slăbiciune a Rusiei. Când „țarismul” dispăre, cum vrea d. Stere, Rusia va deveni repede o forță reală, o forță irezistibilă nu numai pentru noi, dar pentru mulți alții. E un adevăr pe care nu trebuie să-l ascundem, căci sare în ochi.

Care va fi atunci remediul? Sînt două.

Atunci – adică peste 100 de ani – e de prevăzut că democrațiile, între cari se va prenumăra și Rusia, nu vor mai îngădui războiul. Nici azi democrațiile nu l-ar fi putut provoca. Iar dacă s-ar întâmpla altfel, atunci coaliția popoarelor se va ridica în contra Rusiei cotropitoare, cum azi se ridică în contra Germaniei.

În acea coalițiune să căutăm a crea României un loc cât mai mare, cât mai puternic. Iar pentru aceasta înaintea Basarabiei, Ardealul ne trebuie!

Crede d. Stere că o mai favorabilă ocaziune ca cea de azi s-ar mai putea ivi? Sau crede că trebuie să renunțăm la Ardeal, căci amândouă nu le putem lua astăzi?

Asupra acestui punct esențial, d. Stere alunecă cu fraze. Care credeți că e soluția d-sale? Mai întâi se roagă de „monarhia Habsburgică să se transforme pe o bază de dreptate pentru toate naționalitățile”. Cu alte vorbe vre-o autonomie oarecare, lăsată bine înțeles la voia generosului Tisza.

D. Stere se mulțumește cu atât. Dar dacă Franz Iosef, victorios, n-ar binevoi să se oprească la această soluție? Atunci d. Stere, într-un stil destul de nebulos, iată ce propune: „Dacă nu, aceste popoare îngrădite de primejdia rusească, în dosul zidului Poloniei și Ucrainei ... vor pune singure temeliele edificiului politic care va adăposti prosperitatea și libertatea națională a fiecăruia din ele – și, în fruntea lor, se va ridica România mare și liberă străjerul gurilor Dunării și al cetății Carpaților”.

Ce-o fi asta? Revoluție, de sigur, căci altceva nu văd. D. Stere a avut grijă să ascundă într-o frază goală și bombastică, ceva care n-a îndrăznit să spună. Fie! Revoluție. Dar cu cine, d-le Stere? Cu zecile de mii de flăcăi de-ai noștri, morți în Galiția de pe urma voiajului d-tale la Brașov? Cu morții aceia sfinți, nu se mai face revoluție! Revoluție românească, atunci când Germania, Austria și Ungaria de pe culmea victoriei vor ține lumea toată sub un genunchi de oțel??

Slabă soluție, d-le Stere, slabă și tristă, căci n-o pot considera nici măcar sinceră.

Din fericire, cu toată corupția celor vânduți și cu toate sforțările „științifice” ale celor nevânduți, conștiința publică, în imensa ei majoritate, majoritate din care eu unul nu pot exclude guvernul țării, este pe deplin edificată într-un sens cu totul altul.

Ceasul nostru va suna în curând, și atunci – cu toate predicile d-lui Stere – generația de azi își va face datoria ceasului de azi – lăsând generației de mâine, să-și facă datoria ceasului de mâine.

C. Xenii

[„Adevărul”, 1 august 1915]

50. 7/[20] august 1915, București. Articolul lui Thoma Ionescu¹⁵⁶, „Șarpele s-a deșteptat”, apărut în ziarul „Adevărul”

Șarpele s-a deșteptat

În Iunie 1914, când Țarul Nicolae a făcut vizită Regelui nostru la Constanța, mare mi-a fost mirarea de a vedea alături de mine, printre puținele persoane cari erau chemate să primească pe împăratul tuturor Rușilor, pe d. Stere, rectorul Universității din Iași, deoarece știam cu toții, că d-sa fusese închis în Siberia, timp de doisprezece ani, dacă nu mă înșel, din ordinul Țarului.

Puțin înclinat de a vedea în acțiunile omului altă-ceva decât partea bună, mi-am închipuit că ceea ce a împins pe d. Stere să treacă peste orice considerație de ordin personal, ca să vie să strângă mâna Țarului, să ia ceaiul pe „Standard”, să ia parte la banchet și să facă lungi conversațiuni în limba rusească cu suita împăratului la care eu însumi am avut ocazia de a-l prezenta – toate aceste zic, credeam că sînt pornite dintr-un sentiment de înalt patriotism, crezând că d. Stere dându-și seama că în viitorul conflict european locul nostru, pentru a ne putea realiza idealul național, trebuia să fie alătura de Tripla Înțelegere, d-sa a trecut peste orice resentiment personal, pentru a-și servi țara și neamul!

Cum mă înșelam!

În adevăr, când în August 1914 izbucni războiul mondial, d. Stere începe o campanie înverșunată, atât prin presă, cât și prin fapte, pentru ca armata românească să lupte alături de unguri, contra Triplei Înțelegeri, deci cu pierderea definitivă a posibilității de a putea înfăptui unitatea noastră națională. Zic prin fapte, pentru că d. Stere, afară de articolele sale din „Universul”, a comis o lașitate și o crimă, cutreierând orașe și sate din Transilvania, îndemnând pe frații noștri de dincolo de a se duce să lupte alături de unguri, și întrebuițând sfruntata minciună că noi, România liberă, vom merge alături de dâșii, contra Rusiei, ceea ce, dacă ar fi simțit un moment românește, ar fi trebuit să știe că era o imposibilitate.

Și această acțiune criminală s-ar putea legitima până la un punct, dacă ea ar fi ieșit dintr-o convingere profundă și reală. Dar la d. Stere nu există convingere. El nu știe decât oportunistul și nu are decât un stăpân: frica.

În August 1914 el credea ca mulți alții, că puterile centrale vor fi victorioase, și atunci se deșteaptă într-însul suvenirul Siberiei și uitând serbările de la Constanța, precum și sentimentele românești cari ne împiedică de a ne duce alături de unguri și de a renunța la idealul național, acțiunea lui se îndreaptă spre acel pe care-l crede mai tare.

Când ofensiva rusească se pronunță victorioasă în Galiția și Bucovina, curajosul Stere amuțește și întocmai ca șarpele căruia frica îi arată instinctive drumul, ne mai putând să-și verse veninul otrăvitor și-l înghite și se ascunde în gaura-i întunecoasă în timp de unsprezece

¹⁵⁶ Thoma Ionescu (1860-1926). Fratele lui Take Ionescu.. Chirurg și anatomist, profesor universitar, membru de onoare al Academiei Române, rector al Universității din București. A fost un înfocat adept al intrării rapide a României în război alături de Antantă.

luni. Acțiunea lui în această vreme se mulțumește în frecventări nocturne a reprezentanților puterilor centrale, iar graiul a amuțit și până s-a frânt.

În Iunie 1915, ofensiva puterilor centrale face să se îndepărteze bubuitul tunului rusesc, iar spinarea d-lui Stere pare că nu mai simte suvenirul cnutului. La adăpostul acestei amenințări, șarpele iese din gaura-i profundă și apare la lumină printr-un articol scris în „Viața românească”, unde-și diluează balele otrăvite într-un mare număr de pagini, pentru a ajunge, după multe zvârcoliri, a încerca să probeze că România trebuie să meargă alături de puterile centrale, contra Rusiei.

Nu vreau și nu pot să analizez aci acest lung articol în care se vede greutatea cu care acest trădător, cum se întitulează el singur, caută să servească pe stăpânii săi, von Busche și Czernin, dar munca e zădarnică și apărarea cauzei e făcută într-un mod atât de laș și de puțin convins, încât dacă aș cunoaște pe acești doi samsari, i-aș consilia să nu mai întrebuițeze un avocat atât de inferior în pledarea cauzei lor.

Voi releva un lucru din acest articol. Stere pretinde că n-are nimic împotriva Rusiei, dar este inamicul de moarte al Țarismului. L-aș întreba atunci cum merge această inimiciție, poate reală, cu temenelele pe cari le făcea Țarului la Constanța? Ori acestea erau datorite aceluia patriotism ce-i atribuisem pe nedrept, ori lașități.

Acțiunea d-lui Stere nu va avea desigur niciun răsunset, cu toate acestea eram dator să arăt opiniei publice cine este autorul articolului din „Viața românească” și să nu las ca șarpele ieșit din gaura-i profundă să poată continua a-și vărsa veninul otrăvitor asupra celor mai slabi și mai crezători.

Acum că tunul și cnutul rusesc pare că s-au depărtat pentru câțva timp, ar putea crede d. Stere că nimic nu-i mai poate sta în cale. Țiu însă să-i aduc aminte un lucru pe care eu l-am învățat din copilărie: de câte ori ieșeam la țară mi se spunea să iau un băț solid cu mine, pentru că dacă pe poteca pe care urmam, s-ar fi interpus vr-un șarpe care să-mi curme drumul, să nu-mi fie frică, căci această lighioană în aparență și în realitate chiar atât de otrăvită și de otrăvitoare, este tot pe atât de lașă și o bună lovitură pe șira spinării, bine administrată, o zdrobește, sau o face să se furișeze în ascunzătoarea-i întunecoasă.

Să știe șarpele care vrea să se deștepte că dacă cnutul rusesc e acum departe, bățul românesc e în veci prezinte.

Dr. Thoma Ionescu

[„Adevărul”, 7 august 1915]

51. 1915, București. Articolul lui Mihail Sadoveanu¹⁵⁷, „Ce mi-a spus Pavel Nicolaievici”

Aproape se împlinește anul de când întâmplarea, care este un mare orânduitor, mi-a scos în cale pe un tânăr rus, intelectual de cea mai pură specie. Era un om subțirel, c-o tufă mare de păr bălan deasupra oaselor frontale și cu doi ochi albaștri-tulburi cari mă priveau cu blândețe și cu simpatie.

Venea din Serbia; se întorcea în patrie; ș-o întârziere de trenuri ori o greșală a lui îl oprise câteva ceasuri într-o gară de la noi. Eram și eu trecător pe acolo; s-a întâmplat să ne așezăm la

¹⁵⁷ *Mihail Sadoveanu* (1880-1961) Unul dintre cei mai mari scriitori români care a abordat în lucrările sale (romane, nuvele, reportaje) multiple aspecte ale trecutului istoric românesc, lumea țărănească din Moldova, natura României etc. A fost membru al Academiei Române și om politic, inclusiv după al Doilea Război Mondial, când a slujit regimul comunist.

aceeași masă și să intrăm în vorbă. Așteptând apoi trenul, am ieșit să ne plimbăm în preajma gării pe sub un șir de castani rotați, cari ne apărau de arșița zilei; ș-am vorbit, se înțelege, despre lucruri serioase, căci era tocmai în vremea când începea să fiarbă marele și cumplitul război al popoarelor Europei.

Pavel Nicolaevici Kozelțof, inginer mecanic, după cât arăta cartea lui de vizită, era un om care cunoștea în amănunt chestiile arzătoare ale zilei. De asta m-am convins când l-am auzit vorbind cu înțelepciune despre afacerile noastre. Deși în vorba lui erau avânt și căldură, judecata însă îi era cumpănită și rece, și conflictele actuale le judecă altfel decât grăbiții și înfrigații gazetari ai timpului de față. El mergea la obârșia lucrurilor și cerca să stabilească tendințele permanente și conflictele fatale ale popoarelor. Vorbind cu Pavel Nicolaievici, mi-am dat socoteală de ce calitate sunt intelectualii „barbarului” imperiu moscovit și cât de sus stau sub raportul preocupărilor serioase.

Amintindu-i c-un zâmbet că numele lui de familie seamănă cu al unui personaj din *Amintirile de la Sevastopol* ale lui Tolstoi, am început să vorbim despre războiul Crimeii, și în chip firesc am trecut la războiul care începea.

„Era de neînălăturat...” ziceam eu. Despre asta era convins Kozelțof.

- Războiul nu se poate opri, vorbi el, pentru că-l vrea Anglia și l-a pregătit bine. Rivalitatea economică a ajuns așa de aspră între bogatul și mândrul popor britanic și „parvenitul” teuton care vrea să-și facă loc cu coatele în lume și dezvoltă o putere formidabilă, încât s-a creat o situație istorică identică cu cea dintre Roma și Cartagina. Liniște nu va fi până ce unul din aceste două popoare nu va fi îngenunchiat. Rusia trebuie să primească și ea războiul pentru pricini binecuvântate. E o fatalitate. Vom face ș-acum războiul și ori de câte ori va trebui, până când poporul nostru va putea să se rezeme în sfârșit pe mările libere...

- A, aceasta e necesitatea organică a Rusiei.

- Fără îndoială, și foarte îndreptățită. Marea Rusie e o împărăție, domnul meu, care numără peste o sută șaptezeci de milioane de oameni. Ași putea-o asemăna cu o uriașe plantă care vegetează în obscuritate și tinde de secole neconținut, spre lumină. Din stepe, din mijlocul sfintei Rusii, unde s-a încheșat puterea slavă, a tins în patru părți ale lumii căutând acea lumină a mărilor, trebuitoare civilizației, bogăției și progresului. E o tragică silință. Până ce nu va ajunge stăpâna marelui ocean din extremul răsărit și până nu va ieși la limanul mării Mediterane, minunata noastră plantă nu va înflori. Atunci vom da civilizației tributul nostru. Până atunci ignoranța va înăbuși masele adânci ale poporului, până atunci sărăcia și foamea cronică vor băntui în vastele noastre cuprinsuri, până atunci pielea de șarpe nu va cădea, ca să iasă la lume un minunat Făt-Frumos...

- Ai dreptate, Pavel Nicolaevici... îi răspunsei eu cu tristețe.

Pe urmă îi făcui o mică obiecțiune: când zici Rusia, nu zici Ruși, — căci marea împărăție este un mare amestec de popoare.

Tovarășul meu zâmbi.

- Slavii au fost și sunt, îmi răspunse el, un mare și nemărginit șuvoi în care se frământă pietrișurile, nisipurile și malurile. Când frământarea de talazuri va conține toate vor cădea la fund, ca un cocoloș fertilizator...».

Eu suspinai iarăși, căci mi se pare că iar avea dreptate. Apoi încet-încet îl adusei la lucruri care mă interesau mai în de aproape. Pavel Nicolaevici mă înțelese și începu a râde.

- Domnul meu, îmi zise el, popoarele mici vor fi atrase fatal la orbita marelui război... Și situația lor se va clarifica, după aceasta, potrivit cu interesele popoarelor mai mari... Dacă ai observat, deși întrebuițez oarecare elemente de retorică, eu sunt un om care cuget rece. N-aș putea să-ți spun de pildă, cu siguranță, că Rusia va birui în războiul acesta, deși avem armate mari, și deși — urmă el zâmbind — Anglia e hotărâtă să lupte până la ultimul englez... Dar

dacă vom birui, vom trece la sud, la marea care a creat toate civilizațiile, și ne vom împlini destinul...

Eu tăcui un timp, pășind alături de tovarășul meu, prin umbra castanilor.

- Dumneata, Pavel Nicolaevici, ești fiul unui mare popor, îndrăznii eu într-un târziu. Ceea ce spui nu mi se pare limpede. E vorba de o sută șaptezeci de milioane de oameni și de vaste teritorii. Nu știu dacă poți să cunoști lucruri mai mărunte despre care ași vrea să-ți vorbesc. Poporul meu e cu mult mai mic. Pământul poporului meu e împărțit între puteri mari și străine, cu interese deosebite.

- Bine, asta o știu... îmi răspunse Kozelțof. Nu e un lucru mic mai întâi și apoi e un lucru interesant. Țara dumitale e așezată la gura celui mai bogat fluviu al Europei. Țara dumitale rivalizează în comerțul grâului cu Rusia și cu America. Nu mai vorbesc de comerțul petrolului. Ce ne folosesc nouă vastele teritorii? Ca dovadă că nu ne folosesc, este că tindem neconținut spre depărtările libere și luminoase. Strămtorile turcești — neînsemnată fâșie de teritoriu — valorează mai mult decât vastele noastre cuprinsuri. Rusia a făcut multe războaie în veacul al optsprezecelea și al nouăsprezecelea la sud, acolo unde o mână destinul. A lovit neconținut într-acolo. Are interesul să răzbească. Austria și Germania i se pun în cale. Deci război cu Austria și Germania, astăzi, mâine, oricând.

- Se înțelege. Însă, observai eu, aceeași fatalitate istorică ne așează pe noi în drumul unei mari împărțiri. Acum un secol necesitatea ei de a merge spre sud a făcut să pierdem o parte din teritoriul nostru...

- Era al Turcilor... întrerupse zâmbitor Kozelțof.

- Într-adevăr. Pe urmă a fost războiul Crimeii. Pe urmă cel de la 1877.

- Da. Să nu ne ascundem după deget. Avem interese la gurile Dunării și la Dardanele. Vrei să spui că aveți și dumneavoastră. Fără îndoială și foarte bine. Dar pentru omul care judecă simplu și drept, nu mai rămâne îndoială că mai mult valorează, pentru progresul omenirii, interesul unui popor care numără o sută șaptezeci de milioane.

Eu oftai. Iarăși avea dreptate tovarășul meu.

- Dar, începui eu iar, sunt și interesele altora. Interesele Angliei, ale Franței, ale Italiei. Nu mai vorbesc de interesele popoarelor centrale.

- Cu acestea suntem în război. Cu altele suntem aliați. Și Rusia nu poate jertfi milioane de copii ai săi și bogățiile pământului său decât pentru a îndeplini necesități istorice, interese permanente... Dar, toate se pot aranja... — urmă Kozelțof cu zâmbetul lui fin; și noi suntem prieteni cu Românii. S-au făcut vizite, s-au făcut asigurări de prietenie. Îndată ce interesul nostru e asigurat, noi n-avem nimic cu nimeni...

Nu mai insistai asupra acestor lucruri și ne întoarserăm la politica generală, din care trebuia să iasă cea mai mare catastrofă a omenirii. Atentatul de la Sarajevo. Wilhelm, Franz Iosef, Nicolae și sateliții lor, pretextele de liberări de popoare și de principii de naționalitate, — pentru toate și toți, tovarășul meu Pavel Nicolaevici avea un zâmbet: căci în adevăr, pricina războiului obștească trebuie căutată în altă parte. Cauzele și efectele alcătuiesc fatalitatea căreia nimeni nu i se poate împotrivi. Și cum suntem în veacul aburului și al electricității, cum omenirea merge „progresând” vertiginos, — conflicte cari odinioară se rezolvau din secol în secol, astăzi este firesc să se precipite, și astfel, omul de azi vede în clipă de fulger și tunet ceea ce odinioară generațiile consemnau în letopisețe.

Rămas singur sub castani, mă gândii la dreptatea lui Pavel Nicolaevici. El e fiul unui mare popor, din sânul căruia au ieșit un Tolstoi și un Turgheniev. El mie nu poate să-mi dea dreptate, căci nu cunoaște nici pe Eminescu, nici pe Creangă. El nu știe sângeroasele noastre străduințe și crâncena noastră rezistență pe acest petec de pământ așezat la gurile Dunării.

52. Iulie-august 1915, București. Însemnări ale lui I. G. Duca privind misiunea lui Victor Antonescu¹⁵⁸ în Franța

Tot atunci Brătianu simți nevoia să mai dea Aliaiților o nouă asigurare a simțămintelor sale față de Antanta și a trimis la Paris pe Victor Antonescu. Acest demers nu era inutil. Opoziția deși recunoscuse cu prilejul incidentului Poklevski că era imposibil să luăm atunci armele, se folosise totuși de el ca să ponegrească din nou pe Brătianu față de Aliaiți. „Nu vedeți că Brătianu e de rea credință, și-a călcat cuvântul, tot așa va face și de acum încolo, de câte ori i se va ivi prilejul!” Aceasta era formula pe care emisarii opoziției o răspândeau prin Paris și, ca calomniile, ea prindea. Brătianu căuta deci să risipească această atmosferă. Fiindcă Victor Antonescu avea de ani de zile legături intime cu unele personalități din lumea financiară franceză și cu unii din vechii lui profesori de la Facultate și de la de Școala de Științe Politice, ca Raphael Georges Levy, Brătianu i-a încredințat această misiune. Victor Antonescu a plecat oarecum pe ascuns și, ajuns la Paris, s-a pus în raport cu diferiți fruntași membri ai guvernului și fruntași ai opoziției, cărora le-a explicat punctul de vedere al guvernului nostru, asigurându-i în numele lui Brătianu că România de îndată ce va găsi un moment prielnic va intra în acțiune alături de Antanta. Bineînțeles că V. Antonescu, care era întotdeauna încântat de sine însuși, s-a întors de la Paris convins că făcuse mari isprăvi. Adevărul este, însă, că vizita lui a mai contribuit la restabilirea echilibrului la Paris, fiindcă opoziția lucra acolo de un an în chip intens, pe când noi nu desfășuram nici un fel de acțiune. Rezultatul a fost că toate nedreptățile împotriva noastră erau crezute și că se formau astfel în dauna întregii României legende, din care unele au supraviețuit chiar războiului. Vizita lui Victor Antonescu a fost primul pas spre luminarea lumii oficiale franceze. Păcat numai că acțiunea de propagandă astfel începută n-a fost de atunci sistematic organizată. Ne-ar fi scutit pe toți - și pe Brătianu îndeosebi - de multe amărăciuni ulterioare, de multe greutăți evitabile.

[I.G. Duca, *op. cit.*, p. 35-36]

53. 28 august/[10 septembrie] 1915, București. Însemnările lui Alexandru Marghiloman privind problemele discutate în timpul audienței secrete acordate de regele Ferdinand

Regele m-a chemat în audiență secretă. El este de părere că politica noastră trebuie să se schimbe, „dar nu până la intervenția militară”; Rușii nu sunt încă complect bătutăți și nu ni se cere în acest moment o intervenție. Eu emit părerea că este o necesitate *urgentă*, căci în curând rolul nostru va fi foarte șters. Dacă ar surveni pacea acum, ne-am găsi izolați înconjurați numai de răuvoitori. Regele e de aceeași părere.

Eu: „Deci imediată neutralitatea, deplină, așa cum o organizează convențiunea a patra de la Haga”.

Regele: „Să vorbim clar: noi admitem trecerea munițiilor; dar atunci ni se vor tăia munițiile noastre cari se află pe mare”.

Eu: „Vom avea tot rezervorul german la dispoziție; Quadrupla Înțelegere nu poate căuta să ne arunce în brațele Germaniei; și apoi ce nevoie avem să o facem cu zvon mare? Germania nu este o metresă care cere să fie afișată”.

Regele: „Ai perfectă dreptate; e adevărat, e adevărat!” –

¹⁵⁸ *Victor Antonescu* (1871-1947). Om politic român, membru de frunte al Partidului Național-Liberal. A fost ministru al justiției (1934-1935), de finanțe (1935-1936) și de externe (1936-1937) în guvernele conduse de Gheorghe Tătăreanu (1934-1937). A funcționat și ca ambasador la Paris.

Eu: „Patru funcționari discreți, și totul trece fără să se afle nimic (nu știam încă în acel moment ceea ce mi-a spus Bussche în ziua de 31 August, că Bulgaria, țară neutră, oferise să semneze o declarație că munițiile erau pentru ea, și că își lua asupra ei toate riscurile!) În afară de aceasta, dacă Germania găsește o altă cale, Serbia de exemplu, nu mai va fi nici un motiv ca să se mai primească concursul nostru bine retribuit. Dacă ar trece criza fără ca România să obție ceva, aceasta ar fi o criză pentru Tron, căci toți vor face pe Rege răspunzător”.

Regele: „O știu”.

Eu: „În consecință revenim cât mai repede la adevărata neutralitate, căci suntem deja în contravenție: aliașilor noștri le refuzăm totul; celorlalți, le dăm totul. Și mă explic: benzină, făină, transporturile pe apă se opresc și se ravitalizează la noi. Guvernul va fi silit să-și schimbe ținuta, chiar din cauza lipsei de bani”. S-a spus Regelui că trebuie să căutăm bani în occident, fiindcă avem nevoie de franci și de lire sterline. Arăt Regelui că cu schimbul actual s-ar putea cu profit, procura cu mărci, toți francii și toate lirele sterline necesare din Elveția.

Regele convine tot timpul că schimbarea de politică se impune: nu spune cum, și nu pronunță un singur cuvânt care ar putea să fie rău înțeles de Brătianu. Pentru participarea armatei, Regele crede că opinia publică nu este încă îndeajuns pregătită.

Eu răspund că ea nu se poate întoarce fără a fi lucrată de guvern. *Opinia publică este cum vrea guvernul să fie.*

Regele: „Dar sunt și nebuni”.

- **Eu:** „Nebunii își permit luxul de a fi nebuni, fiindcă știu bine că cei cuminiți îi opresc să suporte consecințele nebulniei lor”. În aceeași ordine de idei

Regele: „D-rul T... I... este cea mai desăvârșită canalie care se poate vedea; te murdărești dacă îl atingi chiar cu cleștele. Articolele lui Take Ionescu sunt ridicole și el dă semne de prostie”. Asupra lui Brătianu și lipsa lui de hotărâre, Regele zice că este un amestec ciudat de lymfatism și de acte de energie. Regele știe că Iliescu fură; a mai spus lui Brătianu că Iliescu vorbește prea mult. Când îl va mai vedea, are să-i spună și altele. Spun că Iliescu¹⁵⁹ vizează Statul-Major.

¹⁵⁹ *Dumitru Iliescu* (1865-1940), ofițer de artilerie cu studii în România (1884-1886, șef de promoție) și în Franța [Școala politehnică din Paris și Școala de aplicație de artilerie și geniu de la Fontainebleau (1886-1891)]. La plecarea în Franța în Franța a fost primit de primul ministru Ion C. Brătianu, care era interimar și la Ministerul de Război, care printre alte recomandări, l-a sfătuit să lege prietenie cu fiul său Ionel, aflat și el la Școala Politehnică din Paris. Această legătură i-a fost utilă lui Dumitru Iliescu în evoluția sa ulterioară.

Cariera militară: sublocotenent – 1 iulie 1886; locotenent – 1 ianuarie 1889; căpitan – 8 aprilie 1893; maior – 10 mai 1899; locotenent-colone – 10 mai 1907; colonel -10 mai 1910; general de brigadă – 14 martie 1914. La 1 mai 1918 a demisionat din cadrele active ale armatei.

După venirea de la studii din Franța a fost numit, de generalul Iacob Lahovari, ministru de război, profesor de mecanică la Școala de aplicație de artilerie și geniu, postură în care a activat peste două decenii. De asemenea, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, profesor la Școala Superioară de Război, predând cursul de tactica artileriei.

A fost ofițer în arsenalul armatei (1893-1894), membru al diverselor comisii de recepții – a materialului de artilerie, în special a tunurilor; În 1907 a fost numit directorul artileriei în Ministerul de Război, iar în 1909, a preluat funcția de șef de stat major al Corpului 2 armată, ce își avea sediul în București și era comandat de prințul moștenitor Ferdinand, apoi a trecut pe aceeași funcție la Inspectoratul general al armatei, ce avea în frunte tot pe Ferdinand. În toamna anului 1912 a fost numit comandant al Regimentului 2 artilerie. A luat parte la războiul româno-bulgar în calitate de ajutor al inspectorului general al artileriei, general Constantin Coandă. Cu gradul de general de divizie a condus Secretariatul General al Ministerului de Război în perioada 10 ianuarie 1914 -14/27 august 1916. La declararea războiului a fost investit în funcția de subșef al Marelui Cartier General Român, conducând de fapt operațiile armatei române din toamna anului 1916, deoarece generalul Vasile Zottu, figura ca șef nominal al acestei structuri. La 5 decembrie 1916 a fost înlocuit din funcție și a fost trimis în Franța ca reprezentant al Marelui Cartier General Român (1917-1919). Foarte apropiat de primul ministru Ion I.C. Brătianu, Dumitru Iliescu este o personalitate militară controversată, el fiind unul dintre autorii morali ai eșecurilor din lunile august – noiembrie 1916.

Regele: „Da, dar sunt eu la mijloc și asta nu va fi”.

Am atras atenția Regelui să se ferească de a nu fi pus în fața faptului îndeplinit. Regele știe că unii s-au lăudat cu aceasta; dar nu se teme. Am raportat Regelui părerea lui Culcer¹⁶⁰, care nu crede că armata să fie în stare să nu asculte; am mai adăogat că pentru Culcer, o participare armată ar avea mari sorți de izbândă.

În ceea ce privește pe Drumaru, Regele a spus lui Morțun, chiar azi dimineață, că aceasta nu mai e dezordine, ci anarhie. Regele crede pe Morțun partizan al Germaniei.

Eu: „Dibaciu numai, și știind, cu toate că vorbește foarte mult, să nu se descopere”. – Mai repet Regelui spusele lui Mihaly¹⁶¹ că Brătianu a tratat totdeauna astfel, încât să facă orice negociere imposibilă. În fine, atrag atenția Regelui asupra măsurilor militare exagerate și prea bătaoare la ochi, care se iau și care ar putea să aducă faptul îndeplinit.

– Audiența mea a fost precedată de o audiență la Regina; în salonașul Reginei a venit M.S. în persoană să-mi spună ziua. *Regina* recunoaște trimiterea Marelui Duce Nicolae¹⁶² în Caucaz în exil: „Micul Împărat a îndrăznit să facă aceasta! Marele Duce este unchiul, reprezintă pe cei bătrâni! Ce face von Bussche; găsit-a mijlocul să devie mai simpatic?” Asupra dezbinării dintre Poklevsky și Blondel, cunoscută de Regina: „Ce mai au și aceștia?” - Profit, vorbind de curți, să formulez motivele mele de nemulțumire: Trebuia ca Rusia să ne ofere cele două județe care ni le-a luat în 1878 și să ne dea garanții pentru Constantinopol. Astfel va ști Regina de ce nu sunt de partea rusească.

[Alexandru Marghiloman, *op.cit.*, p. 512-515]

54. 28 august/ 10 septembrie 1915, Sinaia. Telegrama contelui Ottokar von Czernin adresată baronului Burián, prin care îl informează despre rațiunile care au determinat guvernul român să deplaseze trupe spre frontiera comună

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián.

Télégramme

Sinaia, le 10 septembre 1915

M. Bratiano me dit hier d'avoir reçu des nouvelles concordantes comme quoi nous n'aurions pas seulement fermé la frontière mais étions aussi en train de faire avancer nos troupes vers la frontière roumaine; il se voyait donc obligé de répondre par des mesures analogues et de détacher de son côté quelques bataillons vers la frontière.

¹⁶⁰ *Ion Culcer* (1853-1928), general. A participat la războiul de independență, după care a urmat studii la Paris. A fost secretar general al Ministerului Apărării (1904-1907) și inspector general de armată. A participat la al Doilea Război Balcanic din anul 1913, comandând Corpul 5 armată care a acționat în nord-estul Bulgariei (Cadrilater). Ulterior a fost numit guvernator al provinciei intrate în componența României și, pentru meritele sale, regele Carol I îl va numi Guvernator al Cadrilaterului, provincie intrată în componența României în urma păcii de la București. În primăvara anului 1916 a ieșit la pensie, dar a fost este rechemat în vara aceluiași an și este numit comandant al Armatei I (15 august - 11 octombrie 1916). În timpul guvernului Averescu a îndeplinit funcția de ministru al lucrărilor publice (29 ianuarie - 4 martie 1918).

¹⁶¹ *Teodor Mihali* (1885-1934), lider important al românilor din Transilvania. După război a fost în două rânduri primar al Clujului (1926, 1927-1931).

¹⁶² *Marele Duce Nicolae Nicolaevici* (1856-1929). Nepot al țarului Nicolae I și văr primar cu țarul Nicolae al II-lea a urmat o carieră militară. La începutul războiului mondial, Nicolae al II-lea l-a numit comandant suprem al armatei ruse, dar el nu a dovedit calități strategice și de comandament dezvoltate, ceea ce a reprezentat una dintre cauzele marilor înfrângeri suferite de trupele ruse de la Tannenberg. Ca urmare a fost schimbat din funcție și numit comandant suprem și vice rege în Caucaz. În preajma revoluției din februarie/martie 1917 a fost numit, din nou, comandant suprem al armatei ruse, dar noul guvern condus de prințul Lvov, a anulat numirea. S-a implicat puțin în războiul civil din Rusia și în cele din urmă, după o scurtă ședere în Italia, s-a stabilit la Paris, murind din cauze naturale.

Il s'ensuivit un entretien assez grave dans lequel Bratiano me donna les motifs de sa manière d'agir: Depuis le commencement de la guerre il m'aurait déclaré qu'il resterait neutre et il aurait tenu sa promesse; il souligna qu'il continuerait à rester neutre, même si nous attaquions la Serbie. Qu'aucun traité avec l'Entente ne l'obligeait de nous attaquer, et que tout ce qu'on pouvait dire là-dessus n'était que mensonge. Qu'il était convaincu quant à lui de la sincérité de ma déclaration que nous n'avions point d'intentions hostiles contre la Roumanie. Mais qu'il lui fallait tenir compte de l'opinion publique irritée par les derniers événements au point de s'attendre à une agression de notre part. Voilà pourquoi il se serait vu obligé d'envoyer des troupes à la frontière.

Je lui répétai encore que nous étions fort éloignés d'avoir des velléités agressives contre la Roumanie, que j'estimais que c'était chose grave que de prendre les mesures militaires en question contre nous, et que je devais lui en laisser la responsabilité.

La situation est indubitablement plus tendue depuis les derniers mouvements de troupes, mais j'ai toujours la conviction qu'en présence de notre situation militaire actuelle nous n'avons pas à craindre d'être attaqués par la Roumanie.

[Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916,, p. 23-24]

55. [29 august]/11 septembrie 1915, Viena. Telegrama baronului Burián adresată conteleului Ottokar von Czernin prin care îi cere să arate autorităților române că Austro-Ungaria nu are nicio intenție de a ataca România

Le Baron Burián au Comte Ottokar Czernin
Télégramme

Vienne, le 11 septembre 1915

J'approuve le langage que vous avez tenu vis-à-vis de M. Bratiano et vous autorise à déclarer au Premier roumain, en faisant ressortir explicitement que c'est en vertu d'un ordre de ma part, que nous n'avons nullement l'intention d'attaquer la Roumanie. Votre Excellence voudra ajouter que la suspension momentanée du mouvement des voyageurs ainsi que du service des postes et télégraphes n'est qu'une mesure provisoire, due à des dispositions dépendantes de la situation militaire générale, et qu'il ne s'agit en aucune façon d'une interdiction dirigée contre la Roumanie en particulier, attendu que la même mesure a été prise sur les frontières suisse et allemande (à l'exception de quelques points-frontière allemands).

Voir le N° 40.

[Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916,, p. 24]

56. [1]/14 septembrie 1914, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin adresată baronului Burián prin care îl informează despre conținutul audienței la regele Ferdinand, referitoare la măsurile de ordin militar luate de România la granița cu Austro-Ungaria

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián.

Télégramme

Bucarest, le 14 septembre 1915

Je viens d'avoir une audience d'une heure auprès de Sa Majesté le Roi; elle produira, je l'espère, une certaine détente. En voici les grandes lignes:

Je commençai par la déclaration de nos sentiments pacifiques dont j'avais été chargé, ce à quoi le Roi répondit qu'il n'en avait jamais douté et qu'il en était toujours fermement convaincu. A ma demande si je pouvais transmettre à Votre Excellence sa parole royale que la Roumanie non plus ne nourrissait point d'intentions hostiles contre nous le Roi répondit affirmativement.

Je continuai par lui exposer que puisque tous nous désirions une prompte détente de la situation, nous devons tous et d'accord en chercher les moyens. *Nous* n'aurions rien fait dont la Roumanie dut s'émouvoir, il n'était donc que juste que les troupes roumaines fussent retirées.

Malgré mes insistances le Roi garda le silence assez longtemps sans me donner de réponse. Il finit pourtant par me dire que tout ce mouvement de troupes aurait été exécuté sans qu'on l'eût consulté et que M. Bratiano aurait donné l'ordre formel de laisser les troupes à 10 km de la frontière. Le Roi ayant appris que cet ordre n'avait pas été inspecté, il aurait eu aujourd'hui même une explication à ce sujet avec le général Iliescu qu'il aurait „attrappé vertement”. Ce que je pus comprendre des dires de Sa Majesté, c'est que „avec le temps” les troupes seraient retirées.

Cette réponse évasive n'étant pas satisfaisante, j'allai – sûr d'agir en ceci selon les intentions de Votre Excellence – jusqu'à déclarer au Roi que je ne pouvais pas me contenter de cette réponse. Qu'on commençait chez nous à ne plus comprendre l'attitude de la Roumanie, et que le Roi ferait Lien de se garder de créer un ambiant qui pourrait devenir dangereux; que je demandais pardon au Roi de mes insistances, mais qu'il me fallait une réponse claire et précise quand il retirerait ses troupes.

Après s'être fait bien prier le Roi me dit enfin qu'il *désirait et espérait* que les troupes seraient retirées après que nous aurions levé le blocus de la frontière. Je répliquai que cette réponse ne suffisait toujours pas. Que dans un cas pareil le chef suprême de l'armée ne devait pas se borner à désirer et à espérer, puisqu'il avait à *ordonner*. Là-dessus Sa Majesté m'autorisa enfin à rapporter à Votre Excellence que l'ordre de retirer les troupes serait donné après que nous aurions levé le blocus de la frontière.

Comme les entretiens avec le Roi sont fort délicats, grâce à sa manière de les conduire, et que j'avais à cœur d'obtenir toute clarté possible, je répétais les paroles de Sa Majesté en résumé, et j'obtins l'assentiment royal de les transmettre à Votre Excellence.

Immédiatement après l'audience je pris connaissance du télégramme du commandement en chef de nos armées à l'Attaché militaire i. et r. comme quoi le blocus de la frontière est levé et j'informai le Roi par écrit que je m'attendais à ce que les troupes fussent retirées sans autre délai.

Il m'aurait été difficile d'obtenir des garanties et des promesses ultérieures de la part du Roi; étant données cependant les conditions toutes spéciales du pays, étant donnée surtout l'autorité douteuse du Roi, nous n'avons pas la certitude que les troupes seront retirées.

Il faut ajouter à cela que le Roi part ce soir pour passer cinq jours sur les bords du Danube, que M. Bratiano n'arrivera ici que demain matin, et qu'il est difficile que les deux s'entendent d'ici là.

J'aurai l'occasion demain de parler de l'affaire au Président du Conseil.

Voir le N° 41.

[Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916,.... , p. 24-26]

57. [4]/17 septembrie 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin adresată baronului Burián prin care îl informează despre convorbirea cu Ion I.C. Brătianu referitoare la retragerea trupelor române de la granița comună

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián.

Télégramme

Bucarest, le 17 septembre 1915

M. Bratiano prétend ne pouvoir retirer les troupes de la frontière que dans une quinzaine de jours environ. Il me soutint avec emphase que personne ne pouvait le croire assez fou pour vouloir nous attaquer maintenant, du moment qu'il ne l'avait pas fait lorsque les Russes se trouvaient dans les Carpathes. De plus la Bulgarie était avec nous maintenant, personne ne pouvait donc croire sérieusement qu'il aurait choisi ce moment.

Les troupes avancées auraient eu l'ordre de construire certaines fortifications sur la frontière et ce travail ne saurait être interrompu d'un moment à l'autre. D'ailleurs les troupes auraient déjà commencée à se retirer de la frontière au fur et à mesure que leur travail était achevé. La Roumanie aurait toujours devant les yeux le sort de la Belgique et il lui fallait (à lui Bratiano) calmer l'opinion publique et lui donner la conviction qu'il veillait sur la sûreté du pays.

Mes arguments à moi ne firent aucun effet, pas même la considération qu'il mettait le Roi dans une fausse position puisque Sa Majesté m'avait promis de faire retirer les troupes, sur-le-champ.

Voir le N° 42.

[Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916,.... , p. 26-27]

58. [11]/24 septembrie 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin adresată baronului Burián prin care îl informează despre atenționarea lui Ion I.C. Brătianu asupra consecințelor negative ale eventualei mobilizări a armatei

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián.

Télégramme

Bucarest, le 24 septembre 1915

Plusieurs circonstances me font supposer que le courant populaire en faveur de la mobilisation gagne rapidement en force. Comme je ne crois pas beaucoup à la force de résistance de M. Bratiano j'ai été le trouver avant qu'il se rendît au conseil et lui ai déclaré ce qui suit:

„Que n'ayant pas d'ordre exprès je ne parlais pas officiellement, mais qu'en homme qui connaissait Vienne et Berlin je devais le prévenir que la Roumanie n'était pas dans la même situation que la Grèce, et que sa mobilisation nous obligerait de demander des explications, et qu'il ferait donc bien de pondérer mûrement ses décisions”.

M. Bratiano me demanda pourquoi je faisais cette distinction puisque la Roumanie était le seul pays balkanique qui n'eût pas mobilisé bien qu'elle eût le même droit de se défendre comme les autres.

Je lui répondis qu'il ne s'agissait pas pour la Roumanie de se défendre. Qu'il savait très bien que ni nous ni la Bulgarie n'avons l'intention de l'attaquer. La Roumanie par contre avait amassé des forces considérables sur notre frontière, et nous menaçait depuis un an par la presse, tandis qu'un fort parti ne cessait de pousser à la guerre; il était donc de mon devoir de le

mettre en garde contre un pas qui ne saurait être considéré que comme hostile et qui pourrait avoir les conséquences les plus graves. Je finis par répéter que je ne parlais pas officiellement, n'étant chargé d'aucun ordre, mais que j'avais désiré lui dire ma manière de penser loyalement et en ami.

M. Bratiano était très ému, me remercia de mes ouvertures; mais déclara en même temps de ne pouvoir rien promettre.

Comme le conseil des ministres a été convoqué à la suite de la mobilisation grecque, donc d'un moment à l'autre, il m'a été impossible de demander des instructions et je prierais Votre Excellence de vouloir bien me dire si Elle approuve ma manière d'agir.

[Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916,, p. 27-28]

59. [12]/25 septembrie 1915, Viena. Telegrama baronului Burián adresată contelui Ottokar von Czernin prin care îi aprobă intervenția sa pe lângă Ion I.C. Brătianu și îi cere să-i reamintească necesitatea ca România să se ralieze Puterilor Centrale cu scopul de a opri expansiunea Rusiei în Balcani

Le Baron Burián au Comte Ottokar Czernin

Télégramme

Vienne, le 25 septembre 1915

J'approuve absolument le langage que vous avez tenu à M. Bratiano. Vous voudrez bien, dans vos entretiens avec le Président du Conseil, lui rappeler aussi les grands intérêts politiques qui ont fait dans le temps que la Roumanie s'est ralliée aux Puissances Centrales.

Que M. Bratiano n'oublie pas dans cette heure solennelle que, d'accord avec les Puissances Centrales, la Roumanie s'était posé le but d'opposer un rempart puissant à l'expansion de la Russie vers l'Europe Centrale et le Balkan. Il faudrait croire qu'aujourd'hui, où même la Bulgarie commence à secouer la terreur du Moscovite, la Roumanie dût trouver la première l'énergie pour reprendre le chemin que lui montrent l'histoire, l'intérêt bien compris du pays et la sagesse.

Adopter d'un côté le ton sérieux dont vous avez fait usage, mais donner à entendre en même temps à M. Bratiano que le chemin vers nous lui est toujours ouvert, voilà, à mon avis, la bonne manière de procéder pour nous.

Voir le N° 45.

[Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916,, p. 28-29]

60. 13/[26] septembrie 1915, București. Discursul rostit de D. Nenițescu¹⁶³ la inaugurarea noului local al Clubului conservator, intitulat „Pericolul rusesc”

¹⁶³ *Dimitrie Nenițescu* (1861-1930), militar, avocat și om politic. A absolvit Școala militară de ofițeri din București și s-a specializat în topografie. Și-a dat demisia din armată și a continuat studiile la Bruxelles. Concomitent cu avocatura a intrat în Partidul Conservator devenind unul dintre liderii acestuia. A fost secretar general al Ministerului de Interne (1899-1900), guvernator al Băncii Naționale a României (1900-1902) și ministru la Industrie și Comerț (1910-1912). În anii 1916-1918 a rămas în teritoriul ocupat, intrând în așa numitul guvern de garanți, ca titular al portofoliului finanțelor.

PERICOLUL RUSESC

de D. NENIȚESCU,

fost ministru al industriei

Discurs rostit cu prilejul noului local al clubului conservator

la 13 septembrie 1915

Desigur, d-lor, că nu pot tăgădui marea mea părere de rău că în împrejurările grele prin care trece țara, toți conservatorii nu se găsesc la un loc. Totuși dacă n-a fost cu puțință ca cu toții să gândim într-un fel, nu pot iarăși tăgădui plăcerea sufletească de a mă găsi în mijlocul unor prieteni cu cari gândim în același fel. (Aplauze).

D-lor să-mi dați voie să mă adresez cugetului d-v. căci cred că e bine ca, ieșind de aici, să plecăm încă mai întăriți în convingerile noastre.

S-a vorbit, domnilor, de Consiliul de Coroană. Voi aduce o notă, poate nouă, asupra consiliilor de coroană.

*Nu cunosc această instituțiune la nici un popor*¹⁶⁴. De sigur d-lor, constituționalicește, Coroana e în drept, din proprie inițiativă, de a se consulta individual sau în mod colectiv cu oricare dintre fruntașii țării. Nu e însă mai puțin adevărat că, atunci când guvernul cere a se consulta cu oameni politici din alte partide acesta este semnul că, sau nu are o convingere, sau că fiindu-i teamă de răspundere caută a se pune la adăpostul acestui Consiliu, sau încearcă a dobândi o autoritate pe care prin sine însuși nu o are. (Aplauze).

Oricâte consilii de acestea ar avea loc răspunderea o are guvernul și numai guvernul.

Tot atât de puțină considerație am și pentru guvernele zise naționale. Aceste guverne sunt cerute, obișnuit, de acei cari n-au încredere în ei înșiși, cari n-au o hotărâre a lor și cari fac politica externă, «*la noroc*».

Sunt însă și cazuri când unor asemenea guverne nu li se poate face critica de mai sus, când o țară este surprinsă de evenimente exterioare și luptele dintre partidele ei politice sunt prea aprinse, atunci *guvernul național* este un mijloc de a întări unitatea națională interesând pe toate grupările politice la apărarea țării — dar și în acest caz *guvernul național* este un semn de slăbiciune. Mai întotdeauna însă guvernele naționale sunt primejdioase prin urmările lor; căci dacă rezultatele *guvernului național* sunt bune, toată lumea, momentan este mulțumită, însă vai de națiunile mulțumite și cari nu mai au nimic de sperat. Aceste națiuni cad în lăncezire și se pierd printr-un materialism exagerat.

Când însă rezultatele «*guvernului național*» sunt rele primejdia anarhiei este imediată căci atunci poporul pierde încrederea în toți conducătorii săi. De aceea guvernele unitare, de partid, cu toate părțile lor slabe, dar cari corespund situațiilor externe ale momentului, sunt cele mai bune.

Aceași părere am exprimat și în 1913 când partidul meu era la putere și aceeași părere am și astăzi. La 1913 am cerut audiență la răposatul nostru rege Carol I (Aplauze), la marele nostru Rege Carol I pe care l-am iubit din adâncul sufletului, pe care cât a trăit l-am slăvit ca pe un sfânt fără a i-o spune, iar nu ca acei pigmei care în viață l-au lingușit și azi îl hulesc. (Aplauze prelungite). Și am spus d-lor mei, Marelui Rege această părere a mea. (Aplauze).

Avem veșnic, Domnilor, de aspirat la ceva, avem veșnic de realizat idealuri, fie ale vieții interne, fie ale celei externe încât trebuie să rămână totdeauna un partid politic care să poată zice: eu aș fi făcut mai bine (Aplauze).

Așa numai se asigură necurmat progresul, numai așa partidele vor fi privite ca adevărate instrumente de realizare a cerințelor interne și externe ale țării. (Aplauze prelungite, bravo).

¹⁶⁴ Toate sublinierile italice aparțin textului original (n.n.).

...Vă rog, domnilor, nu mă aplaudați; sunt foarte puțin sensibil la gădilitul acesta; dar vă rog gândiți-vă bine la cea ce vă voi spune: Să revenim la Consiliul de Coroană din anul trecut. S-a ținut anul trecut un Consiliu de Coroană, după cum spune d. Take Ionescu, cerut de guvern.

Pentru a vedea ceea ce s-a hotărât este bine să știm ce au vorbit anumite persoane. La acel Consiliu de Coroană Marele Rege Carol I și d. P. P. Carp au susținut să mergem alături de Puterile Centrale, d. Take Ionescu n-a crâcnit un cuvânt. O afirm (Ilaritate) d. Take Ionescu a acceptat părerea d-lui Marghiloman.

Să vă spun și eu domnilor, o glumă. Era [u] în Senatul roman un fel de votanți cari când nu voiau a vorbi sau când o opinie era astfel exprimată în cât ei nu mai aveau nimic de adăugat, se puneau în spatele oratorului care exprimase o părere. Modul acesta de votare se numea: *pedibus ire sententiam alicujus*, iar Senatorii cari votau astfel se numeau «pedari». La Consiliul de Coroană d. Take Ionescu s-a pus la spatele opiniunii d-lui Marghiloman, a fost un *pedar*. (Aplauze, ilaritate).

D. AL. MARGHILOMAN: Cuvintele d-lui Take Ionescu au fost: «Sunt și eu de părerea așa de bine exprimată de d. Marghiloman». (Ilaritate).

D. D. NENIȚESCU: Foarte bine. Dar dacă d. Take Ionescu a avut la Consiliul de Coroană aceeași părere ca d. Marghiloman, cum se face că unuia i se strigă trădător și celuilalt mare patriot? (Ilaritate).

D. Brătianu a zis Regelui Carol: *Majestate, trebuie să mergem cu Puterile Centrale, dar dați-ne timpul ca să preparăm opinia publică.*

Iar d. Costinescu, al doilea mare preot al guvernului, a rostit cuvintele următoare pe care le dictez încet: „*Un lucru rămâne pe deplin și în unanimitate dobândit că în nici un caz nu vom merge alături de Rusia*”.

D. AL. MARGHILOMAN: Că este „o imposibilitate morală ca să mergem alături de Rusia”. (Senzațiune, mișcare).

D. D. NENIȚESCU: Nu pot astăzi, Domnilor, dintr-un sentiment de delicateță patriotică, să vorbesc de felul cum a pregătit d. I. I. C. Brătianu opinia publică a României. Astăzi asupra acestui punct nu vorbesc.

De asemenea vă rog să-mi îngăduiți să nu vorbesc astăzi decât în linii generale de modul în care d. Costinescu a tradus în fapt imposibilitatea d-sale morală de a merge alături de Rusia (Aplauze puternice și mult repetate).

D. Costinescu, ca și d. Take Ionescu, una a vorbit în Consiliul de Coroană și alta a făptuit. Acesta este marele păcat al acestei sarbede generații care nu crede în nimic. Nu vorbesc numai de credința religioasă dar și de cea științifică. Cine n-are educațiunea sufletească de a crede în ceva, într-un principiu fie mistic, fie științific, acela nu poate să fie decât ca d. Costinescu și Take Ionescu cari chiar în cursul acestui an au avut mai multe opiniuni asupra aceluiași lucru. (Aplauze). Acela nu se călăuzește de norme generale, ci numai de instinctele animalice ale firii sale. (Aplauze).

Ei, domnilor mei, să vedem acum la ce rezultate ne-a dus „imposibilitatea morală” a d-lui Costinescu de a merge alături de Rusia. La cele mai triste rezultate, domnilor: la o neutralitate binevoitoare față de Rusia. Nu știu, și nici nu-mi vine să cred, că un asemenea angajament s-a luat de Președintele Consiliului față de Rusia, însă toate măsurile luate de d. Costinescu au dat politicii guvernului un asemenea colorit. Iată de ce trebuie să arătăm toată severitatea noastră oamenilor cari una zic și alta fac. (Aplauze).

Am ajuns, domnilor mei, prin reaua politică a d-lui Costinescu să avem o circulațiune fiduciară, o circulațiune de bilete de bancă de 740 milioane. Când? Intr-un an când n-am vândut două recolte și am ajuns la o datorie publică flotantă, mărturisită, de 700 milioane, pe care d.

Marghiloman o socotește la 900 milioane. Spuneți-mi, ce situațiune are România? Și aceasta pentru ce? Pentru punerea în aplicare a imposibilității morale a d-lui Costinescu de a merge alături de Rusia, prin a împiedeca de a se vinde Germaniei produsele țării. De sigur, d-lor, că d. Costinescu va avea cea mai grea răspundere dintre toți miniștrii actuali, și față de Dumnezeu și față de sine și față de România. Mare greșeală, grea răspundere.

Domnilor mei, oricare ar fi împrejurările externe ale țării noastre, ori din ce parte ne-ar duce soarta de a întregi neamul nostru românesc, și fie chiar că am presupune că Ardealul este deja al nostru, că-l posedăm, o singură primejdie ne amenință permanent și constant, e Rusia.

Eu nu urăsc Rusia, cum zice d. Take Ionescu că urăște pe unguri; nici nu pot concepe ura colectivă și de aceia, nu-l cred pe d. Take Ionescu când zice că urăște pe unguri. (Ilaritate).

Eu nu urăsc pe ruși; eu analizez viața și dezvoltarea poporului rusesc și, din această analiză, trag ceea ce e prielnic și neprielnic vieții românești.

Priviți d-lor, o hartă a Europei: la nord, drumul maritim al Rusiei e o mare care îngheață o parte din an, iar când e liber i se poate împiedica navigația; la sud o cheie la Bosfor și Dardanele. Pământul Rusiei e bogat, subsolul de asemenea, multe posibilități de a avea o mare industrie, o agricultură care nu și-a dat încă nici a zecea parte din contingentul său. Această țară are interesul de a ajunge la mările libere. Tuturor oamenilor săi de stat această obligațiune li se impune ca un imperativ absolut, ca o lege firească. Rusia are nevoie să-și exporteze produsele și *de aceia îi trebuie în mod fatal o deschidere la mările de sud, la care nu poate ajunge decât trecând peste noi.* Acesta este adevărul absolut. (Aplauze).

Dacă ar fi fost să putem lua Transilvania și dacă am fi luat-o a doua zi, oamenii de stat ai României tot s-ar fi aflat în fața acestei fatalități a vieții țării și a neamului nostru.

Dardanelele și Bosforul, încă odată, vă rog, priviți o hartă, nu sunt decât gâtul buteliei și nimeni nu va putea nega că Rusia nu se va mulțumi numai cu gâtul Mării Negre și nu va ocupa și malurile acestei mări. Atât timp cât țărmurile Mării Negre au fost în stăpânirea unei singure puteri țările noastre s-au bucurat de o prosperitate destul de înaintată. Din momentul în care Marea Neagră a căzut în mâinile Turciei țările noastre au căzut sub vasalitatea ei. De când această mare aparține mai multor state, prin retragerea silită a Turciei, țările noastre au prosperat.

Vreți să ne întoarcem privirile o clipă la trecutul nostru istoric? E interesant: mai toate războaiele dintre Valahia și Moldova, sunt făcute pentru gurile Dunării. Valahia era astupată căci gurile Dunării erau ale Moldovei, de aici nevoia lui Mircea de a trece pe celălalt țărm ca să cucerească Dobrogea ca să aibă și el drumul liber la Mare. Nu s-au făcut între Moldova și Valahia decât puține războaie pentru alte cauze.

Până acum Rusia a căutat, domnilor mei, să ocupe cât mai mult din țărmul nordic asiatic și european al Mării Negre. Primul pas al Rusiei către Constantinopol l-a făcut la 1812, răpindu-ne Basarabia; dar, fiindcă prin luarea Basarabiei se luase numai brațul Chilieii și fiindcă brațul Chilieii se varsă în mare prin alte 12 guri nenavigabile, la 1839[1829], prin tratatul de la Adrianopole, Rușii au luat delta întreagă a Dunării și deși au pierdut-o la 1856, prin tratatul de la Paris, la 1877, în cele mai grele condițiuni morale pentru un împărat autocrat care iscălise păstrarea integrității teritoriului nostru, totuși ne-au luat Basarabia.

Vedeți, domnilor, cât de imperioasă este această nevoie pentru Rusia dacă a silit pe un adevărat „grand Seigneur” ca împăratul Alexandru al II-lea să-și calce cuvântul. Dar nu este numai atât. La 1883, la conferința din Londra, când Austria căuta să ne ia malul stâng al Dunării — primejdie de care am fost scăpați numai grație Germaniei — în 1883, zic, Rusia, care se apropiase de brațul Chilia prin luarea Basarabiei de sud, a făcut tot ce a putut, a refuzat consimțământul său, la prelungirea termenului comisiei Europene a Dunării până ce i s-a dat

brațul Oczacol în deplină proprietate. Acestea sunt fapte, domnilor mei, și nu se pot acoperi prin nici o figură retorică. Figurile retorice se zămislesc ușor, cu o zi înainte de a le rosti; studiul încet și migălos al nevoilor țării se zămislește mai încet și numai de aceia cari nu cer nimic pentru ei. (Aplauze).

În ceea ce mă privește, mă bucuram mult când de la cancelariatul răposatului Labanow tendința de expansiune a Rusiei se îndreptase spre Extremul Orient, Port-Arthur și Mările Galbene. Nădăjduiam că ni se va lăsa o mare pauză, în care să continuăm în liniște dezvoltarea regatului nostru. Însă după ce Rusia a fost învinsă de Japonia, și-a îndreptat din nou privirile către Bosfor și Mediterana.

Astfel, pericolul pentru noi a rămas același.

Aceasta este, domnii mei, grija cu care mă culc și mă scol, care însă nu mă stăpânește mai presus de dorința mării Țării Românești. (Aplauze furtunoase).

*

Am zis, domnilor, că doresc mereu mărirea țării mele. De aceea nu neg că chestia Dardanelelor trebuie să rămână o constantă preocupare a diplomației române, care trebuie să ia garanțiile necesare libertății comerțului României, și în cazul când Constantinopolul va rămâne, după cum cred eu, Turciei, dar sub o influență germană. (Ovații).

Nu numai noi avem nevoie de asigurarea navigației prin strâmători, ci mai multe puteri, din care cauză această chestie poate fi rodnică în mâinile unei diplomații inteligente.

Din ziua întâi a izbucnirii acestui război am zis că din toate cercetările mele am convins-gerea că Germania va învinge fiindcă are și pregătirea morală și cea materială. Atât populația rurală cât și cea urbană pot da foarte mulți ofițeri. Acest element lipsește oștirii rusești în primul rând.

Anglia nu a putut să scoată milionul de oștire făgăduit de Kitchener pentru că cei 26.000 ofițeri nu pot fi fructul unui an, ci fructul unei lungi și mari preparațiuni.

La 17 Mai a. c. în casa răposatului Ion Lahovary, un om foarte de treabă care credea greșit, dar, credea sincer, am spus: „D. Ion Lahovary ne spune că acțiunea României e iminentă”. De ce? Pentru că Italia a intrat în acțiune. Și atunci am zis: nu voi nega importanța acestui fapt dar nu pot să-l exagerez. Rușii au suferit o prea grea înfrângere și cu toată tenacitatea apreciabilă a comandamentului lor superior, înfrângerile pe cari le-au suferit sunt de așa natură încât au pierdut puterea ofensivei. Negreșit, intrarea Italiei în acțiune este un succes al diplomației întreprinse înțelegeri dar din punct de vedere militar, câștigul nu precumpănește pierderile suferite de întreita înțelegere. Armata italiană nu va servi nici măcar ca element de compensațiune a pierderilor Rusiei.

Acestea, d-lor, le spui nu pentru a polemiza ci pentru a afirma încă odată că orice guvern român trebuie să ție seama de ele. Intrarea în acțiune a României astăzi, așa cum cer d-nii acțiونيști de la Hotel Bulevard, când Rusia este așa de tare bătută, și după cei cunosători, fără puțință de revenire, ar fi un act de nebunie și nu cred că guvernul român îl va săvârși. (Aplauze prelungite).

Ei, doamne sfinte, cine n-ar vrea mai mult? Dar când acel mai mult este o chestie a viitorului, trebuie să te mulțumești cu mai puțin. Cine dintre noi n-am vrea Transilvania și toate celelalte ținuturi românești, dar neputându-le avea trebuie să ne reluăm Basarabia, atât în temeiul principiului naționalităților, cât și în temeiul principiului de echilibru, căci nu putem, cu nici un preț, orice guvern ar fi la cârma țării, să lăsăm România în situațiune teritorială inferioară vecinilor săi. (Puternice aplauze).

Mă abțin domnilor să critic guvernul, deși sunt plin de dorința de a-i arăta cât de mult a greșit; nu mă pot însă opri de a-i spune că bine era să fi păstrat o neutralitate uniformă pentru toți; și că cu modalitățile diplomatice convenite trebuie să se ajungă la aceasta.

Nimeni nu atacă și nu suspectează pe Svițera deși se găsește în contact imediat cu doi beligeranți, dar toți suspectează România, fiindcă s-a șovăit pe cel diplomatic. Politica celor două luntre, sau politica jocului la noroc, nu a dat nicăieri bune rezultate. (Aplauze).

Un tânăr inteligent m-a întrebat astăzi în această sală, ce interes a avut guvernul bulgar de a se declara de partea puterilor centrale procedând în contra sentimentalității poporului bulgar? I-am făgăduit că-i voi răspunde în public. Nu știu dacă poporul bulgar este rusofil, dar chiar dacă așa ar fi, guvernul bulgar a procedat astfel, fiindcă își dă seamă că din momentul în care Rusia ar ocupa Constantinopolul, chiar cu un hinterland, numai până la linia Midia-Enos, nimeni nu o poate garanta că mâine Rusia nu se va întinde dincolo de această linie — peste toată Tracia și Rumelia. (Aplauze).

Bulgaria mărită cu Macedonia, și România mărită cu Transilvania, însă în față cu Rusia învingătoare, vor fi iremediabil pierdute. (Aplauze).

N-avem nimic de împărțit, domnilor, cu Germania, ci din potrivă, multe motive de a-i fi recunoscători, căci dacă la 1812 nu ni s-a răpit Moldova întregă, a fost din cauza protestării Prusiei și dacă la 1877 au ieșit Rușii din țara noastră, a fost în urma somațiunii Germaniei; și dacă Dunărea o avem întregă, este tot grație ei; iar situațiunea noastră economică o datorim în mare parte Germaniei.

Înainte de a termina vă atrag atenția, domnilor mei, că dintre toate marile puteri ale Europei, Germania singură are puternice interese de a se păstra independența României.

La acest postulat adaog că dintre toate puterile, Rusia singură amenință existența noastră ca Stat independent. Din această din urmă cauză România, astăzi și în viitor, va trebui să stea alături de acele puteri, ori care ar fi ele, dar care vor avea interese contrare Rusiei. Aceasta este credința mea nestrămutată.

(Aplauze prelungite și îndelung repetate).

[*România și Războiul European. Cu cine trebuie să mergem*, Editura Societății „Tiparul”, 1915, p. 81-90]

61. 16 septembrie/[1 octombrie] 1915, București: Articolul lui Constantin Mille „Politica d-lui Brătianu. Eu merg cu învingătorul!”, publicat în ziarul „Adevărul”

De patrusprezece luni de zile de când mă muncesc să aflu ceea ce vrea d. Brătianu și în ce constă linia lui de conduită, pe care o proslăvește „Viitorul”, dar care neglijează să ne spună în ce constă ea, pentru ca împreună să proslăvim și noi și să-i cerem cu umilință iertare că i-am bănuțit și inteligența și buna-credință, ba ceva mai mult, că i-am tăgăduit genialitatea sa ...

Am întrebat pe cei vii, am consultat prin ajutorul spiritelor pe cei morți, am întrebat pe diplomați, pe oameni politici, pe amici și adversari. Nimeni n-a știut să-mi descopere acest mister. Unii au încercat să mă mintă, să mă mistifice, dar, mai fericit decât șefii opozițiunii, eu n-am crezut aproape nimic ...

*

Totuși, ceea ce căutam zadarnic, am găsit zilele trecute, sub forma unui amic politic și personal al vizirului, care a binevoit să lumineze conștiința mea și să concretizeze politica sibilină a aceluia care ține în mâinile sale destinele țării și ale românismului în general.

- Domnul Brătianu – mi s-a rostit personagiul cu pricina – dacă nu se pronunță, nici pentru o parte, nici pentru alta, este fiindcă, om prudent și prevăzător cum e, nu voiește să se arunce în nici o aventură, care crede el, ne-ar fi fatală. El nu poate ști în chip matematic, cine va învinge. Politica lui șovăielnică constă în a nu se despărți în chip iremediabil de nimeni. Când

cumpăna va atârna în chip simțitor într-o parte, într-acolo va merge și el și astfel cu puține jertfe, va câștiga mult. Să meargă cu *Împătrita Înțelegere*?¹⁶⁵ Dar dacă neamțul învinge, nu-i așa c-o pățim rău? Să meargă cu *puterile centrale* iarăși este primejdios, fiindcă se poate în definitiv să fie bătute. Cel mai bun drum este acela de a aștepta, de a fi gata, oricât această politică va fi numită politica cioclilor, politica jefuitoarelor de cadavre ...

*

- Foarte bine, i-am răspuns eu. Dar trebuie să-mi concedezi, că această linie de conduită este cu mult mai periculoasă, decât aceea de-a risca totul pentru tot. Cu chipul acesta de a proceda, nemulțumești și pe unii și pe alții. Crezi d-ta că nemții sînt mulțumiți de noi, nemții cari fiindcă nu le lăsăm decât în fraudă, și pe ascuns să treacă muniții pentru Turcia, sînt nevoiți să atace Serbia, să facă să se descopere Bulgaria și astfel să fie siliți să mai lupte pe încă un front? În ziua când nemții vor fi biruitori, deși cu ajutorul nostru, vezi bine, crezi d-ta, că nu ne vor plăti cu fund și îndesat aceea ce numesc ei felonia noastră, că nu se vor pedepsi grozav pentru faptul că nu ne-am lăsat cumpărați, decât pe jumătate și le-am făcut atâtea greutăți împiedicându-i să învingă mai repede?

Dar aliații? Aliații își dau seama, că noi, prin neutralitatea noastră nesinceră, întârziem victoria lor și facilităm pe aceea a adversarilor lor. Dacă dâșii vor fi victorioși, când va veni vorba ca să ni se dea ceea ce cerem: Ardealul întreg și Bucovina, ni se va răspunde cum zice mitocanul român, *dar pă ce, domnule?* N-ai venit când era greul, ai părtinit pe dușmani și fiindcă fără de tine, noi suntem victorioși, vii cu nerușinare să ceri o plată pe care nu ți-o datorăm?

- Dar avem tratate scrise, convențiuni încheiate și cu o parte și cu alta!

- Mofturi! Hârtiile nu fac nici două cepe degerate, în cazuri de acestea. Contractele se aplică chiar și în timpuri ordinare, când ești de bună credință. Când însă ești un înșelător ordinar și o lichea, când n-ai făcut nici o jertfă, ci indirect ai ajutat pe adversari, atunci, pardon, refuz să plătesc, îmi neg iscălitura și apoi – eu sînt cel puternic, eu sînt cel învingător, eu decid – și pe impostori îi dau afară ori îi pedepsesc ...

*

Dacă aceasta este politica d-lui Brătianu – atunci totul se explică, dar în același timp se justifică și denumirea de politica fricii și a lașității, politica dezastrului național, care se dă acestei linii de conduită ticăloasă și urâtă ...

Dacă astfel este, cât mai e timp – e nevoie de gonirea de la guvern a fricosului, este o imperioasă datorie ca nici o clipă să nu mai așteptăm, cu atât mai mult, cu cât politica aceasta nu e numai aceea de a merge cu învingătorul, ci de a fi de ajutor, ca o parte să învingă și această parte sînt aliații germano-austriaci. Or astăzi politica Germaniei este știută: e de a-și întinde imperiul ei de la marea Nordului până la India și – vai! în drumul nemților stăm și noi, cari suntem sortiți de a deveni, grație d-lui Brătianu, un fel de Mecklemburg ori alt principat de Lippe – înfeudat împărăției Kaizerului.

Const. Mille

[„Adevărul”, 18 septembrie 1915]

62. [29 septembrie]/12 octombrie 1915, Petrograd. Telegrama ministrului Rusiei la Paris, A.P. Izvolski, către Serghei Sazonov, ministrul Afacerilor Externe, privind opiniile cercurilor franceze în legătură cu pasivitatea Rusiei în Balcani, fapt care ar putea pune în pericol intrarea în război a României

¹⁶⁵ Sublinierile aparțin textului original (n.n.).

Je ne puis vous cacher que l'excitation contre la Russie causée par des doutes sur notre empressement à participer à l'action en commun dans les Balkans s'accroît de jour en jour ici dans les milieux parlementaires, journalistes et même dirigeants. D'une part, c'est nous qu'on charge de la responsabilité de la situation dans les Balkans qui a, paraît-il, été aggravée par notre intransigeance envers la Roumanie et notre partialité envers la Bulgarie. D'autre part, on indique que l'absence de nos troupes serait non seulement un coup pour le prestige des alliés et pour la position historique de la Russie parmi les peuples balkaniques, mais encore placerait la France et l'Angleterre dans la position la plus dangereuse et la plus désavantageuse, car cela laisserait planer des doutes sur la bonne entente entre les alliés. On attache ici une énorme importance à la nouvelle phase dans laquelle la grande guerre entre dans les Balkans, et on trouve que le chemin de Constantinople ouvert aux Austro-Allemands ne ferait pas que mettre une barrière entre la Russie et les autres États, mais donnerait le moyen à l'Autriche et à l'Allemagne de recevoir d'Asie-Mineure hommes et matières premières en nombre illimité. C'est pourquoi l'opinion publique demande à haute voix qu'à cette nouvelle attaque soient opposés les communs efforts des quatre États alliés; dans le cas contraire il faut se demander si la France, sans avoir la certitude d'être appuyée dans les Balkans, peut risquer d'affaiblir ses forces sur son front principal. On fait remarquer qu'après la guerre c'est la Russie qui va obtenir le plus de profits au détriment de la Turquie, et que si elle ne participe pas au (*omission*) commun la France et l'Angleterre seront obligées à remettre à l'étude leur décision au sujet de Constantinople et des détroits. Un article dans ce sens a été inséré dans un organe aussi sérieux que le *Journal des Débats*. Aujourd'hui encore d'autres journaux influents déclarent que pour sauver la situation et attirer la Roumanie la Russie doit sacrifier une partie de la Bessarabie; tout cela fait que l'ambiance ici nous devient extrêmement défavorable, ce qui peut entraîner de grandes modifications dans nos relations avec la France. Il y a à ce sujet une campagne forcée contre Delcassé et Paléologue, qui peut se terminer par leur chute.

Izvolsky

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 199-200]

63. 10/[23] octombrie 1915, București. Manifestul „Amiciției franco-române”, reprodus de ziarul „Universul”

Iată textul moțiunii votată de Societatea „Amiciția Franco-Română” în ședința sa de Mercuri 7 octombrie:

Subsemnații, membri români ai „Amiciției franco-române” de la București, recunoaștem că Guvernul, având toate elementele de cumpănire, e principalul organ politic, în drept să judece oportunitatea intrării în război a României. Orice Român însă dator e, față de crezul său și de conștiință, să-și spună cuvântul. Întrucât suntem convingși că împrejurările actuale sunt hotărâtoare pentru soarta țării noastre, în o măsură cât de mică, fiecare din noi e răspunzător de chiar acțiunea guvernului. În fața urmașilor și a istoriei, de vreo catastrofă, nu guvernul va fi vinovat, ci poporul și întregul nostru neam.

Recunoaștem înaltul patriotism al tuturor factorilor răspunzători, dar nimeni nu este infailibil, iar popoarele nici odată dacă s-au solidarizat cu greșeala unui singur om. Acestea fiind spuse ținem să declarăm că simpatiile și dragostea noastră pentru Franța sunt din fericire în perfectă concordanță cu interesele României.

Dar în afară de această comunitate, foarte prețioasă de sigur, formula germană „Deutschland über alles” cum și șovinismul maghiar dau conflictului actual îngrozitorul spectacol al unui război de rasă.

Oare comunitatea dintre noi și latinitate, căreia în definitiv le datorim existența ca popor aparține între atâtea neamuri străine să nu cântărească cu nimic și hotărârea politiceii statului român?

Omenirea în general și neamul românesc în special, datorește prea mult civilizațiilor franceză și italiană pentru ca în atari momente să nu se ție seamă de sentimentele noastre de solidaritate firească cum și de ura provocată de Maghiari prin procedurile lor barbare de deznaționalizare ale Românilor de peste munți. Elementul român de peste Carpați, a constituit adevărata pavăză a acestui sâmbure de românism care e Statul român.

Acelor frați le datorim trezirea conștiinței noastre naționale și însăși primele elemente de cultură. Pentru noi distrugerea urmărită de Maghiari, ar nimici, la întregirea României mari, însăși existența Regatului român.

Hegemonia germano-maghiară amenință neamul românesc mai mult ca pe oricare alt popor, greul revendicărilor noastre etnice și teritoriale fiind îndreptat împotriva Austro-Ungariei. Chiar de am rămânea neutri, odată victorioși, Germanii, Maghiarii și acum Bulgarii – din motive economice și politice – nu ne vor ierta nici măcar trista neutralitate. Starea sufletească a acestor trei popoare, cari pun noțiunea de forță mai presus decât cea de drept, ne arată drumul de apucat. Zdrobirea posibilă a Serbiei ar izola complect Regatul român de țările, de cari ne leagă interese comune și, paralizând armata română, ar paraliza și realizarea unei României mari sau – lucru tot așa de grav – ar schimba orientarea politiceii noastre externe. Îngrădirea României ni se prezintă ca o amenințare, cu atât mai precisă, cu cât avem convingerea, că – după zdrobirea Serbiei – va veni rândul României. Afirmăm că, în cercurile militare bulgare, tema unui atac împotriva României face parte obligatorie din cuvântările ce șefii de regimente țin mobilizațiilor. Sechestrarea noastră va avea pentru noi urmările dezastroase ale unui război nenorocit.

Nu e cu puțință ca poporul român să ceară altora realizarea idealului său național, ci să capete, ce trebuie să cucerească. O atare nepăsare mercantilă ar avea înrâuriri fatale asupra întregii noastre vieți de Stat. Orice s-ar zice, popoarele ca și clasele fără ideal, nu au drept la existență.

Pentru toate aceste motive, întrucât justele revendicări ale României în Austro-Ungaria au fost recunoscute de puterile Împătritei Înțelegeri, socotim încheierea unui tractat și a unei convențiuni militare cu aceste Puteri ca fiind absolut necesare.

Operațiunile armatei române, ușurând sarcina trupelor rusești și celor anglo-franceze, cari vor opera în Bulgaria și în Serbia, vor grăbi încheierea păcii și înfăptuirea idealului nostru național.

Iată motivele pentru cari subsemnații cerem mobilizarea armatei române, căreia să-i urmeze războiul contra Austro-Ungariei.

(ss) Gh. Diamandy, profesor dr. Ioan Cantacuzino, profesor dr. Hurmuzescu, Ermil Pangratti, Alexandru Filipescu, senator, principele C. Basarab Brâncoveanu, prof. Dr. Petrini-Galatz, prof. Dr. Herescu, C. Popovici, dep. Dr. Ed. Romalo, Aurel Eliescu, d-na El. Bacaloglu, N. G. Popovici, G. Tașcă, Emil Nicolau, Theodor Florescu, ing. N. N. Paianu, Cristian Tomulescu, dr. I. Candrea, Lucian Bolțuș, T. Rossitos, N. N. Zlotescu, dr. N. Șerban (urmează peste o sută de iscălituri)

64. [13]/26 octombrie 1915, București. Relatare publicată de ziarul „Universul” asupra întrunirii „Federației Unioniste” din 11 octombrie 1915

MAREA ÎNTRUNIRE a „Federației Unioniste” în sala „Dacia”

DISCURSURILE D-LOR: Dr. Istrati, Take Ionescu, Petre Grădișteanu¹⁶⁶, E. Pangrati¹⁶⁷, prof. I. Ursu¹⁶⁸, I. Grădișteanu, N. Titulescu, N. Xenopol¹⁶⁹, B. Delavrancea, N. Filipescu, O. Goga și alții

Ieri s-a ținut în sala „Dacia”, cea dintâi întrunire a „Federației Unioniste”. Lumea, care a ținut să asiste la această întrunire, abia încăpea în sală, pe coridoare, în curtea localului „Dacia”.

Deși întrunirea era anunțată pentru orele 3 și jum., totuși mulțimea a venit să ocupe locuri încă de la ora 1. Pe lângă publicul din Capitală, au asistat foarte numeroase delegațiuni de cetățeni din orașele din provincie.

Înainte de începerea discursurilor, asistența însuflețită de un viu entuziasm a intonat diferite imnuri și cântece patriotice, provocând prin aceasta o sporire și mai pronunțată a însuflețirii inițiale. La interval de câteva minute, în sală răsună puternic: **Trăiască România Mare. Trăiască armata!** (subliniere în textul original – n.n.) și sala izbucnește în urale, în aplauze frenetice.

Pe la 2 jum. au început să sosească fruntașii Federației, cari sunt salutați cu ropote de aplauze și strigăte de „să trăiască”.

Discursul d-lui dr. Istrati

Deschid întrunirea, spunând „Trăiască România”. Nici într-un moment al vieții noastre, neamul nostru n-a fost mai amenințat ca acum. Germanii și Austro-Ungarii s-au unit ca să distrugă civilizația latină. Dar lupta nu ne sperie. Ceea ce ne indignează, e că avem un guvern incapabil pentru momente așa de grele. D. Brătianu, înconjurat de păpuși și de samsari, trebuie să cadă. Partidul național-liberal e un partid criminal național. Cu noi e lozinca: **Trăiască armata și România Mare.**(subliniere în textul original – n.n.)

Discursul d-lui Take Ionescu

Ce vrem noi? Vrem ca în ceasul cel mai mare al istoriei României să triumfe voința țării. Țara simte că e înconjurată de dușmanii ei de veci: Ungurii sprijiniți de Bulgari. Țara toată vrea război. Nimeni nu îndrăznește să spună că nu vrea să triumfe voința țării. Dar unii spun:

¹⁶⁶ *Petru Grădișteanu* (1839-1921) jurist, om politic, publicist și scriitor. La început a fost apropiat conservatorilor, dar, ulterior, a trecut la liberali fiind unul dintre fondatorii partidului. A fost de mai multe ori senator și deputat, iar între funcțiile ocupate menționează pe cea de director al Teatrului Național din București și președinte al Ligii pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor. Academia Română îl număra printre membrii ei de onoare.

¹⁶⁷ *Ermil Pangrati* (1864-1931) Matematician, inginer și om politic. Profesor la universitățile din Iași și București, pe ultima conducând-o ca rector. Pe plan politic a fost ministru al Lucrărilor Publice (28 martie-14 octombrie 1912) în cabinetul condus de Titu Maiorescu. A aderat apoi la liberali.

¹⁶⁸ *Ioan Ursu* (1875-1925), istoric, cu studii universitare la București și specializare la Berlin, unde își susține și doctoratul. A studiat în arhivele din Munchen, Viena, Paris și Veneția, unde a descoperit numeroase documente privind istoria țărilor române. Profesor la universitățile din Iași (1909), Cluj (1919-1923) și București (1923-1925). A făcut parte din Consiliul unității românești de la Paris și a contribuit la crearea Legiunii românești din Italia. În 1910 a fost ales membru corespondent al Academiei Române.

¹⁶⁹ *Nicolae Xenopol* (1858-1917) Scriitor, critic literar, om politic și diplomat. A fost ministrul României în Japonia, unde a și a decedat.

țara are un capriț. Țara nu poate merge după sentimente. Dar acest sentiment curge în sângele nostru de când ne-am născut. Nu e capriț; e instinctul neamului, care simte că piere și vrea să lupte. Alții spun: țara nu vrea, ci vor câțiva oameni politici. Dar nu-i așa. Țara tace, fiindcă nu se așteaptă să fie altfel. Am un singur cuvânt: „Trăiască România și trăiască războiul”.

Discursul d-lui Petre Grădișteanu

D. Take Ionescu zicea cu mare dreptate, că idealul național e născut cu mult mai înainte decât cel mai bătrân dintre noi. Eu sunt cel mai bătrân de aci și îmi amintesc că din copilăria mea am știut că idealul național ne călăuzește viața. Sunt liberal, vreau să rămân liberal. Astăzi gazeta d-lui Vintilă Brătianu, „Viitorul”, azvârle injurii asupra celor cari nu-i împărtășesc vederile. Vor să tăcem; nu vom ceda. Înainte cu Dumnezeu. Nu vă temeți de armată. Armata e a noastră.

Discursul d-lui E. Pangrati

Românii n-au trăit din mila nimănuși A venit cel mai mare eveniment din istoria noastră. Toți fruntașii noștri strigă de 14 luni să luptăm pentru idealul nostru național. Toți vom fi laolaltă. Să se știe că țara aceasta are un ideal, și că idealul acesta nu va fi trădat de nimeni. Trădătorii vor fi dați în lături cu orice sacrificiu. Toți pentru țară, pentru România Mare!

Discursul d-lui prof. I. Ursu

Am făcut acum 2 ani războiul ca să împiedicăm o Bulgarie Mare, atunci neamul nostru tot nu era în primejdie ca acum. De ce dar nu l-am făcut când știam că Bulgarii sunt în alianță cu Viena? De ce nu l-au mișcat pe omul acesta lacrimile miilor de văduve și orfani din Ardeal, lăsând să meargă carul statului fără orientare. Acum înțelegem de ce primul ministru a sacrificat lanțul de Români ce ne înconjoară? De ce n-am intrat în război când Rușii erau pe culmea Carpaților, de ce n-am intra odată cu Italienii? Guvernul urmează sugestiile de la Viena. Dar, în automobilul primului ministru, sunt moaștele strămoșilor noștri. Și dacă el nu e capabil, să plece și să lase alți cârmaci mai destoinici.

Discursul d-lui I. Grădișteanu

A trecut vremea vorbelor, a venit vremea faptelor. Ne-am adunat aci ca să dăm semnalul de alarmă. România e primejdă dacă dv. nu vă veți mișca și nu vă veți impune voința. La nord avem primejdia maghiarismului. Dacă Românii de dincolo ar pieri, ar pieri și România. Acest lucru l-au înțeles bătrânii. A doua primejdie e bulgarismul de la sud, care se străduiește să pună mâna pe Dobrogea, care e plămânul prin care respiră România. Pentru primejdia de la Nord s-a ivit prilejul s-o înlăturăm. De 15 luni, însă, stăm cu mâinile în sân, deși n-ar fi trebuit decât să întindem mâna spre a ne îndeplini idealul național. Trebuie dar să ne sculăm ca un singur om și să impunem voința noastră mântuitoare pentru neam. Generația noastră are marea menire de a îndeplini ceia ce atâtea generații trecute au visat.

Dacă noi, în aceste momente, nu ne mișcăm cu hotărâre, ar fi ca grație guvernului ce avem, să rămânem printre cele din urmă dintre națiuni. Sunt unele rușini ce nu se pot suporta. Nu vom suporta rușinea ca să fim înconjurați de dușmanii noștri de la nord și de la sud fără să ne ridicăm împotriva-le.

Discursul d-lui N. Titulescu

Mai sunt încercările la care a fost supus sufletul românesc. Am început cu groaza de a ne vedea siliți să ne vărsăm sângele pentru o cauză odioasă, am ajuns apoi la neutralitatea și în cele din urmă gata să credem că ne putem uni cu Ardealul, iar acum ne trezim cu dezgustul părerilor necurate, siliți să ne apărăm la hotarele noastre. Am ajuns cu apelurile la prudentă, la un fel de indiferență periculoasă a așteptărilor cari nu mai au sfârșit.

În vârtejul anului trecut, sufletul românesc se fărâmița. Îi trebuia o lovitură, ca însuflețirea să se reîntrezeze. Și atunci s-au ivit Bulgarii voind să desființeze România. Vrăjmașul de la Nord s-a unit cu cel de la Sud, strângându-ne într-un brâu de foc, silindu-ne să ne supunem.

Unul vrea să ne moștenească, celălalt vrea să ne sugrume, aceasta o vrea complotul maghiaro-bulgar. Politica brațelor încrucișate nu mai poate dura. Trebuie să facem suprema efort, care să aducă strălucire ori izbândă, sau gloria în înfrângere.

Între rizicul de a face azi un război mai greu, și între rizicul de a face mâine un război de apărare, e preferabil cel dintâi. Nu putem să admitem ca strigătul sfânt **La arme!** (subliniere în textul original – n.n.) să nu fie sincer; nu putem primi insulta, că-l punem în serviciul ușurinței și al setei de putere. Dacă România va sta cu brațele încrucișate la strivirea Serbiei, va plăti aceasta, și ca stat mic o va plăti poate în 24 ore.

În toate, caută să se găsească meschinăria setei de putere. Dacă dragostea de țară impune prudență, dragostea de țară impune încrederea în puterea și voința țării. Nu-i dragoste de țară să ametești un popor timp de un an și să-l împiedici de a-și împlini idealul. Nu-i dragoste de țară să socotești poporul tău prea mic și să-ți inspire groază politica statului bulgar. Nu-i dragoste de țară să ai oștire ca a noastră și s-o ții fără să ataci, așteptând poate să nu fii atacat. Privim în față, vedem o armată care așteaptă și un popor care pricepe. Privim în sus și vedem un Dumnezeu care ne va ajuta să ne împlinim menirea. Simțim cum se ridică în nori puterea creatoare de viață, căci nu voim ca atunci când vor suna clopotele învierii pentru alții, pe altarele noastre să se slujească leturghia morții.

Discursul d-lui N. Xenopol

În ziua în care eroica Serbie va cădea, în acea zi putem să punem o cruce idealului românesc. În acea zi putem ști că peste Dunăre se va putea crea un puternic imperiu, iar dincolo peste Carpați, în idealul purtat de floarea bărbăției, se vor strânge candelile idealului nostru și al culturii românești. În acea zi vom fi zdrobiți între imperiul bulgar și puternicia vrăjmașilor noștri de peste munți. Atunci va fi pentru noi o zi de doliu și se va cânta *veșnica pomenire* Ardealului eroic.

O voce: Hai la fapte, domnilor.

Discursul d-lui B. Delavrancea

Vorba reprezintă trecutul. Cu cât taci mai mult, cu atât ai mai mult de vorbit. Azi se cer fapte. Pentru fapte nu-i nevoie de vorbe. Destul cu acest duel oratoric. Destul ne-au înșelat și am răbdat. România vrea să-și desăvârșească idealul și nu mai poate răbda pe cei ce-o înșală. Nu mai poate răbda să fie înfățișată că n-are conștiință de menirea ei istorică. Nu mai poate răbda să fie sluga celor de sus, a fățarniciei lor a lașității lor.

Azi România se ridică, se scutură și ne poruncește: sus frunțile. Cui i-a fost frică, să nu fi venit aici. Să fi stat acasă. România nu mai rabdă să fie departe ținută de marea și cavaleriasca Franță, de eroica Serbie, de nobila Italie, de puternica Rusie, de formidabila Anglie. Să strigăm dar voința noastră acolo.

Mulțimea: La Palat!

Oratorul: Acolo unde dormitează pacostea nefastă. Noi nu mai voim să luăm răspunderea acțiunii șovăielnice a lui Ion Brătianu. La 77, abia aveam 40.000 de dorobanți și azi avem 600.000 voinici. În această clipă să trăim o mie de ani, cu curajul străvechi, cu vitejia de altădată.

Noi vrem de îndată mobilizarea; de îndată vrem războiul. Vrem să scriem victoria, ca să nu se mai șteargă, cu sângele nostru.

*

Mulțimea din sală cere să vorbească d. N. Filipescu. Se strigă: Nu plecăm până nu vine Filipescu. În cele din urmă d. dr. Istrati restabilește liniștea și citește următoarea:

Moțiune

Cetățenii din toată țara, întruniți în sala „Dacia”, din pornirea „Federațiunii Unioniste”, din ziua de 11 Octombrie 1915, denunțăm țării primejdia în care a ajuns România, lăsând să fie încercuită de vrăjmașii noștri de peste Carpați și de peste Dunăre, fără a arunca în balanță spada României;

Declarăm de trădători ai neamului pe toți acei cari, pe față sau pe sub ascuns, prin ei sau prin alții, susțin sau tind la o politică potrivnică intereselor și idealului țării, la alipirea către Austro-Germano-Bulgari, fie chiar prin neutralitate definitivă, și cerem tuturor Românilor ca, în orice împrejurări, acum și mai târziu, să se poarte cu ei ca și cu niște trădători;

Cerem guvernului să ordone mobilizarea armatei române și să intre în acțiune imediat, pentru a împiedica legătura dintre Germano-Unguri și Bulgari, legătură pe care o considerăm fatală nu numai aspirațiilor noastre legitime, dar însăși existenței țării;

Rugăm pe cetățenii din toate localitățile să se unească cu declarația noastră și să facă să se audă glasul lor.

*

Întrunirea din curte

În curtea „Daciei” staționa o mulțime cu mult mai numeroasă ca în sală. Și aici s-a cântat și s-a ovaționat cu aceeași căldură și însuflețire. Când au început să apară fruntașii „Federației Unioniste”, mulțimea i-a aclamat și i-a rugat să stea să-i vorbească.

Întrunirea din curte a prezidat-o d. Nicu Filipescu. D-sa a spus: Ne-am întrunit să cerem guvernului să-și îplinească făgăduielile, pe cari de atâtea ori ni le-a făcut. Timpul vorbelor a trecut, acum e vremea împlinirii datoriei faptelor.

Discursul d-lui Leonte Moldovan¹⁷⁰

Ne-am adunat din toate părțile românești, să spunem într-un glas, ca guvernul să ia măsuri, căci existența noastră este amenințată. La granițele noastre suntem încercuți într-un cerc de foc, picioarele ne sunt aprinse, suntem primejduiți să luăm foc de tot.

Bunul simț al poporului românesc ne-a ajutat și ne-a orientat la arme, mai mult decât poate să convingă știința oricărui rabin de la Iași. Dacă guvernul nu vrea să se ridice, să-și aducă aminte că deasupra guvernului e Regele. Poporul nostru a fost totdeauna sincer dinastic, dar cere ca legătura lui cu dinastia să fie și sufletească, nu numai materială. Poporul cere să i se arate conștiința acestei legături sufletești.

La 1789 poporul din Paris a adus de la Versailles pe Regele și regina Franței, strigând că aduce pe brutarul și brutăreasa sa. Vrem și noi, ca Regele și Regina României să fie nu numai brutarul și brutăreasa noastră, ci să frământa viitorul neamului românesc. Nu dorim să *se întâmple, și nu se poate întâmpla* la noi, ca poporul să-și spargă icoanele la care s-a închinat.

Discursul d-lui O. Goga

Împrejurările ne-au adus în momentul când casca germană s-a împerecheat cu căciula bulgărească. Am ajuns să fim atât o provincie nemțească, cât și un hinterland al zarzavagiilor de la Rusciuk. Când cel dintâi tren al Germaniei va izbuti să ajungă la Constantinopol, atunci va fi și *ceasul și trenul cel din urmă* pentru noi. E clipa faptelor eroice și decisive. Dacă nu pornim acum va trebui să ne îndreptăm spre fronturile active și să nu ne mai uităm înapoi, precum Lot nu și a mai întors privirea spre Gomora în flăcări.

D. Simion Mândrescu¹⁷¹ a spus: Noi ne socotim mobilizați aci și avem lozinca: Înainte! Înainte vom merge.

¹⁷⁰ *Leonte Moldovan*, ziarist, avocat și om politic. Născut în Făgăraș a studiat literele și dreptul la Universitatea din București. Profesor la liceul din Brăila (1887-1903). A făcut parte din Partidul Național Liberal fiind deputat și senator în mai multe legislaturi.

¹⁷¹ *Simion Mândrescu* (1868-1947). Cărturar și om politic transilvănean, care a adus o contribuție importantă la făurirea statului național unitar în 1918. venit în Vechiul Regat s-a implicat în mișcarea națională, fiind membru al Ligii pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor. În 1917 a plecat în Franța și apoi în Italia, unde a contribuit substanțial la formarea legiunilor românești în care au intrat ostași români din armata austro-ungară, prizonieri în Italia.

Au mai vorbit d-nii dr. **Toma Ionescu, Mihail Cantacuzino**, insistând asupra necesității imediate în război – aceasta fiind o necesitate vitală pentru existența neamului românesc. Cu atât mai imperioasă e mobilizarea imediată, cu cât primejdia încercuirii ne poate fi fatală.

*

Ambele întruniri s-au terminat în același timp, la orele 5 d.a. Mulțimea a ieșit în liniște din sală și din curte, luând drumul spre străzile Carol și Victoriei.

Manifestația pe străzi

Încăierarea cu armata. Un mort și numeroși răniți. Spargeri de geamuri și devastări

Spre a împiedica eventuale dezordini, guvernul luase măsuri extraordinare de pază. Toate trupele din garnizoană, și unele din provincie erau așezate încă de la ora 1 d. a. în ținută de campanie pe străzile care învecinesc Calea Victoriei, pe unde erau să treacă manifestații: jandarmi pedestri, jandarmi rurali, infanterie, vânători, cavalerie și trupe de artilerie călări. Centrul capitalei era deci ocupat militărește. Personalul polițienesc era de asemenea sporit cu numeroși ofițeri de poliție și cu sergenți de oraș aduși din provincie.

Localurile legațiunilor și palatul regal erau înconjurate de trupe numeroase. De la Teatrul Național spre palatul regal se formau numeroase cordoane militare cari aveau să oprească înaintarea manifestațiilor dincolo de piața Teatrului. Reprezentanții parchetului în frunte cu procurorul general și primul procuror al tribunalului Ilfov se aflau la posturile lor. Tot așa și prefectul poliției Capitalei, d. Gh. Corbescu, directorul prefecturii d. M. Cantuniari și toți inspectorii polițieniști.

La sfârșitul întrunirii, asistenții, în masă compactă pornesc pe strada Carol spre calea Victoriei. În fruntea mulțimii se aflau d-nii N. Filipescu, Take Ionescu și ceilalți conducători ai „Federației Unioniste”. În drum spre piața Teatrului cortegiul sporea cu miile de oameni veniți într-o întâmpinare a manifestațiilor. Se striga „Trăiască România Mare”, „Jos Guvernul”. În fața poliției mulțimea a aclamat și a strigat „Trăiască armata!” la vederea unui pluton de infanterie care se afla în curtea poliției.

Manifestații au ajuns la întretăierea bulevardului cu calea Victoriei, unde un detașament de cavalerie pe jos a încercat să bareze drumul. Cordonul n-a putut rezista și mulțimea a trecut înainte iar în fața clubului liberal a fluierat și huiduit. Cortegiul se îngroșa din ce în ce și în apropiere de piața Teatrului se afla o mare de capete. Strigătele de „Trăiască România Mare” se amestecau cu accentele marșurilor patriotice.

În apropiere de clubul conservator a ieșit înaintea mulțimii d. Gh. Corbescu, prefectul poliției Capitalei, și reprezentanții parchetului cari au pus în vedere manifestațiilor că le este interzisă înaintarea spre palat. Manifestații însă au huiduit și au înaintat strigând: „Înainte, la palat!” Prefectul poliției și reprezentanții parchetului s-au retras și au ordonat somațiunile cu goarna.

Momentul era critic. Primul cordon militar din dreptul clubului conservator era format de o companie de vânători. Căpitanul comandant al companiei a ieșit înaintea manifestațiilor căutând să-i convingă că nu trebuie să înainteze. Mulțimea însă înainta și căpitanul, spre a nu fi izolat de trupă, s-a retras îndărătul cordonului.

Mulțimea huiduia în timp ce goarneau somațiunile legale. Manifestații au înaintat însă până în fața cordonului militar și încăierarea s-a produs. Manifestații, înarmați cu bastoane, au intrat în baionetele soldaților. S-a produs o învălmășeală de nedescris. Mulțimea voia să spargă cordonul pe când trupelor li se ordonase înaintarea. S-au schimbat lovituri de baionetă, paturi de armă și ciomege.

Cel dintâi rănit a fost un tânăr, August Nicola, absolvent al școlii de meserii din Iași și maestru mecanic. Înțepat cu o baionetă lângă ochiul stâng, rănitul, după ce a fost pansat, a fost menținut arestat la circumscripția 6 din Pasajul Roman. Încăierarea luase proporții.

În acest timp, din mulțime s-au auzit două detunături de armă. Un glonț de revolver a lovit în obrazul drept pe un soldat de vânători, care a fost transportat la spitalul militar. În afară de acești răniți, până în momentul când scriem aceste rânduri au mai fost răniți patru manifestanți și mai mulți soldați, loviți cu bastoanele. Au mai fost loviți d. colonel Boboc, comandantul pieții, și d. Gh. Corbescu, prefectul poliției.

La un moment, trupa a început să șarjeze, respingând cu baioneta mulțimea care a început s-o ia la fugă. Manifestanții au revenit apoi, huiduind și fluierând.

D. Take Ionescu s-a suit în balconul hotelului „Continental” și d. N. Filipescu la clubul conservator. Din balconul clubului, d. N. Filipescu a ținut o cuvântare. Adresându-se soldaților, d-sa le-a spus că ei nu trebuie să tragă în niște cetățeni, care, manifestând, își fac o datorie patriotică. Din cauza zgomotului cuvântarea oratorului nu se aude bine. Intre altele d. Filipescu a spus că la ministerul de război s-a furat.

Au mai ținut cuvântări, tot din balconul clubului, d-nii Octavian Goga, Simion Mândrescu și general Stoica, îndemnând mulțimea să stea, acolo, toată noaptea. Cuvântările nu se auzeau bine din cauză că soldații care se aflau jos, „înnumărau” mereu cu voce tare, „de la dreapta la stânga”: unu, doi, trei, etc.

*

Răniților li s-au dat ajutoare la o farmacie din apropiere. Din când în când se ridică strigăte în cor: „Vrem război!” Vrem război!”

Părintele **Vasile Lucaci** vorbind, de asemeni din balconul clubului conservator, spune, între altele, în ce privește datoria armatei: „Mai presus de orice comandament e ceea ce comandă Constituția”. Au mai vorbit d-nii Delavrancea, dr. Istrati și inginer Popovici.

În timpul acesta alți oratori au vorbit din balconul clubului conservator-democrat. Au ținut cuvântări d-nii dr. Toma Ionescu, N. Economu și Demetrescu-Brăila.

*

De la clubul conservator se anunță manifestațiilor că o delegație compusă din d-nii N. Filipescu, Delavrancea și Take Ionescu se va duce la palat ca să ceară o audiență Suveranului. În adevăr, pe la orele 6, d-nii Filipescu, Delavrancea și Take Ionescu s-au dus la palatul regal unde s-au înscris pentru audiență, în timp ce oratorii vorbeau manifestațiilor, din balcoanele ambelor cluburi.

Peste o jumătate de oră, delegația reîntorcându-se, d. Filipescu a comunicat că nu li s-a acordat o audiență imediată. Numeroase torțe au fost aduse, în acest timp, manifestațiilor, care le aprindeau luminând în mod pitoresc întreaga piață a Teatrului Național. Coruri improvizate intonau cântece patriotice și entuziasmul era ținut astfel la nivel. În dreptul clubului conservator-democrat, manifestații au adus doi lăutari și au început să joace Hora Unirii. Alți manifestați s-au dus prin oraș să aducă muzici spre a continua manifestația.

*

Zvonindu-se că unii au de gând să se ducă să tragă clopotele la Mitropolie, o companie de infanterie a pornit în pas alergător spre Dealul Mitropoliei.

La orele 7 jum. a fost adusă în piața Teatrului o muzică. S-a cântat „Deșteaptă-te Române” și „La arme”. Ambele cluburi ale Federației au fost iluminate „a giorno”.

Manifestanții s-au dus apoi cu muzica la clubul conservator de sub șefia d-lui Marghiloman, unde au cântat un marș funebru, în timp ce cu pietre spărgeau geamurile dinspre calea Victoriei ale clubului. Pietrele au pătruns în saloane și au lovit pe d-nii Lăzărescu și Marinescu.

*

Au luat-o apoi pe Bulevardul Academiei și în dreptul ziarului „Minerva” au făcut și acolo o manifestație ostilă, aruncând cu pietre în geamuri. Trecând prin fața Universității, cu torțe și cu muzica, cortegiul s-a îndreptat spre str. Batiștei, la locuința d-lui N. Filipescu. Acolo au aclamat din nou pe d. Filipescu, au cântat și au jucat hora.

La înapoiere, manifestații au spart geamurile casei d-lui dr. dentist Niculescu și au revenit pe bulevardul Academiei. La ziarul „Minerva” mulțimea s-a oprit din nou și o ploaie de pietre a început să cadă asupra tuturor geamurilor palatului „Minervei”, a cărui fațadă a fost devastată cu desăvârșire.

De acolo, manifestații s-au îndreptat spre legația rusească, au intrat în curtea legațiunii, unde au aclamat strigând: „Trăiască Franța” și au cântat Marseilleza, timp de un sfert de oră.

Mulțimea a pornit apoi din nou pe calea Victoriei, a spart iarăși geamuri la clubul liberal, în fața căruia trupele au încercat zadarnic să-i risipească.

Manifestații au spart apoi geamurile mari de la două magazine de sub clubul conservator, geamurile de la etajul I unde se află Portois Fix și cele ale clubului conservator, al cărui șef e d. Marghiloman.

La orele 9 seara, manifestații au început să se împrăștie.

*

Dintre răniții mai grav e și un tânăr Constantinescu, ofițer în rezervă, de fel din Giurgiu, înțepat la cap de o baionetă. Unul dintre răniți, tânărul Silberstein Haim, din fundătura Dudești 15, evreu de naționalitate, funcționar comercial, în etate de 17 ani, a încetat din viață la spitalul Colțea, după o jumătate de oră de la aducerea sa. Nefericitul era străpuns de o baionetă în piept, în partea dreaptă. Au mai fost răniți: Nae Vlădescu, studenții George Lungulescu și Victor Dimitriu și un căpitan de rezervă, al cărui nume ne scapă.

Autoritățile n-au operat nicio arestare.

[„Universul” 13 octombrie 1915]

65. [13]/26 octombrie 1915, București. Relatare publicată de ziarul „Universul” asupra întrunirii organizate de Partidul Social-Democrat din România în ziua de 11 octombrie 1915

Acțiunea pacifistă a socialiștilor – Întrunirea de ieri –

Ieri la ora 3 d. a. s-a ținut o întrunire antirăzboinică în sala clubului socialist. Participă un mare număr de cetățeni. După ce corul intonează diferite cântece revoluționare, d. avocat *C-tin Gheorghian*, deschide întrunirea.

D-sa spune că *Cercul Tineretului Muncitor* împreună cu secțiunea locală a partidului socialist, au convocat această întrunire spre a protesta împotriva războiului și militarismului. Dă apoi cuvântul d-lui *I. Crețeanu*, delegat al Cercului Tineretului Muncitor, care spune că și tinerii muncitori au datoria de a lupta împotriva războiului. Spune că în alte țări tinerii luptă cot la cot cu vârstnicii, ba ei se disting prin abnegația și curajul lor în lupta proletariatului cu clasele suprapuse. Când părinții și frații noștri, vor fi duși la măcel, noi vom rămâne fără sprijin. Tineretul cere școli, nu instrumente de ucidere și puștiire.

D. dr. *O. Călin*¹⁷² spune că partidul războinicilor a schimbat firma. Ei se numesc acum: „Federația Unionistă”. Această Federație cere intrarea în război imediat, dar se vede că știe

¹⁷² *Ottoi Călin* (1885-1917) Născut la Iași, într-o familie de evrei, a devenit medic. În timpul studiilor s-a apropiat de cercurile socialiste devenind un teoretician al mișcării socialiste din România. În 1910 a contribuit la înființarea Partidului Social Democrat Român. În 1911 a plecat în occident unde s-a întâlnit cu o serie de lideri socialiști europeni. A revenit în țară și s-a pronunțat împotriva războiului. Mobilizat ca medic militar a murit de tifos în primăvara anului 1917.

că aceasta nu se poate și de aceea a închiriat un club ca ori și care partid politic și s-a instalat pentru mai mulți ani în noul local.

La ședința de inaugurare, d. N. Filipescu a declarat că armata n-are munițiuni și a adus acuzațiuni ministrului de război. Noi socialiștii luăm act de aceste declarațiuni și spunem: Dacă cele declarate sunt adevărate, atunci vinovați sunteți toți pentru ca țara, adică poporul rabdă chinul foamei pe când voi spuneți că cu banii încasați din biruri faceți și preparați *apărarea țării*. Acum întrebăm pe d. Nicu Filipescu de ce cere într-una să intrăm în război dacă știe că nu avem munițiuni și că armata nu este pregătită?! Noi nu putem arunca țara în *hazardul* războiului european, în speranța că *poate* vom câștiga Transilvania și Bucovina.

Se știe că un argument de căpetenie al războinicilor era *încercuirea României*. Ei spuneau: „ Să declarăm război până nu vom fi încercați, pentru că atunci va fi prea târziu”. Ei bine, „încercuirea” este fapt îndeplinit și logic ar fi ca acum să spună și războinicii: „ Dacă până acum nu s-a declarat război, acum „jos armele”, pentru că nu mai putem face nimic de oare ce ... suntem încercuiți. Dar noi nu putem cere logică de la cei cari vor război cu orice preț. Să urmărim pilda socialiștilor Bulgari cari și-au făcut datoria până la capăt așa că ei nu sunt vinovați de nenorocirea Bulgariei. Să cerem guvernului să declare neutralitate.

D. *Jianu*, delegat al Cercului Tineretului Muncitor se adresează noilor recruți și le spune să nu uite în cazarmă că sunt fii de muncitori și să-și facă datoria de socialiști.

D. dr. *C. Racovski*¹⁷³ e primit la tribună cu lungi aplauze. Întrunirea de azi - începe oratorul – a fost convocată și de Cercul Tineretului Muncitor. Eu voi aduce un cuvânt de laudă acestui tineret care se arată demn de o generație viitoare socialistă. Vorbind de întrunirea „Federației Unioniste”, spune că guvernul le-a făcut unioniștilor un bine, pentru că i-a trimes pe toți românii din toate unghiurile țării la „Dacia” ca să fie sala populată. Dacă se ținea întrunirea și la „Cinema Rex” atunci ambele întruniri dădeau un formidabil fiasco.

Despre evenimentele externe în legătură cu țara noastră, oratorul spune că dacă nu am intrat până acum în acțiune aceasta se datorește mai mult întâmplări și Rușilor cari au refuzat să satisfacă pretențiunile guvernului român. Aceasta pe noi nu trebuie să ne încânte. Pericolul războiului se poate ivi în orice moment și de aceea datoria tuturor este de a lupta și a cere guvernului să declare: România va rămâne neutră până la finit. Dacă vom intra în război fie cu Aliații, fie cu Puterile Centrale, atunci vom mări numărul vasalilor.

Bulgaria și-a semnat sentința de moarte angajându-se în acest groaznic flagel care zguduie Europa. Noi, socialiștii, am spus încă de acum patru luni: Războiul acesta se va termina cu sugrumarea popoarelor din Balcani.

Oratorul arată apoi că numai Confederația balcanică ar asigura pacea și propășirea în Balcani. Termină cu un călduros apel pentru unirea tuturor forțelor proletare.

D. *Gheorghiu* încheie seria cuvântărilor la orele 6 seara, muncitorii răspândindu-se în liniște.

[„Universul” 13 octombrie 1915]

¹⁷³ *Cristian Rakovski* (1873-1941) Bulgar de origine, numele real fiind Krăstio Gheorghiev Stancev, medic de profesie, a fost militant socialist în Bulgaria și apoi în România, conducând partidul Social-Democrat din 1910. Închis de autoritățile române ca urmare a activității lui antinaționale, a fost eliberat, în mai 1917, de soldații ruși bolșevizați. Stabilît în Rusia a îndeplinit, în trei rânduri, funcția de prim ministru al Ucrainei Sovietice, apoi a fost ambasadorul Uniunii Sovietice la Paris. A căzut victimă terorii staliniste.

66. [19 octombrie]/1 noiembrie 1915, București. Telegrama ministrului Rusiei la București, Poklevski-Koziell, către Serghei Sazonov, referitoare la acțiunile Germaniei de atragere a României în război.

19 octobre/1^{er} novembre 1915. N° 671.

J'ai appris par l'ambassadeur des Etats-Unis que la «Deutsche Bank» avait proposé un emprunt au Gouvernement roumain, et ces indications sont confirmées aussi par d'autres sources. Au moment de la conclusion à Londres du premier emprunt bulgare, la «Disconto Bank» a réellement offert au gouvernement roumain son aide pécuniaire en échange d'une promesse de neutralité, mais cette proposition fut déclinée. D'après ce que raconte Kostinesco, l'ambassadeur d'Allemagne lui aurait dit ces jours-ci que là Roumanie pourrait recevoir un ou deux milliards de francs de l'Allemagne et de l'Autriche, et la Bessarabie et la Bucovine plus tard, si elle se déclarait contre nous. Les paroles de Kostinesco ont été d'une part confirmées par Bratiano, qui m'a dit que Czernin avait fait récemment au ministre des Finances une offre fabuleuse. Pour ce qui est de l'achat de la récolte roumaine par les banques allemandes et à un prix fabuleux, on croit au contraire que les Allemands auraient voulu acheter le grain roumain au plus bas prix. Le renseignement sur des agents allemands qui seraient arrivés ici de Bulgarie est sans doute exact, mais il est difficile de le vérifier.

Poklevsky

[Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, p. 201]

67. [21 octombrie]/3 noiembrie 1915, Viena. Telegrama baronului Burián adresată conțelui Ottokar von Czernin prin care îi cere să tatoneze poziția prim-ministrului Ion I.C. Brătianu în cazul în care Rusia ar viola neutralitatea României

Le Baron Burián au Comte Ottokar Czernin.

Télégramme

Vienne, le 3 novembre 1915

D'après des informations parvenues au commandant en chef de nos armées les Russes concentrent des troupes sur ou à proximité de la frontière roumaine. Il n'est donc pas impossible que d'ici à demain la neutralité de la Roumanie soit violée par la Russie.

Vous voudrez bien en parler confidentiellement à M. Bratiano et lui demander très amicalement ce que la Roumanie compte faire dans le cas où la Russie essayait de forcer le passage de ses troupes.

[Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916,...., p. 29]

68. [22 octombrie]/4 noiembrie 1915, București. Telegrama conțelui Ottokar von Czernin către baronul Burián prin care îl informează asupra demersului pe lângă Ion I.C. Brătianu, care a declarat că România nu va accepta violarea neutralității sale de către Rusia

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián.

Télégramme

Bucarest, le 4 novembre 1915

J'ai eu avec le Président du Conseil l'entretien dont Votre Excellence m'avait chargé. M. Bratiano m'assura qu'il s'opposerait au passage des troupes russes; il pense, au reste, que les

Russes n'en feraient pas sérieusement l'essai. Quant à moi, je ne puis que répéter ce que j'ai dit à plusieurs reprises, c'est-à-dire que la Roumanie ne tolérera pas cette violation de sa neutralité.

Voir le N° 48.

[Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916,....., p. 29-30]

69. [24octombrie]/ 6 noiembrie 1915, București. Telegrama lui Camille Blondel, ministrul Franței în România, adresată Ministerului de Externe, prin care relatează convorbirea cu Toma Stelian¹⁷⁴, ministrul Justiției în guvern, referitoare la nemulțumirile față de politica prim-ministrului I. I. C. Brătianu și discuțiile tensionate dintre acesta și ministrul Imperiului rus la București

Bucarest, 6 novembre 1915

Je viens d'avoir une longue conversation avec l'ancien ministre de la justice du Cabinet libéral, M. Stelian, autour de qui se groupent depuis quelques jours les sénateurs et députés et les personnages politiques libéraux que mécontentent ou inquiètent les attermoiments du premier ministre.

M. Stelian, qui est partisan d'une entrée en action de la Roumanie aux côtés de l'Entente et qui considère que c'est la seule voie par laquelle la Roumanie doit marcher vers la réalisation de son idéal national, ne m'a pas caché les inquiétudes que lui causait l'attitude équivoque du chef de son parti, surtout depuis l'attaque bulgare contre la Serbie. Il est décidé à le combattre ou plutôt à combattre ses hésitations par un journal qu'il est sur le point de faire paraître et au Parlement avec l'aide de ses amis.

Une scène assez vive a eu lieu hier entre le Ministre de Russie et le Président du Conseil. Mon collègue russe était venu aviser M. Bratiano des progrès rapides faits par la concentration des troupes russes en Bessarabie et lui demander s'il ne croyait pas le moment venu de mettre, par l'envoi d'un officier roumain au Grand Quartier Général, les Etats Majors en rapports directs, en vue d'une action commune.

M. Bratiano a immédiatement répondu à son interlocuteur que l'heure lui paraissait encore trop éloignée où la Roumanie serait prête à collaborer avec les Alliés pour engager la procédure indiquée : „Les conditions que j'ai indiquées comme indispensables, a dit le premier ministre, sont en effet loin d'être remplies. Non seulement les Alliés n'ont pas débarqué les 500.000 hommes je juge nécessaires dans le Sud, et dont le nombre ne doit pas être diminué par la concentration russe, mais encore vous savez que le Ministre d'Angleterre m'a annoncé la constitution d'une armée de 500.000 hommes nouvelle en Russie, grâce à l'envoi de fusils, et que les 200.000 soldats dont vous m'annoncez la réunion à proximité de notre frontière, ne doivent pas, à mon avis, être pris sur ces 500.000 annoncés par le Gouvernement, c'est-à-dire que le front russe ne doit pas être affaibli. À ces conditions seulement, je puis entrer en action“. Le Ministre de Russie n'a pu cacher le profond étonnement que lui causaient ces nouvelles exigences de M. Bratiano et lui a fort vivement reproché, une allusion qui ne rependait à sa dernière déclaration alors qu'il avait laissé entendre que les troupes russes massées à Reni ou à la frontière roumaine en vue d'une coopération éventuelle contre la Bulgarie, viendrait en défalcation des troupes fournis par la France et l'Angleterre.

¹⁷⁴ *Toma Stelian* (1860-1925), avocat, profesor universitar și om politic liberal. A fost ministru al justiției (1907-1910) și ad-interim la Ministerul de Război (1909).

Le Premier Ministre a répondu au Ministre de Russie qu'il y avait eu mal entendu et a soutenu qu'il n'avait jamais parlé de cette défalcation possible.

M. Bratiano, de bonne ou de mauvais fois (j'inclinerais volontiers à admettre cette dernière hypothèse) confond les dires du Ministre d'Angleterre qui se rapportaient à des fusils à fournir pour l'armement de 500.000 hommes avec l'envoi de 500.000 soldats pour coopérer avec les Roumains en Transylvanie ou dans les Balkans. Mon collègue russe n'a pas caché son très vif mécontentement et s'est séparé de M. Bratiano assez froidement. Une nouvelle entrevue a eu lieu ce matin, à laquelle a assisté le Ministre d'Angleterre ; celui-ci n'a pas eu de peine à faire comprendre au Président du Conseil que le Gouvernement britannique n'avait pris et n'avait pu prendre un engagement au sujet de la constitution d'une nouvelle armée de 500.000 hommes, mais qu'il avait laissé entrevoir la possibilité de fournir prochainement 500.000 fusils à la Russie, ce qui faciliterait l'armement de nouvelles unités. Après ces explications, M. Bratiano a insisté de nouveau sur la nécessité d'un débarquement de 500.000 soldats et a ajouté qu'il se contenterait alors, d'un contingent russe de 50.000 hommes, pourvu que le front russe reste non seulement intact, mais soit augmenté des unités armées par les soins de l'Angleterre.

En résumé, le Premier Ministre continue à chercher des prétextes pour retarder sa décision qu'il subordonne in petto aux événements militaires en cours.

Blondel

[S.A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inv. 2040, rola 316, cadrulul 646-648]

70. 28 octombrie/[10 noiembrie] 1915, București. Editorialul ziarului „Adevărul”: „Răspunderea e a regelui”

Adunarea națională de ieri de la Galați, care a luat proporțiunile unei protestări formidabile împotriva inacțiunii criminale a guvernului, a întins, totodată, mult mai departe protestația românilor îngrijorați de primejdiile adunate contra României la fruntariile ei.

Adunarea națională de la Galați a fost primul semnal cum că țara renunță de a mai sta de vorbă cu omul care crede, în nebunia lui, că poate fi singurul care să decidă în asemenea clipe de viață sau de moartea țării și a neamului românesc.

Această adunare a declarat răspunzător de existența României și de soarta ei în viitor pe regele Ferdinand, care, după cum a spus bătrânul fost consilier al tronului, d. dr. Istrati, a jurat să fie român nu mai departe decât anul trecut când conflictul care angaja viitorul românismului era declarat și care trebuia să-și facă bine examenul de conștiință înainte de a depune un asemenea jurământ.

Limbagiul acesta al președintelui Academiei române, venit după cuvântărilor d-lor Plesnilă¹⁷⁵, Aurel Iliescu, Const. Mille și a ovațiunilor nesfârșite cu cari directorul „Adevărului”, a fost primit la apariția sa la tribună, dovedește cum că atât în sânul „Federațiunii”¹⁷⁶, cât și în țară, ideea cum că regele este o piedică serioasă împotriva intrării în acțiune a României, devine pe fiecare zi cugetarea dominantă.

Cuvântarea d-lui dr. Istrati, care în limbagiul omului adânc îngrijorat de viitorul neamului său și cu toată condescendența unui fost consilier al tronului față de Coroană, a implorat pe

¹⁷⁵ Costache G. Plesnilă, om politic de orientare conservatoare, primar al municipiului Galați în perioada 1896-1898.

¹⁷⁶ La 18 septembrie/1 octombrie 1915 s-a înființat organizația „Federația Unionistă”, compusă din conservatorii „antantiști” și „conservatorii democrați”. Scopul era lupta pentru intrarea României alături de Antantă și unirea cu Transilvania.

rege să se alătore de voința țării și să ducă România acolo unde împrejurările și destinele sale o împing, este menită să arate clar tronului că de acum înainte lupta nu se mai dă între țară și guvern, ci între țară și Coroană.

Regele are deci mijlocul de a arăta țării că se înșală asupra sentimentelor suveranului și atunci regele trebuie să plece urechea la cuvântul fruntașilor mișcării naționale sau de nu răspunderea întregă a situațiunii creată României va cădea asupra aceluia care având, după Constituțiune, dreptul de a schimba guvernele și de a consulta țara, a rămas surd la afirmarea voinței ei în clipele supreme din istoria României.

După adunarea națională din Galați, restul țării și Capitala vor ști și mai bine ce le rămâne de făcut.

„ADEVERUL”

[„Adevărul”, 28 octombrie 1915]

71. [20 noiembrie]/3 decembrie 1915, București. Telegramă a lui Camille Blondel, ministrul Franței în România, către ministrul de externe francez, prin care informează despre o scrisoare a ministrului român la Paris în care se lasă să se înțeleagă aprobarea de către autoritățile franceze pentru politica guvernului român de amânare a intrării în acțiune

Bucarest, 3 décembre 1915

Depuis quelques jours, M. Bratiano communique à ses amis et aux membres de l'opposition une lettre par laquelle M. Lahovary rendant compte d'une conversation qu'il a eu avec Votre Excellence laisserait entendre que le Gouvernement de la République approuve les attermoiments successifs du Gouvernement roumain et les motifs qui lui font retarder son entrée en action.

M. Filipesco et un membre très marquant et très francophile du parti libéral sont venus hier l'un après l'autre m'entretenir de cette question et m'ont interrogé sur l'exactitude des indications transmises par M. Lahovary :

“Quelle serait, m'a dit M. Filipesco, notre situation si alors que nous poussons M. Bratiano il peut nous opposer des document qui tendent à prouver que l'Entente elle-même est satisfaite de son inaction actuelle ? „

Ne connaissent pas les termes de l'entretien que Votre Excellence a eu avec le Ministre de la Roumanie, je me suis borné à émettre des doutes sur la portée que lui avait attribué M. Lahovary, que sans doute vous aviez manifesté votre confiance dans la loyauté du Président du Conseil, mais qu'il me paraissait improbable que vous ayez approuvé complètement une inaction qui a permis aux armées allemandes et bulgares d'écraser la Serbie.

J'aurais intérêt à connaître exactement les termes de la conversation rapportée par le Ministre de Roumanie afin de rétablir la vérité et de ne pas laisser s'accréditer une version qui serait contraire à vos déclarations.

Blondel

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, inv. 2040, rola 316, cadru 684-685]

72. [24 noiembrie]/7 decembrie 1915, București. Telegramă a lui Camille Blondel, ministrul Franței în România, către ministrul de externe francez, prin care informează despre întrevvedere cu Ion I.C. Brătianu care a repetat angajamentul României de a intra în acțiune alături de Antantă, dar într-un moment prielnic

Bucarest, 7 décembre 1915

J'ai communiqué au Premier Ministre les indications contenues dans votre télégramme no. 745 sans faire allusion à l'incident Filipesco. M. Bratiano doit inviter M. Lahovary à vous développer de nouveau les motifs pour lesquels il ne croit pas, contrairement à votre opinion, qu'il ait intérêt à entrer prochainement en campagne. Il m'a répété que son action devra être combinée avec celle des puissances de l'Entente et qu'il ne manquerait pas à ses engagements. Il désire, avant tout, m'a-t-il dit, convaincre Votre Excellence de la sagesse de son attitude et de l'avantage qu'elle présente, selon lui, pour nous.

J'ai demandé au Président du Conseil s'il ne craignait pas que les Allemands, avant d'entreprendre leur marche vers Constantinople et l'Asie, ne le mettent en demeure de préciser sa politique :

“Sans doute, m'a répondu M. Bratiano, les Austro-Allemands se seraient plus forts dans les Balkans, élèveront-ils la voix. Mais vous pouvez être sûr qu'ils se heurteront à ma volonté et que je ne leur céderai rien. Le Ministre d'Allemagne m'a récemment encore offert la Bukovine, en échange d'une déclaration de neutralité définitive. Je m'y suis formellement refusé. De nouvelles tentatives n'auront pas plus de succès. Je resterai fidèle à la ligne politique que je vous ai si souvent exposée. La guerre malheureusement est loin d'être terminée et nous aurons l'occasion de faire cours très utile à notre cause commune.”

M. Bratiano m'a remercié des facilités que le Ministère de la Guerre français avait accordées au colonel Rudeano qui repart dans quelques jours pour Paris après s'être concerté avec la commission roumaine qui revient d'Arkhangel.

Blondel

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, inv. 2040, rola 316, cadru 685-686]

73. 26 noiembrie/[9 decembrie] 1915, București. Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la audiența acordată de regele Ferdinand

Audiență la M.S. *Regele*. Am intrat cu hârtia mea în mână, anunțând că memoriul a fost discutat și primit de către cei cinci foști miniștri. N-am vorbit decât politică de la ora 3 la 4 ½.

Regele: „Trebuie multă prudență, căci în orice direcție nu riscăm nu numai idealul național, dar chiar existența țării”. Poate să mai existe îndoială, pentru că dacă Puterile Centrale au banii, ceilalți au America. Nu e mai puțin adevărat că tot ceea ce furnizează America nu este bun. Regele o știa și lucrul i-a mai fost confirmat de Rudeanu. *Pentru noi va fi foarte interesant ceea ce va face Grecia. (Această declarație a Regelui a fost provocată de un răspuns al meu: Regele spusese că avem o poziție foarte grea, căci atingem toate frontierele, la care am răspuns eu că poziția noastră nu era mai grea ca poziția Greciei).*

Regele declară cu tărie, cu insistență: „Nu putem sta definitiv neutri, aceasta nu, absolut nu!”

Eu: „Mai ales Bulgaria devenind tare; dar din fericire nu există vrăjmășie între ea și noi”. Vorbesc din nou de linia Dunăre–Marea Egee.

Regele: „Întreb pe toată lumea: ce aveți de reproșat Bulgariei: i-am luat noi ceva?” Regele știa încă din anul trecut că Bulgarii erau câștigați politicii germane, dar nu prin Derussi, care n-a știut nimic sau care a înșelat întotdeauna, căci el nu vedea decât pe Savinsky și Panafieu, gă-sind pe germanul Michaelle prea prost. „Prea prost!? dar Regele Ferdinand spune că nu-l frecventează fiindcă e nesuferit, dar că admira marea lui inteligență, și dacă nici Regele Ferdinand nu cunoaște oamenii ...!”

Regele nu va admite trecerea Rușilor. Este o chestiune de demnitate națională. Miniștrii i-au declarat-o ei cei dintâi și Constantinescu P. (sic) și Antonescu au afirmat că sunt unanimi.

Eu: „D-l Costinescu cu toate acestea a emis îndoieli asupra seriozității opoziției pe care am face-o”.

Regele: „D-nul Costinescu? *Poate!* Dar tot restul guvernului nu face nici o rezervă”. De altfel Regele a spus șefului de Stat Major: „În acest caz vor trece și Germanii; și ei au o armată pe Carpați în contra Rușilor, iar nu în contra noastră”. Regele a vorbit despre aceasta și cu Mișu Cantacuzino, „care nu e deștept” și i-a întors întrebarea: «Ce ai face D-ta dacă ai fi președinte de Consiliu?» Răspuns: „Dacă sunt 25.000, îi opresc: dacă sunt mai mulți, îi las să treacă”. Regele: „Cum poți să spui un lucru ca acesta, Mișule? Nu simți D-ta că aici este o chestiune de demnitate națională?”

Regele recunoaște că am violat neutralitatea, că am fost parțiali față de Quadrupla Înțelegere, într-un mod absolut și că am lipsit de la datoria neutrilor, și convine că poate Brătianu mai visează încă de o victorie a Quadruplei Înțelegeri. Trebuie să ne ameliorăm starea. Regele dorește ca vânzarea cerealelor să se facă. Munițiile noastre nu au sosit, dar cea mai mare parte se află la Salonic ...

Eu: „După câtă vreme? Și ne putem încrede oare în făgăduieli, când vedem cum se poartă Quadrupla Înțelegere?”

Regele: „Grey¹⁷⁷ a promis concursul nelimitat Serbiei, și apoi a spus că era numai concursul politic!”

Eu: „Dacă este recunoscut că trebuie să ne schimbăm atitudinea, de ce mai menținem trupele concentrate pe munți?”

Regele: „Cred că cu venirea lunii Decembrie va începe retragerea lor”.

Eu: „Dar cel puțin se ia vre-o precauție în contra Rusiei? Se întăresc din nou liniile fortificate?”

Regele: „Fortificațiile nu mai însemnează mare lucru în ziua de astăzi”

Eu: „Dar tunurile sunt departe». Regele: «Este adevărat, sunt prea departe!”

Asupra ministerului de război, Regele spune: „Admit că se fură. Se fură pretutindeni. Dar asupra mulțimilor, aceasta nu cred. Ce a făcut Filipescu, n-are scuză. D-ta știi că Delaunay-Belleville, care cerea 80 de franci de proiectil, n-a fabricat niciodată proiectile? Acum s-a obligat să fabrice pentru Franța, dar nu poate începe predarea decât în Februarie 1915. Nicu Filipescu a făcut o broșură de strategie, în care dezvăluie toate planurile noastre eventuale în contra Austriei, pe care el le cunoaște ca ministru de război. Acesta este un lucru admisibil? În ce țară din lume ar putea să se petreacă un lucru ca acesta?”

Cum vorbim din nou de muniții, spun Regelui că, cu grâul și cu benzina noastră, putem obține totul de la Germani ...

Regele: „*Cred că da!*”

Apoi s-a vorbit de generalii cari ar fi de schimbat. Exprim părerea că cu un ministru hotărât, toți ar încerca să facă să se uite opiniile emise de dânși.

Regele: „Cred și eu, dar nu Iarca¹⁷⁸, și aceasta este spre cîntea lui”.

Eu: „El este atins de limita de vârstă, deci lesne de înlăturat”.

¹⁷⁷ Sir Edward Grey (1862-1933), om politic și diplomat britanic. A fost în două rânduri ministru al Afacerilor Externe (1892-1895; 1905-1916). A avut un rol important în criza sârbă din vara anului 1914, dar aprecierile asupra acțiunilor sale sunt contradictorii. El a încercat să prevină izbucnirea războiului, dar, în cele din urmă Marea Britanie a declarat război Germaniei, motivul formal fiind anexarea Belgiei, imperiul britanic fiind unul dintre statele garante.

¹⁷⁸ Este vorba de generalul Alexandru Iarca (1853-1933) care s-a pronunțat hotărât pentru intrarea în război alături de Antanta.

Regele îmi spune că în fiecare Sâmbătă invită ofițerii cu soțiile lor și a putut să constate cât este de isprăvit generalul Bogdan¹⁷⁹, incapabil de a mai formula o idee. Într-un rând, Bogdan spunând că ar fi trebuit să intrăm în cutare moment. Regele l-a întrebat cum ar fi așezat el trupele? Bogdan nu a putut măcar să înceapă expunerea, Basarabescu¹⁸⁰ a început să-i sufle la ureche – era gentil, foarte gentil! Atunci am intervenit Eu: «Nu continuați, căci va repeta totul».

Concluziunea mea: „M.V. va face războiul cu generalii cei tineri”. În aceste primiri (dine-uri) am văzut continuarea ideilor pe cari Regina încerca să le precizeze spre sfârșitul domniei Regelui Carol, pentru a-și face popularitate.

Regele admite că guvernul poate mult în ceea ce privește opinia publică și că are mijloace să o întoarcă. Nu avusesem până astăzi mijlocul să fac pe M.S. să admită acest lucru:

Regele va lua în persoană jurământul trupelor și le va spune că trebuie să răspundă la apelul Regelui lor: „*oriunde*”, și Regele adaogă: „Voi spune aceasta, nu pentru soldați, dar pentru ofițeri!”.

„Candidaturile lui Lucaci și Goga nu trebuie să treacă cu niciun preț. Firește, Lucaci are pentru el pe d. Gussi, prefectul; Lucaci este un «jouisseeur» mizerabil, care nu este nici preot, nici catolic”. (Toate acestea au fost spuse de Rege cu excitațiune).

[Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 552-555]

74. 27 noiembrie/[10 decembrie] 1915, București. Întrevederi ale lui Alexandru Marghiloman cu von dem Bussche și Simeon Radev¹⁸¹, miniștrii german și, respectiv, bulgar la București

Bussche vine să mă întrebe de impresiile mele. El îmi vorbește de afacerea de spionaj, sinuciderea maiorului Ionescu, subșef de Stat-Major la Corpul II. În birourile lor de informații s-a prezentat un tânăr ofițer, care oferise niște hârtii. El a fost atras în discuție și între timp a fost vestită poliția. Prins asupra faptului, el a mărturisit. Urmarea este că i s-a dat o opțiune ca să se sinucidă. Morțun și Brătianu cunosc afacerea: Bussche a adus-o la cunoștința Regelui.

Radeff a venit la 4 ½. Nu-l mai văzusem din toamna trecută, la curse. El protestează în contra comunicatului gazetelor, care impută Bulgariei răspunderea încetării tranzitului, când în realitate România este aceea care a fost mereu în vină față de ei. Eu îi cer o notă de rectificare pe care să o public. (El nu mi-a trimis-o). Radeff este foarte prietenos cu România, dar foarte sfios față de Brătianu; măreția afectată de aceasta a adus de fapt ruptura relațiilor. – Sârbii s-au bătut într-un mod admirabil; Anglo-Francezii se apără slab; el crede că o parte din armata aliată este învăluită de Bulgari.

[Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 555]

¹⁷⁹ *Gheorghe Bogdan*, general, care a adoptat o conduită filoantantistă neechivocă.

¹⁸⁰ *Ioan Basarabescu* (1861 -) A absolvit Școala Militară de Infanterie și Cavalerie (1878-1880) și apoi Școala Specială de Artilerie și Geniu (1881-1883) Cariera militară a fost una normală, parcursul fiind următorul: sublocotenent - 1 iulie 1880; locotenent - 8 aprilie 1884; maior - 1 februarie 1896; locotenent-colonel - 28 noiembrie 1902; colonel - 1907; general de brigadă - 1 decembrie 1912. Între funcțiile deținute, amintim: comandant al Regimentului 1 artilerie (1907-1909); director în Ministerul de Război; comandant al Brigăzii 9 artilerie (1911-1914). În 1914 a fost numit comandant al Diviziei 9 infanterie, dislocată în capul de pod de la Silistra.

¹⁸¹ *Simeon Traicev Radev* (1879-1963). Om politic, ziarist și diplomat bulgar, șeful legației Bulgariei în București (1913-1916).

75. [29 noiembrie]/12 decembrie 1915, București. Însemnările episcopului Raymund Netzhammer cu privire discuția cu regele Ferdinand referitoare la situația politică din țară

Duminică, 12 decembrie 1915

Astăzi, în vizita sa la biserică regele Ferdinand purta uniforma de general. Era într-o dispoziție bună și afabilă, la fel ca ziua aceea caldă de duminică profilată pe firmament. De aceea, îmi puteam permite ca în scurta mea alocuțiune să aduc vorba de recenta deschidere „plină de haz” a camerei. Tachiștii și filipeștii îl întrerupseseră pe rege, în timp ce citea discursul tronului, cu strigăte precum: „Jos cu ungerii!” Era un comportament vulgar și școlăresc, dar în același timp semnul lipsei de respect a oamenilor față de ei înșiși și față de parlament. Dar asta-i situația, o cloacă nu poate emana nimic altceva. Când i-am atras atenția în legătură cu faptul că va mai avea încă un actor la spectacolele din parlament, având în vedere că părintele Lucaciu voia să candideze pe listele de deputați, regele spuse zâmbind sarcastic că arhiepiscopul ar trebui să se bucure foarte mult, dacă un preot aproape catolic va intra în cameră. Dar adăugă imediat că, actualmente, alegerea lui Lucaciu este imposibilă, deoarece statutul său juridic în raport cu România urmează abia să fie clarificat. O asemenea alegere va trebui să-i servească din nou Uniunii Federaliste ca o nouă formă de luptă.

Starea de spirit din țară s-a mai potolit oarecum, spuse regele. Ca o dovadă contrarie, eu am relatat modul în care Eliza Brătianu¹⁸², soția primului ministru, îi ceruse mamei Pucci, o dată personal și de alte două ori prin intermediul prințesei Martha Bibescu¹⁸³, să o trimită pe una dintre surorile de naționalitate bulgară din ordinul Sf. Vincențiu la Viena, și anume punându-i superioarei următoarea întrebare justificativă: „Oare vreți cumva ca această soră a Dumneavoastră să fie trimisă într-un lagăr de concentrare?” Regele a promis că se va interesa în legătură cu acest lucru la prințesa Bibescu.

Majestatea Sa se arată oarecum mirat de afirmația mea, cum că doamna Eliza Brătianu pare să fie exponenta unui comportament deloc favorabil catolicilor. Am adus atunci dovezi în sprijinul celor spuse de mine. Este dovedit faptul că mai înainte nu avusese de gând să intre în legătură cu surorile din ordinul Sf. Vincențiu, acum însă colaborează cu superioara Pucci, deoarece se pregătește de război. Regele laudă strădaniile naționale, angajamentul și simțul practic al doamnei Brătianu. Faptul că această femeie, născută Știrbey, îl părăsise pe ministrul și liderul partidului conservator Alexandru Marghiloman, a cărui soție fusese timp de 16 ani, pentru a i se alătura cu încredere liderului de partid liberal mai puternic și mai influent Ionel Brătianu, se putea explica și prin permanenta nemulțumire a acestei doamne față de ea însăși.

[Raymund Netzhammer, *op. cit.*, p. 590-591]

¹⁸² *Elisa Brătianu* (1870-1957) a fost, ca o descendentă a ilustrei familii muntene Știrbey, nepoată de domn și soră a prințului Barbu Știrbey, fost prim-ministru (în 1927), fac-totum pe lângă Curtea regelui Ferdinand (ca prieten intim al reginei Maria). În 1890 s-a căsătorit cu Alexandru Marghiloman, și, apoi, divorțând de fruntașul conservator, s-a căsătorit, în 1907, cu Ion I.C. Brătianu. (Detalii în *Elisa Brătianu, Ion I.C. Brătianu, Memorii involuntare*. Texte stabilite, note și prezentare de Marian Ștefan. Editura Oscar Print, București, 1999).

¹⁸³ *Martha Bibescu* (1889-1973), poetă, romancieră, memorialistă, om politic. Martha Bibescu a fost o prezență remarcabilă în viața societății românești. A fost fiica lui Ion Lahovari, ministru al României la Paris și ministru de Externe și a Smarandei (Emma) Mavrocordat. A fost soția prințului George Valentin Bibescu, care era văr primar cu Ana de Noailles. Începând din 1916 Martha Bibescu a condus un spital pentru răniți la București, unde a rămas sub ocupație germană, având un rol controversat. În 1955 a devenit membră a Academiei Regale de limbă și literatură franceză din Bruxelles, în fotoliul pe care îl ocupase contesa Ana de Noailles.

76. 1/[14] decembrie 1915, București. Dezvoltarea interpelării deputatului Barbu Ștefănescu-Delavrancea adresată prim-ministrului Ion I.C. Brătianu, referitoare la starea presei românești și corupția în acest domeniu

Adunarea Deputaților

Sesiunea ordinară 1915-1916

Ședința de marți, 1 decembrie 1915

Ședința se deschide la ora 2.40 d.a., sub președinția d-lui M. Pherekyde, președintele Adunării, asistat de domniile secretari: G. Meitani; Anghel Mihăilescu, M. Carp, I. Agarici.

Prezenți 147 de d-ni deputați.

Nu răspund la apelul nominal 43 de d-ni deputați [...]

D-l președinte: D. Delavrancea are cuvântul pentru a-și dezvolta interpelarea.

D. Barbu Șt. Delavrancea: D-lor deputați, acum câteva zile am adresat d-lui prim-ministru interpelarea pe care o cunoașteți. Credeam că interpelarea mea să fie din toate punctele de vedere - nu zic bine formulată - cuviincioasă. Un organ oficial al partidului național-liberal, *Viitorul*, peste trei zile, publică un articol, pe două coloane: „O interpelare necuviincioasă” - „tel maître, tel valet”. Ciudat! când primul-ministru declară în Senat și în Cameră că nu va răspunde interpelărilor ce i se vor adresa? Ciudat! Când ești hotărât să nu răspunzi, să pui presa dumitale, sau să lași presa dumitale să vorbească în locul dumitale? Nu e așa că o astfel de manieră nu s-ar potrivi cu înalta pozițiune ce ocupați? Și necuviincioasă de ce a fost interpelarea mea? Pentru că am formulat-o amănunțit, în șaptesprezece capete. Altceva n-am văzut nici în organul oficial al partidului d-voastre. Da, am formulat-o așa de amănunțit ca să nu fie nici un fel de neînțelegere, ca să nu-mi rezerv nici un fel de surprindere, ca să o știe în toată extinderea ei. Crez chiar că, la nevoie, nu aș mai avea trebuință de a o dezvolta. Și pentru că mi-am permis în scris o asemenea dezvoltare, să fi comis și o necuviință? Vă fac pe d-voastre judecători. Ați auzit-o. S-a imprimat. Ați ascultat-o. A fost o necuviință? Nu aș vrea să iau răspunsul *Viitorului* drept răspuns al d-lui prim-ministru de teamă de a nu săvârși o greșală materială, dar în orice caz tăcerea d-sale de atunci și tăcerea d-sale de astăzi însemnează că moralmente aprobă răspunsul ce mi s-a dat. Nu voi insista decât în trecut, și o clipă, asupra acestui răspuns - ori de unde ar veni el, pentru ca să-mi arăt disprețul pe care îl merită.

D-lor, neamul nostru este în așa primejdie, cum n-a mai fost de veacuri, că n-ar fi iertat nimănui să nu-și spună credința sinceră și întreagă. N-ar fi iertat nimănui ca una să gândească și alta să vorbească. Ar fi înfricoșător păcat ca astăzi, mai mult decât oricând, cuvintele noastre să nu oglindească sufletul nostru, lepădat de orice patimă, de orice ură și de orice socoteală egoistă. Știu că s-a zis: „cuvântul este dat omului ca să-și ascundă gândirea”. Acestea sunt vorbele unui mare om și a unui caracter mic care a făcut deopotrivă și rău și bine patriei sale, urmărind interese egoiste și trecătoare, și rar ținând seamă de interesele permanente ale nobilului popor francez. Nu, d-lor, cuvântul n-a fost dat omului ca să-și ascundă gândirea, ci, dimpotrivă, ca să-și mărturisească adâncul conștiinței sale.

D-le prim-ministru, d-ta crezi că puterea creează numai drepturi, iar nu și datorii? Credința mea este: cu cât omul se ridică mai presus în sfera socială, cu atât i se împuținează drepturile și i se înmulțesc datorii. Un prim-ministru, constituțional și parlamentar, are cel mai mic număr de libertăți și cele mai multe datorii de îndeplinit. Pot să zic, fără temere, că cel mai distins bărbat de Stat este acela care în ocârmuirea lui își îndeplinește hotărât numai datorii, ca și cum nu ar avea nici drepturi, nici bucurii. Una din grijile lui - și poate cea mai capitală - este grija ca ordinea morală și socială să nu fie turburată, să nu fie scăzută. Atât cât a apucat-o s-o transmită urmașilor, dacă nu ar crede, cum ar trebui să creadă, ci e dator s-o

transmită sporită și în creștere. Ordinea morală și socială își are temeiul în pactul fundamental. A respecta Constituțiunea unui popor este a îngriji de izvorul lui de viață. Știu că la noi, de vreo 45 de ani încoace, prevederile constituționale au căzut în desuetudine. Și sunt sigur, d-le prim-ministru, că vă veți aduce aminte de art. 5 și 8 din Constituție și veți face deosebirea între român și străin, deosebire prevăzută în art. 11 din titlul II al pactului nostru fundamental. Vă veți întreba: cine a întemeiat acest ziar? Pentru ce scop? Cu ce bani? Cu ce bani se întreține? Cu ce bani se împarte gratuit? Cui prodest?

Și, indiferent de e redactat în limba română, de scriitori români, veți zice: scopul acestui ziar este antinațional, banii sunt de la străini, direcția este în realitate în mâna străinilor, este un ziar străin și îl voi confisca, îl voi desființa - și nu vă veți teme că vor fi gazetari care să se ridice împotriva d-voastră - căci ar fi cu neputință ca un gazetar român și onest să se unească cu canalele vândute ca să-și trădeze patria. (Aplauze prelungite).

D-le prim-ministru, până acum am vorbit în principiu. Să mă cobor la fapte. Acum un an și jumătate s-a răspândit o veste tristă, că fondul de război al Germaniei ar fi afectat, în parte, la corupțiunea popoarelor neutrale sau nu. Germanii sunt un popor foarte harnic, foarte cult, foarte îndrăzneț și deprins cu unele practici pe care le exercită cu o minunată nepăsare în afară de hotarele țării lor. Ei s-au deprins de mult cu spionajul. E sigur că poporul care a organizat spionajul cel mai fin, întinzându-l asupra lumii întregi, este poporul german. Am auzit că au un fel de academie pentru asemenea odioase aptitudini. Știam că există în Londra o școală de „pickpocketi” – dar nu a Statului, ci a pungășilor –, nu știam că în Germania să fie o școală de spionaj. Dissescu¹⁸⁴ mi-a afirmat că există o catedră pe care o ocupă unul dintre cei mai iluștri profesori germani. (Ilaritate).

Vestea care la început era vagă, prinse îndată o consistență, luă o formă, o formă categorică: fondurile germane vor fi întrebuițate ca să puie mâna pe organele de publicitate. Vă voi vorbi de lucruri spăimântătoare pe care le știți cu toții, despre care nu va fi nimeni în Parlament care să se îndoiască.

Un german – din nenorocire împământenit român –, Henennfogel, se strecură prin diferite redacții, căutând ca prin bani germani, în numele ministrului plenipotențiar german, să momescă, să corupă și să cumpere organe de publicitate. Rezultatul? E trist. Îl știți cu toții. Germanii puseră ochii, firește, pe cele mai populare și răspândite ziare. Aci vedeau ei mijlocul sigur de a captiva și opinia publică. Se adresă *Adevărului*. Îi oferi șapte milioane. (Ilaritate). În redacția *Adevărului* găsi, din fericire, pe d. Constantin Mille. (Înteruperi). Oricare ar fi motivele supărării d-voastre pe Mille și ale lui Mille pe d-voastre, el și-a făcut datoria de bun român. Mille refuză cu indignare asemenea târg.... (Aplauze prelungite pe băncile minorității).

Se adresează *Universului*. Îi oferă ceva mai mult ca *Adevărului*: opt milioane. Aci s-a găsit un om lipsit de conștiință și lacom de bani. Cere mai mult. Nu vrea să lase din 10 milioane. Târgul nu se face. *Universul* ține la preț. Mai târziu, *Universul* primește să fie închiriat, primind chiria de 100.000 lei lunar, - trădează cauza românească și servește o cauză străină. Opinia publică simte, se indignează, zvâcnește, protestează gălăgios, se dezabonează cu scrisori publice. Îndeosebi d-lui Mille și campaniei d-sale îi datorăm această revoltă a opiniei publice.... (Înteruperi; ilaritate).

D. Victor Ionescu: Aș vrea să apărați și d-voastre cauza națională așa cum o apăra *Adevărul*.

¹⁸⁴ Constantin Dissescu (1854 -1932), jurist cu o formație solidă, profesor la universitățile din Iași și București, a activat în politică mai întâi în Partidul Național Liberal apoi a trecut la conservatori, optând pentru cei democrați din anul 1908. A fost ministru al Justiției (1899-1900) și al Instrucțiunii Publice și Cultelor (1906-1907; 1912-1913). După război a revenit la liberali, contribuind la elaborarea Constituției din 1923.

D. General D. Lambru¹⁸⁵: Ca pe vremea conflictului cu Bulgaria.

D. Barbu St. Delavrancea: *Universul* scade. Este serios amenințat în existența lui. Adevărata lui proprietară – nu omul lipsit de scrupule – simțind primejdia, se adresează unui om de vâloare, unui academician, colegului nostru, d. General Crăiniceanu¹⁸⁶, și îl roagă să ia direcția. D. General Crăiniceanu primește, salvează *Universul*. Și nimeni nu are dreptul să se îndoiască de buna d-sale credință. (Aplauze prelungite pe băncile minorității).

Va să zică, până acum se adresează la două ziare populare și nu izbutește cu nici unul. Bani au, și nu e posibil să nu fie, numai la noi, conștiințe de vânzare. Se adresează-și veți vedea, după preț, cum germanii știu să aprecieze popularitatea – la **Minerva...** Aci găsi.... Oh! mă iertați... Aci n-a găsit pe nimeni... (Aplauze prelungite pe băncile minorității).

Și cu trei milioane și jumătate se vinde *Minerva* împreună cu o altă foaie, care ajunsese rușinea presei, *Seara*, al cărui prepus director în formă - deși putea fi și în fond - (Ilaritate) e un ne-om care se laudă cu cele 44 de arestări suferite în diferite țări, dintre care o bună parte sunt pentru excrocherii. (Aplauze pe băncile minorității).

Vai! D-lor, ce odioase fapte trebuie să spui în această interpelare! Germanii aveau în slujba lor două organe, două rușini, le mai trebuia și talente. Încă de la început au pus ochii pe un om bătrân, pe un literat de o reputație însemnată¹⁸⁷. Acest om fusese scos din direcțiunea școlii de menaj de la Măgurele de către Academia Română. Bătrânul literat era la strămoare. Bătrânul literat fusese prins odinioară în curentul de Stat maghiar. Numai grație influenței lui Eminescu, de pe când era tânăr, a fost smuls din vultoaarea ungurească. Bietul Eminescu! Bietul mare om! Cu inima lui caldă, cu patriotismul lui transcendental, cu vorba lui apăsată și grea, cu ochii lui în care strălucea lumina veacurilor trecute, l-a covârșit, l-a convins și l-a adus în lumea românească. (Aplauze prelungite pe băncile opoziției). Mai bine nu l-ar fi adus! Mai bine ar fi îmbogățit cu câteva nuvele literatura maghiară, decât să-l vedem acum, la adânci bătrânețe, reîntorcându-se iarăși în tabăra din care cu greu l-a răpit marele nostru Eminescu. Și astfel se fundă *Ziua*, în fruntea căruia stă omul care moare în fiecă zi pentru orice conștiință românească. (Aplauze pe băncile minorității).

Pe calea aceasta au mers mai departe. Prin omul cu 44 de arestări, prin omul care triumfă prin cinismul lui, a încurcat și a târât - desigur fără să-și dea seama - pe colegul nostru, pe d. Fleva....

D. N. Fleva: Cer cuvântul.

D. Barbu St. Delavrancea: Mă iartă, eu nu vă imput nimic alt decât o prea mare doză de naivitate. (Ilaritate, aplauze pe băncile minorității). Prin omul celor 44 de arestări, a furat și pe un literat de talent. De astădată îmi pare rău, îmi pare așa de rău, cu atât mai mult cu cât este un om relativ tânăr, și s-a lăsat să fie târât prin mirajul banilor. Aceeași naivitate ca și la d. Fleva. (Ilaritate). Îmi pare rău că eu am fost raportorul la Academia Română, că eu am constatat talentul și meritele lui pentru care i s-a decernat un premiu destul de mare, - și nu-mi pare rău

¹⁸⁵ *Dimitrie (Dumitru) Lambru* (1860-1926), general de divizie. La intrarea în război a fost adus din rezervă și investit comandant al Diviziei 21 infanterie (octombrie-decembrie 1916). Generalul Dumitru Lambru (1860-1926) luase parte la ofensiva de la Flămânda. Prezent în bătăliile de la Brașov și Predeal, avea să se remarce în bătălia de pe Neajlov și Argeș.

¹⁸⁶ *Grigore Crăiniceanu* (1852-1935). General cu studii la Bruxelles. A ocupat importante funcții în armata română: secretar general al Ministerului de Război (1894), șef al Marelui Stat Major (1909), ministru de război (1909-1910), comandant al Corpului 2 armată în campania din Bulgaria (1913), comandant al Armatei 2 române (1916). S-a manifestat ca partizan al intrării României în război de partea Antantei.

¹⁸⁷ Este vorba de *Ioan Slavici* (1848-1925) Mare scriitor român, preocupat de viața satului ardelean. Jurnalist foarte cunoscut a suporta consecințele negative ale opiniilor sale A fost închis de cinci ori, atât în Austro-Ungariei, fiind considerat naționalist român, cât și în România, apreciat ca favorabil monarhiei dualiste. De altfel, el s-a pronunțat pentru aderarea la tripla Alianță, iar în timpul ocupației germane asupra unei părți din teritoriul românesc a cooperat cu inamicul. Pentru acest motiv, împreună cu alți ziaristi a fost închis după război.

de ce am făcut, dar ceea ce face el astăzi. Poate să-i treacă prin mintea unui literat că el ar trebui să nu aibă în vedere decât plata pe lumea aceasta? Cine dă mai mult... Să deschizi tarabă... Nu zic că literatul să moară de foame, nu, dar să scrii și să semnezi tu însuși că scrii la *Libertatea* numai pentru că îți dă 100 de lei de articol, fără să te întrebi cui slujește această *Libertate*? Când toată lumea știe că această foaie este direct contra „idealului național”, ție literat, să nu-ți pese de unde pică diferența surplusului de plată? A, e prea multă naivitate! Feriți-vă de naivi! (Aplauze pe băncile minorității).

Astfel avem în mijlocul Capitalei patru ziare absolut nemțești: două cumpărate, *Minerva* și *Seara*, și două întemeiate, *Ziua* și *Libertatea*. Și când se întemeiază ziare noi? În momentele cele mai grele pentru publicistică, în momente când aproape sunt desființate rubricile anunțurilor și reclamele, în momentul când - întrebați pe orice director - ziarele se exploatează numai cu pierderi. Ca să scoți un ziar nou, astăzi, ar trebui să fii om bogat și să ai profunde convingeri de apărare, pentru care orice jertfă să nu însemneze nimic. Dar ca să vedem pe orice împușcă franc întemeind ziare noi, fiți încredințați că este o afacere de vânzare-cumpărare. Dar să mă opresc ai cu deșirarea rușinilor naționale.

Acum, d-le prim-ministru, ce-ați făcut când ați văzut că se pornește puroiul corupțiunii? Trebuia să nu vorbiți, ci să lucrați ca să salvați bunul nostru renume, după cum aici, în Parlament, trebuie să vorbiți, iar nu să tăceți, pentru bunul d-voastră renume.

D-le prim-ministru, o crimă se comite. Este un tănuitor, în casa căruia se găsesc lucruri ascunse din care ar rezulta făptuitorii crimei. Domiciliul este inviolabil. D-ta te vei opri de acest principiu? Nu, ci vei trimite pe procuror să violeze acel domiciliu. O crimă se comite, dar de astă dată în contra tuturor, în contra neamului nostru întreg. Opinia publică se alarmează, îți arată semnele crimei, îți indică domiciliile trădătorilor – dumneata ești dator să trimiți să cerceze la administrația acelor ziare: din ce fonduri trăiesc, din ce fonduri au apărut, cu ce fonduri se întrețin, cine le dă din gros ca să trăiască bine fără nici o desfacere, căci multe din aceste ziare se împart gratuit, și nici gratuit nu se mai cetesc. Oamenii le resping cu dispreț. Ce oameni bogați - care să cheltuiască cinci, șase, șapte, opt sute de mii de lei anual – se află în dosul acestor ziare? Sunt bani infami, bani cu miros urât, orice ar fi zis împăratul roman de altădată.

D-le prim-ministru, nu numai că aceste ziare sunt vândute, vândute și cumpărate, ca să ne otrăvească sufletele, dar sunt și singurele organe de publicitate care trec Carpații. Nu e de ajuns jalea de peste munte! Nu e de ajuns doliul general! Le mai trebuie și informațiuni false, de natură de a le spori deznădejdea... Românii, care au rezistat de veacuri la cotropirea ungu-rească, sunt înșelați asupra adevăratului sentiment care domină în România, și înșelați s-ar putea să zică, într-un moment de disperare: „România ne vinde! România ne trădează! România ne pierde, ne-a pierdut!” Și cum își vor mai aduce aminte de cuvintele lui Ion Brătianu spuse lui Kosut¹⁸⁸ în 1859? (Aplauze prelungite pe băncile minorității).

Să fie aci o chestiune de înaltă diplomatie? Să se invoce principiul inviolabilității și a exterritorialității, miniștri care întrebunțează banii spre a corupe și cumpăra conștiințele? Care au deschis târg pentru asemenea marfă spurcată? Principiul inviolabilității și a extraterritorialității, recunoscute în dreptul internațional, au și ele o limită. Va să rămâi ceea ce ești: ministru plenipotențiar. Îndată ce depășești sfera atribuțiilor d-tale încetezi de a te mai bucura de asemenea prerogative. E simplu. Nu insist. Te-apuci la ceartă, tu, ministru plenipotențiar, te-apuci la injurii, izbești. Fiți siguri, că-l voi izbi, în cazul acest, fără a mă gândi la inviolabilitatea lui, fără ca nimănui să-i treacă prin minte asemenea copilării.

Nu cumva veți zice, ca și *Vitorul*, că Constituțiunea prevede prerogativele presei numai pentru instituțiunea presei, iar nu și pentru oameni? Dar prerogativele acestea sunt, încă o

¹⁸⁸ *Lajos Kossuth* (1802-1894), revoluționar maghiar, guvernator de facto al Ungariei în perioada revoluției (1848-1849).

dată vă spui, pentru instituțiunea presei românești. Îndată ce banul e străin, proprietarul e străin, direcțiunea e străină, puțin importă dacă sunt redactori români, presa aceasta este străină și nu poate fi instituțiune de presă românească. E pusă în slujba străinilor, o tratăm ca pe orice atentat în contra siguranței statului și a neamului nostru.

Și d-voastră, d-le prim-ministru, nu faceți nimic? Nu sunteți hotărâți la nimic? Ba, ceva mai mult, faceți pe dos, căci sub ocârmuirea d-voastră se redactează asemenea infamii la umbra baionetelor armatei românești! (Aplauze prelungite pe băncile opozițiunii). Știu, din nenorocire, că sunt case de reputație urâtă, case „mal famées”, care sunt pline de gardiștii și soldații noștri. (Aplauze pe băncile opoziției).

D-le prim-ministru, dumneata te temi de răspundere. Prea te temi. Pentru ca hotărât să nu alergi cu ochii închiși în brațele răspunderii. Dumneata te temi de pierderea puterii. Eu mă tem să nu ne pierzi pe toți. Eu mă tem ca nu cumva să zică mâine de noi românii, cu ochii plini de lacrimi și cu gura de blesteme: sub feciorul cel mai mare al lui Ion Brătianu, România a fost înmormântată ca un hoit, fără vaiete și fără cântări...

O voce: Groaznică halucinație!

D. Barbu Șt. Delavrancea:... fără tricolor și fără spada pe care n-a voit să o tragă, urmându-l pe el care gonea după himera norocului! (Aplauze prelungite pe băncile minorității). Dumneata te temi. Nouă ne este groază. Și recunosc, d-le prim-ministru, că nu ai o situațiune de invidiat. Cât ai lucrat și cum ai lucrat până acum, te rog, nimeni n-ar primi cu plăcere să-ți ia locul. Să dea Dumnezeu ca ceea ce spui eu să fie curate halucinații. O! vei râde urât, d-le, în ziua când ne vom prăbuși cu toții, și, atunci, îți vei aduce aminte că sunt și răsuri de stafii. (Aplauze prelungite pe băncile opozițiunii. Strigăte de bravo).

D-le prim-ministru, când Italia a intrat în război am pierdut încrederea în cuvântul dumitale. Când Puterile Centrale împreună cu Bulgaria au tăbărât contra Serbiei, am pierdut încrederea în dumneata. Când Filipescu și Take Ionescu v-au spus: „Voiești să ne ai partizani devotați sau dușmani neîmpăcați?” Și dumneata ți-ai ales, preferând dușmănia în locul devotamentului, spaima noastră a crescut, și ne-am zis: prea am răbdat mult, prea am tolerat multe și din patriotism, și din dezinteresare, să ne schimbăm metoda. Să atacăm, să dezvoltăm interpelările pe care ar fi trebuit de mult să le dezvoltăm, dacă nu ne-ar fi ținut cu vorba taciturnul prim-ministru.[...]

[M. O., nr.8, D.A.D, 1 decembrie 1915, f. 6-26]

77. [1]/14 decembrie 1915, București. Notații ale episcopului Raymund Netzhhammer în urma întrevederii cu Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, referitoare la situația României și perspectivele atragerii ei în alianța Puterilor Centrale

Martți, 14 decembrie 1915

Rugat de unul dintre prietenii mei români de a-i procura de la legația austro-ungară o informație într-o anumită chestiune, mă anunț seara la ora 6 la ministrul plenipotențiar, contele Czernin, pe care nu-l mai văzusem de câteva luni de zile. Imediat după un prim schimb de cuvinte protocolare intrasem deja pe tărâmul politicii, căci domnul ministru plenipotențiar mă și întrebă:

„L-ați văzut des pe rege?”

„Da, de câteva ori, după sfânta slujbă, în strada Esculap.” „Ar trebui să acționeze în forță, să facă ordine și să aducă la cârmă alți oameni!” „Firește, excelență! Dar trebuie să-l și ajutați în această chestiune! Regele nu poate demite de azi pe mâine, fără nici un motiv palpabil, cabine-

tul Brătianu. Dacă vreți să se realizeze ministere care să vă fie favorabile sub un Marghiloman, Maiorescu sau Carp, atunci trebuie să-i faceți pe agrarieni să fie nemulțumiți de liberali, să nu le cumpărați recolta, lăsându-i să se sufoce în propria lor recoltă. Puterile Centrale acționează însă absolut invers. Românii nu au mai permis nici măcar ca ultima recoltă plătită să mai poată fi scoasă din țară pentru voi, iar acum vreți să cumpărați cu aur și noua recoltă. Cu aurul acesta se va purta războiul împotriva voastră!” „Aveți cumva vreo însărcinare din partea cuiva?”

„Cătuși de puțin! Am venit să capăt vești într-o afacere de export-import.”

După rezolvarea acestei chestiuni, este reluată discuția pe probleme de politică. Contele Czernin îmi explică faptul că acum România a devenit pentru Puterile Centrale o cantitate neglijabilă, căci intrarea acesteia de partea lor n-ar putea avea ca urmare decât cel mult ușoara retragere a rușilor, dar n-ar influența prea mult marele război mondial. O asemenea intrare ar putea avea chiar urmări grave, în cazul în care unele regimente ar trece de partea adversarului. S-a ajuns chiar atât de departe, încât pentru intrarea României nu se va mai face nici o altă concesie teritorială, cu excepția Basarabiei; nu intră în discuție nici măcar un metru pătrat din Bucovina! După părerea contelui, românii recunosc că este imposibil să mășșăluiască împotriva Puterilor Centrale. Aceasta ar însemna sinucidere curată; austriei și germanii ar veni de sus și bulgarii de jos, astfel încât în patru săptămâni România ar fi terminată și ar putea să dispară deocamdată de pe hartă, precum Serbia.

Contele Czernin își imaginea bilanțul războiului pentru România în felul următor: va apărea o Bulgarie mare și România va rămâne mică; românii vor fi disprețuiți și detestați, așa cum este cazul de pe acum, chiar și la Paris, fiind considerați drept încrezuți, trădători și lași; în interiorul țării se va instaura o anarhie care îi va fi fatală dinastiei. Pentru toate acestea va fi făcut răspunzător Brătianu, dar nota de plată o va achita regele.

Interesante sunt și aprecierile cu privire la colegii săi din diplomație. Diplomații de aici ai Puterilor Centrale au fost prezentați drept proști; s-ar prea putea să fie așa, dar cei ai părții adverse sunt și mai proști și ar merita de fapt să li se ridice niște monumente pentru serviciile de binefacere pe care le-au făcut în favoarea Puterilor Centrale. Printre aceștia se numără și francezul Blondel și englezul Barclay cu ostila lui soție. Dar știri atât de incorecte precum cele ale lui Fasciotti nu mai trimisese nimeni acasă; la Roma el a fost crezut, de aceea italienii au și atacat, înregistrând până în prezent pierderi de o jumătate de milion. O apreciere deosebită avu contele Czernin cu privire la discursul papei Benedict al XV-lea în consistoriu și cu privire la sinceritatea sa față de italieni.

Se înțelege că domnul ministru plenipotențiar nu manifesta prea multă simpatie față de refugiații și fugarii români din Transilvania. Lucaciu nu mai există pentru monarhie, căci el este pierdut, chiar dacă românii se vor hotărî, în cele din urmă, să intre în război de partea Puterilor Centrale. Pentru oameni precum Lucaciu, Goga, Drumaru și alți câțiva ca aceștia, nu va exista niciodată amnistie. O dată, Lucaciu a vrut să se apropie de contele Czernin pentru a-i expune limpede propriul său punct de vedere și modul în care vedea el lucrurile. Dar contele îi spuse unui mijlocitor de rang înalt că ar dori să se vadă cu plăcere cu Lucaciu, dar numai în ziua în care acesta va fi spânzurat; chiar el dorindu-și să-i pună ștreangul de gât.

Czernin este revoltat și împotriva lui Cătărău¹⁸⁹, ucigașul nemernic, care atentase la viața episcopului de Hajdudorog, ucigându-l pe vicarul general al acestuia. Cătărău fusese de două ori la București, cu toate acestea românii declaraseră că este imposibil să-l extrădeze.

¹⁸⁹ *Ilie Cătărău* (1888-). Născut în Basarabia a fost un aventurier politic, care a trăit câțiva ani și în România. Informațiile despre activitatea lui sunt destul de contradictorii, unele aserțiuni acreditând ideea că a fost un agent dublu, chiar triplu, servind interesele României, Rusiei și Ucrainei. Diplomatul austro-ungar se referă la atentatul de la Debrețin din 24 februarie 1914, ce este considerat ca un protest față de înființarea, în 1912, a Episcopiei Greco-Catolice Maghiare de Hajdúdorog, prin anexarea unor parohii din diecezele românești Oradea, Gherla și Blaj. Atentatul a fost opera lui Cătărău.

Am stat timp de o oră bună la vitalul conte, a fost extrem de interesant să-l auzi vorbind pe acest om cu temperament sanguin. Astăzi era plin de încredere!

[Raymund Netzhammer, *op. cit.*, p. 591-592]

78. [2]/15 decembrie 1915, București. Telegramă a lui Camille Blondel, ministrul francez în România, adresată Ministerului Afacerilor Externe, referitoare la interpellările din Parlament pe tema conduitei statului român față de război

Bucarest, 15 décembre 1915

La série des interpellations annoncée a commencé hier à la Chambre des députés.

Un ancien ministre conservateur a dénoncé les agissements des légations austro-allemandes qu'il accuse avec des précisions d'avoir acheté et d'entretenir des journaux qui mènent une campagne indigne contre le sentiment national et s'efforcent de détourner le pays de ses aspirations légitimes par des manoeuvres où la corruption s'exerce en toute liberté. Il demande au Gouvernement quelle mesure il compte prendre pour faire cesser ce scandale et s'il entend continuer à mettre l'armée et la police au service de journaux payés par l'étranger.

Le Président du Conseil a selon son habitude répondu par des considérations générales sur la liberté de la presse et a reproché à l'interpellateur de viser bien plutôt le Cabinet que la suppression des journaux soi-disant vendus à l'étranger. Il a ajouté toutefois que fort des pouvoirs que lui a donnés le Parlement il n'hésiterait pas s'il le jugeait opportun à supprimer les feuilles dont il jugerait le langage dangereux pour la tranquillité publique. Vagues paroles dont chacun a pu prendre sa part.

Des scènes très vives ont eu lieu entre députés : M. Carp, ancien premier ministre, ayant pris la défense des fautes signalées et attaquées par l'interpellateur, M. Take Jonesco est monté à la tribune et dans une violente apostrophe c'est écrié que c'était une honte de voir un député roumain prendre le parti des corrupteurs qui cherchent à avilir les sentiments du pays et que rien n'empêcherait l'opposition de leur jeter son mépris à la face.

Blondel

[S.A.N.I.C, Microfilme Franța, inv. 2040, rola 316, cadru 701]

79. [8]/21 decembrie 1915. Telegrama a lui Camille Blondel, ministrul Franței la București, către Ministerul de Externe prin care informează despre politica de neintervenție în război, de așteptare a guvernului român, condus de Ion I.C. Brătianu

Bucarest, 21 décembre 1915

Un membre du Cabinet me communique les renseignements que vient de lui donner le chef d'Etat Major général au sujet des opérations en Macédoine. Ce dernier, d'après des indications reçues de nos agents en Grèce, croit pouvoir affirmer qu'avant la fin de la semaine une armée commandée par le général Gallwitz qui se ferait suivre ou accompagner de troupes bulgares attaquera les forces franco-anglaises vers Salonique.

Le même général est convaincu qu'un traité a été signé entre la Grèce et la Bulgarie et que ces deux pays sont d'accord pour favoriser l'action des austro-allemands. Mon interlocuteur reconnaît que si les alliés doivent abandonner Salonique la Roumanie sera dans une position des plus critiques et lorsque je lui fait observer qu'un mouvement de l'armée roumaine pou-

vait conjurer ce danger, il m'a répondu qu'il partageait personnellement mon avis, qu'il avait énergiquement soutenu au Conseil la nécessité d'une intervention, lors de l'attaque bulgare contre la Serbie, mais que M. Bratiano restait intransigeant et ne se déciderait à se mêler à la lutte que si les conditions indiquées par lui étaient remplies. On continue à répandre le bruit et le gouvernement paraît y ajouter foi entière, que les troupes russes qui avaient été massées à la frontière roumaine et le long du Danube sont actuellement renvoyées au nord. On ajoute que la Roumanie ne peut plus compter sur l'appui des Russes en Bulgarie pas plus que sur le concours des alliés retirés à Salonique et dans l'impossibilité de prononcer une offensive contre l'armée bulgare et que dans ces conditions elle ne peut qu'attendre les événements qui lui permettraient d'agir utilement.

La théorie du moindre effort continue donc à prévaloir et malgré les éloquents protestations qui s'élèvent au Parlement et dans la presse contre une indifférence qui risque d'être fatale à la Roumanie, M. Bratiano persiste à garder le silence et l'immobilité. Nous ne devons plus compter pour l'en faire sortir que sur un succès sérieux des Russes en Bukovine où il semble bien qu'une violente offensive se prépare.

Blondel

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, inv. 2040, rola 316, cadre 708-709]

80. [8]/21 decembrie 1915, București. Telegrama lui Camille Blondel, ministrul Franței la București, adresată Ministerului de Externe prin care informează despre atacul liderului liberal Toma Stelian asupra politicii guvernului condus de Ion I.C. Brătianu

Bucarest, 21 décembre 1915

Au cours de la discussion de la réponse au message royal plusieurs orateurs de l'opposition avaient déjà violemment attaqué la politique antérieure du Gouvernement. Hier, M. Stelian, ancien ministre, membre influent du parti libéral, a fait en termes précis et très énergiques le procès de l'attitude adoptée par M. Bratiano depuis 16 mois. Il s'est notamment élevé avec indignation contre une politique qui consisterait à conserver la neutralité payée par un des belligérants ou par les deux. Il l'a qualifiée d'immorale. Les petits Etats, a-t-il ajouté, ne peuvent comme l'Allemagne se permettre le luxe de l'immoralité ; ils ne doivent suivre qu'une politique basée sur le droit et sur la loyauté. M. Stelian a particulièrement reproché à M. Bratiano d'avoir laissé toute liberté à la Bulgarie pour attaquer la Serbie et l'a adjuré de réparer le plus vite et le mieux possible les faits commises jusqu'ici afin de ne pas exposer la Roumanie au mépris de toute l'Europe et afin de lui rendre la place qu'elle occupait en 1913 dans les Balkans. Sur une interruption du Président du Conseil, l'orateur a terminé en s'écriant: „qu'il croyait rendre un meilleur service au parti libéral en lui disant la vérité qu'en criant simplement: Vive M. Bratiano!”

Blondel

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, inv. 2040, rola 316, cadru 710]

81. 12/[25] decembrie, București. Întrevederi ale lui Alexandru Marghiloman cu von dem Bussche, ministrul german la București, referitoare la aspecte politice și militare și la corupția din Ministerul de Război

Von dem Bussche îmi spune despre retragerea Englezilor de la Gallipoli, că foarte favorizați de o negură groasă și de o mare foarte liniștită, ei au putut să-și retragă trupele. Dar nu mai

puțin e o retragere silită. Încă de multă vreme ei retrag trupe pe bordul vapoarelor-spitale. Turcii au știut, dar n-au vrut să aibă noi neplăceri, trăgând asupra lor. El se interesează de vizita lui Șebeko și crede că n-a scos niciun avantaj dintr-însa. Brătianu, care nu știa nimic a fost foarte surprins. Germania a hotărât să excludă pe toți Takiștii din societățile cu capital german sau austriac. Ea va întâmpina greutăți din partea Austriacilor de la Creditul Român, dar este hotărâtă să-i forțeze. Bussche protestează în contra pretinsului boicot al țării de către Germani: ei au trimis 400 vagoane de mărfuri din care: fer, piulițe, sârmă, deci articolele a căror lipsă este cea mai simțită.

Căpitanul *Ursianu* pe care l-am avut prefect, îmi povestește că totul este putred la ministerul de război. El avea un strung, pe care dorea să-l vândă cu 3 mii de lei, și îl oferă, printr-un avocat de la Botoșani, ministerului. A obținut 3 mii de lei, dar ministerul a plătit 5.500 de lei, dintre cari 750 pentru generalul, iar restul pentru maiorul de la Pirotehnie. În 1913, pe când era senator, a oferit orz cu 1 100 de lei vagonul, i s-a refuzat oferindu-i numai 900 de lei; dar Schuller a trecut orzul ministerului, cu 1 200 de lei! Astăzi în magaziile generale nu mai sunt decât 10 la sută din echipamentele necesare. Ursianu are 263 de oameni în compania lui și numai 240 de puști!

[Alexandru Marghiloman, *op. cit.* p. 560-561]

82. [13]/26 decembrie 1915, București. Telegrama lui Camille Blondel adresată Ministerului de Externe al Franței prin care informează asupra rezultatelor vizitei lui Nikolai Șebeko¹⁹⁰ în România

Bucarest, 26 décembre 1915

M. Shebeko a eu hier une nouvelle entrevue avec M. Bratiano. Elle s'est terminée sur ce mot : „En rentrant à Péetrograd dites bien à l'Empereur et à M. Sazonoff que la Roumanie est l'amie de la Russie et sera son alliée dès que les circonstances le permettront“.

M. Shebeko avait été dans la journée reçu par le Roi et par la Reine. Il a gardé m'a-t-il dit de l'audience chez le souverain une bonne impression. Le Roi Ferdinand tout en restant sur une grande réserve lui a parlé de la nécessité qui s'imposait au Gouvernement roumain de n'agir qu'avec prudence et de ne s'engager dans une action destinée à réaliser les aspirations nationales que lorsque le Gouvernement croirait au succès de son entreprise.

En résumé M. Shebeko qui a vu plusieurs hommes politiques a trouvé, m'a-t-il dit, une atmosphère plus favorable qu'il ne s'y attendait et part convaincu (ce qui malheureusement n'a pas toujours été l'avis de mon collègue russe) que les Roumains en aucun cas ne pourraient marcher contre l'Entente.

Blondel

[S.A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inv. 2040, rola 316, cadru 716]

83. 15/[28] decembrie 1915, București. Articolul „Politică de posibilități”, aparținând lui Ioan Al. Brătrescu-Voinești¹⁹¹, publicat în ziarul „Universul”

¹⁹⁰ *Nikolai Șebeko* (1863-1953). Diplomat rus. A funcționat ca șef de misiune în Germania, România și Austro-Ungaria.

¹⁹¹ *Ioan Al. Brătrescu-Voinești* (1868-1946), prozator român care și-a început cariera literară cu literatura pentru copii, ajungând foarte cunoscut.

O nouă împerechere de cuvinte, o nouă formulă aruncată în circulație, adoptată numai-decât și repetată pe toate tonurile: – Noi trebuie să ducem o politică de posibilități. – Noi vom face o politică de posibilități.

Mă zbat, mă frământ, mă chinuiesc de atâtea zile să găsesc înțelesul lămurit al acestei formule ... și nu reușesc.

Să însemneze politică de aspirații realizabile?

Dar în vremuri anormale, cum sunt vremurile de război, diversitatea de atitudine a acestora, cari (presupunând că sunt de perfectă bună credință), nu sunt de aceeași părere, provine tocmai din faptul că fiecare consideră politica adversarului de irealizabilă. Cel mai puternic temei al acestora cari la 77 se împotriveau la intrarea noastră în război era că socoteau politica acestora cari susțineau intrarea, ca o politică riscată, de aspirații irealizabile, ca o politică de imposibilități. Evenimentele ulterioare au dovedit contrariul și au dat dreptate partizanilor războiului.

Și iată acum, două grupuri mari politice: de-o parte quadrupla alianță, de cealaltă puterile centrale. Fiecare duce o politică diametral opusă – fiecare e convins de realizarea aspirațiilor sale. Care e grupul care duce o politică de posibilități și care e cel ce duce politica de imposibilități? Când vom putea ști, de cât la sfârșitul războiului? Deci în principiu, în pură teorie, în caz de conflicte armate, formula „politică de posibilități” n-are nici un înțeles.

Dar acela care a aruncat-o n-a vorbit în teorie abstractă, ci cu prilejul evenimentelor prin care trecem. Prin urmare, să ne silim să-i ghicim înțelesul față cu aceste împrejurări.

Războiu general. Împrejurări trecute, independente de voința noastră, în loc să grupeze de-o parte Franța, Anglia, Germania, Italia, Belgia, reprezentantele adevăratei civilizații, iar de altă parte Austro-Ungaria, cel mai artificial stup de umanitate și Rusia înapoiată – în care caz puteam spera realizarea unui ideal integral – le-a grupat așa cum sunt astăzi.

Iată, așa dar, deschisă pentru noi posibilitatea realizării unei părți din idealul nostru de întregire, căci a vorbi în aceste împrejurări de ideal integral e o nebunie, dacă nu o infamie. Pe de altă parte, nu cred să tăgăduiască cineva că valoarea și materială și mai ales sufletească a revendicărilor noastre spre nord, e cu mult mai mare, decât a revendicărilor spre răsărit.

Situația noastră de neutralitate provizorie, impune o asiduă și serioasă pregătire de intrare în acțiune la momentul oportun, pregătire și materială și sufletească și diplomatică. Așa fiind și date fiind împrejurările în care ne găsim, ce sens are îndemnul: să facem o politică de posibilități? Să însemneze că, fără nici o preferință, să ne pregătim pentru a merge fie într-o direcție, fie în cealaltă? Dar o asemenea activitate nu prezintă nici o primejdie? Nu riști prin ea de a descoase cu o mână ce ai cusut cu cealaltă? Nu e ea osândită de bunul simț popular prin zicătoarea: cine fuge după doi iepuri nu prinde nici unul? Atunci ce sens poate avea formula „politică de posibilități” în împrejurările actuale? Mi-e peste putință să cred că ea a fost scornită pentru a crea de pe acum o scuză a inacțiunii noastre. Ar fi îngrozitor. Toți simțim deslușit că, a lăsa să treacă aceste momente, fără a fi încercat să dezrobim măcar o parte din neamul nostru subjugat, că a lăsa ca frați de ai noștri să se ucidă între ei, luptând pentru stăpâniri străine, fără a fi făcut nici un gest întru dezrobirea lor – ar fi să rupem orice legătură între sufletele lor și ale noastre – ar fi să mărturisim că neamul nostru nu merită să se întregească și ar fi să pronunțăm noi înșine osânda pieirii noastre ...

Politică de posibilități? Dar care sunt faptele mari, de-a curmezișul realizării cărora să nu se fi pus piedici uriașe și care să nu fi fost socotite ca imposibile de îndeplinit de cei sceptici și de cei slabi? Iată în trecutul nostru mai apropiat. Oare secularizarea averilor mânăstirești nu era stânjenită și din înăuntru și din afară? Oare unirea principatelor n-a întâmpinat nu numai rezistențe lăuntrice, dar și o aprigă împotrivire a tuturor vecinilor noștri, cari ne voiau dezunți pentru a ne exploata mai cu ușurință? Oare războiul din 77 n-a fost considerat ca o nebunie?

Și totuși aceste mari fapte au fost îndeplinite, pentru că acei cari le-au întreprins au pornit la realizarea lor cu sufletul străin de îndoieli și de șovăieli paralizante.

*

E peste putință ca acel ce conduce destinele țării, șef al partidului politic, al căruia cel mai de seamă organ de publicitate, timp de mai bine de 30 de ani, a purtat ca motto lozinca: „voiește și vei putea”, să nu știe că cei mai de preț tovarăși, pentru împlinirea unui ideal măreț, sunt credința neclintită în sfințenia lui și voința neșovăielnică de a-l aduce la îndeplinire.

În virtuțile poporului are încredere; încotro merg aspirațiile acestui popor o știe din primul moment și tot atât de bine știe că toate frământările de corupție n-au adus nici o deviere acelor aspirații; iar țara așteaptă de la el nu numai o politică de abilități și de posibilități, ci mai ales o politică de credință și de voință, căci credința și voința sunt creatoare de posibilități.

Ioan Al. Brătescu-Voinești

[„Universul”, 15 decembrie 1915]

84. 15/[28] decembrie 1915, București. Extrase din intervenția lui Constantin Stere din Adunarea Deputaților

Adunarea Deputaților

Sesiunea ordinară 1915-1916

Continuarea ședinței de marți, 15 decembrie 1915

D. Pherekyde, președintele Adunării, D. Stere are cuvântul

D. C. Stere: M-am hotărât să iau cuvântul numai după o grea luptă sufletească. Parlamentul nu este un cenaclu de discuțiuni academice, ci o arenă de luptă, și eu nu-mi fac iluziune asupra mijloacelor mele de a înrăuri hotărârea d-voastră. Să vorbesc pentru istorie? Pentru ca în Analele parlamentare să fie înregistrată și o notă discordantă? Istoria acestor cumplite vremuri se va opri asupra altor voci, mai autorizate decât a mea. Să caut un succes de tribună?

[...]

D-lor, vorbesc fără patimă, fiindcă nu-mi pierd până într-atâta judecata obiectivă, ca să nu-mi dau seama că în fondul divergențelor noastre zace o sângeroasă tragedie care de atâtea ori a pus față în față diferitele năzuințe ale acestui neam. Și vă asigur, d-lor, că dacă aș crede că aceste năzuințe sunt incompatibile, atunci poate m-aș resemna să tac. Dar câtă vreme socot că totul atârnă de la o orientare greșită, d-voastre puteți pune la o parte, și veți pune cuvintele mele, dar să-mi lăsați măcar acea mângâiere, că mi-am făcut ceea ce cred eu - și nimeni altul nu poate înlocui aci conștiința mea - ceea ce cred eu că este datoria mea.

D-lor, am spus că totul după părerea mea, atârnă de la o orientare greșită. D-lor, față de grozava catastrofă a războiului mondial față de această năpraznică ciocnire de forțe istorice care poate fi firul conducător în acest labirint pentru noi, românii? Simpatia pentru vreo grupare de beligeranți? D-lor, simpatia adeseori este oarbă. Ea izvorăște, cum a spus amicul Diamandi, câteodată din adâncul inconștientului. D-sa a clasat pe d. Carp, din acest motiv, printre Junkerii germani. Nu știu dacă nu m-a clasat și pe mine printre junkeri.

[...]

Nu, d-lor, este o premisă de la care nu vă puteți abate; căci pentru o națiune ea însăși constituie scopul suprem: viața ei, dezrobirea ei. Ea este - o spun barbarii teutoni - scopul în sine. Ea nu poate servi ca mijloc pentru nici un alt scop, oricât l-ați crede de superior.

Și pentru națiunea românească, care este una și singură - în ciuda istoriei, în ciuda hotarelor, în ciuda formelor politice, - ea este singură scopul suprem, și numai ea trebuie să cân-

tărească în cumpănă, dacă trebuie din nou însângerat trupul națiunii noastre, tăiat de plugul istoriei în patru, și de atâtea ori însângerat pentru alte neamuri.

D-lor, dacă așa este, din aceste premise rezultă alte două principii conducătoare: Națiunea românească nu a reușit să creeze un organism politic propriu decât aci între Carpați și Mare, aceasta este suprafața de consolidare. De aci poate numai pleca acea evoluțiune care să acopere noțiunea etnică a românismului cu noțiunea politică a Statului român. Nu ne este iertată deci nici o politică, nici o intervențiune în război, care ar putea compromite Statul acesta rezultat din frământări milenare, din nenorociri negrăite pentru toate generațiunile ce s-au stins până acum, și singura nădejde pentru cele care bat la poarta vieții.

În al doilea rând, dacă istoria ne-a despărțit nu putem admite vreun particularism românesc. Dacă v-am cerut să-mi dați atențiunea ca singurul care poate vorbi pentru cele două milioane de suflete românești, din noaptea tăcerii, totuși nu voi vorbi în numele vreunei politici basarabene cum cred că nimeni nu are dreptul de vorbi din punctul de vedere exclusiv al unei politici ardelenene. Nu există decât o singură politică: politica idealului românesc integral, fără renunțare și fără uitare. (Aplauze pe băncile majorității).

A! Kilometrii pătrați! Număr de populație, români umili sau mândri? Nu putem pleca a lupta pentru ideal începând cu trocarea de teritorii românești, renunțând pentru vecie la vechiul pământ strămoșesc. (Zgomot; Întreruperi).

[...]

D-lor, în vara trecută eu am trecut de două ori granița. Prima oară înainte de declararea de război, prin urmare și înainte de consiliul de Coroană. Declarațiunea de război m-a surprins la Viena, împreună cu primul-președinte al Curții de Apel din Iași, d. Burada. Dimineața am citit în *Neue Freie Presse* despre declararea de război și la ora 1 am fost în tren; am venit în țară, în seara zilei consiliului de Coroană; nu am mai întâlnit, n-am văzut, de la data declarării de război, pe nimeni dintre românii din Ardeal.

Dar înainte am întâlnit doi, trei dintre ei. Am vorbit despre eventualitatea războiului. Am vorbit și despre speranțele românilor. Dar despre un singur lucru nu am vorbit și nu am putut vorbi. Nu am vorbit și nu am putut vorbi cu românii rezerviști: să dea ascultare ordinelor de chemare sub arme și să plece la război. Nu am vorbit și nu am putut să vorbesc pentru un motiv foarte simplu. Nu am găsit un singur român care să-mi fi spus în momentul acela că ar fi așa ceva în intenția lui. D-lor, e ușor a arata că astfel de îndemnuri din parte-mi s-au putut năzări numai în imaginația oamenilor lipsiți de simțul realității.

D. Gr. Vericeanu: D. deputat Manolescu a afirmat că ați spus d-voastră în tren.

D. C. Stere: D-lor, eu vă spun deocamdată despre ce n-am vorbit și vă rog să judecați d-voastră înșivă, dacă contrariul e de domeniul posibilității. Cum? Să nu răspundă la apel rezerviștii, să nu meargă acei flăcăi români la luptă? Dar aceasta ar însemna o revoluție. Revoluțiile însă nu se improvizează. Au plecat la război sârbii, și de multă vreme se pregăteau; ani de zile acțiunea lor politică avea în vedere acest război. Propagandă, conspirații, „Narodna Odrbrana”, atentatul dela Sarajevo. Și, totuși, ați auzit că rezerviștii sârbi din Austro-Ungaria să nu fi răspuns la apel? Au fost poate cazuri excepționale, izolate, de dezertare; acelea au fost și la români.

Italia de asemenea a intrat în război. Iredenta italiană a desfășurat o acțiune vie de demult. Ați auzit d-voastre iarăși că rezerviștii italieni n-au răspuns la apel sau că au putut face revoluție? Dar în Alsacia și Lorena, d-lor, ați auzit că nu s-a răspuns apel, că s-a făcut revoluție? S-a vorbit despre un regiment ceh care s-ar fi predat prea ușor.

Dar ați auzit că, cu tot apelul Marelui Duce Nicolae către popoarele subjugate ale Austriei, că vreunul a dezertat în masă? Dar se poate lucrul acesta? E cu puțință oare, măcar din punctul de vedere pur tehnic, în condițiunile în care se face o mobilizare?

Dar mai mult: în momentul acela în care eu am fost în Ardeal, înainte de războiu, înainte de Consiliul de Coroană, care era starea mintală, și dincolo și aici? Putea fi măcar vorba, puteam avea măcar prilejul de a discuta lucrul acesta? Dar uitați d-voastre că abia câteva săptămâni înainte de război a căzut victima unui atentat Principele moștenitor Franz Ferdinand? Nu vă aduceți aminte câte speranțe erau legate de acest Principe? Și credeți d-voastre că de la momentul în care a fost scrisă „Gross Oesterreich” - carte pentru publicarea căreia au contribuit și unii conducători ai Federațiunii Unioniste de astăzi - dacă din momentul când a apărut „Gross Oesterreich” și până la declararea de război s-a schimbat într-atâta starea sufletească în Ardeal, încât flăcâii așteptau un semnal de la mine pentru ca să facă revoluție?

Dar aici în țară ce stare sufletească predomina în momentul izbucnirii războiului? D-lor, nu voiesc să scap prin tangentă. Vă mărturisesc, nu am avut prilejul de a vorbi cu nimeni despre astfel de lucruri.

Dar presupunem că cineva mi-ar fi sugerat ideea unui apel de nesupunere la ordinul de mobilizare. Numai într-un caz aș fi primit astfel de sugestie: Dacă știam că în 24 de ceasuri armata română e în Ardeal. Ori puteam eu crede acest lucru? Putea cineva crede acest lucru?

În fața d-voastre d. Iorga a citit ieri documente din care rezultă că încă multă vreme ați vorbit despre neutralitatea leală definitivă sau neutralitatea provizorie.

Dar, în sfârșit, d-lor, nu conduc eu soarta statului român, căci dacă l-aș fi condus, sau dacă aș fi avut atâta trecere pe lângă d-voastre, nu eram, desigur, silit să vorbesc în această atmosferă. Fapt este că nu a intrat în război România nici până azi. Și cum credeți d-voastre că unui român i-ar fi fost iertat atunci să îndemne pe flăcâii de peste munți la nesupunere, ceea ce putea duce numai la jertfe inutile, că eu aș fi în stare să-i îndemn ... (Zgomot).

O voce: De ce? De răscoale inutile e vorba aci? (Zgomot; întreruperi).

Altă voce: Nu este vorba de aceasta. Nu se vorbește de răscoale. Ți se reproșează, d-le Stere, că ai fi îndemnat pe românii de dincolo să meargă la război. (Zgomot; întreruperi).

Alte voci: Ai auzit d-ta? Erai acolo când a spus aceasta? (Zgomot; întreruperi).

D. C. Stere: V-am vorbit foarte clar.

D. Barbu St. Delavrancea: Da! Clar de tot!

D. Mihail Pherekyde, președintele Adunării: Binevoii a asculta, vă rog.

D. C. Stere: V-am spus, d-lor, că nu am spus nimănu să meargă la război, și nu am spus nimănu, fiindcă nimeni nu mi-a vorbit despre puțința nesupunerii. D-lor, am să vă dau și o dovadă: pun la dispoziția d-lui Nicu Filipescu o telegramă.

D. Barbu St. Delavrancea; Dar d. Nicu Filipescu e senator.

O voce: Dar e șef de partid.

D. C. Stere: O telegramă, din care se va vedea care era starea sufletească în acel moment, nu numai în țară, dar și în Ardeal. Am primit această telegramă de la un fruntaș român, un om căruia o viață întregă s-a închinat și d. Leonte Moldovanu și care este un amic al d-lui Nicu Filipescu. Omul acesta, cu care nu m-am putut întâlni, deși l-am căutat, - nu pentru ca să-i dau îndrumări, dar ca să am un sfat de la el, - îmi telegrafiază, la data pe care o puteți reconstrui din faptele relatate:

„Informațiunile franceze și rusești sunt cu desăvârșire mincinoase. Germanii și austriacii progresează în toate direcțiunile. Germanii au respins la Metz 10 corpuri franceze și au luat 10.000 de prizonieri. Austriacii au repurtat o mare victorie la Krasnic și au luat 3.000 prizonieri. Nemții au tunuri de asediu care dărâmă toate cetățile. Victoria germanilor și austriacilor e asigurată. Te felicitiez pentru articolele tale favorabile Austriei și Germaniei”.

D. Barbu St. Delavrancea: Acelea din „Universul”.

D. C. Stere: „E momentul pentru români să pornească la război împotriva Rusiei”. Față de starea sufletească ce rezultă din acest text, mai aveam eu nevoie să îndemn pe români să răs-

pundă la ordinul de mobilizare? La ce, dar, se reduce legenda că eu am trimis pe cei 600.000 de români. Nu, d-lor! Am vorbit cu cei doi sau trei români asupra perspectivelor ce le-ar deschide eventualul război, și atâta.

D-lor, această primă călătorie am făcut-o cu trenul, am plecat prin Burdujeni, și m-am întors în ziua Consiliului de Coroană prin Predeal. Cu o lună mai târziu, e adevărat, că am mai trecut granița.

D. Victor Ionescu: Cu automobilul.

D. C. Stere: Da, cu automobilul, și de data aceasta sunt și mai bine înarmat. D-lor, într-o zi, d. Frățilă, profesor la liceul din Galați, mi se pare și actual senator, mi-a comunicat că un fruntaș român care nu poate trece granița, ține numaidecât să mă vadă și că mă așteaptă la Brașov. Am crezut de datoria mea să răspund la această invitație, și, împreună cu colegul meu dela Universitatea din Iași, d. dr. Slătineanu, am luat un automobil de piață, nu era automobilul ministrului de interne, d. ministru de interne știe să apere granița de un om primejdios ca mine. Am plecat la Brașov, am stat două ore, după care m-am întors înapoi. Toate aceste fapte le puteți controla. De data aceasta nici măcar n-am vorbit despre atitudinea românilor din Ardeal, ci mi s-a dat de către fruntașul român o însărcinare pe care am îndeplinit-o. Și, d-lor, nu vedeți la urma urmei împotriva ce fel de învinuiri eu trebuie să mă apăr?

D. Gr. Vericeanu: Ce însărcinare ți s-a dat?

D. C. Stere: La aceasta nu răspund. D-nii Nicu Filipescu și Take Ionescu pot oricând afla ce însărcinare mi s-a dat. Dar nu vi se pare, d-lor, că astfel de învinuiri trec peste limitele dreptei judecări? În adevăr, dacă n-ar exista pentru istoricul viitorului alte documente decât dezbaterile parlamentare, discursurile de la întruniri publice și articolele de presă, el ar fi putut crede că în momentul de față trăiește în România un supraom, căruia îi este suficient să facă un gest pentru ca să aprindă țara Românească de la Dorohoi la Severin; care, cum s-a exprimat un orator elegant, s-a pregătit împletind coșuri la ocnă pentru ca să ajungă geniul rău al unui șef de partid și prim-ministru în țară, sugerându-i toate reformele, și de la cuvântul căruia atârnă ca 600.000 de flăcăi ardeleni să plece la război sau să dezerteze în masă!... Ei bine, d-lor, de aceea nu am vrut să discut aceste fantastice învinuiri, așa de monstruoasă mi s-a părut această concepție.

Ce vreți d-voastre să deduceți din toate acestea, că eu sunt singura piedică pentru realizarea idealului național, așa cum îl înțelegeți d-voastre? (Aplauze, sgomot). Și ca să nu scăpați acest ideal nu mă lăsați măcar să vorbesc?

Așadar, am isprăvit cu legenda pentru care sunt înfierat de un an și jumătate. Și veți recunoaște că nici nu s-ar fi putut naște astfel de legendă, dacă nu mi s-ar fi făcut fără voie un prea mare omagiu.

D. A. C. Cuza: Dar cu telegrama lui Czernin, cum e?

D. C. Stere: Bine, d-le Cuza, să-ți vorbesc și de acest lucru. Din fericire, d-lor, nu sunt om de stat, așa că pot să răspund la întrebare. Ar fi inadmisibil ca un om de stat să divulge conversațiile avute cu diplomații, orice s-ar întâmpla în urmă. Ați auzit d-voastre de pildă, ca d. Sasonov să fi dat publicității convorbirile din Potsdam? Sunt convins că un adevărat om de Stat nici în România n-are să divulge conversațiile pe care le-a avut cu diplomații străini. Altfel s-ar feri lumea de noi. Dar în cazul meu lucrul e foarte simplu. Când a venit contele Czernin în țară, la putere era guvernul de colaborare. Și atunci cum mi-a spus Dl. Take Ionescu, d-sa l-a sfătuit pe contele Czernin să facă cunoștință cu unii oameni politici din opozițiune și că, în afară de șeful partidului liberal ar fi recomandat d. Take Ionescu, nu e așa?

D. Take Ionescu: Exact.

D. C. Stere: Să facă cunoștință numai cu doi oameni politici liberali, unul pentru rolul pe care îl joacă în politica internă a țării, d. Emil Costinescu, și altul pentru ideile lui, în ce privește directiva noastră politică.

D. Take Ionescu: Nu pentru aceasta. Îmi dai voie să mă explic? Toată lumea știe că contele Czernin venise în România, între altele, cu misiunea să îndrepteze relațiunile dintre România și Austria și să ne dea speranță de o altă tratare a românilor din Ungaria. Cum știam că d. Stere se ocupă mult de această chestie și era în relațiuni cu mulți români din Ardeal...

D. Barbu St. Delavrancea: Înainte de război?

D. Take Ionescu: Sub guvernul de colaborare; a spus-o d. Stere. Atunci i-am spus contelui Czernin că-l sfătuesc să fac cunoștință cu d. Stere.

D.C. Stere: Am înțeles, că am fost recomandați prin opoziție cu d. Emil Costinescu, a cărui însemnătate în politica internă se recunoștea. Dar, în sfârșit chestia se reduce la același lucru. D. Czernin mai târziu, în adevăr, a făcut cunoștință cu mine, am avut câteva conversațiuni, nu așa de numeroase. În urma călătoriei mele la Brașov am avut prilejul să discut cu contele Czernin asupra celor ce credeam că ar putea influența în bine opinia publică românească. Și atunci, d-lor am spus categoric - vedeți că nu sunt bărbat de stat, pot divulga - că numai o schimbare în politica ungarilor față de români ar putea influența opinia noastră publică.

O voce: Cine v-a dat mandat să vorbiți.

D. C. Stere: Nu am avut nici un mandat, și peste 2-3 luni în urma acestei conversațiuni, contele Czernin, a avut amabilitatea să-mi trimită o telegramă la Iași, în care mă ruga să vin în București spre a avea o întrevedere. La întâlnire, d-sa mi-a arătat scrisorile ce s-au schimbat între contele Tisza și unii fruntași români-scrisori care peste puțin au fost publicate în toate ziarele. Atâta d-lor. Am crezut că nu trebuie să ocup opinia publică cu gesturile și faptele mele. M-ați silit să vă întrețin de toate aceste nimicuri, sper că acum îmi veți da posibilitatea să spun singurul lucru pe care voi să-l spun, și care e de datoria mea să-l spun.

[...]

Am spus la începutul cuvântării mele că pentru fiecare națiune nu poate fi altă directivă în politica internațională decât interesul ei; ea însăși e un scop suprem și nu poate fi subordonată ca mijloc nici unui alt scop; de aci rezultă că în acțiunea noastră internațională trebuie, înainte de toate, să asigurăm Statului român posibilitatea de a-și îndeplini misiunea, iar pe de altă parte să afirmăm integralitatea idealului nostru național.

D-lor, un popor poate să fie prigonit de soartă, poate să fie oprimat, poate să fie pus la grele încercări, dar cât trăiește încă sufletul său, el poate nădăjdui mântuirea. Când însă el se resemnează la știrbirea individualității sale -orice perspectivă de mărire e zadarnică - el singur se condamnă la înfrângere. Ni se impune, dar, să studiem eventualitățile acestui război, mai întâi din punctul de vedere al Statului român, pe urmă din punctul de vedere al idealului național integral.

D-lor, d. Diamandi v-a vorbit în cunoștință de cauză, cum a afirmat d-sa, despre stările interne din Rusia, dar cred că d-sa va recunoaște că sunt cel puțin tot așa de bine informat ca și d-sa. De altminteri, d-lor, oricine își poate da seama ce însemnătate are pentru noi participarea Rusiei la războiul mondial. Dacă suntem unanimi în ce privește revendicările naționale, modalitățile de realizare pot ridica, fără îndoială, multe probleme; se poate discuta oportunitatea sau prioritatea unor anumite revendicări, dar niciodată nu poate o națiune cu putere de viață renunța la integralitatea idealului său național.

Dar în ce privește oportunitatea și prioritatea nu le poate determina decât situația internațională. De ea trebuie să ținem seamă pentru a vedea ce putem realiza din aspirațiunile noastre, rezervându-ne toate posibilitățile viitorului.

Din acest punct de vedere, ce situație ne va crea victoria Rusiei? Rusia victorioasă, înseamnă Galiția anexată. A și fost împărțită în timpul recente ocupațiuni în trei gubernii. Victoria Rusiei înseamnă, în al doilea rând, Constantinopolul și Strâmtoarele în posesiunea ei. Bărbații de Stat ai Rusiei au precizat cu toată claritatea dorită această revendicare și li s-a recunoscut de către aliați dreptul de a-și stabili dominațiunea asupra „Mării Rusești”.

De altfel, d-lor, pentru oamenii de stat care cu mult înaintea acestui război urmăreau desfășurarea evenimentelor, nu poate fi aci nici o îndoială. Vă atrag atențiunea asupra unei singure lucrări, care e publicată și în limba franceză: Cartea d-lui Goriainov asupra strămtorilor. Acum 4 ani un bărbat însemnat de stat care a condus odată politica externă a Franței, d. Hanotaux, a scris și o prefață la această carte.

Și, d-lor, cu rezerva care trebuie să impună unui om de Stat, d. Hanotaux a spus acolo că azi stăpânind canalul de Suez, Anglia poate renunța la strămtori și la Constantinopol în favoarea Rusiei. Cum spunea d-sa foarte frumos, Ferdinand Lesseps desigur că nici nu a bănuțit că săpând istmul de la Suez, el scria codicilul la testamentul lui Petru cel Mare.

Va să zică, iată Rusia, de la brațul Sulina, de-a lungul Prutului, până în Galiția. Rusia la Dardanele și la Constantinopol. Mai mult, - cum de curând s-a declarat cu toată solemnitatea - poporul bulgar, în răstimp, s-a dovedit nedemn de libertatea lui, răscolându-se împotriva emancipatorului său. Bulgaria astfel e amenințată să ajungă un simplu hinterland, pentru a asigura stăpânirea Bizanțului și a strămtorilor. Va să zică, Rusia, pe toată lungimea Dunării, până la granița Serbiei și până la Porțile de Fier.

Un prieten, care a scris la începutul acestui război despre însemnătatea strămtorilor pentru România, în fața revendicărilor Rusiei s-a consolatat făcând o revoluțiune geologică, pentru a da deschidere Mării Negre în sus, pe Dunăre, înspre Porțile de Fier. Dar astăzi este nevoie de o altă revoluțiune geologică, ca în caz de victorie rusă, acel drum să ne fie deschis, nu mai știu pe unde. Astfel, d-lor, România e cuprinsă, ca o simplă enclavă în mijlocul imperiului rusc, păstrând un contact cu apusul numai prin Ungaria îndușmănită.

D-lor, care credeți că e soarta României în acest caz? Care poate să fie viitorul ei? S-a vorbit aci de panslavism. D-lor, aci d. Diamandi are dreptate, nu panslavismul e o primejdie. Să vă gândiți la raporturile speciale din sânul rasei slave. Pe când pentru rassa latină găsim națiuni mari: francezi, italieni, chiar portughezii și spaniolii, au putut să colonizeze un continent întreg, al Americii de Sud, pe când la rassa germană asistăm chiar azi la lupta crâncenă între anglo-saxoni și teutoni; slavii însă, în afară de ruși, sunt cele două mici popoare quasi-independente - bulgarii și aproximativ jumătatea poporului sârb, iar ceilalți alcătuiesc numai mici grupări etnice, cuprinse în sânul imperiului Habsburgic. Și, d-lor, Rusia nu a voit să știe, înainte de a se fi creat această situație, nimic despre ideea slavă.

Unul din cei dintâi panslaviști, pe vremuri, sârbul Kryzanic¹⁹², cînd s-a dus la Moscova, fiindcă din studiile învățaților etnografi germani a aflat despre existența rasei slave, - s-a dus să spună Țarului ce viitor poate avea panslavismul, a și fost imediat deportat în Siberia.

La Tanenberg¹⁹³ cînd s-a produs marea ciocnire dintre germanism și slavism, au fost reprezentați moldovenii noștri, armatele moscovite lipseau. Mai tîrziu cu mult, cînd unul din marii apostoli ai slavismului, profesorul Kostomarov¹⁹⁴, a întemeiat prima societate slavofilă în Rusia: „Ciril și Metodie”, ea a fost dizolvată cu puterea armată și membrii ei au isprăvit viața în închisori și în Siberia. Slavismul rus n-a împiedecat ca Rusia, de acord cu puterile germane, să strivească Polonia și să o împartă¹⁹⁵. Panslavismul rus nu e decît panmoscovitismul, și acest lucru îl afirmă oficialitatea rusă cu cea mai mare francheță și sinceritate.

D-lor, marele Duce Nicolae a publicat trei manifeste care vor rămâne în istoria slavismului: manifestul către poloni, manifestul către ucrainieni, manifestul către popoarele slave din

¹⁹² *Juraj Križanić* (1618-1683). Misionar catolic croat. Este considerat fondatorul conceptului de „panslavism”.

¹⁹³ *Bătălia de la Tannenberg* (Grunwald) între cavalerii teutoni și polonezi a avut loc la 15 iulie 1410.

¹⁹⁴ *Nikolai Ivanovici Kostomarov* (1817-1887) mare istoric rus, profesor la Universitățile din Kiev și Sankt Petersburg. Este autorul unor numeroase lucrări, între care și cea dedicată hatmanului Hmelnițki.

¹⁹⁵ Este vorba de cele trei împărțiri ale Poloniei din 1772, 1793 și 1795, la care Rusia a fost unul dintre actori, alături de Austria și Prusia.

imperiul austriac. Polonilor le spunea că le promite autonomia națională sub sceptrul Țarului; ucrainenilor le spunea: sunteți un popor rus, veniți pe sânul nației mame; popoarelor slave din Austria le spunea: noi vă chemăm la viață sub scutul rusesc. D-lor, dar a fost publicată și circulara ministrului Maclakof către guvernatorii din Polonia: ca să nu dea interpretare nepotrivită manifestului Marelui Duce Nicolae, căci situațiunea în Polonia rusească, în orice caz, nu poate fi modificată prin acel manifest. Pentru ucrainenii din Galiția instalarea guvernatorului general, contele Bobrinski, a însemnat desființarea tuturor școalelor ucrainiene, desființarea societăților culturale, închiderea bibliotecelor, deportarea mitropolitului, contele Septițki, și a sufraganilor săi, și până la tăgăduiala existenței chiar a poporului ucrainian.

Și, d-lor, când aveți în fața d-voastră, pe de o parte, un imperiu colosal care cuprinde 170 milioane suflete, și pe de altă parte, mici populațiuni slave care nici n-au avut puterea de a-și crea organisme politice proprii, să vă gândiți, care poate fi idealul rusesc despre care a vorbit d. Carp ieri?

Și dacă Rusia victorioasă va ajunge în Galiția și va urma granița noastră până la brațul Chilia, va cuprinde și teritoriul de peste Dunăre în locul Bulgariei răzvrățite, va stăpâni și Constantinopolul, atunci vă dați seama, care poate fi pentru un bărbat de Stat rus singura politică rațională față de români? Ce-i dictează însăși rațiunea de Stat?

Savantul meu profesor, d. Missir¹⁹⁶, a spus în Senat: pentru noi, la urma urmelor, dacă nu putem stăpâni noi Constantinopolul, ori rușii, ori turcii, e același lucru. Constantinopolul sub turci, Dardanelele în mâna turcilor au însemnat veacuri de vasalitate pentru Statul român. Dacă ne-am emancipat, ne-am emancipat atunci când valul turcesc a fost respins de la Viena și când puterea otomanilor a scăzut, abia acum 35 ani. Și dacă veți pune o altă putere mai grozavă decât cum a fost vreodată puterea otomană, chiar din exemplul acesta nu vedeți care ar fi destinele noastre?

[...]

Să vă gândiți la un fapt: în mijlocul teritoriului etnografic român se află o populație de câteva sute de mii de secui. E un român care ar fi renunțat din cauza aceasta la aspirațiunile noastre? Dar, d-lor, am cuprins acum doi ani de zile Cadrilaterul. Ați simțit vreo indigestie? Să faceți însă o comparație între întinderea colosului de la nord, între puterea lui numerică în raport cu puterea noastră numerică și cu întinderea noastră teritorială și veți vedea că e relativ mai defavorabilă situația noastră față de săcuimea din Ardeal sau față de populația străină din Dobrogea.

Vă dați dar seama ce sentimente față de noi poate inspira unui patriot rus faptul brutal că România e așezată în mijlocul teritoriului lor etnografic. Și copiii de școală din Rusia cunosc acest ideal rusesc și cântecele populare cântă Dunărea ca fluviu național rus. Concepția însăși teoretică a autocrației rusești este bazată pe moștenirea Bizanțului, fiindcă o Principesă bizantină, Ana Comnen s-a căsătorit cu un țar din Moscova. D. Miliucof, șeful partidului conservator constituțional din Rusia, spune chiar că acesta este singurul titlu juridic al autocrației. Gândiți-vă dar la sentimentul acesta firesc la dânșii față de situațiunea pe care o avem noi, de necesitatea de Stat, pe care ea le-o impune.

Cu vreo două luni înainte de război un profesor de istorie din Petersburg, d. Mitrofanof, a explicat pentru ce Rusia vrea războiul cu Germania: pentru că Germania stă în calea expansiunii spre sud (Drang nach Süden). Dar și noi îi stăm în cale!

Vă invoc și o mărturie, care poate este din cele mai interesante: A fost odată aici un ministru plenipotențiar rus, care avea reputațiunea de a fi binevoitor nouă. Iată însă ce a scris el: „Poporul acesta, românii, are un caracter deosebit și nu pot ascunde că, uitându-mă pe hartă,

¹⁹⁶ Petru Th Missir (1856-1929) Doctor în drept la Berlin. A fost membru al societății „Junimea” și profesor la universitățile din Iași și București. Membru de onoare al Academiei Române din 1926.

mă cuprinde ciuda că aceste 8 milioane de neam străin slavilor s-au așezat aci pe frumoasele coaste ale Carpaților, intrând ca o pană între triburile slave din Balcani și împiedecând unirea noastră”. Acesta a fost d. Fonton. Și cartea în care am găsit citația are o deosebită însemnătate pentru noi din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, este o carte scrisă de un ministru al imperiului rus, ministru în funcțiune în momentul declarării războiului. În al doilea rând, cartea a fost scrisă abia un an înaintea declarării războiului în 1913. În al treilea rând, autorul este și un mare proprietar din Moldova al unor moșii moștenite - Basarabeanul Casso¹⁹⁷.

Vedeți dar cum se lămurește situațiunea noastră. De altfel ea a fost de multe ori formulată precis de însăși oamenii de Stat ai Rusiei. Se găsește chiar un raport al unui sfetnic favorit al împăratului Alexandru I, un plan relativ la destinele țărilor de sub stăpînirea imperiului otoman. Vă traduc câteva rînduri: „Singurul plan convenabil pentru Rusia, și pe care trebuie să-l urmărească în ceea ce privește schimbările viitoare în imperiul otoman, ar fi de a stabili dincolo state separate, care să se bucure de oarecari forme de independență în ceea ce privește regimul interior, însă sub suveranitatea Rusiei și sub egida protecțiunii sale (veți vedea ce înseamnă suveranitatea aceasta și egida Rusiei), cu excepțiune din numărul lor a acelor State pe care Curtea imperială crede de cuviință de a-și însuși complet, precum este Moldova, Valahia și Basarabia”!

Acesta este idealul afirmat de un om de stat, de un ministru, de un conducător al politicii rusești, pe vremuri, Prințul Czartoryzski¹⁹⁸. Acest ideal și astăzi îl are oricare rus, și nici, nu poate fi altfel. Pe atunci a fost chiar însărcinat un administrator recunoscut al Rusiei, Principele Prozorowsky, să întocmească un proiect de organizarea administrativă a Țării Românești, prin care ea a fost împărțită în 4 gubernii: cea dintâi o forma Basarabia; cea de a doua Moldova, cea de a treia și a patra Valahia. Și credeți că idealul acesta a dispărut în Rusia? Nu. El apare ori-când se prezintă posibilitatea de realizare. Numai prin forță i se poate opune. El e așa de adânc sădit în suflete, încât se răsfrânge și în combinațiunile de afaceri. Am găsit aci, tot la d. Casso, o scrisoare foarte interesantă a unui general rus, d. Sabaneiov, către guvernatorul general din Odesa, în circumscripția căruia intră și Basarabia. Generalul, în treacăt, scrie „În județul Iași, astăzi Bălți, sunt moșiile cele mai profitabile din Basarabia, mai întâi pentru că au multe păduri și al doilea după anexarea Moldovei de către Rusia, au să fie aproape de Iași, și atunci prețul lor se va ridica îndoit”.

[...]

Scrisoarea este de la 1820, dar vă voi arăta îndată că nu este epocă când un om de Stat rus a putut să gîndească altfel. Autorul cărții fiind ministru și responsabil, abia cu un an înainte de izbucnirea războiului, arată ce urmări neprielnice a avut pentru Rusia politica ei în Balcani, fiindcă ea nu s-a înțeles în această privință cu Franța și Anglia: „pentru „mișcarea ofensivă a Rusiei în peninsula Balcanică... tratatul din București înseamnă o răspântie: să pășească Rusia independent și singură împotriva Turciei, sau să caute sprijin în politica noastră orientală și la alte Mari Puteri?... Războiul din 1828 a fost întreprins cu asentimentul Angliei, Austriei și al Franței, și Rusia de mai înainte a renunțat la expansiunea teritorială...Iar când Rusia, din 1854, independent de Europa, a declarat război Turciei, ea a întâmpinat opoziția Europei și a pierdut o parte din teritoriile câștigate în 1812, iar deși în urmă alt război cu Turcia în 1877 s-a sfârșit pentru noi cu victorie, el a întors Rusiei abia numai granițele din 1812”....

¹⁹⁷ Este vorba de *Leon Casso* (1865-1914). Personalitate enciclopedică a făcut studii în Franța și Germania, devenind ministrul instrucțiunii publice în Rusia (septembrie 1910), fiind recomandat de familia Krupenski, ce avea o influență considerabilă în capitala imperiului rus. Între lucrările sale menționăm „Rusia și bazinul dunărean” (1913, tradusă în românește de Ștefan Berechet în 1940).

¹⁹⁸ *Adam Jerzy Czartoryski* (1770- 1861), om politic polonez. S-a stabilit în Rusia, după a treia împărțire a Poloniei, devenind ministru de externe al Rusiei (1804-1806) După revolta polonezilor din 1830-1831 s-a stabilit la Paris, unde a condus emigrația poloneză.

D-lor, acest „abia numai” este mai elocvent decât ar putea fi o întreagă bibliotecă. Am fost aliați cu Rusia, n-am fost dușmani, și Rusia a putut „abia” să câștige de la aliați prin o convențiune cu dușmanul comun „numai granița de la 1812”.

Și aicea vă atrag băgarea de seamă asupra altei considerațiuni. În caz de colaborare cu armatele rusești în Balcani, țara noastră din nou trebuie să fie punte de trecere pentru armatele rusești, și la încheierea păcii ne vom trezi cu armatele rusești în țară, cum ne-am găsit și la 1878. Nu putem căta apărare împotriva aliaților noștri la dușmanii noștri, fiindcă pentru dușmanii noștri, este indiferent dacă Rusia se va întinde la Carpați, sau o altă țară care a servit politicii rusești. Iar pentru aliații Rusiei este mai preferabilă Rusia, unui Stat asupra politicii căruia ei pot avea îndoieli.

Vedeți cu câtă sinceritate vorbește un ministru rus; într-un loc el chiar spune: „că e regretabil că energia politicii orientale ruse, în urma tratatului de la București, a fost puțin stânjenită de idealismul Împăratului Alexandru I”.

Față de această francheță de care dau dovadă oamenii de Stat, cugetătorii, publiciștii în Rusia, se naște întrebarea cum miniștrii lor mai au curajul de a spera la o alianță cu noi? E o problemă psihologică pe care de multe ori mi-am pus-o, și am găsit răspunsul la un francez, care pe vremuri a fost în serviciul rusesc, ducele de Richelieu. Acesta spune în memoriile sale, de altfel tot citate de d. Casso, - și aci cer iertare d-lui președinte, n-am curajul să traduc în românește, trebuie să citesc cuvintele ducelui de Richelieu chiar în limba în care au fost scrise:

„En général, les boyards (de Moldavie) que j'ai vus et avec qui j'ai pu m'entretenir, m'ont paru très éloignés de l'état d'ignorance et de stupidité, auquel les Russes affectent de faire croire qu'ils sont réduits, pour justifier”... etc.

Conducătorii politicii rusești aveau o foarte joasă părere despre inteligența și cunoștințele conducătorilor acestui Stat, ale vechilor boieri, - de aci francheța în dorințele lor de cotropire. S-au înșelat în ceea ce privește pe vechii boieri moldoveni și am credința că se vor înșela și în ceea ce vă privește pe d-voastre.

Și, d-lor, am nevoie de aceste manifestări de opinie publică? Dar istoria expansiunii rusești a fost scrisă de însăși faptele lor de realizări. Nu vorbesc numai de cele nouă invaziuni ale rușilor în țările noastre. Ce perspective ne deschide îndărătnicia cu care armatele moscovite în timp de veacuri, la fiecare 15-20 ani, încălcau hotarele noastre? Nu vedeți aici dovada cea mai bună a unei politici consecvente și tenace? Expansiunea Rusiei se realizează după aceeași metodă, în cursul întregii istorii.

Cum, de pildă, a fost anexată Ucraina? Ucraina s-a unit cu Moscovia, printr-un tratat de unire personală, tratatul dela Pereeslav. Ucraina și-a păstrat organizația independentă, - legislativă, administrativă, judecătorească - până și dreptul la acțiunea internațională independentă. A fost un moment, când Rusia a fost în război împotriva Suediei, aliată a Ucrainei, iar Ucraina a purtat război împotriva Poloniei, aliata Rusiei. Și, d-lor, pe rând, treptat, au dispărut nu numai dreptul la politica internațională proprie, nu numai independența legislativă, nu numai armata națională, nu numai independența politică, într-un cuvânt, dar chiar libertatea individuală. Împărăteasa Ecaterina i-a declarat robi pe descendenții mândrilor cazaci și i-a distribuit cu zecile de mii în dar diferiților puternici ai zilei. Iar azi se tăgăduiește de Rusia pînă și existența poporului ucrainian, care nu ar fi decât tot popor rus, dar „mic”. Acestea vă explică și pentru ce Rusia urmărește astăzi anexarea Galiției: pentru că acolo s-a putut forma un mic Piemont Ucrainian, cu limba lor în școli, cu catedre universitare la Lemberg, cu biblioteci, și colosului de la nord îi e teamă de deșteptarea poporului ucrainian. Dar Polonia? La congresul de la Viena din 1815, Rusia a recunoscut autonomia națională, sub garanția Marilor Puteri, și unde e acum autonomia polonilor? Nici măcar între ei nu mai aveau dreptul să vorbească în limba lor. Se poate invoca răscoalele polonilor, cum s-a și invocat această justificare față de Statele garante.

Dar revoluția polonă a fost provocată. Pot invoca aici o autoritate nediscutabilă. Marele Duce Alexandru Mihailovici, în lucrarea lui de mare valoare asupra împăratului Alexandru I, - lucrare care știu că a fost oferită și primului-ministru, probabil spre documentare - ne lămurește politica poloneză a strămoșului său, politică care sub Nicolae I a adus fatala revoluție.

De altfel Finlanda, Basarabia, s-au răsculat oare vreodată? Basarabia nu a fost cucerită de la moldoveni, a fost emancipată de sub jugul turcesc. La început Basarabiei i-a fost acordat un statut, publicat în limba română și în limba rusească – se află un exemplar și la Academie - , acest statut e o adevărată Constituție, prima Constituție românească scrisă, care întrucâtva a inspirat și Regulamentul Organic. După acea Constituție în capul Basarabiei trebuia să fie numit un guvernator dintre boierii moldoveni, - primul a fost Scarlat Sturza. Apoi pe lângă dânsul funcționau un Divan și o Adunare legislativă, administrația și justitia în limba română.

Unde sunt toate acestea, cu toate că Basarabia nu s-a răsculat niciodată? A căzut totul în țândări în momentul când s-a născut în Rusia politica, așa numită panslavistă, când nu au mai existat state slave, puternice și mari cum a fost Polonia, cum a fost Ucraina, când n-au rămas decât mici populații subjugate, ce trebuiau „emancipate”. Idealul rusesc de atunci cere ca „toate pâraiele slave să fie vărsate în oceanul rus”, cum a cântat Pușchin, sau, cum spunea iarna trecută în Consiliul Imperial fostul subsecretar de Stat, d. Gurco, că „Țarul rușilor să se plece în fața altarului Sfintei Sofii la Țarigrad spre a se ridica ca împărat al tuturor slavilor”. De atunci un ministru rus ne-a putut arunca și nouă cuvintele de: „Pretinsă naționalitate”.

Panrusismul s-a născut astfel, prin înneclul slavilor. D. Diamandi are dreptate când spune că tunul de la Varna a pus capăt legendei panslavismului. Da, dar a vestit lumii evanghelia panmoscovitismului. Tunul de la Varna a răspuns la acțiunea bulgarilor. Iar acțiunea bulgarilor este rezultatul faptului, că fiecare bulgar, care are 4 clase primare, citește rusește, cunoaște Rusia, și nu are iluzii în ce privește formula panslavistă și asupra urmărilor pe care această formulă le ar avea față de poporul bulgăresc.

[...]

Vă rog d-lor, fără voia mea am pierdut o mulțime de timp. Eu voi încheia partea aceasta a cuvântării mele, dar vă voi cere să pot continua mâine.

Însăși situațiunea geografică a Rusiei îi impune fatal politica de cotropire!

Nimeni nu a spus lucrul acesta mai elocvent decât d. Take Ionescu, când ne-a arătat că Rusia este un „dușman natural” pentru România. Toate dușmăniile istorice pot dispărea - spunea d-sa - dar nu dușmănia Imperiului rus, fiindcă e necompatibilă existența României cu puterea și înflorirea imperiului rus.

Niciodată nu am mers așa departe cum a mers d. Take Ionescu. Eu nu spun că poate fi vreo „dușmănie naturală”. Dar, d-lor, pentru un Stat, care nu are deschidere la mare liberă, cum e Rusia, este o necesitate imperioasă de a deschide ori pe unde o cale spre mare. S-a încercat imperiul rus să-și facă drum și în Orientul Extern și în golful Persic. D-lor, aci am să-mi permit o reminiscență personală. În urma războiului japonez mi-a fost clar că se va începe o nouă fază în politica rusă, o politică agresivă în Balcani. Dacă în ultimele decenii am avut relativă liniște în Orientul apropiat, a fost numai din cauză că imperiul rus spera să găsească deschidere în altă parte. Și când această nădejde a fost zădărnicită, era clar că politica rusească se va îndrepta din nou spre Balcani.

Am întocmit pe vremuri un memoriu care a fost comunicat șefului partidului liberal și prin d. Barbu Catargiu¹⁹⁹, șeful partidului conservator de atunci, și în extract la foarte mulți oameni politici, -probabil și la unii dintre d-voastre. Am arătat în acel memoriu că e cu neputință pentru Rusia să nu caute ieșire la marea liberă. Dar Rusia nu poate ajunge la Dardanele, decât

¹⁹⁹ *Barbu Catargiu* (1807-1862). Om politic român, lider al formațiunii conservatoare. A fost prim ministru (1862), murind asasinat (8/20 iunie 1862).

pe două căi: sau prin forma de asociațiune liberă între statele interesate, sau prin cotropire. Asociațiunile libere? Ați văzut din istoria Rusiei ce destin așteaptă Statele care s-ar asocia cu Rusia. Cotropirea este singura cale posibilă pentru imperiul țarist!

A! Se vor schimba împrejurările? Va renaște Polonia sau poate Ucraina? Nu vom mai fi vecini? Poate se vor schimba atunci și căile politicii rusești. Dar acum, dacă Rusia va ieși biruitoare din grozava încercare de astăzi, unde să căutăm forța care s-o poată opri? Rusia victorioasă, stăpâna Galiției și a Bulgariei, stăpâna Constantinopolului, stăpâna Strîmtorilor, ce îngrădire va mai tolera ea?

Ah, d-lor: Istoria se repetă. Când am auzit vorbind ieri aci pe d. Carp și felul cum l-ați primit, fără voie mi-am adus aminte de alte vremuri, de acum peste 2 000 de ani, când Demostene în zadar adresa cetățenilor Ateinei o filipică după alta. Arăta, cum arăta și d. Carp ieri, primejdia expansiunii de la nord, și nimeni nu voia să-l creadă. Strategul iscusit Fochione, doctrinarul Isocrat, oratorul strălucit Eshine, omul politic abil Eubul și un Filocrat oarecare, un agitator de suburbie, toți aveau mai mult crezământ și mai multă trecere în fața opiniei publice decât Demostene. Și astăzi filipicele lui Demostene servesc ca un monument pentru a aminti tuturor, unde poate duce rățacirea opiniei publice. (Aplauze pe băncile majorității).

D. C. Iarca: Foarte bine!

D. C. Stere: D-lor, nu e nici o consolare că mai târziu Filocrat a fost condamnat ca trădător, fiindcă a fost dovedit că a luat bani dela Filip, că nobilul Fockione și savantul Isocrate și-au ispășit prin sinucidere greșeala. Elada a trăit.

Ah, d-lor, idealul național prin armele Rusiei? Veți putea pe calea aceasta să distrugeți stâlpii de hotar dintre noi și Ardeal, - dar numai pentru ca să venim sub un jug comun, mai grozav decât cel unguresc, și în loc de viață națională să avem un mormânt obștesc.

Dar măcar puteți avea siguranța că în forma aceasta am putea lua Ardealul? Au mai fost războaie, au trecut armate dușmane prin capitalele europene, și la Berlin și la Paris, și la Viena, s-au terminat aceste războaie cu anexări și pierderi de teritorii dar dispărut-a vreun mare stat european? Sunt gata să recunosc că era un moment când v-ați putut aștepta la desmembrarea Austriei. Dar acum, după un an și jumătate, o mai puteți aștepta? O fi briliantă victoria care a adus armatele rusești de la Krakovia până la Riga, o fi genială strategia pe urma căreia toată Serbia a căzut sub puterea armatelor germane, ar echivala cu victoria retragerea strălucită de la Gallipoli, dar ca să ajungem la desmembrarea Austriei, aceste succese teoretice nu ajung, trebuie ca valul să se întoarcă aieva.

Și, d-lor, cât timp poate să mai dureze acest război? În Parlamentul englez s-a spus că sunt deja 15 milioane de morți și de schilozi; până acum războiul a costat pe englezi, după cum spune economistul Wilkinson, 60 miliarde. Acum câtăva vreme costa 5 milioane de lire sterline pe zi; astăzi: 7 milioane, 70 de miliarde pe an. Încă doi ani să dureze războiul, cheltuelile, de nu vor mai crește încă, vor ajunge la 200 miliarde, apoi alte 10 până la 15 milioane de morți și schilozi. Ei! atunci? Dacă se va reîntoarce valul, dacă se va recunoaște bătută Germania, va renunța la Belgia, va părăsi Franța, va renunța la Alsacia și Lorena, va evacua Polonia și Curlanda, va lăsa Galiția, va restitui Serbia, va consimți la pieirea Bulgariei. Ajunge? Înțelegeți ce va reclama întâi Rusia: Galiția, o populație de 8 milioane; Apoi Italia: Trentinul, Istria, Dalmația, întreg litoralul adică alte 4 până la 5 milioane; Serbia: restul Dalmației, Bosnia și Herțegovina, Croația și Slavonia, toate acestea înaintea noastră, și pe urmă vom veni și noi, mai ales că multă vreme i-am făcut să treacă prin toate amărăciunile îndoielii.

Vă dați seama? Cerem de la Austria peste jumătate din teritoriu și peste jumătate de populațiune și Austria să fie izolată de la mare. Pentru aceasta nu ajunge numai ca valul să fie întors. Trebuie să fie strivite și Austria și Germania, trebuie să tie armatele rusești la Budapesta, la Viena, la Berlin; toate cetățile formidabile, care sunt și la răsăritul și la apusul granițelor germane trebuie să cadă; întreg poporul german trebuie să fie redus la neputință.

Și încă! Nu cunoașteți d-voastre atâtea congrese de pace din care s-au născut noi războaie între vechii aliați? Puteți fi siguri că nimeni dintre biruitori nu va avea interesul să salveze Austria? În orice caz, vor voi ei să ducă războiul acesta crunt, după ce își vor realiza scopurile, încă până la completa istovire, numai să ne dea Ardealul?

Atunci? Se poate că Ardealul tot nu vom lua, dar robii Rusiei vom ajunge.

D-lor, sunteți stăpâni să luați orice hotărâre, dar cugetului d-voastre mă adresez: dacă fără credința și siguranța realizării idealului național puteți întreprinde pasul hotărât la care ne îndemnați. Voi continua în ședința de mâine.

Ședința se ridică la ora 6.15, anunțându-se cea viitoare pe a doua zi, miercuri 16 Decembrie 1915.

[M.O., nr. 16, D.A.D. 18 decembrie 1916]

85. 18/[31] decembrie 1915, București. Extrase din intervenția lui Petre P. Carp în Adunarea Deputaților

22 decembrie 1915, No. 19

Adunarea Deputaților

Sesiunea ordinară 1915-1916

Ședința de vineri, 18 decembrie 1915

[...]

D. Mihai Pherekyde, președintele Adunării [...]

D. Carp are cuvântul

D. P. P. Carp: Voi începe cu o mică chestiune personală. D. Take Ionescu a crezut de cuviință să cetească pasaje dintr-un discurs al meu, rostit cu ocazia tratatului din Berlin. Atunci am susținut două teze: una, că nu e bine să consimțim noi înșine la retrocedarea Basarabiei; a doua, că stăpânirea gurilor Dunării, economicește vorbind, are mai mare importanță pentru noi decât Dobrogea. Ceea ce am spus atunci, o repet și azi: gurile Dunării deplin stăpânite de noi, au pentru mine o importanță mai mare decât Dobrogea, și întrucât privește retrocedarea azi, ca și atunci, susțin că un popor care are simțul datoriei sale nu face din populația sa un obiect de trafic.

Viu acum la chestiune. D. Take Ionescu ne-a dat 2 zile de-a rândul exemplul unei mistificări de genialitate cum nu s-a mai văzut încă în viața noastră parlamentară. Cu o artă subtilă, dumnealui a indicat o politică fără însă să o justifice, și e interesant poate să vedem cum a procedat d-sa. D-sa a început prin a constata superioritatea sa intelectuală asupra adversarului.

D-sa nu se uită la lucrurile cele mici; d-sa, spirit pătrunzător, caută să vadă care sunt cauzele unor evenimente ca acele la care asistăm noi azi. Și atunci, tot în calitatea sa de spirit superior, indică nu numai cauzele, dar indică și rezultatele. Ce s-a petrecut însă între cauză și rezultate, aceasta s-a subtilizat așa de tare încât n-am avut absolut nici o cunoștință de dânsule. Cauzele: azi dumnealui ne afirmă cum că cauza nu e apărarea micilor interese pe care le-am semnalat, cauza adevărată e că popoarele sătule de o presiune germană s-au ridicat cu toatele contra ei.

Rezultatele? Rezultatele acestei revolte mondiale este triumful democrației și este posibilitatea pentru popoare de a reintra în posesiunea de sine însuși. Față cu asemenea rezultate - ne zice dumnealui - o inimă înaltă nu poate să eziteze. Să se uite el la micile detalii? Ar fi o inferioritate sufletească de care dumnealui nu se crede capabil. Franța cu 14 mii de kilometri

pătrați în Alsacia și Lorena? Dar cine s-a gândit la aceasta. Interesele comerciale ale Angliei? Dar aceasta e nimica față cu renașterea libertății în toate popoarele. Și atunci, el ne aduce spectacolul măreț al Țarului tuturor Rușilor, care se suie pe Kremlin să anunțe popoarelor că de astăzi înaintea vocea națiunii va fi legea guvernelor.

Înțelegeți prea bine că față cu asemenea rezultate grandioase noi suntem spirite mici când ne gândim la interesele țării noastre, în loc să fim fericiți că am contribuit și noi la renașterea popoarelor, și că ne-a fost permis să zicem, ca și gladiatorii antici: *Salve imperator, morituri te salutant*. Și să nu uităm că dacă gladiatorii au putut să facă așa, ei nu aveau nici patrie, nici familie.

Dar nu totdeauna a fost spiritul d-lui Take Ionescu așa de ascuțit; nu totdeauna a fost inima lui așa de înaltă. A fost o vreme când și el se uita la interesele țării sale; a fost o vreme când și el discuta care pot fi rezultatele furtunii în care ne aflăm. Și atunci, el, spirit mic, iacă ce zicea: „Politica românească nu are și nu poate avea preferință. Ea nu se poate înfeuda nici unei puteri. Ca totdeauna însă ea va urma pe acela care va desfășura în Europa steagul rezistenței contra coteropirii Nordului, acest steag glorios este în mâinile Puterilor centrale. A subordona existența Statului român intereselor trecătoare ale românilor celorlalți, ar fi o politică greșită”.

O voce: Când? La ce dată?

Altă voce: La 1820. (Râsete).

D. P. P. Carp: Când a avut dreptate d. Take Ionescu? A avut dreptate atunci, ori a avut dreptate astăzi? După cum ne punem, a avut dreptate atunci, a avut dreptate și astăzi, și n-a avut dreptate nici atunci, n-a avut dreptate nici astăzi. (Râsete). A avut dreptate atunci, pentru că atunci - ca și astăzi - pleda o cauză. N-a avut dreptate nici atunci, nici astăzi, pentru că nici atunci nici astăzi nu apăra o convicțiune.

După aceasta, după ce v-a făcut să aplaudați lipsa de justificare a politicii sale, d. Take Ionescu a trecut la neutralitate. Și atunci cu un limbaj de o rară violență dumnealui a atacat guvernele neutrale. Și a mers cu violența până acolo, încât a pronunțat cu o voce tremurândă cuvântul de laș și l-a aruncat ca o stigmată eternă pe fruntea guvernelor neutrale.

Eu cred că a exagerat; neutralitatea nu este totdeauna un semn de lașitate, neutralitatea este câteodată și un semn de slăbiciune; și dacă suntem răspunzători de lașitatea noastră, nu suntem răspunzători de slăbiciunea noastră.

Dar și aci constatăm o schimbare: acum un an,- și poate că urmărind cele ce s-au întâmplat, vom găsi explicațiunea acestei schimbări - d. Take Ionescu era pentru neutralitatea fixă, permanentă și hotărâtoare; cauza era că atunci Quadrupla credea în victoria ei, și că n-avea nevoie de participarea noastră, azi ea se îndoiește ceva de victorie și atunci și acei care sunt neutri sunt niște lași, fiindcă nu vor să vâre România într-o conflagrațiune fără să dea totdeodată rațiunile pentru care o vâre în foc. (Aplauze).

Va să zică asistăm iar la o nouă incarnațiune a d-lui Take Ionescu. Dar să-mi permiteți să amintesc că talentul nu justifică toate incarnațiunile, precum frumusețea nu justifică toate prostituțiunile.

D. Leonte Moldovanu: D-le președinte, acest cuvânt parcă nu ar fi parlamentar.

D. Barbu St. Delavrancea: Dar nu e parlamentar deloc (Întrepereri).

D. P. P. Carp: Vin la singura parte reală a cuvântării d-lui Take Ionescu, la tratatul nostru cu Puterile centrale; și rog pe d. președinte de consiliu să binevoiască a ne acorda o atenție încordată pentru că vreau să istorisesc o pagină glorioasă din viața părintelui său.

Ni s-a zis că tratatul nostru este rezultatul fricii. Atunci, ia să vedem puțin geneza lui și să vedem cum și în ce condițiuni el a fost făcut și dacă este într-adevăr rezultatul fricii, sau dacă este rezultatul unui studiu adânc și serios al intereselor reale ale acestei țări. Când d. Brătianu

m-a trimis la Viena pentru chestiunea Dunării, după câtăva vreme, studiind situațiunea de acolo, am trimis un raport ministrului, în care se găseau următoarele cuvinte:

„Știți, d-le ministru, cât țin eu ca, în conflictul european ce va avea loc mai târziu, nu mai devreme, România să fie alături de Austro-Ungaria. Dar tocmai fiindcă țin la aceasta, eu sunt de părere că trebuie să împingem în chestiunea Dunării rezistența până la ultima ei limită, pentru că valoarea aliatului crește, după cum se știe că el are putere de rezistență sau nu”.

Câtăva vreme după aceasta, mă văd chemat la București de d. Brătianu, și atunci împreună am studiat care poate și care trebuie să fie situațiunea României și înainte de toate care va fi situațiunea ei față de românii de dincolo, căci nu am nevoie să spun că zgomotul nu este totdeauna un semn de iubire și că poate că aceia care tac mai mult se gândesc mai mult la românii din Transilvania, decât aceia care le declară iubirea lor nemărginită la Capșa și pe străzile Bucureștilor. (Iaritate).

Atunci, zic, am cercetat și chestiunea românilor de dincolo. Mi-am dat seama cum că situațiunea lor de acolo va fi o piedică pentru o conlucrare cu Austro-Ungaria. Dar am vrut să ne dăm totdeauna seama dacă nu interese superioare ne-ar face să trecem peste această piedică și să nu ținem cont de dânsa. Și atunci am găsit că ni se ofereau numai două căi. Nu puteam noi ajunge la îmbunătățirea soartei românilor de dincolo decât ori prin conchistă, ori aducând pe unguri să facă concesiunile necesare. Conchista! Conchista se complică, căci nu era vorba ca noi românii să mergem contra ungarilor, nu era vorba ca noi singuri să ridicăm drapelul și să trecem Carpații și să învingem pe unguri. Conchista nu putea să aibă loc decât în conlucrare cu altă putere. Conchista nu putea să fie decât rezultatul unei zdrobiri a imperiului austro-ungar, și atunci se naște chestiunea pentru noi, dacă zdrobirea imperiului austro-ungar nu lăsa pe un alt vecin mai tare decât imperiul austro-ungar, prin urmare mai periculos. La nord slavi, la răsărit slavi, la apus slavi, la sud slavi, și noi în mijlocul acestui ocean de slavi. Izolați chiar cu conchista Transilvaniei am fi fost nimiciți în puțină vreme. Prin urmare, această cale am repudiat-o atunci, și o repudiem și astăzi.

Dar cealaltă cale? Cealaltă cale nu se putea produce decât prin întărirea Regatului Român. Și înainte de a ne gândi la soarta românilor din Transilvania trebuie să ne gândim - cum a spus foarte bine d. Stere - la soarta Regatului Român, care el este garanția viitorului, el este garanția salvării neamului nostru; și atunci ni se oferea cealaltă cale: a concesiunilor pe care ungarilor trebuiau să le facă românilor de dincolo. Aceste concesiuni „motu proprio” nu credeam că au intențiunea să ni le facă, și atunci trebuia să așteptăm ca să ne întărim, și puteam să ne întărim iarăși pe două căi: puteam să ne întărim pe calea creșterii de populațiune, pe calea creșterii de avuție, și puteam să ne întărim prin câștigarea provinciilor pe care le-am avut, și pe care puteam să le căpătăm fără zdrobirea imperiului rusesc.

Aș voi să știu ce s-ar zice la Paris dacă un francez s-ar ridica și ar zice: „Alsacia-Lotaringia, aceasta nu corespunde cu idealul național, cu idealul național corespunde Geneva și Lausanne”. Eu cred că l-ar lua binișor și l-ar trimite la Charenton. Iar la noi când se ridică unul și zice: înainte de a ne gândi la întregirea neamului, lucrul ce deocamdată este imposibil, trebuie să revendicăm ce avem dreptul să revendicăm, trebuie să revendicăm ce e al nostru și înainte de a întregi România trebuie să întregim Moldova (Aplauze pe băncile majorității).

La această ultimă cale s-a oprit Brătianu, s-a oprit desigur pentru că a înțeles mărimea chestiunii, dar s-a oprit și pentru că era sub impresiunea a ceea ce se întâmplase cu ocaziunea războiului de la 1877, când a fost silit să concentreze armata noastră la poalele Carpaților, pentru că Rusia voia să dezarmeze brațul care o scăpase la Plevna. Și atunci de frică s-a hotărât să oferim noi Puterilor centrale un tratat de alianță. Pe vremea aceea Regele era să se ducă la Berlin, l-am întovărășit până la Breslau, d. Brătianu a venit de la băi să întâmpine pe Maiestatea Sa, și într-o seară, memorabilă pentru istoria noastră, a discutat cu Regele chesti-

unea și Regele a convenit la ceea ce se hotărâse d. Brătianu. Și târziu, după miezul nopții, a venit la mine și mi-a spus: d-le Carp, du-te la Viena, „resistance à outrance” și oferă tratatul de alianță. Tratatul de alianță a realizat o parte din program; tratatul de alianță ne-a dat o liniște de 35 ani; tratatul de alianță a făcut să sporească valoarea noastră ca aliat. Ni se oferă și cealaltă ocazie: ni se oferă să recâștigăm ceea ce am pierdut și noi lăsând pradă pentru umbră, umblăm după un ideal național care azi sigur nu se poate realiza și care ar fi nenorocirea țării dacă s-ar realiza (Mișcare).

D. Leonte Moldovanu: D-le Carp, protestez pentru bătrânețea d-tale. (Zgomot).

D. Petre P. Carp: D-nii mei, admit că el s-a realizat, să vedem efectele lui. El nu se poate realiza decât cu zdrobirea imperiului austro-ungar, și atunci care vor fi rezultatele pentru noi a zdrobirii acestui imperiu. Deși sub acuzațiunea unui spirit strâmt, totuși trebuie să-mi dau seama care sînt intențiunile beligeranților; trebuie să-mi dau seama care au să fie condițiunile de pace și numai atunci se va putea dezlega chestiunea: cine din noi are dreptate.

Intențiunea Rusiei este cunoscută printr-un discurs memorabil rostit de ministrul de externe rusesc. Ministrul rusesc a zis: noi voim să ieșim din acest război cu stăpânirea complectă a Mării Negre, și a adăugat: pe toată întinderea ei. Noi voim Strâmtoarele, noi voim Dardanelele. Și ca un ecou depărtat răspunde vocea lui Asquith²⁰⁰: Rusia are asupra strâmtoarelor, asupra Țarigradului niște drepturi care trebuie să fie luate de noi în serioasă considerațiune. Cine cunoaște stilul cancelariei englezești știe ce va să zică, că cineva are dreptul de a fi luat în serioasă considerațiune de guvernul englezesc. Și chiar de n-ar fi spus-o, puteți presupune d-voastră dacă Rusia poate fi la Strâmtoari fără un acces la Constantinopol pe uscat?

Absolut imposibil. Și când Regele Carol ne-a spus că Rusia cere Galații, cere o trecătoare spre Constantinopol, și ni se afirma că zisele lui sunt bazate pe informațiuni greșite. Eu zic, nu e bazată pe o rea informațiune, era bazată pe natura lucrurilor, căci e absolut imposibil ca Rusia să meargă la Țarigrad fără să aibă acces la dânsul.

O voce: Fără să treacă prin Galați!

D. P. P. Carp: Bulgaria a înțeles aceasta, și de aceea vedeți că bulgarii sunt azi la Salonic și Gallipoli.

[...]

Rezultatul păcii în caz de victoria Quadruplei are să fie: Țarigradul în mâinile Rusiei, are să fie dreptul de trecătoare militară prin România și prin Bulgaria. De aceea zic, în condițiunile în care se prezintă azi idealul și încă și acela mărginit al d-voastră, că el în cazul acesta ar părăsi Basarabia, ar fi pentru noi, pentru țara noastră, o nenorocire, căci după victorie am fi siliți să primim această umiliațiune.

Și de aceea, d-nii mei, eu nu mă uit la opinia publică, de aceea, d-nii mei, susțin că efectul tratatului a fost binefăcător și poate fi încă binefăcător pentru noi. Susțin că în condițiunile actuale singura noastră posibilitate de mărire nu e dincolo de Carpați, e dincolo de Prut.

Voci: A! A!

D. P. P. Carp: D-nii mei, mă uit la majoritatea care mă înconjoară, cea mai mare parte dintr-însa e compusă din tineri care acum debutează în viața politică. Astăzi ei sunt conduși, mâine vor fi conducători și îi rog atunci să se gândească la bătrânul care în curând va dispărea dintre d-voastră și care vă zice: Soarta românilor de dincolo nu se rezolvă dincolo de Carpați, ea se rezolvă dincolo de Prut. (Aplauze)

[M.O. No. 19, D.A.D. 22 decembrie 1915]

²⁰⁰ Herbert Henry Asquith (1852-1928), om politic britanic, prim ministru în perioada 1908-1916.

86. 1915, București. Extrase din memoriile generalului Vasile Rudeanu²⁰¹ referitoare la activitatea comisiei române în Franța, care avea misiunea de a achiziționa material militar pentru armata română

Ajuns la Paris, am căutat, prin cunoștințele ce aveam, să mă orientez asupra personalităților politice cu care voiam să vorbesc: miniștrii Millerand²⁰², Delcassé și Președintele Republicii, Poincaré²⁰³.

Ministrul nostru la Paris era Alexandru Emanuel Lahovary. I-am comunicat însărcinarea cu care venisem, de cine eram însoțit și că voiam să vorbesc celor doi miniștri și Președintelui Poincaré. Am adăugat că la Roma văzusem pe Rege, președintele Salandra și ministrul de Externe Sonnino. Cu multă amabilitate, ministrul Lahovary îmi făgădui tot sprijinul său.

Peste câteva zile, m-am prezentat la Ministerul de Război șefului de cabinet al ministrului, locotenent-colonelul Buat²⁰⁴. I-am declarat gradul ce aveam, funcția ce îndeplineam în Ministerul nostru de Război și misiunea cu care eram trimis, împreună cu Bibescu și Filipescu. L-am rugat pentru o audiență la ministrul Millerand. În cuvinte amabile îmi spuse că va interveni și voi primi răspunsul prin legăția noastră.

După două zile, la ora ce-mi fusese comunicată pentru audiență la ministru, eram din nou în biroul locotenent-colonelului Buat [...]. „*Ministrul vă așteaptă*”, îmi spuse el. Apoi, deschise ușa cabinetului ministrului, pronunță tare gradul și numele meu și îmi făcu semn să intru. Am intrat.

M-am găsit în fața unui domn care, în momentul când intram, s-a sculat în picioare. Era de talie mijlocie, gras, figura serioasă, părul și mustața cărunte, privirea severă și puternică, înfățișarea autoritară. Alexandre Millerand era pentru a doua oară ministru. Prima dată fusese în cabinetul zis de „*Défense républicaine*”, prezidat de Waldeck- Rousseau²⁰⁵. Socialist și lider al partidului său, era privit ca un mare patriot [...]. Cum Millerand avea sub autoritatea sa întreaga industrie de război franceză, de la dânsul cel dintâi trebuia să obțin permisiunea ca să dau comenzi fabricilor franceze pentru armata noastră.

După ce m-am prezentat, ministrul îmi dete mâna și-mi indică un scaun ca să stau. Se așeză și așteptă să-i spun ce aveam de spus. „*În numele guvernului român, i-am zis, am să vă rog, Domnule ministru, să dau câteva comenzi de muniții și materiale de război pentru armata noastră fabricilor franceze*”.

Îmi răspunse că era foarte greu. Deși mobilizase întreaga industrie franceză ca să lucreze pentru armată, totuși nu putea satisface, cum trebuia, nevoile ce armata avea. Din insuficiență

²⁰¹ Vasile Rudeanu (1871-1965), general de artilerie. A condus Direcția armamentelor din Ministerul de Război și a efectuat, în anii 1914-1916, mai multe misiuni în străinătate (Germania, Austria, Franța, Italia, Marea Britanie) pentru achiziționarea de armament, muniții și tehnică de luptă. După intrarea în război a fost reprezentant al Înalțului Comandament Român pe lângă marile cartiere generale franceze și britanice. Memoriile sale sunt o sursă importantă pentru cunoașterea situației României în timpul primei conflagrații mondiale.

²⁰² Alexandre Etienne Millerand (1859-1943), om politic francez, ministru de Război (14 ian. 1912- 12 ian. 1913, 27 aug. 1914-29 oct. 1915), președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Străine (ian. 1920), Președinte al Republicii (23 sept. 1920-10 iun. 1924).

²⁰³ Raymond-Nicolas-Landry Poincaré (1860-1934), om politic francez, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Străine (14 ian. 1912), Președinte al Republicii (17 ian. 1913- 18 febr. 1920), apoi de mai multe ori prim-ministru și ministru al Afacerilor Străine.

²⁰⁴ Edmond-Alphonse Leon Buat (1868-1923), general francez, profesor de istorie militară la Școala de Război, comandant al Diviziei 121 în bătălia de pe Somme (1917), al Rezervei Generale a artileriei grele pe care a organizat-o (1917), al Armatei 5 (iun. 1918), apoi general-maior al armatelor de Nord și Nord-Est pe lângă generalul Ph. Petain.

²⁰⁵ Pierre-Marie-Ernest Waldeck-Rousseau (1846-1904), avocat și om politic francez, a condus cel mai lung minister al Republicii a III-a (23 iun. 1899-3 ian. 1902), în cadrul căruia Alexandre Millerand a deținut portofoliul Comerțului.

de puști, fusese nevoit să repună în serviciu vechile arme Grass, md. 1874. Consumarea munițiilor pe front întrecea toate prevederile și trebuiau mari eforturi pentru a putea face față. Situația se găsea îngreunată prin căderea regiunilor industriale din nordul Franței în mâinile germanilor. În plus, Franța era mereu insistent solicitată de aliații săi, și în primul rând de Rusia, de a le da sprijinul său industrial. În astfel de condiții nu putea îngădui ca fabricile franceze să lucreze pentru o țară neutră, ale cărei intenții politice nu le cunoștea.

Am răspuns că Franța permisesse fabricii „Schneider” să lucreze armamente pentru Bulgaria, care și ea e o țară neutră cu intenții politice pe care cred că nu se cunosc. În tot cazul, Bulgaria denunțase un tratat de alianță ca să treacă la neutralitate.

Millerand îmi spuse că nu era vorba de fabricații de armamente pentru Bulgaria la uzinele „Schneider”, ci numai de cedarea de anumite piese de schimb pentru tunurile de câmp bulgare, provenite de la fabrica „Schneider, piese pe care uzinele „Schneider”, în majoritate, le aveau la dispoziția lor. Oricum, nu era posibil să aprobe ca industria de război franceză să fabrice armamente și muniții, care într-o zi ar putea fi întrebuițate împotriva Franței sau a aliaților săi.

Am căutat să arăt că, pentru mine, o astfel de conjunctură era exclusă. Poporul român era prea stăpânit de idealul său național, prea conștient de scopurile ce războiul în curs urmărea și de ceea ce Franța a făcut pentru libertatea lui, ca să se lase a fi târât într-o atât de totală lipsă de bun simț și de recunoștință. Oricât de mari și de îndelungate fuseseră suferințele pe care poporul român le-a îndurat în decursul veacurilor, niciodată nu dăduse dovezi de perfidie. „*Eu însumi, Excelență, i-am zis, dacă aș avea cea mai mică bănuială de posibilitatea de care vorbiți, nu m-aș fi prezentat în fața Dumneavoastră ca să cer arme și muniții pentru armata noastră. Am venit să cer sprijinul Franței, cum altădată l-a cerut generația română din timpul războiului din Crimeea și l-a avut*”.

Ministrul Millerand se sculă în picioare, îmi întinse mâna și spuse că va pune chestiunea în Consiliul de Miniștri. Aveam să fiu prevenit când să revin și să primesc răspunsul definitiv [...].

După câteva zile am fost înștiințat să mă prezint la Ministerul de Război generalului [H], Baquet, directorul Artileriei. Generalul Baquet era un tehnician renumit. El inventase tunul greu scurt de câmp, de 120 mm, intrat în serviciul artileriei franceze. Figură expresivă, atitudine militară agreabilă, generalul Baquet îmi spuse că avea ordin să asculte comenzile ce voiam să dau industriilor franceze și să-mi comunice dacă puteau fi sau nu admise. I le-am citit de pe o listă, pe care în urmă i-am înmănat-o.

Generalul Baquet o examinează îndelung și îmi spuse: „*Tot ceea ce s-ar putea aproba ar fi o comandă de cartușe de infanterie și de cartușe de artilerie pentru tunurile dumneavoastră de câmp de 75 mm, însă cu obuze franceze; apoi, o anumită cantitate de pulbere fără fum și de oțeluri speciale*”. [...]

Întrunindu-mă cu Bibescu și Filipescu le-am comunicat rezultatele obținute. Ambii se bucurară. Bibescu mă rugă să intervin ca să poată comanda avioane și unele materiale pe care le găsisse la diferite fabrici. L-am rugat să mi le dea cât mai repede pe o listă, cu toate datele tehnice necesare. A doua zi Bibescu mi-a dat lista. M-am dus imediat la generalul Baquet și l-am rugat să prezinte ministrului și lista dată de Bibescu, ca s-o aprobe. În aceeași zi am vorbit cu locotenent-colonelul Buat, căruia i-am comunicat cele ce convenisem cu generalul Baquet și l-am rugat să-mi indice calea pentru obținerea unei audiențe la Președintele Republicii. Mi-a răspuns că, fără întârziere, întreaga comisie să se înscrie la Elysée; restul îl privea.

Am văzut pe Bibescu și Filipescu. Împreună ne-am dus și ne-am înscris la Elysée. Nu au trecut decât circa patruzeci și opt de ore de la înscriere și am fost anunțat că Președintele Republicii avea să primească în audiență întreaga comisie română.

În ziua și cu câteva minute înainte de ora indicată pentru audiență, Bibescu, Filipescu și cu mine intram prin înalta poartă de fier din dreapta a Palatului Elysée. Era frumoasă clădi-

rea ridicată în 1718 de Mollet²⁰⁶, pentru contele d'Evreux. Apoi, servise succesiv de reședință: doamnei de Pompadour, marchizului Marigny, ambasadorilor extraordinari, financiarilor Beaujon și ducese de Bourbon. În 1848 primise numele de „Hotelul Prezidențial”.

După intrarea în Palat și trecerea prin două saloane, având pe de lături uși cu cadruurile arute și închise, camere unde lucrau ofițerii și secretarii Președintelui, am ajuns în fața cabinetului de lucru al acestuia. Un ușier ne-a introdus imediat, pronunțând cu glas tare și corect, numele și titlul fiecăruia dintre noi, așa cum ne înscrisesem în registrul Președinției.

Președintele, în redingotă complet închisă, se sculă, dete mâna fiecăruia din noi și ne indică scaunele pe care să stăm. Ne-am așezat. Eu și Bibescu pe scaunele de lângă biroul Președintelui, Filipescu la mijloc, puțin mai înapoi.

„Colonele, zise Președintele, sunteți însărcinat de guvernul dumneavoastră să cereți ca uzinele noastre să lucreze muniții pentru armata română”.

„Da, Domnule Președinte”.

„Pentru ce are nevoie România de muniții? E neutră”.

„Pentru a-și putea apăra neutralitatea”.

„Contra cui? Nimeni n-o atacă”.

„Astăzi nu, Domnule Președinte. Mâine poate da”.

„Bine, dar în această luptă dintre popoare, unele pentru coteropiri și dominație, altele pentru dreptate și libertate, România, care are milioane de frați subjugăți în Transilvania, rămâne indiferentă?”

„Nu am, Domnule Președinte, autorizarea să vorbesc de chestiuni politice, doar numai însărcinarea de a cere Franței, care altădată a ajutat poporul român să întemeieze o țară românească, să-l ajute și de astă dată, în extrem de grelele împrejurări politice prin care trece, ca să-și pregătească armata de război”.

„Ori, continuă Președintele, sunteți fascinați de forța Germaniei, pe care o credeți invincibilă, și vă e teamă de ea?”

Bibescu făcu imediat un gest de protestare și murmură foarte încet. „Invincibilă? De la *blague en bouteille*”²⁰⁷. Poincaré, care totuși auzise, nu-i plăcu. Se întunecă și mă privi. Am reluat imediat convorbirea de teamă să nu fie închisă.

„Domnule Președinte, nu e nimeni invincibil. Între popoare de aproape aceeași forță, inteligență, capacitate, voință, energia și perseverența conducerii hotărăsc succesul. Poporul român, de la obârșia lui și până astăzi, n-a fost și nu este fascinat decât de idealul său de dreptate și libertate. Dumneavoastră, Domnule Președinte, care ați fost în România²⁰⁸ și cunoașteți patriotismul poporului român, vă puteți ușor închipui prin ce teribile frământări trece sufletul său, când se vorbește de libertatea popoarelor subjugate”.

Președintele tăcu câteva secunde, apoi mă întrebă dacă am arătat la Ministerul de Război comenzile ce doream să dau în Franța.

„Da, Domnule Președinte”.

„Eu nu sunt contra”, zise Poincaré și continuă expunând cu o elocință impresionantă rezultatele către care războiul merge. Încheind, se sculă în semn că audiența se terminase.

Am mulțumit în termeni călduroși Președintelui că nu era contra ca Franța să sprijine pregătirea armatei noastre de război. Întreaga comisie ne-am retras, conduși de Președinte până la ușa cabinetului său.[...]

²⁰⁶ Claude Mollet (c. 1670-1720), arhitect francez dintr-o celebră familie de arhitecți și proiectanți de grădini, inspector al construcțiilor clădirilor regale în timpul Regelui Ludovic al XIV-lea.

²⁰⁷ Expresie familiară: „Să fim serioși!”.

²⁰⁸ În anul 1900, în calitate de avocat cu prilejul procesului în „afacerea Hallier” (după numele antreprenorului francez care se angajase să execute lucrările de modernizare a portului Constanța, lucrări abandonate și încheiate de inginerii români în frunte cu Anghel Saligny), provocată de condiționarea unui împrumut al statului român la băncile din străinătate, numai prin respectarea cererii de remunerare a lui Hallier. În final, i s-au acordat 6,2 milioane lei față de 18 milioane cât pretinsese.

Chemat peste câteva zile de ministrul Millerand, acesta îmi spuse: „*Guvernul francez s-a hotărât să admită cesiunile de muniții și materiale ce ați formulat, dar numai pe baza unei convenții între guvernul francez și cel român. Iată convenția. Citiți-o și iscăliți-o în numele guvernului român*”.

Am luat convenția și am văzut că preambulul său implica o obligație morală pentru guvernul nostru, iar la sfârșit prevedea ca ea să rămână secretă până când, cele două guverne, de comun acord, o vor da publicității. Nu aveam deci căderea s-o iscălesc. Am rugat pe ministrul Millerand să-mi permită a pleca cu ea imediat la București și s-o supun guvernului.

“*Da. Plecați, zise Millerand. Să mi-o aduceți iscălită*”.

Am întrunit comisia pentru a le spune că a doua zi plecam la București, în interes grabnic de serviciu. Aveam să mă întorc [...].

În locul meu, pentru legătura cu Ministerul nostru de Război și cu Legația de la Paris am lăsat pe maiorul Dumitru Popescu²⁰⁹, care se găsea în misiune la Paris. [...]

Ajuns la București m-am prezentat lui Brătianu. Cu carnetul meu de note zilnice în mână, i-am expus tot ce mi se spusese în Italia și la Paris și ce răspusesem. I-am remis contractele ce încheiasem în Italia și convenția cu guvernul francez, pe care, dacă guvernul nostru era de acord, trebuia s-o iscălească. Brătianu îmi spuse că era surprins de rezultatele ce obținusem. Îmi mulțumi în termeni măgulitori. Contractele le examinează și le aprobă, convenția avea s-o discute cu ministrul de Externe Porumbaru²¹⁰ și cu întregul guvern. [...]

La 15 ianuarie 1915, președintele nostru de Consiliu mă chemă și-mi spuse că mă auto-rizează să semnez convenția, în numele guvernului român, ceea ce comunicase guvernului francez. După cererea ministrului Franței la București, convenția avea să fie contrasemnată de ministrul nostru la Paris, Lahovary. Îmi înapoie convenția fără nici o modificare.

Înainte de a ajunge la Paris trebuia să mă opresc la Roma, să văd pe Rege și pe ministrul de Externe Sonnino, de la care să obțin lămuriri asupra a două ipoteze care îl preocupau și îngrijorau. Prima ipoteză privea îndrumarea politicii italiene; dacă ea rămânea aceea ce-i comunicasem sau se schimbase. Ceea ce îl făcea să creadă în posibilitatea unei schimbări era prezența prințului de Bülow²¹¹ la Roma, noul ambasador al Germaniei, pe care îl credea foarte abil diplomat; apoi tratativele ce aflase că el ducea cu ministrul de Externe Sonnino, ca și afirmația categorică, făcută în ultimele zile de ministrul Italiei la București [Fasciotti], că Italia nu va intra în război.

Ce puteau să însemne toate acestea? Avea Italia să păstreze mai departe neutralitatea sau, mai grav, intenționa să se alătore Puterilor Centrale? A doua ipoteză se referea la presupunerea că, cu toate stăruințele prințului de Bülow, Italia rămânea hotărâtă să intre curând în război de partea Triplei înțelegeri. În acest caz, o înțelegere era necesară pentru ca România să poată intra simultan. În legătură cu realizarea acesteia, trebuia să rog pe Rege și pe ministrul de Externe Sonnino ca să sprijine la Londra, Paris și Petrograd admiterea revendicărilor noastre naționale. După o ultimă conversație ce avusese cu ministrul Rusiei la București [Stanislas Poklevski-Koziell], rămăsese cu convingerea că Rusia avea să se opună la admiterea revendicărilor noastre teritoriale, împiedicând, astfel, intrarea concomitentă a Italiei și României în război, la care el ținea foarte mult. La Paris, să obțin iscălirea convenției de guvernul francez și să i-o aduc semnată. Dacă îmi va fi posibil, să obțin și ceva artilerie grea, de care armata noastră

²⁰⁹ Dumitru Șt. Popescu (1874-1933), general, a îndeplinit importante misiuni militare, din 1915, în Franța, Italia, Spania, Marea Britanie, Elveția și Danemarca; din noiembrie. 1928, secretar general al Ministerului Apărării Naționale, iar de la 1 apr. 1929 și inspector general al Artileriei.

²¹⁰ Emanoil M. Porumbaru (1845-1921), om politic, ministru al Afacerilor Străine (4 ian. 1914 -8 dec. 1916).

²¹¹ Bernhard Heinrich-Martin-Kart von Bülow (1849-1929) prinț, diplomat și om politic german, ministru plenipotențiar la București (1888-1893), Roma (1893-1897), secretar de stat la Afacerile Străine (1897-1900), cancelar al Imperiului german (17 oct. 1900-10 iul. 1909), ambasador la Roma (dec 1914-mai 1915).

avea mare nevoie. Brătianu îmi spuse că va aștepta cu nerăbdare reîntoarcerea mea și încheie întrebându-mă când plec. Am răspuns: „Poimâine, Domnule Președinte”.

“Bine. Drum bun! Sper într-un nou succes al dumitale”.

În ziua plecării, în momentul când mă urcam în tren, am primit de la președintele Consiliului Brătianu această scrisoare: „20 ianuarie/2 februarie 1915, Scumpe domnule colonel, în urma plecării dumneavoastră primind un răspuns satisfăcător în privința ultimei noastre conversațiuni, vă rog, să comunicați celor două persoane cu care trebuie să vă întrețineți marea mea mulțumire deoarece grijile mele nu aveau loc de a fi; mai rămâne de înțeles numai asupra celei de a doua ipoteze. Cu sentimente cordiale, Ion I.C. Brătianu”.

[General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război 1884-1929*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, Cavaliotti, București, 2004, p. 77-84]

87. 1915, București. Extrase din memoriile lui Radu R. Rosetti²¹², șef al Biroului Operații din cadrul Marelui Stat Major, privind negocierile de intrare a României în război, planificarea strategică și relațiile cu Bulgaria

Cu începere din luna martie 1915, am fost însărcinat să țin o strânsă legături cu atașajii militari englez și italian, locotenent-coloneii C. B. Thomson (ulterior Lord Thomson of Cardington), și L[uciano] Ferigo. Ori de câte ori lipsea Thomson era înlocuit prin Fr. Rattigan, secretarul Legației engleze²¹³.

Din când în când îi aveam seara la masă, dar tot nu împreună, pentru că vorba englezului, nu era între dâșzii dragoste pierdută (prea multă), Ferigo fiind mai ales foarte gelos pe Thomson și pe influența ce credea că avea.

Eu le comunicam, conform ordinului primit de la Iliescu, care ținea la rândul său legătura cu atașajii militari francez [locotenent-colonel Maurice Despres - *n.n.*] și rus [colonel A. Tatarinov - *n.n.*], știrile ce aveam despre mișcările trupelor Puterilor Centrale, organizarea lor etc., iar ei îmi comunicau informațiile ce le aveau despre aceleași mișcări și organizări ale vecinilor noștri.

²¹² Radu R. Rosetti, (1877-1949), general, fiu al scriitorului Radu D. Rosetti. Cu gradul de maior (1/14 aprilie 1914) a fost încadrat, de la 23 iulie/5 august 1914, ca șef al Biroului 6 operații din cadrul Marelui Stat Major, funcție pe care și-a păstrat-o și în toamna anului 1916, în cadrul Marelui Cartier General. După terminarea campaniei, la cererea sa, a comandat, pe rând regimentele 55/67 infanterie, 6 infanterie Mihai Viteazul, 47/72 infanterie, cu ultimul luptând în cadrul bătăliei de la Mărășești, unde a fost rănit. Radu R. Rosetti a fost decorat pentru faptele sale de arme din bătălia de la Mărășești cu ordinul „Mihai Viteazul”, cea mai înaltă decorație de război românească. Aceiași decorație a obținut-o și unitatea pe care o comanda.

După încheierea păcii separate cu Puterile Centrale, a demisionat din armata română și s-a înscris în armata franceză (septembrie 1918) fiind atașat mai întâi statului major al Armatei 5 și, mai apoi, Armatei Aliate de Dunăre. Colonelul Radu R. Rosetti a servit ca ofițer de legătură între Comandamentul Militar Francez și autoritățile române, ce se pregăteau să realăture Antantei. După război a fost atașat militar în Anglia (1919-1920). Avansat general de brigadă la 1 ianuarie 1924, a demisionat din armată o lună mai târziu. A fost unul dintre organizatorii Muzeului Militar Național, deținând funcția de președinte al Consiliului de conducere a acestei instituții (1924-1931). După trecerea în rezervă a fost mult timp conservator al colecțiilor Bibliotecii Academiei Române. În 1935, Academia Română l-a primit în rândurile sale. În perioada ianuarie-noiembrie 1941 a fost ministru al Educației și Culturii Naționale, din care a demisionat. Radu R. Rosetti a fost unul dintre cei mai importanți istorici militari români, iar cea mai importantă lucrare este *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, apărută în 1947. A decedat în închisoare la 2 iunie 1949. (Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1916-1919)*, ediție, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, Editura Modelism, București, 1997).

²¹³ Thomson făcea destul de dese plimbări sentimentale în țară și a fost cel puțin o dată la Marele Cartier General rus și o dată în Anglia (vezi cartea sa *Smaranda*). Scrisoarea lui Thomson din 16 august 1915 și a lui Rattigan din 2 august 1915, ambele în hârtiile mele. (n.a.)

Discutam totdeauna asupra situațiunii pe diferitele fronturi și le arătam mereu, dată fiind situațiunea staționară a luptelor de pe teatrul apusean, că războiul nu se putea câștiga decât pe teatrul din Sud-Estul Europei. De aceea insistam pentru forțarea Dardanelelor, iar după retragerea trupelor anglo-franceze de acolo și ocuparea Salonicului, insistam pentru mărirea efectivelor debarcate în acest din urmă oraș în vederea luării unei ofensive energice pornind din Salonic.

Thomson era de aceeași părere cum au fost și mulți alții²¹⁴. Deschiderea Dardanelelor ar mai fi fost de folos și Rusiei, care a și cerut-o. Cine s-a opus, însă, hotărât unei mărimi a efectivelor aliate angajate pe acest teatru de operațiuni a fost Comandamentul francez. Mi-a lăsat să înțeleg atunci Thomson - și toate documentele date la iveală de la pacea de la Versailles încoace adevăresc acest fapt²¹⁵.

Dacă Comandamentul francez a fost contra unei acțiuni importante întâi la Dardanele și apoi pornind din Salonic, din pricina credinței că victoria putea și trebuia câștigată pe teatrul occidental²¹⁶, Anglia nu era aprigă, din motive politice, să atace pe bulgari²¹⁷.

Totuși din partea noastră s-a continuat a se insista asupra nevoii de a se intensifica atacul asupra Dardanelelor și a se lua Constantinopolul de englezi și de francezi. Și, în afară de faptul că apărarea Constantinopolului de o armată anglo-franceză ne-ar fi asigurat o aprovizionare lesnicioasă de munițiuni și de material de toate soiurile și ar fi îngăduit ajutorul armat al Angliei și Franței, ea ne-ar fi pus la adăpostul visului urât al rămânerii numai în doi cu Rusia și ne-ar fi scăpat de o posibilă ocupare a Țarigradului de aceeași putere, idee ce se vântura atunci.

Atitudinea lui Ferigo era puțin deosebită. Își dădea și el seama de importanța operațiunilor din Peninsula Balcanică. Dar el susținea că noi trebuia să rămânem în defensivă în Carpați și să înaintăm cu maximul de forțe spre sud pentru a da mâna, undeva în regiunea Sofiei, cu armata aliată ce ar fi înaintat de la Salonic²¹⁸.

Și la noi au fost unii care au susținut, mai ales după război, că trebuia să purtăm războiul așa cum am arătat că propunea și Ferigo. Răspunsul l-a dat [Nicolae Iorga] (*Istoria Românilor*, X, p. 361): „dar sentimentul public fusese format pentru invazia Ardealului Nimeni n-ar fi putut impune o altă direcție steagurilor românești”.

Că punctul de vedere susținut de noi despre nevoia de a se cuceri Dardanelele era îndreptățit, este dovedit prin grija pe care a avut-o [Erich] Ludendorff de a apăra Dardanelele cu orice preț și chipul cum motivează nevoia menținerii lor închise²¹⁹, precum și faptul că Bulgaria nu a mișcat atâta vreme cât un succes al Aliatilor la Dardanele părea cu puțință.

Pentru a documenta mai bine pe Brătianu asupra condițiilor operațiilor viitoare, îi prezentam, la 3/16 noiembrie 1915, o notă arătând situațiunea militară la data de 31 octombrie/13 noiembrie 1915. În acea notă demonstram că pentru ca armata noastră să poată intra în război, era nevoie de mari efective rusești - cel puțin 500 000 de oameni - în strânsă legătură operativă cu dreapta noastră, precum era de asemenea nevoie ca armatele aliate de la Salonic să aibă un efectiv de cel puțin 750 000 de oameni, în care efectiv ar fi fost cuprins și acel de 150 000 sârbi, ce ar mai fi scăpat prin Albania.

²¹⁴ *Smaranda, a compilation in three parts by Lord Thomson of Cardington*, p. 22; Poincare („La Revue de France”, 15 iunie 1929, p. 599-611); Lloyd George. Sir Maurice Hankey, Galieni, Kitchener (Liddel Hart, *The war in outline*, p. 81-83); Sir Valentine Chirol, *Fifty years in a changing world*, p. 314, 315 (n.a.)

²¹⁵ „La Revue de France”, 15 iunie 1929, p. 600, 601, 611, 621; *Memoriile generalului Berthelot - inedite - II*, la data de 1 martie 1915 (n.a.).

²¹⁶ Teorie ce fusese susținută și de generalul Berthelot; mi-a spus-o el (n.a.).

²¹⁷ Marele Stat Major, *op. cit.*, I, p. 93; Generalul D. Iliescu, *Documente privitoare la războiul pentru întregirea României*, p. 69 (n.a.).

²¹⁸ Atât Comandamentul suprem rus cât și cel francez au avut și ele acest punct de vedere în anumite momente (Marele Stat Major, *op. cit.*, I, p. 92, 94) (n.a.).

²¹⁹ Ediție engleză, p. 174, 175 (n.a.).

Grija asigurării spatelui acțiunii noastre peste munți, mai ales după intrarea Bulgariei în război, și a asigurării unei acțiuni în legătură cu trupele aliate de la Salonic, a făcut pe Brătianu să ceară, în urma propunerilor ce i s-au făcut de autoritățile militare, concentrarea în Dobrogea de Sud a unei armate de cel puțin 200 000 de ruși. Și cererea aceasta era cu atât mai întemeiată cu cât, la intrarea în război a Bulgariei, rușii concentraseră o armată (comandată de generalul [Dimitri Grigorovici] Scerbacev) de un asemenea efectiv în regiunea Odessei. Menirea ei fiind de a fi transportată în Bulgaria spre a ataca armata acesteia din spate²²⁰. Chiar generalii ruși, o știu acuma, printre care însuși generalul [Andrei Medardovitovici] Zaioncikovski²²¹, ulterior comandant al trupelor rusești trimise în Dobrogea, erau de părere că efectivul acestor trupe trebuia să fie de cel puțin 3-4 divizii de trupe de cea mai bună calitate²²².

Asupra aducerii acestui contingent rusc, discuțiunile au urmat până la semnarea convenției. În vederea sosirii acestei armate am pus pe intendantul căpitan V. Cuzen²²³ să organizeze, în regiunea Cernavoda - Medgidia, depozite de subzistență pentru hrănirea în primele zile după sosire, a acestui mare efectiv. Mare mi-a fost surprinderea de a afla, la 4/17 sau 5/18 august 1916, de la colonelul A. Tatarinov²²⁴, atașatul militar rus, venit la mine pentru o chestiune de legătură, că ne învoisem ca rușii să trimită numai 50 000 de oameni. Thomson, văzut imediat după aceea, mi-a confirmat această noutate pentru mine, arătând oarecare uimire că am primit efectivul de 50 000. Nici până azi nu știu precis care dintre negociatorii noștri a cedat în această chestiune și a convins pe Brătianu să consimtă la micșorarea efectivului cerat de la început, pentru că de la Biroul operațiunilor s-a insistat mereu asupra cifrei de 200 000 ca o condiție *sine qua non*. Știu de asemenea de la acel care a prezentat Regelui Ferdinand proiectul convenției că acesta a socotit efectivul de 50000 ca prea mic²²⁵. Brătianu socotea că angajamentele luate de Sazonov nu erau îndestulătoare și nici nu prezentau suficiente garanții. El trăise doar alături de tatăl său și-și amintea anii 1877-1878 și știa ce valoare au semnăturile rusești.

²²⁰ *Memoires du general Broussilov*, p. 174; Pierre Gilliard, *Le tragique destin de Nicolas II et de sa familie*, p. 129 (n.a.).

²²¹ *Andrei Medardovitovici Zaioncikovski* (1862-1926) Comandant al Corpului 47 armată rus, compus din două divizii ruse și una sârbă și care avea un efectiv de circa 30 000 de oameni (Convenția semnată la 4/17 august 1916 prevedea 50 000 de militari). Ulterior, comandant al Grupului Operativ de Est și apoi al Armatei de Dobrogea (compusă din mari unități române și ruse). A fost înlocuit, datorită insucceselor, cu generalul Vladimir Vladimirovici Zaharov, Armata de Dobrogea luând denumirea de Armata de Dunăre.

²²² *Ibidem*, p. 223, 224 (n.a.).

²²³ *Vasile Cuzen*. La acea dată intendent căpitan.. Ulterior a ajuns la Înalta Curte de Conturi.

²²⁴ *Alexandr Tatarinov*, colonel, atașat militar al Rusiei în România (acreditat la 27 septembrie 1915).

²²⁵ Nicu Filipescu spunea, la 31 august 1916, că Brătianu a făcut două mari greșeli; a crezut că nu vom avea prea mult de furcă cu bulgarii și, temându-se de a avea prea mulți ruși în Dobrogea, a cerut numai 50 000 (N. Polizu-Micșunești, *Niculae Filipescu. însemnări 1914-1916*, p. 265). Ca Brătianu să fi avut motivele arătate de Nicu Filipescu nu e cu neputință, dar ca să fi cerut numai 50 000 de ruși în Dobrogea este în total neadevărat. El a cerut 200 000 și s-a resemnat numai în fața refuzului rusc, a asigurărilor Aliaților și a altor argumente ce i se vor fi dat (care au fost acestea? de cine i s-au dat?) să primească 50 000. Vorbind, la 31 iulie 1922, cu Barbu Știrbey, despre această chestiune, el mi-a spus următoarele: el (Știrbey) a dus, la începutul lunii august 1916, proiectul de convenție militară cu înțelegerea Regelui, la Sinaia. Regele l-a acceptat, numai a făcut obiecția că 50 000 ruși în Dobrogea sunt prea puțini. Cum a sosit Știrbey în Sinaia, a fost rugat de [Hilmar von dem] Busche [ministrul plenipotențiar al Germaniei la București, 1914-1916- n.n.] să vină la dânsul. Busche i-a spus că Brătianu tratează în acel moment cu Rusia, în cutare condițiuni, care erau exact acele din proiectul de convenție. Busche a rugat pe Știrbey să pună pe Rege la curent. Față de Busche. Știrbey a luat ca atitudine că de doi ani se tot tratează și că, de altfel, nu ar fi prima oară când Brătianu tratează peste capul Regelui. Știrbey a fost totuși foarte alarmat de exacta cunoștință ce avea Busche și s-a întrebat atunci și de atunci cine a fost cel ce a informat pe Busche. (n.a.) Întrebându-l dacă știe pozitiv cine a cedat față de ruși primind 50 000 în loc de 200 000 de ostași, Știrbey a răspuns că Iliescu și a adăugat că aceasta a fost cu atât mai inexplicabil cu cât C. Diamandy [ministrul plenipotențiar al României la Petrograd - n.n.] i-a spus lui (Știrbey) că obținuse de la ruși 120 000 de soldați pentru Dobrogea (n.a.).

De aceea căuta să obțină și angajamentul celorlalte puteri ale înțelegerii, precum se căznea să dobândească o definițiune mai precisă a clauzelor „convențiunii Sazonov - Diamandy”. Unele dintre clauzele acestei convențiuni care dădeau loc, chiar de la început, la interpretări deosebite din partea noastră și a rușilor erau cele privitoare la limitele teritoriilor austro-ungare ce ni se cuveneau. Așa rușii susțineau că nordul Bucovinei trebuia să fie al lor, pe temeiul că era locuit în majoritate de rusnaci (ucraineni), ceea ce conținea o parte de adevăr, și pe acela - cu totul fantezist - că mănăstirile din Bucovina ar fi fundațiuni rusești. Pentru combaterea primului argument rusesc, după indicațiunea lui Brătianu am alcătuit pe temeiul datelor ce aveam și cu ajutorul ofițerilor din birou o hartă a Bucovinei (cum am alcătuit cam tot atunci și una pentru teritoriile dintre Carpați și Tisa), arătând proporția populației românești față de alte neamuri din aceleași regiuni. Aceste hărți au fost imediat răspândite²²⁶.

În ceea ce privește al doilea argument, care impresionase mai ales pe englezi, știind prin I. Bianu²²⁷ că profesorul I.I. Nistor²²⁸ se află în București, l-am rugat să treacă la mine (25 aprilie/1 mai 1915). Arătându-i despre ce era vorba, i-am cerut, ca până-n 48 de ore să întocmească un memoriu, înfățișând documentat când și de cine a fost întemeiată fiecare dintre mănăstiri. Lucrarea a fost gata la 1/14 mai și după ce a fost tradusă am dat-o lui Thomson. Brătianu, găsimd-o foarte bună, a pus să se traducă și în limba franceză și s-a distribuit celor ce aveau cuvânt de zis în această chestiune sau trebuia informați²²⁹.

Nu mai ușoară a fost discuțiunea în privința viitoarei granițe de apus a Transilvaniei și mai ales a Banatului, în care Rusia susținea pretențiunile sârbilor. Din partea noastră s-a cerut ca întreg Banatul, mai puțin un cap de pod de 16 kilometri adâncime în fața Belgradului să fie atribuit României²³⁰. Am susținut acest punct de vedere în discuțiile cu Thomson și cu Ferigo. De altfel încă din luna februarie 1915, plecând de la cele cuprinse într-un raport al atașatului nostru militar pe lângă armata sârbă, maiorul Toma Dumitrescu²³¹, prezentasem lui Brătianu o notă arătând că în negocierile cu sârbii ar trebui să se insiste (se prevedea intrarea curândă a Italiei în război) ca ei să înainteze prin Sirmia și nu prin Banat. Aceasta pentru motive politice (Banatul să nu fie eliberat de sârbi), cât și militare și anume spre a ține legătură cu atacul italianesc și pentru a întoarce rezistența eventuală ungară de pe Tisa²³².

Idea generală de la care porneam era arătată într-o notă din 15/28 februarie 1915 (prezentată lui Brătianu la 19 februarie). Această idee generală prevedea atacul concomitent al

²²⁶ S-au tipărit la 14/27 mai 1915 (note în hârtiile mele). Cu puține zile înainte, la 9/22 mai 1915, opriseam să se publice de către Academia Română (după o convorbire cu I. Bianu) o hartă etnografică a Bucovinei, alcătuită de I. I. Nistor, pentru că era favorabilă tezei rusești (notă în hârtiile mele) (n.a.).

²²⁷ *Ion Bianu* (1853-1935), filolog și bibliograf roman, director al Bibliotecii Academiei Române din 1884 până la sfârșitul vieții. A fost membru corespondent (1887) și membru (1902) al Academiei Române, pe care a condus-o în anii 1929- 1932. Lucrarea menționată a apărut în 1914 și are titlul *Pentru lămurirea situației*.

²²⁸ *Ion I. Nistor* (1876-1962), profesor de istorie și geografie la Universitatea din Cernăuți; membru al Academiei Române (1915) cu o bogată activitate științifică în domeniul istoriei; refugiat în România (1915) a dus o susținută acțiune pentru unirea Bucovinei cu Țara; a fost ales în Consiliul Național Român din Cernăuți (octombrie 1918) și a participat la Congresul general al Bucovinei (15/28 noiembrie 1918); a înființat Partidul Democrat al Unirii din Bucovina (1919) care va fuziona în 1923 cu P.N.L.; ministru de stat (1918-1920).

²²⁹ Originalul în hârtiile mele (n.a.).

²³⁰ Notă (1/14 mai 1915), în hârtiile mele (n.a.).

²³¹ *Toma Dumitrescu* (1877-1936) Maior, șef de cabinet al generalului Dumitru Iliescu în campania din 1916. A avansat până la gradul de general de divizie. A avut multiple misiuni în străinătate - expert militar la delegații române la Conferința de pace de la Paris (1919); delegat la conferințele internaționale de la Genova (1922) și Lausanne (1922-1923), comandant al Școlii Superioare de Război (1926-1927), comandant al Diviziei 4 infanterie (1927-1930), al Corpului 4 armată (1932) (Detalii în Toma Dumitrescu, *Războiul național (1916)*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indice de Petre Otu și Maria Georgescu, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1999).

²³² Notă din 20 februarie 1915, în hârtiile mele (n.a.).

armatelor italiene (intrate în război însă numai în luna mai aceluiași an) și române, cu direcția generală Budapesta. Faptele au dovedit că Brătianu a avut dreptate de a nu fi intrat în război odată cu Italia, pentru că intrarea acesteia în acțiune nu a adus rezultatele de seamă ce se așteptau. Ea nu a împiedicat pe austro-germani de a aduna în august 1915 o mare armată cu care au zdrobit Serbia și și-au deschis un drum direct spre Constantinopol și Salonic. Informațiile date de Aliți, cum că germanii erau definitiv fixați pe cele două fronturi din Franța și din Rusia și că nu puteau lua de acolo o singură unitate, s-au dovedit netemeinice și atunci ca și în luna august 1916.

Tot ce am arătat până acum, cum și schimbările dese ale situației militare au îngreuiat mult lucrările Biroului de operațiuni, ideea directoare rămânând însă constant aceeași și anume:

- atac cu maximul de forțe contra Austro-Ungariei;
- defensivă spre sud, Bulgaria fiind considerată ca vrăjmașă; incidentele de graniță ce aceasta provocase, la finele lunii iunie și în tot cursul lunii iulie 1914, dovediseră că ea făcea jocul Austro-Ungariei, cum arătase de ce sentimente era animată față de noi;

- o rezervă centrală.

Această idee directoare rămasă constantă, cerea însă măsuri de execuție deosebite, după cum:

- Bulgaria nu intrase încă în război sau intrase.
- Bucovina era stăpânită de austrieci sau de ruși și știm că acest ținut a trecut de mai multe ori din stăpânirea unora în stăpânirea celorlalți.

- Austro-Ungaria avea puține trupe în Transilvania sau avea mult mai mult cum a avut în vara 1915, fiind chiar întrevăzut ca posibil un atac al Puterilor Centrale contra noastră. Se știe acum că un asemenea atac a fost chiar învederat de statele-majore ale acelor puteri²³³. Aceasta ne-a silit să trimitem, la finele lunii august ale acelei veri, trupele de acoperire pe graniță. Așezarea acestor trupe în situația lor inițială de război a simplificat operațiile ce erau de făcut la decretarea mobilizării, dar a necesitat noi schimbări în lucrările Ipotezei „Z” [Planul de campanie român din 1916 - *n.n.*].

- Armata sârbească se afla la Dunăre sau armatele sale erau silit să se retragă spre și prin Albania.

- Aliții erau la Dardanele sau la Salonic.

- Rușii consimțeau sau nu să coopereze cu noi în Dobrogea și cu ce forțe.

Au trebuit deci alcătuite mereu noi ipoteze spre a face față situațiilor schimbate²³⁴. Fiecare ipoteză însă cerea foarte numeroase lucrări și schimbarea ei făcea ca: să se schimbe repartizarea trupelor, cum se schimbau și transporturile (deci lucru nou la Biroul transporturilor); depozitele să fie altfel distribuite; dispozitivul de acoperire să se schimbe și el; să fie nevoie de noi lucrări de întărire, ca și de noi instrucțiuni operative și administrative. Și greutatea acestor lucrări cădea mai ales asupra colaboratorilor mei de la Biroul operațiilor, cum și asupra Biroului transporturilor, căci lor le revenea executarea sutelor de lucrări de detaliu, totdeauna aceleași. Pe când munca mea era mult mai variată, deși nu mai mică.

Dacă situațiunea generală politică și cea de pe diferitele fronturi de luptă au avut urmări și schimbări firești în stabilirea planului nostru de război (pregătit sub formă de ipoteze), nevoile acestuia au avut, la rândul lor, o influență asupra negocierilor diplomatice, cum s-a văzut mai sus. De asemenea nevoia de a nu duce, dacă ar fi fost cu putință, războiul pe două fronturi a făcut ca diplomația noastră să intervină, atât la Sofia cât și la Niș, în negocierile ce au precedat intrarea Bulgariei în război, spre a modera pretențiile unora și ale celorlalți.

²³³ Marele Stat Major, *op. cit.*, p. 77, 78 (n.a.).

²³⁴ *Ibidem*, p. 83-95 (n.a.).

Asupra intrării Bulgariei în război de partea Puterilor Centrale am fost preveniți de raportul unui agent secret, care ne-a comunicat, la 26 august 1915, textul convențiunii bulgaro-austro-ungară, convențiune în care se prevedea ca, în cazul când România ar ataca Austro-Ungaria, Bulgaria să intervină²³⁵.

După instrucțiunile lui Brătianu, am pus să traducă acest raport și l-am dat imediat lui Thomson și lui Ferigo. Cel dintâi cunoștea, încă din cursul lunii iulie, când se întorsese din concediul ce-l avusese în Anglia prin Sofia, unde fusese primit în audiență de Regele Ferdinand al Bulgariei, că Bulgaria era hotărâtă să meargă cu Puterile Centrale²³⁶.

În sfârșit, negociațiunile din București nu erau ușurate prin faptul că conducerea lor fusese încredințată Rusiei, Anglia, Franța și Italia mulțumindu-se cu rolul de a susține acțiunea acesteia. A fost din partea înțelegerii o greșală psihologică, mai ales că Brătianu era capul guvernului, greșală contra căreia el a reacționat mereu, folosindu-se de orice prilej pentru a trata direct cu celelalte Puteri Aliate și pentru a căuta să obțină de la acestea presiuni asupra Rusiei sau opuneri pretențiunilor sale.

Lucrul nu era, pe de altă parte, ușurat prin atmosfera de intrigă și de corupțiune pe care o întrețineau ambele grupe de potrivnici în București, unde viața așa-zisă mondenă își urma cursul, iar cea de noapte luase o dezvoltare imensă.

Pe lângă lumea interlopă și pleava obișnuită a capitalelor, pe lângă oamenii de afaceri mai mult sau mai puțin cinstiți, Bucureștii și mai ales hotelurile, cafenelele și localurile de petrecere diurnă și nocturnă au fost copleșite de o adevărată invazie de corespondenți de ziare, comisionari, actrițe și altă omenire de acest soi, unii în serviciul uneia sau altei grupări de puteri, alții aventurieri în căutarea câștigului bănesc.

De partea Puterilor Centrale, care aveau nevoie cel puțin de neutralitatea binevoitoare a României spre a putea trimite turcilor munițiunile de care se simțea atâta nevoie la Dardanele și spre a căpăta cerealele și petrolul trebuincioase lor însele, folosirea unor asemenea mijloace și unor astfel de agenți era oarecum explicabilă și Brătianu a fost nevoit să le admită spre a nu dezvălui prea devreme intențiunile sale. De partea puterilor înțelegerii însă, care cunoșteau bine intențiile noastre (prin „convențiunea Sazonov - Diamandy”) erau mai puțin explicabile.

Nu voi reaminti aici povestirea tuturor acelor manevre²³⁷, a tuturor afacerilor, a întregii corupțiuni de tot soiul, exagerată poate în unele publicațiuni, dar dovedită documentar și cunoscută bine aceluia care au avut un rost oarecare atunci²³⁸, cum nu voi înfățișa nici urile născute atunci, nici micimile vieții²³⁹, nici spionajul și trădarea, care din nefericire nu au lipsit²⁴⁰. Nu s-a putut descoperi atunci, și eu nu știu nici azi, dacă focul și explozia de la Pirotehnia

²³⁵ Raportul agentului F, nr. 3132 din 26 august 1915 (copie în hârtiile mele) (n.a.).

²³⁶ Thomson, *op. cit.*, la data de 17 iulie 1915 (n.a.).

²³⁷ Una din manevre, în special a înțelegerii, a fost aducerea, sub un pretext sau altul, la București, a unor personalități de seamă. Așa a fost vizita generalului [Paul-Marie] Pau. Un autor englez (R. H. Bruce Lockhart, *Memoires d'un agent britannique en Russie - 1912-1918*) pretinde (p. 149) că Pau a făcut asupra acestei vizite un raport foarte defavorabil nouă. Dar generalul Berthelot notează în memoriile sale (inedite), la data de 25 septembrie 1916, că generalul Pau a fost încântat de vizita sa în România. Eu am făcut cunoștință cu generalul Pau la Berna, în toamna anului 1926, cu prilejul unui congres al Crucii Roșii. Am luat de mai multe ori cu dânsul masa și el mi-a vorbit în termenii cei mai elogiși de acea vizită a lui la București (n.a.).

²³⁸ Memoriile contemporane, presa zilnică, scrieri străine. Cunosc personal următoarele cazuri: Anton Rosetti-Roznovanu, la Palanca, în iarna 1915/1916, unde l-am văzut eu. Eugene Ghika-Comănești, Nicu Ghika-Comănești, cu ajutorul prefectului de Bacău. Mircea Costinescu, și a lui P. Polter, confirmat la 11 și 13 ianuarie 1942 de Elise Brătianu [soția lui Ion I. C. Brătianu - n.n.] și la 26 ianuarie 1942 de I. Andreescu [administratorul moșiei autorului de la Brusturoasa - n.n.].

²³⁹ Iancu R. Sturdza, căpătând, dintr-o eroare a poștei, o carte poștală a Tatei, adresată lui Mișu Sturdza, a publicat-o în „Adevărul” (5 septembrie 1915), cu comentarii ce arată cât s-a înjosit (n.a.).

²⁴⁰ Scrisorile maiorului Tr. Stârcea către mine. General Max Ronge, *Les maîtres de l'espionage 1914-1918*, p. 56, 248, 254. 265. R. W. Seton Watson, *A History of the Roumanians*, p. 497, nota 2. Cazul este adevărat numai

Armatei (16/29 mai 1916) și explozia de la Pulberăria Dudești, în preziua războiului (27 iulie/9 august 1916), când multe vieți au fost pierdute și au fost însemnate pagube materiale, s-au datorat unor accidente, unor acțiuni de sabotaj sau chiar unei trădări.

Un alt temei de greutate au fost diferite incidente de graniță pricinuite de trupele vecinilor noștri. Am avut un rol mai activ pe urma a două dintre ele.

Un mic detașament bulgar comandat de un ofițer a trecut Dunărea și a acostat pe malul nostru mai la vale de Giurgiu. Dezarmați de ai noștri, ofițerul și trupa au fost trimiși la Giurgiu. Colonelul G. Mărdărescu²⁴¹ (ulterior, general și comandant al trupelor noastre în lupta contra bolșevicilor unguri și ministru de război), atunci șef de stat-major al Corpului 2 armată, și cu mine am primit ordin să cercetăm pricinile incidentului. Ofițerul bulgar (de rezervă), avocat în Rusciuc, care-și făcuse studiile la noi și vorbea perfect românește, ne-a declarat că trecuse Dunărea spre a lua înțelegere cu postul român, aflat în fața celui al său, pentru că ai noștri să nu tragă mereu cum se mișca ceva pe malul bulgăresc sau trecea vreo lotcă în lungul aceluia mal. Trebuie spus că plimbările bulgărești pe Dunăre și mai ales încercările lor de a se furișa în insulele Dunării nu erau totdeauna nevinovate. Din întreaga cercetare a reieșit însă că nu se putea atribui de astă dată vreo altă intenție bulgarilor și incidentul a fost închis.

[General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)* ediție, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, Editura Modelism, București, 1997, p. 58-63]

88. 1915. Însemnări ale generalului Iuri Nikiforovici Danilov despre eforturile diplomatice ale Imperiului rus de a atrage România în conflict

Încă din primele luni ale anului 1915, diplomația puterilor Antantei și-a dublat efortul pentru a atrage amicitia Italiei și a celorlalte țări rămase neutre și pentru a se debarasa de Turcia. Un succes al armatelor noastre pe teatrul austro-ungar putea, bineînțeles, să joace un anumit rol și să ajute diplomații să câștige partida.

Pe la mijlocul lui februarie noi fusesem informați de acțiunea care avea să angajeze aproape de Dardanele flotele reunite ale puterilor Antantei. [...]

Într-adevăr, această acțiune marca apariția unui al patrulea front independent: acest fapt ar fi trebuit să pară suficient pentru a relua problema creării unui organ central de Înalt Comandament având ca sarcină coordonarea operațiilor militare pe diferitele fronturi și de a facilita repartizarea, aici, a efectivelor și munițiilor de care dispuneau Aliații. Singur, un asemenea organism ar fi putut să îndepărteze influența mereu sporită a diferiților oameni de stat ai Antantei asupra evoluției operațiilor. [...]

întru atât că în adevăr un ofițer din statul-major al Corpului 4 armată a fost vinovat de un act de indiscreție pentru care a fost dat în judecată. Coincidență curioasă, un ofițer din statul-major al Corpului 2 armată, având același nume de familie și îndeplinind aceeași funcție s-a făcut vinovat de trădare și s-a sinucis în clipa când era să fie arestat (n.a.).

²⁴¹ *Gheorghe Mărdărescu* (1866-1938), general de corp de armată; în războiul de întregire națională a fost șef de stat-major al armatelor 3 (august-septembrie 1916) și 2 (septembrie 1916 - ianuarie 1918) contribuind la marile victorii de la Mărăști și Oituz din 1917; inspector tehnic al infanteriei (februarie 1918 - aprilie 1919); la 11 aprilie 1919 Marele Cartier General 1-a numit comandant al Trupelor din Transilvania, conducând operația ofensivă a armatei române până la Budapesta (4 august 1919) ca răspuns la atacurile violente și repetate ale Ungariei asupra României. După război a fost inspector al infanteriei, la 13 aprilie 1922 fiind numit inspector general al Inspectoratului 3 armată. La scurt timp, a fost investit ministru de Război în cabinetul condus de Ion I.C. Brătianu (24 aprilie 1922 - 29 martie 1926). După înlăturarea guvernului Brătianu a revenit în funcția de inspector general al Inspectoratului 3 armată pe care a exercitat-o până la 1 octombrie 1930, când a trecut în rezervă.

Replierea noastră de pe linia râului Sán [septembrie-decembrie 1914] produsese o puternică impresie în Anglia și mai ales în Franța. Domnul Isvolski telegrafia că la Paris [lumea] era consternată de o asemenea întorsătură a evenimentelor, căci, după părerea parlamentarilor influenți, „era îndoielnic ca Franța să poată suporta o a doua campanie de iarnă în tranșee”. Această apreciere a fost, de asemenea, subliniată de domnul Isvolski într-o altă telegramă în care el insista, datorită amânării intrării în campanie a Italiei, asupra necesității de a convinge România să se alătore Antantei. La începutul lui mai, au fost începute noi tratative cu această țară și, de această dată, cu acordul Franței și Angliei, ele au avut loc la Petrograd. Domnul Diamandy, ministrul României, expuse exigențele țării sale, exigențe care nu se potriveau nici cu interesele Serbiei, nici cu cele ale Rusiei; pe de altă parte, guvernul Brătianu se arăta suficient de conciliant în problema unei înțelegeri cu Bulgaria în privința Dobrogei. Pentru a se dispensa față de Aliați de responsabilitatea unui eventual eșec al negocierilor, domnul Sazonov a mers pe cât posibil și mai departe în întâmpinarea pretențiilor României. Cu toate acestea, el nu putea să nu protesteze împotriva subordonării față de România a populației ruse din Bucovina și din Carpați, precum și împotriva extinderii acestei puteri în Banat până aproape de Belgrad, ceea ce o făcea la fel de primejdioasă pentru Serbia, așa cum fusese Austria. Atitudinea conciliantă a lui Sazonov nu ajută decât puțin la tratative. Evenimentele care se desfășurau pe frontul din Galiția nu erau de natură să decidă pe români să intre în luptă. Cei care crezuseră că intervenția României depindea și mai puțin de cutare sau cutare promisiune de compensație teritorială decât de întorsătura evenimentelor de pe front, se întâmpla să aibă drept. Cu toate acestea, unele cercuri din țările Antantei erau înclinate să acuze Rusia de lipsa spiritului de conciliere, ceea ce era absolut inexact: se lăsa să se înțeleagă că, datorită împrejurărilor, interesele politice „separate” ale Aliaților trebuiau să fie înlăturate în fața necesității comune a tuturor de a învinge cât mai repede. După toate eforturile și toate sacrificiile noastre, o asemenea atitudine din partea aliaților noștri nu putea, în mod firesc, să nu producă la noi o impresie sensibil de penibilă. Mai târziu, în a doua jumătate a lunii iulie, după o serie de noi concesii, România ajunsese să declare deschis că în aceste condiții ea era gata să încheie o convenție politică și militară, dar că, datorită evenimentelor prea puțin liniștitoare de pe frontul oriental, ea n-ar putea preciza data intrării sale în campanie. O înțelegere așa de vagă nu putea satisface puterile Antantei; proiectul de a încheia o convenție cu România a trebuit astfel să fie abandonat. Nu existau decât puține șanse de a vedea această putere să ia parte curând la război, cu atât mai mult cu cât guvernul său anunța că ar trebui să nu se conteze pe intrarea ei în campanie înainte de primăvara viitoare, dacă Statul Major român nu ar prevedea posibilitatea trecerii Carpaților înainte de prima zăpadă. Pe scurt, România era pe cale să se asigure, în același timp, împotriva tuturor riscurilor. [...]

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare*,... p. 138-140].

89. 1915. Extrase din însemnările lui Constantin Diamandi, ministrul român la Petrograd, referitoare la modul de negociere a frontierelor României la sfârșitul conflagrației mondiale

Cum s-a negociat harta României Mari

România încheiase la 1 octombrie 1914 un tratat de neutralitate cu Rusia, care trebuia să fie ratificat de Londra și Paris și care a fost prima etapă a politicii românești în marele război.

Dar noi ne-am fi dat seama imediat cum că, pentru a putea face unitatea națională, România nu putea să rămână pe acest tratat de neutralitate. Nu o dată ni s-a declarat în mod special,

atât la Retrograd, cât și în alte capitale, că țările care vor rămâne neutre, cu arma la picior, nu vor fi primite la conferința păcii și nici nu vor avea dreptul să expună revendicările lor. Prin urmare, a crede că România putea să rămână neutră în acest conflict mondial, care în același timp punea chestiunea naționalităților, era pentru noi o siguranță că nu puteam obține integritatea țării noastre fără a participa la război.

În ziua de 3 mai 1915 fusesem însărcinat de Ion [I.C.] Brătianu de a prezenta domnului Sazonov la Petrograd harta revendicărilor noastre. După cum am expus într-un capitol precedent, chiar când am intrat în biroul domnului Sazonov [acesta] mi-a spus: acum, când Italia a intrat în război, pretențiunile României au scăzut. Mi-am dat seama imediat că negocierile vor fi grele, nu mă așteptam, însă, să fie atât de grele cum au fost și care au durat mai bine de un an.

Rusia și Antanta și-au închipuit că de vreme ce obținuseră concursul Italiei, al României nu mai avea același preț.

La întrevvedere avută la 3 mai cu domnul Sazonov venisem cu harta revendicărilor noastre, însă el, de la început, mi-a prezentat o hartă care, amănunt curios, data de la 1875 și în care naționalitățile dintre Tisa și Prut, adică Transilvania, Banatul și Bucovina, tocmai teritoriile care trebuiau să fie negociate de noi, erau însemnate cu culori și culoarea dominantă, la prima vedere, era culoarea verde reprezentând elementul slav.

Nu m-am putut împiedica să spun domnului Sazonov: harta are un aspect oribil prin culoarea verde și dați-mi voie să vă aduc o hartă mai la curent decât aceasta.

Am înțeles de la prima convorbire că dacă pentru Transilvania propriu-zis nu o să avem dificultăți, în schimb vor fi dificultăți mari pentru Bucovina și pentru Banat, adică tocmai acele provincii din monarhia austro-ungară în care se găseau și elemente slave printre elementul românesc.

Prima convorbire cu domnul Sazonov a fost amicală, însă a subliniat dificultățile problemei care era de negociat. Dar am simțit, în același timp, și alt lucru, pe care documentele publicate de Soviete l-au arătat, adică mi s-a dat a înțelege că noi vom negocia direct cu Rusia și să nu sperăm la sprijinul Alianților pentru a susține cauza noastră.

Am spus că am simțit aceasta – și documentele ulterioare au arătat mai precis –, și când am spus domnului Sazonov că noi nu putem transige (din franțuzescul *transiger* = a cădea la învoială – n.n.) asupra punctului principal al cererilor noastre s-a interpretat imediat, la fel de generalissimul armatei rusești Nicolae [Nikolai] Nikolaevici, cum că România lansează un ultimatum și că făcusem propunerea noastră sub forma unei somațiuni. De fapt nu era un ultimatum și nu era o somațiune; dar în concepțiunea Marilor Puteri nu putea să [se] creadă că un stat mic, căruia îi cer[eam] cel mai mare sacrificiu, adică al sângelui și al intrării în război, poate să pună condițiunea pentru intrarea sa în acțiune.

Care era concepțiunea noastră când negociam condițiunile, mai întâi teritoriale, ale intrării noastre în război?

Întâi, mi-am dat seama că acest război, care fusese dezlănțuit prin politica Germaniei, adusesse pe tapet pentru a fi rezolvate chestiunile naționale.

În primul rând Franța avea de revendicat Alsacia și Lorena; Italia — Dalmația și Trentinul. Serbia, care fusese una din țările cele dintâi invadate de Austria, avea și ea revendicări pentru slavii care se găseau sub monarhia austro-ungară, deci se punea pe tapet chestiunea naționalităților. România, care avea revendicări naționale în Austro-Ungaria și vis-à-vis de Rusia, putea să fie absentă când se negocia și se remania „harta Europei” pe baza chestiunii naționalităților? După părerea noastră nu, pentru că, după cum am mai spus mai sus, aveam mai mult decât indicațiuni, aveam declarațiuni cum că numai participanții la război vor avea cuvântul lor de pronunțat la remanierea hărții Europei.

În al doilea rând, un prilej ca acesta, al unui război mondial, ne făcea să credem că chestiunea unității naționale a României trebuia rezolvată dintr-o dată și nu în etape succesive. Cu alte cuvinte, exemplul Italiei, care a ajuns la unitatea națională în etape succesive, era un exemplu care nu trebuia să fie inițiat. Concepțiunea diplomației române a lui Ion Brătianu a fost că trebuie să profităm de împrejurarea de acum pentru a rezolva, dintr-o dată și pentru totdeauna, chestiunea națională română în fruntariile ei etnice.

Or, Ion Brătianu avea o concepție că fruntariile naturale, pe cât se poate, sunt acelea care hotărăsc și apără mai bine interesele statului. Poate că această concepție venea de la faptul că el, ca noi toți, aveam concepția de proprietate de pământ, că chestiunea hotarelor juca un foarte mare rol pentru proprietate, fie mare, fie mică. Nu mai iese mai puțin adevărat că chestiunea hotarelor și însemnătatea de fruntarii naturale, cât se poate prin râuri, erau pentru Ion Brătianu chezașia că statul nostru, încadrat de fruntarii naturale, avea posibilitatea siguranței și dezvoltării lui ulterioare.

Spuneam mai sus că România dorea să facă unitate națională dintr-o dată și că chestiunea naționalităților a fost pusă prin faptul că erau puteri mari care aveau chestiuni naționale, prin urmare [acestea] înscriseseră în tratatele lor chestiunea tuturor care aveau chestiuni naționale, deci și a noastră. S-a constatat în urmă cum că ideea principiului naționalităților era un principiu care nu era definitiv. În adevăr, se putea întâmpla ca acel principiu să fie favorabil câteodată statelor care îl invocau și câteodată defavorabil. Dar în istorie nu este numai punctul de vedere al calculului politic care joacă rol, mai este și altă considerație, anume că statele intră adeseori în război pentru un mistic. Or, în acea vreme – și trebuie judecate lucrurile cu mentalitatea de atunci, iar nu cu cea de astăzi – unitatea națională și revendicările naționale erau un mistic și idealul statelor care nu-l realizase, încă.

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial, mărturii documentare...* p. 149-152]

90. 1915. Extrase din lucrarea *Le commandement suprême de l'armée allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles*, a lui Erich von Falkenhayn, referitoare la evoluția operațiilor militare și acțiunile României în anul 1915

Evenimentele care s-au încheiat prin reocuparea Lembergului, la 22 iunie 1915, aveau o mare importanță pentru interesele Puterilor Centrale. Ungaria înceta complet să fie amenințată, Austro-Ungaria obținea posibilitatea de a trimite suficiente trupe pe frontul italian. Turcia era eliberată de pericolul unui atac la Bosfor al armatei ruse din Odessa. România era calmată și negocierile cu Bulgaria erau reluate. [...]

Se oferea o posibilitate pentru restabilirea comunicațiilor cu Bulgaria. Tot așa cum un succes rapid și complet asupra Serbiei numai printr-o ofensivă frontală a Puterilor Centrale ni se părea nesigur, la fel se putea spera într-o cooperare pe flanc a bulgarilor. Pe drept cuvânt nu se putea încă prevedea cu certitudine, în acest moment, dacă s-ar fi putut ajunge [să executăm] operații comune cu ei. Având în vedere atitudinea șovăielnică a conducătorilor de la Sofia, trebuia să se evite înlăturarea posibilității de a utiliza o schimbare favorabilă în starea lor de spirit, imobilizând, pentru timp îndelungat, în altă parte forțele necesare pentru o acțiune în comun, în tot cazul, se credea că [operațiile] puteau fi pregătite, cel mai târziu, pentru luna septembrie [...] era necesar să nu întârziem prea mult începutul operațiilor; altfel, timpul rău care începe, în principiu, în Serbia în luna noiembrie – furtuni pe Dunăre, ploi care fac inutilizabile drumurile, rare și nepietruite – amenința să le stingherească în mod serios.

În această privință se examina dacă nu era mai avantajos să deschidem drumul Orientului prin România în loc de Serbia. A trebuit să înlăturăm această concepție.

Avantajele ei, într-adevăr, erau evidente: Austro-Ungaria înceta să-și mai facă griji în privința României; s-ar fi cucerit o țară bogată în cereale. Dar dezavantajele erau mai mari. Potrivit opiniilor diplomaților germani, nu mai era nici o speranță de a convinge România, prin vreun mijloc, să se alăture Puterilor Centrale. Trebuia, deci, s-o doborâm ca și pe Serbia, dacă se vroia să deschidem drumul spre Turcia. Acest fapt, doar el singur, nu prezenta acțiunea sub o stea avantajoasă. Nu era indicat să impunem Germaniei, fără o necesitate absolută, un dușman declarat în plus, cu atât mai puțin cu cât atitudinea României față de Puterile Centrale se îndreptase în mod sensibil după bătălia de la Gorlice-Tarnów

[...]

Rușii angajaseră în ofensiva lor desfășurată în timpul iernii, în cursul bătăliei din Galiția orientală și Bucovina, numită „bătălia Anului Nou” trupe rău instruite comandate de un număr redus de ofițeri, slabi ca valoare. Trebuie să admitem că atunci ei au urmărit un scop special și presant. Acest scop, atât cât șeful Statului Major General putea să aprecieze, nu putea să fie decât o acțiune care să vizeze atitudinea României. Dar dacă acest lucru era exact, devenea cu atât mai necesar să nu încăpem nici o altă mare acțiune înainte ca relațiile cu acest stat să fie clarificate.

Poziția României față de Puterile Centrale fusese de neînțeles în primele zile ale războiului. Ea devenise neliniștitoare odată cu moartea regelui Carol I în toamna lui 1914. La fiecare insucces suferit de Austro-Ungaria, ea ajungea să aibă o atitudine aproape ostilă, cu greu ascunsă, pentru ca aceasta să redevină aproape amicală de îndată ce se repurtau victorii asupra Rusiei.

Nici Comandamentul Suprem, nici Înalțul Comandament austro-ungar nu se îndoiu că [din nou] conducătorii politicii românești ar intenționa să urmeze metodele datorită cărora ei obținuseră succese atât de facile în ultimul război din Balcani. România nu dorea să participe la marea luptă angajată decât atunci când nu mai era nici un risc. Ca urmare, ea își amâna decizia și evita cu grijă să se lege în vreun fel de una din părți. Această poziție de așteptare era înlesnită de faptul că politica germană nu reușise în timp de pace să obțină recunoașterea necesară pentru ca acest tratat [cu România] să devină în mod categoric valabil. Recunoașterea era îngreuiată de gruparea, foarte activă în țară, a partizanilor devotați rușilor și francezilor. Aceștia cereau cu insistență aderarea la Antanta. Ei erau susținuți în mod deosebit de abilitii diplomați ai acesteia, care acționau cu resurse financiare nelimitate.

Statul Major german, prevăzând această evoluție a lucrurilor, nu contase în mod serios, în timp de pace, pe o alianță cu România în caz de război. Totuși, această atitudine șovăielnică a românilor a avut urmări dezagreabile pentru Puterile Centrale în conducerea războiului. O presiune sensibilă din această parte se exercită constant asupra Austro-Ungariei. Comunicațiile cu Turcia și Bulgaria erau foarte îngreunate și, câteodată, aproape întrerupte. Principiile de drept internațional asupra neutralității erau exersate de România într-o manieră într-adevăr binevoitoare față de Puterile Centrale, și, de aceea, contestarea lor era dificilă. Această situație devenise mai delicată după începutul ofensivei Antantei în zona Dardanele. Deja în primăvara anului 1915 a trebuit să dezbaterem chestiunea de a ști dacă ar fi convenabil să obligăm România prin forța armelor la o atitudine care să răspundă mai bine obligațiilor sale morale. Acestei probleme i s-a dat un răspuns negativ. Atât timp cât presiunea Rusiei, în Ungaria și în Galiția, apăsa cu toată greutatea asupra Austro-Ungariei, o operație împotriva sau pe teritoriul României nu era posibilă. Forțele necesare nu puteau fi făcute disponibile, cu toate că puterea de rezistență a românilor era atunci considerată ca mediocră, având în vedere lipsa lor de arme și muniții.

Chestiunea fusese din nou agitată atunci când, la sfârșitul verii anului 1915, a trebuit să ne decidem dacă să încercăm deschiderea drumului spre Sud-Est prin România sau prin Ser-

bia. Șeful Statului Major General a ales drumul prin Serbia. Ce-i drept, Bulgaria, noul aliat, nu avea nimic de obiectat împotriva unei ofensive în România, din contră, având în vedere puternica dușmănie ce însuflețea orice inimă bulgară față de prietenul care o trădase în timpul războiului din Balcani. Această ofensivă ar fi fost primită cu bucurie în oricare altă împrejurare. Dar [acum] preleva dorința de a intra în posesia – cât mai curând cu putință – a vechiului teritoriu bulgar smuls nu de mult de Serbia. La fel, mediocra aprovizionare cu material de război a Bulgariei făcea necesar să se ia drumul cel mai scurt. Acesta ducea prin Serbia. Chiar dacă nu se ținea cont de aceste considerații, ar fi trebuit totuși să ne decidem să trecem pe acolo. Bulgaria nu era în stare să opereze împotriva României atât timp cât flancurile sale din Sud și din Vest nu erau garantate împotriva Greciei și a Serbiei. Situația internă din Austro-Ungaria, după începerea ofensivei italiene, avea nevoie, în mod indiscutabil, să fie eliberată de pericolul iugoslav, care ar fi mocnit sub cenușă atât timp cât Serbia n-ar fi fost strivită.

Pe deasupra, în atitudinea României, după străpungerea de la Gorlice-Tarnów, se produsese deja o ameliorare esențială. Frontierele sale se deschideau aproape zilnic, din ce în ce mai mult. Rapida zdrobire a Serbiei consolida această evoluție fericită. S-au început negocieri cu privire la importante livrări, de cereale din partea României, pentru a remedia lipsa iminentă de alimente și furaje din Germania și mai ales din Turcia. Nevoia de petrol, cel puțin la fel de urgentă, părea să găsească satisfacție grație surselor românești.

Pe drept cuvânt, nimeni din Marele Cartier General german nu se lăsa înșelat în pofida amabilității autorităților românești asupra adevăratelor lor sentimente. Fiecare știa foarte bine că aceasta nu se datora decât necesității și că ea s-ar transforma în ostilitate dacă situația ar trebui, ea însăși, să se schimbe. S-a rămas deci la ideea de a se clarifica în mod definitiv problema cu România. Tocmai în acest scop trupele din Grupul de Armate Mackensen, retrase în ultimele două luni ale lui 1915 și în ianuarie 1916, au fost menținute, în marea lor parte, în Ungaria meridională. După vizita țarului bulgar [Ferdinand I de Saxa-Coburg – *n.n.*] la Marele Cartier General german, la începutul anului 1916, șeful Statului Major General împreună cu generalul Jekov, *locum tenens* [locțiitorul – *n.n.*] comandantului-șef al armatei bulgare, au convenit ca într-un termen foarte scurt să fie prezentat un ultimatum României și că, dacă aceasta nu răspundea într-o manieră satisfăcătoare, trebuia să mergem înainte, de comun acord. Nu se știa, de altfel, dacă ar fi fost posibil ca bulgarii să-și îndeplinească obligațiile asumate. Privățiunile pe care le sufereau trupele lor la frontiera greacă și randamentul foarte scăzut al comunicațiilor ce conduceau de acolo spre Dunăre erau obstacole serioase.

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, p. 184-189]

91. 1915. Extrase din memoriile lui Maurice Georges Paléologue, ambasadorul Franței în Rusia, referitoare la evoluția evenimentelor militare, la raporturile în interiorul Triplei Înțelegeri și la conduita României

Aprilie, 1915

După o scurtă întrevvedere cu Sazonov, m-am dus la generalissim [Nikolai Nikolaevici – *n.n.*], al cărui tren se afla la câțiva metri de acolo.

Marele duce mă primi într-un cabinet spațios și confortabil, acoperit de piei de urs și de covoare din Orient. Cu franchețea și hotărârea sa obișnuite, îmi spuse:

– Am să discut cu dumneavoastră despre lucruri grave. Nu marele duce Nikolai vorbește domnului Paléologue, ci generalul-șef al armatelor ruse se adresează oficial ambasadorului Franței. În această calitate, am datoria de a vă declara că imediata cooperare a Italiei și a României este o necesitate imperioasă. Vă rog să nu interpretați, totuși, aceste cuvinte ca un strigăt

disperat de ajutor. Rămân convins că, cu ajutorul lui Dumnezeu, noi vom obține victoria. Dar, fără cooperarea *imediată* [subl. în text – *n.n.*] a Italiei și a României, războiul se va prelungi încă multe luni, cu riscuri teribile.

Am răspuns atunci marelui duce că guvernul francez nu a încetat să-și multiplice eforturile pentru a ne obține ajutoare:

– Japonia, Grecia, Bulgaria, România, Italia, domnul Delcassé a bătut la toate ușile. Chiar în acest moment, el se străduie să angajeze guvernele român și italian. Dar nu vă voi ascunde faptul că pretențiile Rusiei privind Constantinopolul și Strâmtoarele vor face poate imposibilă aderarea acestor două guverne la alianța noastră.

– Oh! aceasta e afacerea diplomației... [...]

Vineri, 7 mai 1915

Victoria austro-germanilor la Tarnów, Gorlice și Iaslo se răsfrânge acum pe tot frontul din Carpați până dincolo de Uszok. Rușii au pierdut în câteva zile seria de trecători și de creste muntoase pe care le cuceriseră cu atât efort în timpul iernii. Accesul în Transilvania le este, de acum înainte, închis.

Această situație se răsfrânge deopotrivă asupra preparativelor guvernului român, Brătianu susținându-și pretențiile teritoriale cu o intransigență tăioasă; calculul său evident este de a împinge Rusia la un refuz decisiv, de care el s-ar servi apoi pentru a trage în mod definitiv foloase din politica de neutralitate, care are [firește] avantajele sale secrete.

Marți, 18 mai 1915

În această dimineață reiau cu Sazonov discuția noastră interminabilă asupra pretențiilor teritoriale ale României și stăruii, cu insistență, să-și extindă ultimele concesii. Dar îl găsesc foarte iritat de o telegramă pe care a primit-o de la București și pe care o agită spre mine cu o mână crispată:

– Brătianu pretinde să ne impună voința sa; el vorbește despre Rusia cu o aroganță pe care nu o voi tolera ... Știu chiar că și-a permis să spună în fața mai multor diplomați străini: – „Nu este momentul ca Rusia să vorbească cu un glas tare!” ... Ei bine! El se înșală. Rusia este o mare putere și un eșec momentan al armatelor sale nu este cel care o va face să uite ceea ce este obligată ei înseși, ceea ce ea datorează trecutului ei, viitorului ei, misiunii sale istorice.

– Dacă Brătianu a spus așa ceva, el a greșit. Dar, tocmai pentru că Rusia este o mare putere, ea nu ar trebui să pledeze prea mult [în favoarea] punctelor sale de vedere. Or, singura problemă care se pune este de a ști dacă concursul României ne este util și dacă ar trebui să-l plătim prea scump, abandonând poftelor românilor ceva mai mult din teritoriul inamic ... Să vorbim deschis, dragul meu ministru! Să luăm în considerare situația noastră militară! Nu v-ați speriat de această retragere rapidă și neprevăzută? Nu vedeți că sunteți pe punctul de a pierde Przemysl; că poate mâine austro-germanii vor trece cu toate forțele peste Sán și Vistula? În fine, sunteți sigur că, în două sau trei săptămâni, nu veți regreta amar că ați negociat prea mult concursul românilor? Sazonov îmi păru tulburat în intransigența sa [de până atunci].

– Voi căuta, îmi spuse el, termenii unor noi concesii, în Bucovina și pe malul dunărean al Banatului. Dar pentru aceasta voi pune ca o condiție absolută intervenția imediată a armatei române ... Vă voi da răspunsul mâine.

Miercuri, 19 mai 1915

Sazonov cedează în cele două puncte religioase care rămâneau în negocierile cu Bucureștii. Acceptă să fixeze pe Siret viitoarea frontieră a Rusiei și României în Bucovina; recunoaște, în sfârșit, României dreptul de a alipi județul Torontal de pe malul dunărean [sic!] al Banatu-

lui; dar, specifică, o dată în plus, că această dublă concesie are ca o condiție absolută cooperarea imediată a armatei române. [...]

Luni, 1 noiembrie 1915

La inițiativa guvernului francez, cele trei puteri aliate negociază cu guvernul român pentru a obține autorizația de trecere prin Moldova și peste Dunăre a unei armate de 200 000 de ruși pentru a-i sprijini pe sârbi. [...]

Joi, 4 noiembrie 1915

Brătianu a declarat, în mod categoric, ministrului Angliei la București că refuză să lase o armată rusă să traverseze teritoriul românesc pentru a-i salve pe sârbi. În plus, el a enumerat condițiile generale de ordin militar pentru care România și-ar subordona aderarea eventuală la alianța noastră. Iată aceste condiții:

1. O armată franco-engleză de 500 000 de oameni să fie reunită în Balcani.
2. O armată rusă de 200 000 de oameni să fie concentrată în Basarabia.
3. Armata franco-engleză din Balcani și armata rusă din Basarabia să se angajeze temeinic împotriva bulgarilor.
4. De la Marea Baltică până în Bucovina armatele ruse să atace energic pe austro-germani.
5. Armata română să primească din Franța și din Anglia, pe linia Arhanghelsk, toate armele și munițiile care-i sunt necesare.

Atât timp cât aceste cinci condiții nu vor fi în prealabil realizate, guvernul român își va păstra libertatea de acțiune.

Luni, 8 noiembrie 1915

În această dimineață, Sazonov mi-a citit o scrisoare (primită de la generalul Alekseev²⁴² și al cărei conținut, pe scurt, este: „După toate informațiile sosite la Marele Cartier imperial, armata rusă nu mai trebuie să conteze în prezent pe concursul românilor. Transportul unei armate ruse peste Dunăre este imposibil.

O debarcare la Varna sau la Burgas n-ar fi realizabilă decât dacă flota rusă ar dispune de Constanța, ca bază de operații. Tonajul total al navelor întrunite, la Odessa și Sevastopol, nu ar permite efectiv decât transportul simultan a aproximativ 20 000 de oameni; trupele care ar sosi cele dintâi ar fi, astfel, expuse unui mare pericol, până la debarcarea integrală a corpului expediționar.

Rusia se află, deci, în imposibilitate materială de a sprijini, în mod direct, poporul sârb, dar ea poate să-i aducă, indirect, un ajutor puternic prin reluarea ofensivei în Galiția” [...].

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial, mărturii documentare*, p. 273-276]

92. 1915. Extrase din memoriile lui Raymond-Nicolas-Landry Poincaré, președintele Franței, referitoare la evoluțiile politico-militare pe teatrele de operații și conduita României

²⁴² *Mihail Vasilievici Alekseev* (1857-1918), general rus. La începutul războiului a comandat Grupul de armate „Sud-Vest” și apoi pe cel de „Nord-Vest”. În 1915 a fost numit șeful STAVKA (Marele Cartier Imperial Rus), înlocuit în noiembrie 1916 cu generalul Gurko, din cauza neînțelegerilor cu țarul Nicolae al II-lea. A revenit în fruntea acestui organism în timpul guvernului Kerenski. Generalul Alexeev nu a fost de acord cu planul de campanie al Armatei Române, el pronunțându-se pentru abandonarea Munteniei, Olteniei și Dobrogei și stabilirea frontului pe aliniamentul Carpații Orientali - Siretul inferior - Dunărea maritimă.

Duminică, 16 mai

[...] Pe de altă parte, Paléologue ne-a telegrafiat textul unei note, pe care Sazonov avea de gând să o remită României, cu privire la teritoriile pe care aceasta ar fi dorit să le anexeze. Ministrul declară că el însuși intenționa să rezerve Banatul occidental Serbiei, iar Rusiei Bucovina de Nord. (*Din Petrograd*, nr. 645). Rog pe Delcassé de a semna, încă o dată, lui Sazonov inconvenientele pe care le prezintă inițiativele sale izolate. Nota rusă vizează, de altfel, un acord care ar fi fost făcut cu România, la 18 septembrie [1 octombrie] 1914, de către guvernul imperial și pe care îl ignor total.

În telegrama care ne-a sosit de la Londra, Paul Cambon face aceleași observații ca și mine asupra demersului lui Sazonov și cere ca Rusia să fie rugată să nu spună nimic României decât după ce s-ar fi înțeles cu Anglia și cu noi. (*Din Londra*, nr. 1009). [...]

Luni, 17 mai

[...] Viviani²⁴³ l-a primit pe domnul [Tomaso] Tittoni²⁴⁴, care i-a spus: „Noi vom merge chiar dacă România nu intervine. Dar aceasta va fi pentru Italia o decepție și un motiv de slăbiciune. Trebuie, deci, să se facă imposibilul pentru a determina România. Ajuțați-ne să-l convingem pe Sazonov. Este un om cu influență pe care îl ascultă Statul Major rus. Trebuie să se facă concesii în partea Prutului și, chiar dacă ar fi provocată în România o mișcare națională, n-ar trebui decât să se abandoneze Basarabia”.

Domnul Tittoni l-a văzut azi și pe Delcassé, dar nu i-a spus nimic de Basarabia și ministrul nu crede a fi posibil să i se dea Rusiei sfatul de a se amputa singură. Fără îndoială Basarabia este, după Tratatul [de Pace] de la Berlin, un puternic motiv de disensiune între Rusia și România, dar pentru Franța este delicat să intervină cu promptitudine într-o chestiune pe care o putere aliată o consideră ca depinzând numai de suveranitatea sa. [...]

Marți, 18 mai

[...] Paléologue ne trimite, pe de altă parte (nr. 653), textul scrisorilor schimbate la 1 septembrie 1914 între domnul Sazonov și domnul Diamandy, ministrul României. Rusia s-a angajat să-i recunoască României dreptul de a anexa regiunile din monarhia austro-ungară locuite de români. Pentru Bucovina, principiul majorității populației va trebui să servească ca bază la împărțirea teritoriilor între Rusia și România. Rusia promite să se ocupe de ratificarea acestor promisiuni de către cabinetele din Londra și Paris. În schimbul acestei declarații, în numele României, domnul Diamandy și-a luat angajamentul de a păstra față de Rusia o neutralitate binevoitoare până în ziua în care România ar ocupa regiunile locuite de românii din monarhia austro-ungară. Acordul n-ar conține, deci, nici o alianță militară. Nu e mai puțin adevărat că, în afară de vagi informații date în octombrie 1914 lui Delcassé de către domnul Isvolsky și complet ignorate de mine, Rusia nu ne-a spus nimic despre negocierile care nu erau lipsite de interes pentru noi. Delcassé își exprimă față de domnul Sazonov speranța că, în cadrul tratativelor în curs, Rusia nu va adresa propunerii Bucureștilor decât în acord cu Anglia și Franța. (*Telegramă către domnul Paléologue*, nr. 717).

²⁴³ René Viviani (1862-1925), om politic francez de orientare socialistă. A fost ministru al Muncii în perioada 1906-1910, iar, în iunie 1914, a format guvernul, la cererea președintelui Poincaré. În criza din iulie 1914 s-a aflat în călătorie cu acesta în Rusia, astfel că deciziile majore i-au aparținut, practic, mareșalului Joseph Joffre. N-a avut relații foarte bune cu acesta, mareșalul ținându-l departe de problemele militare. La sfârșitul lunii octombrie 1915, în condițiile intrării Bulgariei în război, considerată un eșec al Franței, a fost schimbat din funcție, succesorul său fiind Aristide Briand. În perioada 13 iunie-3 august 1914 a fost și ministru al Afacerilor Străine, el fiind succedat de Gaston Doumergue. De la 26 august 1914, funcția de ministru al Afacerilor Externe a fost preluată de Théophile Delcassé.

²⁴⁴ Tommaso Tittoni (1855-1931), om politic și diplomat italian. A fost ministru de externe în perioada 1903-1909 și apoi ambasador la Paris.

Miercuri, 19 mai

[...] Paléologue ne anunță despre uşoarele concesiile făcute României de către Sazonov. El ar accepta să fixeze Siretul ca viitoare frontieră în Bucovina. în afară de aceasta, ar recunoaşte României dreptul de a anexa districtul Torontal. (*Din Petrograd*, nr. 660). În schimb, spune Paléologue, „este indispensabil ca guvernul român să se declare gata a negocia pe baza notei pe care guvernul imperial i-a remis-o la 14 mai” [...]. De acord cu mine, Delcassé trimite la Bucureşti o telegramă în care, invocând propunerile lui Sazonov, îi cere României să se pronunţe cum răspunde la aceste probe de bunăvoinţă. (*De la Paris la Bucureşti*, nr. 225). Dar cea mai mare forţă de convingere ar avea o victorie rusească sau franceză.

Joi, 20 mai

[...] Grey i-a trimis lui Delcassé, prin [contele] Bertie, o notă verbală relativă la Bulgaria. El amendează propunerile lui Sazonov, care conţin pur şi simplu o adeziune la cererile bulgare. Secretarul de stat britanic este de părere să se spună la Sofia: „În schimbul cooperării voastre în lupta contra Turciei, Aliaţii vă garantează în Tracia linia Enos-Midia şi în Macedonia frontierele tratatului din 1912, această ultimă garanţie subordonată condiţiei ca Serbia să obţină compensaţii în altă parte, în plus, Aliaţii sunt gata să uzeze, după război, de influenţa lor asupra guvernului grec pentru a-i asigura Bulgariei posesiunea asupra Kavaliei, mijlocind compensaţii pentru Grecia în Asia Minor”.

Mi se pare că această nouă tocmeală are puţine şanse de a fi realizată, Bulgaria va judeca propunerea ca fiind insuficientă. Grecia o va găsi inacceptabilă. Noi vom risca de a nu obţine, în cele din urmă, concursul nimănui [...]

Domnul Blondel a stat îndelung de vorbă cu domnul Brătianu. (*Din Bucureşti*, nr. 235 şi următoarea). „Ţin, înainte de toate, i-a spus preşedintele Consiliului [de Miniştri], ca să nu vă înşelaţi asupra intenţiilor mele. Ferma mea voinţă este, începând chiar de la declanşarea războiului, de a ieşi din neutralitate în favoarea Triplei Înţelegeri. Dacă am întârziat să mă pronunţ deschis a fost cu scopul de a-mi completa pregătirile de război, fără a fi expus la protestele foarte vii ale inamicilor noştri. [...] Ora apărându-mi propice, am angajat discuţia. Am formulat cererile pe care le cunoaşteţi, după ce am reflectat în mod chibzuit. Ele răspund nu numai permanentelor aspiraţii naţionale ale României, dar chiar necesităţii de a preveni, prin stabilirea frontierelor naturale, conflicte între naţionalităţi, asemănătoare acelor care de atâţia ani au tulburat Macedonia. Când insist pentru a avea Dunărea ca frontieră între Serbia şi noi nu este atât pentru a câştiga câţiva kilometri în plus faţă de ceea ce ne-ar fi recunoscut Rusia, cât pentru a beneficia de o linie de demarcaţie foarte clară. Pot să susţin acelaşi raţionament şi în ceea ce priveşte Prutul. Asupra acestor două puncte mă văd forţat de a rămâne intransigent”.

Brătianu, de altfel, a cunoscut acordul din 1 octombrie pentru a-şi justifica conduita de faţă. Rusia, a spus el, în schimbul neutralităţii noastre, ne-a dat dreptul de a ocupa, când vom crede oportun, teritoriile din monarhia austro-ungară locuite de români, excepţie făcându-se pentru Bucovina, unde o comisie trebuie să fixeze frontierele, urmărind principiile majorităţii etnice. Am fost deci autorizaţi să uzăm de acest drept şi nu este exclus să putem să o facem fără a ne lupta. Nu cred că Rusia vrea să imite Germania şi să trateze angajamentul făcut între noi ca pe un obiect de hârtie fără valoare. Iată deci astăzi pe Sazonov cu totul stingherit, sărac ȧşător în ale cărui fire a căutat să împletească, cu atâta micală, intrigile şi urzeala. [...]

Sâmbătă, 7 august

Viviani, încă bolnav sau obosit, n-a asistat la Consiliu. Delcassé citeşte o nouă telegramă pe care a trimis-o la Bucureşti pentru a-l ruga pe Brătianu să liniştească temerile bulgare şi să

înceapă cât mai curând posibil tratativele privind rectificările de frontieră în Dobrogea. (*Din Paris la București*, nr. 256). Pe de altă parte, știrea că Quadrupla înțelegere ar cere guvernului grec să cedeze Kavalla Bulgariei a provocat o mare emoție și chiar o vie agitație a spiritelor la Atena, la Salonic și la Seres. (*Din Salonic*, nr. 103). [...]

Miercuri, 25 august

[...] În absența mea și după înțelegerea cu Sazonov privind atribuirea ulterioară de teritorii ce urmau a fi împărțite, guvernul român a făcut Franței, Rusiei, Angliei și Italiei următoarea declarație: „Suntem fericiți să constatăm acordul definitiv cu Rusia și Aliații privind viitoarea frontieră a țării noastre în vederea unei cooperări militare și, în consecință, până la stabilirea convențiilor relative la aceasta, România, după cum a făcut-o până în prezent, va continua să împiedice trecerea munițiilor de război destinate turcilor”. (*Din București*, nr. 407). Este un mic progres, dar nu este pasul decisiv. [...]

Sâmbătă, 28 august

[...] Încerc să le arăt [membrilor comisiilor Afacerilor Externe, Armatei și Marinei din Cameră – *n.n.*] că nu se pot da informații zi de zi asupra negocierilor angajate între Aliați, că alte guverne ar deveni bănuitoare la indiscreții de acest fel, că întârzierile de care se plâng în ceea ce privește, de exemplu, tratativele cu Bucureștii nu sunt imputabile numai pretinselor tergiversări ale Quai d'Orsay-ului, dar și dificultății de a se pune de acord vederile Rusiei, Angliei și ale României. Dar este totdeauna adevărată maxima: „Sfaturile se dau, nu se sugerează conduita”. [...]

Vineri, 17 septembrie

[...] Paul Cambon²⁴⁵ caută să împrăștie iluziile pe care Delcassé le păstrează cu obstinație în privința Bulgariei. „Nu se poate spera – telegrafiază el (nr. 2074) – la concursul Bulgariei și nu trebuie căutat. Are deci sens să căutăm un sprijin la București, la Niș și la Atena și să sprijinim eforturile domnului Venizelos contra Bulgariei. Aceasta va da, prin forța lucrurilor, o anumită garanție contra unei acțiuni austro-germane în direcția Constantinopol”. Dar prudentul Venizelos n-a luat încă parte contra Sofiei și [Camille] Barrère²⁴⁶ (nr. 727) emite o părere puțin diferită de cea a lui Paul Cambon: „Exprimând opinia că Puterile Aliate nu trebuie să-și menajeze nici un efort pentru a readuce Bulgaria la intențiile sale, chiar dacă șansele de succes ar fi minime și chiar dacă ar fi necesare alte sacrificii pentru a le asigura, domnul Venizelos dă o probă în plus a înțelepciunii sale politice și a siguranței judecății sale. Găsesc demnă de interes sugestia acestuia de a încheia un tratat defensiv între România, Grecia și Serbia în vederea unui atac bulgar și îmi pare că ar fi de dorit să nu se întârzie a se asigura de dispozițiile domnului Brătianu”.

Duminică, 19 septembrie

[...] Domnul [Jean René] Guillemin, ministrul Franței la Atena, telegrafiază (nr. 426) că regele Constantin i-a făcut o foarte bună primire lui Venizelos atunci când acesta i-a vorbit de o înțelegere defensivă sârbo-greacă, la care ar fi consimțit și România, și care ar avea ca obiect de a evita un atac bulgar. Domnul Guillemin nu are încredere în aparența ușurință cu care regele a acceptat acest proiect [...].

²⁴⁵ Paul Cambon (1843-1924), diplomat francez cu misiuni la Madrid, Constantinopol și Londra (1898-1920).

²⁴⁶ Camille Barrère (1851-1940), ambasadorul Franței la Roma (1897-1924).

Miercuri, 22 septembrie

Domnul Venizelos l-a făcut ieri să vină în cabinetul său pe domnul Guillemin împreună cu colegii săi rus și englez. (*Din Atena*, nr. 440 și 441). Le-a spus că, după știrile primite de la Sofia, guvernul bulgar decretase mobilizarea și că patru divizii, adică aproximativ 150 000 de oameni, și trupe de cavalerie fuseseră dirijate spre frontiera sârbă pentru a acoperi concentrarea. Consideră ca fiind foarte gravă situația și a ținut să discute imediat cu regele și cu șeful Statului Major. Aceștia au considerat că Serbia, trebuind să facă față atacului german și neputând, prin urmare, să furnizeze împotriva Bulgariei contingentul de 150 000 de oameni prevăzut în tratatul sârbo-grec, Grecia se socotea eliberată de angajamentele sale. Pe de altă parte, Suveranul, generalul Dousmanis și domnul Venizelos au fost de acord să recunoască faptul că, nedispunând ea însăși decât de 150 000 de oameni, Grecia nu putea să înfrunte lupta fără să găsească altundeva un concurs echivalent. Președintele Consiliului dorește deci să știe de urgență dacă Aliații vor putea să le furnizeze aceste efective, dar – precizează el – trupe europene și nu din colonii. În cazul în care România s-ar decide a se uni cu Grecia, trimiterea acestor trupe nu va mai fi necesară, dar domnul Venizelos nu crede să se poată negocia la București și, în așteptare, să fie precizate de către Aliați intențiile românești; el cere Triplei înțelegeri un răspuns imediat asupra posibilității unui ajutor. Domnul Guillemin este de părere (nr. 442) că, dacă noi vom lăsa să treacă ocazia, care poate ni se oferă, de a vedea Grecia că merge contra Bulgariei aliate cu Germania, va trebui să renunțăm la concursul său pe toată durata războiului [...].

Joi, 23 septembrie

Generalul Bailloud atrage atenția ministrului de Război asupra „consecințelor incalculabile” pentru corpul expediționar care ar putea rezulta din mobilizarea bulgară. (*Din Moudros*, nr. 14). Din București, atașatul nostru militar telegrafiază că situația Rusiei neliniștește elementul civil în România. Singur, anunțul trimiterii unui corp expediționar franco-englez, chiar pe termen îndepărtat, ar da guvernelor grec și român siguranța care le lipsește. Este singurul mijloc de a suplini slăbiciunea influenței rusești. (*Din București*, nr. 448). Guvernul de la Sofia și-a anunțat deputații că o ofensivă germană va avea loc foarte curând împotriva Serbiei, că aceasta va fi zdrobită, iar teritoriile bulgare, care i-au aparținut după Tratatul [de Pace] de la București, îi vor fi smulse. (*Din Sofia*, nr. 509). Domnul Radoslavov²⁴⁷ a adăugat că Bulgaria nu s-ar teme de Grecia sau de România. „Noi avem – a spus el – asigurările cele mai categorice în această privință și suntem siguri da acești doi vecini”. (*Din Sofia*, nr. 510). [...]

Vineri, 24 septembrie

[...] Atașatul nostru militar de la Londra a telegrafiat ieri seară ministrului de Război (nr. 113) că guvernul britanic, trebuind să se pronunțe asupra cererii de ajutor care ne vine de la Niș, a cerut lui Kitchener²⁴⁸ un raport asupra concursului militar pe care Anglia și noi am putea să-l dăm Serbiei, dacă ea ar fi într-adevăr atacată de austro-germani și Bulgaria. Statul Major britanic ia în considerare ipoteza unui atac asupra Serbiei [executat] de 450 000 austro-germani, de întreaga armată bulgară și, eventual, de 100 000 turci. Serbia ar fi susținută de 100 000 de români (restul armatei române păzind frontiera Transilvaniei), de toată armata greacă și de un corp anglo-francez pe care Statul Major englez estimează că trebuie să fie de

²⁴⁷ Vasil Hristov Radoslavov (1854-1929) a fost de două ori prim-ministru al Bulgariei (1886-1887; 1913-1918).

²⁴⁸ Horatio Herbert Kitchener (1850-1916) Mareșal britanic care a luptat în războaiele cu burii. La începutul războiului mondial a fost rechemat în armată și a fost ministru de război. A părăsit cabinetul după înfrângerea de la Gallipoli.

maximum oameni. Kitchener ar dori să știe dacă și calculele Statului nostru Major au ajuns la aceleași rezultate. [...]

Luni, 18 octombrie

[...] Domnul Brătianu a răspuns ministrului Angliei că sprijinul de 300 000 de oameni promis nu era suficient pentru a determina România să iasă, începând de acum, din neutralitate. (*Din București*, nr. 507 și 508).

Marti, 26 octombrie

[...] O impunătoare manifestație, la care au luat parte în jur de 20 000 de persoane, a avut loc la București pentru a cere intrarea în acțiune a României alături de Antanta. Principalii șefi ai opoziției au cerut mobilizarea pentru a salva România de pericolul de care este amenințată de unguri și bulgari. Domnii Take Ionescu și Filipescu au fost primiți astăzi de rege. Ei speră să conducă pe domnul Brătianu la învoială. (*Din București*, nr. 532). [...]

Miercuri, 27 octombrie

[...] Domnul Tittoni mi-a cerut audiență: „Vin, mi-a spus el, din ordinul guvernului meu să vă informez că, după informațiile de la București, trebuie să prindem ocazia, fără cea mai mică întârziere, de a determina România să intre în acțiune. Singurul mod de a obține acest rezultat este concentrarea imediată a trupelor ruse la frontieră, dar de îndată ce aceste forțe au fost pregătite, Rusia ar trebui să spună românilor: „Sunteți dispuși a ne lăsa să trecem și să mergeți cu noi dacă atacăm Bulgaria? Sau preferați, în schimbul sprijinului vostru, să vă ajutăm să intrați în Transilvania?” Dacă Rusia s-ar oferi astfel României, anume să coopereze cu ea pentru realizarea aspirațiilor sale naționale, domnul Brătianu ar fi forțat, în mod categoric, de opinia publică să declare război Austriei. Cum Viviani este încă în funcție îi dezvăluie acest demers și îl determin să prevină guvernul rus în această privință [...]

Sâmbătă, 6 noiembrie

Consiliul [de Miniștri] estimează, pe de altă parte, că munițiile cerute de colonelul Rudeanu pentru România nu trebuie să fie refuzate, dar ele vor fi trimise în Rusia și vor rămâne aici până la un nou ordin. [...]

Marti, 9 noiembrie

[...] Potrivit unei confidențe care întristează, făcută de Diamandy, ministrul României în Rusia, lui Paléologue (*Din Petrograd*, nr. 1331), orice participare a românilor este actualmente exclusă și lucrul cel mai bun pe care l-am putea aștepta este prelungirea neutralității. La rândul său, Brătianu a declarat ministrului Rusiei la București că intervenția României nu ar fi posibilă decât în ziua în care armata rusă din Basarabia ar cuprinde un efectiv de 500 000 de oameni și în care armata franco-engleză din Balcani ar atinge aceeași cifră. (*Din Petrograd*, nr. 1336, *Din București*, nr. 561). [...]

Vineri, 19 noiembrie

Consiliul, în întregul său, m-a rugat să încerc din nou a-l determina pe [Louis] Barthou²⁴⁹ să meargă în România; trimit după el. Îmi obiectează încă doliul său, lungimea absenței, dificultățile de a ajunge. Dar el nu mai opune un refuz categoric. Îmi va da răspuns luni dimineață. [...]

²⁴⁹ *Louis Barthou* (1862-1934), avocat și om politic francez, prim-ministru în perioada martie-decembrie 1913. Ulterior, a deținut numeroase funcții guvernamentale. A fost membru al Academiei Române.

Miercuri, 24 noiembrie

Briand m-a rugat să-l văd pe Georges Leygues²⁵⁰ și să-l determin să meargă în România. Georges Leygues mi-a spus astăzi că n-ar putea să accepte această misiune. Este în dezacord cu guvernul în privința problemelor din Balcani. Ar dori ca efectivul corpului expediționar franco-englez să fie de 300 000 de oameni. Consideră că altminteri este fără rost a încerca să se influențeze România. Nu crede, de altfel, că este posibil a abandona în acest moment președinția Comisiei Afacerilor Externe. [...]

Luni, 29 noiembrie

[...] în România, sesiunea parlamentară s-a deschis ieri dimineața cu ceremonialul obișnuit. (*Din București*, nr. 613). Regele a citit mesajul scurt și banal. Vor fi depuse proiecte de legi care vor avea ca scop să se facă față de evenimentelor și să se răspundă nevoilor armatei. Acest discurs a fost întrerupt de mai multe ori de strigăte precum: „Trăiască războiul! Trăiască regele!” și „Jos cu Ungaria!” După plecarea Suveranului, au avut loc scene violente între parlamentari și ei s-au separat în mijlocul celei mai vii agitații. [...]

Miercuri, 1 decembrie

[...] Joffre²⁵¹ ne-a comunicat confidențial, lui Briand²⁵², lui Gallieni²⁵³ [noul ministru de Război — *n.n.*] și mie, propunerile pe care socotește să le facă comandanților șefi ai armatelor aliate la reuniunea care trebuie să se țină la Chantilly, la 5 decembrie. „Decizia în războiul european nu poate – scria el – să fie obținută decât pe teatrele principale de operații, Franța și Rusia, aș adăuga și Italia pentru a nu șifona susceptibilitățile aliaților noștri. Orientul mediteranean (Peninsula Balcanică, Asia Mică) nu constituie decât un teatru secundar. Pe ele o parte, noi nu putem să atingem aici adversarii noștri în operele lor vii, este vorba de armatele lor principale și teritoriile lor. Pe de altă parte, noi nu dispunem nici de resurse în oameni, nici de mijloace de transport necesare pentru a duce mai departe războiul cu efective mari, într-un teren dificil, cu o linie de comunicație maritimă. De altfel, germanii n-au întreprins manevrele lor în Orient decât cu ajutorul unui nou colaborator: Bulgaria. În ceea ce ne privește, acest teatru de război nu ar fi putut să fie utilizat pentru mari ofensive decât dacă noi am fi putut să facem să intre – în egală măsură – în liniile noastre noi aliați (Grecia și România), acționând în legătură cu armata sârbă, înainte de înfrângerea acesteia. Chiar în aceste condiții, n-ar fi putut să fie obținut un rezultat important decât în cazul în care operațiile noastre pe acest teatru ar fi sprijinit o acțiune a trupelor ruse în Galiția. [...]

Duminică, 12 decembrie

Suntem înștiințați „dintr-o sursă secretă și sigură” sau, altfel spus, printr-un „verde”, că domnul Fasciotti, ministrul Italiei la București, a telegrafiat guvernului său că un general ro-

²⁵⁰ *Georges Leygues* (1857-1933), politician francez ce a deținut funcția de prim ministru al Franței în perioada 1920-1921.

²⁵¹ *Joseph J.C. Joffre* (1852-1931), general și mareșal al Franței. A fost numit șef al Marelui Stat Major în 1911, el fiind responsabil cu pregătirea de război a Franței. Îi revine meritul de fi oprit ofensiva germană, prin bătălia de la Marna, din prima parte a lunii septembrie 1914. Un an mai târziu a primit comanda supremă a tuturor armatelor franceze A rămas în funcție până la 13 decembrie 1916, când a fost înlocuit de generalul Robert Nivelle. În 1917, Joffre a devenit președintele Consiliului de Război al Aliaților.

²⁵² *Aristide Briand* (1862-1932), om politic francez, în mai multe rânduri prim-ministru al Franței. În 1926 a primit premiul Nobel pentru pace.

²⁵³ *Joseph Gallieni* (1849-1916), general francez, mareșal postmortem (1921). În octombrie 1915 a fost numit ministru de război.

mân era însărcinat să ducă regelui Victor Emanuel²⁵⁴ o scrisoare particulară a regelui Ferdinand al României. Acesta explică că ține să fie un rege național, că ar dori, în ciuda legăturilor de familie, să faciliteze realizarea aspirațiilor românești, dar că România este stânjenită de situația sa geografică și nu trebuie să se angajeze decât cu aliații de bună credință. Regele Ferdinand ar dori să știe ce ajutor ar putea, dacă e cazul, să-i dea Italia. Într-un cuvânt, el deschise o discuție. Domnul Fasciotti întreabă, pe bună dreptate, dacă la Roma se încurajează acest demers. [...]

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, p. 310-320]

93. 1915. Extras din memoriile feldmareșalului William Robert Robertson²⁵⁵ referitoare la perspectivele intrării României în război de partea Antantei

Când, spre sfârșitul verii anului 1915, Puterile Centrale s-au găsit în Vest cu efective inferioare față de adversarii lor și, în același timp, cu forțe insuficiente pentru a desăvârși victoria totală în Est, ele au căutat, în mod firesc, în toate părțile un mijloc pentru a-și putea spori forța ofensivă relativă pe unul din cele două fronturi principale. Erau trei modalități de a-1 realiza:

1. Nимicirea unor anumite părți din forțele Antantei expuse unei înfrângerii.
2. A determina Antanta să-și transfere trupe de pe teatrele [de operații] principale pe cele secundare.
3. Sporirea propriilor lor forțe.

Aceste trei obiective au fost atinse prin campania din Balcani: Serbia a fost zdrobită; zece divizii anglo-franceze, din care jumătate proveneau din Franța, au fost trimise în Balcani și Bulgaria s-a alăturat Puterilor Centrale.

Exista încă o șansă: ca România și Grecia să urmeze exemplul Bulgariei. Cea dintâi avea tăiate toate comunicațiile cu Marea Britanie și Franța, cu excepția celei prin Rusia, și era condusă de un principe de origine germană. Regele Greciei putea, la rândul lui, să fie influențat de soția sa de origine germană.

Dacă aceste două țări urmau exemplul Bulgariei, forțele Puterilor Centrale creșteau cu circa șaiszeci de divizii, ceea ce ar fi constituit o întărire foarte apreciabilă, cel puțin din punct de vedere numeric. Este adevărat, era prea puțin probabil ca acestea să poată fi utilizate pe frontul occidental sau să devină suficient de mobile pentru a le face să avanseze pe frontul oriental, dar ele ar fi putut să servească la „oprirea unor considerabile forțe rusești în partea sudică a frontului occidental. Vreo treizeci sau patruzeci de divizii germane ar fi devenit, astfel, disponibile pentru o ofensivă în Nord sau încă pentru a contribui la obținerea unei victorii decisive în Vest”.

Astfel ne apăreau, la acea epocă, deducțiile raționale pe care le puteam extrage din recente operații ale inamicului în Balcani. [...]

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, p. 328-329].

²⁵⁴ *Victor Emmanuel al III-lea* (1869-1947), rege al Italiei (1900-1946).

²⁵⁵ *William Robert Robertson* (1860-1933), mareșal britanic, șef al armatei în perioada 1916-1918.

Capitolul II

SITUAȚIA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA, BANAT, BUCOVINA ȘI BASARABIA

Introducere

Dacă statul român (Vechiul Regat) a ales să rămână în afara conflictului, românii din monarhia dualistă (Transilvania, Banat, Bucovina) și cei din Basarabia, aflați în componența Imperiului rus, au fost supuși din prima clipă obligațiilor militare, luând parte la confruntări.

Ei au manifestat disponibilitate și au răspuns cu promptitudine ordinelor de chemare, neșemnalându-se disfuncții grave nici la nord de Carpați, nici la est de Prut. Modul de comportare a românilor la mobilizare a reprezentat, de pildă, pentru autoritățile maghiare o surpriză¹. Ele nu se așteptau la o asemenea reacție, mai ales că decenii în șir practicaseră o dură politică de deznaționalizare.

Armata austro-ungară avea o structură foarte complexă, cu un caracter multinațional². Existau trei regimente exclusiv românești (30, 63 și 64), zece regimente cu o componentă românească mai mare de 50%, la care se adăugau un regiment româno-german, regimentul 21 (majoritari români), unul sloveno-român (regimentul nr. 17) și unul sârbo-româno-german (regimentul nr. 301, unde românii reprezentau peste 50%)³. Desigur, tineri români au fost încadrați și în alte regimente ale armatei austro-ungare.

Capacitatea combativă a acesteia nu era foarte ridicată, una din cele mai dificile probleme fiind cea lingvistică. Erich Ludendorff, în memoriile sale, descrie această situație bizară. Cu ocazia unei plimbări printr-o regiune împădurită a întâlnit o santinelă „Îmi dădu o parolă într-o limbă străină, nu mai știu care. Chiar și ofițerii austriaci cari mă întovărășeau nu putură să-i înțeleagă. Din acest incident putui să-mi dau seama cu cel fel de dificultăți avea de luptat această armată. Și aceste dificultăți erau și mai agravate prin faptul că regimentele erau împesțirite cu prea multe naționalități, căutând să evite alcătuirii omogene”⁴. După opinia lui Ludendorff, unitățile omogene aveau tendința să dezerteze la inamic, el nominalizându-i pe cehi și pe români.

¹ Ioan I. Șerban, *Românii în armata austro-ungară în anii primului război mondial*, în „Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, 2-3 (1998-1999), pag. 203; Liviu Maior, *Românii în Armata habsburgică. Soldați și ofițeri uitați*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 171.

² Detalii în *Austro-Ungaria's Last War, 1914-1918*, edited by Austrian Federal Ministry of the Army and War Archive, edited by Eduard Czegka, Maximilien Houen, Rudolf Kiszling, Victor Meduna -Riedburg, Eduard Steinitz and Ernest Wisshaupt, translated by Stan Hanna, *vol I (1914) Outbreak of War to the outcome of the battle of Limanowa-Lapanow*, Publisher of Military Sciences Releases, Vienna, 1930, p. 26-123.

³ Liviu Maior, *op.cit.*, p. 179.

⁴ *Memoriile generalului Ludendorff despre războiul Mondial și prăbușirea Germaniei*, Editura „Răspândirea Culturii”, București, 1919, p. 134-135.

Cât privește pe aceștia din urmă, cercetările istoricilor români nu confirmă decât în mică măsură observația lui Ludendorff. Militarii români, al căror număr din unitățile combatante, la începutul ostilităților, s-a ridicat la 72 000, au luat parte la luptele de pe frontul de est și pe cel balcanic, unde armata austro-ungară a înregistrat o serie de înfrângeri în fața armatelor ruse și sârbe. Acestea nu au avut drept cauză principală atitudinea militarilor români. Ofițerii și soldații români și-au făcut datoria pe câmpul de luptă, lucru remarcat de autoritățile militare⁵. Numărul dezertărilor din rândul militarilor români a fost relativ redus, de 6 700 de persoane în anul 1914⁶.

Înfrângerile de front, dintre care cea de la Lemberg a fost greu resimțită, moartea regelui Carol, încheierea acordului secret cu Rusia, de care diplomația austro-ungară a avut indicii, au zdruncinat încrederea Centralilor în posibilitatea câștigării României de partea sa. Mai mult, a persistat teama că România va intra în conflict alături de Antantă, astfel că liderii politici austro-ungari și germani au luat în calcul chiar varianta unui atac al armatei române.⁷

Acest lucru s-a răsfânt și asupra politicii autorităților austro-ungare față de românii din monarhia dualistă. S-a vorbit insistent la Viena, Budapesta, Berlin, dar și la București, despre necesitatea acordării unor drepturi, ca recompensă pentru loialitatea dinastică arătată până atunci. De pildă, la 30 octombrie/12 noiembrie 1914, arhiducele Friedrich transmitea contelei Berchtold cererea feldmareșalului Hindenburg de a se acorda românilor din Transilvania drepturile cerute. „Recomand cu supunere și insistent, se menționa în document, să determinați guvernul ungar să acorde românilor din Ungaria reformele și favorizările cerute de ei și să interveniți spre a se promite României dobândirea unui teritoriu rus”⁸.

Aceasta era una din modalitățile de menținere a devotamentului românilor față de monarhia dualistă și de atragere a statului român de partea Puterilor Centrale. Dar, contele István Tisza, în pofida presiunilor Berlinului (în special) și ale Vienei, amâna momentul acordării concesiilor, motivând că nu sunt întrunite condițiile pentru acest lucru.

Evident, starea de spirit a românilor se deteriora, deși nici în armată și nici în societate nu erau agitații la începutul anului 1915. Într-un raport privind starea de spirit, solicitat de comandamentul militar din Sibiu, se menționa că, „în cazul unei intervenții a armatei române, trebuie să ținem cont, în modul cel mai serios, nu numai de o răscoală a populației, chiar și de ofițerii și soldații români din armată care, dacă vor putea, se vor întoarce împotriva noastră. În sânul populației, mai ales în rândul intelectualității, există dorința puternică pentru o Românie Mare și dacă invazia se va produce, orice român, fără excepție, ar intra în slujba acestui ideal”⁹.

La începutul anului 1915, au existat momente de tensiune, Austro-Ungaria concentrând forțe militare în Transilvania. Acest fapt a determinat ca Marele Stat Major român să ia măsuri preventive, mobilizând zece regimente de infanterie, trei regimente de vânători și alte unități de diferite arme. Pe parcursul anului 1915, tensiunea dintre România și Austro-Ungaria a persistat, motivul principal fiind refuzul guvernului român de a da curs propunerii de a se alătura

⁵ Radu Andreica, Cătălin Horotan, Hajnal Pállukács Anamaria Pop, *Regimentul 51 infanterie Cluj*, „Revista de Istorie Militară”, nr.1-2, 2014; Pentru o imagine a frontului și a tratamentului militasrilor români din armata K.u.K a se vedea Octavian C Tăslăoanu, *Trei luni pe câmpul de luptă. Ziarul unui român, ofițer în armata austro-ungară care a luat parte cu glotășii români din Ardeal la luptele din Galiția*, ediția a II-a revăzută și întregită, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București, 1915; *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, au colaborat Mihaela Bedecan și Ionela Moscovici, Presa Universitară Clujeană, 2012.

⁶ Liviu Maior, *op. cit.*, p. 183.

⁷ *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 512-520.

⁸ *Ibidem*, p. 544.

⁹ *Ibidem*, p. 565.

Puterilor Centrale în contextul victoriilor acestora pe frontul oriental, precum și temerii că statul român ar putea intra în conflict de partea Antantei.

În acest context, guvernul de la Budapesta nu a făcut pasul decisiv pentru acordarea drepturilor românilor din Transilvania, solicitate decenii în șir. Într-un interviu acordat de Alexandru Vaida-Voievod, unul dintre cei mai importanți lideri ai românilor de peste munți, unui reprezentat al al Cartierul general german, explica politica lui István Tisza referitor la această problemă. Încă de la începutul războiului, afirma Vaida, contele Tisza a manevrat astfel încât nu numai să nu înlesnească alăturarea României [la Tripla Alianță - n.n.], ci să o zădărnicească cu mare abilitate. El speră cu ajutorul armatei germane, nu numai să salveze integritatea teritorială a Ungariei, ci totodată, să-ți poată asigura și pentru viitor exercitarea dominației coercitive maghiare¹⁰.

Vaida menționa faptul că românii și-au făcut datoria ca soldați, în momentul acordării interviului (aprilie 1915) fiind înrolați în armata austro-ungară între 200 000-300 000 de soldați și ofițeri români, lucru dovedit și de faptul că în acele zile Regimentul de infanterie nr. 50 din Alba-Iulia, de naționalitate română, singurul din monarhie care purta pe drapelul regimentului medalia de aur, a fost decorat de către împăratul Wilhelm al II-lea pentru contribuția sa pe frontul oriental cu un drapel pe care era fixată „Crucea de Fier”.

Neutralitatea prelungită a României a creat nemulțumiri printre fruntașii românilor, care aveau dificultăți în activitatea lor. Ei erau atent urmăriți și nu de puține ori erau acuzați că nutresc sentimente pan românești. Comitele de Făgăraș aducea la cunoștința contelui Tisza, la 15 mai 1915, că starea de spirit a românilor din din comitat nu era îngrijorătoare, dar în rândurile intelectualității exista o atmosferă de așteptare, evidențiată prin adunări secrete și șușoteală¹¹.

Urmăriți cu atenție erau și militarii și ofițerii români din armata austro-ungară. Într-o dare de seamă din anul 1915, erau trecute în revistă o serie de manifestări ale militarilor de naționalitate română, cu un caracter românesc și antimaghiar. „Rus Pompei și Kapolna Silvius, aspiranți cadeți, se menționa în document, au declarat că în acest război cu România, ei n-ar putea să lupte împotriva fraților lor de același sânge”¹².

Între exemplele ce figurau în darea de seamă era și cel al cadeților Țigănete Dumitru, Kapolna Sivius, Spodariu Otto și Rus Pompei, sergentul voluntar Bodiu, fruntașul militar Leon Moldovan, medicii militari Juga și dr. Mihai Victor care „au pus într-un restaurant pe lăutari să cânte «Deșteaptă-te, Române!» și cu această ocazie toți s-au sculat în picioare, în timp ce la «Gott erhalte» (imnul austriac) au rămas toți pe scaun”¹³.

La fel s-au aflat sub o strictă observație și subofițerii și ofițerii români care manifestau față de subordonații lor români înțelegere și îngăduință nemotivate.

Deși armata austro-ungară și-a păstrat coeziunea, numărul militarilor români care au ales să dezerteze în anul 1915, a fost mai mare ca în anul precedent, ridicându-se la 26 200 de persoane¹⁴. Era o expresie a erodării loialismului dinastic, a prelungirii războiului, dar și al neutralității României.

În același timp, autoritățile austro-ungare au urmărit cu atenție manifestările românilor ardeleni retrași în România, ele apreciind că activitatea acestora reprezintă o amenințare la adresa monarhiei dualiste.

Bucovina a avut o situație aparte. Din momentul anexării ei, în 1775, ea a fost sub controlul Curții din Viena, situație care s-a menținut și după crearea dualismului austro-ungar. Spre

¹⁰ *Ibidem*, p. 598.

¹¹ *Ibidem*, p. 601.

¹² *Ibidem*, p. 684.

¹³ *Ibidem*, p. 685.

¹⁴ Liviu Maior, *op. cit.*, p. 183.

deosebire de Transilvania, Bucovina a fost teatrul de război ea suportând succesiv ocupațiile rusești cu cele ale habsburgilor¹⁵.

De menționat că autoritățile habsburgice, sprijinite de unii fruntași bucovineni, cum ar fi Aurel Onciul – ce se va opune unirii Bucovinei cu României în noiembrie 1918 –, au organizat, în noiembrie 1914, o legiune de voluntari ce a cuprins circa 1 500 de persoane. La adunarea din 22 noiembrie 1914, care a constituit momentul de începere a acestei chestiuni, s-a trimis o telegramă regelui Ferdinand prin care îi cerea să nu trimită oastea românească împotriva Austriei și să nu se verse „sânge românesc”.

Prin această inițiativă, Habsburgii au urmărit un dublu scop: să se demonstreze că Austria stăpânește popoare mulțumite; să îndemne România să intre în război alături de monarhia dualistă¹⁶. Dotarea cu totul precară și lipsa de instrucție au făcut din „voluntarii” români o pradă ușoară în fața trupelor ruse.

În ianuarie 1915, provincia a fost ocupată din nou, de armata austro-ungară, care a rămas aici mai bine de un an de zile până la ofensiva lui Brusilov, din iunie 1916.

Basarabia

Românii din Basarabia au fost mobilizați și au participat din prima clipă la operațiile armatei ruse. Ca și în cazul Transilvaniei, Banatului și Bucovinei, ei au răspuns la apelul autorităților ruse neînregistrându-se defecțiuni majore. Imperiu multinațional, cel rus nu s-a confruntat cu o problemă lingvistică, toți militarii utilizând limba rusă. După unele cercetări, numărul militarilor români în armata rusă s-a ridicat în cursul anilor 1914-1917 la circa 300 000¹⁷. Basarabia a dat armatei ruse efectivul a trei divizii de infanterie, care au fost permanent completate cu resursele provinciei.

Campania din anul 1914 a fost pentru armata rusă una cu rezultate contradictorii, ea raportând atât victorii, cum ar fi cea de la Lemberg, cât și înfrângeri usturătoare (Lacurile Mazurieni, Tannenberg). Pentru anul 1915, Stavka și-a propus drept scop fundamental declanșarea unei ofensive strategice de amploare care să cucerească în prima instanță Prusia orientală și apoi să ajungă la Berlin.

Dar, așa cum se cunoaște, evoluțiile au fost total diferite, armata rusă înregistrând în vara anului 1915, insuccese grave. În confruntările din această perioadă au fost implicați și ostași provenind din Basarabia, mulți dintre ei comportându-se exemplar pe câmpul de luptă. În cercetările istoricilor de peste Prut sunt menționate numeroase cazuri de acest gen¹⁸.

În ansamblu, românii din Transilvania, Banat, Bucovina, Maramureș, Basarabia și-au făcut datoria pe câmpul de luptă, deși mulți dintre ei trăiau o dramă sufletească, fiind marcați de conflictul dintre jurământul depus autorităților statului în care trăiau și conștiința lor de români.

Mai relevăm și faptul că atitudinea și conduita militarilor români din provinciile aflate sub dominație străină, a tuturor locuitorilor din aceste ținuturi, au fost urmărită cu atenție de opinia publică, iar documentele incluse în volum stau mărturie ale acestei preocupări.

Pentru românii din afara granițelor țării, 1915 a fost un an foarte dificil care le-a pus la grea încercare capacitatea de rezistență. Din păcate, nu avea să fie și ultimul an de război, zeul Marte fiind, în continuare, neîndurător.

¹⁵ Detalii în Teodor Bălan, *Bucovina în războiul mondial*, Extras din „Codrul Cosminului”, VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1929.

¹⁶ *Ibidem*, p. 26.

¹⁷ Anatol Leșcu, *Românii basarabeni în istoria militară a Rusiei. De la războaiele din Caucaz la Războiul Civil*, Editura Militară, București, 2009, p. 143.

¹⁸ *Ibidem*, p. 122-126.

DOCUMENTE

1. 9/[22] ianuarie 1915, București. Articol publicat de ziarul „Universul” privind situația din Bucovina

Situația în Bucovina – Ancheta noastră la frontieră –

Dorohoi, 6 ianuarie

Mânat de dorința ca să redau cititorilor *Universului* adevărata situațiune din Bucovina, am vizitat eri după amiază câteva localități de la frontiera bucovineană, unde am cules impresii bogate și am aflat fapte foarte importante.

În prima linie m-am interesat de viața Cernăuților. Capitala Bucovinei, din care viața până mai eri părea că dispăruse, a început să se animeze din nou. Toți acei cari acum o lună părăsiseră Cernăuții și se refugiaseră la Siret, Rădăuți, Suceava, Câmpulung etc. În urma ocupațiunei acestor orașe de către ruși, s-au înapoiat în capitala Bucovinei. La anumite ore din zi mișcarea pe străzi este destul de mare și un moment ai impresia că Cernăuții este acelaș de acum un an-doi și că asupra sa nu s-a abătut furtuna care, orice s-ar zice, a operat schimbări radicale în viața sa de toate zilele.

Primarul Cernăuților, dr. Bocancea și ajutorul său dr. Hoștiuc au luat toate măsurile impuse de împrejurările grele prin care trece orașul pentru a veni cât mai mult în ajutorul populației sale, literalmente sărăcită. Așa s-au deschis în oraș depozite unde se vând pe prețuri efitine făină și alte articole și alimente aduse din Rusia.

Românii, în special, sunt tratați în mod curtenitor. Orice cerere formulată de ei este satisfăcută de autoritățile rusești cu o grabă plină de atențiune. Se știe că la palatul național s-a deschis de câțva timp primul restaurant român, sub privegherea cunoscutului luptător român Livescu. S-a dat în mod excepțional autorizațiune conducătorului acestui restaurant român ca o orchestră să cânte și să delecteze pe consumatori ca în timpuri normale.

Primarul Bocancea a însărcinat pe șeful poliției Cernăuților, Tonioni, ca să inventarieze mărfurile aflate în toate magazinele părăsite de patroni, magazine cari urmează să fie deschise în curând. Se vor instala ca vânzători funcționari de ai administrației cari vor vinde mărfurile cu prețurile ce se vor stabili de primărie și o parte din suma rezultată din vânzare va fi vărsată comunei.

*

În toate localitățile bucovinene ocupate de ruși, primul lucru ce-l fac cuceritorii este ca să introducă organizația. Se numesc primari oameni cu vază din localitățile respective. Pretutindenii sunt preferați românii. Prefecții și guvernatorii, instalați imediat, caută pretutindenii să introneze un regim de libertate și egalitate pentru toată lumea. Ororile și excesele, comise în primele zile de ocupațiune de către cazaci, încetează ca prin farmec.

Guvernatorul general al Bucovinei, Evreinov¹⁹, pe lângă care a fost atașat contele Muraviev, depune o mare activitate pentru organizarea administrativă a întregii Bucovine, azi în mâinile rușilor.

Acela însă care conduce și dirijează întreg aparatul administrativ este Gerowski, om de o energie extraordinară. În Cernăuți se găsește actualmente foarte puțină armată rusească, iar ofițeri nu sunt aproape de loc. Se știe că mai toate forțele rusești au fost trimise în Carpați, spre Ungaria.

Multe personalități marcante din țara noastră au vizitat în timpul din urmă și continuă să viziteze Cernăuți. În ultimele zile a fost la Cernăuți d-l D. P. Moruzzi, fost prefect al Capitalei, care a avut acolo lungi întrevederi cu d-nii Evreinov, Muraviev și Gerowski.

*

Intrările și plecările din Cernăuți sunt riguros supravegiate.

Spre a părăsi capitala Bucovinei trebuie să te înarmezi negreșit cu un bilet de voe emanat de la guvernator, iar ca să poți intra în România, ești ținut să vizezi biletul la consulatul general român din Cernăuți, ale cărui interese le girează astăzi d-l G. Gallin, în absența d-lui consul Georgescu.

La vama austriacă Țureni, corespunzătoare cu punctul nostru de frontieră Mamornița e instalat de mai mult timp, ca șef al polițiilor de frontieră, căpitanul rus Const. Mihailovici Lazaroff.

Acest ostaș rus, care a arătat minuni de vitejie în războiul ruso-japonez și s-a distins la memorabilul asediu de la Port-Arthur, are corpul plin de răni și poartă cu mândrie pe piept decorațiile conferite de țar. Poliția rusească de frontieră exercită un control riguros asupra tuturor acelor cari vin în Bucovina sau cari părăsesc această provincie.

[„Universul”, 9 ianuarie 1915]

2. 9/[22] ianuarie 1915, București. Articolul *Distrugerea unei legende* al lui Ioan Grecu, apărut în ziarul „Adevărul”

Distrugerea unei legende De Ion Grecu

”Das sind meine braven Rumanen”

Mîna fanaticului sîrb care, în ziua de 15/28 Iunie 1914, a tras două focuri fatale de revolver asupra automobilului în care moștenitorul tronului hasburgic grăbia să viziteze un bolnav, rănit într-un atentat premergător, - a distrus înainte de deslegarea ei, o enigmă care interesa milioane de cetățeni.

Cine ar putea spune, fără a greși, ce ar fi adus deslegarea acestei enigme? Bărbat în floarea vîrstei, care dase o mare probă de energie, izbutind să ia ca soție o femeie dintre supuși săi (el simția că hasburgii au nevoie și de o înviorare a sîngelui) a știut să trezească în milioanele cetățenilor monarhiei hasburgice credință, nădejde și temeri, la a căror temelie n-a fost nimic pozitiv, ci numai zvonuri și legende necontrolabile.

¹⁹ *Serghei Dmitrievici Evreinov* (1869-1931) Om politic rus, care a fost vice - guvernator al Basarabiei numit la 9 ianuarie 1914. În această calitate s-a preocupat de construcția la Chișinău a statuii țarului Alexandru I. După izbucnirea războiului a intrat în subordinea Frontului de sud-vest și a fost în anii, în timpul ocupațiilor rusești (1914-1915), guvernator interimar al Bucovinei și al orașului Przemysl. Ulterior a îndeplinit aceeași funcție în guberniile Samara și Iaroslav.

Unii spuneau că arhiducele Francisc Ferdinand este om al bisericii catolice – fără ca el să fi făcut cândva vre-o faptă sau vre-o declarație care să sprijinească această afirmație; alții spuneau că este un bărbat pătruns de necesitatea introducerii unor reforme liberale, democratice – fără ca el să fi făcut vre-o faptă sau declarație care să sprijinească această afirmație; și iarăși alții spuneau că este un neîmpăcat dușman al oligarhiei ungurești și prieten al națiunilor asuprite – fără să fi făcut vre-o faptă sau declarație care să sprijinească această afirmație

A discuta azi dacă deslegarea acestei enigme austro-ungare ar fi fost o mare deziluzie sau confirmarea nădejdilor și temerilor, ar fi o discuție academică. Habsburgii întotdeauna au desmințit nădejdlile puse în el și, poate, nici arhiducele Francisc Ferdinand n-ar fi alcătuit o excepție. Cel puțin în ce privește Româniile de peste Munți, poate nici domnia lui n-ar fi însemnat o eră nouă sau, poate, Româniile de peste Munți în presupusul lor prieten de eri, au pierdut pe probabilul dușman de mâine.

Nădejdlile românești de dincolo s-au întemeiat și ele numai pe o legendă, pe acele preținse cuvinte de laudă ce le-ar fi rostit odată la adresa Românilor: „Das sind meine braven Romanen”. („Aceștia sînt bravii Români”), cuvinte de laudă cu cari s-au țesut atîtea vise și cari au dat importanță atîtor oameni. Cuvinte de laudă, însă, *pe cari nici odată nu le-a rostit*.

În luptele Românilor de dincolo erau, însă, epoci, în cari astfel de legende erau o necesitate fatală, pentru a veni într-ajutorul puterii de rezistență a luptătorilor. Și când era nevoie de legendă, se făuria legenda, cum a făurit și scriitorul acestor rînduri legenda de sus, pe care tot el o distruge acum.

*

După alegerile din 1901 pentru Camera deputaților, neînsemnata, pînă atunci, fracțiune opoziționistă Kossuthistă ajunsese să aibă aproape 100 de membri deputați și începuse cea mai violentă campanie de răsturnare a guvernului Szell pe chestiunea militară: comanda ungurească în armata din Ungaria. Opoziția era sprijinită de consiliile județene cari în marea lor majoritate, luaseră atitudine, declarat ostile, nu numai guvernului ci și dinastiei. În toiu acestor lupte, în vara anului 1903 vine, ca reprezentant al împăratului, moștenitorul de tron arhiducele Francisc Ferdinand să conducă marile manevre împărătești din jurul Lipovei (județul Timișului).

În presă și societatea ungurească a început numai decît o campanie împotriva moștenitorului de tron, publicîndu-se apeluri patriotice în cari cetățenii erau provocați să nu-i facă moștenitorului de tron nici o primire, să nu-l întîmpine la gări, să nu-l salute. Administrațiile județelor prin cari avea să treacă moștenitorul daseră și ele ordin funcționarilor să oprească poporul de la orice manifestări de simpatie. Arhiducelui Francisc Ferdinand și, el prin, împăratului, trebuia să se dea să înțeleagă că *întreaga țară aprobă obstrucția Kossuthistă și vrea comanda ungurească*.

Interesele romînilor erau potrivnice acestui boicot. Comanda ungurească ar fi însemnat un nou mijloc, poate cel mai primejdios mijloc de maghiarizare. Ziarele romînești, în frunte cu ziarul romînesc de la Arad, au publicat, prin urmare, și ele apeluri, însemnând poporul romînesc să iasă întru întîmpinarea celui care vine „în numele împăratului”. Redactorii ziarului din Arad au umblat zile întregi prin comunele romînești pe unde avea să treacă trenul arhiducelui, pentru a organiza o manifestație cît mai răsunătoare.

Și – pe unde a trecut Arhiducele Francisc Ferdinand pînă la Lipova - din șanțuri, din semănături apăreau sute și mii de romîni, îmbrăcați de sărbătoare, aclamîndu-l cu urale entuziaste. În gara de la Lipova, penultima stațiune cu trenul, întru întîmpinarea Arhiducelui venise numai prefectul județului și cei doi preoți locali, - încolo, afară de cîțiva gazetari, nimeni. Intrarea în gară era oprită. În comună vreo 300 de romîni așteptau sosirea trenului și cînd să sosească, au trecut într-un avînt peste barieră ajungînd să acopere peronul.

Primirea rece. Cîteva cuvinte din partea prefectului, cîteva cuvinte de răspuns din partea Arhiducelui și nici o aclamație, nici un „eljen”. În momentul cînd să se pună trenul din nou în mișcare, cele vreo 300 de Romîni izbucnesc în urale puternice, pe cari le repetă cei rămași în afară de gară, de-alungul liniei. Arhiducele Francisc Ferdinand se oprește un moment pe scara vagonului, apoi urcă înainte, fără a face vreun gest, se îndreaptă spre asistență, salută rece – și nu zice nici un cuvînt.

Românilor le trebuia, însă, un cuvînt de aprobare, un cuvînt de mîngîiere și îmbărbătare.. Și atunci am făurit în redacție legenda ce-o distrug acum: atunci am publicat în ziar cuvintele pe cari nu le-a rostit, pe cari, însă, *ar fi putut* să le rostească, pe cari *ar fi trebuit să le rostească*: „Das sind meine braven Rumanen”. – „Aceștia sînt bravii mei Romîni”.

*

Nu, nici acest Hasburg, nici ceilalți Hasburgi n-au dat dovadă de recunoștință față de cre-dinciosul popor romînesc de peste munți. Unul singur a fost măcar *sincer*, Arhiducele Albrecht, care a răspuns generalului romîn Doda, cînd acesta se plîngea că Romîni sunt asupriți și nimeni de la Viena nu vrea să le vină întru-ajutor, - „Macht eüch gefährlich” – „Faceti-vă primejdioși”!

Acum nici de aceasta nu mai e nevoie. Hasburgii sunt ai trecutului.

Ion Greco

[„Adevărul”, vineri 9 ianuarie 1915]

3. [15]/28 ianuarie 1915, Brașov, Articol din „Gazeta Transilvaniei” privind atitudinea României în războiul mondial

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA POLIȚIEI
ȘI SIGURANȚEI GENERALE

Ziarul „Gazeta Transilvaniei” din
28 ianuarie 1915

Atitudinea României²⁰

Chestiunea atitudinii României se discută în toate părțile. Chemați și nechemăți, presă și guverne se întrebă ce va face România, ce rol va juca această țară în conflictul care a încins Europa.

De ce acest interes deosebit? Răspunsul e simplu. România este astăzi, în special în mijlocul acestui conflict, un factor care atîrnă greu în cumpăna formațiunilor statelor actuale. Armata ei bine pregătită, conștientă, oțelită și plină de entuziasm e considerată ca una dintre cele mai de seamă armate. E deci de sine înțeles că intervenția acestei armate în conflagrația actuală, oricât de estinse sunt cadrele ei, într-o parte sau în alta, ar fi hotărâtoare.

Nu trebuie să ne mirăm deci de loc, dacă cei interesați fac toate încercările ca să ademenească România de partea lor. Cum însă ea își dă perfect seama de importanța ce reprezintă, e natural că atitudinea ce o deține astăzi, sau pe care o va lua în viitor, va trebui mai întîi de toate să fie în conformitate cu interesele ei specifice. Stat cu cadre reduse, care în vreme de pace nu reprezintă forța necesară pentru a-și impune voința în toate împrejurările, România înțelege că profitând de conflagrația actuală și de proporțiile largi ale importanței pe care i-o dă această

²⁰ Dăm loc acestui articol provenit dintr-un izvor competent (n.a.).

conflagrație să-și întindă acele cadre pentru ca și în vreme de pace să fie un stat, volnic de a-și impune voința, de a-și apăra interesele și de a fi un stâlp puternic al civilizației omenești.

Iar de această menire, de acest ideal sunt conștienți, trebuie să fie, toți factorii cari dețin în aceste vremuri istorice destinele tânărului regat în mâinile lor. O solidaritate deplină îi stăpânește pe toți și e numai o calomnie când se spune că în cercurile diriguitoare ale politicii românești ar domni vre-o desorientare. Guvernul e în conștiința voinței colective a țării, iar țara și armata ei sunt perfect în conștiința și sufletul guvernului. Și drept întrupare a chintesenței acestei solidarități inspiratoare de neînvinselor forțe este mai presus de toate cel dintâi cetățean al țării românești: regele Ferdinand I.

Va intra, ori nu va intra? Va rămânea România neutrală până la sfârșit sau va intra în acțiune? Și dacă se va arunca și ea în vârtejul de flăcări care a încins astăzi Europa, de partea cui va fi? Iată întrebările cari trec din gură în gură, cari ne par că ușurează pe unii și cari apasă cu o greutate de plumb pe sufletul altora.

De unde însă aceste întrebări enigmatice frământă atâta pe unii, ele nu dau nimic de gândit factorilor cari cârmuesc astăzi statul român. Atitudinea României nu atârnă de cât de o singură chestiune: *interesele ei*. Vor fi respectate aceste interese, intervenția ei nu se discută, vor fi atinse, ea și le va apăra. Iată întreaga chestiune deplin luminată din două vorbe. Tot ce se discută în afară de aceste linii sunt vorbe de prisos, caroi nu pot decât rezultatul firesc al enervării o revarsă războiului.

Logica de fer că orice stat și orice națiune trebuie să-și apere și vegheze asupra intereselor sale specifice nu se va desminți nici în ce privește statul și națiunea română oricât de uriașe sunt proporțiile marelui conflict european. Ba dimpotrivă tocmai largimea acestor proporții ușurează Statului și națiunii române apărarea și salvarea acelor interese. Contribuie la această apariție îmbucurătoare și faptul care până eri făcea una din cauzele marelui îngrijorări, care preocupa pe bărbații români, acest fapt e poziția geografică a țării românești. Așezată între două împărății puternice, monarhia noastră și imperiul rusesc, ea poate să devie într-un moment dat, când interesele ei ar pretinde-o, cu toată proporția restrânsă a hotarelor sale, arbitra situației. Ea are doar 600.000 de ostași perfect echipați, bine pregătiți ca înfățișare, superioară ca suflet, conștienți de datoria lor și încălziți de o credință și disciplină indestructibilă.

Repet însă, aceasta nu se va întâmpla decât când o va reclama apărarea și salvarea intereselor sale. Or, asta e însăși atitudinea actuală a statului român.

[S.A.N.I.C., fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 326/1915, f.208]

4. 23 ianuarie/[3 februarie] 1915, București. Articolul nesemnat „Soarta românilor bucovineni”, publicat în ziarul „Universul”

Soarta românilor bucovineni

Din Bucovina sosesc știri alarmante despre purtarea brutală a soldaților ruși și îndeosebi a cazacilor față de populația ținuturilor cucerite.

Cazacii se dedau la prădăciuni necruțând nici cinstea locuitorilor. De altă parte, toată lumea își aduce aminte de atrocitățile săvârșite acum două luni de unguri și de austriaci asupra românilor din Bucovina la reocuparea de către ei a Cernăuților. Frații noștri au fost maltratați la modul cel mai sălbatic, schingiuiți, încălțați de lanțuri, aruncați în temnițe și chiar spânzurați în numeroasele spânzurători înălțate în diferitele puncte ale Bucovinei de autoritățile austriace.

Mulți din frații noștri au fost siliți să ia toiagul pribegiei și și-au părăsit căminurile fugind prin păduri străbătând munții numai ca să-și scape viața. Cruzimilor ungurești urmează acum cele căzăcești. Și nu se știe ce s-ar întâmpla mâine, dacă cumva, printr-o schimbare a soartei armelor austro-ungarii ar ocupa din nou Bucovina!

Față de această situație mai mult decât tristă, fiecare român din regatul liber al României are dreptul și datoria să se întrebe: până când va dura această soartă a fraților noștri bucovineni, această soartă mai mult decât tristă și care revoltă toate conștiințele?

[„Universul”, 23.01.1915]

5. 24 ianuarie/[5 februarie] 1915, București. Nota de informații nr.1457 a Marelui Stat Major potrivit căreia autoritățile ungar au întocmit liste cu toată populația românească din Ardeal

24 Ianuarie 1915
1457

INFORMAȚIUNI

În legătură cu nota de informațiuni No.1399 din 17 Ianuarie a. c. ni se comunică că autoritățile ungurești au întocmit lista pe comune, de toată populațiunea românească din Ardeal, pe numărul și numele membrilor fiecărei familii. Aceasta cu scopul ca la o eventuală intrare a României în acțiune ei să fie ridicați și transportați în anume localități din Ungaria mare.

[A.M.R., fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.546, 1915, f.58]

6. 27 ianuarie/[9 februarie] 1915, București. Nota informativă nr. 1468 a Marelui Stat Major privind opiniile lui Teodor Mihali despre situația românilor din Transilvania și intenția de a înființa la București un birou care să aibă drept sarcină ajutorarea prizonierilor români din Rusia

27 ianuarie 1915
1468

NOTĂ

Într-o convorbire pe care dr. Th. Mihalyi, președintele partidului național român din Ardeal, care se află descins în București, la Athenee Palace, a avut-o cu un cunoscut al său i-a declarat următoarele:

Am venit în București, pe deoparte ca să consult un doctor deoarece sufăr de o ureche; iar pe de alta, pentru a mă interesa ce s-a făcut cu banii, pe cari mai multe familii din Ardeal, i-a trimis prin banca Marmorosche & Blanck, membrilor lor cari fiind concentrați în armata austriacă, au fost luați prizonieri de ruși și au cerut familiilor ajutor bănesc. Ca să pot întreține o legătură vie și bună între familiile române din Transilvania și membrii acestora, cari se găsesc prizonieri la ruși, m-am hotărât să deschid la București un biuro (sucursală) cu ajutorul căruia să se poată trimite scrisori și parole prizonierilor din Rusia. Biuroul îl voi înființa cu autorizația guvernului, iar conducerea lui o voi încredința unei persoane, care să cunoască bine limba rusă. Această persoană va trebui să plece zilele acestea în Rusia, ca să înscrie pe toți prizonierii români, aflați acolo și să aducă rapoarte amănunțite despre starea lor.

În București am avut ocaziunea să văd și pe părintele Vasile Lucaciu care s-a reîntors de curând din Roma, și care mi-a vorbit cu foarte mare entuziasm, despre alianța română-italiană pe care o socotește ca și înfăptuită. Eu personal sunt mai pesimist în această privință.

În privința situațiunii celorlalți bărbați politici români din Transilvania, pot să spun că mai înainte de a pleca la București am vorbit cu M. Bontescu și alții, de la cari am aflat că deși siguranța ungară îi urmărește pas cu pas, cu toate acestea până în prezent, nu li s-au făcut nici un neajuns.

În privința concentrărilor de trupe, cari s-a svonit că s-au făcut în Transilvania, spun că ele nu corespund adevărului. În părțile noastre nici nu s-au văzut trupe germane. În Dej localitate unde sunt stabilit, se află 12 mii soldați, în mare parte glotași, clasa B, a căror instrucție se face acum în Gherla, oraș din apropiere, nu se află armată de loc.

În Transilvania traiul s-a scumpit enorm. Porumb și cartofi se mai găesc, însă grâul lipsește cu totul. Cu toate acestea svonurile ce se răspândesc, că în Transilvania bântue foamea, le consider ca neîntemeiate.

Notă: Peste 2-3 zile d-rul Mihalyi se va înapoia în Transilvania.

[A.M.R., fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.546, 1915, f.84-85]

7. 27 ianuarie/[9 februarie] 1915, București. Nota informativă nr. 1469 a Marelui Stat Major privind opiniile românilor de peste munți asupra acțiunilor viitoare ale României

27 Ianuarie 1915
1469

PĂRERILE CERCURILOR ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA, ASUPRA ATITUDINEI VIITOARE A ROMÂNIEI

Svonurile răspândite de cercurile oficiale ungurești și de anume cercuri românești, că România va rămâne definitiv neutră, sau va intra în acțiune alături de Austro-Ungaria împotriva Rusiei, sunt discutate în toate cercurile din Transilvania, și mai ales în pătura românilor culți, mai ușor de influențat de astfel de svonuri. Pătura țărănească a românilor sau nu dă nici o crezare acestor svonuri sau nu le aude. Preocuparea lor principală este România. Ei nici nu vor să audă de alta, decât că: „Ai noștri au să vie încurând să ne desrobească.

În schimb păturile culte românești discută svonurile acestea, cari au darul să-i nedomirească, și să-i facă să piardă orice nădejde. Relațiunile mai bune dintre România și Austro-Ungaria, după cum scriu ziarele ungurești, declarațiunile făcute de un politician român, (senatorul Argetoianu la Viena), care au fost viu comentate de presa maghiară, ca exprimând hotărârea definitivă a cercurilor răspunzătoare din București de a nu părăsi neutralitatea; scrisori adreseate de bărbați din anturajul contelui Tisza, Mitropolitului dela Sibiu, declarațiunile episcopului dr. Vasile Hossu²¹ din Ghierla, cari spune că Tisza i-a comunicat că în curând România va porni împotriva rușilor, măsurile luate de guvern în vederea unui schimb general de garnizoane și contramandarea acestor măsuri „fiindcă România rămâne neutră” au creat în Transilvania o stare sufletească de teamă și nedomirire.

La acestea se mai alătură și acțiunea deputatului român bucovinean, dr. Aurel Onciul²², care prin mijlocul lunei Ianuarie, a fost în Transilvania, vizitând pe fruntașii români (în Sibiu la

²¹ *Vasile Hossu* (1866-1916) Episcop greco-catolic mai întâi al episcopiei de Lugoj (1903-1912) și mai apoi al celei de Ghierla (1912-1916).

²² *Aurel Onciul* (1964-1921). Lider al românilor din Bucovina care, în 1918, a promovat proiectul împărțirii provinciei între ucrainenii și români invalidat de Congresul General al Bucovinei care a hotărât în unanimitate unirea cu România (15/28 octombrie 1918).

15-16 Jan. la Mitropolitul Metzian²³ și la Parthenie Comșa²⁴, directorul „Albinei”²⁵, în Dej la 13 Jan. la Th. Mihaly), și căutând să-i convingă că românii din Transilvania, ar trebui să urmeze exemplul românilor bucovineni, și să țină întruniri publice, în care să proclame nestrămutata lor dorință, de a rămâne alipiți către Tron și Patrie. D-rul Aurel Onciul a făcut pretutindeni propagandă austro-germană și a căutat să înduplece pe fruntașii români să se adreseze guvernului român, cu rugăciunea să nu părăsească politica de neutralitate. El a fost însă refuzat și de Mitropolitul Metzian și de d-nii Parthenie Cosma și Th.Mihaly.

Populațiunea mare românească care a aflat despre încercările d-lui Onciul și de răspunsurile pe cari le-a primit din partea conducătorilor, are impresiunea certă că se pregătește ceva, și că toate svonurile ce se răspândesc, sunt numai răsunetul unui joc diplomatic abil.

[A.M.R., fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.546, 1915, f.78-79]

8. 27 ianuarie/[9 februarie] 1915, București. Nota de informații nr.1471 a Marelui Stat Major privind înlăturarea soldaților români din Brașov din serviviul de pază

27 Ianuarie 1915

1471

INFORMAȚIUNI

Comandantul regimentului de honvezi din Brașov, a primit un ordin de la comandamentul de corp, prin care i se pune în vedere, ca toți soldații români să fie înlăturați de la serviciile de pază, cari să se încredințeze numai maghiarilor și sașilor.

[A.M.R., fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.546, 1915, f.75]

9. 31 ianuarie/[13 februarie] 1915, București. Nota informativă nr. 1501 a Marelui Stat Major privind starea de spirit în armata austro-ungară și a soldaților de origine română din compunerea ei

31 Ianuarie 1915

1501

INFORMAȚIUNI

De la un ofițer de administrație din armata austro-ungari, venit în Capitală ca să viziteze pe fratele său, s-a aflat următoarele:

La frontiera Bucovinei sunt concentrate însemnate trupe austro-ungare, fiindcă comandamentul militar planuește o ofensivă puternică împotriva aripei stângi rusești, pe care va încerca s-o învâluie.

Armata austro-ungară suferă de lipsă de arme, pentru că în luptele din Galiția, soldații retrăgându-se, își aruncau arma și ranița. Din această cauză s-au pierdut zeci de mii de arme.

²³ Ioan Meșianu (1828-1916). A absolvit teologia la Sibiu și a fost colaborator al lui Andrei Șaguna. În perioada 1875-1898 a fost episcop al Aradului, iar din 1899 până la moarte a fost mitropolit ortodox al Transilvaniei și Ungariei.

²⁴ Parthenie Cosma (1837-1923). Lider politic român din Transilvania, deputat în Parlamentul ungar, director al băncii „Albina” (1885-1915) din Sibiu.

²⁵ Banca „Albina” a fost înființată la Sibiu în 1871 din inițiativa învățătorului Visarion Roma, cu sprijinul alto personalități românești din Transilvania. A funcționat până în 1948.

Svonurile că în Transilvania se găsesc numeroase trupuri germane, sunt lipsite de temei. Este posibil, însă, că la frontiera Bucovinei să se găsească trupe germane, cari să fi fost îndreptate acolo prin Cluj, Dej, Bistrița.

Dela același ofițer precum și de la d-rul Baiulescu din Brașov s-a aflat următoarele:

În afară de Reg.2 și 64 din Brașov și Orăștie, n-a fost strămutat nici un alt regiment din Transilvania. Ceva mai înainte se luaseră măsuri pregătitoare, ca întreg Corpul al 12-lea recrutat din Transilvania să-și schimbe garnizoana. Cum, însă, Corpul al 12-lea de armată este acum în Polonia rusească, măsura aceasta de permutare, se explica prin necesitatea ca regimamentele de completare, să fie mai aproape de corpul de armată căruia aparține.

Este fapt cunoscut că până la sosirea trupelor germane pe toate câmpurile de bătae austro-ungare, era o demoralizare desăvârșită. Soldații se retrăgeau în fugă, sau așteptau până să sosească rușii, ca să se predece. Slovaci, croații, cehii, au fost soldați slabi și unde puteau se predau. A fost deci și această necesitate, care a îndemnat autoritățile militare, să facă schimbul de garnizoane început, trimițând pe români în Boemia, pe boemi în Ungaria, pe unguri în Transilvania.etc.... Măsura aceasta găsește o explicație și în dese dezertări ale românilor. Când România a luat oarecare măsuri pentru apărarea frontierei, guvernul unguresc a revenit asupra hotărârii de a face schimbările de garnizoană.

Concentrări de trupe se mai fac și acuma în Nordul Transilvaniei. Centrul de aprovizionare al trupelor este Alba Julia, unde în deosebite puncte ale orașului se găsește o cantitate de 2200 vagoane de grâu.

Nedomirirea românilor din Transilvania asupra atitudinii viitoare a României, merge crescând. În afară de declarațiunile contelui Tisza, că România va intra în acțiune împotriva Rusiei, mai contribuie la neliniștirea spiritelor românești și ziarul „Ziua”²⁶, care sosește în Brașov și în alte orașe, în sute de exemplare, ce se distribuie gratis.

[A.M.R., fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.546, 1915, f.164-165]

10. 1/[14] februarie 1915, București. Articolul lui N. Iorga „Datoriile refugiaților”

Sute, mii de Români din Ardeal, din Bucovina, din Banat se află în mijlocul nostru. Din deosebite motive —care se reduc toate la acela, mare și legitim, al nenorocirii lor din partea străinilor —, în deosebite împrejurări, ei au venit la noi ca să capete un adăpost, un ajutor - dacă se poate—și o speranță,

Pot spune astăzi că adăpostul și ajutorul s-au dat, de toată lumea, în condiții care ne onorează. Astfel ni-am îndeplinit datoria față de dânșii ca indivizi, înainte de a ni îndeplini și datoria, cea mai însemnată, față de cauza lor.

Să-mi fie îngăduit însă a semnala și datoriile pe care le au oaspeții noștri. Nu față de noi înșine—ele nu există sau nu trebuiesc amintite—, ci față de ei înșiși.

Sînt în trista lor ceată oameni de frunte ai cărții, sînt scriitori de merit, profesori învățați, intelectuali cu studii superioare cari au ocupat situații mai înalte. Sînt studenți și școlari. Ei știu ceva despre rostul lucrurilor din România, cunosc oameni și nemeresc locuri. După câteva zile sau săptămîni de supărătoare rătăcire, ei se aciuiesc undeva. Oricui i s-ar adresa, au șanse de a găsi o bunăvoință,

Dar sînt și de alții, desigur mai mulți. Vezi une ori bătrîna sateancă, fugită de foame ori de foc, cu desăgii grei pe umăr, căutînd întrebătoare pe Calea Victoriei, așa de strălucitoare și așa de străină. Nu cutează să se adreseze la nimeni. Și dacă s-ar adresa? Cine o știe?

²⁶ „Ziua”. Publicație cu orientare progermană care aa apărut zilnic la București în perioada 31 iulie-15 august 1915.

Dar în toată țara e atîta nevoie de brațe! Oriunde. Fugarii, fugarele nu nemeresc, și doritorii de a-i întrebuința nu-i pot descoperi. Și atunci întreb—măcar pe Ardeleni—: oare fruntașii acestei emigrații n’au datoria de a organiza și conduce această năvălire haotică, dîndu-ni și nouă un frumos exemplu de frățească democrație?

Mai e însă și altă datorie. Aici în România sînt și mai multe lucruri rele, Nu trebuie să te căznești ca să le descoperi, Plimbă-te pe străzile de paradă și de lux, frecventează cafenelele bogate, intră în contact cu puternicii. Ajunge,

Și atunci Ardeleanul, și mai ales Bucovineanul, își întărește convingerea, ce i s-a strecurat neconștient în minte de stăpînii săi, că România e un loc de peire. Și deci cîte unul - am auzit și eu asemenea glasuri — unește în aceiași convorbire critica nemiloasă a păcatelor României cu cererea de a i se da un loc de frunte în ea, *tocmai pentru a trăi din acele păcate*. [subliniere în textul original-n.n.]

Dar este și altă Românie. O garantez bună. Deocamdată ea luptă în domeniul culturii. O afli în săli de Universitate, în săli de conferințe, la comunicații științifice, în biblioteci și muzee, oriunde se cultivă un ideal.

Și acest ideal e tocmai ce ne leagă de frații noștri, cu atît mai tare, cu cît ne împărtășim mai mult de această cultură, [subliniere în textul original-n.n.] căci nu-i poate lega pe ei de noi doar așteptarea unei vremi în care triumful cauzei românești să însemne locuri de vitrină sau de cîștig și pentru dînșii la București, Amatori pentru acestea avem destui, prea mulți. Să nu se invadeze între sine, — dacă va fi ce dorim,— două cohorte de pofțitori și ambițioși.

Dar tocmai în locurile unde se cultivă acest ideal, rar dacă vezi grupuri mai mari de refugiați. Ca să te afli în mijlocul lor, caută unele cafenele! Și cred ce aceasta e părăsirea unei datorii față de ei înșii. Mai toți au să învețe încă despre lucrurile românești multe de la noi. În toate privințele. Și cînd se vor întoarce acasă, la vetrele lor, pe care ni simțim datoria de a le libera, ei trebuie să ducă o altă conștiință românească decît aceia cu care au plecat.

Încheind, îmi pare rău de un lucru: că ei nu vor ceti aceste rinduri. Poate pentru că rațiunea principală de existență a foii noastre e această cultură și acest ideal.

1 Februar, 1915

[N. Iorga, *op. cit.*, p. 141-143]

11. 8/[21] februarie 1915, București. Articol, semnat Leontin Iliescu, privitor la soarta românilor din Bucovina, publicat în ziarul „Universul”

**La hotarele noastre. Calvarul bucovinenilor
- Când sub administrația rusă, când sub cea austriacă, frații noștri bucovineni
îndură din greu calamitățile războiului -**

Burdujeni, 3 Februarie

Am sosit la Burdujeni, granița românească din sud-estul bucovinean. Zilele trecute au fost lucruri interesante pe aci pentru că s-au dat lupte între ruși și austriaci pe linia Storojineț-Siret-Vișnița.

Bubuiturile și împușcăturile se auzeau chiar din Mihăileni și Ițcani. Refugiați numeroși își găseau adăpost pe teritoriul românesc. La sosirea mea, n-am putut afla de cât aceea ce mi-au spus suvenii din Bucovina cari vin aproape zilnic la Burdujeni. M-am nimerit într-un cerc de învățători și preoți români, cei dintâi în strae naționale și avînd fiecare cocarda tricoloră pe piept, iar prinsă de ea o insignă metalică înfățișînd chipurile Kaiserului german și al „drăguțului de împărat”.

Îmi dau seama de un lucru pe care nu l-am putut verifica până acum: Bucovina e astăzi un teatru important al războiului european. Dovada pot fi și numeroșii corespondenți ai ziarelor cu reputațiune europeană. Așa – la Dorohoi am avut cinstea să cunosc pe ziaristul Em. Donohoe, corespondent parizian al ziarului londonez „Daily Chronicle”, care nu e singur, ci a venit cu alți doi gazetari americani și cu un corespondent de război al ziarului „Daily Mail”.

Distinsul coleg londonez mi-a confirmat adevărul credințelor mele: e un moment hotărâtor în războiul austro-rus din Bucovina și acestui moment pare că li se atribute mare însemnătate de către toți.

Dar să revenim la cercul meu de preoți și învățători români din Bucovina. I-am întâlnit într-o cafenea locală, singura cafenea din Burdujeni. S-au prins repede de vorbă, dar m-au făcut să nu știu ce să cred din vorbele lor. Într-adevăr, mi-au vorbit cu mult sentiment de austriaci și parcă erau încântați că rușii au pornit să evacueze Bucovina. Un moment nu i-am socotit sinceri, dar m-am convins în urmă că sufletul lor e apăsător de aceiași tradiție care a îndemnat pe mitropolitul Vladimir de Repta să-și părăsească păstoriții spre a se refugia la Viena. Am mai înțeles un lucru; românii din Ardeal se bucură de un tratament cu totul diferit de al celor bucovineni. Se mai poate admite o ipoteză: soarta Bucovinei astăzi, cu acest dute-vino austro-rus, a sădit în sufletul populațiunii noastre un fel de nesiguranță de ziua de mâine. Pleacă rușii ca să vină austriacii și se poate ca rușii să revină, iar peste ei austriacii din nou. Ce să fac bieții locuitori de acolo? Cui să-i facă voia mai degrabă și mai mult? Cei mai slabi iau toiagul pribegiei și vin la noi, vorbesc, se silesc chiar să vorbească bine în graiul nostru, parcă să ne convingă tot mai mult că nu sunt de alt neam, și spun aceea ce gândesc sau poate vorbesc fără să gândească. E o stare sufletească, caracteristică vremii de războiu și e numai a oamenilor cari trăesc pe teatrul de războiu sau în neapărata lui apropiere. Totuși, din accentul vorbei și numai din el se poate înțelege dacă mărturia e adevărată sau nu. Și acum, iată ce-mi spunea unul din ei – învățător din gura Humorului.

- „Și austriacii au făcut rele mari pe la noi, dar rușii i-au întrecut. Astfel, la a doua lor năvălă în Bucovina au siluit, în satul Arbore, pe o femeie lehză, au prăpădit conacuri și castele, au împușcat pe cine nu le-a fost în voie. Toți cei cari țineau cu austriacii sau erau socotiți ca spioni ai lor, erau executați sumar. S-au găsit chiar dintre noi trădători cari dădeau liste de victime și victimele erau dintre lor obișnuiți. Așa se întâmplă în stările de asediu. Ai ciudă pe cineva, îl lovești în numele tatălui și te mântui de el. Starea de războiu e totdeauna bună pentru războiu e totdeauna bună pentru războiunitori. Mai ales cazacii ne-au îngrozit”.

Am dat, firește, importanța ei acestei spovedanii. Dealtfel, oricât de civilizate proceduri în războiu ar avea rușii, cazacii totuși nu se pot desmînți. Ei rămân aceiași înfiorători năvalnici cari au stărnit vorbele de groază: „*Vîn cazacii!*”

Un preot din Câmpu-Lungul bucovinean îmi spunea. „La Stupca s-a petrecut un fapt grozav. Flăcăilor în vârstă militară li s-a tăiat câte un deget de la mână, ca să nu mai poată fi luați la oaste”.

N-am crezut această sălbăticie din partea rușilor. Datoria de cronicar mă face să fiu însă imparțial și să înregistrez faptul cum l-am auzit. Venerabilul preot și-a făcut cruce și a stăruit să cred în crucea lui. Se poate să fi fost o mărturie dreaptă, căci nu mi-a desmînțit-o nimeni.

Gimnaziastul Chirilă Niga din Iacobeni îmi vorbea de devastarea castelului din Iacobeni ai baronului de Capri. Îmi spune că rușii au confiscat colecții de arme și cartușe ale acestuia și că era să fie executat dacă n-ar fi avut prudența să trateze bine pe năvălitori.

- Bine, domnilor – îi întreb eu – dar austriacii n-au făcut nici un rău? N-au fost românii spânzurați de el?

- „Nu știm aiurea ce-o fi făcut, dar aci, în țara lor, nici nu puteau să facă nimic. Se poate ca românii din Ardeal să fie prigonți de unguri, românii noștri n-au dus-o însă niciodată rău”.

Îmi explic acest limbaj și prin faptul că de administrația austriacă n-au avut să se plângă niciodată – ordinea ei e bine cunoscută tuturor. Crescuți din copilărie în literatura și disciplina habsburgică, românii bucovineni râvneau numai la independența politică pe care n-o aveau. Dar tocmai acest limbaj m-a făcut dacă nu să aprob, dar să îndreptățesc cel puțin pe un refugiat învățător, care, mai zilele trecute, în cabinetul prefectului de Suceava, spunea prefectului că el a jurat credință împăratului și că rămânea credincios acestui jurământ.

Se uita toată lumea nedomirită la el, neștiind ce să priceapă.

- „M-am refugiat de urgență rușilor”, erau vorbele lui.

Fapt e că părerile românilor bucovineni sunt împărțite și aceasta vreau eu să dovedesc aici. Unii nu se pot despărți de tradiția lor, alții au suferit, într-adevăr de pe urma invaziei rusești.

M-ași fi dus cu plăcere la Suceava, o cale foarte scurtă dela Burdujeni. Îmi mărturisesc însă lașitatea: mi-a fost teamă să mă duc, cu toate asigurările liniștitoare ce mi se dădeau. La Suceava e astăzi stăpânire austriacă. Conte de Meran se află acolo și a primit o deputațiune de 50 români cari i-au prezentat un memoriu în care susțin că rușii au săvârșit atrocități în calea lor; află că această delegațiune s-a prezentat și polițaiului din punctul Burdujeni cu rugămintea de a informa despre aceasta guvernul nostru.

Polițaiul a spus delegațiunei că nu-i poate da nici un răspuns, deoarece n-are căderea să primească asemenea întâmpinări. Guvernul nostru însă a fost anunțat.

Sunt persoane cari cred că poate să fie vorba de o înscenare austriacă în chestia acestui memoriu. E posibil însă ca și românii noștri să fie suferit din partea rușilor asprimile unui războiu ca cel de azi.

În cronică viitoare voi scrie ce-a visat agricultorul Alexe Niga din satul Frumosul Moșneagul a creat o poezie caracteristică a vremii noastre și pare să fie unul dintre acei admirabili anonimi cari creează poeziile populare ale unui neam.

Ca încheiere, țin să spun că, la Burdujeni ca și în celelalte puncte de graniță, mișună o groază de spioni străini și agenți cari iscodesc lumea în toate chipurile, prinzând în cursa lor pe cei mai slabi. Beligeranții teatrului de răsărit sondează în tot chipul pe cei dela noi, căutând să impună curente favorabile țărilor pe cari le servesc.

Autoritățile noastre îi urmăresc de aproape și se poate ca intențiunile lor să fie demascate după cum s-a întâmplat cu agenții de pe Valea Prahovei, din munții Vrancei și de la celelalte puncte de hotar ale țării noastre.

Leontin Iliescu

[„Universul”, 8 februarie 1915]

12. 12/[25] februarie 1915, București. Articolul lui C. G. Costa-Foru „Dacă țarul Rusiei ar vrea!”, referitor la eventualitatea cedării către România a Basarabiei de către Imperiul rus, publicat în ziarul „Adevărul”

Oare să nu se fi găsit nici o minte de om care să întrevadă și să propuie mijlocul, cel între toate sigur și hotărîtor, d-a cuceri alianța Romîniei? Nu văd ei acolo că ceea ce ne-a depărtat 30 de ani Rusia și ne desparte și azi, este chestia Basarabiei? Nu simt ei că inima Romîniei s-ar cuceri cu restituirea acelei provincii locuită de frații ei?

Nu înțeleg rușii că pentru un petic de loc, ei, cea mai întinsă țară de pe suprafața globului, pierd timp – adică sînge și bani – pe cînd, retrocedîndu-ne acest petic, ne-ar avea aliați, înaintînd, alături de dîștii și formînd un front care, în stînga, s-ar lega cu armata sîrbească, încercuind astfel pe vrăjmașul comun într-un clește de fier și de foc, din care n-ar mai putea

scăpa? De ce pregetă Rusia d-a face un sacrificiu, pentru dînsa neînsemnat, care de altfel este cerut de sfînta dreptate?

La noi se găsesc multe minți luminate, inimi drepte și spirite politice largi cari admit fără nici o greutate ca, înapoind Bulgariei teritoriul Cadrilaterului, să întemeiem pe această restituire, o prietenie trainică în viitor, și o alianță foarte prețioasă, în prezent; oare în Rusia nu se găsesc fruntași cari să cugete la fel?

Nu știu ei că Basarabia e locuită de două milioane de romîni și că rusificarea lor ne doare? Nu-și dau seama că restituirea acestui teritoriu, rupt din țara mămă, ne-ar cîștiga la moment pe toți, fără excepțiune și ne-ar face să luăm armele de îndată spre a păși cu eroism la întregirea neamului nostru de dincolo de Carpați?

*

Dar restituirea acestui teritoriu ar avea o însemnătate incalculabilă asupra soartei războiului și asupra alcătuirii hărții europene, după sfîrșitul războiului.

Cu cît Germania s-a pregătit de bine despre frontul de Vest și Est, cu atît nu s-a gîndit vreodată să se pregătească contra loviturilor de la Sud. Aci e partea ei vulnerabilă.

Intrarea Romîniei în acțiune ar aduce războiul pe acest front, unde calea spre Berlin stă larg deschisă. Romîni, intrînd în Transilvania, ar da semnalul răscoalei tuturilor popoarelor subjugate și italienii n-ar aștepta prăbușirea complectă a imperiului dualist pentru a porni la rîndul lor. Într-un vertiginos avînt, italienii, sîrbii, romîni și rușii ar înainta prin Pesta și Viena, spre granița germană. Atunci trufia Kaizerului ar îngenunchia, pacea s-ar încheia de îndată.

Poporul german, liberat de limitarism, de kaizerism și de tot ce îi încătușe azi propășirea și îi întunecă mintea, s-ar pune pe muncă spre a-și vindeca rănilile, folosindu-se de binefacerile unei păci, în viitor netulburată.

Atunci, toate popoarele înțelegînd, în fine, nebunia războiului, vor lua precauțiunile necesare ca, pe viitor războaie să nu mai fie. Se vor reda muncii folositoare milioanele de brațe ținute pînă acum neproductive în cazărmi, se vor reda circulațiunii miliardele pînă acum imobilizate pentru înarmări și omenirea încumîntată în urma războiului cel mai sîngeros din cîte au fost, ar intra într-o eră nouă de muncă și de progres, eră de fericire care, cu timpul va izbuti a șterge amintirea oribilului flagel.

*

Că, la urma urmelor, pacea se va încheia în acest mod, n-am nici o îndoială. Chestia este că nu e trecut cu vederea peste o împrejurare de natură a scurta durata războiului și este absolut cert că intrarea în acțiunea a Romîniei ar avea consecințe hotărîtoare.

Pentru Rusia, restituirea Basarabiei romînilor nu este decît o mică chestie de amor-propru, cum este de altfel și pentru noi restituirea Cadrilaterului bulgarilor.

Dacă Rusia ar da pilda cea bună, restituind Basarabia romînilor, noi am restitui bulgarilor Cadrilaterul, sîrbii și grecii ar face și ei sacrificiile necesare, de altfel larg răsplătite. Italia s-ar hotărî și, în cîteva săptămîni, turcii ar fi izgoniți din Constantinopol și armatele aliate ar impune pacea la Berlin.

Și cînd ne gîndim că acestea nu atîrnă decît de-o mișcare generoasă a țarului Rusiei, provocată, sau nu, de sfatul unui om cuminte, gîndul ni se duce fără voie la călătoria d-lui Poklewsky la Petrograd și, pe de altă parte, la mutra ce-ar face unii din factorii noștri responsabili, dacă, prin minune, dorința aci expusă s-ar transforma mîine în realitate și dacă pe cînd dumnealor se muncesc să combine prin ce meșteșug să ne aducă să mergem cu Austro-Germania, s-ar vedea siliți – da, da chiar siliți – să meargă împotriva lor.

C. G. Costa-Foru

[„Adevărul”, 12 februarie 1915]

13. [18 februarie]/3 martie 1915, Sibiu, Notă a Comandamentului militar cezaro-crăiesc, secția Stat Major, către Biroul de evidență al Statului Major cezaro-crăiesc despre constituirea, la București, a „Legiunii ardelene” sub conducerea lui Octavian Goga

Copie

Comandamentul militar cezaro-crăiesc din Sibiu, Secția Stat Major

Către

Biroul de evidență al Statului Major

cezaro-crăiesc din Sibiu

Sibiu, 3 martie 1915

Despre Legiunea ardeleană

„LEGIUNEA ardeleană”²⁷ s-a constituit spre sfârșitul lunii trecute sub egida poetului național român, Octavian Goga, originar din Rășinari, de lângă Sibiu, și fugit în România. Din punct de vedere politic, ea este apropiată de „Liga culturală”, iar din punct de vedere militar ea trebuie considerată ca ceva intermediar între o asociație de luptători și o trupă de voluntari.

În primele două luni ale acestui an, Legiunea a desfășurat o propagandă intensă; printre altele, a fost organizat la București un mare banchet, la care s-a făcut propagandă pentru intrarea în Legiune. În timp ce la mijlocul lui ianuarie, Legiunea cuprindea, după cum se spune, abia 1000 membri, acum ea numără 5000, după comunicatele din ziar. După informații confidențiale, cifra aceasta este însă exagerată și numărul membrilor n-ar depăși în prezent 4000.

Președintele Legiunii este I. Soitu de la Cărpiniș, vicepreședinte Dumitru Hașeganu, secretar V. Sabin, casier Dumitru Seseleanu. Agitația se face în special prin conferințe ținute de exemplu de Goga, sub titlul „Drumul pătimirii noastre” etc., apoi prin revista săptămînală „Ardealul”, o foaie obscură.

O legătură de serviciu cu conducerea armatei române există, fără îndoială, și în caz de război cu Monarhia, Legiunea este destinată să rezolve sarcini speciale care reclamă cunoașterea exactă a locurilor. În prezent, însă, membrii își văd netulburat de profesia lor civilă și trebuie să participe numai la anumite exerciții militare. În mod deosebit se practică exercițiile de trageri. După cît se spune, membrii trebuie să fie fără excepție originari din Transilvania, dar se pare că participă și supuși români care vor să-și dea importanță în mod ieftin. La intrarea în Legiune, membrii trebuie să depună un fel de jurămint sau legămint, anume că vor da ascultare ofițerilor indicați lor de către guvernul român. A fost inițiată o colecție pentru procurarea unui drapel al Legiunii.

Pe lângă Legiune există un comitet, însărcinat cu controlul acelor transilvăneni care trăiesc în România și care nu vor să se alătore Legiunii. Este posibil ca, datorită acestui control, în ultimul timp să se facă dificultăți deosebite confidenților noștri în special celor care călătoresc spre Rusia.

Șeful Statului Major cezaro-crăiesc

Lassy lt. colonel, manu propria

Pentru autenticitatea copiei:

Kieler, căpitan

[Apud 1918 *la Români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, p. 569-571, document nr. 149]

²⁷ Legiunea Ardeleană s-a constituit la 1 februarie 1915. Organul de presă a fost ziarul *Ardelaul*, care a apărut ca săptămînal în perioada 20 octombrie 1914-26 august 1915. Din 31 mai 1915 subtitul „organ al Legiunii Ardelene” este înlocuit cu „organ al românilor de peste hotare”. Din luna octombrie 1915 a apărut ziarul „Ardeleanul”.

14. 13/[26 martie] 1915, București. Articolul intitulat „Suferințele Bucovinenilor”, publicat în ziarul „Universul”

Este în afară de orice îndoială că războiul actual a adus năpasta asupra ținutului Bucovinei și a fraților noștri bucovineni, cari au avut de suferit atât de pe urma austriacilor cât și de pe acea a rușilor²⁸.

Se știe că prin ziarul „Înainte” s-a propus o anchetă asupra ororilor săvârșite de ruși, în timpul ocupațiunii lor, și că guvernul din Viena a declarat printr-un comunicat al legațiunii din București, că primește cercetarea propusă.

Primim acum prin corespondentul nostru din Cernăuți rezultatul acestei anchete. Repetăm că e în afară de orice îndoială că românii bucovineni au suferit amar și în timpul celor două ocupațiuni rusești. Cum, însă, la această anchetă nu a luat parte nici un reprezentant al presei românești, spre a arăta încă odată imparțialitatea ziarului nostru, publicăm cele relatate mai jos cu privire la ororile săvârșite de ca-zaci:

„Am vizitat districtele Gurahumorului și Câmpulung, ne-am suit până aproape de Cernăuți, la Storojineț, am trecut prin numeroase sate și târguri românești în cari până acum câteva luni puteai vedea o viață înfloritoare și astăzi jale și pustiu.

E de neînchipuit ce au săvârșit rușii în Bucovina în interval de aproape patru săptămâni cât au stăpânit-o. Cu o răutate și o bestialitate fără seamăn au distrus mai tot ce întâlneau în cale. Edificiile publice, localurile autorităților, școli românești distruse și devastate. La judecătoriile din Gurahumorului și Câmpulung s-au distrus dosarele cu actele proceselor.

Titlurile de proprietate ale tuturor țăranilor români, așa numitele cărți funduare, cari se păstrau acolo, au fost distruse. Cancelariile *fondului religios ortodox* au fost distruse de pravoslavnicii ruși, cari s'au înfruptat din averea bisericească după plac.

Moșiile, gospodăriile și castelele frunțașilor români *dr. Iancu Flondor*²⁹ de la Storojineț, *Baronul Vasilco*³⁰ de la Berhomet, *Baronul Alexandru Hurmuzachi*³¹, mareșalul Bucovinei, de la Ropcea, *Ion Bălășescu* de la Slobozia-Comărești, *Ruxandra Vasilco* din comuna Panca, și alții, sunt astăzi prefăcute în ruină. S-au devastat, dat foc și prefăcut în grajd de vite clădiri de mare valoare.

Pretutindeni nenorocitul popor a avut de suferit cumplit. S-a stors ca într-un teasc tot ceea ce se putea stoarce de la bieții țărani: vite, făină, mălai, fasole, porumb, grâu, obiecte de menagiu, haine, căruțe, obiecte de preț, ceasornice, bani, tot ce s-a putut găsi, de tot au fost jefuiți nenorociții țărani.

Astăzi gospodarii români sunt muritori de foame. Lipsiți de bani și de alimente, ei ne imploră cu lacrimile în ochi făcându-și cruce și îngenunchind, să avem milă de ei, și să stăruim

²⁸ Toate sublinierile italice sunt în textul original (n.n.).

²⁹ *Iancu Flondor* (1865-1924) Descendent al unei vechi familii boierești, care a deținut dregătorii și a avut moși în Bucovina. S-a născut la 16 august 1865 la Storojineț, în familia boierului Gheorghe, cavaler de Flondor (1828-1892). În anii '80 ai secolului al XIX-lea s-a implicat activ în viața politică a Bucovinei. A făcut parte din Partidul Național Român, ca reprezentat al generației tinere. În toamna anului 1898, Iancu Flondor a fost ales în Dieta Bucovinei, iar după o serie de dispute cu adversarii săi și-a dat demisia. A revenit în fruntea Partidului Național în 1909, dar a părăsit viața politică în anul următor pe fondul unor neînțelegeri cu partenerii săi. La începutul războiului, Iancu Flondor a sperat că regatul român va intra alături de Puterile Antantei pentru a elibera Bucovina, acționând și în acest sens, ceea ce i-a atras și neplăceri din partea autorităților austriece. La sfârșitul anului 1918 a avut o contribuție importantă la unirea Bucovinei, el conducând o vreme și destinele acestei provincii. Nemulțumit de starea de lucruri din țară s-a retras la Storojineț, unde a și decedat. I s-au organizat funeralii naționale.

³⁰ Este vorba de castelul familiei *Vasilco*. El a fost construit de baronul Iordachi Vasilco (sau Wassilko) de Serecki (1795-1861) și a devenit reședință pentru urmași, respectiv pentru Alexandru (1811-1893) și fii săi-Gheorghe (1864 -1940), Ștefan (1869-1933), Alexandru (1871-1920), Victor (1872-1934).

³¹ *Alexandru baron de Hurmuzaki* (1869-1945) Descendent al unei ilustr familii, Alexandru a fost membru al Camerei al Imperiului Austria și ultimul mareșal al Bucovinei.

„în țară” ca să li se trimeată păpușoi, căci mor de foame. Mor de foame, nu este nici o exagerare aci, dacă în cel mai scurt timp nu se ajută în mod eficace populația bucovineană sleită și de ultima picătură de ale mâncărei în urma retragerii rușilor.

Am văzut în mai multe sate case și gospodării românești incendiate și ruinate. La Storojineț, spre exemplu, țăranul *Simion Lesniuc* a scăpat de furia soldaților ruși împreună cu cei 7 copii ai săi numai cu hainele de pe el. Casa a fost incendiată și dărâmată. Nenorocitul locuia cu copilașii săi acum, pe această vreme de iarnă, în pivnița fostei lui case, care din fericire pentru el a scăpat nedărâmată.

Văduva *Casandra Nicolaiciuc*, tot din Storojineț, al cărui soț și-a găsit moartea pe câmpul de război, a fost lăsată pe drumuri. Rușii au dat foc la casă și la magazia cu mașini agricole. Nu s-au înduioșat nici de nenorocirea ei, nici de lacrimile și rugămintele celor 5 copilași rămași orfani și muritori de foame. De asemenea și gospodarului Ioan Marinovici i s-a dat foc la casă și la întregul său avut.

Dr. Samuil Isopescul, bătrân venerabil, decanul avocaților din districtul Suceava, a scăpat orașul de incendiul proiectat, căzând în genunchi înaintea comandantului rus. Soldații însă au lovit pe copilele sale: una studentă și alta profesoară.

Ferestrele fondului bisericesc au fost distruse și deteriorate. Vor trece luni de zile până ce vor putea fi restaurate. La aceste ferestre se hrăneau sute de lucrători români.

În Gurahumorului au devastate și ditrus o mulțime de case. Administratorul silvic roman *Arcadie Procopovici* și-a văzut întregul său avut nimicit ca și locuința sa.

De asemeni locuința directorului școlii românești de meserii din Câmpulung a fost complot devastată ca și locuințele medicilor români *dr. Dracinschi* și *dr. Mălinaș*, și a *profesorului Moroșan*. Din locuința directorului liceului din Câmpulung, rușii au făcut grajd pentru caii lor. Țăranii povestesc, că soldații ruși s-au purtat cu o cruzime asiatică față de ei.

Câteva exemple din mii de casuri. Gospodarul George Monor din Brăești a fost lovit atât de tare cu năgaica peste obraz, încât i-a crăpat pielea. *Primarul roman* din Mănăstirea Humorului a fost palmuit de patrulă rusești, pentru că nu le-a dat de băut. *Văduva Elena Hutu* din Stulpicani, în vârsă de 75 ani, a fost desbrăcată până la piele de soldații ruși, și bătută, ca să le dea bani. Gospodarul roman *Costan Arseni* din Câmpulung li s-au rupt două coaste în bătai. Pe studentul *Pompe* au vroit să-l omoare. Căzând în genunchi i s-a cruțat viața, însă a fost străpuns cu lancea. *Muzeul de pe lângă gimnaziul din Gura Humorului a fost devastate. Soldații ruși văzând niște șerpi conservați în spirt, au scos șerpi afară și au băut spirtul.*

Pentru a termina această scurtă ochire asupra ororilor din Bucovina, trebuie să facem loc și bestialităților hidoase, fără nume, săvârșite de soldații ruși asupra femeilor și copilelor române. Sunt mii de cazuri de siluiri scandaloase! Acești oameni nu au avut nimic sfânt. Nici onoare, nici avere, nici viață, totul a fost batjocorit.

În comuna B. fiind găzduiți la preotul paroch D. P., după ce s-au ospătat bine, au cerut preotesei, amenințându-o cu pușca în piept, să li se pună la dispoziția femeii și fete pentru poftele lor. Mai mulți cazaci intrând în casa gospodarului *Axenti Belei*, după ce s-au ospătat bine, au sărit asupra femeii sale și au siluit-o rând pe rând. Nenorocitul țăran sărind să-și scape nevasta a fost crunt bătut, legat și ținut să privească cum rușii îi necinstesc nevasta.

Dr. Radu, cavalier de Grigorcea ne-a declarat, că se afla în poarta casei sale, când 8 cazaci înarmați târau o biată față după ei. Au dus-o într-o casă pustie din apropiere, și au siluit-o. Un cazac păzea la ușă cu schimbul, și la protestările doctorului l-au bruscat. Femeia *Catinca Camian* a fost siluită de 7 cazaci. *Varvara a lui Vasile Niculiuc* a fost batjocorită de 2 cazaci. Două fete ale comerciantului *Retter* din Storojineț au fost deflorate și siluite de mai mulți cazaci. Tatăl lor a fost ucis, pentru că a sărit să-și scape copilele iar mamei îi s-au tăiat țâțele. Cazacii au încercat să siluiască pe surorile *Elena și Maria Antoniac* și pe *Elisabeta Grumeza*. Cele două dintâi au scăpat

grație intervenției vecinilor și fratelui lor. Cazacii s-au răzbunat însă pe *Elisabeta Grumeza*, care a fost împușcată pe fereastră. Fata Maria Negura a fost violată de 2 cazaci. Femeia F. N. din G. a fost necinstită în fața bărbatului său, care avea în acest timp revolverul în piept. Nouă cazaci au siluit pe femeia M. S. din B., cinci pe o femeie din S., al cărei soț e în război.

Văduva H., din G., a fost siluită de mai mulți soldați ruși împreună cu copilele sale în aceeași odaie, așa că mama a trebuit să vadă cum își bat joc cazacii de fetele ei, iar acestea să privească cum o pângăresc pe mama lor! Mai mulți cazaci au tăbărât asupra gospodarului R., din G., l-au închis într-un dulap și i-au siluit sotia.

În comuna V., și orașul C., unde a petrecut o parte din cavaleria rusească mai multe zile, siluirile sunt nenumărate.

Rușii au adus cu ei boli venerice, de cari au umplut pe nefericitele mame și fete din Bucovina. Într-o singură zi la farmacia din Gurahumorului s-au prezentat 20 de soldați, cerând leacuri pentru boli lumești.

Am expus mai sus câteva din miile, zecile de mii de fapte odioase săvârșite de ruși în Bucovina. Amintirea lor este atât de groaznică pentru populația de acolo, în cât, dacă bucovinenii ar ști, că se mai întorc cazacii prin acele ținuturi, ne-au declarat, că și-ar părăsi tot ce mai au acolo ca avere, și mormintele strămoșilor, și ar apuca-o care încotro ar nimeri. Ei se roagă de noi să le deschidem granițele și să-I ajutăm în această eventualitate, ca să vină în țară.

Până atunci bucovinenii mor de foame, și credem, că o datorie de unanimitate, dacă nu legătura de sânge ce ne unește, ne obligă să-i ajutăm.

Să-i ajutăm, să-i ajutăm grabnic!”

[„Universul” 13 martie 1915]

15. 28 martie/[11 aprilie] 1915, București. Articolul „Îmbrățișarea Ardealului”, nesemnat, apărut în ziarul „Universul”, referitor la eventualele acțiuni ale armatei române în Transilvania

București, 27 Martie 1915

Vorbind despre eventualul rol al României în războiul European, un distins scriitor militar francez zice:

„Cucerirea Ungariei e o întreprindere care n-ar mai putea fi ținută în loc, dacă ar intra în războiu și România, - intrare de altfel din ce în ce mai protabilă. Intervenirea română ar veni să dea aliaților servicii de o valoare neprețuită. Mai întâi, ea ar sprijini singura aripă vulnerabilă a atacului rus: în al doilea rând ar face legătura cu armatele țarului, a eroicelor contingente ale Serbiei și le-ar ușura ofensiva. Sârbii, invincibili în munții lor, n-ar putea însă să se aventureze singuri într-o campanie în șesul Ungariei; cavaleria lor e cea mai bună din Balcani, dar nu e suficientă ca să apere de toate părțile coloanele ce ar opera pe șesul imens al Ungariei și artileria lor de camp nu numără de cât o mijlocie [sic!] de 24 de tunuri de o divizie. Au nevoie de sprijin; acest sprijin l-ar procura intervenirea română, făcând legătura imensului lanț de bătălie ce ar străbate Europa de la Niemen la Cattaro, de la marea Baltică la marea Adriatică”.

După această concepțiune așadar, intrarea în acțiune a României n-ar avea să însemneze un atac imediat asupra Transilvaniei, așa cum s-a presupus în acel studiu militar austriac care a fost reamintit nu de mult de către d. general Crăiniceanu în articolul „Apărarea Transilvaniei contra României aliate cu Rusia” publicat în ziarul nostru. În planul austriac se presupunea o ofensivă română cu forțe principale pe linia Predeal-Timiș și cu forțe secundare

fie pe fruntaria Moldovei, - trecătorile Bicaz, Ghimeș-Palanca și Oituz, - fie pe a Olteniei – pasurile Turnu-Roșu, Căineni și Vulcan. Se știa că superioritatea numerică a românilor față de forțele ce eventual le-ar putea opune austro-ungarii angajați pe două fronturi, le-ar permite o astfel de împărțire de forțe.

Se mai vorbea în acel plan despre un atac concentric austro-ungar care, prevenind ofensiva română, să treacă prin pasul Timiș având drept obiectiv Ploiești. Reușind un asemenea atac, Moldova și Muntenia s-ar găsi despărțite și lipsite de ajutorul reciproc.

Toate acestea ar fixa deci rolul României: Întîi la o apărare a trecătorilor dinspre Transilvania și în primul rand a pasului Timiș, și al doilea la întregirea aceluși lanț de care vorbește tacticianul francez, sprijinea aripei stîngi ruse (Bucovina, Maramurăș, etc.) și sprijinirea acțiunii sârbe.

Astfel s-ar putea ajunge, la o adevărată îmbrățișare a Ardealului căruia nu i-ar mai rămâne decât să cadă la sînul nostru, cu ori cîtă armată austro-maghiaro-germană ar coprinde atunci.

Aceasta nu este decât expunerea planului care tacticianul francez i se pare cel mai indicat. Ce va avea să hotărască, sau ce va hotărî, comandamentul nostrum suprem, aceasta e altă întrebare, căreia, chiar dacă am ști să-i dăm un răspuns, nu l-am da. – Inamicul (eventual) fără îndoială că și el calculează cu toate posibilitățile. Arătarea unora dintre acestea nu-i va folosi spre informare mai multă de cît o are, - dar poate să întărească încrederea alor noștri în triumful ca și sigur, al unei acțiuni pornite din partea noastră la timp, - în orice direcțiune!

[„Universul” 28 martie 1915]

16. 15/[28 mai] 1915, București. Informații despre situația Bucovinei după izbucnirea războiului transmise Marelui Stat Major de un informator nenominalizat

15 Mai 1915

R A P O R T ASUPRA SITUAȚIEI ÎN BUCOVINA

Opt luni de zile de războiu într-o țară ai cărei locuitori se hrăneau din rodul pământului, opt luni de zile în care stăpînirea rusească a alternat cu cea austriacă nu putea să aducă altceva de cît mizerie și numai mizerie. Țăranii români au partea cea mai grea. Austriacii exploatînd răbdarea lor, îi prezintă credincioși în fața României și-i înhamă pe toți la războiu. – Pe băieții de 16-18 ani îi întrebuițează la săpatul șanțurilor, pe cei de la 18-42 ani (deocamdată) la războiu, iar bătrânii de la 42 ani în sus la șanțuri și transport.

În această vreme de disperare, România le-a venit în ajutor, cu făină de grâu de sărbători și cu mai multe vagoane de porumb. Rugăciuni ferbinți de mulțumire se înalță în toate zilele, pentru acest bine.

Dar, la Dorna se fac magazii mari pentru grâne. De unde însă grâne? Din România, și iată cum: Deputații români, tot atît de buni ca și Onciul, au fost la București de au cerut 800 de vagoane de porumb pentru Centrala băncilor sătești. Li s-a acordat cu un preț foarte redus. Ei însă nu lucrau numai pentru populația românească, ci pentru toate naționalitățile. În mod pozitiv se știe următoarele:

Acum două săptămâni, au fost doi bancheri evrei Auhauch și Görber la Rădăuți, unde au ținut o conferință cu primarul orașului, în chestiunea alimentării populației românești. Din

conferință aceia s-a înțeles că o bancă jidovească a dat bani guvernului, iar Auhauch să fi spus chiar, căci vor găsi mijlocul ca porumbul din România să fie împărțit și între alte naționalități. Mai sigur este însă, că cea mai mare parte a porumbului, dacă va fi înmagazinat în Dorna, va fi întrebuițat pentru armată. Această o spunea și avocatul român Hotinceanu, din Rădăuți, căruia i s-a oprit de guvern trecerea în România, se vede tocmai ca să nu denunțe ce se întâmplă cu porumbul.

Nădejdea în prietenia României începe să dispară cu totul în Austria. Tendința austriacilor față de România este de a amâna cât mai mult intrarea ei în acțiune pentru ca cel puțin să ajungă la o recoltă nouă. Apeluri în toate limbile îndeamnă țăranii să-și are câmpurile, și să samene cât se poate de mulți cartofi. Cum însă țăranii din Bucovina iau parte la războiu (în timpul din urma chiar femei și fete au fost duse la săpat tranșee), pământul nu poate fi arat. Este vorba ca până la 15 Mai, arătura să fie terminată de armată, de unde tot armata să o strângă. Neîncrederea în România a crescut până într-atâta, că acum două săptămâni toate posturile de jandarmi și finanți de la frontieră au fost întărite cu câte 5 până la 20 de soldați, pe întreaga frontieră.

O companie de soldați tineri veniți din Colomea, au fost aduși la posturile de pe Valea Moldovei, de la Humor până la Dorna. Chiar a doua zi santinelele începuseră să-și facă serviciul de pază pe la toate punctele de trecere, de pe frontieră. Aceste posturi au însărcinarea să observe mișcările militare despre care se vorbește în Bucovina, ca să fac pe teritoriul românesc. Se vorbește pe acolo ca la Fălticeni s-ar săpa tranșee iar pe la Brânărel (Dorna) s-ar face recunoașteri și măsurători în munți. Acestea le vorbesc mai ales jidovii, cari au în totdeauna cele mai sigure informațiuni.

Mestecănișul, întărit cari i-a oprit pe ruși, a fost pusă din nou sub pază. Înainte de Paști nu era nici o pază acolo. Mi-a fost deci posibil să arunc o privire asupra întăriturilor. După câte am văzut și am auzit, tranșeele încep de la creasta Giumălăului, până la Prislop, deasupra Cârlibabei. Punctele întărite puternic sunt la Mestecăniș, unde se deschide Valea Putnei, cu drumul principal și valea de la Ciocănești dinspre Cârlibaba. La Prislop e stăpânită calea ce duce la Vîjnița la Seletin, peste Lucina înspre Borșa, și drumul de la Ciocănești, tot spre Borșa – adică valea Bistriței.

Tranșeele sunt bine acoperite și se întind spre vârful munților.

[A.M.R., fond 948, Secția 3 informații, dosar nr.326, f. 844 – 846]

17. 18/[31 mai], București. Notă informativă parvenită Marelui Stat Major al armatei de la polițaiul județului Dorohoi, potrivit căreia soldații croați din armata austro-ungară au intenționa să treacă de partea armatei române în cazul intrării în acțiune a României

18 Mai 1915

INFORMAȚIUNI

Polițaiul orașului Dorohoi, raportează că are informațiuni, că printre ofițerii croați, care se află în armatele din Bucovina, se observă oare care nemulțumiri, și agitații contra austriacilor. Ei ar fi declarat că așteaptă ca România să intre în acțiune, pentru ca toți să treacă de partea armatei noastre.

[A.M.R., fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr. 326, 1915, f. 837]

18. 23 mai/[5 iunie] 1915, București. Notă informativă parvenită Marelui Stat Major privind reacțiile autorităților și populației din Sibiu ca urmare a intrării Italiei în război

2305

INFORMAȚIUNI

De la d-nii Ion Lepădatu, director de bancă și Vasile Stan, profesor din Sibiu, s-a aflat următoarele cu data de 17 Mai a.c.:

De când Italia a declarat războiul Austro-Ungariei, pleacă zilnic din Sibiu, trupe înspre Ungaria. În cele dintâi trei zile, au plecat 9 companii spre frontiera Italiei. De la Cisnădie au plecat mai multe baterii de artilerie în aceeași direcție.

Panica în primele zile a fost de nedescris în Sibiu. Străinii erau îngroziți, căci credeau că în curând și România va urma Italia. Mai târziu spiritele au început să se liniștească. Oficialitatea ungară răspândește șvonul că România va rămâne neutră.

De la un fruntaș sas, s-a aflat că primăria din Sibiu, a intervenit pe lângă guvern, ca în cazul unui atac din partea României, orașul să nu fie apărat, pentru a nu fi expus bombardării. Guvernul ar fi încuviințat, cererea primăriei.

De vreo 10 zile, în gara Sibiu, pe liniile moarte, se găsesc vreo 300 vagoane, care ar fi menite să transporte în interiorul țării pe oficiali și pe ostatici. Parte din fruntașii sași din Sibiu au început să plece.

Se crede că în aceste părți, în cazul intrării României în acțiune nu se vor întâmpla măceluri.

[A.M.R., fond M.St.M., dosar 329, fond 948, secția II, informații, f. 97]

19. 12/[25] iunie 1915, București. Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman asupra discuțiilor cu diverse persoane privind situația Transilvania

*Virgil Arion*³² ar dori să se ia poziție. Stere gata să ajute acțiunea. Vorbim de modul cel mai bun de a pune chestia Transilvaniei, pe care o urcă până la Barnuțiu³³, care n-a vorbit niciodată decât de „libertatea națională”. Este de altminterlea în cadrul legii naționalităților din 1868. Ceece trebuie, este o libertate etnică.

La dânsul, la începutul războiului, de față fiind Lucaci, Goldiș, Vaida și Vlad³⁴, ei au spus clar: „Dacă ne puteți lua pe toți, bine; dar să nu luați numai pe unii, fiindcă perim cu toții”. Această nu prea cadrează cu *rectificarea* lui Brătianu!

³² *Virgil Arion* (1861-1942), om politic, jurist și profesor universitar. A fost fratele omului politic Costică C. Arion. A făcut studii în România și în Germania, la München și a reușit, din 1912, să ocupe catedra de sociologie și filosofia dreptului la Universitatea din Iași. În perioada 1910-1914 a fost președinte al Ligii pentru Unitatea culturală a tuturor românilor, criticând dur politica de deznaționalizare a românilor din monarhia dualistă. La declanșarea războiului a devenit un susținător activ al aderării României la Puterile Centrale, iar din aceasă cauză și-a dat demisia din fruntea Ligii culturale, funcția fiind preluată de Vasile Lucaciu. S-a implicat în editarea ziarului „Moldova”, apărut în 1915 și patronat de Petre P. Carp. În iunie 1917 a devenit gerant, cu acordul ocupantului german, al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice.

³³ *Simion Bărnuțiu*. (1808-1864) Carturar transilvănean care a predat și la Academia Mihaileană și Universitatea din Iași. Participant de frunte la revoluția din 1848-1849 din Transilvania, vice președinte al Comitetului Național Român. În discursul său de la a doua adunare de la Blaj a sintetizat doleanțele românilor ardeleni.

³⁴ *Aurel Vlad* (1875-1953) Nepot, după mamă al lui Simion Bărnuțiu. Lider al Partidului Național din Transilvania. Ministru al finanțelor în guvernul condus de Vaida Voievod (1919-1920) ȘI AL Culturii și Artelor în cabinetul Iuliu Maniu (1928).

Busche a văzut eri pe Brătianu și nu e de loc mulțumit, căci acesta i-a vorbit de *neutralitatea actuală*. Bussche i-a arătat o telegramă din Berlin prin care se declară să situația militară și politică actuală permite a se da asigurări că se poate apăra România și că ar fi dispuși să o facă. Aceasta ar fi avut aerul să influențeze pe Brătianu. Știu, a zis Bussche, că ați exprimat preferințe pentru un regim mixt la Dardanele. Brătianu: Cel mai bun regim pentru noi este regimul turcesc. Busche a oferit atunci ca fortificațiile Dardanelor să fie astfel dispuse, și aceasta este studiat și găsit posibil, încât comerțul român să nu sufere niciodată. Asupra regimului Transilvaniei, Regele trebuie să fi primit astăzi punctele concordate: "În caz de cooperare, se poate obține încă mai mult". Insinuez: Serbia nemulțumită, ce acces la mare i se poate da? Poate că deslipind-o, s-ar putea forma un bloc balcanic util. El: Numai un semn și pot primi ordinul să tratez cu ea!

Am convocat pe *Verzea*³⁵, pentru orientarea asupra Transilvaniei. E o nebunie de a cere teritoriul: este imposibilitate: și apoi dacă s-ar lua trei comitate, spre Banat, ar fi să se desnaționalizeze tot restul, proporția Românilor scăzând prea mult. *Verzea* a văzut pe *Popovici*³⁶, ministrul Sandor a conferit cu *Vaida*, *Vlad*: știe că statele-majoare germane și austriace au făcut presiuni. Pretențiile românești, formulate de *Aurel Popovici* de acord cu *Maniu*³⁷, care fiind soldat trebuie să tacă, sunt: Autonomie provincială pentru Românii din Transilvania și Ungaria, la fel cu Croația, Slavonia; o Cameră (dietă) pentru legislația provinciei, Românii fiind mai numeroși decât Croații; o reprezentare proporțională numărului lor în Camera din Budapesta. Autonomia financiară pentru afacerile de competență; ca garanție imediată, un comisar reprezentant al guvernului central pentru comitatele române, și un ministru fără portofoliu la Budapesta, dar amândoi luați printre oamenii partidului național; garanții serioase pentru autonomia provincială.

[Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 479-480]

20. 16/[29] iulie 1915, București. Articol în ziarul „Universul”, semnat cu inițialele L.I., privind existența unor prizonieri români din Basarabia la Sibiu și perspectiva înființării unei „Acțiuni basarabene”

**Prizonieri basarabeni la Sibiu
Povestirea unui fruntaș român din Sibiu.
– Înființarea „Acțiunii basarabene”**

Un fruntaș român din Transilvania, directorul unei instituțiuni de bancă – venit în țară pentru aprovizionări cu cereale – povestește un episod interesant din viața prizonierilor basarabeni capturați de austro-ungari. Un număr de 14 din acești români basarabeni a fost trans-

³⁵ *Victor Verzea*, colonel, director general al Poștelor și Telegrafelor, judecat pentru trădare și condamnat.

³⁶ *Aurel C. Popovici* (1863-1917) Carturar și om politic din Transilvania. A fost unul dintre semnatarii Memorandumului (1892) fiind condamnat de autoritățile ungare pentru participarea la această acțiune. În 1906 a propus federalizarea Austro-Ungariei, fiind autorul lucrării *Statele Unite ale Austriei Mari*. Se propunea crearea a 15 provincii bazate pe criteriul etnic, ce urmau să aibă o autonomie extinsă. În același timp, se propunea o întărire a autorității centrale. Limba germana urma să fie limba oficială.

³⁷ *Iuliu Maniu* (1873-1953) Lider politic român ce a avut un rol decisiv în unirea Transilvaniei cu România în 1918. A fost de mai multe ori prim-ministru al României (noiembrie 1928-iunie 1930; iunie 1930-octombrie 1930; octombrie 1932-ianuarie 1933), președinte al Partidului Național-Tărănesc (1926-1933, 1937-1947). În 1947 a fost arestat, judecat și condamnat de autoritățile comuniste, decedând la închisoarea de la Sighet. A fost membru de onoare (din 1919) al Academiei Române.

portat la Sibiu. Când au fost aduși în gară, nimeni nu știa să se înțeleagă cu ei. S-a găsit însă unul care să le vorbească rusește.

- Noi nu știm rusește, spuse unul din basarabeni.

Atunci aflară cei din gara Sibiu că acești prizonieri sunt români de peste Prut.

- Sunteți români?

- Suntem Moldoveni.

- Și n-ați învățat de loc rusește?

- Apoi, numai la cătănie învățam comanda pe rusește.

- La biserică nu se cântă rusește?

- Câtă vreme s-a cântat rusește, noi n-am prea fost, dar acum se cântă numai românește și ne ducem la biserică și noi.

Prizonierul povestește apoi cum numai surtucarii de la orașe vorbesc rusește, pe când țărănimia toată din Basarabia vorbește numai moldoveneste.

- Nu s-a lipit de noi graiul ista și pace! ...

Am redat pe cât s-a putut convorbirea așa cum ne-a fost povestită. Din ea reese lămurit că propaganda de rusificare n-a izbutit în satele românești de peste Prut, cu toată asprimea măsurilor ce s-au luat acolo în acest scop. Faptul este destul de interesant și e vrednic de relevat mai cu seamă în împrejurările de azi, când problema noastră națională se pune întreagă și nedespărțită.

*

În legătură cu acestea, se poate da știrea, că s-a pus la cale înființarea unei *Acțiuni basarabene*, al cărei scop ar fi să lumineze opinia noastră publică asupra situației românilor basarabeni. Această *Acțiune* va face o întinsă propagandă în jurul reîntregirii vechei Moldove. Societatea își va începe activitatea spre toamnă și va ține o serie de întruniri în Capitală ca și în provincie.

Pe cât suntem informați, s-a făcut apel la frunțașii basarabeni de la noi, ca să se strângă în jurul acestei societăți și chiar eri a avut loc o primă consfătuire în acest scop. Ținta de căpetenie a noii acțiuni naționale ar fi să convingă guvernul de oportunitatea reocupării Basarabiei în granițele ei de acum 103 ani.

E vorba și de un memoriu în care s-ar spune, între altele, și despre pustiirea satelor românești din Basarabia în vederea retragerii rușilor, fapt care ar aduce într-o mare mizerie pe frații noștri de dincoace de Nistru. Din toate acestea se vede lămurit că, paralel cu acțiunea pentru revendicarea teritoriilor românești de peste munți, se va duce și o acțiune basarabească pentru reîntregirea vechei Moldove. Din această nouă mișcare vor face parte și mulți români bucovineni.

L.I.

[„Universul”, 16 iulie 1915]

21. [17/ 30 iulie 1915, București. Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, privind dizlocarea și efectivele armatei auto-ungare

Bucarest, 30 Luglio 1915

Alcuni giorni or sono disertò in territorio romeno un tenente austriaco effettivo al 58° fanteria, e il giorno 24 corrente egli venne interrogato da queste autorità militari. Credo utile riferire il risultato di questo interrogatorio, risultato che mi è stato comunicato dal solito ufficiale romeno col quale sono sempre in relazione per le notizie riguardanti la guerra. Ecco quanto il detto tenente ha riferito:

Circa il nuovo reclutamento

Il 25 Maggio è incominciato il reclutamento degli uomini dai 42 ai 50 anni. In Bucovina e in Galizia, coloro che furono riconosciuti abili vennero subito incorporati.

In Bucovina lavorarono tre commissioni di reclutamento (Radaut, Seletyn, Czernovitz); in Galizia 5 commissioni.

In Bucovina, gli uomini riconosciuti abili vennero subito mandati a Dorna-Vatra, da dove – dopo essere stati 21 giorni in osservazione medica (a causa del tifo exantematico ancora esistente in Bucovina) – furono inviati all'Ersatz-battaglione del 41 reggimento fanteria, il quale si trova ora a Szekelhid (SE di Debreczin). Complessivamente la Bucovina diede 20.000 uomini. Le operazioni di reclutamento in questa regione terminarono il 14 luglio.

Nelle altre regioni della Monarchia, gli uomini dai 42 ai 50 anni che furono riconosciuti atti al servizio militare vennero divisi in due categorie: per l'esercito comune e per la Landwehr; quindi essi furono immediatamente rinviati alle proprie case, con ordine di presentarsi alla prima chiamata. Solo una parte di questi è stata richiamata per il 28 agosto. Tutti gli uomini di cui sopra vengono impiegati solo nel servizio di tappa.

I giovani di 18 anni sono stati già reclutati, in tutta la Monarchia, e inviati ai corpi ove vengono istruiti; non sono stati ancora mandati al fuoco. I giovani di 19 anni si trovano sulla fronte di combattimento già dal mese di marzo.

Effettivi

Si calcola che le truppe presentemente mobilitate ammontino alla cifra di 2 milioni 500 mila uomini. Ma oltre a queste si hanno forti riserve nel paese; così alcuni Ersatz-battaglioni hanno effettivi che raggiungono i 10-12.000 uomini. In generale però questi battaglioni non tengono sotto le armi che 4000 uomini circa; il rimanente – contingenti più vecchi – è rimandato a casa. Così le riserve, di cui ancora si dispone nel paese, sono composte degli uomini più avanzati in età. Approssimativamente ritensi che ai depositi si trovino 600.000 uomini.

Dal principio della campagna ogni Ersatz-battaglione ha inviato mensilmente un battaglione di marcia sul teatro delle operazioni. Sono persino dei reggimenti che inviarono il 14° battaglione di marcia. In massima, gli uomini che concorrono alla formazione dei battaglioni di marcia ricevono al minimo due mesi d'istruzione.

Sulla fronte della lotta le compagnie hanno conservato sempre un effettivo variante fra i 200 e i 250 uomini, giacchè le perdite sono state generalmente rimpiazzate con gli uomini dei battaglioni di marcia che mensilmente arrivano ad ogni reggimento.

Gli Ersatz-battaglioni trovano nelle stesse guarnigioni del tempo di pace, eccezione fatta per quelli della Transilvania, i quali sono stati trasportati nell'interno dell'Ungheria.

Dal principio della campagna fino al mese di aprile, si calcola che le perdite ammontino a circa 900.000 fra morti e feriti, senza tener conto dei prigionieri che certamente raggiungono la cifra di 500.000.

Ripartizione delle forze

In Bucovina si trova l'XI corpo d'armata – il quale ha un ordine di battaglia completamente diverso da quello del tempo di pace, e le divisioni di cavalleria 6-a e 8-a le quali ora sono appiedate e ordinate in battaglioni; gli uomini sono armati di carabina con baionetta; i cavalli si trovano, assai più indietro, nella Bucovina meridionale.

Sul fronte italiano sono state inviate truppe di tutti i corpi d'armata (in massima quelle delle regioni montuose), come anche l'artiglieria da montagna di tutto l'esercito. Le truppe del Tirolo si trovano interamente su questo fronte di lotta. È probabile si siano formate 2 armate (Dankl e Boroevitch). In principio si inviarono sul detto fronto reggimenti a 2 battaglioni; più tardi (ai primi del mese di giugno) ogni Ersatz-battaglione dell'intera Monarchia vi ha mandato un battaglione di marcia; questi battaglioni di marcia vennero riuniti in reggimenti a 3 battaglioni, che presero la denominazione di „Combiniertes Regiment”. (Non sa quali numeri

vennero dati a tali reggimenti). In massima, si è cercato di togliere il meno possibile forze dal fronte di Galizia. (Non sa in qual modo sia stato dislocato l'esercito sugli altri fronti).

Morale

Tutta la popolazione austro-ungherese ha piena fiducia nella buona riuscita degli eserciti austro-tedeschi; gli Austriaci sono convinti di riportare vittoria sul fronte russo. Circa il fronte verso Italia, si crede generalmente che l'esercito italiano non riuscirà a superare l'altipiano carsico, così come neanche gli Austriaci potranno mai avanzare nell'interno dell'Italia.

Sopra le ultime operazioni, è parere del corpo degli ufficiali austro-ungheresi che tutti gli sforzi tendano a liberare la Galizia dai Russi. Egli non crede che gli eserciti austro-tedeschi avranno sufficiente forza da sfondare la linea delle fortezze russe; ad ogni modo, qualora i Tedeschi tendessero a questo scopo, il forzamento di tale linea non converrebbe agli Austriaci tanto meno agli Ungheresi.

Nuove formazioni

Si formarono i corpi d'armata XVII e XVIII e alcune altre unità miste di cui egli non conosce il nome. Non si crearono nuove unità di fanteria. Sono stati formati 25 nuovi reggimenti d'artiglieria da campagna (a 6 batterie) e molti reggimenti d'artiglieria pesante.

Fabbriche

Oltre alle fabbriche d'armi e munizioni esistenti in tempo di pace, si trasformarono in fabbriche per l'esercito anche le fabbriche d'armi da caccia. Fra queste presero un grandissimo sviluppo le fabbriche d'armi da caccia di Verlach (Carinzia) e di Buda-Pest.

Nello stesso giorno, 24 corrente, queste autorità procedettero all'interrogatorio di un altro disertore austro-ungarico, dell'allievo ufficiale di riserva Stefano Tesan, di nazionalità romena. Ecco il risultato dell'interrogatorio:

Nato nell'anno 1893 in Bucovina (Tisantz), il 18 dicembre 1914 andai a Leoben (Stiria) per essere incorporato per istruzione; i depositi dell'XI corpo d'armata nel mese di dicembre furono trasferiti in Stiria. A Leoben si trovavano i depositi del 41° reggimento fanteria e del 22° reggimento fanteria di Landwehr. Al principio del mese di marzo partì con un battaglione di marcia per l'Ungheria settentrionale e precisamente per la regione Ung. Alla fine di marzo giunse l'ordine che i volontari (baccellieri) venissero ritirati dalla fronte e rinviati in guarnigione per seguire il corso ufficiali di riserva. Dopo due mesi di preparazione teorica e pratica fui nominato cadetto ed inviato al reggimento di Leoben. Il 20 giugno i depositi dei reggimenti 41° fanteria e 22° fanteria di Landwehr vennero trasferiti rispettivamente a Szekelyhid ed a Margita; causa del trasferimento è stata la guerra contro Italia. Da Szekelyhid ottenni una licenza per Tisantz (Suceava), e il 21 luglio passai la frontiera romena. A Magura, a Dorna-Vatra e in Valle Putnei si lavora nella costruzione du trinceramenti.

L'adetto militare, Maggiore Luciano Ferigo

[S.A.N.I.C., fond Microfilme Italia, inv. 1555, rola 106, cadre 141-153]

22. 8/[21] august 1915, București. Articol din „Gazeta Ilustrată” referitor la comportarea pe câmpul de luptă a Regimentului 33, format din români transilvăneni

**Românii transilvăneni în marea bătălie din Polonia
„Eseceală, Regimentul 33 și-a făcut datoria!”**

Câmpul de războiu, 1 August.

Destoinicia și bravura odată recunoscută a unui regiment din partea generalului-șef în toiul operațiilor de războiu nu e numai o laudă de valoare platonice ce se eternizează în

istoria regimentului, ci totodată e și o grea îndatorire în fața luptelor viitoare. Avusesem pre-simțirea – când la parada din 18 Iulie după decorarea soldaților români, generalul Trollmann în cuvântul său plin de recunoștință rosti la sfârșit salutul: „D-zeu să ocrotiască regimentul 33” – că feciorii români vor fi trimiși în zilele viitoare în focul cel mai crâncen, având să învingă imense greutăți cu tenacitatea lor proverbială, spre gloria neamului nostru. Nu peste mult sosi porunca: regimentul trece spre nord pe un alt câmp de operațiuni. Misiunea specială: de a trece întâiaș dată peste Bug.

*

Ajuns regimentul pe noul teren de luptă, ofițerii deslușesc cu ochianele conturile unui orașel, iar spre nord curge Bugul. Dincolo, peste apă, sunt tranșeele dușmanului. Dincoace de apă un regiment din Boemia și trupe de vânători formează linia de apărare. Când sosi regimentul românesc, ei trec îndărăt în rezervă, iar regimentul 33 ocupă tranșeele din linia dintâi aproape de apă. Schimbul de trupe a decurs în liniște – dușmanul nu-l observase. Se lansează: la noapte trecem peste apă și atacăm dușmanul Sergentul-major român Lucuța din Curtici cu pionerii lui Ion Crista din Obârșa, Ștefan Cheverașan din Tornia, Pavel Vuculescu din Șoimuș și ceilalți tovarăși-pionieri trec înainte la mal să facă cu uneltele lor podul peste Bug. Dușmanul observă mișcarea – tunurile rusești dau salve de granate. Pionerii se retrag. Artileria noastră vine în ajutorul pionerilor – varsă foc de oțel asupra tranșeelor rusești. Cum se face liniște, pionerii se reîntorc și zidesc grăbit mai departe podul.

Jocul se repetă, detunăturile nu mai conțin, granatele rusești aruncă bulgării de pământ și fâșii de apă în aer, ce cad ca ploaia asupra pionerilor. În sfârșit podul e gata, iar câțiva pioneri zac deja pe târgile sanitarilor cu rănile bandajate sub grija medicilor trupei. Se înserase. Soldații regimentului trec în focul dușmanului, ajutați de artileria noastră, ce trimite necontenit șrapnele asupra pozițiilor dușmane – unul după altul pe podul improvizat peste Bug. Pe care l-a nimerit glonțul în vremea trecerii peste apă, acela își pierde echilibrul și cade în apă cu rana sângerândă. Nu-i vreme și mijloc de a-l scăpa mor acolo în apă moarte de erou. Focul concentric al tunurilor noastre, din dreapta, din stânga, din dos, apoi câteva salve ale tunurilor uriașe de calibru 30 și jum. cm îi silesc pe Ruși să se retragă vre-o 2 klm. Ai noștri răniți, dar trecuți dincolo de apă la vre-o 300 pași, își sapă tranșee.

Ziua următoare e liniște – dușmanul se pregătește de atac, cu intențiunea să împingă îndărăt regimentul 33 în apă, iar ai noștri lucrează febril la piedeci duble de sârmă. La noapte sârma o să le apere viața.

Prima noapte sunt trecuți peste Bug. Se lansează ordinul, să nu doarmă nimeni! Posturile să fie treze! Toți simt că se apropie un moment critic. Muscalii vor să recucerească poziția lor de mai nainte. Deodată un strigăt în noapte, postul avizează: „Feciori! Vin Muscalii, trageți în ei!” Ca un fulger soldații iar arma și descarcă nebunește – cei dela reflectoare varsă lumină electrică asupra terenului de luptă, se deslușesc nenumărate uniforme muscalești, ce se apropie, comandanții batalioanelor, adjutanții aleargă la telefoanele din tranșee: „Allo, baterie 3, dușmanul vine din dreapta, distanță circa 400 metri, începeți numai decât”. – „Allo! Baterie 6 din stânga ... începeți”. Răpăiesc mitralierele, locotenentul Codarcea înjură. – Gloanțele fâșâie des. Se deslănțuie un sgomot infernal, un foc îngrozitor, tunurile trimit granatele ucigătoare, șrapnelele fâșâie peste cap, artileria rusească răspunde.

Munca mea începe după atac. În aceste clipe stau pe gânduri proptit lângă un perete ce mă apără de focul infanteriei: iată infernul zilelor noastre. Scheletul cu coasa morții în mână își întinde aripile fantastice și – seceră din belșug. Focul durează ore întregi. Muscalii ce se apropiară cad morți grămadă, nu pot rezista, cei ce scăpară cu viață, se retrag în tranșeele lor, de unde porniseră.

Adjutantul regimentului anunță generalului care stătuse în toată vremea luptei iritat la telefon: „*Escelență, regimentul 33 și-a făcut datoria. Înaintea tranșelor noastre zac în grămadă Ruși morți*”. Generalul răspunde voios: „*Bravo, al 33-lea!*”

Se face ziua. Se începe munca sanitarilor. Liniștea se înstăpânește din nou peste ținutul întreg. Dintr-o curte părăsită al unui sat prăbușit se aude cântatul de dimineață al unui cocoș. Cerdac.

[„Gazeta Ilustrată”, anul. IV, nr. 35, 8 august 1915]

23. 18/[31] august 1915, București. Articolului lui Ion Grecu, „Regimentele românești condamnate la moarte. Ce însemnează laudele ungurești”, publicat în ziarul „Adevărul”

Ziarele de peste munți, în rîndul întîiu ziarele scrise nemțește și ungurește, publică din nou articole elogioase la adresa soldaților romîni cari luptă în armata austro-ungară împotriva rușilor. Vitejia soldaților romîni este azi recunoscută, în comentarii elogioase și de comunicatele marelui stat major austro-ungar, dar acelaș stat-major care înainte cu cîteva luni, sub influența cercurilor politice atotputernice din Budapesta, nici nu recunoaștea măcar existența elementului romînesc în armatele austro-ungare.

Ultimul comunicat austro-ungar, dela 11/24 August, vorbește de vitejia regimentului romînesc 64 de la Orăștie, care „a capturat, luînd cu asalt tranșele apărute de grenadirii ruși, 7 ofițeri și 900 oameni, precum și 7 mitraliere”.

Presa romînească din București reproduce aceste comunicate și articole elogioase cu multă satisfacție. Dar cea mai mare parte a acestei prese bucureștene nu știe să descopere în elogiile decît numai recunoașterea, cam tardivă ce-i drept, a lealității elementului romînesc din Ungaria. A crede însă că acesta e adevărul; a crede că ungurii într-adevăr au ajuns să recunoască greșeala lor din trecut și să ne convingă că li s-a făcut romînilor mare nedreptate, pentru că acești romîni luptă cu dispreț de moarte pentru patria ungurească – însemnează a nu cunoaște nici presa ungurească și nici țintele politice ungurești.

Adevărul care se ascunde sub suprafața acestor elogii este ușor de descoperit pentru toți cari vreau să-l afle. N-avem decît să punem aceste elogii alături, în ordinea în care s-au scris.

Cine nu-și aduce aminte de laudele avîntate ce le-a adus presa ungurească regimentelor romînești 21 de la Cluj, 22 de la Tîrgul-Mureșului, 23 de la Sibiu și 24 de la Brașov? Cine nu-și aduce aminte de vitejia acestor regimente cari mai bine de o lună de zile au stat neschimbate în primul front și au fost comandate numai la asalt? Unul dintre aceste regimente – cel de la Sibiu – fusese chiar supranumit „*regiment de asalt*”³⁸. O lună de zile presa ungurească a scris numai despre vitejia acestor regimente – *apoi, deodată, a amuțit ca prin farmec*.

A amuțit ca să înceapă a lăuda alt regiment romînesc. În fruntea trupelor cari, după ocuparea Lembergului, au intrat în capitala Galiției au fost soldații regimentului romînesc 33 de la Arad. Voinicii romîni au intrat cîntînd „*Deșteaptă-te Romîne*” și cîntînd acelaș imn au ieșit din oraș ca să dea noi asalturi și să-și cîștige noi merite. Și vreme de cîteva săptămîni presa ungurească a scris coloane lungi despre vitejia acestui regiment – *ca apoi, deodată, ca prin farmec să amuțească*.

A amuțit ca să înceapă a lăuda alt regiment romînesc. În luptele pentru cucerirea cetății *Ivangorod* s-a distins în rîndul întîi regimentul romînesc 50 de la Alba-Iulia. Acest regiment a cucerit el singur, cu asalt, 8 puncte însemnate de sprijin și a făcut numeroși prizonieri, luînd

³⁸ Sublinierile aparțin textului original (n.n.).

tunuri și mitraliere. Și cîtăva vreme presa ungurească a scris numai despre vitejia acestui regiment, *ca apoi din nou să amușiască deodată ca prin farmec.*

Iar acum îi vine rîndul să fie lăudat regimentul românesc 64 dela Orăștie.

Băgați de seamă *sistemul*? Mai întîi au fost lăudate regimentele 21, 22, 23, 24, apoi regimentul 33, pe urmă regimentul 50, iar acum regimentul 64. Mai sînt de lăudat vreo 3 regimente romînești și s-a terminat ... *Decînd însă au început laudele la adresa regimentelor romînești, îndată ce s-a pomenit numele unui nou regiment, nu se mai vorbește de regimentele vechi.*

De cînd au început laudele la adresa regimentului 33, nu se mai vorbește de regimentele 21, 22, 23 și 24. *Și nu se mai vorbește, fiindcă acele regimente nu mai există.* De mult s-au topit în focul tunurilor rusești unde au fost trimiși românii întotdeauna „la asalt”. De cînd a început lauda regimentului 50, nu s-a mai pomenit de regimentul 33, *pentru că nu mai există, sau există cu un efectiv de tot nemişnat.* Și de cînd a început lauda regimentului 64, nu se mai vorbește de regimentul 50, *fiindcă și acela este nimic.*

Și ca mîine o să le vie rîndul să fie lăudate regimentele 62 dela Tîrgul-Mureșului, 63 de la Bistrița, 52 de la Cluj – pînă ce presa ungurească nu va mai avea pe cine lăuda.

Căci presa ungurească – și aceasta este adevărul grozav de dureros pentru noi – laudă soldații romîni numai după ce-s **morți**, după ce ei, ungurii, i-au omorît.

Iată ce scrie, în versuri, un soldat romîn de pe cîmpul de bătaie din Rusia:

*Înălțate Împărate
Pune pace, nu te bate
Că doar vezi bine cu ochii
Cum cad feciorii ca snopii,
Cad ca snopii cei de grîu,
Stau în sînge pînă-n brîu,
Sînge de-al Romînului
Pînă-n pieptul calului.
Strigă Neamțul către ei
Nu vă dați feciorii mei!*

*La hornist poruncă da
„Sturm” începe a sufla
Și noi toți strigăm „hura”!
Cîm- pe noi ne auzia,
I se-mpetrea inima,
O, neamțule nu te doare
Că tu stai pe cal călare,
Că tu stai ferit în drum
Și ne bagi în foc de tun?*

Lauda ungurească la adresa unui regiment românesc însemnează că un nou regiment este condamnat să moară și că executarea sentinței a început.

Nu, nici ungurul și nici neamțul n-au știut și n-au vrut vreodată să răsplătească credința și lealitatea soldatului romîn. Acum o vreau mai puțin decît oricînd.

Ora răsplății odată însă va trebui să sune și pentru noi. Cu cît va suna mai tîrziu, cu atît mai rău va fi pentru ei, căci cu atît mai mulți frați vom avea de răzrunat.

Ion Grecu

[„Adevărul”, 18 august 1915]

24. 23 august/[5 septembrie] 1915, București. Articolul lui N. Iorga „D. Iuliu Maniu, soldat”

Ziarele de dincolo aduc vestea că s-a răspins cererea Mitropolitului din Blaj de a se scuti de serviciul militar d. Iuliu Maniu, deputat odinioară al Românilor ardeleni. Va merge ca gloată la războiu.

Era născut ca să fie conducătorul unui popor în lupta pentru drepturi, — urmaș al celor mari cari l-au precedat și cari n-au putut birui.

Acuma va merge în gloată, pentru izbîndirea cauzei contrare neamului său, va merge ca „ausgezeichnetes Material”.

Poate fi o mai crudă, o mai sălbatecă ironie decît aceasta?

23 August, 1915.

[N. Iorga, *op. cit.*, p. 233]

25. 5/[18] septembrie 1915, București. Articolul dr. Nicolae Coman „Martiriul Transilvaniei” în 1914-1915”, apărut în ziarul „Universul”³⁹

Existența Austro-Ungariei, un pericol perpetuu pentru pacea Europei. Paralel cu războiul extern, Austro-Ungaria poartă un război intern împotriva naționalităților subjugate din interiorul ei.

Între toate statele poliglotte europene, Austro-Ungaria este cel dintâi, care, în baza principiului naționalităților, principiul dominant al epocii noastre, trebuie să dispară. Această necesitate rezultă cu deosebire din două fapte. Întîi din faptul că în Austro-Ungaria, ca în nici unul din celelalte state polietnice, națiunea stăpânitoare, germano-ungară, nu este superioară sumei naționalităților supuse, nici ca număr, nici ca forță de rasă sau de cultură, și apoi din faptul că Austro-Ungaria, iarăși ca nici un alt stat poliglot, este înconjurată aproape din toate părțile de state naționale, cu pretenții de revendicare față de ea, tinzând să-și identifice, pe socoteala ei, frontierele lor politice actuale cu frontierele etnice ale respectivelor națiuni.

Așa stînd lucrurile, dezmembrarea Austro-Ungariei acum de multă vreme nu mai era decît o chestiune de timp. Acest lucru l-au înțeles atît naționalitățile subjugate, potențându-și într-un crescendo rapid tendințele lor centrifugale, cît și cele două națiuni stăpânitoare, care în zilele din urmă se găseau, cu excepția germanilor naționaliști, ca unii care gravitează pentru Germania, într-o zbatere disperată pentru o rezolvire a chestiunii naționalităților în așa fel, că conglomeratul austro-ungar să rămână încă la un loc și să se mai asigure pentru oarecare timp existența Austro-Ungariei, în ciuda anacronismului ei. După felul cum voiesc să dezlege această problemă, austro-germanii se împart în două curente care se luptă întreolaltă, în „Grossoesterreich”-iști și „Războinici”.

Cei dintâi care și ei nu perhorescau războiul, ci înțelegeau numai să-l exploateze pentru înfăptuirea unei „Austrii Mari”, ca o confederație de naționalități, par în momentul de față, a fi pierdut partida. Moartea principelui moștenitor austro-ungar, Franz Ferdinand, patronul acestei idei, și izbucnirea războiului european, în condiții absolut neprielnice acestei idei, i-au făcut să dispară, pentru moment; iar dacă Dubla Alianță va ieși înfrîntă din acest război sau dacă și învingînd Germania, se va întîmpla, lucru de altfel foarte posibil, că Austro-Ungaria

³⁹ Articolul este un extras dintr-o lucrare cu același titlu ce urma să apară și în care erau prezentate suferințelor românilor bucovineni în primii doi ani ai războiului (n.n.).

va fi ținută să plătească oalele sparte, ei vor dispărea, de sine înțelese, pentru vecie. În cazul însă că Austro-Germania ar putea să iasă biruitoare, atunci posibilitatea înjghebării unei „Austrii Mari” nu este exclusă în principiu, deși în realitate, judecând după actuala atitudine a austro-manilor, este aproape afară de orice îndoială, că se va întrona absolutismul sau cel puțin o eră de îngenunchere a naționalităților mult mai crudă de cum a fost cea de până acuma.

Pentru neamul românesc, și pentru existența României libere, ideea „grossoesterreich”-istă a fost cea mai periculoasă mișcare politică din Austro-Ungaria în ultimele decenii. Neamul românesc de dincolo, istovit din toate punctele de vedere, printr-o luptă nedreaptă și o asuprire seculară, chiar având cea mai largă autonomie ce i s-ar putea da, într-o confederație de naționalități mai numeroase decât el, și alături de acele națiuni care de aproape un mileniu l-au oprimat, nu va mai fi în stare să țină pas în progres cu dușmanul, și nici când nu va putea recâștiga ceea ce odată a pierdut. Cine însă îi cunoaște pe ungaro-evreo-germanii stăpânitori ai Austriei, acela știe că și în acest caz, al refacerii Austro-Ungariei într-o confederație de naționalități sub domnia casei de Habsburg, naționalitățile nu vor primi decât pseudo-autonomii, de pe urma cărora tot vechii împilători vor profita.

Pentru România, înfăptuirea unei „Austrii Mari” ar fi însemnat numai adâncirea și lărgirea prăpastiei ce cascadează între ea și fracțiunea de peste Carpați a neamului românesc. Contestându-se sub pretextul libertăților și autonomiei naționale acordate românilor din Austro-Ungaria, orice drept de intervenție liberatoare și de revendicare față de românii din această „Austrie Mare”, națiunea română ar trebui să rămână, astfel, despăcată în două părți prin însăși inima ei, dacă nu definitiv, atunci cel puțin pentru lungă vreme, poate chiar până când o întregire a neamului românesc nici nu ar mai fi posibilă. În aceste condiții, și soarta României ar fi sigilată. Nemaiputându-și schimba frontierele nefirești în care se găsește, rămânând mică cum este, ea ar trebui să rămână condamnată la o existență precară, devenind tot mai mult un hinterland austro-german, sau dispărând, în sfârșit, de pe harta Europei.

Austromanii „războinici” pun teza în alt mod. Austro-Ungaria amenințată de statele revendicative vecine și de trezirea la conștiința națională a popoarelor dinlăuntrul ei, nu poate să mai continue să existe sub forma ei actuală decât după nimicirea sau cel puțin slăbirea acestor state și după desființarea sau cel puțin reducerea la absolută inconștientă etnică a naționalităților subjugate. Acest scop nu se putea ajunge, dată fiind situația politică internațională a anilor din urmă, nici nu se putea pregăti decât prin război. Întrucât acești ungaro-austromani au luat parte prin sistemul lor de agenții provocatoare la deslănțuirea războiului, și întrucât și asasinarea principelui Franz Ferdinand, cauza imediată a războiului austro-sârb este opera lor, fapt pentru noi absolut neîndoielnic, se va ști cu siguranță abia după război, când lucrurile se vor putea cerceta mai temeinic, și se vor dovedi. Este însă în afară de orice îndoială că răspunderea pentru războiul actual, întrucât acesta este determinat de realizarea principiului național în Europa, o poartă Austro-Ungaria. Indiferent de faptul dacă Austro-Ungaria a voit războiul sau nu, ea prin însăși existența ei anahronă cu privire la principiul național, formează cauza războiului sub aspectul acestui principiu. Este foarte semnificativă din acest punct de vedere, conferința pacifiștilor germani, ținută acum doi ani, în Berlin, la care s-a precizat ca singura și cea mai gravă cauză a războiului iminent existența Austro-Ungariei și s-a propus, pentru evitarea catastrofei europene, dezmembrarea pe cale pașnică a Austriei și alipirea fracțiunilor de popoare la statele conaționale respective, care au drepturi de revendicări naționale. Va să zică, dacă am exclude din războiul actual motivele de principiu național, sau dacă Austro-Ungaria și după război ar continua să existe între aceleași frontiere, problema europeană, în sâmburele ei adevărat, ar rămâne nerezolvată, și izbucnirea altui război european, a unui război pentru lichidarea Austro-Ungariei, nu va fi decât o chestiune de timp. Câtă vreme va exista o Austro-Ungarie parazită, încălecată pe naționalități, nu va fi pace în Europa.

Războiul odată dezlănțuit, austro-ungarii aplică principiile lor după cel mai ingenios sistem. Adevărat, Serbia n-au putut-o cuceri și la Moscova n-au ajuns, dar aceasta îi îndârjește și mai mult în direcția a doua a războiului austro-ungar: în desființarea naționalităților din lăuntru Monarhiei.

În această direcție, ei poartă un al doilea război, de ordin intern împotriva propriilor lor supuși. Va rămânea unică în istorie această îngenunchere, umilire și căsăpire lașă a naționalităților, care nu le pot opune nici o rezistență și care își trimit toate forțele lor la front, jertfindu-le chiar pentru acești împilatori și zbiri seculari ai lor.

Nu suntem, deocamdată, în trista stare de a putea descrie suferințele italienilor, sârbilor și celorlalte naționalități din Austro-Ungaria, în cursul acestui război, și nici chiar a românilor din Ungaria, ci trebuie, data aceasta, să ne mărginim, de a arăta numai o parte din prăpădul neamului nostru din Bucovina, la care am avut jalnica fericire să asistăm, pe care l-am văzut și de care am și suferit.

Dar din nedreptățile și barbariile austrieților, care pretind a fi mai civilizați și mai progresiști decât ungurii, săvârșite față de românii din Bucovina, pe care ei înșiși îi recunoscuseră vreme de aproape un secol și jumătate ca pe unul dintre cele mai supuse și loiale popoare ale Monarhiei, și într-un timp când relațiile dintre austrieți și România liberă încă nu sunt dușmănoase, ușor poate să ghicească oricine ce trebuie să îndure românii din regatul ungar din partea sălbăticiii maghiare, precum și celelalte naționalități „iridentiste”, în contra căror frați liberi Austro-Ungaria poartă războiul.

[„Universul”, sâmbătă 5/18 septembrie 1915]

26. [20 septembrie]/3 octombrie 1915, București. Articol din „Gazeta Ilustrată” referitor la comportarea pe câmpul de luptă a Legiunii românilor bucovineni

Legiunea românilor bucovineni – Povestirea unui legionar -

De la formațiunea ei legiunea Românilor Bucovineni e tot la front. A avut atâtea lupte, ca nici o altă trupă. În privința aceasta cred că singură legiunea polonă poate rivaliza cu legiunea română. Voiu aminti două lupte mai însemnate – între nenumăratele atacuri – cea de la Lehcuceni Tăutului și Rancea. În lupta de la Lehcuceni – un sat la graniță între Bucovina și Basarabia – care luptă a ținut fără întrerupere 36 ore – legiunea română a dat dovadă pentru nu știu a câta oară de vitejia Românilor. Cu puține pierderi am alungat pe ruși departe în Basarabia.

Peste 3 linii de honvezi și landwehr – cari erau înaintea lor – au făcut legionarii atac. Deodată din a treia linie de bătaie s-au văzut în prima linie. Această săritură au făcut-o pe „barba lor”.

Greu lucru am avut de isprăvit câteva zile mai în urmă la Rancea. Aici era așezat legiunea polonă – pot zice cei mai curajoși ostași de pe frontul Bucovinei.

Situația a fost așa, că dacă rușilor le succedea ruperea frontului polon, o parte mare din Bucovina cădea iar în mâinile rușilor. Aici, cu acest scop au început atacul rușii cu 6 batalioane. Comanda noastră supremă însă a luat seamă de planul rușilor și de cu vreme trimite pentru întărirea frontului polon 3 companii de legionari români.

Nici nu sosim bine și rușii ne primesc cu un foc puternic din 10 linii. Comandantul legiunei polone dă comanda ca legiunea noastră – 3 companii – momentan să ia lupta cu rușii. Șase batalioane rusești au început atacul contra polonilor puțini și celor 3 companii ale noastre,

cari erau după 2 nopți nedormite și o zi de marș. Legionarii noștri însă nu cunosc foamea și oboseala, când e vorba de luptă. Începem focul și noi. Lupta ține aproape 3 ore în care timp relativ destul de scurt, rușii sunt de 7 ori asaltați. Morții lor erau unul peste altul. În această luptă compania III – de 210 oameni – face peste 350 prizonieri ruși și multă muniție dușmană cade în mâinile noastre. După luptă facem socoteala și ajungem la rezultatul, că cele 3 companii de legionari români au făcut peste 900 prizonieri, iar restul până la 6 batalioane al rușilor au rămas pe câmpul de luptă.

Pentru această luptă au și primit mai mulți legionari decorații și diplome de recunoștință, iar în ziua luptei comandantul legiunei polone se adresează comandantului legiunei române cu cuvintele: „Mulțumesc de ajutor. Îți pot spune, că cei mai buni ostași în lume sunt românii, polonii și croații. Austria poate să fie mândră că are pe românii bucovineni. Observ că comandantul legiunei polone a fost martor ocular la întreaga luptă. El în persoană s-a convins despre curajul românilor legionari.

*

În timpul din urmă legionarii fac pe „tatăl familiei”. Când în vre-o parte a frontului rușii se obrăznicesc din cale afară, legionarii sunt comandanți să facă ordine. Apoi las pe ei. Nu numai resping atacul, dar totdeauna merg în contra-atac. Și aceasta o fac de cele mai multe ori fără poruncă, pe socoteala lor.

Când e liniște pe front, legionarii află modul de a se putea întâlni cu rușii. Nu de mult 4 legionari aduc vreo 10 prizonieri ruși. Îi întreb unde i-au primit? Și unul începe a istorisi: „Am gândit că până ce vom face cu toții atac, să merg eu singur la ruși să văd ce mai fac – și dacă pot să-mi câștig o pereche de ciubote. Ăștia 3 au zis, că și ei vin cu mine – și am plecat toți patru. Când ne-am apropiat de drotul ce se afla înaintea schutzengrabului rușilor, acești 3 au rămas dincoace de drot, iar eu am trecut drotul. Nu merg nici 10 pași și zăresc un rus, dormind în iarbă. Mă duc încet lângă el și încep să-i trag jos ciubotele. Când una era deja aruncată peste drot, rusul se trezește și începe a striga. Ca din pământ răsar încă 9 ruși și vreau să-mi icie pușca. Eu mă dau cu ei la târg – și târguim – până pe neobservate vin și cei trei legionari, cari au rămas dincolo de drot. Rușii însă au crezut că vor veni mai mulți – fiindcă acești 3 când au fost lângă noi – strigau îndărăpt să mai vie și ceilalți – și și-au aruncat puștile predându-se. Acum i-am adus aici. Dar cismele sunt acu ale mele”.

Cazuri de acestea nu sunt rare în viața de front a legionarilor.

[„Gazeta ilustrată”, anul. IV, nr. 43, 3 octombrie 1915]

27. [27 septembrie]/10 octombrie 1915, București. Articol în „Gazeta Ilustrată” ce redă fragmente din scrisoarea unui soldat român din Ardeal referitoare la comportarea unităților românești din armata austro-ungară în luptele din Galiția și Polonia

Note și impresiuni de pe câmpul de luptă

Din scrisoarea unui Ardelean, soldat al unuia din regimentele românești cari s-au acoperit de glorie în luptele din Galiția și Polonia Rusească

... „Asfințit de soare. Soldații, istoviți de lupta din tranșee poposesc în corturi, prin grădinile unui sat, în apropiere de Lemberg. Și eu, tolănit în iarbă, citesc un ziar vechiu. Deodată aud urale: din toate părțile satului se turbură liniștea. Comandanții companiilor ordonă concentrarea și le vestesc. „Măine intrăm în Lemberg; tunurile de mare calibru dau lovitura de

grație tranșelor rusești din preajma capitalei Galiției. Nu uitați să vă spălați pe trup, să aveți hainele curate și armătura lustruită”.

„Pornim a doua zi în zori spre Lemberg. După un marș de două ore ne oprim într-o livede de pruni, unde ne pitim spre a nu fi zăriți de inamic. La dreapta, la vre-o cincizeci de pași, o baterie de tunuri uriașe de calibru 30,5 cm. Comandantul bateriei ne sfătuește să ne dăm mai la o parte. La ora 2 după amiază sosește în goană un dragon care aduce lt.-colonelului Burdea, comandantul regimentului nostru, știrea că trupele cari eri și azi au fost în linia de bătaie au atacat tranșele rusești din preajma Lembergului și au isbutit să isgoniască pe Ruși din oraș. Pornim iarăș înainte, pe șoseaua ce duce la Lemberg. La dreapta și stânga șoselei, pe câmpiile întinse din apropierea orașului, de unde se văd conturile capitalei Galiției, zărim tranșele cu măiestrie făcute, piedeci duble de sârmă, morți și iarăși morți. Zac așa cum i-a surprins și lovit glonțul, câte unul cu foarfecele în mână, în momentul când încercase să taie sârma cu țepi, cu pieptul culcat pe sârmă și cu cealaltă mână suspendată. Pionerii și sanitarii lucrează grăbit. Suntem toți muți și palizi. Câte unul din cei mai nou sosiți pășeste cu privirea în pământ și nu cutează să privească nici în dreapta, nici în stânga. Ne apropiem de suburbiile Lembergului. Artileria și infanteria înaintează alături pe drum. O lume de femei ne întâmpină, oferind flori ofițerilor.

„Ajungem la marginea orașului în suburbiile evreiești. Populația ne întâmpină cu mare bucurie.

„Un călăreț cu un buchet de flori în mână, legat cu tricolor, ce fâlfâie în alergarea calului, trece pe lângă trupele ce intră în oraș. Isbucnesc în urale – în toate limbile. Ne apropiem de centru. Străzi pavozate, case cu etaj. La ferești femei frumoase, fete pe balcoane, toate în haine albe, aruncă flori și ofițerii se întrec să le prindă. Urale, aplauze, bărbați, femei intră în șir, întind mâna cu bucurie, împart bomboane ofițerilor și bani soldaților.

„Ofițerii salută mereu cu mâna la chipiu și zâmbesc. E imposibil a descrie manifestația populației.

„Intrăm în centru. În fruntea batalionului II călărește căpitanul Serb și locotenentul Drăgoi, ambii Români.

„Înserează. Aproape trei ore a durat defilarea prin oraș. La marginea de nord a orașului odihnim puțin. Ofițerii oferă lt.-colonelului Burdea bomboane, din cele primite de la doamnele din Lemberg. Bătrânul colonel zâmbeste și le zice: „Măi băieți, eu nu știu ce vă place vouă așa în Lemberg!?”. Când se înserase de abinele, pornim iarăș mai departe, căci mâine regimentul nostru va fi iarăș în rima linie de bătaie ...”

[„Gazeta Ilustrată”, anul. IV, nr.44, 10 octombrie 1915]

28. [27 septembrie]/10 octombrie 1915, București. Articol în „Gazeta Ilustrată” privind comportarea pe câmpul de luptă italian al Regimentului 33 din armata austro-ungară, format în majoritate din români

**Românii pe câmpul de luptă
Eroismul ardelenilor pe frontul italian
- scrisoarea unui locotenent -**

Câmpul de luptă sud-vestic, 26.IX.1915

În care punct al frontului groaznicelor lupte se află acum ostașii arădani? Pe unde umblă acum regimentul Aradului? Unde culege laurii batalionului IV, care se luptă despărțit de

regiment? Știu că pe cei de acasă mai mult îi agită aceste întrebări, decât toate celelalte mișcări hotărâtoare ale puternicelor armate. Unde este acum batalionul IV al regimentului 33, în care atâți fii ai Aradului și ai comitatului Arad își servesc patria? Răspunsul la întrebarea aceasta este oprit. Numai atât pot să spun, că batalionul se luptă într-un loc, al cărui nume e înscris deja în istoria universală.

Dela începutul războiului câte sute și câte mii de numiri ni s-au comunicat din partea conducerii armatei și câte dintre acestea s-au cufundat în negura uitării! Oare dintre atâtea mii de numiri câte vor ajunge în istoria universală și câte vor trăi mai departe în conștiința omenirii? Thermopilele, Catalaunul, Waterloo, Sedan, Mukden ... N-am să scrutez câte nume de acestea va produce războiul mondial, dar numele aceluia loc, unde ne luptăm acum, deja a trecut în conștiința obștei, ca cel mai îngrozitor, cel mai înfricoșat câmp de luptă din toate câte au existat vreodată.

*

Dar să ieșim pe câmpul de luptă. Prin serpentine fără sfârșit după un marș de o zi și o noapte sosim pe vârful muntelui uriaș. Regiunea brazilor pitici am lăsat-o deja în urma noastră mai bine de o sută de metri. Stăm în mijlocul unei mări uriașe de stânci, unde numai privim, pretutindeni numai stânci albe, orbitoare. Scumpul pământ, de Dumnezeu binecuvântatul pământ, care oferă odihnă ostașilor istoviți de lupte, care primește în sânul său pe eroul căzut – nu este nicăieri. Pretutindeni numai iatra albă, ascuțită, aspră, neîndurată, care hrănește, taie, lovește și ucide. În afunzimi vecinică zăpadă și ghiață. Pe timp frumos însă aspectul fermecător răsplătește orice suferinți. Spre nord ni se deschide panorama sublimă a ghetarilor: mândru privește în jurul său prin câmpiile sclipitoare de zăpezi piscul Triglav împresurat de legendele slave, spre sud strălucește în infinită perspectivă Adria și ca un mic petec roză Venetie se înfășură în negura tainică a depărtării.

Cu jumătate de an în urmă numai turiști experți și temerari au cutezat să urce acest uriaș de munte. Azi prin minunatele serpentine se transportă tunuri de calibru greu și zilnic 1000 de vite duc trupelor mâncarea și cele de lipsă pentru zidire.

Dar când vine bora și cu mâna-i de ghiață mângâie stâncile, Domnul să-ți fie pază! Vântul sfâșietor oprimă răsufierea bietului soldat, îi mușcă carnea, îi sfredelește oasele. Bunda groasă, hainele de iarnă, albiturile de lână sunt pânză de paiangen în fața gerului negândit de om!

În această mare de stânci, în această prăpastie blestemată de oameni de două luni acum batalionul IV al regimentului 33 rabdă răbdarea martirilor, suferă suferințele sfinților și se luptă cu bravura și vitejia disprețuitoare de moarte a eroilor legendari.

Este de remarcat mai ales lupta din 14 August care a fost una dintre cele mai sângeroase și cele mai îngrozitoare lupte din toate câte le amintește cronica războiului mondial. Focul artileriei s-a început încă în 13 după amiază și s-a continuat în 14 dimineața. Violența focului a întrecut tot ceea ce a fost până aci. Pe fiecare minută dușmanul dădea 30 de focuri de tun și numărul proiectilelor, cu cari au inundat poziția noastră a întrecut cifra de trei mii. Tunuri de cel mai diferit calibru – dela 6.5 cm până la monștrii de 24 – vărsau focul. Granatele infiorătoare în decurs de câteva ore au nimicit piedecile noastre de sârmă și puternicele noastre întărituri zidite din peatră praf le-au făcut. În curând trupele noastre au ajuns să se tupilească pe piatra goală. Înainte de amiază la orele 11 infanteria dușmană a plecat la asalt. După o luptă de 1 oră și jumătate, în care s-a ajuns în multe locuri și la atacul cu baioneta, asaltul a fost respins. După asaltul eșuat artileria și-a continuat focul îngrozitor până la 4 ore d.a. Atunci italienii au plecat a doua oră la asalt, care a avut aceeași soartă ca cel dintâi. După respingerea asaltului al doilea a urmat iarăș canonada, care a ținut până seara la 10 ore. Atunci italienii au dat al treilea și cel de pe urmă asalt care după o încăierare groznică de 2 ore s-a prăbușit în sânge.

Ofițerii batalionului au dat cea mai strălucită pildă de eroism. Dintre ei mai mulți sunt propuși pentru distincții înalte.

*

Și eroii anonimi! Zalele lanțului de bătaie sunt soldații de rând și subofițerii. Unde este acel epitet de laudă, care măcar numai aproximativ ar putea să caracterizeze pe acești bravi Români? Eroii sunt, bărbați sunt, credincioși patrioți sunt ei toți! Tăcuți ei rabdă atacul sălbatic al oamenilor și al elementelor. Când bora sfredelește trupul, când furtuna prăvale stânci de pe piscuri, ei cu dinții încleștați stau înșiruiți în linia de foc pe piatra umedă și rece și ascuțită. Lângă el o stâncă îl face lat pe camaradul său, colo un granat smulge capul vecinului său și el eroul fără nume, un pas nu dă îndărăt, el persistă până la moarte. Ce superlativ al eroismului și al jertfii de sine! Ce suflet puternic sălășluște în acești oameni primitivi! Înaintea lor e marea idee: patria – și ei se luptă, rabdă, se trudesc, suferă. Cuvânt de nemulțumire buzele lor nu rostesc. Dacă sunt înlocuiți în linia de foc și pot să se retragă în pozițiunile de rezervă câteva sute de metri în dosul frontului, odihna lor de 2-3 zile ei o folosesc, ca din depărtări de ½ de zi să care pe umeri în vârful stâncilor cu sfortări supraomenești stâlpi grei, ca să-și zidească locuinți pentru iarnă. Și toate acestea le fac voioși, glumind.

[„Gazeta Ilustrată”, anul. IV, nr. 44, 10 octombrie 1915]

29. 28 septembrie/11 octombrie 1915, București. Informații din raportul atașatului militar român din Viena, Traian Stârcea⁴⁰, referitor la situația militară din Banat⁴¹

MARELE STAT MAJOR

Secția III-a

Biuroul 5

INFORMAȚIUNE

Luată din raportul atașatului militar Viena No. 49, data 29/11/Octombrie 1915.

Împotriva Serbiei s-a concentrat 300.000 germani, acum mai sunt în curs de transport 200.000 germani pentru a întări armata Makensen.

În Ardeal efectivul trupelor austro-ungare se ridică acum la 200.000. Această armată se găsește sub ordinele Arhiducelui Iosef Ferdinand (Arm.IV).

În fiecare zi trec prin Temișoara spre Serbia câte 2-3 trenuri cu trupe germane, mai toți tineri între 19-21 ani.

Pe linia Lugoj-Faget se demontează întăriturile făcute aducându-se la Lugoj parii și sârma lor.

Prin Lugoj-Karansebeș-Anina a trecut Div. 14 Germană. Se semnalează reg. 13, 15, 22, 23 infanterie germane. Divizia și acele regimente mai puțin regimentul 32 aparțin Corpului VII Armată. Știm că acest corp de armată în luna August cor. era semnalat la Varșovia și de acolo îndreptat spre Karansebeș.

La Temișoara a sosit Luni 26/8 Oct. un Zepelin lung aproximativ 150 m. În Banat s-a dat ordin strict tuturor ziarelor ca să nu se scrie absolut nici un cuvânt referitor la sosirea, plecarea și manevrarea Zepelinelor sau aeroplanelor.

⁴⁰ Traian Stârcea, maior la acea dată. Rapoartele sale au fost foarte valoroase, fiind apreciate de primul ministru Ion I.C. Brătianu (General Radu R. Rosetti, *op.cit.*, p. 70-71).

⁴¹ Pentru situația Banatului în Primul Război Mondial a se vedea antologia *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012.

Satele românești dintre Baziaș și Orșova în număr de 7, din ordinul Comandamentului german, au fost evacuate de locuitori. Majoritatea românilor au fost internați în pusta ungară, iar vitele lor au fost vândute în mod silit armatei cu prețul de 2 kor.Klgr.

p. conformitate, Maior Condeescu

[A.M.R., fond fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.547, 1915, f. 112]

30. 16/[29] octombrie 1915, București. Scrisoarea lui Octavian Goga adresată generalului Grigore Crăiniceanu, directorul politic al ziarului „Universul” prin care informează opnia publică despre începerea deportarea fruntașilor ardeleni

Mult stimat d-le General,

Vă rog să binevoiți a-mi acorda ospitalitatea ziarului „Universul”, a cărui vastă publicitate străbate toate colțurile țării, ca să pot denunța opiniei publice oneste din România neutrală un act de voinicie mizerabilă săvârșită de autoritățile ungurești împotriva intelectualii români, cari au mai rămas în Ardeal.

Iată faptul:

Din isvor absolut autentic am primit informația că zilele acestea a început arestarea în masă a cărturarilor noștri și deportarea lor în interiorul țării. Cele dintii dețineri, asupra cărora mi s-au dat lămuriri precise, au fost operate în regiunile mărginașe ale României, în jurul Sibiului și Brașovului. Probabil acelaș lucru s-a petrecut și în alte părți, de unde pînă astăzi n-a putut transpira nimic. Dau deocamdată o listă a celor întemnițați, al căror nume mi-au fost comunicate cu observarea că numărul victimelor e cu mult mai mare.

Iată-i:

Din Brașov și împrejurimi:

I. Butnariu, învățător Brașov; *Toma Brențiu*, cîntăreț la biserica Sf. Nicolae Brașov; *Const. Proca*, preot Rîșnov; *Zenovie Popoviciu*, preot Săcele; *I. Dima*, preot Întorsura Buzău; *D. Manole*, preot Zizin; *I. Nanu*, preot Sînpetru; *D. Greceanu*, preot Herman.

Din Alba-Iulia:

Dr. Zaharia Munteanu, avocat; *S. Vlad*, farmacist.

Din Sibiu și împrejurimi:

Romul Popescu, funcționar sup. la banca „Albina”; *I. Sociu*, funcționar la adm. Financiară Sibiu; *Coman Baca*, preot Poplaca.

Toți aceștia împreună cu alții au fost ridicăți de pe la casele lor de către soldați și porniți la drum fără nici o lămurire. Arestații din regiunea Sibiului și Alba-Iuliei, au fost duși la Cluj, iar cei din părțile Brașovului se află închiși încă la Brașov.

În fața acestei vești care-mi răscolește sufletul, mă abțin de la orice comentariu. Cunosced personal pe toți acești oameni, pe cari îi știu cetățeni pașnici, ce nu au altă vină, decît păcatul de-a fi un sînge cu frații lor, cari le privesc ruina cu arma la picior.

Comentariul îl va face patriotismul cald al D-voastră, stimat domnule General, care de un an întreg propovăduiește datoria sîngelui. Acest patriotism va găsi soluția de retorsiune în fața infamiei ce se petrece în zilele noastre, când spionii și vînduții străinilor își bat joc de noi în țara noastră.

Primiți, vă rog, mult stimat domnule General, expresiunea amărăciunii mele fără margini și a deosebitei considerațiuni ce vă păstrez.

București, 16 Oct.

Octavian Goga

[„Universul”, 18 octombrie 1915]

31. 22 octombrie[4 noiembrie], București. Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale din Ministerul de Interne, parvenită Marelui Stat Major, referitoare la mișcările de trupe din regiunea Sibiu și percheziționarea atentă a celor care călătoresc în România

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA 22 Octombrie 1915
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
3823

INFORMAȚIUNI

Dela o româncă din Sibiu, sosită în Capitală în seara zilei de 19 cor. s-a aflat următoarele:
Din Sibiu se observă o mare mișcare de trupe spre satele Cisnădia, Sadu și Turnu Roșu. Parte din trupe sunt venite de curând în Sibiu, de unde se îndreptează spre frontieră. La Șura Mare se află artilerie.

În Sibiu, se vorbește că îndată ce austro-germanii împreună cu bulgarii vor bate pe sârbi, vor provoca un răspuns categoric din partea României, în privința atitudinii ei viitoare, și dacă răspunsul căpătat nu va fi satisfăcător o vor ataca.

Călătorilor cari trec prin România, și în special femeilor, li se face la frontieră o percheziție din cele amănunțite. Odată cu informatoarea venea în țară și d-na Fleschi din Sibiu, pe care percheziționând-o a găsit în căptușala pălăriei sale, 2 scrisori, una adresată d-lui Goga, iar cealaltă d-lui Bucșan. Ea a fost arestat și trimisă înapoi la Sibiu.

[A.M.R., fond fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.547, 1915, f. 67]

32. 28 octombrie 1915/11 noiembrie 1915, Notă informativă parvenită Marelui Stat Major referitoare la situația militară și socială a românilor din Transilvania

No. 325 din 29-10-915

INFORMAȚIUNI

La 17/30 Oct. au plecat din Arad două batalioane de marș, din regimentul 33, amândouă cu destinația pentru Serbia.

Cu ocaziunea înmormântării Colonelului român Burdea care a căzut în Galiția-Lemberg, iar acum s-a permis a se aduce corpul spre a fi înmormântat în Arad, Generalul Ress, însoțit de maiorul român Negrea, a trimis o cuvântare făcând elogiile vitejilor români din 23, și în general din toată armata, și a rugat pe Episcopul Papp, care a asistat la înmormântare, ca să aducă la cunoștința tuturilor țărănilor din Eparhia Aradului prin Preoți, de recunoștința și mulțumirea șefilor armatei.

La 10/23 Oct. a fost la Budapesta, conferința Episcopilor catolici și greco-catolici români, s-a discutat cum să se predea clopotele din biserici pentru armată, s-a hotărât a se păstra acele cu valoare istorică, recunoscute de comisiunea monumentelor istorice, și a se opri la fiecare biserică deocamdată clopotul cel mal mic.

Din banii ce se va obține de la Stat pentru clopote, se vor ajuta orfanii rămași în urma războiului.

S-a hotărât a se subscrie sume importante din fondul capitolelor catolice pentru împrumutul de războiu. După terminare se va construi o mare catedrală „Votiv”.

Mitropolitul Primat al Ungariei Csernoch – Slovac, prieten bun cu Tisza, a afirmat, că după războiu, Statul ungar se va constitui ca Slovacia-României-Croației să fie mulțumiti.

Croații și Slovacia sunt foarte porniți în contra Ungurilor, Banul Croației nu are curajul a convoca parlamentul, căci cuvântul de ordine este omagiu pentru Dinastie, însă vot de neîncredere pentru actuala situație, cerând a reveni la drepturile istorice dinainte, autonomie completă, iar nu dependință de Ungaria. La Agram-Essec, ungurii sunt insultați fără nici o frică.

Tisza îi menajează, și a făcut multe elogii comisiunii, care s-a prezentat cu adresa omagială la Schönbrun, Împăratului.

Artileria de asediu din forturile de la Cetatea Comoru a fost amenajată să fie trasă de auto-tractoare, s-a imbarcat în vre-o 15 trenuri, cu muniție, și a fost pornită către Sud în Serbia.

Maiorul român Antoniu Costa, care a fost decorat cu Crucea de fier, face parte din Statul Major al Generalului Mackensen.

Podul drumului de fer, care unește Semlin cu Belgrad, peste Sava, a fost definitiv reparat de la 20 Octombrie (2 Noiembrie) și se trec mereu trenuri. Primele transporturi au fost șine de drum de fier, vagoane multe și locomotive.

Toate liniile de garaj din gări dela Maria - Teresiopol - Neusatz - Semlin, sunt pline cu vagoane cu arme, muniții, tunuri, material de fer, automobile, cari așteaptă să se scurgă pe podul dela Semlin în Serbia.

Din izvor serios să zice că până acum s-a trimes Turcilor pe Dunăre, o enormă cantitate de proiectile de artilerie, foarte multe mine și torpile, tunuri scurte (obuziere) și puști de infanterie.

De asemeni, s-au dat Bulgarilor peste 80.000 puști austriace cu muniția necesară. Austria și Germania au încărcat și sunt în curs de transport peste 200.000 arme infanterie pentru Turci și peste 100.000 arme pentru Bulgari, cu multă muniție încărcată gata.

Pe podurile peste Dunăre este o febrilitate mare, toată ziua și noaptea (exceptând timpul pentru trecut vapoare), se trece material de războiu, și acum în urmă multă îmbrăcăminte de iarnă, cojoace.

Germanii au pus mâna pe exploatarea trenurilor, cari duc la Dunăre. Căci din cauza administrației Ungurești s-au blocat câte-va zile, aproape toate stațiile mari: Szeghedin-Maria Teriosopol-Temișoara-Versetz și Becicerezul mare, etc. Acum acestea sunt comandate de ofițeri de Stat Major Germani și scurgerea trenurilor se face neîntrerupt cu multă regularitate. Lângă Panciova-Kubin și Baziași sau făcut cheiuri lungi de kilometri, din grinzi de brad, pentru a se putea descărca și imbarca în mai multe șlepurii de odată, sau a se trece pe poduri în Serbia. Tot serviciul Etapelor este comandat și organizat de ofițeri germani. Printre ei se află și mulți Români. Un inginer român din Reșița, este plătit cu diurnă de 100 koroane pe zi, căci dirije lucrări importante, la care a adus peste 600 lucrători români din jurul Sasca Montană.

Se zice: că D-na Cosma, soția Directorului de bancă din Temișoara, cumnata lui Goga, care a căutat prin București, ar fi arestată. Guvernul Unguresc a aflat că ea a trăit mult timp cu Căpitanul Goliescu fratele trădătorului, și este acuzată că ar fi făcut spionajiu pentru Rusia.

La Brașov a fost arestat învățătorul Butnar, om bătrân pensionar; acesta la un chef a vorbit lucruri mai riscate, și nedându-și seama că este auzit și de alții a început să facă propagandă în o cârciumă. Probabil că nu va fi cu consecințe grave.

Nu este adevărat că preotul Ghiță Proca, din Râșnov și Zenovic Popovici din Săcele au fost arestați, după cum s-au publicat în Epoca.

Au fost în adevăr arestați Preotul Grecianu și învățătorul din com. Săsească Hărman, preotul Nanu și învățătorul din com. Sf. Pietru, învățătorul Cristoveleanu din Râșnov. Un învățător din Zărnești și părintele Negoescu și Coman din Buzău. Este de remarcat că s-au arestat mai

mulți preoți tineri din comunele săsești, probabil, că au fost denunțați de sași, cunoscând sentimentele lor patriotice, pe cari nu le-au ascuns. Nu să crede că se vor lua măsuri capitale contra lor. La Sibiu a făcut senzație arestarea funcționarului Romul Popescu, care trăia mai mult între sași și care era sufletul tuturilor societăților turistice săsești din Sibiu.

Din cauza că cazărmile din Brașov nu pot adăposti toți oamenii recrutați și concentrați acum s-a luat dispoziția ca cei cu instrucția înaintată să fie cantonați în satele din jurul Brașovului: Săcele, Sf.Pietru, Hărman, Codlea, Cristian, Râșnov, etc. Informații sigure sunt că în această regiune se află cam 10.000 de oameni, din cari jumătate sunt neinstruiți.

În ziua de 22 Oct./4 Noemb. a plecat iarăși din Brașov 4 două companii de marș, au fost conduse cu muzica la gară.

În ziua de 24 Oct./6 Noemb. două baterii de artilerie din Brașov au plecat la Saț, lângă Săcele, pe drumul care duce spre Bratocea. Tot aceste două baterii au făcut instrucție și pe la Zărnești și Bran săptămâna trecută.

Din Csik-Szereda și Sf. Gorghei au fost trimise la 22 sau 24 Oct. cor. câte o companie de marș, să crede că tot contra Serbiei.

La 21 Oct./3 Noemb. au plecat din Orăștia un batalion de marș, iar din Alba Iulia 2 companii de marș, cu soldați români, au fost conduși la gară de fruntașii români, cu drapele și însemne cu culorile românești, acești erau bine echipați de iarnă, se crede că sunt trimise contra italienilor.

În Nordul Transilvaniei, Comitatul Cluj și Szolnok-Dobanka, se simte multă lipsă de cereale. Proprietarii nu vor să vândă, în jurul Gherlei sau spart magazinele unui proprietar armean și s-a devastat, de către populația ungurească și românească. Guvernul pentru a împiedica turburările a început rechiziționarea cerealelor.

[A.M.R., fond fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.547, 1915, f. 105-109]

33. 5[18]/noiembrie 1915, București. Nota informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale din Ministerul de Interne, parvenită Marelui Stat Major, privind situația militară din Transilvania

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE5

Noembrie 1915

COPIE DE PE RAPORTUL LUI U... DIN TRANSILVANIA

Autoritățile militare ungare au pus în vedere familiilor române aceleora care au dezertat în România, să-i recheme în Ungaria, spunându-le că nu li se va aplica nici o pedeapsă. În caz contrar, refugiații vor fi trimiși sub paza la Brașov, de autoritățile românești.

Un inspector al Ministerului de domenii din Budaepesta a vizitat satele românești, și a înscris toată averea imobilă, cât și animalele de muncă, ale familiilor care au un membru dezertor în România. Aceasta pentru ca să le poată sechestra la timp, în cazul când dezertorii nu se vor mai înapoia.

În Brasov, Râșnov și alte comune s-a atras atențiunea populațiunii prin publicații că acei care vor încercat să treacă fraudulos frontieră, vor fi împușcați fără nici o judecată, chiar de către jandarmii cari i-ar prinde.

Autoritățile au pus în vedere școalelor și bisericilor românești, să-și facă steaguri naționale ungare, și primul cui care va fi bătut în steag, să-1 plătească cu 15 coroane, sumă ce va alimenta fondul de războiu.

În comuna Tohanul Vechi, chiar pe locul notarului Nicolae Crăciun se lucrează tranșee, care vor servi la apărarea calei ferate Zărnești-Râșnov -Brașov. Tranșee au început să se facă și la Bran la punctele numite Porți și Cetatea Branului care apăra Valea Grajdului. Aceste tranșee sunt paralele și așezate la distanța de 50 metri una de alta. În prezent se lucrează tranșee în comuna Simun.

Din reformatii români s-a format un nou regiment de honvezi No.313. Unități din acest regiment se găesc pe Valea Temesului, în Bran, și în Fundata.

În Tohanul Vechi a sosit în ziua de 29 Oct.a.c, 7 tunuri învelite. Odată cu ele au sosit și 35 căruțe cu munițiuni.

În Bran au sosit 3 mitraliere, care în timpul zilei sunt duse în tranșee, unde soldații fac exerciții cu ele, fără însă să tragă focuri.

În ziua de 31 Octombrie a.c, un general ungur, a venit în Râșnov, Zărnești și Bran și a inspectat lucrările până la hotarul României. Seara s-a înapoiat cu automobilul la Brașov.

Răniții sosiți de pe câmpul de războiu, spun că rușii în ultimele lupte au întrebunțat cantități mari de munițiuni, reușind să respingă mult pe austro-germani. Din această cauză moralul trupelor este foarte scăzut în ultimul timp.

[A.M.R., fond fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.547, 1915, f. 160-161]

34. 9[22] noiembrie 1915, București. Nota informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale din Ministerul de Interne, parvenită Marelui Stat Major, privind situația militară din Bucovina

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
9 Noembrie 1915
4081

RAPORT ASUPRA SITUAȚIEI MILITARE DIN BUCOVINA

(6 Noembrie 1915)

La sfârșitul luni Octombrie a.c., s-au ridicat din toată Bucovina tinerii recruți de la 18 ani, scutiții și dispensații până la etatea de 52 ani. Aceștia au fost trimiși parte în taberele de instrucție de la Presburg, iar parte la Grosverdein și Marghitta în Ungaria. Tinerilor de 17 ani și celor de 52 ani li s-a pus numai în vedere o eventuală recrutare, după 1 ianuarie 1916.

Numai în satele de pe frontieră și în direcția liniilor de fer se află soldați landsturm, cari servesc pentru paza de poduri, căi ferate etc...și patrulări pe drumuri. Numărul lor nu este fix, el variază după sate începând de la 10 soldați.

Din cauza apropiatei ofensive rusești pentru încurajarea populației care se alarmase, s-a răspândit zvonul sosirii unei armate numeroase dinspre Dorna.

Se vorbește în cercurile militare din Bucovina că în urma înfrângerii Serbiei, armata austro-germană disponibilă se va întoarce în Bucovina, spre a începe o ofensivă puternică în Basarabia.

În cercurile militare rusești din Bucovina, se vorbește de eventualitatea venirii de forțe noi austro-germane pe frontul Horodenka-Ocna-Nistru în vederea unei energice ofensive spre Basarabia.

Aceasta după planul austriac, ar fi se crede cu scop de a face ca noua armată din sudul Basarabiei care este destinată pentru Bulgaria, să fie nevoită a fi trimisă parte la nord, spre a întări actualul front rus.

[A.M.R., fond fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.547, 1915, f. 210-211]

35. 4/17] decembrie 1915, București. Interpelarea deputatului dr. Dumitrescu-Brăila referitoare la situația românilor din Austro-Ungaria și la politica României față de monarhia dualistă

Adunarea Deputaților

Sesiunea ordinară 1915-1916

Ședința de marți, 1 decembrie 1915

Ședința se deschide la ora 2.40 d.a., sub președinția d-lui M. Pherekyde, președintele Adunării, asistat de domnii secretari: G. Meitani; Anghel Mihăilescu, M. Carp, I. Agarici.

Prezenți 147 de d-ni deputați.

Nu răspund la apelul nominal 43 de d-ni deputați [...]

D. Dr. Dumitrescu-Brăila: D-le președinte, d-lor deputați, am onoare a interpela pe d. Prim-ministru asupra următoarelor puncte:

1. Care este situațiunea creată românilor din monarhia austro-ungară de politica de neutralitate a României?

2. Nu crede d. prim-ministru că neutralitatea noastră, față de continuarea din ce în ce mai sistematică și mai agresivă a prigonirilor pe care și azi ungerii le exercită asupra românilor ardeleni, pe când sute de mii de frați de ai lor mor pe câmpurile de luptă pentru triumful maghiarismului, constituie pentru noi o situație de natură a atinge prestigiul Statului Român?

3. Continuarea neutralității României și după intrarea în acțiune a Italiei n-a avantajat Puterile Centrale, frontiera noastră fiind singura cale deschisă aprovizionării lor?

4. Continuarea neutralității noastre după intrarea în acțiune a Italiei și a Bulgariei, n-a slujit cauza tuturor dușmanilor noștri, compromițând grav interesele românești?

Rog pe d. președinte al Adunării Deputaților a aduce la cunoștința d-lui prim-ministru această interpelare și a-mi fixa ziua dezvoltării ei. Dacă eventual d. prim-ministru mă va onora și pe mine ca pe d. Take Ionescu cu acea deferență particulară de a-mi declara că nu răspunde la interpelare, chiar înaintea dezvoltării ei, eu totuși o voi ține, uzând de drepturile mele, chiar cu riscul de a recita un monolog. Nu mă pot împăca cu ideea că în timpul de față, când țara trece prin momentele cele mai hotărâtoare ale istoriei Parlamentului român, expresiunea legală a dorințelor și voinței țării, să-i fie rezervat rolul unei congregațiuni de călugări trapiști. (Aplauze pe băncile minorității). Acest rol în special nu ne convine nouă opozanților, căci nu ne simțim cugetul încărcat de nici o greșală pentru a o putea expia prin pocăința tăcerii. (aplauze pe băncile minorității).

[M. O., nr.8, D.A.D, 1 decembrie 1915, f.15-16]

36. 12/[25] decembrie 1915, București. Intervenția dr. Dumitrescu-Brăila în Adunarea Deputaților la Proiectul de Mesaj referitoare la politica guvernamentală față Transilvania

Adunarea Deputaților

Sesiunea ordinară 1915-1916

Ședința de sâmbătă, 12 decembrie 1915

Ședința se deschide la ora 2.40 d.a. sub președinția d-lui Mihail Pherekyde, președintele Adunării, asistat de domnii secretari G. Meitani, M. Carp, P. Ioanițescu și Anghel Mihăilescu.

Prezenți 180 d-ni deputați

Nu răspund la apelul nominal 7 deputați[.....]

D. Dr. Dumitrescu-Brăila: D-lor, ori politica externă a guvernului e o sarcină prea grea pentru oratorii din majoritate ca s-o apere, ori că, în adevăr, politica trebuie să fie o afacere foarte ticăloasă în fondul ei, dacă poate perverti așa grav cugetarea omenească, încât să ofere spectacolul acesta: ca oameni realmente culți și inteligenți, în tot arsenalul cunoștințelor lor, să nu poată găsi un argument cu care să ridice prestigiul guvernului, fără ca cu același argument să scadă și să înjosească prestigiul națiunii. (Aplauze prelurgite din partea opozițiunii).

A! A mai vorbit la Senat în aplauzele întregii majorități și d. Marghiloman, incontestabil un talent, dar ce meșteșugită măsluire a unor intențiuni nemărturisite. D. Marghiloman plânge alături de toată lumea situația românilor din Ardeal; dar spunea d-sa: oare nu mai avem români și peste Prut? Oare am căutat să cercetăm dacă situația românilor de acolo e mai bună decât a aceloră din Ardeal? Oare nu suntem datori și către aceia la o egală sollicitudine? Și adăuga: în așa condiții, singura linie de conduită a guvernului este să se intereseze de situația Statului, că dacă se betejește Statul, se duce și neamul.

D-lor, rea iluzie trebuie să-și facă d. Marghiloman de poporul român, dacă crede d-sa că un popor care e sortit să-și realizeze unitatea națională cu arma în mână, poate să fie ținut până în ultima clipă, până la scadență, în această dilemă sentimentală, de a nu cunoaște care este adevăratul ei ideal național, de a nu ști dacă unitatea națională conduce pe drumul Carpaților sau peste Prut?, de a nu-și da seama unde îi sunt dușmanii și unde sunt aliații, alături de care poate să-și realizeze idealul național, și că, în asemenea condiții, se poate ca să nu se betejească Statul hrănind cetățenii acestei țări cu ideea că singura lor menire istorică este de a juca rolul unei hiene, care să stea de o parte, până la sfârșitul luptei, până când mirosul de cadavre, infectând atmosfera, ar fi în stare să le trezească instințul revendicărilor naționale. (Aplauze).

Orice ați spune, d-lor, nu se poate tăgădui că Ardealul a fost partea cea mai proeminentă a revendicărilor noastre naționale. Ardealul, prin marea lui întindere, prin densa lui populație românească, de peste 4 milioane, prin calitățile de rasă și prin energia acelu popor românesc călit la flacăra persecuțiilor ungurești, unită cu ideea că sfârșitul monarhiei austro-ungare este apropiat, că în cazul unui război european ea va da un exemplu de o așa mare slăbiciune, îi va fi imposibil de menținut acest mozaic central al Europei, încât zeci de generațiuni n-am trăit și n-am propovăduit alt crez, decât că Ardealul este adevărata Alsacie și Lorenă a neamului românesc.

Nu pot afirma că rana Basarabiei e închisă pentru noi. Desigur că nu. Poate că Basarabia e copilul cel mai plâpând și cel mai suferind care să excite o iubire compătimitoare, însă copilul sănătos care a trezit mândria și speranța noastră în viitor nu a fost și nu poate fi decât Ardealul. (Bravo; aplauze din partea minorității).

A spune, d-lor, că nu avem ideal național, că nu am avut o idee națională, ar însemna a trage cu buretele peste o pagină din istoria contemporană a luptelor noastre politice. N-a fost nici o întrunire, n-a fost meeting, n-a fost banchet în care să nu se vorbească de Ardeal și de

ardeleni. Suferințele lor și suferințele noastre pentru ei nu le-am potolit și nu le-am înecat decât în speranța unirii noastre viitoare.

Dar, d-lor, chestiunea Ardealului n-a agitat numai atmosfera întrunirilor publice a acelei părți, căreia d. Procopiu îi contestă dreptul de a da directivă în politica externă, deși partidul liberal, prin lărgirea colegiilor, voia să dea o mai mare estindere a acestei opinii publice a țării.

Dar chestiunea Ardealului a fost adusă chiar în dezbaterile noastre parlamentare, și nu de acum, ci de acum 23 de ani. Ne amintim cu toții că d. Sturdza⁴², în discuția Adresei din 1893, și da!... Dimitrie Sturdza nu a fost învinuit de nici unul din adversarii săi că făcea politică sentimentală. Nici nu i s-a reproșat de cineva că ar fi ruso-fil. Dimitrie Sturdza era un personaj binecunoscut prin ideile sale ruso-fobe și pentru simpatia marcantă față de Puterile Centrale, față de lumea germanică. Spunea Dimitrie Sturdza atunci, că nu e de glumă ca trei milioane jumătate (atât era populația de atunci a Ardealului) să dispară, că acesta este scutul neamului românesc, că dispariția ei ca populație românească periclitează însăși existența Statului român. S-a întrebat lumea de atunci: care e motivul că chestiunea națională a fost adusă în discuția Parlamentului. Ipotezele erau două: adversarii îi reproșau că acest gest n-a fost făcut dintr-un imbold patriotic și că aceasta a fost numai o armă politică pentru a pune guvernul conservator de atunci într-o dilemă, ori de a face declarațiuni patriotice, care să-l compromită în străinătate, punându-l în situație critică față de Austro-Ungaria, ori de a nu face declarațiuni, și atunci să-și piardă popularitatea în țară. Și era părerea partidului liberal, care zicea: că persecuțiunile la care sunt supuși românii ardeleni au trezit în țară un așa spirit de indignare, încât e peste putință că un partid de opoziție să se sustragă sugestiei opiniei publice a țării. Dar dacă admiți una sau alta din ipoteze, rezultă în mod hotărât că chestiunea ardeleană umplea toate sufletele românești, că era o chestiune bine frământată, că eram destul de bine pregătiți sufletește.

D-lor, ni s-a făcut apel la unire pe chestiunea externă. Este foarte greu de a răspunde la acest apel al unirii, pentru că nu ni se putea cere nouă, ca opozanți, să fim uniți cu guvernul în chestiunea externă, atunci când guvernul nu a putut să ție strânsă unitatea partidului său pe această chestiune. Chestiunea națională, ca orice chestiune de conștiință, a făcut multe diviziuni în partidul liberal. Mulți membri de la d-voastră s-au înscris în „Federațiunea Unionistă”, și au venit alături de noi să agite opinia publică a țării. Ceva mai mulți am asistat în Senat la un spectacol unic, cum un om de greutatea d-lui Stelian care în același timp era și prezident al comisiunii de răspuns la Adresă, a făcut cel mai strașnic rechizitor guvernului tocmai pe chestiunea politicii externe [.....]

[M.O, nr.12, D.A.D. din 13 decembrie 1915, p. 52-53]

⁴² *Dimitrie A. Sturdza* (1833-1914). Om politic liberal și șef al acestui partid. A fost de patru ori prim ministru al României. Secretar general al Academiei Române, funcție în care a depus o stăruitoare activitate pentru ridicarea acestui for de consacrare științifică și editarea de documente istorice.

Capitolul III

INTRAREA ITALIEI ÎN RĂZBOI ȘI CONSECINȚELE PENTRU ROMÂNIA

Introducere

La începutul anului 1915, multe speranțe ale României au fost legate de atitudinea Italiei, rămasă și ea neutră față de conflictul mondial. De altfel, decizia autorităților de la Roma din august 1914, de a nu intra în război alături de Puterile Centrale din care făcea parte, a influențat dezbaterile din Consiliul de Coroană de la Sinaia, care a hotărât ca România să rămână în afara conflictului¹.

Ulterior, cele două țări au încercat să-și coordoneze acțiunile, edificator fiind acordul din 10/23 septembrie 1914. Sunt de remarcat în acest sens, misiunile întreprinse de colonelul Rudeanu, șeful Direcției superioare a Armamentului din Ministerul de Război, în Italia pentru contractarea de armament, muniții și alt material de război. Așa cum arată și documentele din volum, pe lângă aceste sarcini de ordin tehnic, el a primit și misiuni politice de mare importanță din partea primului ministru Ion I. C. Brătianu².

Colonelul Rudeanu a fost primit inclusiv de regele Victor Emmanuel al III-lea, mesajul principal fiind concertarea acțiunilor celor două țări în vederea ieșirii simultane din neutralitate. Colonelul Rudeanu a făcut în fața suveranului italian o serie de considerații asupra avantajelor intrării simultane în război alături de Antantă, pe care regele le-a ascultat cu mare atenție. Răspunsul regelului a fost prompt: „Comunicați domnului Brătianu, că eu chiar dacă aș fi singurul care s-o face, voi susține revendicările României, fiindcă reprezintă dreptatea pentru un popor care de la obârșia lui a suferit continuu și a fost mereu nedreptățit și jecmănit”.

Colonelul Rudeanu a comunicat și ministrului de externe italian, Sidney Sonino, cele discutate cu suveranul și se părea că între cele două țări va exista o colaborare strânsă în vederea unei acțiuni comune împotriva Austro-Ungariei. Mai ales că la 24 ianuarie/4 februarie 1915 s-a încheiat un acord cu valabilitate de patru luni, prin care cele două părți se angajau să se ajute reciproc în cazul unei agresiuni din partea Austro-Ungariei.

Tot în scopul testării intențiilor Italiei și al armonizării inițiativelor, au fost trimiși în Italia mai mulți emisari (misiuni) ce aveau un caracter neoficial, dintre care amintim pe Vasile Lucaciu, Constantin I. Istrati, Constantin Argetoianu ș.a., acesta din urmă oferind informații prețioase despre conduita Italiei³.

¹ Ion Mamina, *Consiliu de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 27-51.

² Vasile Rudeanu, *Memorii din timpuri de pace și de război 1884-1929*, ediție îngrijită, studiu introductiv, și note de Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, Cavallioti, București, 2004, p. 84-88.

³ Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. II, partea a IV-a. 1913-1916, Editura Humanitas, București, 1991, p. 141-146.

Dar lucrurile nu au mers în direcția dorită, fiecare dintre cele două țări, dând prioritate interesului național. De ambele părți, negocierile bilaterale au fost destul de dificile, iar atmosfera generală nu a fost tot timpul destinsă.

„În cel de al doilea semestru al anului 1914, notează Dimitrie Ghyka, ministrul României la Roma, grija italiană era, înainte de toate, să împiedice România să pornească la război. Trebuia să fie reținută, pentru nevoile politicii interne italiene, frământate de nerăbdarea intervenționiștilor care nu încetau să frâneze guvernul Salandra, și pentru a păstra intactă poziția Italiei care, prin intrarea ei, mai târziu, în război, înțelegea să joace rolul mării puteri pe care România o urmează. Aceeași situație și același joc la București, pentru domnul Brătianu, care avea de făcut față la violenta presiune a naționaliștilor conduși de Nicolae Filipescu și Take Ionescu, puțin stânenită de numărul mic de germanofili și de propaganda de la Berlin și Viena, generoasă în distribuirea de fonduri secrete, dar săracă în rezultate”⁴.

În primele cinci luni ale anului 1915, Italia a negociat cu ambele tabere beligerante. Cele cu Puterilor Centrale au fost purtate de Germania, care l-a trimis la Roma pe prințul Bernhard von Bülow, fost cancelar și fost ambasador în Peninsulă, cu speranța că, presând Austro-Ungaria pentru a fi mai concesivă, va reuși să atragă Italia de partea sa.

Diplomația italiană a purta tratative și cu Antanta, care au fost mai fructuoase. La 26 aprilie 1915, Sidney Sonino, ministrul de externe, a încheiat la Londra, fără aprobarea Parlamentului, acordul cu puterile Antantei. Italia primea Trentino, Tirolul meridional, Triestul, Dalmația, fără orașul Fiume. În schimbul acceptării acestor solicitări, Italia se angaja să intre în război în termen de o lună⁵. Ca urmare, la 3 mai 1915, Italia a denunțat tratatul de alianță cu Puterile Centrale, ce data din 1882.

Dar, lucrurile s-au complicat foarte mult, deoarece von Bülow l-a determinat pe Machio, ambasadorul Austro-Ungariei la Roma, să redacteze o notă prin care se făceau Italiei importante concesii: partea din Tirol locuită majoritar de italieni, malul de apus al râului Isonzo etc. Luând cunoștință de această notă în Parlamentul italian s-a produs o controversată dezbateră despre oportunitatea intrării Italiei în război alături de Antanta.

În fața acestui adevărat scandal care punea în discuție angajamentele față de Antantă, premierul Antonio Salandra și-a înaintat demisia regelui Victor Emmanuel. Acesta, partizan al intrării în conflict alături de Antanta, aflat și sub o presiune puternică din partea proantantiștilor, care au organizat ample manifestații, a respins demisia cabinetului.

Lucrurile au curs apoi de la sine. La 22 mai se votează în Parlament creditele de război, două zile mai târziu a fost decretată mobilizarea generală, iar la 23 mai Italia a declarat război Austro-Ungariei.

A fost o victorie a Antantei, intrarea Italiei în război fiind o necesitate, întrucât se spera că va contribui la ajutorarea armatei ruse, care înregistra grele înfrângeri pe frontul de est în fața forțelor militare germane și austro-ungare. Dar, această speranță nu s-a materializat decât în mică măsură, întrucât succesele armatei italiene au fost cu totul modeste, numai în anul 1915, având loc patru confruntări la Isonzo, fără rezultate palpabile.

România nu a fost informată oficial despre aceste tratative ale Italiei. La Roma existau nemulțumiri față de politica lui Brătianu, de amânare, de tergiversare, iar pretențiile acestuia erau considerate ca fiind exagerate. Din acest motiv, atât *Consulta*, cât și diplomații italieni acreditați la București aveau îndoieli față de sinceritatea acțiunilor guvernului român, cu deosebire a lui Ion I.C. Brătianu, conduită care se va menține pe toată perioada războiului⁶.

⁴ Dimitrie Ghyka, *Memorii (1894-1940)*, traducere din limba franceză de Vasile Savin, Institutul European, 2004, p. 190-191.

⁵ Giuliano Procacci, *Istoria italienilor*, Editura Politică, București, 1975, p. 432.

⁶ Detalii în *La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura. Militară, București, 2006.

După decizia autorităților de la Roma, inginerul B.A. Assan dând expresie unei nemulțumiri mai largi din opinia publică românească: „România e părăsită de Italia. Serbia e părăsită de Rusia. România a servit Italiei ca un joc, o sperietoare, de care politicienii machiavelici s-au servit pentru a obține mână liberă în Adriatică și alte avantagii, iar Serbia a fost o unealtă în mâna Rusiei pentru ca la finele comediei să nu-și poată îndeplini aspirațiunile ei în Adriatică. Serbia, care până azi era victima Austriei va fi de aci înainte victima Rusiei și a Italiei”⁷.

Existau și elemente obiective care sporeau dificultățile racordării politicii externe ale celor două țări. Ele făcuseră parte din aceeași alianță politico-militară, au adoptat aceeași conduită la declanșarea conflictului mondial, aveau același adversar, Austro-Ungaria și aceleași obiective - recuperarea unor teritorii locuite de conaționali, aflate în componența monarhiei dualiste. Dar Italia avea ambiții de mare putere și încerca să se compare cu Franța și Marea Britanie și eventual să trateze de la egal la egal cu ele. Interesele ei erau în legătură cu aceste două state. Fapt semnificativ este că Roma, în timpul negocierilor, și-a arătat disponibilitatea, după declarațiile ministrului Carlo Fasciotti, de a intra în conflict alături de Antanta dacă Franța îi ceda Djibouti!

România era un actor relativ modest al relațiilor internaționale din epocă, iar interesele sale se îndreptau spre Franța și Rusia. De aceea, colaborarea româno-italiană n-a avut, nici în perioada neutralității, nici după aceea, anvergura celei cu Franța și Rusia.

Intrarea Italiei în război a avut consecințe însemnate pentru România. Din punct de vedere strategic s-a pierdut un moment ce părea favorabil, o acțiune concertată a Italiei și României având, după calculele unor militari, avantaje însemnate pentru Antantă. În plus, izolarea României a devenit mai evidentă, marja de manevră s-a diminuat, iar presiunile celor două tabere au crescut.

Totodată, decizia Italiei a contribuit la intensificarea acțiunilor opoziției antantiste asupra guvernului și dinastiei. În București și în alte orașe al țării au avut loc manifestații de simpatie pentru Italia, prilej de a cere vehement autorităților să grăbească intrarea în acțiune alături de Antantă.

Poate cea mai importantă consecință a opțiunii Italiei a fost clarificarea atitudinii României față de acum Împătrita Înțelegere, subiect tratat în capitolul I. Este vorba de așa-numitul „incident Poklevski”, cum l-a identificat I.G. Duca. Bucureștiul s-a angajat ferm față de Antantă, dar punerea în practică, trecerea la acțiune urmau să se facă în momentul ales de autoritățile române.

Intrarea Italiei în război s-a repercutat negativ asupra raporturilor bilaterale. Dialogul politic atât de intens până în ianuarie - mai 1915 s-a redus considerabil, guvernul italian fiind nemulțumit de atitudinea lui Brătianu. Baronul Sonino a cerut partenerilor săi de alianță o conduită mai dură față de România, iar, ca mijloc de presiune, guvernul italian a anulat comenzile de armament românești. Explicația oferită a constat în necesitățile sporite ale armatei italiene, care se afla acum în război, dar era vorba și de neîncrederea față de intențiile și sinceritatea politicii lui Brătianu. Generalul Luigi Cadorna afirma că nu poate livra armament unei țări pentru că nu avea garanția că el nu va fi folosit împotriva propriilor trupe.

Cu toate acestea, diplomația italiană a continuat să acționeze, alăturându-se eforturilor celorlalte țări ale Antantei, pentru atragerea României în război. În contextul deciziei Bulgariei de a se alătura Puterilor Centrale, Carlo Fasciotti informa *Consulta*, la 6 noiembrie 1915, că „a sosit momentul să se defășoare în această țară o acțiune pe cât de energică și hotărâtă, pe atât de ponderată și hotărâtă”⁸. Diplomatul italian mai informa că la București se considera că o ac-

⁷ *Rusia în mersul ei către Bizanț. Viitorul României e spre Dardanele*, de B.G. Assan (inginer), p. 37-40.

⁸ *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 665.

țiune a aliaților în Albania și la Salonic era socotită ca indispensabilă. Conduita Italiei era foarte importantă, iar Fasciotti își informa superiorii că: „Brătianu, de câte ori colegii mei îi vorbesc de intrarea în acțiune a României, întreabă ce face Italia, și aceeași întrebare ne-o adresează, la rândul lor, grecii și toți ceilalți oameni politici români”⁹.

În decembrie 1915, s-a încercat o reluare a dialogului la nivel înalt, prin schimbul de scrisori între regele Ferdinand al României și regele Victor Emmanuel al III-lea, intermediat de generalul Ioan Perticari, care va fi, ulterior, după ce statul român a intrat în război, reprezentantul Marelui Cartier General român pe lângă Marele Cartier General al armatei italiene.

În concluzie, relațiile dintre România și Italia au cuprins două etape distincte. Prima dintre ele se circumscrie între august 1914 și mai 1915, timp în care cele două țări au fost neutre față de conflictul mondial. S-a încercat o coordonare a acțiunilor și s-a avansat ideea unei intrări simultane în război, dar un complex de factori, obiectivi și subiectivi, a determinat ca acest lucru să nu se materializeze.

A doua se întinde până în august 1916, când cele două țări au avut un statut diferit. Italia era membră a Antantei, iar România neutră. În acest răstimp, regatul italian și-a coordonat pozițiile cu partenerii de alianță și a participat activ la negocierile care au dus la intrarea în război a României împotriva Puterilor Centrale. Italia este unul dintre semnatarii tratatului de alianță și ai convenției militare din 4/17 august 1916 și unul din artizanii făuririi statului național unitar român.

⁹ *Ibidem.*

DOCUMENTE

1. 21 decembrie/ [3 ianuarie] 1915, București. Articolul lui N. Iorga, „Liga italo-română”

Un număr de deputati italieni — și dintre cei cunoscuți — au fundat o ligă pentru apropierea Italiei de România¹⁰. Iar parlamentarii noștri, înștiințați de aceasta, au răspuns prin călduroase asigurări de prietenie și prin anunțarea unei viitoare asociații românești cu acelaș scop.

Evident că se va ajunge în curînd la o organizare, la un program de lucru. Dar cine ar crede că se poate opri aici, s-ar înșela foarte.

E desigur o mare operă — care poate fi și durabilă —această apropiere italo-romînă. Nu e un singur domeniu în care ea n-ar putea fi roditoare. Dar ea cere, înnainte de toate, cunoștințe și muncă.

Acuma, cît umblă Marte cel turbat pe fața pămîntului, unele căi nu vor putea fi bătute. Dar ele trebuie arătate încă de acum pentru ca, la cel d'întăiu moment prielnic, să se facă pașii de cuviință.

Să ni împărtășim știri despre trecut, despre cel comun și despre acela care e deosebit. Să creăm biblioteci de traducere din limbile respective. Să popularisăm în țara noastră-modestă arta lor cea mare. Să punem la cale excursii de la o țară la alta, pe acea Mare a Adriaticei pe care au cunoscut-o și strămoșii lor și ai noștri.

E greu, dar tocmai de aceia să ne felicităm. Căci și roadele vor fi îmbielșugate.

21 Decembre, 1914.

[N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice, 1914-1916*, volumul I, Editura „Ramuri” S.A., Craiova, p. 127-128]

2. 9/[22 ianuarie] 1915, București. Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la conversația cu baronul Carlo Fasciotti, ministrul Italiei în România

Fasciotti declară: trebuie să se știe bine că România nu poate să tragă după ea într-o acțiune pe Italia, așa cum pare că se crede aici.

Eu: Numai contrariul poate fi adevărat.

Fasciotti: Nu vrem să tragem pe România după noi! Ar fi dorit să dea o desmințire lui Lorand, când a afirmat că peste trei luni Italia va intra; dar o desmințire ar fi putut să aibă și altă însemnătate și a fost silit să tacă. Lorand trebuie să fi frecventat pe republicani cari sunt vre-o 7-8 la Cameră, și ei vor războiul. Socialiștii Bisolatti merg cu guvernul; socialiștii Turatti vor neutralitatea cu avantajii, ceilalți toți vor pace. Deci este o eroare de a spune că Italia este pentru război. Am dat Francezilor gratis, tot ce au putut dori; ne atacându-i au putut transporta trupele din Africa și face față în Franța. De acum încolo orice serviciu cere compensații. Suntem gata, dar așteptăm ca împrejurările să fi modificat echilibrul în care se află adversarii. Așa în caz de atac și de zdrobire a Sârbilor, *nu trebuie ca România să miște, căci noi nu o vom urma.*

¹⁰ Liga italo-română s-a constituit în decembrie 1914, la inițiativa mai multor parlamentari italieni și a Institutului colonial italian, în clădirea căruia a avut loc și prima întrunire.

Acum o lună, când cu Valievo, am mai spus aceasta guvernului și am vestit și pe Poklevsky că nu voi îndemna guvernul român să intre.

În cursul convorbirii. Fasciotti mi-a spus că Italia are absolută nevoie de Triest și de Istria; că de la Dante, granițele ei sunt Varul și golful de Quarnero; că Austriacii pot lua chiar o parte a Albaniei și să-și facă chiar o altă bază militară maritimă; că peste 35 de ani aceste țări vor fi devenite slave și că este grabă. Trentinul nu poate fi desnaționalizat și peste o sută de ani tot Italian va fi! Italia își are căile libere, fiindcă tratatul din 1882 este numai defensiv și conceput în sensul de statu-quo: or războiul tinde a schimba statul-quo, deci caduc. Expusese acest punct de vedere Regelui Carol, care îi tăiașe puntea de sub el la Berlin, lăsând să se creadă că România nu se va mișca fiindcă Italia «declarase» că nu se va mișca. Când s-a declarat războiul, Italia a lăsat să se înțeleagă că ar putea, la ocazie, să dea ajutor aliaților săi, «dar că n-a venit nici o propunere».

Eu: Poate să-i convie oare Italiei, ca Serbia să aibă un port la Adriatica? Admite ea ca Slavii să se instaleze pe această mare?

Fasciotti: S-au și instalat. Chiar la Triest, grație Austriacilor, Slavii îneacă pe Italiani și chiar Serbia este și ea acolo, prin Muntenegru: Chestie de bani numai, spre a se uni. În rezumat: la începutul convorbirii, prudent, foarte partizan al neutralității, la urmă anti-austriac.

(Alexandru Marghiloman, *Note politice, vol. I, 1897-1915*, p. 394-396. Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 394-396)

3. [25 ianuarie]/ 7 februarie 1915, București. Notații ale ale episcopului Raymund Netzhammer privind conținutul convorbirii cu regele Ferdinand (relațiile cu Italia, activitatea lui Vasile Lucaciu în Peninsula)

Duminică, 7 februarie 1915

Astăzi se ține în arhiepiscopia București ziua de rugăciune și pocăință în vederea obținerii păcii, așa cum s-a indicat de către papa Benedict al XV-lea încă de acum o săptămână am făcut cunoscută indicația respectivă în *Bukarester Sonntagsblatt*, trimițându-i fiecărui preot acest număr în mod oficial. La București este scos la vedere Preasfântul Sacrament în bisericile parohiale, la catedrală și la Bărăție și în cele două mănăstiri ale domnișoarelor engleze și ale mamicilor de la Sion. La catedrală am asistat după-amiază la vespere, la rugăciunea rozariului și la diversele rugăciuni prevăzute întru obținerea păcii. Seara, la 6 și jumătate, particip la biserica de la mănăstirea Sfânta Maria la slujba finală. În conformitate cu rapoartele sosite, participarea la toate slujbele a fost foarte bună. Fiecare dorește ca între popoare să domnească pacea!

Pentru a acorda o și mai mare importanță acestor rugăciuni pentru pace dispuse de Sfântul Părinte, astăzi dimineață a fost prevăzută la catedrală o liturghie solemnă cu asistență pontificală. Totodată a fost anunțată venirea regelui Ferdinand la serviciul divin de la palatul arhiepiscopal, așa încât am renunțat la orice alte oficieri. Pentru prima dată, regele a sosit într-un automobil. Era însoțit de aghiotantul său Baranga care totuși nu a intrat și el. Regele era răcit și tușea înainte de a ieși la tribuna capelei, i-am explicat semnificația zilei de astăzi și i-am înmănat un exemplar tipărit al rugăciunii papale pentru pace. Regele l-a introdus în cartea sa de rugăciuni. La sfârșitul slujbei de duminică, preotul care celebra rosti rugăciunea în fața poporului.

Când regele intră după aceea în salon, zise: „Rugăciunea este chiar frumoasă! Dar va avea oare succes?”

„Desigur, Majestate”, i-am răspuns eu, „dacă neutrii rămân potoliți.” Regele reținu această remarcă și se plânse vehement de faptul că pe aici o mulțime de oameni par a fi nebuni, dorind

războiul, că un diplomat român de la Paris desfășoară, fără a fi însărcinat de cineva, o intensă activitate de ațâțare, fără nici un fel de scopuri mai înalte sau din motive mai alese, ci numai din rațiuni de partid, negândindu-se fiecare decât la propriile sale avantaje. Deocamdată nu era nimic altceva de făcut decât să se racordeze politica română la cea italiană. Dar nu se știe totuși ce vor face italienii; este însă previzibil faptul că vor cântări lucrurile în conformitate cu propriile lor interese meschine.

Regele aduse vorba despre părintele Lucaciu și despre cea mai recentă călătorie a sa în Italia. Vrea foarte mult să știe în general ce-o fi făcut și ce-o fi discutat la Roma acest comisvoiajor politic, care, la fel ca și prietenul său, dr. Istrati, fusese în audiență la papa. N-am putut decât să-mi exprim presupunerea că o fi discutat probabil aspecte legate de iminenta unire a românilor cu Sfântul Scaun și de transformarea bisericii latine din România în biserică națională, transformare care va deveni astfel un lucru necesar. Nu de mult, într-o scrisoare adresată unui preot din Iași, el își exprimase opinia privind caracterul necesar din punct de vedere național al transformării bisericii catolice din România în biserică națională, rugându-l pe prietenul său coreligionar să se așeze în fruntea acestei mișcări, care va trebui pusă pe picioare. Roma și-a plecat întotdeauna urechea la simularea posibilității de unire.

Pentru a-l caracteriza pe părintele Lucaciu, a fost de părere regele, trebuie să ții seama și de lumea înconjurătoare, respectiv de politicienii „murdari” cu care el întreținea relații de strânsă prietenie. Regele chiar îl numește pe unul dintre acești nefericiți păcătoși, care fusese nu de mult la el în audiență și care avusese tupeul să declare că în întreaga lui viață rămăsese la fel de fără de prihană ca o floare; unor asemenea oameni trebuie pur și simplu să le râzi în față, căci toată lumea știe foarte bine ce viață duc.

Deoarece acțiunea italiană de la București mă interesa mai mult decât salturile teribile ale părintelui Lucaciu, mi-am permis să dau o cu totul altă turnură discuției noastre, zicând: „Majestatea Voastră va putea vedea în curând în vecinătatea imediată a castelului regal o biserică catolică!”

Regele se uită la mine mirat și scrutându-mă cu privirea.

„Da, da, e o chestiune deja perfectată. Majestatea Voastră trebuie să știe că italienii construiesc o biserică, și anume acolo, nu departe de palat, în prelungirea străzii Viena.”

„Nu știu nimic”, răspuse regele, „nu știu nici măcar unde este strada Viena. În general mă miră faptul că în București mai există un asemenea nume de stradă și că acesta nu a fost transformat în strada Paris sau în „strada Pauvreului Louvain!”

Apoi îi relatez întreaga acțiune începând cu intervenția domnului Maiorescu până în ziua de astăzi, când italienii au primit în dar de la municipalitatea orașului București, pentru biserica lor organizată pe bază pur națională, un teren de construcție, e adevărat mic, dar foarte valoros, situat pe un bulevard, pentru un sălaș al Domnului și pentru locuința preotului. Majestatea Sa nu putea să-și imagineze și nici să creadă că este posibil un asemenea lucru, tocmai din cauza consecințelor periculoase ale acestuia.

În decursul convorbirii, regele deveni tot mai neliniștit și aveam impresia că italienii îl cam calcă pe nervi. Dar acest lucru nu era adevărat, căci mai avea pe suflet încă o chestiune legată de părintele Lucaciu. „Știți dumneavoastră”, zise el dintr-odată, „despre ce-a mai vorbit Lucaciu la Roma? Despre un concordat! Cum se poate vorbi în momentul de față despre un concordat! Domnul Duca, însă, i-a răspuns bine, zicând că mai întâi va trebui să pozezi Transilvania cu românii ei uniți, înainte de a încheia un concordat pe seama lor!”

Afirmația cum că Lucaciu ar fi fost trimis, conform informațiilor pe care le dețineam, chiar de guvern la Roma, fu respinsă inițial de către rege ca fiind incorectă, dar mai apoi recunoscu că probabil fusese totuși îndemnat să facă această călătorie de vreun ministru anume, cu mare pondere și care-și permite până una alta să facă asemenea lucruri pe la spatele guvernului,

promițându-i că îi va finanța această călătorie. Unii presupuseseră că guvernul l-ar fi trimis de parte pe acest individ incomod pentru a nu mai fi expus prin acesta nici unui fel de dificultăți, alții credeau că mesagerul trebuia să alunge la Roma teama că, după cucerirea Transilvaniei de către români, uniții vor fi retrași de la Sfântul Scaun și transformați în ortodocși.

Opinia domnului Coculescu, conform căreia țara ar putea merge pe linia unirii cu Roma, îl făcu pe rege să zâmbească, combătând-o prin observația că însuși Coculescu ar trebui să facă începutul, devenind el însuși unit!

[Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol I, traducere de prof univ dr. George Guțu, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 561-563]

4. Ianuarie-februarie 1915, București. Extrase din memoriile generalului Vasile Rudeanu referitoare la activitatea sa în Italia

Ajuns la Roma, am cerut imediat audiență la Rege, prin șeful Casei Militare regale. După patruzeci și opt de ore am fost primit la Quirinal, exact la fel ca la prima mea audiență. Am început prin a prezenta Regelui mulțumiri din partea președintelui nostru de Consiliu, pentru aprobarea dată fabricilor italiene să lucreze pentru armata noastră.

„Dacă împrejurările o vor cere, întrerupse Regele, comenzile dumneavoastră vor putea fi sporite până la limita posibilităților industriei noastre”. Continuând, mi-am exprimat adâncă recunoștință pentru înalta distincție ce binevoise a-mi acorda „*Proprio Motu*”¹¹. Apoi, în câteva cuvinte, am arătat mulțumirea ce președintele Consiliului [de Miniștri al României], Brătianu, resimțise când aflase că Italia rămânea neclintită în hotărârile sale de politică externă ce-i comunicasem.

„Cum, zise Regele, domnul Brătianu se îndoia?”

„Nu, dar îl îngrijorau tratativele ce aflase că se duc între noul ambasador al Germaniei la Roma și Excelența Sa, baronul Sonnino”.

„Nu se putea să nu se răspundă, zise Regele, la propunerile ambasadorului Germaniei, altfel ne-am fi compromis neutralitatea”.

Am continuat arătând dorința mereu crescândă a președintelui nostru de Consiliu ca România să înceapă războiul o dată cu Italia și îngrijorarea ce avea că puterile Antantei nu vor consimți să convină la revendicările noastre naționale, împiedicând, astfel, intrarea simultană a Italiei și României, cu toate rezultatele fericite și poate chiar hotărâtoare ce putea avea asupra mersului războiului.

„Președintele nostru de Consiliu roagă respectuos pe Majestatea Voastră să sprijine la Londra, Paris și Petrograd revendicările teritoriale și naționale”.

„Nu cred să fie dificultăți din partea Angliei și Franței, zise Regele. în ceea ce privește Rusia, s-ar putea găsi o cale de acord satisfăcător pentru ambele țări”.

„Oricum, Majestate, nu trebuie să se disprețuiască și să se irosească pentru anumite vederi politice considerabile rezultate ce poate avea asupra soartei războiului intrarea simultană a Italiei și României în luptă”.

Regele, care se plimba prin cabinetul său, se opri. Îmi întinse mâna și zise: „Veniți mâine după-amiază, ora cinci, la Vila Margareta, să luați ceaiul cu mine. Am nevoie de unele lămuriri”. M-am înclinat și m-am retras.

A doua zi, la ora cinci fără zece minute, automobilul în care mă găseam se opri în fața unei înalte porți de fier de la un grilaj ce împrejmuia un mare parc, înăuntru căruia se vedea o frumoasă vilă, înconjurată, afară de fațadă, cu pomi înalți. Nici o santinelă, nici un corp de gardă, nici cel mai mic indiciu că era o reședință regală și că Regele se găsea acolo. [...]

¹¹ Din propria sa dorință.

Regele, într-un colț al camerei, sta pe un scaun și privea o hartă ce avea în mână și mi-a făcut semn să iau loc pe un scaun lângă el. „*Tocmai priveam pe hartă, zise Regele, înrăurirea ce ar putea avea asupra mersului războiului intrarea simultană a Italiei și României în război*”.

Am înțeles că era chestiunea asupra căreia în ajun îmi spusese că dorea să aibă unele lămuriri. Era evident că trecerea Italiei de partea Antantei avea să constituie pentru Imperiile Centrale un eveniment destul de grav, fruntaria italiană fiind cea mai apropiată de Viena și Budapesta, înaltul Comandament austro-ungar va fi silit să arunce toate disponibilitățile împotriva unei ofensive italiene, îndreptate în direcția acestor centre vitale. Ofensiva italiană va avea deci de luptat împotriva unei mari concentrări de forțe inamice, la care se vor alătura greutatele străbaterii masivului Alpilor Orientali. Am reamintit în câteva cuvinte dispozițiunile ce, în 1797, generalul Bonaparte luase ca să învingă aceste greutate și să smulgă Austriei tratatul de la Campoformio¹². Astăzi, dificultățile erau mărite prin fortificațiile construite în această parte. Oricare ar fi însă greutatețile de teren și valoarea fortificațiilor, puterea lor de oprire atârna neapărat, în primul rând, de numărul, destoinicia și moralul ostașilor care le vor apăra.

Ofensiva armatei române în Transilvania, amenințând și ea cele două capitale inamice, Budapesta și Viena, va sili Înaltul Comandament austro-ungar să-și împartă forțele, altfel zis să reducă numărul ostașilor trimiși împotriva ofensivei italiene și aceasta cu atât mai mult cu cât o manevră pe linii interioare pentru a face față celor două ofensive, italiană și română, era sensibil îngreunată de traseul radial al căilor de comunicație austro-ungare.

Pe de altă parte, dezlănțuirea concomitentă a celor două ofensive fiind cunoscută, moralul trupelor austro-ungare va fi slăbit, iar al celor italiene ridicat. Intrarea în acțiune, o dată cu Italia, asigura, prin urmare, de la început, cele două condiții dominante ale unei bune strategii: slăbirea forțelor inamice și zdruncinarea moralului lor, exaltând totodată pe cel al propriilor trupe. Ofensiva italiană va putea înainta astfel mult mai ușor. Jertfele de vieți omenești vor fi sensibil reduse.

În sfârșit, privind în ansamblu rezultatul celor două ofensive concomitente, se vedea că ofensiva română va prelungi spre Vest aripa stângă rusă și, prin armata sârbă, se va lega cu ofensiva italiană a cărei aripă dreaptă se va găsi astfel acoperită. Întreg frontul inamic de Răsărit se va găsi astfel prins într-un mare semicerc, întins de la Baltică la Adriatică, în care armata italiană va avea importantul rol de aripă învăluitoare și, implicit, toate șansele să fie cea dintâi stăpână pe Budapesta și Viena.

Dacă Italia intra singură în război, se lăsa Înaltului Comandament austro-ungar posibilitatea de a rezista mai departe, prelungind astfel războiul cu toate calamitățile ce decurg¹³. Dimpotrivă, intrarea simultană a Italiei și României în război va pune cu mare probabilitate Înaltul Comandament austro-ungar în imposibilitate de a se opune deodată cu forțe suficiente la înaintarea fiecăreia din cele două ofensive, deci la amândouă, căci progresul uneia va deschide drumul celeilalte.

Regele ascultase cu atenție și, deși tăcusem, continua să verifice pe hartă ceea ce îi spusese. După câteva minute zise: „*Dar ce va face Bulgaria? Evenimentele din 1913 și tratatul de la București nu sunt de natură să o apropie de Serbia și de România. Pe de altă parte, după informațiile ce am, stăruințele depuse de Anglia și Rusia pentru a atrage Bulgaria în alianța lor au rămas până acuma fără efect*”.

¹² Este vorba despre Tratatul de Pace de la Campoformio, încheat la 18 octombrie 1797, între Franța și Austria, în urma campaniei victorioase a generalului Napoleon Bonaparte în Italia.

¹³ Viitorul a dovedit că aprecierile erau juste. Generalul rus luri N. Danilov, în lucrarea sa *La Russie dans la guerre mondiale (1914-1917)* [Paris, 1927, p. 404-406], scrie: „Italia neputând interveni decât după o lună de la semnarea tratatului de la Londra, Rusia a fost nevoită să dea mult înapoi în Galiția, iar ofensiva italiană fu de la început oprită pe Isonzo, fără ca austriei să ridice de pe frontul rusesc decât două sau trei divizii; restul îl luă din fața Serbei și României, unde fură înlocuite cu tafe germane. Toate proiectele de colaborare dintre Rusia și Italia împotriva Austro-Ungariei nu avură nici un rezultat” (n.a.).

„Majestate, cred că Bulgaria s-a declarat neutră, între altele, fiindcă armata sa, în urma războaielor duse în 1912 și 1913, e dezorganizată, armamentele sale sunt în parte deteriorate sau pierdute, munițiile sunt insuficiente, deci, pentru un moment, e incapabilă de un efort serios. Ajutor material și de oameni Bulgaria n-are de unde primi, neavând legătură cu Imperiile Centrale și o situație politică clară cu Turcia. Chiar dacă, prin influența Germaniei, aceste două țări s-ar apropia și alia, Turcia, prinsă în Asia Mică cu rușii și englezii, iar la Dardanele cu englezii și francezii, nu va putea da un ajutor important, în afară de aceasta, în spatele Bulgariei e Grecia, obligată prin tratatul de la 1913 să intervină dacă Bulgaria ar mișca. Grecia poate fi ușor ajutată de franco-englezi. Socotesc, prin urmare, Majestate, că în situația actuală a războiului Bulgaria își va păstra neutralitatea. Cât privește dorința Angliei și Rusiei de a o atrage de partea lor, e posibil ca ea să se realizeze de la sine, dacă Italia și România intră deodată în război și armata rusă, trecând prin România, va putea fi la Dunăre”.

„Care sunt, întrebă Regele, sentimentele poporului bulgar pentru România?”. „Poporul bulgar, Majestate, a fost împins de conducătorii săi la sentimente dușmănoase împotriva României, deși în 1877 poporul român și-a vărsat sângele nu numai pentru libertatea sa, dar și pentru aceea a poporului bulgar. După 1877, universitățile noastre au fost larg deschise studenților bulgari care veneau în România să-și completeze studiile. Granițele noastre au lăsat să treacă țărani bulgari ca să vină să lucreze, alături de cei români, pământurile noastre fertile de pe malul stâng al Dunării și să-și câștige astfel mijloace de existență mai bune. În perioada tulburărilor politice din anii 1885-1892¹⁴. România i-a stat alături. Cu toate acestea, după instalarea pe tronul Bulgariei a prințului Ferdinand de Coburg¹⁵, atitudinea statului bulgar față de cel român a devenit din ce în ce mai rece și chiar inamică [...].”

Trecuse mai mult de o oră de când audiența ținea; ea nu fusese întreruptă decât câteva minute, când lacheul servise ceaiul. Afară se întunecase. Regele observând se sculă și se îndreptă spre ușa chioșcului pe care o deschise. Ieși afară și își făcu semn să-l urmez. Se îndreptă spre marea poartă de intrare.

Ajunși la câțiva metri de ea, Regele se opri. Îmi dete mâna și zise: „Comunicați domnului Brătianu, că eu chiar dacă aș fi singurul care s-o facă, voi susține revendicările României, fiindcă reprezintă dreptatea pentru un popor care de la obârșia lui a suferit continuu și a fost mereu nedreptățit și jecmănit”.

Fără a mai aștepta vreun răspuns, se întoarse și se îndreptă repede spre interiorul parcului. Am rămas pironit pe loc. Ultimele sale cuvinte îmi răsunau în inimă. Aș fi vrut ca întreaga omenire să le fi auzit și să rămână înscrise în Istorie. [...]

Întors la Roma am cerut audiență la ministrul de Externe, Sonnino¹⁶. Primit, am început prin a-i mulțumi pentru răspunsul favorabil ce dase la telegrama mea, relativ la permisul pentru trecerea armelor destinate comisiei noastre de recepție de la fabrica din Bardalone. Am arătat apoi, pe scurt, ceea ce expusesem Regelui asupra importanței ce avea pentru Italia o intervenție concomitentă cu a României, intervenție la care președintele nostru de Consiliu ținea foarte mult și era îngrijorat ca să nu fie împiedicată prin refuzul Antantei de a admite revendicările noastre naționale. [...] Sonnino, după câteva secunde de tăcere, mă făcu să înțeleg că va face tot ce interesele intangibile ale Italiei vor permite ca să sprijine revendicările noastre naționale. Am mulțumit și m-am retras.

[General Vasile Rudeanu, *op. cit.*, p. 84-88]

¹⁴ Referire la unele evenimente petrecute în viața politică a Bulgariei în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, printre care: răscoala din septembrie 1885 organizată în Rumelia Orientală de Comitetul Central Revoluționar bulgar în urma căreia această provincie s-a unit cu cnezatul bulgar; detronarea, la 21 august 1886, a cneazului Alexandru Battemberg și suirea pe tronul Bulgariei, la 19 iulie 1887, a principelui german Ferdinand de Saxa-Coburg (1887-1918).

¹⁵ Ferdinand I de Saxa-Coburg-Gotha (1861-1948), cneaz al Bulgariei (1887-1908), iar apoi - sub numele de Boris I - țar al bulgarilor (5 oct. 1908-3 oct. 1918).

¹⁶ Sidney Sonnino (1847-1922), baron, om politic italian, ministru de externe (5 noiembrie 1914-23 iunie 1919).

5. 4 martie 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată baronului István Burian, privind la acțiunile ministrului italian în România, Carlo Fasciotti, care acreditează ideea unei tensionări ale relațiilor dintre Italia și monarhia dualistă

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián
Télégramme.

Bucarest, le 4 mars 1915.

Le Ministre d'Italie, qui pendant quelque temps s'est imposé une certaine réserve, a recommencé ses agissements contre nous. Il paraît qu'il fait répandre le bruit que les relations entre l'Italie et l'Autriche-Hongrie sont plus tendues et que nous nous approchons du moment critique.

Le Roi aurait dit hier à un politicien „qu'il se verrait obligé de suivre l'Italie, l'alliée de la Roumanie au cas que celle-ci nous attaquerait”.

[Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916, Vienne 1916, p. 16-17]

6. 12 / [25] aprilie 1915. Articolul lui N. Ștefănescu-Iacint, „România față cu atitudinea Italiei”, apărut în ziarul Adevărul”

Întrebarea care trebuie să ne-o punem față cu atitudinea Italiei în actualul război european, este dacă comunitatea de interese dintre România și Italia este în sensul năzuințelor afirmate de opinia noastră publică: adică pentru o acțiune energetică împotriva Austro-Ungariei în vederea realizării idealului nostru național, ca să putem conta cu tot dinadinsul pe dânsa și cu toată siguranța că nu va surveni nici-un eveniment extern care să determine pe sora noastră mai mare latină, dacă nu la o acțiune contrarie aceleia pe care o urmărim noi. În tot cazul la o neutralitate bine-voitoare Dublei-Aliașe, de natură să ne facă să pierdem momente proprii unei intrări în acțiune separată.

Trebuie dar cercetat în ce consistă comunitatea de interese. Împotriva Triplei-Înțelegeri, mai precis a anglo-francezilor, Italia are interese contrarii în Mediterana, privitoare la apărarea coastelor Mediteraneene. Ca revendicări teritoriale împotriva Franței: Savoia și Corsica. România față cu Tripla Înțelegere nu are decât revendicări teritoriale împotriva Rusiei și anume: Basarabia. În ceea ce privește chestiunea Strâmtorilor atât Italia cât și România au de afirmat interesele lor nu numai față de Tripla Înțelegere, dar și de Dubla alianță în cazul în când Germania învingătoare ar căuta să pună stăpânire pe Constantinopol. Față cu Dubla Alianță, Italia are în primul rând interese de apărare a coastelor sale Adriatice și apoi de revendicare a Trentinului de la Austro-Ungaria, în care trăiesc ca la 800.000 de italieni.

România, în schimb, are în primul rând de revendicat de la Austro-Ungaria, ținuturile de peste Carpați cu o populațiune de peste patru milioane de români, revendicare care se impune ca o chestiune de viață pentru noi față cu mărirea eventuală a Serbiei și a Bulgariei, de eventualitatea creării Ungariei independente și de sporirea teritoriului și autorității Rusiei în Orient, în cazul când Tripla-Înțelegere va ieși învingătoare.

Din acest scurt rezumat de interese comune rezultă clar că în ceea ce privește pe Italia revendicările sale teritoriale, fie față de un grup de Puteri, fie față de celălalt, sunt de un ordin secundar. Chestiunea apărării coastelor Mediteraneene ca și aceea a unui echilibru Adriatic în măsură să-i asigure apărarea coastelor Adriatice fiind de un ordin imediat și absorbind toată atențiunea conducătorilor actuali ai Italiei.

Așa se explică neutralitatea de până acum a Regatului Italian și atitudinea unora din conducătorii săi, ca dl. Giolitti¹⁷, care a afirmat că nu numai prin război, dar că și pe cale diplomatică și nici printr-o neutralitate Italia își va putea realiza interesele sale în actuala conflagrație europeană.

Revendicările teritoriale însă pe care România tinde să le realizeze hotărât, într-o singură direcție, aceea de peste Carpați, nu se pot obține în nici-un caz pe cale diplomatică și nici printr-o neutralitate definitivă. Interesele noastre nu se pot rezolva decât prin sabie, și anume la momentul potrivit unei asemenea acțiuni, moment peste care Regatul Italian ar putea să treacă.

Iată pentru ce, deși avem interese comune cu Italia, acestea diferind însă în ceea ce privește natura și intensitatea lor, nu este bine să urmăm linia de conduită trasă de Italia potrivit numai cu aspirațiile sale și în momentul când îi va conveni. Ci România va trebui să urmeze regatul Italian numai într-atât întrucât interesele sale vor concorda în momentul propriu aspirațiilor noastre cu ale acestuia. A aștepta până când Italia va lămuri dacă va putea, pe cale diplomatică să obțină satisfacerea nevoilor sale și să intrăm în acțiune, după cum aceasta în urma victoriei unuia sau a altui grup de Puteri își va vedea interesele periclitare într-o direcție sau alta, ar fi să ne socotim pe noi.

Din această cauză nu am putut vedea alt temei în acordul cu Italia, decât acela bazat pe faptul că regatul Italian având interese necontestate în Balcani, interese pe care le-a afirmat atât de sigur prin ocuparea Valoniei și întrucât situațiunea neclarificată încă a Bulgariei ne privea direct, față de necesitatea de a avea spatele asigurat în cazul în care am fi voit să intrăm în acțiune împotriva Austro-Ungariei a fost de susținut ca Italia să impună o normă de conduită în Balcani favorabilă și necesităților naționale pe care năzuim să le realizăm. Întărirea regatului latin de la gurile Dunărei constituie o garanție și pentru politica balcanică a Italiei și din acest punct de vedere îi putem cere un acord. Dar atât.

De unde trebuie să deducem că dacă atitudinea Bulgariei se va clarifica într-un sens oarecare, așa cum se așteaptă de altfel, nu mai putem fi reținuți de faptul că nu ni s-ar oferi sprijinul Italiei spre a ne realiza năzuințele naționale.

Indicațiuni favorabile după câmpul mare de luptă ar constitui în sfârșit considerațiuni suficiente spre a ne dezinteresa și de atitudinea Bulgariei.

[„Adevărul”, 12 aprilie 1915]

7. [12]/25 aprilie 1915, Roma. Raportul atașatului militar roman în Italia, maiorul Ignat prin care transmite traducerea unui articol despre potențialul militar și intențiile strategice ale României apărut în ziarul „Corriere de la Sera”, sub semnătura ziaristului Giuliano Banacci

Mapa nr. 3

Inventariat sub nr. 314

M. St. M. Sec. Informații

Cuprinde:

Rapoarte Ataș. Militar la Roma Maior Ignat.

¹⁷ *Giovani Giolitti* (1848-1928) Om politic italian care a fost de cinci ori prim ministru al Italiei, fiind depășit ca durată în fruntea guvernului de Benito Musollini. Al patrulea mandat a fost în perioada 1911-1914 și s-a suprapus peste războiul cu Imperiul otoman (1911-1912), războaiele balcanice (1912-1913) S- aopus intrării Italiei în război, unul dintre argumente fiind nepregătirea țării și a armatei.

Armata română și perspectivele sale

„România mare” și interesele Italiei. Cum sunt armați și instruiți cei 500 000 de soldați ai Regelui Ferdinand. Regimentele cu schimbul. Teatrul de operațiuni. Căile de invaziune. Tringhiul Transilvaniei.

(După „Corriere de la Sera” din 25 april 1915, stil nou)

București. Aprilie de Giuliano Banacci

Intrarea în campanie a României în cursul crizei prezente europene nu poate să aibă ca scop altceva de cât cucerirea Transilvaniei, Bucovinei și Banatului. Pentru motive evidente, problema românilor iridenți orientali este problema Basarabiei, o parte integrată din imperiul rus, care trebuie lăsată în mod necesar de această dată la o parte. O soluțiune favorabilă României, din conflictul armat româno-austro-unguresc ar aduce la îndeplinirea în mare parte a visului panromânesc, și ar fi o îndrumare spre consituitura „Marei Români”, adică a celui regat român care ar trebui să recucerească în cercul granițelor sale cea mai mare parte a membrilor săi răspândiți, din această formație latină balcanică.

După calculele patrioților români „România Mare” ar avea nu mai puțin de 14 milioane de locuitori. Statul românesc în granițele sale firești ar fi atunci mai mare și mai puternică decât Ungaria (căreia nu i se poate atribui mai mult de 10 milioane de locuitori de rasă maghiară) și decât ori care din puterile balcanice slave.

Acum, este evident interesul permanent al Italiei prin adaosul puterii care va eși din întregirea etnică și teritorială a României și prin acordul preliminarium făcut cu acest stat în urma măririi lui. Să facem abstracție de simpatiile, cari derivă din comunitatea de origine, și să ne legăm numai de împrejurările actuale, să avem înaintea ochilor numai folosul cel mare pentru Italia. România va pune mâna pe armă ca să treacă Alpii Transilvaniei prin pasurile lor, ca să deslege problema războiului Triplei înțelegere și în același timp se va pune o bază temeinică vieții statelor balcanice.

Atunci mărirea puterii slavilor meridionali, avangarda balcanică a Rusiei care va eși cu un prestigiu mai mare decât în trecut și care va avea un acces liber la Mediterană, această mărire de putere, care se va manifesta în fața ochilor noștri mai cu seamă prin accesul Serbiei la marea Adriatică va fi cu folos contrabalansat prin mărirea teritorială și printr-o întregire parțială etnică a unei Români străns legată prin alianță cu Italia. De aceia problema compoziției armamentului, a puterii armatei române și a perspectivelor acestei armate în eventualul și iminentul conflict armat cu Dubla Monarhie, are pentru noi Italienii în această clipă o mare importanță din punctul de vedere „al bilanțului forțelor”.

Armata română cu efectiv de companie în războiul de invaziune în Transilvania se compune din aproape 500.000 de soldați foarte buni, bine încadrați, armați și echipați. Cu rezervele, cari vor rămâne în țară se va atinge cifra de peste 650.000 de oameni. Dar dacă ținem seama de faptul că România va trebui să se apere și de o armată de invazie inamică, ca are pregătite și milițiile care se ridică cu cealaltă armată până la cifra de 800.000 de combatanți.

Soldatul român este înarmat cu arma Manlicher: cea mai bună armă cu calibrul mic (6,5) cel mai modern model. Infanteria română e bine înzestrată cu cele mai bune mitraliere „Mascim”. Unitățile armatei sunt destul de bine prevăzute cu artilerie (110 guri de foc pentru fiecare corp de armată) modernă. Tipul este „Krupp” cu tragere repede, același pe care îl are și Italia. Cadrele armatei sunt bune. Armata română contează [pe] 20 regimente de artilerie permanentă și 5 de rezervă cu schimbul. (Această destinație a regimentelor permanente și a celor cu schimbul se va lămuri când voi vorbi despre cavalerie).

Ofițerii de stat major au în general o foarte bună pregătire. Mulți din ei es din școala de război din București, care e considerată la înălțimea menirei sale, adăugând că această școală poate să dea ofițeri a căror pregătire științifică nu e inferioară pregătirei ofițerilor celor mai bune armate streine. Dar mulți dintre ofițerii de stat major și-au completat studiile lor în străinătate, mai cu seamă în Italia și Germania. Acei cari es din școala noastră sunt în mod deosebit respectați.

Cavaleria are 22 de regimente și este de 2 feluri: pemanentă (12 regimente) și cu schimbul (10 regimente). Primul fel de cavalerie nu are nici o caracteristică particulară, recrutarea și serviciul său fiind bazate pe același principii ca și în celelalte armate streine. Al doilea fel, din potrivă, este o instituție particulară română. În regimentele cu schimbul fiecare contingent face 3 luni de serviciu, și apoi se concediază fiind substituit cu un alt contingent. Fiecare soldat este obligat să-și aibă calul său propriu său și să aducă costul pentru a-și cumpăra unul fiind obligat să și-l țină 4 ani.

Armata românească are 5 corpuri cu mai mult de 2 divizii de cavalerie. Capitala regatului e un mare câmp de întărit cu întărituri moderne, după planul normal de fortificație belgiană, de celebrul inginer militar Brialmont¹⁸. Centura exterioară are 18 forturi mari tip permanent, cu 18 baterii de interval. Forturile sunt deservite de o cale ferată de centură.

*

Principalele comunicațiuni între România de o parte și de Bucovina cu Ungaria de altă parte, sunt reprezentate prin 5 căi principale, cari se prezintă mergând de la N.V. spre S.V. în această ordine:

1) Calea ferată din Moldova, cari urmează valea râului Siret. Granița este la Suceava. O altă cale ferată cu direcția generală paralelă celei de a lungul Siretului, este aceia care trece spre Iași, capitala Moldovei, și care dublează potențialitatea de comunicațiune în timp de concentrare a armatei române, când ar avea nevoie ca să fie aruncată asupra unui teritoriu inamic. În partea aceasta frontiera este formată dintr-o regiune muntoasă, prin ale cărei pasuri infanteria poate trece.

2) Calea ferată din valea râului Trotuș, afluentul din dreapta al Siretului. Intrarea în teritoriul Austro-Ungar se va face prin pasul Trotuș și prin mai multe drumuri ordinare, cari măresc valoarea trecătoarei.

3) Calea ferată de pe valea Prahovei, este o ramificație a liniei București - Ploești și trece în Ungaria prin pasul Predeal la Brașov. Zona parcursă de această cale ferată este mai dificilă de cât cele două de la început, având mai multe căi de comunicație, secundare.

4) Calea ferată din valea Oltului, care trece trecătoarea Turnul roșu, la 352 m, deasupra nivelului mării, între munții Lotrului, cari sunt cei mai dificili din toată regiunea de graniță. Cu toată această dificultate, totuși sunt și drumuri secundare favorabile invaziunii. Această cale ferată duce spre Sibiu (Hermanstadt).

5) Calea ferată care iese din țară prin Porțile de fier sau prin Orșova de la granița româno-ungaro-sârbă. Zona aceasta este destul de dificilă accesibilităței, dar și ea are comunicațiuni secundare.

*

Triunghiul Transilvaniei cel formează cu România, e caracterizat printr-un relief de o extremă complexitate. El este comus din înălțimi inaccesibile, din mase izolate, dintr-un lanț continuu (spre E. până sus de Bucovina) și la S., alpii Transilvaniei sunt formați din ziduri tăiate de trecători formate prin eroziune, prin cari trec principalele căi de comunicațiune româno-

¹⁸ *Henri-Alexis de Brialmont* (1821-1903), general belgian, specialist renumit în fortificații. A proiectat sistemele de fortificații în Belgia, România („Centura București”) și Congo.

ungurești, enumerate mai sus. Alpii Transilvaniei prezintă cele două versante ale sale în mod cu totul diferit. Versantul unghuresc este abrupt, ca și versantul piemontez al catenei alpine, așa că apărarea acestui versant se va face cu mari dificultăți. Versantul românesc, din contră, este ca cel provensal al Alpilor, cu o pantă dulce, așa că ușurează apărarea contra invaziuni.-

Dubla Monarhie a recunoscut în ori ce timp importanța strategică a triumphiului transilvan. Istoricul *Bertha* în lucrarea sa „Maghiarii și Românii în fața istoriei” se exprimă cam în același termen: Scopul pe care-l au Românii este de apune mâna pe o treime a Ungariei limitrofă cu România...

Polemicele cari se duc între oamenii politici și publiciștii români și unguri privitor la Transilvania amintesc cu toții lucrarea cea mai recentă a unuia din cei mai cunoscuți statisticieni maghiari, contele Andrassy, care afirma, că eventuala cucerire a acestei țări de către Români ar săpa între cele două popoare, român și ungar, abisul fără fund al unei uri nestinse.

Se înțelege, că statul major austro-german a luat toate măsurile privitoare la întărirea versantului din triumphiul transilvan, construind fortificații, magazine de provizii și coordonând căile ferate în vederea apărării, luând în același timp și măsurile trebuitoare pentru a distruge lucrările invadatorului. România, de asemenea, a avut simțul de a răspunde cu șosele militare până la pozițiunile versantului unghuresc, făcând și întăriri mai cu seamă când norii se îndesiau amențători pe vârful Carpaților. Toate aceste lucrări sunt făcute pe lângă pasuri, în vederea unui război de munte și după principiile sănătoase ale războiului de munte apărătorul nu trebuie să aștepte ca să se opună invadatorului, care ar fi ajuns pe pozițiunea versantului. Avem indicii sigure, că statul major austro-german e deja preocupat de această problemă. Aceste indicii sunt procurate din sistemul de război adoptat întâi de Austriaci și apoi de Austro-Germani pe cel mai vast teatru al Carpaților, cari s-au opus încercărilor armatelor rusești cari voiau să pună stăpânirea pe lanțul munților spre a pătrunde prin pasuri în câmpia Ungariei. E demn de amintit, în această privință, un articol apărut în februarie trecut în coloanele ziarului „Neue freie Presse”, articol cu caracter oficios, care răspundea la mișcările însemnate ale armatei din partea opiniei publice ca să nu se fortifice permanent pasurile regiunii carpatice. Articolul în chestiune, după ce a amintea că arcul Carpaților e lung, între frontieră orientală a Silezei și cea română, de aproape 600 km, enumeră 10 puncte în care e traversată de atâtea căi ferate și arată vre-o 20 căi secundare și un număr insuficient de mare de poteci pe care se poate trece de cealaltă parte a lanțului carpatic. Mai adaugă, că fortificarea frontierei franco-germane mult mai puțin întinsă și în multe locuri inaccesibilă, a costat pe Franța mai multe miliarde și că pentru a le menține la înălțimea tehnicii militare trebuiesc transformate frecvent. Fortificațiile sunt capitaluri înmormântate, cari cer o amortizare anuală ridicată, ceia ce ar fi mai presus de forțele financiare ale monarhiei. Afară de aceasta fortificațiunile Carpaților ar necesita pentru apărarea lor o mare parte din armată, și probabil un mare număr de tunuri și puști de cari mai avem nevoie *pentru apărarea activă* a lanțului carpatic.

Apărarea activă, manevrată, cu care armatele austro-germane au reușit până azi să oprească pe cele rusești accesul în valea Dunărei, ar fi desigur întoarsă mâine contra unei amenințări de invazie a Transilvaniei de partea Românilor pe cel mai restrâns câmp al versantului unghuresc al Alpilor transilvăneni de către armatele austro-germane, cari vor rezema elementele lor mobile pe acele lucrări de câmp cu caracter pasager, cu cari ei și-au întărit teritoriul pentru a-l apăra. Ei vor avea și posibilitatea ca la nevoie să se mute dintr-o zonă în alta folosindu-se de rețeaua de căi pe cari o vor fi coordonat în vederea acestei apărări active.

8. [20 aprilie]/ 3 mai 1915, Petrograd. Telegrama marelui duce Nicolae, comandantul armatelor ruse către A. Neratov¹⁹, adjunct al ministrului Afacerilor Externe, privind perspectivele aderării României după intrarea în război a Italiei

20 april/3 mai 1915. N° 211.

N'ayant pas reçu du ministre des Affaires Etrangères de renseignements sur ce qu'a apporté Diamandi, je juge nécessaire, me basant sur des renseignements privés qui m'indiquent le ton hautain et les exigences excessives de la Roumanie, d'exposer au ministre des Affaires Etrangères mon point de vue militaire là-dessus. L'entrée en guerre de l'Italie est un tel avantage pour nous que celle de la Roumanie devient de peu d'importance. C'est pourquoi je trouve qu'il faut lui faire comprendre que son entrée en guerre peut être acceptée mais que ses exigences sont excessives et absolument inacceptables. Du moment que la Roumanie nous a fait sa proposition d'entrer en guerre après la signature de notre traité avec l'Italie, il faut en profiter pour déterminer la frontière future de la Russie dans la zone des Carpathes, de la Bucovine et de la Hongrie, d'accord avec les raisons stratégiques que j'ai exposées dans mon mémorandum qui se trouve au Ministère. Je suis absolument sûr que si l'on est ferme, – et la fermeté est absolument justifiée par la situation, – la Roumanie sera par la suite même des événements obligée à se joindre à nous, en se contentant de ce que nous lui donnerons, d'autant plus qu'autant que je sache, l'Angleterre et la France n'exigeront rien pour elles-mêmes, et ne feront que soutenir toutes nos exigences.

General-adjutant NICOLAS.

[Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, p. 189]

9. 21 aprilie/[4 mai] 1915, București. Notații ale lui Alexandru Marghiloman asupra convorbirilor avute cu G. Știrbey, contele Czernin și von dem Bussche privind situația Italiei și perspectiva de a intra în război alături de Antantă

Bussche și Czernin vor să mă vadă. Amân convorbirea. Cam prea mult zel. Bussche de astfel mi-a trimis eri, în plin comitet, telegrama lui, anunțându-mi ruptura frontului rus la Tarnopol. Apropos plin de farmec într-un comitet unde Filipescu zicea că un vot de încredere ar fi „victoria Germanilor”.

G. Știrbey²⁰ îmi anunță din partea Regelui că Italia a făgăduit Triplei Înțelegeri că va intra în acțiune la sfârșitul lunii Mai s.n. Regele are vestea direct de la Victor-Emmanuel. Brătianu nu și-a dat încă consimțământul acțiunii noastre; negociază pentru garanția granițelor noastre viitoare. Regele e trist; Știrbey sugerează să-i scriu o scrisoare de îmbărbătare. Se vorbește de „momente tragice”. Regele mă vestește pentru a vedea ce atitudine am de luat. Aceasta înseamnă pentru noi războiul peste o lună!

Făgăduisem să merg astăzi dimineață la Bussche; mă duc la el la 3 ½. Mă întrebă să-i dau amănunte de cele petrecute eri. Îmi arată telegrame asupra succeselor spre Libau-Riga. La rândul meu îl întreb cum merg lucrurile cu Italia; după o scrisoare veche de 5 zile, crede că cu toate marile pretenții italiene, dificultățile sunt învinse. A întrebat eri pe Brătianu, „care nu

¹⁹ Anatoli. A. Neratov (1863-1938) Diplomat rus, adjunct al ministerului Afacerilor Externe.

²⁰ George Știrbey (1883-1917) Fiu al cuplului Alexandru Știrbey și Maria Ghica-Comănelți, frate cu Barbu și Elisa Brătianu.

știe nimic nou”, dar care i-a reînnoit apreciațiunea că intrarea Italianilor ar împinge mult pe Români, ceea ce nu va să zică că ar fi suficient ca să între România în război. El ar fi răspuns că România *face rău să-și lege soarta* de aceea a Italiei. Bussche mă întrebă ce gândesc eu: Îi spun că nimenea nu poate fi destul de tare pentru a rezista, dacă se hotărăște Italia.

Bussche: Mai ar fi oare vreme de a înlătura intrarea, oferind de exemplu Bucovina?

Eu: Nu știu dar în adevăr nu cred că țara ar mai primi. Trebuie să ducă Regelui mâine, o scrisoare; va vorbi cu Majestatea Sa. Nu-i cer să-mi repete ceea ce-i va spune Regele. Bussche crede că va fi trimis Goluchowsky²¹ la Roma, Austriicii judecând că Macchio²² nu mai este destul de maleabil spre a negocia.

La eșire mă întâlnesc cu Mitică Moruzi. Ține să mă petreacă acasă. Mă întrebă dacă este adevărat că Italia a semnat, căci i s-a dat războiul ca sigur; Corpul al 4-lea se reîntoarce la 26. Îi răspund că bine se face luându-se măsuri, fiindcă cred că Italia lasă să moară negocierile cu Austria.

Am cerut lui Greceanu²³ și lui Brâncoveanu să se silească să obție dela revoluții partidului să acorde o lună de liniște.

Știrbey mă chiamă la telefon la ora 8 seara. Mi se recomandă cel mai mare secret, mai ales în ceea ce privește pe Bussche; el crede că există *un acord* semnat, îl fac atent că Brâncoveanu știe tot sau aproape tot, asemenea și M. Cantacuzino, presupun de la izvorul Blondel; că și I. Lahovary mi-a vorbit în detaliu: izvor Giers²⁴. Mi se răspunde că totul este ca «eu» să nu confirm nimic.

Czernin îmi spune că operația din Galiția pare a fi o *mare victorie*, a cărei însemnătate nu se poate încă evalua. Îmi reînnoește siguranța lui că se aranjează lucrurile cu Italia. Nu exprim nici un dubiu. Nevasta lui va veni peste câteva zile să se instaleze la Sinaia ... Îi spui că voi fi mulțumit să-i prezint omagiile mele. Îmi cere referințe asupra lui Kogălniceanu; îl povățuesc să nu aibă raporturi de el. Czernin se miră că tocmai acest domn, pe care nu-l cunoaște, merge vorbind în dreapta și în stânga și intră mereu la Afacerile streine din Viena. Îmi reamintesc de o conversație de acum vre-o săptămână în care K. mi-a repetat cuvinte de amenințare pronunțate de Tchirsky²⁵, ambasadorul german de la Viena. La aceasta Czernin îmi răspunde că se prea poate ca Tchirsky să le fi spus, fiindcă așa e el. Nu știe nimic și o ia de sus. Va povesti aceasta lui Bussche, fără să arate dela cine o știe.

–G. Știrbey îmi spune că Brătianu *este foarte îngrijat*. Se teme oare de un ultimatum german? (Mă gândesc la conversația notată mai sus). Sau succesul neașteptat al Germanilor îi strică combinațiile? Această informație dă o însemnătate specială convorbirei telefonice de aseară.

[Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 454-458]

²¹ *Agenor von Goluchowsky* (1849-1921), om politic austro-ungar, de origine poloneză, cancelar al imperiului dualist, ministru de externe și trimis diplomatic în România (1887-1894).

²² *Karl von Macchio* (1859-1945). Baron, diplomat austro-ungar, născut la Sibiu. A intrat în serviciul diplomatic în 1881, fiind la post în Constantinopol, București, Sankt Petersburg și Belgrad. La 11 august 1914 a fost numit la Roma cu misiunea de a trage Italia în război.

²³ *Dimitrie Greceanu* (1859-1920) Om politic conservator, primar al municipiului Iași (1911-1912), ministru al justiției (1906-1907; 1920) și al lucrărilor publice (decembrie 1916-ianuarie 1918). A muti în atentatul de la Senat din 8 decembrie 1920, organizat de Max Goldstein.

²⁴ *Mihail Nicolaevici de Giers*, baron (1856-1924), diplomat rus cu misiuni în mai multe țări printre care România și Italia.

²⁵ *Heinrich von Tchirsky un Bögendorff* (1858-1916). Secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe al Germaniei și ambasador la Viena (1914-1916).

10. 24 aprilie 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată baronului Burian, prin care îl informează despre îngrijorările reginei Ferdinand privind relațiile dintre Italia și monarhia dualistă și eventualele consecințe pentru România

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián.
Télégramme.

Bucarest, le 24 avril 1915.

A mon audience d'aujourd'hui j'ai trouvé le Roi fort préoccupé de la question italienne. Sa Majesté, tout en soulignant qu'il n'avait pas de nouvelles directes, me fit entendre que les choses lui paraissaient marcher très mal et que dans le cas où l'Italie entrait en action la situation ici se ferait des plus critiques.

[Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916,..... p. 17-18]

11. 30 aprilie/[13 mai] 1915, București. Articolul deputatului Ion T. Ghica, „Italia și România față de Austro-Ungaria”, publicat în ziarul „Universul”

*„La valeur supreme et total,
d'une alliance ne s'éprouve qu'en
cas de guerre”.*

Prințul de Buelow.

Sub acest titlu, publicam la 3 Noembrie 1913, tot în „Universul”, un articol în care examinam situațiunea Italiei și a României față de Austro-Ungaria.

După războaiele balcanice, cari au avut de rezultat începutul sfârșitului Turciei, problema care se punea era: soarta conglomeratului etnic al monarhiei habsburgice. Atât Italia cât și România au aceleași interese politice față de Austro-Ungaria.

„Situațiunea precară a Italienilor și a Românilor din Austro-Ungaria a creiat o nouă legătură între Italia și România: *comunitatea de interese naționale*, pe lângă comunitatea de origină. Legătura aceasta va alipi și mai mult România de Italia... Dar mărirea și afirmarea cu tărie a prestigiului latin trebuiesc să se reverse și asupra latinilor de sub stăpânirea Austro-Ungariei”.

Situațiunea politică a acestor două țări latine a fost și este identică, cu atât mai mult cu cât ele erau aliatale celor două imperii de limbă germană. Mă întrebam la 3 Noembrie 1913 „Să fie oare nevoie să trecem pe la Berlin pentru a se ușura soarta fraților noștri din Trentin, Banat, Transilvania și Bucovina?...”

Nu ar fi lipsit de oportunitate de a se aduce la cunoștința cercurilor diriguitoare din Berlin că aliata Germaniei, Italia, și prietena cea mai sinceră a ei, România, sunt adânc indurate de situațiunea precară creată fraților din monarhia habsburgică”.

Astăzi, în 1915, apelul și drumul la Berlin s-a făcut. Germania știa și știe că nici Italia nu, merge în războiul European alături cu austriacii, opresorii fără cruțare ai italienilor din Trentin, și Germania mai știa și știe că nici România nu poate merge alături cu ungurii, călăii nemiloși a patru milioane de români. Efectele politice nechibzuite ale Ball-Platzului s-au reșimțit imediat.

În momente decisive, Germania s-a hotărât: s-a dat de partea Austro-Ungariei, trecând peste latinii din imperiul austro-ungar; germanii nu vor să țină seamă de latinii de pe Tibru și

de latinii de la Dunăre. Aceasta o fi interesul germanilor, treaba lor, nu noi avem să ne amestecăm în politica măească condusă cu atâta tact de împăratul Wilhelm. Fostul cancelar Bülow, de luni de zile negociază (negocieri teutonice, cari au de scop mai mult să intimideze decât să se înțeleagă prietenește) la Roma cu cercurile diriguitoare ale regatului Italian. De sigur că i s-or fi spus multe trimisului împăratului Wilhelm, dar, iar desigur, dreptatea latină nu a putut convinge îndărătnicia teutonă. Azi este cert un lucru: negocierile italo-germane nu au avut nici un rezultat; ba au avut un rezultat: alipirea Italiei de Anglia și Franța și intrarea în război a italienilor în contra Austro-Ungariei.

Prin glasul ministrului de externe Sidney Sonnino, Germania, a avut ocazie încă odată mai mult să audă revendicările Italiei; prin glasul disperat și puternic al românilor din Ungaria, cari în totdeauna au spus suferințele lor, Europa întreagă și Germania, cunoștea revendicările României. Germania nu vrea să le țină în seamă și astăzi chiar în toiul războiului, ea nesocotește și pe Italia și pe România.

Acum, ca și la 1913, pot să mă întreb: „În fața acestei situațiuni politice comune și interesele naționale comune, care trebuie să fie atitudinea comună a Italiei și a României? Care este calea de urmat în viitor de către aceste două țări față de Austro-Ungaria?”

Răspunsul este dat, și acest răspuns era de prevăzut de îndată ce Berlinul a hotărât atitudinea Germaniei față de Italia. Germania s-a declarat contra Italiei și a României; atunci și Italia și România sunt contra Austro-Ungariei și deci și în contra Germaniei. Berlinul singur a ales această cale. Nu se poate zice vreodată că Italia și România au avut politica ascunsă și ostilă față de imperiul german. Prințul de Bülow, negociatorul nenorocos de la Roma, a fost tot așa de nenorocos și în prea interesantul său volum *La politique allemande*, când scria „Même si l'Italie ne pouvait pas marcher, dans toutes les situations jusqu'aux consequences extremes avec l'Autriche et nous...l'existence de l'alliance empêcherait cependant chacune de trios puissances de se ranger aux cotés de l'universaire de deux autres”.

Evenimentele provocate de trufia îndărătnică germană au avut un rezultat contrariu așteptărilor germanilor: Italia s-a dat de partea vrăjmașilor Germaniei și Austriei. România nu poate avea altă cale de urmat în împrejurările de față, decât aceea pe care o urmează sora ei cea mare, Italia. Unde este astăzi, Italia. Acolo trebuie să fie și România. Italia a stat timp de treizeci de ani lângă Germania, tot atâta timp a stat și România lângă Germania; astăzi Italia merge alături cu Franția și de Anglia.

În războiul European de azi, elemental latin (Italian și român) va fi hotărîtor: precum armatele franceze au ținut piept invaziunii germanice, tot așa și armatele italiene și române vor desăvârși învingerea forțelor austro-germane.

„Dacă toți Italienii și toți Români nu se pot găsi fericiți sub această politică ... alipirea de Germania și Austria, atunci. .. să căutăm și alte posibilități pentru a face ca vlăstarul latin de pe pământul austro-ungar să nu fie distrus, ba din contra: să înflorească și mai puternic .

... *Italia și România vor fi strâns unite pe viitor pentru a putea face față evenimentelor politice ce se vor ivi*”, așa spuneam în 1913 și iată că evenimentele din 1914-1915 mi-au dat dreptate: astăzi Italia și România sunt strâns unite ca să înfrunte trufia nesocotită a austro-germanilor.

După cum vechii Romani, au îngenunchiat pe Germanii de atunci, tot astfel și azi, după atâtea secole, urmașii lor: Italienii și Români vor învinge, forța brutală a Germanilor de astăzi.

Ion T. Ghica, *Deputat*

[„Universul” 30 aprilie 1915]

12. Mai 1915, București. Articolul inginerului B.G.Assan privind conduita României față de Primul Război Mondial după intrarea Italiei în conflict

Marea Neagră lac rusesc! Adriatica lac italianesc!

Înainte de înfeodarea Italiei la Tripla Înțelegere toate speranțele majorității românei, acea majoritate care dorește întregirea neamului spre frontiera carpatină (nu spre Prut), erau îndreptate spre sora noastră mai mare, Italia. Toți ziceau: „Dacă intră Italia, intrăm și noi!”. Spre Italia se duceau misiunile românești. Acolo însă se specula cu rolul acestor misiuni: căci se stabilise de mult, și fără noi, un acord cu Tripla Înțelegere. Timp de 16 zile, Italia a trăit (de la 4 până 20 Mai) sub echivocul de a avea două tratate de alianță cu forțe inamice.

Noua alianță a stabilit mai cu deosebire faptul că România avea aceiași comunitate de idei – nu de interese – ca și Italia. Și astfel Italia s-a servit de România pentru a-și ajunge scopurile ei. Italia și-a asigurat concursul statelor de la care România n-a putut încă obține nici garanțarea teritoriului ei propriu.

Această ultimă afirmare se verifică astăzi când vedem pe Italia intrând în acțiune contra aliaților ei, iar România rămânând cu totul izolată și la discreția Rusiei.

După modul cum se desenează politica statelor neunite ale Europei, se vede că marea este atracțiunea lor principală.

Trei săgeți sau trei direcțiuni principale sunt indicate:

1. Pentru Germania eșirea liberă în Atlantic prin canalul La Manche, și ocuparea orașului Calais, cheia acestei strâmțori.
2. Pentru Rusia eșirea liberă în marea caldă a Mediteranei prin ocuparea Bosforului și Dardanelelor și transformarea Mării Negre într-un lac rusesc.
3. Pentru Italia dispariția așa zisului echilibru Adriatic și stăpânirea exclusivă a acestei mări, transformată în lac italian prin ocuparea țărmurilor și a strâmțorii de Otranto (largă de 60 km) împiedicând astfel expansiunea celor 120 milioane oameni ai Europei centrale.

Mă voi ocupa numai de cele două din urmă săgeți sau direcțiuni de eșire din Marea Neagră și Adriatica pentru că există cea mai mare analogie între interesele ce se desfășoară pe aceste mări.

*

În adevăr: Pe când Rusia vrea să stăpânească Marea Neagră cu strâmțorile ei, Italia dorește stăpânirea Adriaticii și strâmțorii de Otranto.

Italia vrea să se puie ca o barieră la expansiunea Austro-Germanilor și a Slavilor din Bosnia, Serbia, Muntenegru precum și a face din Albania poarta ei de penetrațiune în Balcani. Să nu se creadă dar că cei 700.000 Italieni din Trentino și Triest sunt cauza războiului Italo-Austriac, căci ce înseamnă 700.000 locuitori ce sunt la frontiera Italiei, pe lângă cei 35 milioane din patria mamă?

De altminteră, Austria a dat întreaga satisfacțiune în această privință și astfel se vede odată mai mult că războiul se face nu pe chestiuni de naționalitate, ci pe chestiuni de imperialism economic, iar ridicolele proclamațiuni ale beligeranților sunt bune numai a înflăcăra pe naivi. Cum procedează Italia în Mediterana tot așa procedează Rusia în Marea Neagră.

Rusia vrea să tuteleze și să subjuge pe Români, Bulgari și Turci ocupând Bosforul și Dardanelele și anihilându-i, după cum Italia dorește anihilarea Austriei, Germaniei și Serbiei.

Ceea ce ar deveni România când i s-ar lua gurile Dunărei și Constanța, tot așa va deveni și Austria fără eșire la mare; ar vegeta cum veghează Serbia încătușată de toate părțile.

Nu există analogie mai mare între modul de procedare al Italiei și între cel al Rusiei. Dacă România admite procedarea Italiei, trebuie să admită și să recunoască drept logică luarea gurilor Dunărei și a Constanței ceea ce ar aduce România în starea de servilitate a Serbiei. Pretenția Italiei care are mai tot teritoriul ei ud de mări, nu se poate numi decât absurdă sau temerară și ea în loc să scurteze războiul, îl va lungi, căci Austria și Germania vor lupta cu cea mai mare disperare pentru a exista ca puteri maritime. De 10 luni, Italia duce pe sub ascuns, o politică de pregătire pentru a îngenunchia pe foștii ei aliați și concursul Triplei Înțelegeri îi înlesnește scopul. Târgul între Italia și Rusia (respectiv Tripla Înțelegere) s-a făcut. Italia a neglijat interesele soarelui ei latine în Marea Neagră – războiul acesta nefiind un război de rase, Rusia a sacrificat pe sora ei, Serbia – războiul acesta nefiind un război de rase, Rusia a sacrificat pe sora ei Serbia – războiul acesta fiind un război economic. Abia acum, după 10 luni de război, când speram a întinde mâna Italiei, vedem decepțiunea lungii noastre așteptări!

Abia acum, după 3 ani de război purtat de nenorocita Serbie, timp în care a primit mai mult ajutor dela Franța și Anglia decât de la Rusia, abia acum, slăbită și istovită, constată că e părăsită de Rusia și trecută în mâinile Italiei, ea care până astăzi depindea de bunăvoința Austriei.

România e părăsită de Italia. Serbia e părăsită de Rusia.

România a servit Italiei ca un joc, o sperietoare, de care politicienii machiavelici s-au servit pentru a obține mână liberă în Adriatică și alte avantagii, iar Serbia a fost o unealtă în mâna Rusiei pentru ca la finele comediei să nu-și poată îndeplini aspirațiunile ei în Adriatică. Serbia, care până azi era victima Austriei va fi de aci înainte victima Rusiei și a Italiei.

*

În curând vor fi 12 luni de la vizita înșelătoare a Țarului la Constanța; vizită ce s-a prelungit în aceiași săptămână către frații noștri din Basarabia unde Țarul avea un rol panoramic sau caleidoscopic cu totul opus. Pe când în Constanța aducea omagii de prietenie curtenitoare pentru a atrage România în orbita ei de influență, în Basarabia avea să se dezvelească statuia Țarului liberator și să se consacre supunerea Românilor de acolo către sfânta Rusie.

La Constanța, Țarul citea în fața marelui nostru Rege Carol I, discursuri ademenitoare menite a-i servi după câteva luni pentru adormirea spiritelor Românești, iar la Chișinău, Țarul, după câteva zile, citea discursuri cari consacrau supunerea României răpite cu 100 de ani mai înainte. Nu ne putem închipui o schimbare la față mai bruscă.

Politica aceasta de fățarnicie a dat roade bune în România, pentru cei ce au condus-o, căci au găsit aci un teren potrivit unde naivitatea, îngâmfare, lingușirea au jucat rolul principal. Aceste sentimente lesne de speculat, în unire cu altele mai materiale au adormit pe locuitorii acestei țări ospitaliere.

*

Acum când toate intențiunile sunt date pe față, depinde numai de noi ca să vedem clar ceea ce este de făcut.

Maiu, 1915

[Rusia în mersul ei către Bizanț. Viitorul României e spre Dardanele, de B.G. Assan (inginer), p. 37-40]

13. 7/[20] mai 1915, București. Articolul „Austria a făcut oferte teritoriale Italiei”, publicat în ziarul „Universul” în care se redau fragmente din dezbaterile din Parlamentul ungar

Întrebarea deputatului Andrassy. – Răspunsul contelei Tisza

Budapesta, 5. – La Cameră, contele Andrassy²⁶, din opozițiune, a întrebat pe contele Tisza²⁷, președintele consiliului, dacă informațiunile ziarelor berlineze corespund cu adevărul și dacă baronul Burian, ministrul de externe, a făcut oferte teritoriale Italiei, în scop de a-i asigura neutralitatea definitivă.

Contele Andrassy a adăugat că dânsul nu putea consimți la acest sacrificiu de cât cu condițiunea ca aceasta să fie un expedient momentan, fruct al unei politici determinate, tinzând a elimina pe viitor antagonismul cu Italia, care se arată acum, „noi voind a pune relațiunile noastre cu Italia pe o bază mai sănătoasă spre a asigura pacea viitoare”.

„După părerea mea, a terminat contele Andrassy, neînțelegerea noastră cu Italia ar fi vătă-mătoare pentru ambele state; panslavismul susținut de alte puteri ar trage golos din diferendul nostru stabilind în Mediterana un monopol persistent” (*Aprobări generale*).

*

D. Tisza a răspuns d-lui Andrassy:

„Informațiunile ziarelor privitoare la propunerile Austro-Ungariei către Italia sunt firește neautentice și nu pot intra în discuțiune spre a cerceta în ce măsură aceste informațiuni corespund adevărului. Pot numai să spun că, în esență, aceste informațiuni dau orientarea dreaptă asupra propunerilor monarhiei. Important este – și acesta este răspunsul meu la întrebarea prea onorabilului membru al acestei Adunări – că MOHARCHIA A FĂCUT ÎN ADEVĂR PROPUNERI TERITORIALE ÎN SCOP DE A-ȘI ASIGURA NEUTRALITATEA DEFINITIVĂ A ITALIEI. (*Aprobări*). Noi cari suntem răspunzători de politica noastră externă, ne-am decis la acest demers în convingerea că amicitia durabilă între Austro-Ungaria și Italia răspunde intereselor vitale constante deopotrivă ale monarhiei noastre și ale Italiei. Aceste interese vitale cer ca noi să eliminăm din relațiunile noastre amicale cu Italia acele puncte de fricțiune ridicate prin zguduirea războiului de față, deoarece suntem convingși că spre a creia o atare dispozițiune nedespărțită de afacerea cesiunilor teritoriale, am făcut aceste sacrificii. Avem deplină conștiință că această jertfă ete mare, că grea răspundere ne este impusă, dar am lucrat nu într'un scop tactic, nu în scopul de a învinge unele dificultăți momentane, ci ne-am pătruns de încrederea că am servit interesele durabile ale patriei noastre și ale monarhiei. (*Aprobări*).

Sper că această politică a guvernului va fi aprobată de opiniunea publică, călăuzită, cum îmi place a crede, de același gând ca contele Andrassy și pe care a exprimat-o în mod atât de just, spre marea mea mulțumire. Sunt convins că simpatia și amicitia pentru națiunea italiană, de care de multă vreme erau pătrunse inimile ungare, n-au pierit. Sunt convins că dacă reușim acum să eliminăm punctele de frecare, apropierea simțimentelor simpatice între națiunea ungară și cea italiană se va redeștepta în toată puterea cea veche. (*Foarte bine!*) Rog să se ia notă de răspunsul meu!”

*

Contele Andrassy, în replică, spune că a luat notă de răspunsul președintelui consiliului, adăogând că nu numai el, ci Camera, națiunea întreagă sunt unanime în deciziunea de a-și face

²⁶ *Iulius (Gyula) Andrássy* (1860-1920), politician maghiar. A fost ministru al educației (1894-1895) și de interne (1906-1910), iar în 1912, în calitate de trimis al monarhiei dualiste a încercat să prevină pe cale diplomatică declanșarea conflictului balcanic. În 1918 ca ministru de externe a declarat că alianța cu Germania este dizolvată, încercând să încheie o pace favorabilă pentru Ungaria.

²⁷ *Contele István Tisza* (1861-1918), om politic maghiar de primă mărime, de două ori prim ministru al Ungariei (1903-1905; 1913-1918) A susținut menținerea monarhiei dualiste, fiind adeptul curentul liberal-conservativ.

datoria până la capăt, dacă conflictul ar deveni inevitabil; dar noi voim, dacă este cu putință, să fim cu Italia în relațiuni de amicitie sinceră. (*Aprobări*).

Camera ia notă cu unanimitate de răspunsul d-lui Tisza. (*Corr. Bureau*).

[„Universul”, 7 mai 1915]

14. 8/[21] mai 1915, București. Reproducerea de către ziarul „Universul” a discursului în Reischtag a cancelarului german Theobald von Bethman Holweg referitoare la concesiile făcute Italiei de către Austria

**Ce concesi a făcut Austria Italiei
- Un discurs al Cancelarului german -**

Berlin, 5 (sosită 6 Mai)

Cancelarul von Bethman Holweg a pronunțat în Reischtag următorul discurs:

Domnilor,

Știți că raporturile între Italia și Austro-Ungaria, au devenit foarte acute în ultimele luni; ați văzut din discursul de ieri al președintelui consiliului de miniștri ungar, contele Tisza că guvernul din Viena, s'a hotărât la concesiuni considerabile de natură teritorială către Italia, în sforțarea sinceră de a asigura o prietenie durabilă între Dubla-Monarchie și Italia și pentru a ține seamă, de marile interese vitale permanente ale celor două state.

Găsesc necesar să vă arăt aceste concesiuni:

1. Partea din Tirol locuită de Italieni va fi cedată Italiei;
2. Deasemenea țărmul oriental al râului Isonzo, în măsura în care populația e pur italiană, inclusiv Gradiska;
3. Triestul va fi făcut oraș imperial liber, va primi o administrație comunală, asigurând caracterul italian al acestui oraș, și va obține o Universitate italiană;
4. Va fi recunoscută suveranitatea italiană asupra Valonei și a sferei de interese relative;
5. Austro-Ungaria declară desinteresarea ei politică față de Albania;
6. În deosebi se va ține seamă de interesele naționale ale supușilor italieni din Austro-Ungaria;
7. Austro-Ungaria va amnistia pe criminalii militari și politici, provenind din teritoriile cedate;
8. Promisiunea de a ține seamă în chip binevoitor de celelalte dorinți ale Italiei, asupra tuturor chestiunilor ce formează această convenție;
9. Austro-Ungaria va face după încheierea acordului, o declarație solemnă asupra acestor concesiuni;
10. Se vor institui comisii mixte pentru reglementarea în amănunt a concesiunilor;
11. După încheierea convenției, soldații austro-ungari, originari din teritoriile cedate nu vor mai lua parte la luptă.

(Vie mișcare de atenție în sală).

Pot adăoga că Germania, pentru a favoriza și a întări înțelegerea între cele două aliate ale sale a luat asupra-și acordul cu cabinetul vienez și complectă garanție față de cabinetul român pentru executarea leală a ofertelor. Austro-Ungaria și Germania au luat o astfel de hotărâre care, dacă va fi dusă la bun sfârșit, va fi aprobată de majoritatea covârșitoare a celor trei națiuni. Poporul italian și parlamentul său, este liber să hotărască, dacă vrea să obție realizarea vechilor sale speranțe naționale în măsura cea mai

largă pe cale pacifică, sau vrea să precipite țara în război și să scoată mâine sabia împotriva aliaților săi de eri și de astăzi.

Nu pot părăsi complect speranța că șansa păcii, va fi mai mare decât aceea a războiului. Oricare ar fi hotărârea Italiei noi am făcut împreună cu Austro-Ungaria tot ce-a fost cu putință, pentru a susține alianța care prinsese rădăcini adânci în poporul german, și care a adus celor trei imperii multe faloase. Dacă legătura e ruptă de unul din părtași noi vom ști împreună cu celălalt, să facem față cu curaj, noilor primejdii. (Vii aprobări și aplauze entuziaste, repetate). (Comunicat oficial).

[„Universul”, 8 mai 1915]

15. 9/[22] mai 1915, București. Articolul „Criza italiană și pretențiile României”, semnat A.W. și apărut în ziarul „Adevărul”

Ce transpiră din cercurile diplomatice

În momentul în care toată lumea așteaptă sfârșitul crizei italiene, transpiră pe de o parte faptul că această criză are o legătură destul de directă cu dificultatea că România nu și-a terminat tratativele cu Tripla Înțelegere, respectiv cu Rusia, iar pe de altă parte din cercurile guvernamentale se acreditează că dificultățile au sporit între România și Rusia.

*

Tot ce puteam face, deocamdată, a fost să aflăm care este starea de spirit în cercurile diplomatice ale celor patru puteri aliate.

Precum transpiră și din articolul „Convenția Italiei cu Tripla Înțelegere”, publicat eri de d. Grigore Filipescu²⁸, întors de curînd de la Paris, Italia manifestă surpriză față de atitudinea României, întrucît se aștepta ca în conformitate cu repetatele sale asigurări, România să intre odată cu ea.

Italia recunoaște că ori de cîte ori înștiința România că dînsa tratează și că ar fi nimerit ca România să accelereze și ea negocierile, obținea mereu răspunsul că nu trebuie pusă nici o grabă, că mai este timp – așa încît, în cele din urmă, cînd Italia a venit să declare că ea și-a terminat negocierile, România a răspuns că dînsa nu e în aceiași situațiune și deci nu poate încă intra.

Acum se pare că la Roma e indispoziție contra României, care deși a avut atîtea luni de zile înaintea ei, a amînat mereu și nu și-a terminat acțiunea diplomatică.

*

Întru atîta se manifestă surpriză în cercurile Triplei Înțelegeri și ale Italiei, încît se emite bănuiala chiar că România ar fi adoptat tactica tergiversări și a ridicărei continue de noi dificultăți pentru a masca intenția sa de a nu intra în acțiune, sau în tot cazul de a o amîna pînă aproape de sfârșitul războiului.

Această impresiune, spun cercurile Triplei Înțelegeri, a izbutit să o întărească tot mai mult România, așa încît încrederea în hotărîrea ei de a interveni scade mereu, ceea ce ridică mult din seriozitatea cu care erau privite cu cîteva luni în urmă pretențiunile ei.

Cînd o țară obține garanții pentru pretențiuni privitoare la sute de mii de kilometri, este neauzit, spun cercurile Triplei Înțelegeri, ca un ligitiu de 10-12.000 de kilometri pătrați, de pildă, litigiu care e în curs și care în cel mai rău caz s-ar putea supune hotărîrilor unei comisii mixte, la timpul stipulat, să zădărnicescă orice înțelegere și să sacrifice totul pentru o parte infimă.

²⁸ Grigore Filipescu (1886-1938), fiul liderului conservator Nicolae Filipescu, după război președinte al Partidului Conservator Democrat.

Litigiul acesta pare a fi pendinte acum între România și Rusia, privind fruntaria Banatului, Bucovinei și posesiunea Cernăuțului. Felul intransigent în care au fost formulate aceste pretențiuni ale României, spun cercurile Triplei Înțelegeri, a avut de consecință un răspuns la fel al Rusiei, ceea ce în urmă pare a fi fost îndrumat, din nou, pe căi mai bune, de una din puterile mai puțin direct interesată ale Triplei Înțelegeri.

În cele din urmă se afirmă în cercurile Triplei Înțelegeri, că răspunsul dat României va fi de așa natură, concesiunile vor fi atât de largi, încât respingându-le și pe acestea, România va face dovada intențiunii sale de a se eschiva, cel puțin pentru moment, dela obligațiunea unei intervențiuni militare.

*

Cu privire la intransigența României asupra pretenției la o porțiune de teritoriu care nu privește nici a nouăzecea parte din teritoriul în joc, cercurile Triplei Înțelegeri lasă a se înțelege că această intransigență ar fi putut-o constata aproape exclusiv numai din partea primului ministru – ceea ce le-ar da și mai mult impresia că se ascunde ceva în dosul acestei intransigențe.

Totuși cercurile Triplei Înțelegeri așteaptă limpezirea crizei italiene, pentru a vedea care va fi atitudinea României, expusă, după ele, a nu mai fi obiectul solicitărilor, în cazul când i s-ar fi dovedit că intrarea în acțiune a Italiei nu este legată de intervenția ei. Se merge chiar pînă acolo încît se pune înainte eventualitatea ca, în caz când România s-ar dedice la un moment dat să intervie, aliații s-o previe că o asemenea intervenție ar putea fi inutilă. Iată, fără mult înconjur, cam ce se spune în cercurile Triplei Înțelegeri și ceea ce e bine să se știe și în public.

Punctul de vedere al guvernului român

Acum după ce am relevat cele ce se susțin în cercurile Triplei Înțelegeri asupra acțiunii noastre diplomatice, vom preciza punctul de vedere al guvernului nostru pe temeiul unor informațiuni culese din surse guvernamentale în curent cu cele ce se petrec în politica externă.

Guvernul român avînd un acord stabilit în principiu cu Rusia și consacrat de Franța și Anglia, a ținut pentru apropiata sa intrare în acțiune, să aibă din partea guvernului rus o prealabilă fixare a viitoarelor hotare ale României – aceasta pentru ca după războiu, în cazul când pacea s-ar încheia conform cu aspirațiile Triplei Înțelegeri și a aliaților ei, să se evite orice neînțelegeri.

În acest scop guvernul a făcut un demers la Petrograd, demers asupra căruia nu mai încape tratative, după cum afirmă guvernamentalii. Am arătat în ce constă demersul: să se fixeze Tisa ca hotar al Banatului întreg, iar la Bucovina să fie Prutul ca hotar, Cernăuțul rămînînd în stăpînirea noastră.

Demersul acesta a surprins guvernul rus. Dar cu toate că de la început d. Sassonow avea intențiunea să nu se pună în discuție, de cît după războiu, aceste chestiuni, totuși au urmat tratative între Petrograd și Niș.

În chestia Banatului, rușii au obținut pentru noi o soluțiune parțială: împărțirea între noi și sîrbi a județului Torontal. În chestiunea hotarului Bucovinei rușii n-au dat un răspuns satisfăcător, ba chiar rezultă, pentru guvern, intenția d-lui Sassonow de-a lăsa nerezolvit, înainte de intrarea noastră în acțiune, hotarul Bucovinei.

În acest sens s-a răspuns guvernului nostru de la Petrograd. Dar d. Brătianu persistă în punctul de vedere formulat acum cu privire la prealabila fixare a fruntariilor și se declară intransigent neadmițînd dar nici tratative.

*

În această fază se află diferendul nostru cu Rusia.

Guvernamentalii bine înțeles că resping învinuirea acelor cercuri diplomatice cari au lăsat să transpire că pe de o parte guvernul român a formulat noi pretențiuni, iar pe de altă parte se declară intransigent și nu vrea să admită tratative.

Amicii d-lui Brătianu susțin că dacă s-a stabilit principiul pe baza căruia se va fixa hotarele viitoare ale României, era indicat ca, în ajunul intrării noastre în acțiune, să precizăm, în mod definitiv, pe hartă, geograficește, aceste hotare.

Cum însă intransigența aceasta a guvernului român a dat loc, în anumite cercuri diplomatice, la suspectări, cum unii au mers chiar până a afirma că guvernul ar înclina acum pentru păstrarea neutralității și de aceea se arată intransigent în chestia hotarelor, unul din cei mai intimi partizani ai d-lui Brătianu ar fi spus unui diplomat din Tripla Înțelegere:

- Satisfaceți legitimele noastre cereri și vom fixa ca și Italia termenul nostru de intrare în acțiune.

Fără îndoială că diplomația Triplei Înțelegeri care a avut de rezolvit atâtea grave chestiuni, care a reușit să desfacă alianța între Italia și puterile centrale, va găsi soluțiunea pentru a deslega o chestiune cu totul secundară pentru Rusia, dar legitimă pentru noi²⁹.

A.W.

[„Adevărul”, 9 mai 1915]

16. [28 aprilie/11 mai 1915, București. Telegrama contelui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, adresată baronului Burián, prin care îl informează despre convorbirea cu Ion I.C. Brătianu care subliniază situația dificilă a României dacă Italia intră în război alături de Antantă

Le Comte Ottokar Czernin au Baron Burián.

Télégramme.

Bucarest, le 11 mai 1915

J'ai été trouver le Président du Conseil aujourd'hui; il se mit de suite à parler de l'Italie et me dit que la guerre lui semblait inévitable. Je lui répondis que l'acceptation de nos offres de la part de l'Italie était tout aussi possible que la guerre; que d'ailleurs nous étions parfaitement préparés à cette éventualité et que nous saurions repousser l'agression italienne d'une façon terrible. Je ne laissai que d'appeler attention de mon interlocuteur sur les brillants progrès de notre offensive en Galicie et lui fis remarquer aussi que nous, aussi bien que l'Allemagne, étions plus forts maintenant qu'au commencement de la guerre, ce pourquoi on pouvait bien nous rendre la victoire définitive plus malaisée mais non plus nous l'arracher.

Le Président du Conseil admit que nos armées en Galicie se battent brillamment et s'enquit avec intérêt de plusieurs détails. Sa position à lui, dit-il, serait fort difficile, si l'Italie entrait en action, car l'opposition ferait le possible pour provoquer la guerre, *mais il s'y opposerait de toutes ses forces* et il espérait de réussir à garder la neutralité: mais il ne saurait le garantir.

Mon impression est que notre grande victoire en Galicie a donné à penser au delà de ce qu'on pouvait espérer et que la Roumanie commence à hésiter. Etant données les dispositions actuelles du gouvernement il est probable que même dans le cas d'une déclaration de guerre de la part d'Italie la Roumanie ne marchera pas, mais attendra pour voir comment les choses tourneront.

[*Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 Juillet 1914-27 Août 1916, p. 18*]

17. 12/[25] mai 1915, București. Însemnări ale generalului Alexandru Averescu referitoare la consecințele intrării Italiei în război alături de Antantă.

²⁹ Sublinieri în textul original (n.n.).

Italia a declarat războiul Austriei.[...]

Este probabil că cu o parte din forțe va participa la expediție în Dardanele, ceea ce va înlesni să accelereze această importantă întreprindere.

Grosul forțelor italiene este posibil să fie dus prin Friul în Carintia.

De aici se poate să se rabată cu o parte spre Istria pentru ca să taie legătura bazei maritime austriace, Pola, cu interiorul. Vom avea în cazul acesta un nou Port Arthur.

Restul forțelor italiene se vor îndrepta direct spre Viena sau vor căuta să se lege cu dreapta franceză, prin o acțiune convergentă asupra Germaniei de Sud?

Această din urmă soluțiune, plină de mari dificultăți, ar putea duce la rezultatele hotărâtoare, cere însă o împingere viguroasă cu forțe îngrădămite spre Alsacia, din partea francezilor. [...]

Din punctul de vedere politic mă tem că intrarea Italiei în războiul înaintea noastră, să nu se micșoreze valoarea cooperățiunii României. S-a mai întâmplat să survie și succesul austro-germanilor în Galiția occidentală și este mult probabil că rușii să fie mai rezervați pentru ca să nu ne dea prilejul și acum, ca în 77, să apărăm ca salvatorii lor. Deja unele ziare au început a bate această notă, ceea ce este o greșeală politică și o lipsă de tact. Avem nevoie de relațiuni cordiale, nu de încordarea lor.

Nu înțeleg motivul invocat al garanțiilor sigure. Să admitem că, fiind în mare strâmtoare aliații ne-ar da toate asigurările. Cine poate prevedea ce se va întâmpla până la sfârșitul războiului?

Cred că garanția cea mai sigură este o atitudine fermă, hotărâtă, o intrare promptă în război și apoi încoronarea ei de succese militare de așa natură, încât să nu lase nici o îndoială asupra părții ce ne revine la succesul final al războiului.

La ce ar mai sluji garanțiile cele mai solemne, dacă, mulțumită unui eveniment neașteptat, s-ar ajunge la desnodământ înainte ca noi să fi dat o singură bătălie importantă.

Și tot astfel, care ar fi valoarea garanțiilor, dacă acțiunea noastră militară ar contribui foarte slab la schimbarea situațiunii generale pe teatrul de război!

Cred că este o greșeală, în condițiunile actuale, a se da prea multă importanță convențiunilor scrise și a crede că acestea pot avea tărie prin ele înșile, dacă nu sunt sancționate și de fapte militare strălucite, puse în cumpănă la timp.[...]

[Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, p. 70-74]

18. 14/[27] mai 1915, București. Articolul „Manifestațiunile Italiei”, semnat Ad, publicat în ziarul „Adevărul”

Manifestația făcută în ziua de 10 Maiu la legațiunea noastră din Roma de către Liga italo-română, cuvintele atât de fericite ale deputatului Barzilai, au avut ecoul lor firesc la noi, mai cu seamă venind în momentul când Italia a luat suprema hotărâre de a trage sabia pentru atingerea idealului ei național și făcând prin însăși această supremă hotărâre cel mai mare serviciu cauzei noastre naționale.

Manifestația de la Roma a fost urmată de un fapt diplomatic care ne leagă și mai strâns de sora noastră latină. Este cert că regele Italiei a intervenit pe lângă Țarul Rusiei, sfătuiind la Petrograd o politică largă față de pretențiunile românești.

Unor asemenea manifestațiuni, națiunea română se cuvine să răspundă așa cum o îndeamnă sufletul și cu atât mai mult se cuvine s-o facem acum, cu cât este de reparat lipsa de îndemnare și acceala cu care un oficios al guvernului a crezut politic și diplomatic lucru să întâmpine declarația de războiul a Italiei.

Meetingul „Pro Italia”, anunțat pe Duminică de „Acțiunea Națională” vine, deci la timp și trebuie să fie o adevărată manifestațiune națională.

Ea va fi cu atât mai în sentimentele și ideile Italiei cu cât va fi ceva mai mult decât o demonstrație de simpatie pentru ea – adică o hotărâre solemnă de a face totul ca România să tragă spada pentru idealul ei național.

[„Adevărul”, 14 mai 1915]

19. 14/[27] mai 1915, Notă informativă parvenită Marelui Stat Major al armatei privind ajutorarea familiilor italienilor din România care vor pleca la mobilizare

14 Mai 1915

INFORMAȚIUNI

Legea italiană din Capitală, a pus în vedere tuturor supușilor italieni, care pleacă la mobilizare, că familiile lor care rămân în Capitală, vor primi ajutoare din partea Legațiunii. Societatea italiană de binefacere, a luat inițiativa de a veni în ajutorul familiilor italiene sărace, a-i căror membri vor pleca la mobilizare.

Până în prezent, din județul Ilfov, s-au înscris pentru a pleca la mobilizare, peste 3000 supuși italieni.

[A.M.R. fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr. 326, 1915, f. 795]

20. 15/[28] mai 1915, București. Reproducerea de către ziarul „Universul” a telegramii ministrului de externe italian, baronul Sonino, privind evoluția raporturilor dintre Italia și Austro-Ungaria și instituirea stării de război între cele două țări

Cauzele pentru cari Italia a declarat războiul

Roma, 11 (sosită 13). – În ziua de 11 Mai, baronul Sonnino, ministrul de externe al Italiei, a trimis reprezentanților diplomați italieni în străinătate telegrama următoare:

Caracterul prin excelență de conservare și de apărare a Triplei Alianțe reese vădit din litera și spiritul Tratatului, ca și din intențiile arătate în chip lămurit și păstrate în actele oficiale de către miniștrii cari au întemeiat-o și au reînnoit-o.

Politica italiană s-a inspirat încontinuu de intenții de pace. Stârnind războiul european, respingând răspunsul Serbiei – care dădea Austro-Ungariei toate satisfacțiile pe cari aceasta putea pe drept să le ceară – refuzând de a asculta propunerile împăciuitoare prezentate de Italia, împreună cu câteva alte Puteri, cu scopul de a se feri Europa de năpraznicul conflict care ar fi vărsat șiroaie de sânge și îngrămădit ruine peste ruine într-o proporție nemai pomenită și neînchipuită. Austro-Ungaria a rupt cu propriile sale mâini pactul de alianță cu Italia: acel pact care, până ce fusese tălmăcit în chip leal, iar nu ca o unealtă de asuprire, contribuise în chip rodnic să înlăture orice prilej de neînțelegere să împace orice conflict și să chezăsuiască popoarelor timp de mulți ani, binefacerile prețioase ale păcii.

Articolul întâi al Tratatului de Alianță consfințea un principiu logic și general propriu oricărui pact de alianță: adică angajamentul de a se proceda la un schimb de vederi asupra chestiunilor politice și economice de caracter general, cari s-ar ivi din când în când.

Urma că nici unul din cei trei contractanți nu avea voie să întreprindă fără o prealabilă și comună înțelegere, vreo acțiune ale cărei urmări să aducă celorlați contractanți vreo obligație prevăzută în alianță sau să atingă ori cum interesele lor cele mai de căpetenie.

De la această datorie s-a abătut Austro-Ungaria trimițând Serbiei nota sa de la 23 Iulie (st. n.) 1914, fără a se înțelege prealabil cu Italia. Austro-Ungaria a călcat astfel, fără nici o îndoială, una din clausele fundamentale ale Tratatului. Cu atât mai mare era datoria Austro-Ungariei de a se înțelege prealabil cu Italia, cu cât din acțiunea sa intransigentă împotriva Serbiei, se năștea o situație în stare să provoace un război european și cu cât chiar de la începutul lunii Iulie 1914, guvernul regal, îngrijorat de tendințele precumpănitoare la Viena, făcuse să se audă de repețite ori, pe lângă guvernul imperial și regal, sfaturi de moderațiune, atrăgându-i totdeauna luarea aminte asupra pericolelor cu caracter european ce ne amenințau.

Pe lângă aceasta, acțiunea pusă la cale de Austro-Ungaria împotriva Serbiei vătăma direct interesele economice ale Italiei în peninsula balcanică. Nu-i era îngăduit Austriei să socotească, că Italia poate să rămână indiferentă față de chestiunea neatârării Serbiei. În această privință Roma nu lipsise de a lămuri guvernul din Viena asupra vederilor sale. De mult timp, și în repețite rânduri ea înștiințase prietenește, dar fără înconjur pe Austro-Ungaria, cum că independența Serbiei era privită de către Italia ca un element esențial al echilibrului balcanic și cum că Italia n'ar fi putut să admită nici odată ca acest echilibru să se prefacă în paguba sa. Și toate acestea nu le comunicaseră numai diplomații noștri în întrevederile lor particulare, dar fuseseră și proclamate cu glas tare de oamenii noștri de stat la tribuna parlamentară.

Așa dar Austria, punând la cale agresiunea sa asupra Serbiei, prin trimiterea unui ultimatum care în ciuda tuturilor obiceiurilor diplomatice nu a fost precedat de nici un pas diplomatic pe lângă guvernul nostru, care a fost dimpotrivă, pregătit pe ascuns, pentru ca Italia să nu prindă veste de el decât numai după comunicarea lui de către diferitele agenții telegrafice, Austria, zic, nu numai că s-a lepădat de alianța sa cu Italia, dar s-a ridicat față de aceasta, ca o dușmană a intereselor sale.

Guvernul italian în adevăr, e informat din știri temeinice și netăgăduite, că întregul și complexul program de acțiune desfășurat de Austro-Ungaria în Balcani, țintea la o simțitoare îngrădire a influenței politice și economice a Italiei, căci la aceasta conduceau în mod direct și indirect atât îngenunchierea Serbiei, cât și izolarea politică și teritorială a Muntenegrului ca și situațiunea ce s-ar fi creat României. Această „diminutio capitis” a Italiei în Balcani s-ar fi împlinit chiar admitând că Austro-Ungaria n-ar fi ținut spre noi cuceriri teritoriale.

E de folos să observăm că guvernul austro-ungar avea datoria explicită de a se înțelege prealabil cu Italia în virtutea unui articol special, al 7-lea din tratatul Triplei Alianțe, care consfințește obligația unui acord preventiv și dreptul de compensații între aliați în caz de vreo ocupare temporală sau permanentă în ținuturile balcanice.

În acest scop, guvernul italian a pus la cale convorbiri cu guvernul imperial și regal, chiar de la începerea ostilităților Austro-Ungariei împotriva Serbiei, căpătând, după oarecari împotriviri, o aderare în principiu.

Aceste convorbiri au fost începute imediat după 23 Iulie 1914 (st. n.), cu scopul de a se reda Tratatului stipulat și apoi anulat de Austro-Ungaria prin acțiunea sa, un nou element de viață, care nu ar fi putut să se tragă de cât numai din noi înțelegeri.

Convorbirile au fost realuate cu scopuri și mai bine horătate în luna Decembrie 1914. Ambasadorul regal la Viena primi atunci instrucții ca să aducă la cunoștința contelui Berchtold, că guvernul italian credea cu cale de a se proceda fără nici o întârziere la un schimb de idei și apoi la încheerea unor negocieri concrete cu guvernul i.[mperial] și r.[egal] asupra situațiunei rezultate din conflictul provocat de Austro-Ungaria.

Contele Berchtold a răspuns mai întâi respingând cererea și apoi încheind că nu crede că ar fi cazul de a se ajunge la o înțelegere. Însă, în urma replicilor noastre, la cari se asocia și guvernul german, contele Berchtold ne făcu apoi cunoscut că ar fi dispus să intre în negocieri cu noi.

Atunci ne-am grăbit să expunem un fapt fundamental, din punctul nostru de vedere și adică am declarat că compensațiile dorite asupra cărora trebuia să stabilim înțelegerea, trebuia să cuprindă teritorii cari se găseau sub stăpânirea actuală a Austro-Ungariei.

Discuțiile au urmat timp de luni de zile, de la primele zile din Decembrie până în Martie. Numai la sfârșitul lui Martie, de către baronul Burian ne-a fost oferită zona teritorială cuprinsă în hotare, puțin mai la nord de orașul Trento.

În schimbul acestor cesiuni, guvernul austro-ungar ne cerea la rândul său numeroase îndatoriri în folosul ei, printre cari deplina și întreaga libertate de acțiune în Balcani. Trebuie să adăogăm că, după intenția guvernului austro-ungar, cesiunea teritoriului Trentino urma să nu se efectueze imediat, după cum noi ceream, ci la sfârșitul războiului.

Am răspuns că această ofertă nu putea să ne mulțumească și totdeodată am formulat minimum-ul cesiunilor teritoriale corepunzând în parte aspirațiilor noastre naționale, îmbunătățind în același timp situația noastră strategică în Adriatică. Aceste cereri cuprindeau un hotar mai la nord în Trentino, o nouă graniță pe linia râului Isonzo; un regim deosebit pentru orașul Triest, cesiunea unora din insulele Arhipelagului Curzolarilor, dezinteresarea Austriei în Albania și recunoașterea posesiunilor Valonei și Dodecanesului.

La cererile noastre s-a răspuns la început printr-un refuz categoric. De abia după o altă lună de convorbiri, Austro-Ungaria s-a îndurat să sporească zona teritorială ce se învoia să ne cedeze în Trentino, mărginind-o însă până la Mezzolombardo, lăsând astfel afară celelalte teritorii italiene, ca de pildă o latură întreagă a Văei del-Noce, Valea Fossa și Valea Ampozzo și lăsându-ne o linie de graniță nerăspunzând nici măcar la scopurile strategice.

Guvernul austro-ungar rămânea totuși neclintit în persistența lui de a ne refuza orice efectuare de cesiune înainte de termenul ce-l fixase (sfârșitul războiului).

Reînnoitele refuzuri ale Austro-Ungariei au fost întărite de cele spuse de baronul Burian ambasadorului regal la Viena, într-o convorbire ce avu loc la Viena în ziua de 29 Aprilie (st. n.). Din această convorbire rezultă că guvernul austro-ungar, deși admitea posibilitatea de a recunoaște interesele noastre la Valona în suspomenita cesiune teritorială în Trentino, persistă totuși a se pronunța în mod negativ asupra tuturilor celorlalte cereri ale noastre și anume asupra cererilor privitoare la linia Isonz-ului la Trieste și la Insule.

Din atitudinea guvernului austro-ungar din primele zile ale lui Decembrie până la sfârșitul lui Aprilie, reesia în mod vădit silința ei de a zăbovi fără a ajunge la o practică concluzie.

Astfel Italia se găsea în fața pericolului că orice aspirație a sa bazată pe tradițiune, pe naționalitate, pe dorința sa de a fi sigură pe Adriatică, să se piardă pe veci, pe când, pe de altă parte, împrejurări derivate din conflictul european, amenințau interesele sale cele mai vitale în alte mări.

De aci se năștea pentru Italia necesitatea și datoria de a-și redobândi libertatea de acțiune, întru ocrotirea intereselor ei, renunțând la negocierile urmate zadarnic timp de cinci luni și la acel pact de alianță care din acțiunea Austro-Ungariei încetase de a ființa virtualmente încă din Iulie 1914.

Nu va fi de prisos să observăm că încetând alianța, au încetat și rațiunile răbdărei îndelungate a poporului italian în dorința sa sinceră de pace, pe când se întăreau motivele de nemulțumire – nemulțumire înăbușită atâta amar de vreme – pentru tratamentul la care erau supuse populațiunile italiene din Austria.

Ce e drept, în tratatul Triplei nu se consfințiseră pacte formale menite să ocrotească limba, tradițiunile și civilizația italiană în ținuturile locuite de compatrioții noștri supuși monarhiei Austro-Ungariei, dar dacă s-ar fi vroit să i se imprime alianței un caracter de pace și de sinceră armonie, atunci ar fi trebuit ca aliata noastră să simtă datoria morală de a respecta cu sfințenie interesul nostru constituit de echilibrul etnic în Adriatică.

Dimpotrivă, politica nestrămutată a guvernului austro-ungar timp de mai mulți ani dearându-l, a fost aceea de a nimici naționalitatea și civilizația italiană dealungul coastelor Adriaticeii.

Va fi deajuns să pomenim în treacăt câteva fapte și tendințe, de altfel îndeobște cunoscute, și anume: înlocuirea treptată a funcționarilor italieni cu funcționari aparținând unei naționalități străine; aducerea în ținuturile italiene a sute și sute de familii de naționalitate străină; înființarea unor cooperative de salahori străini la Trieste; decretul lui Hohenlohe menite să curățe primăria din Trieste ca și industriile atârând de comună, de toți funcționarii provenind din regatul italian; desnaționalizarea administrațiunii judiciare; chestia Universitară în jurul căreia cele două guverne au și tratat pe cale diplomatică; desnaționalizarea societăților de navigație; acțiunea poliției și procesele politice orânduite cu intenția de a se favoriza celelalte naționalități din Monarchie în paguba naționalității italiene; expulzarea sistematică neîndreptățită și din ce în ce mai mare a italienilor supuși regatului.

Politica constantă a guvernului i.[mperial] și r.[egal] în ceea ce privește populațiunile italiene, nu era determinată numai de unele motive interne, atârând de jocul diferitelor naționalități ce se învrăjdesc în cuprinsul Monarhiei. Dimpotrivă, ea se pare că ar fi fost inspirată, în mare parte, de un sentiment adânc de ostilitate și de adversiune către Italia, ce domnea în unele cercuri mai apropiate de guvernul austro-ungar și care a avut o înrâurire hotărâtoare asupra deciziunilor zisului guvern.

Printre toate indiciile ce s-ar putea pomeni, e de ajuns să amintim că în 1911, pe când Italia era angajată în războiul împotriva Turciei, statul major din Viena se pregătea cu încordare a ne ataca pe la spate, în vreme ce partidul militar lucra din răspuțeri ca să târască în contra noastră și pe ceilalți factori răspunzători ai Monarhiei.

Totdeauna, înarmările la granița noastră luau un caracter cu totul ofensiv. Criza a fost rezolvată în chip pașnic, mulțumită intervenției unor factori, după cât se pare, străini; dar de atunci am rămas în totdeauna sub impresia că ne-am putea aștepta la o amenințare armată îndată ce la Viena partidul războinic ar reuși să învingă.

Cu toate acestea, o repetăm, dorința sinceră de pace n-a părăsit o singură clipă poporul italian. În aceste noi împrejurări, Italia a căutat mijloace pentru a da alianței sale cu Austro-Ungaria o bază mai trainică și o cheazășie mai temeinică. Dar silințele depuse timp de mai multe luni și sprijinite de Germania, care a recunoscut astfel bunul drept al acestor negocieri, au fost zadarnice.

De aceea Italia a fost silită de mersul evenimentelor să caute alte soluțiuni și de vreme ce pactul Alianței cu Austro-Ungaria încetase virtualmente de a funcționa și nu servea de acum la altceva decât să mascheze continuele bănueli și contrastele de toate zilele, ambasadorul regal la Viena a fost însărcinat să declare guvernului austro-ungar că guvernul italian se socotea ca deslegat de orice îndatorire provenind din tratatul Triplei Alianțe față de Austro-Ungaria. Această comunicare a fost făcută la Viena în ziua de 4 Maiu (st. n.).

În urma acestei declarațiuni și după ce noi căutaserăm să ne salvărdăm prin alte mijloace interesele noastre legitime, guvernul i.[mperial] și r.[egal] prezintă noi oferte de concesiuni. Aceste concesiuni erau neîndustulătoare prin ele însăși, și nu răspundeau nici măcar propunerilor noastre cele mai reduse. Din toate punctele de vedere nu puteam să le primim.

Guvernul regal, ținând seamă de cele spuse mai sus, sprijinit de votul parlamentului și de manifestațiile mărețe ale țarei, a hotărât să grăbească soluția crizei, declarând în ziua de 28

cor. (st. n.), în numele regelui, ambasadorului i.[mperial] și r.[egal] la Borca, că se socotește cu începere de a doua zi, 24, ca fiind în stare de războiu cu Austro-Ungria.

Instrucții analoge au fost telegrafiate Ambasadei regale la Viena (A.T.I.).

[„Universul”, 15 mai 1915]

21. 18/[31] mai 1915, București. Articolul „Italia, România și războiul” al lui Constant C. Georgescu, deputat de Mehedinți, apărut în ziarul „Universul”

Dela începutul războiului european, politica externă a Italiei s-a îndrumat pe noi cărări. Neutralitatea, în care a rămas, în timp ce aliații săi, intraseră într-un război de viață sau de moarte, era simptomatică pentru toți cercetătorii problemelor de politică internațională.

Argumentul adus de conducătorii Italiei, că Alianța cu Germania și Austria avea un caracter pur defensiv, și că în actualul război provocatorii fuseseră austro-germanii, nu era de cât un sofism, care trebuia să ascundă adevărata țintă a Italiei: ruperea tratatului de alianță cu puterile centrale, pentru a începe o politică neatârnată.

Cât timp a trăit marchizul de San-Giuliano³⁰ se putea încă crede că Italia va păstra față de austro-germani o neutralitate binevoitoare. Moartea ministrului de externe italian și înlocuirea lui cu Sonnino, făcu ca puterile centrale să piardă orice speranță că Italia își va menține neutralitatea până la sfârșitul războiului.

Tratative bine conduse de către puterile Triplei-Înțelegeri, determinară pe Italia, nu numai să denunțe tratatul de alianță cu Austria și Germania, dar chiar să declare război Austriei.

Din punct de vedere moral, purtarea Italiei în alte timpuri ar fi fost de condamnat. Azi, însă, când dreptul internațional a pierdut orice tărie, când tratatele sunt călcate în picioare, lovitura Italiei ne pare foarte la locul ei și cadrează cu morala timpului. În orice caz, germanii, cari cei dintâi au dat probă că consideră tratatele ca niște „bucăți de hârtie”, nu au dreptul să se plângă de așa numita „trădare” a Italiei. Articolele din *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* și *Vossische Zeitung* sunt deplasate și se întorc contra autorilor lor.

Din punct de vedere al intereselor naționale lovitura Italiei a fost măiastră și ne dovedește că actualii oameni politici ai acestei țări sunt demni urmași ai lui Macchiavel. În adevăr, nu a fost ușor oamenilor de Stat italieni să găsească față de austro-germani un *casus-belli*.

Chiar numai denunțarea tratatului, care fusese reînnoit în 1912, era o operă foarte grea, care cerea multă perspicacitate. Circulara baronului de Sonnino prin care explică cauzele care au determinat Italia să declare război Austriei, e o capodoperă diplomatică. Din ea reese, că Austria, iar nu Italia, a călcat tratatul de alianță, fiindcă n-a făcut prealabil cunoscut Italiei războiul contra Serbiei; mai mult decât atât: Austria este provocatoare, fiindcă impilează populațiunile italiene de sub coroana habsburgică și mai ales, fiindcă, încă din 1911, Austria urmărea să atace pe Italia, în timpul războiului italo-turc.

Războiul pe care îl poartă deci Italia este un război național. Inamicul secular al Italiei este Austria, care până la 1859 a avut stăpânire asupra Italiei și chiar azi stăpânește multe teritorii locuite de italieni. Ținta urmărită fiind întregirea neamului, războiul este foarte popular, probă multe manifestațiuni care au precedat războiul.

Dar Italia aruncând spada sa de partea Triplei-Înțelegeri nu numai că își servește interesele sale, dar își plătește și o datorie de recunoștință către Franța și Anglia, cu care a mai luptat alături la 1853 în războiul Crimeei și care i-a ajutat la 1859 să-și câștige neatârnată și să-și înfăptuiască unitatea Statului.

³⁰ *Marchizul de San Giuliano* (1852-1914) a fost ministrul de externe al Italiei între 1910 și 1914. Anterior a funcționat ca ambasador la Londra.

În acelaș timp, Italia servește și cauza civilizațiunei, căci va determina grăbirea sfârșitului războiului prin aceea că va atrage în orbita Triplei Înțelegeri pe celelalte puteri neutre, în deosebi pe puterile din Balcani.

*

Noi, românii, nu putem deci decât saluta cu entuziasm intrarea în acțiune a Italiei alături de Tripla-Înțelegere, căci situațiunea noastră este identică cu a Italiei: datorie de recunoștință față de francezi și englezi, cari ne-au creat la 1859 – ținuturi de revendicat din Austro-Ungaria. Dorim din toată inima izbândă oștirilor italiene, fiindcă acea izbândă va avea ca urmare desmembrarea Austro-Ungariei, care pe noi ne interesează mai mult chiar decât pe Italia, întru cât ne va da puțința să ne îndoim teritoriul și să ne întregim neamul, să înfăptuim într-un cuvânt unitatea etnică și teritorială a românior, ceea ce acum 10 ani părea oamenilor noștri de Stat o himeră.

Constant C. Georgescu, deputat de Mehedinți

[„Universul”, 18 mai 1915]

22. 19 mai/[1 iunie] 1915, București. Dare de seamă, publicată în ziarul „Universul”, asupra manifestației din București consacrată intrării Italiei în război

Grandioasa manifestație „Pro Italia”

- Mii de oameni aclamă în mod entuziast Italia. – Impozanta demonstrațiune de la legațiunea italiană. Cuvântările d-lor dr. Istrati, părintelui Lucaci și a baronului Fasciotti. -

În urma unui apel lansat de amembrii „Acțiunii Naționale”, un considerabil număr de cetățeni ai Capitalei au manifestat eri dimineața, în mod entuziast și călduros, pentru Italia.

În mulțimea imensă erau și numeroase societăți din Capitală, cu drapelele. Erau de față delegațiuni ale societăților „Liga Culturală”, „Legiunea Ardeleană”, „Cercul comercial și industrial”, „Locomotiva”, „Vlad Țepeș”, „Sf. Constantin și Elena”, „Apărătorii Patriei”, „Societatea de gimnastică”, „Societatea de cultură macedo-română” și altele. În fruntea lor era o delegație a coloniei italiene cu drapelul italian.

Oamenii purtau toți cocarde naționale italo-române.

O vreme splendidă a favorizat această impozantă manifestație a cetățenilor Capitalei.

*

Următor apelului lansat de „Acțiunea Națională”, decuvreme, manifestații și delegațiunile societății se întruniseră în grădina Cișmigiu.

La orele 10 jumătate, grădina nu mai putea cuprinde lumea adunată.

Un enorm cortegiu formează, având în frunte pe d-nii Filipescu, Take Ionescu. N. Xenopol, dr. Istrati, dr. Thoma Ionescu, părintele Lucaci, I. Grădișteanu, Simeon Mândrescu, Em. Antonescu și alți membri ai „Acțiunii Naționale”.

Cel dintâi drapel e cel italian. După el vine al „Ligei Culturale” și apoi drapelele celorlalte societăți.

Cortegiul iese în bulevard, unde o mulțime imensă, care staționa pe trotuare, se alătură, făcând mulțimea mai mare. Tot bulevardul pe porțiunea din calea Victoriei și până în grădina Cișmigiu e o mare de capete. O muzică intonează în acelaș timp cu un cor constituit din sute de voci „Imnul lui Garibaldi”, „La arme” și „Pe-al nostru steag”. Cortegiul ajungând în fața redacției ziarului „Minerva”, parte din manifestații au fluerat și au huiduit.

Străbătând bulevardul, cortegiul apucă pe str. I. C. Brătianu, salutat în tot cursul drumului de o numeroasă și entuziastă mulțime care stă înțesată pe amândouă trottoarele și la ferestrele și balcoanele caselor. Prin străzile Carol și Pânzari, se ajunge în strada Sf. Ion-Nou. De la unele balcoane se aruncă asupra manifestațiilor flori.

Lalegațiunea italiană, în balconul împodobit cu flori, odată cu intrarea pe poartă a primelor drapele ale manifestațiilor, apar d-nii Fasciotti, ministrul Italiei, cu personalul legațiunii, și membrii „Acțiunii Naționale”, Take Ionescu, Filipescu, păr. [intele] Lucaci, Grădișteanu, Istrati, Mândrescu, Toma Ionescu, cari sunt frenetic aclamați vreme de câteva minute.

Drapelele se înșirue în curte, de sub balcon până departe în stradă. Un cor formidabil intonează odată cu muzica, „Imnul lui Garibaldi”, „Marseilleza” și „La arme”.

Aclamațiunile și uralele conțenesc greu. Când s-a făcut liniște cel dintâi vorbește d. dr. Istrati.

Cuvântarea d-lui dr. Istrati

Ilustre reprezentant al Italiei!

În numele „Acțiunii Naționale” și „Acțiunii Patriotice”, în numele „Asociațiunii Latine” și a „Societății Franco-Române”, în numele „Ligei culturale a tuturor românilor” și al societăților românești „Transilvania”, „Bucovina” și „Macedo-Române”, în numele studenților universitari al „Legiunii Ardelene”, al „Cercului meseriașilor și industriașilor”, și al numeroaselor societăți culturale și economice, aci de față; în numele, deci, al populației Capitalei și cunoscând sentimentul general putem spune hotărît, în numele întregii țări și al neamului românesc, că aducem în modul cel mai călduros prinusul nostru de iubire și admirație pentru M.S. Regele Victor Emanoil al Italiei, guvernului patriotic al Italiei, cetăței eterne de care suntem legați cu atâtea sentimente alese, și poporului italian, fratele nostru, pe care, ca și pe cel francez, îl iubim din adâncul inimei.

Facem cu această ocaziune urarea cea mai aleasă pentru triumful armatei italiene. Italia, țara noastră străbună, în care s'a născut și din care s'a răspândit poporul latin; Italia, țară de soare, binecuvântată de Dumnezeu, cu un popor destoinic și plin de viață; Italia, care a dovedit lumii, înfăptuirea atâtor progrese mari; Italia, țara artelor rumoase, a poeziei și cugetărei înalte; Italia, țară din care s-au ridicat legiuni de martiri și eroi, cari au trăit, luptat și murit pentru adevăr și dreptate, nu putea să nu tragă sabia pentru a veni în ajutorul Franței, căci slăbirea Franței este slăbirea Italiei; nu putea să nu lupte contra teutonilor, căci puterea acestora însemnează distrugerea latinităței; nu putea să nu apere patrimoniul scump al străbunilor noștri căpătat cu atâtea sacrificii, civilizația greco-latină, care pe zi ce merge se arată cât este de superioară și umanitară concepțiunei brutale a așa zisei civilizațiuni germane.

Iată de ce și România, ruptă din vechea Italie, ca sânge și ca neam și care astăzi reprezintă în această parte a Orientului, frontul înaintat al latinităței în spre răsărit; iată de ce România, care ca și Italia luptă neîncetat dela 59 pentru întărirea și afirmarea sa ca stat latin; iată de ce România, căreia sperăm că în curând ca și Italiei, i se vor recunoaște toate drepturile, va fi fericită să intre cât mai curând în luptă.

Unirea Franței și Italiei deschide în istoria omenirii o epocă nouă și constituie cea mai desăvârșită garanție de liniște viitoare, de progres, de civilizație și de viață liberă pentru toate popoarele.

Facem cea mai caldă urare pentru triumful armatei franco-italiene și urăm din toată inima să asistăm la victoria armatelor italo-române.

Trăiască regele Italiei! Trăiască Italia!

*

Cuvântarea înflăcărată a d-lui dr. Istrati a fost în repezițe rânduri întreruptă de aclamațiuni și urale entuziaste. După d. dr. Istrati a vorbit, italienește, părintele Lucaci.

Cuvântarea părintelui Lucaci

Salutările unui simplu particular – prin forma evenimentelor – se transformă azi în salutări entuziaste schimbate între două națiuni surori, cari, după lungi și triste veacuri de uitare, se regăsesc la aurora timpurilor când înainte, le rechiamă la o viață de progres și civilizație prin marile idei: Libertate, Egalitate, Fraternitate, proclamate prin geniul latin, prin sora mai mare, Franța glorioasă.

În aceste momente trebuie să ne unim forțele împotriva sălbatecilor barbari moderni cari, de vreme îndelungată, conspiră la distrugerea vieții civilizate și a geniului latin.

Jur pe Dumnezeu că dorința barbarilor urmași ai lui Vercingetorix nu se va împlini. Exemplul Italiei e pentru noi o invitație adresată santinei civilizației latine la Dunăre. Noi am înțeles importanța invitației și a salutului frățesc. Români, uniți prin solidaritatea națională, așteaptă recunoașterea drepturilor noastre intangibile și aprecierea revendicărilor spre a ne repezi în lupta pentru idealul național.

Vă rugăm, d-le ministru, să transmiteți fraților din Roma expresia sentimentelor noastre de sinceră admirație și simpatie cu neclintita noastră hotărâre de a lupta cot la cot cu surorile noastre latine, pentru triumful civilizației.

*

După cuvântarea părintelui Lucaci, care a fost deasemenea călduros aplaudată, a răspuns ministrul Italiei, d. baron Fasciotti.

Cuvântarea Excelenței Sale, baronul Fasciotti, ministrul Italiei

Cu un sentiment de profundă emoțiune vă exprim mulțumiri pentru frumoasa manifestațiune de simpatie ce o faceți Italiei și poporului italian. Noi am primit această luptă, fiindcă am luptat totdeauna pentru libertatea popoarelor, pentru aspirațiunile lor cele mai calde. Luptăm, în acest război, în numele principiilor de dreptate, contra barbariilor cari vin cu principiul forței.

Italia se luptă azi contra asupritorilor cari vor, prin forță, să înăbușe liberarea popoarelor și cari asupresc și împiedică aceste popoare de a-și realiza idealurile naționale.

Idealul nostru este tot atât de viu simțit ca și la voi. Noi dorim unirea cu Italia a tuturor italienilor de sub stăpânirea barbară.

Trăiască România Mare!

Trăiască Regele Ferdinand! Trăiască grațioasa voastră Regină și frumoasele simțiri ale poporului român.

Sub soarele care încălzește acest ținut al României s-a născut și a crescut, în dulcile aspirațiuni ale neamului românesc mândrul vlăstar al Dinastiei Române. Trăiască Principele Carol, a cărui faptură încheagă nobila simțire a poporului român.

*

Aplauze furtunoase au încheiat calda cuvântare a ministrului italian în București.

Cuvântarea d-lui Al. Florescu

D. Al. D. Florescu, președinte al societății de arme, gimnastică și dare la semn, ține apoi următoarea cuvântare:

În calitate mea de președinte al Societății centrale române de arme, gimnastică și dare la semn, cea mai veche de acest fel în România împreună cu colegii mei din această societate am venit cu o vie și profundă bucurie să ne asociem la avântul prin care i-a fost dat azi sufletului român de a-și revela toată latinitatea.

Dacă frumoasa Italie ne-a fost întotdeauna scumpă pentru că fiecare din noi simte că românii în fundul ființei sale ca un răsunset al legământului care-i unește cu patria mamă, leagăn al naționalității noastre, apoi cu cât a trebuit încă să mai crească această dragoste a noastră pentru nobila națiune italiană soră a noastră, în fața marelui gest prin care vine azi în mod atât de generos să afirme că n-a încetat de a fi demnă reprezentantă a Cetății Eterne.

Salutăm ca în acest mare gest al Italiei reintrarea rasei latine pe calea cea bună, pe calea dela care ar fi trebuit să nu se înlăture niciodată aceea a solidarizării tuturilor forțelor sale în scopul apărării sale în contra dușmanilor săi seculari, cari azi se arată a fi și dușmanii dreptului și ai tuturor principiilor oricărei civilizațiuni.

Trăiască valoroasa națiune italiană!

Trăiască solidaritatea latină!

*

În sunetul muzicii și în mijlocul a furtunoase urale, Ex. Sa baronul Fasciotti s-a retras. Mulțimea, aclamând cu entuziasm, a defilat pe sub balcon, după care s-a risipit în liniște.

În salonul de recepție, ministrul Italiei s-a întreținut câțva timp cu membrii „Acțiunii Naționale”.

Manifestația s-a terminat către ora 1 d.a.

*

Cu acest prilej „Acțiunea Națională” a primit numeroase depeși de adesiune de la numeroase persoane și societăți din Capitală cari n-au putut participa la manifestație.

[„Universul”, 19 mai 1915]

23. [24 mai]/6 iunie 1915, București. Telegrama atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, privind manifestările de solidaritate cu Italia care a intrat în conflict alături de Antanta

Bucarest, 6 giugno 1915

Le trattative diplomatiche della Romania con la Russia – almeno da quanto si può vedere qui – sono sospese, e nessun indizio di eccitamento dell’opinione pubblica lascia ancora intravedere la soluzione del presente stato di cose.

Se si fa astrazione dei conati esercitati attraverso la stampa, conati, del resto, che non sembra abbiano una grande influenza sulle masse, ben poco si vede che riveli un risveglio delle masse stesse dall’inconsciente torpore.

Invero c’è stato qui qualche manifestazione in favore degli italiani; ma nessuna di queste – quantunque una di esse veramente grandiosa – può servire a dimostrare che l’opinione pubblica è profondamente compresa del grave momento che il Paese sta attraversando e della necessità di prendere senza indugio una determinazione.

Domenica scorsa – 31 Maggio – una imponente dimostrazione in favore dell’Italia ha avuto luogo davanti la Legazione Italiana. La dimostrazione è stata organizzata dai membri della „Lega culturale”, dall’„Azione nazionale”, dall’„Azione patriottica”, dall’„Associazione latina”, dall’„Amicizia Franco-Romena”, dalla „Colonia Italiana” ecc. ecc.

Le personalità che figurano in questa dimostrazione, alla quale presero parte più di 10 mila persone, furono i Signori Take Ionescu (capo del partito conservatore-democratico), il Signor Nico Filipesco, il rev. Padre Lucaci (prete cattolico della Transilvania), il Sig. Istrati, il prof. Giovanni Cantacuzino ecc. ecc. Furono pronunciati discorsi dal Ministro d’Italia Bar.

Fasciotti, dal Signor Istrati e dal Padre Lucaci (presidentul „Lega Culturale”). La demonstrație dură circa un'ora și se scurse între cel mai viu entuziasm; l'ambianță română însă că vi prese parte – eccețuate le predette personalități – era compoșt în maggioranța da studenți, cioè da gente che grida molto ma che poco può influire sulle determinazioni del Paese.

Altre demonstrații – meno grandiose – sono state fatte in occasione della partenza dei nostri richiamati: manifestazioni queste che in maxima parte sono state inscenate dal Ministro di Francia.

In sostanza la mia personale impressione è che il paese sonneccchia ancora. Con ciò non voglio dire che non debba risvegliarsi e che il risveglio non possa essere rapido e decisivo; la Romania ha la spiccata impronta dei paesi orientali, ove i cambiamenti sostanziali di situazione possono verificarsi da un momento all'altro.

Intanto in questi giorni è avvenuto un fatto nel quale poco è mancato che l'elemento germanofilo – o per meglio dire l'oro tedesco – non trionfasse: parlo dell'elezione del capo del partito conservatore. Nelle mie precedenti comunicazioni ho fatto comprendere come questo partito sia in gran parte favorevole alla guerra, mentre il suo capo (Signor Marghiloman) – quello che verrebbero ora sostituire – era apertamente germanofilo. Dico era perché sembra che in questi ultimi tempi il Signor Marghiloman abbia molto cambiato rispetto alle primitive opinioni. Ad ogni modo egli rappresenta ancora idee alquanto diverse da quelle della maggioranza del proprio partito.

L'addetto militare, Maggiore Luciano Ferigo

[S.A.N.I.C., fond Microfilme Italia, inv. 1555, rola 106, cadre 72-74]

24. 24 mai/[6 iunie] 1915, București. Articolul lui N. Iorga „Războiul Italiei”

Italia s-a hotărât la războiul pe care-l așteaptă de o jumătate de veac, în legătură forțată cu acea Putere tocmai de la care avea să reclame mai mult pământ italian „nerăscumpărat”, *iredent* [subliniere în textul original – n.n.]. A pornit la ceasul ei, care nu s-a întîmplat să fie și ceasul nostru. Ne putem plînge ori ba de aceasta, nu e momentul să se discute, —mai ales după ce mii de oameni au strigat *Viva l'Italia* [subliniere în textul original – n.n.] supt fereștile baronului Fasciotti.

Ar fi momentul să se discute ce urmări poate avea această intervenție. Pentru a judeca ar trebui însă una din două: sau o cunoștință deplină sau o ignorantă absolută, capabilă de orice curaj și sigură că nimeni nu-i va face vreodată socotelile.

Noi, ceștialți, e bine să tăcem. Bunele noastre augurii nu vor folosi Italiei, cum de sigur nu-i vor strica toate cobirile d-lui Virgil Arion.

Ca Romîni ne interesează foarte mult, pentru noi și chiar pentru rasa din care facem parte, sorții luptei. Regatul lui Victor Emanuel al III-lea pleacă de la o suferință asămănătoare cu a noastră, de la un drept identic și urmărește același scop de dreptate națională. Orice lovitură dată Austriei ni ușurează sarcina și ne încurajează în lovitura pe care soarta ni impune s-o dăm Ungariei.

Pe cugetătorul politic care dorește României o tot mai înaltă și mai sigură conștiință de menirea ei ceea ce s-a petrecut în Italia are însă o foarte mare însemnătate *sufletească* [subliniere în textul original – n.n.].

Iată o țară, care e „grădina lumii”. Străinii din toată lumea aleargă să vadă acolo cea mai mare bogăție a naturii și artei. De secole o strălucită civilizație se menține schimbîndu-și numai formele. *Cu atîta trecut și cu un astfel de trecut* [subliniere în textul original – n.n.], ea ar putea trăi

în liniște cu siguranța că a dat lumii, tot ce putea și nu putea să aștepte de la dînsa. Teritoriile încă supuse altor stăpîni sînt de sigur importante, dar ele represintă totuși prea puțin față de ceia ce se găsește strîns supt colorile Italiei libere.

Și totuși Italia a simțit nevoia de a-și spune cuvîntul în această mare crîșă a tuturor Statelor, a tuturor popoarelor. Pentru pămînturile a căror stăpînire o urmărește? De sigur și pentru aceasta. Ce nație poate fi nesimțitoare față de dreptate? Ce nație nu s-ar aprinde de cel mai călduros entuziasm cînd e vorba de dreptatea ei? Dar ceia ce a stricat toate calculele, a înlăturat toate socotelile și chiar prevederile, a făcut din bătrînul șiret Giolitti un învins, iar din naivul poet d'Annunzio un învingător, e altceva: E convingerea că orice neam ca și orice om e dator în unele împrejurări, cari vin rar, dar cu o fatalitate teribilă, să se dovedească *mai presus de viață*[subliniere în textul original – n.n.].

O nație de artiști, de ciceroni, de gondolieri, de tenori; de otelieri, — vor fi zis în orice an atîția din miile de Germani siguri de sine cari străbăteau peninsula după senzații rare, în care *poporul de astăzi al Italiei nu intra, nu intra de loc*[subliniere în textul original – n.n.]. Ei bine, acest popor vrea să se știe astăzi — și dacă l-ar părăsi turiștii! — că el este, că el poate voi, că se poate ridica hotărît înaintea celui care și-l văzuse prea dese ori ca un oaspete puțin cam obsequios.

Și în aceasta e măreția actului ce s-a îndeplinit la 12 Maiu 1915 în Italia, contra Parlamentului, contra partidelor și poate contra altora chiar. Și, vom adăugi, în aceasta e și cea mai bună garanție pentru ceia ce de acum înaintea stă să se întîmple.

24 Maiu, 1915.

[N. Iorga, *op. cit.*, p. 189-191]

25. 1[14] iunie 1915, București. Articol din ziarul „Universul” în care se redau comentarii ale presei italiene privind atitudinea României față de războiul mondial

Atitudinea României și a Bulgariei. Comentariile presei italiene

Roma, 29 (sosită 30). Foile din localitate comentează declarațiunile făcute de d. Filipescu într-un interview publicat de ziarul bucureștean „Epoca”.

„Idea Nazionale” scrie: Ora supremă a sunat pentru România. Orice zăbavă d-aci înainte poate să alcătuiască o primejdie gravă pentru interesele sale naționale. Orice iluzie, în această privință, poate fi vătămătoare. Pe de altă parte, trebuie ca guvernul rusesc trebuie să aibă în vedere contra lovitura pe care această întîrziere ar putea s-o producă asupra hotărării unui alt stat balcanic.

Comunitatea năzuințelor și obiectivelor politice și naționale ce ne leagă de aceste două state balcanice, ne face să le urăm ca acest popas, ce cu mare dibăcie s-a făcut în cursul tratativelor lor diplomatice, să nu se prelungească peste măsură.

„Tribuna” zice: declarațiunile d-lui Filipescu sunt menite să aducă o lumină neîntezărită în mersul politicii României. D-sa socotește că prelungirea situațiunii actuale amenință să izoleze mai mult România, și de aceea este nevoie să se ia o hotărâre grabnică. D-sa reproduce convingerea exprimată de noi încă de mult, fără a avea pretențiunea să dăm un sfat României, dar numai în urma unei cercetări senine și obiective a situațiunii sale față de criza europeană. D. Filipescu este tocmai de aceeași părere cu noi, numai că d-sa se arată mult mai pesimist, explicând acest pesimism al său prin rezultatele obținute de tratativele diplomatice urmate pînă acum de România, care nu corespund perfect cu toate aspirațiunile naționale și teritoriale formulate de guvernul din București.

D. Filipescu mai afirmă că diplomația română a izbutit să asigure îndeplinirea a 95 la sută din cererile românilor și pare că ar voi să adauge că ar fi deplorabil și periculos ca să nu se încheie acordul numai pentru 5 la sută ce ar rămâne, în timp ce chiar pentru această parte s-au obținut alte concesii. În această vorbă a omului politic și naționalist de frunte al românilor – zice ziarul „Tribuna” – este dezlegarea crizei prin care trece azi România, și noi avem toată încrederea atât în buna dispozițiune și în tactul diplomației Împătritei Înțelegeri, cât și în simțămintele fine ale fraților noștri români care vor contribui a face să dispară micul punct de neînțelegere, în folosul României.

„Giornale d'Italia” scrie că este de prisos orice argumentațiune pentru a dovedi că România nu poate să lase să-i scape ocaziunea de acum, pentru a-și realiza aspirațiunile sale naționale. Argumentele care se pun înainte pentru a târăgăni intrarea în acțiune, și anume că statele mici nu pot susține mult timp un război, au nu numai o valoare tranzitorie, dar sunt încă și periculoase, căci durata războiului depinde în bună parte și de ele. Statele neutrale dacă au revendicări de făcut trebuie să se miște, căci câștiguri fără sacrificii nu se pot obține, și nu este destul să intervie într-un război numai pentru a împărți foloasele, ci e nevoie ca intervențiunea să fie făcută nu numai în vederea foloaselor sale proprii, ci cu folos și pentru aliați.

A intra în război când pericolul este mai puțin grav, este un program comod, dar când Rusia și Serbia vor fi asigurat victoria cu sacrificii enorme, nu vor mai fi dispuse a renunța la acea parte a teritoriilor lor, pe care acum le garantează în favoarea statelor balcanice neutre, dacă ele vor intra în luptă la timpul când se simte nevoie. (A.T.I.)

[„Universul”, luni 1 iunie 1915]

26. [7]/20 iunie 1915, București. Consemnări ale episcopului Raymund Netzhammer privind discuția cu regele Ferdinand referitoare la consecințele intrării Italiei în război asupra României

Duminică, 20 iunie 1915

Capela noastră avu din nou onoarea unei vizite duminicale a Majestății Sale. Astăzi sergenții în uniforme de gală lipsiră din strada Esculap și de la portalul de la intrare. Doar serviciul secret de securitate intrase în acțiune în afara și înăuntrul casei. Sergenții sunt folosiți astăzi în mod deosebit în zona marii săli Dacia, unde „Acțiunea Națională” își ține adunarea, după care urmează o demonstrație prin piețe și pe străzi. Această societate politică ațâțătoare a adresat ieri un manifest către poporul român. Conținutul acestuia este pe alocuri idiot și îi provoacă hohote de râs, mai ales acel pasaj care îi zugrăvește pe strămoșii românilor mergând îmbrăcați în piei de urs. Se presupune că poetul și fostul ministru Delavrancea elaborase acest produs, și anume după ce fusese transpus într-o stare de euforie cu ajutorul unui rachiu.

Mulți sunt nemulțumiți că România nu a intrat în război la 24 mai, odată cu Italia, împotriva foștilor aliați. Se pare că românii n-au dat nici o lovitură, deoarece îi derutase retragerea rușilor și deoarece trebuia să se strângă mai întâi recolta de grâu, care oferă anul acesta perspective splendide. Regele a fost de curând pe marele domeniu al coroanei de la Segarcea, nemaicontenind să laude frumusețea câmpurilor. La Segarcea există și o mare crescătorie de cai. Se spune că au fost obținute rezultate foarte lăudabile prin amestecări de sânge, totuși caii sunt încă prea lungi, de parcă ar fi compuși fiecare din doi cai.

Evident că din cauza neintrării României în război de partea Italiei, s-a produs o ruptură în Partidul Conservator, prin care Jean Lahovari, în calitate de șef, i s-a opus așa zisului ger-

manofil Marghiloman. Cât de încâlcită este situația, reiese din caracterizarea lui Lahovari în momentul în care, prezentându-se regelui, i-a spus în glumă că de fapt nu știe dacă vine în calitate de papă sau de contrapapă.

Intrarea Italiei în război a trecut în discuție tot mai mult pe primul plan; nu fără temeii se poate presupune că italienii vor primi niște lovituri zdravene. Nimeni nu înțelege de ce a putut avea atâta influență poetul Gabriele D'Annunzio³¹ și de ce i se acordaseră medalii atât de înalte. Ziarele din toate țările vorbesc despre el. Frumoasele lui descrieri de natură, ale vieții poporului și ale orașelor se bucură de o foarte bună apreciere; în afară de cei care îl apreciază, mai există și alții care-l consideră întru totul pervers, numindu-l de-a dreptul porc de câine. Se pare că regele a citit puțin din opera acestuia. Majestatea Sa era mai grăbită astăzi ca de obicei; a părăsit reședința noastră la puțin timp după ora 11.

[Raymund Netzhammer, *op. cit.*, p. 573-574]

27. [9]/22 iunie 1915, București. Telegrama atașatului militar la București, maiorul Luciano-Ferigo, prin care redă expozeul primului ministru Ion I.C. Brătianu ținut în fața delegației italiene care a vizitat Imperiul rus referitor la politica României și raporturile cu regatul italian

Bucarest, 22 Giugno 1915

Il 19 corrente ho accompagnato i due ufficiali facenti parte della missione militare italiana in Russia (Maggiore Marsengo e Sottotenente Guidi) a far visita al Signor Bratiano, Presidente del Consiglio romeno.

Questi ci aveva fatti avvertire che, essendo sofferente, non avrebbe potuto accordarci che una visita di brevissima durata; il colloquio invece – come esporrò qui di seguito – andò successivamente animandosi e durò più di un'ora.

Il Signor Bratiano incominciò dell'esprimere profondi sensi di amicizia verso l'Italia, dimostrò quindi vivo rincrescimento per la mancata contemporaneità nell'entrata in azione, e soggiunse che se era stato disiluso nella realizzazione di questo primo (*text nedescifrat*) imminente cooperazione delle due nazioni sorelle.

Dopo che il Maggiore Marsengo rivolse qualche parole di ringraziamento, presi occasione per esprimere al Signor Bratiano la mia vivissima soddisfazione per avere sentito pronunciare parole che davano speranza nella prossima entrata in azione della Romania.

Il Presidente del Consiglio aggiunse qualche altra frase di cortesia e sembrava volesse terminare subito la conversazione, quando, d'un tratto, si rivolse a me e così si espresse: „Quantunque non fosse mia intenzione di trattare argomenti politici o militari durante questa breve visita, non posso ora esimermi dal farvi presente che il nuovo ritardo imposto nella fornitura delle munizioni comandate, non può che mandare più in lungo la nostra entrata in azione; esso ritardo, impiegato come sistema di pressione, non è atto di saggia politica, giacché è ovvio che se noi domandiamo insistentemente munizioni non è certo per restare con le mani in pancia, bensì per entrare al più presto nel conflitto”.

L'attacco non poteva restare senza risposta, e soprattutto da parte mia, giacché io conoscevo troppe cose per non valermene. Risposi subito che se i paesi i quali – con l'autorizzazione dei

³¹ *Gabriele d'Annunzio* (1863-1938), poet, romancier, novelist și dramaturg italian, președinte al Academiei italiene. Naționalist înfocat d' Annunzio în septembrie 1919, Gabriele d'Annunzio a condus o expediție în Dalmația, ocupând portul Fiume, unde a înființat un stat independent, separat de Italia și de restul Europei până în 1921. Trupele sale, desprinse din armata regulată italiană, se numeau legionari și purtau o uniformă formată din camașă neagră, care a devenit mai apoi uniformă purtată de membrii mișcării fasciste.

rispettivi governi – si erano impegnati di fornire munizioni alla Romania eran stati costretti a frapporre nuovi ritardi nella consegna delle munizioni stesse, ciò non doveva essere interpretato come atto di pressione, nè tanto meno di rappresaglia, bensì come conseguenza logica della presente situazione: quei paesi sono in guerra ed hanno assoluto bisogno di disporre di tutti i mezzi che sono in grado di produrre; essi tuttavia acconsentirebbero ancora a privarsi in parte delle loro munizioni a favore di uno stato che volesse immediatamente cooperare, ma non potrebbero certo fare lo stesso con altro stato che non sapesse se e quando vorrà entrare in azione.

„Ma non vi accorgete – soggiunse il Signor Bratiano – che la sospensione dell’invio delle munizioni costituisce il principale ostacolo al nostro intervento ?”

„Se il mio governo – risposi – fosse convinto che alcuna altra causa – oltre quella delle munizioni vi sconsiglia di entrare immediatamente nel conflitto, state pur certo che farebbe per voi anche dei sacrifici pur di accontentarvi; di ciò del resto voi dovrete essere ben persuaso, considerando quanto l’Italia ha già fatto per la Romania fino a poco tempo fa”.

„Riconosco ciò che l’Italia ha fatto per noi – ribattè il Signor Bratiano – ma io devo ora fissare gli sguardi verso l’avvenire; ripartisco il mondo in due grandi categorie di persone – e ciò che dico per le persone vale anche, e forse meglio, per le collettività – una prima categoria che vive sempre in buona fede ed una seconda categoria che dubita continuamente; la prima categoria è da me di gran lunga preferita alla seconda”.

„Nessun popolo – risposi – desidera quanto il popolo italiano di vivere continuamente in buona fede; ma oggi, dinanzi ai fatti, la buona fede sulle parole perde ogni valore; non metto in dubbio che voi adorate quella prima categoria di persone e di collettività, epperò – giacchè per il momento voi siete meno degli altri sotto la pressione della necessità immediate – potreste, fidando in chi ha dimostrata tanta buona volontà – offrire una manifestazione evidente dei vostri convincimenti”.

Forse vedendo che la conversazione aveva presa una china a lui non molto favorevole, il Signor Bratiano si affrettò a cambiare argomento. Osservò che questo non gli sembrava il momento più opportuno per l’entrata in azione della Romania: „ noi vorremmo uscire quando i Russi avessero completamente ricostituito il proprio esercito ed i propri servizi e fossero, com’è ora l’Italia, pronti ad intraprendere un’azione offensiva; una maggiore attività russa e serba dovrebbe coprire la mobilitazione romena.”

Feci subito rilevare che l’attendere una situazione ideale nelle presenti circostanze è sempre un errore; l’evento potrà come non potrà verificarsi; il momento attuale è ancora assai favorevole per l’entrata in azione della Romania, giacchè i depositi della Transilvania e del Banato sono quasi vuoti di valide riserve, mentre non sono supponibili tempestivi spostamenti di truppe austro-tedesche in modo da ostacolare l’inizio delle operazioni romene. Feci, poscia, le stesse considerazioni che avevo esposte al Ministro Costinesco, nella conferenza del 18 corrente, relativamente all’opportunità di cadere – uscendo con una parte delle forze per la Moldavia settentrionale – sul fianco e sul tergo delle truppe austro-tedesche che operano in Bucovina.

Il Signor Bratiano osservò essere le esigenze politiche quelle che impongono la direzione alle operazioni belliche: „noi dobbiamo uscire secondo la direzione che la politica ci addita e questa direzione e quella data dalla Transilvania e dalla capitale della Ungheria”.

Risposi che non intendevo menomamente discutere concezioni strategiche; ma, che non potevo esimermi dal far rispettosamente presente come tutta la storia militare dimostri essere grave errore quello di voler lasciare che la politica diriga la guerra; appena aperte le ostilità non deve esservi altro obiettivo oltre quello di battere il nemico nel più breve tempo possibile e nel modo più possibile efficace.

(Mi consta che sia stato dato ordine nello Stato Maggiore di studiare l'operazione - con un nucleo di truppe - per la Moldavia settentrionale).

Il Signor Bratiano riprese subito la questione delle munizioni ribattendo essere pessimo consiglio quello di far ritardare la spedizione delle munizioni alla Romania, giacchè questa è - sotto tale aspetto - ancora in cattive condizioni.

Feci rilevare che i Governi dei paesi che si sono impegnati nella fornitura conoscono con sufficiente esattezza di quali riserve la Romania disponga; e poichè il Signor Bratiano - forse punto dell'osservazione- espresse essere egli solo giudice di ciò che occorra al proprio paese per entrare in guerra, soggiunsi che allo stesso modo conveniva lasciare il diritto ai governi interessati di decidere sull'opportunità o no di continua - ad impinguare - in momenti tanto difficili - uno stato che non pare voglia entrare immediatamente nel conflitto: „entrate in azione - replicai - e vedrete con quale facilità molti ostacoli potranno essere superati”.

„Le relazioni di cordialità e di mutuo appoggio fra l'Italia e la Romania - continuò il Presidente del Consiglio - devono andare oltre alle circostanze del momento: l'Italia ha tutto l'interesse che la Romania sia grande e forte ed io faccio molto assegnamento sull'amicizia del vostro paese anche dopo la guerra, giacchè allora, forse più che al presente, i vincoli di razza, di comunità di interessi ecc. renderanno necessaria una costante cooperazione”.

„In Italia tutti sono convinti - risposi - della giustizia delle vostre considerazioni, e già da lungo tempo si sono cercati tutti i mezzi per gettare le basi di quest'opera che dovrà essere in avvenire assai feconda: l'Italia desidera intensamente che la Romania sia forte e grande, e se non ha sempre potuto aiutarvi nelle vostre aspirazioni è perchè avrebbe dovuto vincere ostacoli insuperabili; del resto la forza della Romania non dovrà essere unicamente cercata nella quantità dei sudditi quanto nella omogenità di essi”.

Ripresi a parlare quindi dell'opportunità di non lasciar passare il momento favorevole, atardandosi nella ricerca di uno migliore nei riguardi militari o più profittevole per i compensi; e ricordai che le aspirazioni nazionali romene erano così legate alle sorti dell'Intesa da non permettere alla Romania la concezione di portare agli altri vantaggio maggiore di quanto non ne possa trarre per se stessa.

Si parlò poi della durata degli eventuali accordi militari; espressi l'opinione che - quando la Romania fosse decisa ad operare - gli accordi militari potrebbero essere completamente trattati in brevissimo tempo.

Il Presidente del Consiglio terminò il colloquio esprimendo la speranza che le sue parole non abbiano potuto lasciare in noi qualche dubbio circa la sua ferma volontà di entrare in azione, ed assicurando esservi in Italia chi - molto dall'alto - vegli con grande benevolenza sui destini romeni.

L'addetto militare, Maggiore Luciano Ferigo

[S.A.N.I.C., fond Microfilme Italia, inv. 1555, rola 106, cadrele 93-104]

28. 25 iunie/8 iulie 1915, Roma. Telegrama Ministerului de Război italian referitoare la exportul de material de război în România

Ministero della Guerra, Roma, no. 2880, 8 luglio 1915

A S. E. Ministro degli affari esteri

Materiali di artiglieria per la Romania

Mi pregio di informare V. E. che questo ministero non ha alcuna conoscenza delle precise stipulazioni e delle clausole che il governo romeno ha incluse nei contratti per fornire

militari passati con Ditte italiane come non è sicuro di aver nozione di tutti quelli che possono essere stati qui conclusi. Non è quindi possibile dare indicazioni specificando quali siano le ordinazioni i cui termini siano scaduti, né tampoco sapere quali ordinazioni siano pronte per la consegna e quando possano esserlo le altre in corso di allestimento. Così non è dato che può precisare questo Ministero lo stabilire se ed in quanto tempo si possa eseguire il trasporto dei materiali in Romania dipendendo ciò dal loro quantitativo e dai mezzi che per esso verranno usati, elementi che a priori è difficile precisare.

Del pari questo Ministero non sa se nei contratti di fornitura sia stata inserita qualche clausola che consenta di non consegnare il materiale ordinato, malgrado i termini dell'impegno, se motivi politici (esigenze nazionali od altro) così consigliassero.

Ciò che questo Ministero può assicurare che le concessioni fatte precedentemente sono state tutte prudenzialmente accompagnate dalla clausola che il permesso di esportazione sarebbe preso in esame all'atto della reale uscita dei materiali tenendo presenti le condizioni militari e politiche del nostro paese all'epoca della effettuantesi esportazione. Richiamasi ad esempio il telegramma di questo Ministero del 13 aprile c. a. no. 263, mentre in determinati casi fu esplicitamente dato il permesso di esportazione come per i prodotti della Società Metallurgica Italiana di Livorno secondo il telegramma n. 502 del 19 marzo.

Perchè questo Ministero possa prendere nelle presenti condizioni in completo esame quanto il Governo di Romania chiede di esportare occorrerebbe che detto governo facesse conoscere con quali ditte ha contratti in corso specificando dettagliatamente numero qualità di materiali e termini convenuti di resa.

Il Ministro,
Indescifrabil

[S.A.N.I.C., fond Microfilme Italia, inv. 1556, rola 109, cadru 273-274]

29. 26 iunie/9 iulie 1915, Petrograd. Telegramă a lui Constantin Diamandy, ministrul român la Petrograd, care transmite conținutul întrevederii cu marchizul Carlotti, ambasadorul Italiei în capitala Rusiei, ce își exprimă nemulțumirea pentru amânările repetate ale României de a intra în război alături de Antantă

Télégramme chiffré enregistré sous No. 1205
Expédié le 26 Juin/9 Juillet 1915, après midi.

EXCELLENCE BRATIANO
BUCAREST

Dans conversation avec Ambassadeur Italie hier soir, il m'a confié sa profonde déception concernant notre attitude laquelle selon lui pourrait mettre notre pays dans situation des plus inquiétantes. Il a ajouté qu'à Paris, Londres, Petrograd et même à Rome, la confiance était ébranlée et qu'on doutait de notre intention sincère d'entrer en action.

J'ai essayé amicalement d'apaiser le Marquis Carlotti et lui faire comprendre qu'il était envahi aussi par la mentalité du belligérant; que retard dans négociations en nous cédant Bucovine a la cuillère de quinzaine en quinzaine ne pouvait nous être imputé et que d'ailleurs c'était à Sazonow à repondre à nos dernières propositions.

Ambassadeur d'Italie m'a dit qu'il aurait mieux vullu exposer toutes nos conditions la fois, même celle munitions, que au fur et à mesure, ce qui donne chaque fois impression nouvelles

exigeances et prétexte à ajournement, alors qu'on aurait pu croire s'être entendu sur tout. Il m'a dit que pour munitions nous recevrons réponse satisfaisante.

En terminant entretien, Ambassadeur d'Italie m'a prié, en ami éprouvé de la Roumanie, d'insister auprès de vous, pour mettre toute sincérité à dissiper malentendu et méfiance que nous inspirerions. Il croit qu'il vaut mieux préciser toutes nos conditions, fut-ce même, a-t-il ajouté, que troupes russes se trouvent en tel nombre à tel endroit, que de laisser planer sur nous le reproche d'une attitude équivoque.

Ce que Quadruple Entente veut savoir nettement, c'est si Roumanie, une fois toutes les conditions acceptées, marcherait oui ou non dans le délai des cinq semaines.

Marquis Carloti est arrivé chez moi venant du Ministère des Affaires Étrangères. Il y a lieu de croire qu'il remporte impression du Pont-des-Chantres. Son langage m'a donné le sentiment que pourrions obtenir toutes nos demandes à conditions de marcher.

Il y a en ce moment visible énervement Cabinets Quadruple Entente qui semblent perdre patience.

Je prie Votre Excellence me communiquer si je puis renouer avec Sazonow et tâcher obtenir tout ce que nous désirons en échange notre action décidée pour date que vous avez donnée.

P.S. Je prie Votre Excellence de vouloir bien me faire communiquer si elle a reçu mon télégramme No.

Signé: Diamandy

[S.A.N.I.C., Fond Casa Regală, dosar 29/1915, p. 2-3]

30. [1]/14 noiembrie 1915, București. Telegrama atașatului militar italian, locotenent - colonelul Luciano Ferigo, privind audiența acordată de Regina Maria

Bucarest, 14 novembre 1915

È noto che S.M. la Regina Maria ha – sin dal principio delle ostilità – coltivati e dimostrati sensi di viva simpatia per la causa dell'Intesa, sensi tanto più spontanei e sinceri in quanto la Regina è per natali assai più russa ed inglese che non tedesca, e tanto più forti in quanto sostenuti dal convincimento che l'Intesa – a malgrado delle innumerevoli difficoltà che le si paravan dinanzi – avrebbe dovuto alla fine riuscire vittoriosa. Tale convinzione, se non fu sensibilmente scossa da alcuno dei passati avvenimenti bellici favorevoli alle potenze centrali, ne dalle influenze imperiali tedesche sulla Corte romena, pare invece abbia ricevuto un forte colpo dalle vicende balcaniche che si stanno ora svolgendo. Le condizioni nelle quali si trova l'esercito serbo, il lento arrivo degli aiuti forniti dall'Intesa e l'incertezza sulla loro entità presente e ventura, mentre i Bulgari ed i Turchi – profittando dei rifornimenti teutonici – minaccian di condurre a considerevole efficienza i rispettivi eserciti, tutto ciò non può non influire sulle condizioni di spirito dei Romeni, per i quali qualsiasi avvenimento balcanico, e per la vicinanza dei luoghi e per gli interessi diretti – assoluti e relativi – che vi sono in giuoco, è ritenuto assai più importante di quelli, anche di gran lunga più grandi, svolgentisi sugli altri teatri. Così, S. M. la Regina Maria, la quale fino a poco tempo fa aveva saputo resistere nel seno stesso della Corte, all'azione di convertimento che, nelle forme più varie ed efficaci, veniva con ammirabile continuità esercitata dal Capo degli Hohenzollern, dimostrava in questi ultimi giorni di risentire le stesse preoccupazioni del Suo popolo, così da lasciar supporre che fosse in Lei alquanto scossa la fede assoluta che prima l'animava, Di ciò si accorse il Principe Barbo

Stirbey, lo stesso che in altra circostanza mi fece accordare un'udienza da S.M. il Re, e ne parlò al nostro Ministro plenipotenziario, esprimendogli il desiderio ch'io parlassi a S.M. la Regina Maria e Le esponessi la situazione delle parti belligeranti, cercando di far scomparire i dubbi penosi di cui Sua Maestà mostravasi afflitta, Si trattava di trovare un pretesto per giustificarsi il colloquio; si pensò dapprima ad un invito ad un „The” ove io sarei stato messo in condizioni di parlare lungamente con Sua Maestà; ma poi – sia per il desiderio di mantenere il più assoluto riserbo sulla cosa, giacchè in questi momenti la preferenza avrebbe potuto dar luogo a gelosie e recriminazioni, sia per fare in modo che l'esposizione avesse potuto effettuarsi senza molestie e interruzioni – si pensò di farmi ricevere separatamente. La presentazione a Sua Maestà di alcuni giornali illustrati italiani fu lo scoppo apparente dell'udienza.

Ho avuto l'onore di essere ricevuto dalla Regina il giorno 10 corrente, alle ore 11, ½. Naturalmente mi presentai dopo una accurata preparazione e portai meco le carte e i documenti che ritenni necessari per suffragare l'esposizione dei fatti e gli apprezzamenti. L'udienza durò più di un'ora; S. M, la Regina mostrò d'interessarsi assai di tutto ciò ch'io andava esponendo, e a mano a mano ch'io esauriva un argomento, Ella stessa mi proponeva nuove questioni così che credo di nulla aver trascurato che potesse servire alla bisogna. Dopo aver descritta la situazione delle parti avverse su tutti i teatri – situazione che, in quanto riguarda gli eserciti austriaco, tedesco e bulgaro, potei rappresentare con una certa abbondanza di particolari – misi in luce l'incipiente esaurimento della Germania e quello già avanzato dell'Austria-Ungheria, contrapponendo alle condizioni di stanchezza delle potenze centrali le ineusaribili energie delle potenze dell'Intesa, energie delle quali ancora non si è resa evidente che la pare minore. Se sulla immensa fronte che da Ostenda – per la Francia settentrionale, l'Alsazia e la Lorena, il Tirolo, le Alpi Carniche e Giulie, la Bucovina, la Galizia e la Russia occidentale – va, con interruzioni solo in corrispondenza della Svizzera e della Romania, fino al Golfo di Riga, sembra che le forze dalle due parti si facciano equilibrio e che anzi nei Balcani abbiamo qualche vantaggio quelle delle potenze centrali, ciò non può essere che transitorio; pur facendo astrazione di quanto è avvenuto nelle colonie, ove gli interessi tedeschi sono seriamente compromessi, si può con sicurezza affermare che l'Intesa – valendosi della schiacciante superiorità materiale e morale – saprà fra non molto liberarsi dalle pastoie din una logorante guerra di trincea e spingere la già iniziata azione offensiva con mezzi e decisione sempre crescenti. Poi, in relazione alle prime esposte diversissime condizioni dei belligeranti, analizzai l'influenza che gli avvenimenti balcanici attuali – anche se momentaneamente favorevoli alle potenze centrali – potevano esercitare sulle sorti generali del conflitto europeo. Feci rilevare che l'azione ora spiegata dagli Austro-Tedeschi nei Balcani altro non poteva considerarsi che una diversione tendente a ritardare le inevitabili disastrose conseguenze delle imprese passate, le quali tutte fallirono lo scopo. Cercai di rappresentare – in quanto mi erano note – le condizioni e le caratteristiche dell'esercito turco, e trassi l'illazione che invano la Germania cerca trionfi in Oriente allo scopo di rendersi mancipia l'Europa; il nuovo colpo avrà la stessa od anche peggiore sorte dei precedenti.

Sua Maestà desiderò quindi che le parlassi diffusamente della guerra italiana; e ciò feci cercando di far ben risaltare il carattere delle operazioni sui vari settori; trattai dei metodi seguiti a seconda della specie del terreno e delle difese accumulatevi, dei progressi conseguiti ad onta delle immense difficoltà che li ostacolano, e infine conclusi rilevando che se il nemico spesso tali progressi a noi contesta, ciò egli fa in mala fede, avendo per alleati il terreno e la provvidenziale trincea, i quali impongono sovente tale lentezza alle nostre avanzate da non poterle adeguatamente apprezzare dalle carte che l'ordinario il pubblico consulta.

La Regina mi chiese infine s'io riteneva che la Russia avrebbe potuto in tempo assai prossimo sostenere la Romania con un esercito di 2- 300.000 uomini; risposi rappresentando le mi-

griorate condizioni dell'esercito russo, il carattere sempre più offensivo delle loro operazioni; le immense riserve d'uomini di cui dispongono ed i provvedimenti presi per rendere sempre più abbondanti i rifornimenti d'armi e munizioni. Conclusi affermando che la Russia già fin d'ora avrebbe la possibilità di concentrare considerevoli masse verso la parte meridionale della sua estesa fronte, e che ad ogni modo essa sarà portata a fare ciò senza ritardo giacchè è evidente che ogni vantaggio conseguito ed ogni concentramento di forze da questa parte avranno indubitata ripercussione sugli avvenimenti balcanici.

La Regina mi espresse molti ringraziamenti e, congedandomi, mi disse che anche S. M. Il Re aveva espresso il desiderio di vedermi nello stesso giorno, ma che poi aveva dovuto rinunciarmi a causa di una indisposizione.

L'addetto militare, Ten. Col. Luciano Ferigo

[S.A.N.I.C, fond Microfilme Italia, inv. 1555, rola 106, cadre 286-296]

31. 7/[20] decembrie 1915, Bucureşti. Scrisoarea regelui Ferdinand către regele Victor Emanuel al III-lea, regele Italiei referitoare la colaborarea dintre România și Italia

Casa Regală

Mon Cher cousin,

Je profite du voyage qu'entreprend en Italie le général Perticari en vue d'intérêts de famille pour lui confier cette lettre qui doit T'apporter mes meilleurs voeux pour les fêtes et continuer notre échange de lettres.

La fait que celle-ci est confiée à une personne sure me permettra d'entrer selon Ton désir en plus de détails, ce qui ne fera en effet que contribuer à établir des rapports encore plus suivis et plus intimes entre nos deux familles.

Une série de graves événements n'a permis jusqu'ici la réalisation de notre commun désir, qui cependant correspondait aux tendances de races de mon peuple et qui me tenait personnellement au coeur. Néanmoins ces sentiments n'ont changé en rien et l'affection que moi et les miens nous éprouvons pour Toi et Ta famille est restée la même et c'est avec une vive satisfaction que j'ai constaté que la Reine et Missy étaient aussi en correspondance. Aujourd'hui encore une lettre si affectueuse accompagnée de la ravissante photographie de Ta petite Marie, est parvenue à donner à tous beaucoup de joie.

En ces temps si troubles, où une responsabilité lourde sur nos épaules, on éprouve le besoin de pouvoir un peu épancher son coeur, et c'est comme à un ami que je viens m'adresser à Toi, à un ami qui plus que tout autre, aura de la compréhension pour ma situation et celle de mon pays. Tu Te rends certainement compte de l'état d'esprit de mon peuple dans la guerre actuelle, car il se produit en Roumanie ce qui se passait en Italie il y a une cinquantaine d'années quand, sous Ton inouïable Grand-père, pendant la guerre de l'indépendance tout le pays aspirait à l'unité nationale.

De mon côté je suis d'âme et de coeur avec mon peuple dont je suis décidé à partager le sort et rien ne me serait plus doux que de cimenter par le sang entre ma famille et ce pays les liens établis par mon bienaimé oncle d'une façon déjà si solide et que je compte rendre indestructible.

Dans cette tâche je suis secondé avec un entier dévouement par mon gouvernement et en premier lieu par Monsieur Bratianu dont les sentiments de patriotisme éclairé sont de tradition dans sa famille et dont la sincère affection pour l'Italie Te est connue.

Toutefois nous devons moi, mon gouvernement et le peuple entier, tenir compte de la situation dans laquelle la nature nous a placé, nous devons nous soumettre que notre force est limitée et nous efforcer de garder notre sang froid et la sérénité de notre jugement malgré les pressions qui de toute part s'exercent sur nous. Je suis convaincu que, jugeant avec Ton cœur et Ta raison, Tu Ta rendras compte de la situation à dans laquelle nous nous trouvons. De tout mon être je désire tout comme mon gouvernement l'unité et la grandeur de ma patrie et pour cette cause sacrée je suis prêt à tout sacrifice personnel; mais moi et mon gouvernement nous avons charge d'âme. Nous ne pouvons exposer notre pays à la légère aux plus grands malheurs, nous ne voulons pas risquer son existence même.

Ma situation est d'autant plus délicate que mon origine peu faire attribuer la prudence de mon attitude à des motifs qui sont bien loin de ma pensée. Je m'adresse donc à Toi encore une fois comme à un ami sincère; pour ma gouverne il me serait d'une grande utilité de savoir quelles sont les intentions de l'Italie en ce qui concerne les Balkans, quel concours la Roumanie pourrait attendre d'elle si les circonstances devaient lui permettre d'entrer en action et enfin si la collaboration éventuelle de la Roumanie avec l'Entente pourrait comporter le développement de nos accords spéciaux antérieurs et une collaboration plus directe avec l'Italie.

Je ne nie pas que tout esprit impartial peut reconnaître combien les intérêts actuels entre l'Italie et la Roumanie sont semblables et à l'avenir l'accomplissement de l'unité nationale de la Roumanie établirait une solidarité plus complète entre ces deux pays latins.

Quant à nos rapports personnels entre nous deux et nos familles je suis heureux de les voir si cordiaux et j'ai le vif désir qu'ils deviennent plus intimes.

[S.A.N.I.C., fond Casa Regală, Dosar nr. 31/1915, p. 21-25]

32. Decembrie 1915, Scrisoarea de răspuns a regelui Italiei, Victor Emanuel al III-lea adresată regelui Ferdinand al României

Cher Cousin,

Je Te suis très reconnaissant pour Tes bons vœux et pour la lettre si aimable que Tu as bien voulu m'adresser et que le Général Perticari m'a remise.

Je tiens à Te rassurer que les sentiments du plus sincère attachement, de la plus vive affection envers Toi et Ta famille restent inaltérables en mon cœur, et sont partagés entièrement par Elena.

C'est avec émotions que j'ai lu Tes paroles qui me disent toute la préoccupation de Ton esprit en ces temps si graves et difficiles que nous traversons. Il est des moments dans l'histoire des nations qui sont décisifs pour leur avenir. Et c'est avec raison que Tu as rappelé les événements qui se rattachent à l'histoire du Piémont, dont la confiance dans sa mission pour l'indépendance de la Patrie n'a jamais failli.

Je forme les vœux les plus sincères que la décision qui sera prise par Toi et Ton gouvernement puisse assurer à Ton pays la plus glorieux avenir et que les Roumains actuellement sous le joug de la Monarchie Austro-Hongroise obtiennent enfin leur rédemption et leur union à Mère Patrie. Rien ne serait plus précieux à moi et à mon peuple qu'une fraternité d'armes de nos deux vaillantes armées, consacrée par le sang versé en guerre contre l'ennemi héréditaire commun.

La tâche que mon Pays a entreprise pour l'accomplissement ses aspirations nationales et la sauvegarde de ses intérêts politiques est lourde et difficile, mais je partage la ferme confiance de mon gouvernement dans la victoire finale, que nos efforts unis aux efforts de nos alliés, avec lesquels nous agissons de plein accord, ne manqueront pas de nous assurer.

Tu as bien voulu me demander quelles sont les intentions de l'Italie en ce qui concerne les Balkans. La situation politiques et militaire de ces régions T'est bien connue. Nous avons envoyé des forces en Albanie pour la sauvegarde de nos interêts adriatiques et pour faciliter le ravitaillement et la concentration des Serbes. Les Gouvernements de France et d'Angleterre sont décidés à maintenir la defense de Salonique. Les décisions ultérieures de mon gouvernement pour ce qui a trait aux Balkans dépendent du cours des événements et aussi des résolutions des alliés.

Mais à ce sujet, il me serait particulièrement agréable si Tu voulise bien me faire connaître quelles sont les vuex de la Roumanie par rapport à son interèt spécial à l'équilibre de la Péninsule Balkanique, en cas d'un notable aggrandissement de la Bulgarie.

Quant à la seconde question que Tu as bien voulu me poser il est hors de doute que tout aide compatible avec les circonstances et avec les necessités de notre actions militaires serait assurée de notre part à la Roumanie en cas où elle se déciderait d'entrer en action. Une convention militaire entre la Roumanie et l'Entente serait naturellement à conclure.

Tu as bien voulu me demander également s'il pourrait y avoir lieu à des accords spéciaux et une collaboration plus directe avec l'Italie. L'Italie poursuit sa voie de plein accord avec ses alliés auquel elle est liés par la déclaration de Londres. L'accord et la confiance reciproques entre les alliés sont entiere et parfaits. Tout accord spécial ou collaboration plus directe de l'Italie avec un autre puissance, même si elle entrait dans l'Alliance, ne pourrait avoir d'autre base. Mais sous cette reserve je pense que mon gouvernement ne pourrait voir qu'avec plaisir se resserrer par des ententes spéciales les liens de race et d'amitié ainsi que d'interès communs qui existent si heureusement entre nos deux pays. Ces ententes ne seraient comme Tu le fais observer, qu'un développement des accords conclus depuis le commencement de la conflagration européen. Toutefois, avant de ... prononcer à ce sujets il me serait précipieux de connaître Tes vues par rapport au but et à la portée de ces accords spéciaux.

Je suis heureux pour Toi que tu sois aidé dans Ta tâche par un collaborateur aussi dévoué que Mons. Bratiano qui, de sont côté, trouvera dans mon Ministre aupres de Toi le fidèle interprète de mes sentiments ainsi que de ceux de mon gouvernement. Au reste Je lui ai fait renouveler à cette occasion mes instructions en ce sens.

En Te renouvelant.

[S.A.N.I.C., fond Casa Regală, Dosar nr. 31/1915, p. 25-28]

33. 1914-1915, Roma. Extrase din memoriile lui Dimitrie Ghyka, ministrul român la Roma, despre neutralitatea italiană, relațiile cu România și intrarea Italiei în război alături de Antantă

După patruzeci și opt de ore de neliniște, opinia publică din Italia s-a calmat, luînd cunoștință de informațiile transmise de agențiile de presă. Ca întotdeauna în masa de informații care veneau din toate părțile, populația și elita le alegeau pe cele care, fie doreau să se mențină pacea, fie, prin poziția de la Bursă și a marii finanțe, făceau să spere că asasinatul de la Sarajevo nu va avea consecințe atât de grave încît să ducă la un război general. Se știa, în Italia, și nu numai în mediile militare și politice, că țara nu avea armata care trebuia pentru a susține un război, oricare ar fi fost el. Șeful de Stat Major, Pollio³², căsătorit cu o austriacă, și a cărui activitate, din lipsă de credite acordate pentru o înarmare modernă, se rezumase la puțin, tocmai murise

³² *Alberto Pollio* (1852-1914), general italian, șef al Marelui Stat Major italian (1908-1918).

subit, iar succesorul său, generalul Cadorna³³ - fiul celui care a intrat în Roma în 1870 - avea prestigiu și autoritate. Acesta, secondat de un adjunct, la fel de bine cotate, generalul Porro³⁴ era considerat la înălțimea sarcinii și a evenimentelor.

Ușurarea a fost unanimă când, după noul val de pesimism provocat de ultimatumul dat Serbiei, publicul a aflat că Italia ieșea din joc și că marchizul de San Giuliano, aprobat pe deplin de Giolitti și partizanii săi, reușea să convingă Berlinul că clauzele alianței nu angajau Italia, fără ca Germania să fi arătat o ranchiună accentuată. (De fapt, starea de totală nepregătire a armatei italiene era foarte bine cunoscută de înaltul comandament german). Viena, desigur, acceptase neutralitatea italiană cu mult mai puțină abilitate filozofică. Atașatul militar, contele Szeptitzki, care, după război, avea să devină unul dintre șefii noii armate poloneze - se lăsase dus de mînie pînă la a-i spune lui Cadorna (a și fost rechemat la Viena): „Trădarea Italiei este o lovitură mișlească ce va fi plătită scump”.

În puține săptămîni, cei doi parteneri ai Triplei Alianțe încercau să se convingă reciproc că era nevoie de o schimbare de metodă față de Italia și că din clipa aceea eforturile trebuiau făcute pentru menținerea neutralității și împiedicarea vechii aliante să treacă de cealaltă parte a baricadei. De aici, o serie de schimbări în personalul diplomatic acreditat la Roma. Domnul Flotow îi ceda locul prințului Bülow, ginerele Donnei Laura Minghetti, ex-prințesa de Camporeale - iar domnul de Merey, greu de mînuit, cu baronul Macchio, venind direct de la Ballplatz. Amîndoi aveau de discutat cu un nou șef al Consulei, baronul Sonnino în urma decesului lui San Giuliano. Deși nu se măsura exact adevăratul ecou al „miracolului de pe Marna” și a stopării aproape definitive a înaintării germane — ale cărei consecințe doar Germania le evaluase pînă într-acolo, încît ajunsese să se îndoiască de victoria de mare anvergură pe care sconta în momentul intrării în război - armata austriacă era deja bătută, ca armată autonomă. Înfîngerea de la Lemberg³⁵, cauzată în mare parte de defecțiunea corpului de armată ceh și a altor unități slave, dăduse o lovitură iremediabilă independenței manevrelor militare și diplomatice ale Austriei. Din acel moment și mai mult ca oricînd, Berlinul conducea jocul.

Prințul Bülow nu tănuia acest lucru, ci dimpotrivă arăta cine mîna partida. Ținea să se știe la Roma că Germania „lucra” Viena în favoarea Italiei, și cum situația României era analogă, iar Berlinul ținea ca neutralitatea noastră să fie obținută pe aceleași căi ca a Italiei, fostul cancelar al Reich-ului, devenit ambasador în proprietatea sa de la Roma, villa Malta (celebră prin trandafirii și plafoanele sale verticale și orizontale mobile), mă onora cu confidențele sale, în speranța că ecoul lor nu se va limita doar la București, ci se va repercuta la Roma prin grija mea, secondînd-o astfel pe a sa...

După ce îmi strecurase la ureche că, în fond, pentru Germania era o mare ușurare de a nu avea în război alături de ea o Italie a cărei armată era într-o așa de amărită stare („Nu este ca a dumneavoastră, al cărei rol primordial este să ne acopere în Orient...”, adăuga el cu o subtilitate prea cusută cu ață albă), prințul îi mărturisise că Berlinul făcea puternice presiuni la Viena pentru ca Austria, înțelegînd situația reală și pericolele unei Italii iredentiste 100%, să

³³ *Luigi Cadorna* (1850-1928). Este unicul fiu al generalului Raffaele, care a luptat în războaiele de independență și în cel al Crimeei (1853-1856). A fost destinat de timpuriu carierei militare. Avansează rapid în grad și comandă mai multe unități, între care Regimentul 10 bersalieri. În 1914 este numit șef al Statului Major General, conducând armatele italiene după intrarea în război. A solicitat autonomie în exercitarea atribuțiilor și a susținut strategia atacurilor frontale, ce s-au dovedit lipsite de eficiență. A avut un înalt simț al datoriei și a instituit o disciplină severă trupelor din subordine, fără a atrage adeziunea acestora. Confruntările de la Caporetto, declanșate la 24 octombrie 1917 și soldate cu o gravă înfrîngere militară pentru armata italiană au determinat înlocuirea sa cu Armando Diaz. Luigi Cadorna a intrat într-un con de umbră și și-a scris memoriile, apărute în două volume. B. Mussolini l-a reabilitat, avansându-i mareașali pe Luigi Cadorna și Armando Diaz.

³⁴ *Carlo Porro* (1854-1939), general italian, specialist în geografia militară, adjunctul lui Luigi Cadorna.

³⁵ *Astăzi Lvov* (n.a.).

facă de îndată o ofertă clară de cedări teritoriale în favoarea Romei. Fostele episcopii Trento, Rovereto trebuiau să fie momeala aruncată, cedare de altfel justificată prin rațiuni etnice indiscutabile. „Dar”, adăuga ex-cancelarul, luând dintr-o dată o mină încruntată, „să nu se vorbească de Triest, nici aici și nici altundeva. Germania nu ar accepta niciodată o cedare a Triestului, care este plămînul său drept, cu care respiră spre mările Sudului...”. Și, în concluzie: „Macchio, din păcate, reprezintă încăpățînarea mioapă a birourilor de la Ballplatz, iar Austria încă nu este conștientă de sacrificiile pe care le impune situația”.

Față de manevrele germane, Italia își juca jocul ei de expectativă. Cît mai iute, să pună armata în stare de înarmare și de instrucție și să „vadă” ce se-nîmplă, pentru a intra în război doar atunci cînd echilibrul dintre beligeranți va fi aproape egal, ca intervenția italiană să aibe o greutate hotărîtoare. Iar aceasta cu un minimum de riscuri și un maximum de beneficii. Baronul Sonnino, în sine sa, nu credea că Germania ar putea pierde războiul și că Austria ar fi condamnată să nu mai fie o mare putere în centrul Europei, așa că, la tocmeala de culise cu care Bülow se îndeletnicea în timpul primelor luni ale războiului, el discuta sincer pentru a obține un avantaj teritorial pentru Italia și nu pentru a-și ocupa interlocutorii, pînă în ziua hotărîrii intrării în război împotriva imperiilor centrale. Influența lui Giolitti, care declara că ofertele de cedări teritoriale erau „consecvente”³⁶ (faimosul „parecchio”, intraductibil...), contribuia la întărirea acestei linii a ministrului Afacerilor Externe, la care veneau să se adauge ca un refren declarațiile președintelui de Consiliu, Salandra³⁷, despre „egoismul sacru”, pentru care un război nu era acceptabil decît pentru stricta satisfacere a unor aspirații naționale.

N-am avea cuvinte destule pentru a condamna cum merită formulele pe care guvernul Salandra prin vocea șefului său, le-a folosit, pe timpul neutralității Italiei, față de popor, pentru a face figură de negustor priceput care se tocmește „la sînge” și nu „bate palma” decît atunci cînd este sigur că face o afacere bună. Era un lucru nedemn de poporul italian și înjositor față de lumea întreagă. Toate aceste clișee despre „egoism”, „războiul nostru” - opuse celor ale aliaților, despre libertate, contra dominației germane - au făcut mai mult rău Italiei decît atacurile dușmanilor săi. Ce să crezi despre acea inițiativă (?) a ministrului Italiei la București care anunța cercurile politice românești că Italia ar fi dispusă să intre în război dacă Franța, în prealabil, îi ceda Djibouti? Ofertă nobilă, prezentată în timp ce Franța, invadată și vărsîndu-și sîngele, ținea piept atacului german cu prețul a mii de morți în fiecare zi.

Față de România, baronul Sonnino se angajase într-o partidă diplomatică ușor de jucat, într-atît se potrivea cu jocul guvernului condus de domnul Ion Brătianu. Era vorba ca neutralitatea italiană și neutralitatea română să-și armonizeze mișcările cu cea mai perfectă identitate în privința direcției urmate, precum și de o sincronizare cît mai exactă a înaintării, a rămîinerii pe loc, sau a retragerii...

În cel de al doilea semestru al anului 1914, grija italiană era, înainte de toate, să împiedice România să pornească la război. Trebuia să fie reținută, pentru nevoile politicii interne italiene, frămîntate de nerăbdarea intervenționistilor care nu încetau să frîneze guvernul Salandra, și pentru a păstra intactă poziția Italiei care, prin intrarea ei, mai tîrziu, în război, înțelegea să joace rolul mării puteri pe care România o urmează. Aceeași situație și același joc la București, pentru domnul Brătianu, care avea de făcut față la violenta presiune a naționaliștilor conduși de Nicolae Filipescu și Take Ionescu, puțin stînjenită de numărul mic de germanofili și de propaganda de la Berlin și Viena, generoasă în distribuirea de fonduri secrete, dar săracă în rezultate.

³⁶ În sensul de substanțiale (n.a.).

³⁷ *Antonio Salandra* (1853-1931), profesor de drept și om politic liberal italian, președinte al Consiliului de Miniștri (21 mart. 1914 – 10 iun. 1916), membru al delegației italiene la Conferința de Pace de la Paris.

În aceste condiții, treaba mea ar fi trebuit să fie ușoară. În realitate însă, era grea și penibilă. Continuând un obicei încetățenit de regimul politic românesc, practicat de cei mai mulți șefi de guvern, discutarea problemelor dintre România și celelalte state care erau la ordinea zilei avea loc la București în cadrul întrevederilor dintre președintele consiliului și șefii misiunilor străine. Agenții români acreditați pe lângă aceste state nu erau consultați și rareori ascultați. Ceea ce spunea un ministru străin șefului de guvern era demn de crezut, iar dacă agentul român care lucra în statul reprezentat de acesta trimitea informații sau sugestii contrare celor exprimate de respectivul ministru, cel care nu avea dreptate sau se înșela era agentul român. Supărătoare stare de lucruri pe care o agravau, în primul rând temperamentul dominant al domnului Ion Brătianu, a cărui inteligență și capacitate de om de guvern, foarte întinse, erau adeseori deservite de o foarte mare doză de orgoliu pe care nici o opoziție nu o atenua, și, în al doilea rând, disciplina ce domnea în partidele politice românești, mai cu seamă în cel liberal, unde simplii militanți și colaboratorii experimentați nu-i ofereau șefului suprem decât fumul cădelnițelor lor, precum dascălii la biserică.

Italia avea la București un agent suplu și șiret, ai cărui strămoși se instalaseră la Tunis. Lucra la noi, pentru țara lui, cum îi era datoria, dar, animat de o ostilitate activă împotriva Franței, care ocupa în inima românilor un loc preponderent. El considera aceasta ca fiind contrar intereselor Italiei, mai ales în perioada grea a neutralității italiene și române. În privința mea, cunoscându-mi sentimentele față de Franța, pe care nu mă feream să le arăt, lua o atitudine de care nu am aflat decât mai târziu. Despre aceasta, cel mai mic lucru ce s-ar putea spune este că era lipsită de franchise și răuvoitoare, traducându-se prin insinuări pe lângă domnul Brătianu, insinuări care nu ar fi trebuit să fie ascultate - dar din păcate erau - cu atenție și compezență. În pertractările dintre Roma și București, ministrul Italiei îi arăta domnului Brătianu că este esențial să nu mă informeze despre nimic, deoarece în următoarele douăzeci și patru de ore Parisul ar fi aflat prin mine totul.

Aș fi putut și probabil trebuit să comunic la București că la Consulta, ministrul Italiei în România nu se bucura de încrederea lui Sonnino, care îmi spunea: „Nu-l pot muta, în plin război, pe ministrul nostru de la București, însă nu pun preț pe informațiile și activitatea unui agent care întii spune alb, apoi negru - după cum a mâncat ceva ușor sau ceva indigest în ajun...” (Față de domnul Brătianu mi-am luat revanșa în această privință, mai târziu, după intrarea Italiei în război, când România bătea încă pasul pe loc împotriva voinței guvernului italian. Printr-o depeșă cifrată, kilometrică, președintele consiliului îmi declara că era convins că ministrul Italiei era autorul unei campanii duse împotriva guvernului și a propriei sale persoane în unele ziare ale opoziției și că, retrăgându-i încrederea, ținea să mă pună la curent despre ceea ce negociase cu el timp de luni de zile, telegrama cuprinzând și rezumatul acestor negocieri. Singura mea reacție a fost un răspuns scurt: Mulțumesc Excelenței Voastre pentru această încredere față de mine, pe care aș fi dorit să o am mai demult, cât și pentru detaliile asupra unor negocieri pe care le-am urmărit zi cu zi grație încrederii pe care binevoiește să mi-o acorde, ca ministru și cu titlu personal, ministrul Afacerilor Externe al Italiei...).

Un alt punct dificil în activitatea mea era tocmai de a apăra pe domnul Brătianu de suspiciunile lui Sonnino. Fără a ține destul cont de dificultățile politicii interne românești și de prestațiile germane la București, agravate de poziția noastră geografică, ministrul Afacerilor Externe italian era nemulțumit, pentru aceleași motive ca Parisul și Londra, de zigzagurile și declarațiile contradictorii ale lui Brătianu, în care i se părea că deslușește o lipsă de franchise și gânduri ascunse alarmante. Aceste sentimente deveneau o convingere pe care trebuia să o combat neîncetat, mai ales după sfârșitul neutralității italiene. Din fericire, în acel moment, noul

ambasador al Rusiei la Roma era domnul de Giers³⁸, care fusese vreme îndelungată ministru la București, unde cunoscuse bine pe oamenii politici ai diverselor partide, și cum, cu acordul meu, se punea garant că domnul Brătianu va sfârși prin a hotărî intrarea României în război de partea cea bună, găseam în el un sprijin serios pentru eforturile pe care le depuneam pe lângă Sonnino spre a-l convinge.

Neîncrederea față de guvernul român persista totuși, traducându-se, în practică, printr-o serie de refuzuri la cererile noastre de ordin militar. Dacă tehnicienii noștri obțineau să facă o comandă de cartușe și de camioane, Cadorna, în schimb, refuza să ne dea o baterie de artilerie grea - de care aveau absolută nevoie - căci nu voia să „furnizeze arme care ar putea să servească mâine împotriva soldaților italieni”!

Cel mai mare efort la care diplomații asistau ca observatorii pasionați era cel depus de Franța în duelul dintre palatul Farnese și villa Malta. La început, prințul Bülow acționa fără ca Barrère personal să-i taie calea. Ambasadorul Franței se afla la post, dar în convalescență, ca urmare a unui accident de mașină suferit în apropiere de Montford- L'Amaury, care l-ar fi costat viața dacă în urma mașinii sale nu s-ar fi aflat, întâmplător, cea a celebrului chirurg Tuffier, care a executat pe loc ligatura arterelor. Golit de sânge, Barrère ajunsese la Roma, dar cu ordin din partea medicilor să stea în repaus total. Colaboratorii săi, consilierul Billy (mai târziu ministru la București și ambasador la Tokyo), Fr. Charles-Roux, întors de pe front cu Crucea de război, suplineau lipsa momentană a ambasadorului, pe care niște rapoarte răuvoitoare îl prezentau ca un om sfârșit, lipsit de viață și prăbușit în așa măsură, încât se colportau deja numele unor diverse personalități ca succesori eventuali: Charles Benoist, Marcellin Pellet, Jules Cambon (almanahul Gotha ale cărui informații nu prea mai erau sigure din cauza războiului, îl dădeau pe acesta din urmă drept titular efectiv al ambasadei pe lângă Quirinal). Vila Medicis³⁹, condusă de Albert Besnard, era o anexă activă a ambasadei Franței. Besnard și soția sa primeau aici pe diplomații de marcă, italieni și străini, aflați în trecere, în pofida doliului pe care-l purtau pentru fiul lor, ucis în bătălia de pe Marna. Iar recepțiile acestui cuplu de artiști, înzestrați cu inteligență și suflet, constituiau un centru de raliere și un mijloc de a câștiga pentru Franța un surplus de simpatie și de popularitate. Nu trebuie uitată nici casa contelui G. Primoli, un amfitrion francez prețios în aceste momente tragice pentru Franța. Italian, pe jumătate francez prin originea Bonaparte, Primoli era un artizan neobosit al buneii înțelegeri dintre cele două patrii, iar saloanele sale, pe unde treceau vedetele lumii literare, artistice și științifice, erau întotdeauna deschise strădaniilor legate de această apropiere.

Îndată după sfârșitul convalescenței, domnul Barrère, regăsindu-și energia viaoie de altădată, veni să combată acțiunea domnului Bülow. Acesta din urmă, alături de eforturile diplomatice desfășurate pe lângă guvern, pe terenul cesiunilor teritoriale, se străduia să „lucreze” opinia publică italiană. Pentru a propăvădui neutralitatea, avea sprijinul partidului socialist condus de triumviratul Treves, Turati, Modigliani, care primeau îndrumările de la tovarășii lor de la Berlin⁴⁰, în timp ce un grup mărunț condus de Bissolati și de triestanul iredentist Barzilai, facea campanie în favoarea intrării în război. Nordul Italiei, bogat în mari întreprinderi industriale, era un atu important pe care și-l disputau vila Malta și palatul Farnese. În vizitele mele la ambasada Franței, așteptând să intru în audiență, zăream adeseori, o siluetă ștearsă: era fostul secretar al ziarului socialist „Avanti” din Milano, dat afară din cauza convingerilor sale intervenționiste - un anume Benito Mussolini, căruia Barrère îi propunea fondarea

³⁸ Bunicul după mamă al colonelului Theodor Rosetti-Solescu, mareșal al Palatului și apoi reprezentant personal al lui Antonescu la statul-major al lui Hitler (Rastenburg) în perioada 1942-1944 (n.a.).

³⁹ Sediul Centrului Cultural Francez din Roma (n.a.).

⁴⁰ Sub influența social-democraților germani, care au susținut intrarea în război a țării lor. Internaționala Socialistă a luat partea Puterilor Centrale, împotriva Antantei (n.a.).

și conducerea unui organ socialist rival în care să propăvăduiască, cu argumente susceptibile să-i câștige pe muncitori, intrarea în război - avînd totală independență în aprecierile critice despre Franța și ambasadorul ei la Roma pe care ar dori să le facă. Așa a luat naștere „Popolo d'Italia”, cu fonduri date de Barrère, un ziar care urma, după ce a contribuit la realizarea, prin sabie, a revendicărilor naționale, să-i servească drept scară lui Mussolini în ascensiunea sa fascistă pentru cucerirea puterii. În celelalte partide politice, Germania găsea cîțiva sprijinitori, dacă nu pro-germani, cel puțin partizani declarați ai neutralității pînă la capăt, pe care unii o considerau ca o chestiune de onoare (cu ex-ministrul Bertolini în frunte...).

O mică falangă înflăcărată și vorbăreață cerea în gura mare intrarea în război împotriva Austriei, iar Gabriele d'Annunzio dădea semnalul de atac. Ciudată figură acest romancier-poet cunoscut odinioară, în perioada primului meu sejur în Italia, pentru aventurile sale galante publicate de el însuși, pentru înfocarea nebunească cu care vîna și prin opiniile sale politice fanteziste care l-au făcut într-o zi, în parlament, unde era „Deputatul Frumuseții”, să traverseze hemisicliul, din fotoliul său, aflat la dreapta, spre stînga în efervescență, strigînd: „Vado verso la vita!...”. Merg către viață... Pe vremea Renașterii, s-ar fi încadrat de minune și fără blam public în moravurile timpului, atît de indulgente față de aventurieri. Romanul, care s-a terminat prost, cu Eleonora Duse⁴¹ și manuscrisul „Fuocco”, îi cam știrbise din reputație - anii făcuseră goluri în părul său buclat, iar d'Annunzio părăsise solul italian pentru Franța. Revenea, ca un Tyrtu dezlănțuit, iar vocea sa nazală sonoră atrăgea mulțimile la mitinguri în aer liber pretutindeni în Italia, electrizate de verbul său grandilocvent. Precautul Salandra, care era pentru intervenția armată, dar care lua zilnic pulsul armatei și al progreselor făcute de Cadorna, calma nerăbdarea intervenționiștilor cu lozinci comerciale.

Adăugînd, dintr-odată, în ultimele săptămîni ale neutralității, la strigătul de raliere „Trento și Triest”, revendicarea portului Fiume⁴², care nu figurase pînă atunci în discuțiile secrete ale cancelariilor, guvernul italian se expunea, prin această pretenție a unui nou cîștig, la o pierdere pe alt teren. După ce excitase un apetit suplimentar în rîndul populației, risca să ajungă, în cele din urmă, la o deziluzie printre mase, cu sentimentul că au fost frustrate. Pentru a păstra Fiume, era nevoie să se renunțe la anumite porțiuni de teritoriu în Dalmația. Sacrificiile erau disproporționate, căci Fiume, port înzestrat de unguri pentru ieșirea lor la Adriatică, nu era viabil fără acest hinterland. Înconjurat de cartiere devenite iugoslave, era destinat să ducă o viață larvară de semiasfixie, spre marea nemulțumire a unei populații italiene care, altfel, ar fi dus o viață prosperă, lipsită de grija falimentelor și a mizeriei dacă Italia ar fi acceptat pentru Fiume regimul propus, de „città regia”, oraș independent. În schimb, regimul care a fost consacrat mai tîrziu de tratatele de pace era tot atît de artificial pe cît era de bogat în incidente de frontieră zilnice. Cetățeanul trecea doar un pod peste unul din canalele orașului și se trezea în Iugoslavia. Mult mai bine ar fi fost să se înfrîneze poștele, cu atît mai mult cu cît la încheierea păcii, Italia obținea, în Alpi, pentru noua sa frontieră, nu numai Trentinul, ci dincolo de acesta, regiuni din Tirol populate numai de austrieci, pentru simplul motiv că această anexare îi asigura o „frontieră strategică”. (Argument care ar fi trebuit să nu aibă nici o valoare pentru președintele Wilson⁴³, care proclama *urbi et orbi* că războiul din 1914-1918 era ultimul, respingînd pentru acest motiv cererile Franței privitoare la malul stîng al Rinului. Această atitudine contradictorie a lui Wilson, care conceda Italiei ceea ce îi refuza Franței, a provocat, la vremea respectivă, uimirea generală. Domnul Orlando⁴⁴, șeful guvernului italian în timpul Conferinței

⁴¹ Celebră actriță italiană de reputație internațională (1858-1924). A fost una din pasiunile lui D'Annunzio (n.a.).

⁴² Astăzi Rijeka (n.a.).

⁴³ Woodrow Wilson (1856-1924) Al 28-lea președinte al Statelor Unite ale Americii (1913-1921).

⁴⁴ Vittorio Emanuele Orlando (1860-1952), jurist și om politic italian A fost prim ministru în perioada 1917-1919 și a condus delegația italiană la Conferința de pace de la Paris. Apoi a fost președinte al Camerei Deputa-

de pace, a dat mai târziu o explicație pentru aceasta la Clubul de la Caccia, de față cu mine, și pe care o relatez aici întocmai. La sosirea lui în Europa, Wilson primise amenințări cu moartea de la Mîna neagră sîrbească și alte organizații teroriste iugoslave și se temea pentru viața sa dacă ceda Italiei partea leului din teritoriile de pe malul Adriaticii revendicate de Serbia. A satisfăcut dintr-odată pretenția italiană pentru linia Brenner, cu condiția unor renunțări la revendicările de dincolo de Adriatică. „Atunci cînd i-am spus că Italia consimțea la aceste sacrificii cu prețul liniei Brenner”, povestea Orlando, „Wilson, într-o stare nervoasă de ușurare, care îi umplea ochii de lacrimi, m-a îmbrățișat cu un elan care părea să exprime gratitudinea unui om căruia i se promite că i se va salva viața”).

Orice ar fi, dacă adăugăm la bilanțul pasiv de la Fiume șubrezirea Italiei pe propriul ei sol de către expediția aventuroasă a lui d'Annunzio: chemare la nesupunere din partea soldaților, proclamațiile făcute de unii ofițeri-generalii, că se considerau eliberați de jurămîntul față de rege și că „trec” la rezistența de la Fiume, crearea de formații militare autonome de legionari cu denumiri sălbatice, formulă pe care avea să o exploateze fascismul, uciderea mai multor carabinieri însărcinați să apere încărcătura navelor italiene de prădarea lor pe mare de către forțele libere ale lui d'Annunzio, toate aceste manifestări, înrudite cu războiul civil sub masca unei revendicări naționale, nu au contribuit la însănătoșirea Italiei, sîngerînd din cauza războiului, ci, dimpotrivă, în plină carență guvernamentală făcută din pasivitate și viclenie, pregăteau venirea la putere a lui Mussolini, sub pretextul jugulării dezordinii din țară.

Problema este că, în gloria zilelor de mai, la Roma, unde strigătele de „Evviva Fiume”⁴⁵ se adăugau concertului de revendicări populare, mitingurile se succedau în mijlocul unei atmosfere încinse. Cred că prințul Bülow pierduse demult orice speranță de a menține Italia în neutralitate, numai auzind, pe fereastră, rumoarea publică. Am trăit aceste ultime zile istorice, care precedau și consacrau voința și hotărîrea Italiei de a intra în război, ca simplu spectator pierdut în mijlocul mulțimii. Cînd d'Annunzio a lansat apelul său suprem, revăd Via Veneto debordînd de manifestanți sub razele purpurii ale soarelui de asfințit. În seara aceea, d'Annunzio ar fi putut face ce voia cu Giolitti dacă poetul agitator, după ce îl pusese atît de des la stîlpul infamiei, ar fi îndreptat valul de manifestanți spre locuința lui de pe via Cavour, apărată de trupe...

Astfel a luat sfîrșit neutralitatea Italiei. Printr-un artificiu, de care Sonnino era primul ce nu putea fi înșelat, declarația de război nu era adresată decît Austriei, iar ambasadorul la Berlin, Pansa, avea misiunea de a sublinia cum trebuie această distincție, care nu a fost luată în considerație de Germania. Totuși, soldații italieni urmau să-i aibă în fața lor pe cei germani, abia în 1917, la Caporetto, în împrejurări destul de surprinzătoare, pe care le voi relata mai încolo...

...România rămînea neutră: decepție pentru guvernul italian, dar fără vreo manifestare directă pe care să trebuiască să o înregistrez în postul meu de la Roma.

Armata italiană intra în acțiune în momentul, ales în mod deliberat, în care rușii băteau în retragere în Galiția, și pentru a le ușura situația, dar înaintarea ei a fost dezamăgitoare. După cum reiese din documentele publicate după război, astăzi se știe că Austria, conștientă de inferioritatea sa, acceptase situația, retrăgîndu-și artileria grea și prevăzuse evacuarea localității Goriția. Dar cavaleria italiană, atît de bine dotată cu ofițeri plini de entuziasm, care au fost mai târziu niște ași ai concursurilor hipice internaționale, s-a arătat fără vlagă, sub comanda unor generali timizi pe care Cadorna, după exemplul lui Joffre a trebuit să-i îndepărteze fără cruțare. Unul dintre ei, care, în primele zile de ostilitate nu a știut să ocupe la timp podul peste

ților (1919-1925). S-a retras din viața politică revenind după al Doilea Război Mondial, cînd a fost președinte al Adunării Constituante (1946-1947).

⁴⁵ Trăiască Fiume (n.a.).

Isonzo, susținea, pentru a se apăra, că nu-și angajase oamenii în luptă fiindcă presupusese că acel obiectiv era minat.

Austriecii, în fața acestei atitudini ultra precaute, și-au adus artileria și în scurt timp războiul se stabilise pe frontul de la Carso, după exemplul fronturilor din Franța, Galiția și Polonia. Opinia publică italiană, dezamăgită în visurile sale de glorie cucerită rapid, a trebuit să se mulțumească cu comunicatele semnate de Cadorna, niște relatări monotone despre hărțuiri de avanposturi și despre starea vremii, botezate de ziarul Pasquino de la Roma drept „buletin meteorologic cotidian”.

Așadar italienii, ca și ceilalți aliați, au avut parte de acest odios război al tranșeelor. Dar nimeni, în străinătate, nu și-a dat destul de bine seama ce însemna tranșeea pe frontul austro-italian, fapt care a dus adesea la o judecată falsă asupra calității și valorii soldatului italian. Inamicul avea avantajul poziției dominante. Carso este un teren stîncos, ce arată ca un burete pietrificat pe care, ici și colo, căsca gura niște peșteri, adăposturi excelente pentru tunurile austriece care își trăgeau salva și retrăgeau imediat în carapacea lor de piatră, fără să poată fi reduse la tăcere. Lopata era un instrument inutil în această magmă de pietriș, iar parapetele șanțurilor erau făcute doar din saci umpluți cu pământ, aduși de departe, prin câmp deschis și cu ocoluri, pînă în prima linie. În plus, explozia șrapnelelor în acest sol stîncos le dubla efectul ucigător, prin aruncarea pietrei sfărîmate în toate părțile.

Astfel, în aceste condiții, războiul se imobiliză pentru Italia fără fapte de arme glorioase - probă de rezistență nervoasă pentru populația al cărei orgoliu era o clipă trezit de raidul spectaculos al lui d'Annunzio deasupra Vienei pentru un simplu bombardament cu manifeste, dar care plătea din greu această ispravă aeriană prin replica Fokker-urilor germane asupra localității Trevisa, care a masacrat, în plină dimineață, lumea ieșită la cumpărături - femei și copii, laolaltă. (Șeful expediției era Goering, care mai târziu, la o recepție oficială în Italia, s-a lăudat de acest lucru, cu inconștiența sa nepăsătoare și congenitală...).

Încă de la începuturile ostilităților, regele Victor Emmanuel, care fusese unul dintre priimii ce au luat poziție pentru război, prescrisese un singur fel de mîncare, pentru mesele de la curte, ca să dea exemplu. Și fără a întârzia prea mult, părăsise Roma pentru a se instala într-o vilă din apropierea frontului, imitîndu-l în felul acesta pe Cadorna, care își stabilise cartierul general la Udine, foarte aproape de frontiera austriacă. (Această proximitate era aspru criticată de generalul Foch - trimis într-o primă misiune pe frontul italian, înainte unei a doua veniri, după Caporetto - care, în plus, găsea periculoasă construirea atîtor drumuri noi în formă de evantai, deservite doar de trei, patru poduri - ce amenința cu blocări periculoase în caz de retragere precipitată a celor trei armate combatante. Cadorna replicase că se luaseră măsurile de precauție și că, pe deasupra, Italia era singurul beligerant care nu cunoscuse intrarea inamicului pe pămîntul său. O ironie răutăcioasă, pe care o primă ofensivă austriacă pe platoul de la Asiago și dezastrul de la Caporetto urmau să o dezmință mai târziu, legitimînd criticile lui Foch...).

Părăsind capitala, regele - pentru a marca mai bine faptul că din acel moment se va cantona în rolul de șef al armatei - delega celelalte puteri ducelui de Genova, mare amiral sexagenar, șters ca înfățișare, cu excepția unei perechi de urechi clăpăuge care îi încadrau prea puternic figura. Menit să supravegheze rutina vieții administrative, acest prinț nu era omul care să miște ceva și nici să aibă inițiative. Se căsătorise cu o prințesă bavareză, mamă a unei numeroase familii. Legăturile acestea cu Germania erau punctul slab al locotenenței generale conferite ducelui de Genova. În fapt, cenzura constată că buna prințesă, fără a o face intenționat, scriind rudelor, povestea prea multe lucruri care puteau să servească inamicului. Regele a trebuit să o roage să se abțină de la orice corespondență care să treacă dincolo de linia frontului.

Absența de la Roma a suveranului prezenta un serios inconvenient. Din acel moment nu mai exista un organ central suprem calificat, care să-i țină în mîna pe politicieni, foști miniștri

la vînătoare de portofolii sau deputați agîtîndu-se între Montecitorio și cafeneaua Aragno. Nevoia de a le mai stăvili agitația era cu atît mai necesară cu cît Italia nu intrase în război decît sub impulsul unei minorități entuziaste și că mult prea multe vedete ale lumii parlamentare sau jurnalistice - neutraliști sau cu sentimente pro-germane - nu renunțau la activitatea lor pornită pe căi contrare celor în care țara era angajată, începînd cu puternica falangă a liderilor socialiști. Printre aceștia, disidenții, care militaseră pentru intervenție, se aflau unii care, făcînd naveta între Roma și front, cedau în fața temperamentului și celei de a doua naturi a lor, de agitatori înnăscuți, cum era deputatul Bissolati. Se întorceau saturați de spirit critic, purtători de cuvînt ai ofițerilor superiori aflați în poziții subordonate, nemulțumiți din motive personale sau profesionale de măsurile luate de înaltul comandament, și creau, chiar la Roma, o atmosferă de suspiciune, de deplîngere și indiscreții asupra operațiunilor militare de care profitau agenții inamicului. Cadorna era foarte jenat de toate acestea. Prestigiul său era deja puțin știrbit de faptul că armata bătea pasul pe loc (prin capitală circulau caricaturi și anecdote care îl ridiculizau pe generalisim; pe un refren cunoscut, se fredona următoarea arietă: „II Generale Cadorna disse alia Regina: Se vuol vedere Trieste, si comprì una cartolina”). (Generalul Cadorna i-a spus reginei noastre: Dacă vrei să veдеți Triestul, cumpărați-vă o carte poștală ilustrată...). Acel du-te-vino al politicienilor și ziaristilor, precum și intrigile inamice îl făcuseră pe Cadorna să creeze un serviciu central de observare a spatelui frontului, instalat pe Via Nazionale cu un personal tot atît de important ca al unui minister. Aici se eliberau, sub un control riguros, permisele de deplasare în zona operațiilor și erau supravegheați îndeaproape suspectii, colportorii de vești false și jurnaliștii defecțiști, în fruntea cărora se distingea directorul Serrao, al marelui cotidian din Neapole, „II Mattino”.

Dar tentative mai grave decît caricaturile și șansonetele rețineau atenția înaltului comandament și a Siguranței generale, cu atît mai periculoase și dificil de reprimat cu cît ele își găseau un teritoriu independent, în incinta extrateritorială a Vaticanului.

Cînd se discută valoarea participării Italiei alături de aliați în război, de la 1915 la 1918, mi se pare că se neglijează faptul, anormal, dar important, că Italia era singura națiune în război avînd pe teritoriul său un stat suveran străin, Sfîntul Scaun, centru al lumii catolice, întinzîndu-și ramificațiile pe tot globul și avînd interese religioase adesea în contrast absolut cu politica altor state, pe care Papa avea misiunea să le apere, prin mijloacele diplomației sale (considerată ca fiind cea mai subtilă și mai bine avizată, bine definită ca scop și foarte variată în execuție).

Cu mult înainte de intrarea Italiei în război, mai multe hotărîri luate de puterile adverse Germaniei erau în opoziție directă cu politica Sfîntului Scaun sau, cel puțin, supărau sentimentele Papalității. Ceea ce știa Vaticanul despre anumite acorduri dintre Londra, Paris și Petersburg, despre Constantinopol și strîmtori, despre vederile rusești asupra Galiției, cu corolarul „preluării” de către biserica ortodoxă a catolicilor de rit unit sub impulsul prea cunoscutului conte Bobrinski, trezea temerile Sfîntului Scaun. Degeaba Germania, ca urmare a victoriilor sale, făcea să sclipească mirajul unei retrocedări de teritorii în vederea exercitării unei suveranități temporale⁴⁶ resuscitate; predominarea partidului catolic german în conducerea Reich-ului făcea, prin forța lucrurilor, ca Sfîntul Scaun să țină foarte bine cont, în linia sa de conduită, de situația celor ce erau fideli Germaniei și să întrețină relații cu ei. Pius al X-lea murise încă de la începutul războiului, în 1914 - unul dintre ultimele sale gesturi fusese refuzul față de Franz Iosif de a binecuvînta armatele imperiale și regale: „Eu binecuvîntez pacea”, fusese răspunsul său. Contele Sforza, eminentemente calificat pentru a judeca oamenii și lucrurile din Italia, a judecat sentimentele lui Pius al X-lea mai degrabă cu severitate, în

⁴⁶ În 1870, la retragerea trupelor franceze (după abdicarea lui Napoleon al III-lea) care apărau ceea ce mai rămăsese din Statele Pontificale - Roma - armata italiană a ocupat orașul și Pontificile - Papa - s-a închis în cetatea Vaticanului (n.a.).

comparație cu Benedict al XV-lea. Printre atâtea fapte și fraze ce s-au cules, eu rămân convins că Sarto, cardinalul, patriarhul Venetiei - leagănul său - care a crescut sub ocupația austriacă, auzind în jurul său strigătul general „Fuori barbari!”, nu avea nici o rezervă de tandrețe față de Austria, iar veto-ul hotărât al împăratului apostolic, în Conclav, împotriva lui Rampolla, nu era făcut să schimbe sentimentele acestuia, dacă judecăm după măsura luată, imediat ce a ajuns papă, de a interzice din acel moment intruziunea prin veto în alegerile Sfântului Colegiu. Pius al X-lea, astăzi numit de mase „Sfântul”, a aflat în momentul izbucnirii marelui război de trista încăierare din gara de la Roma, între călătorii a două trenuri alăturate ce urmau să plece. Într-unul, seminariști belgieni și francezi, iar în celălalt bavarezi, înfruntându-se pînă la o bătălie în toată regula, cu răniți, urlînd în loc să cînte Marseilleza și Wacht am Rhein. Pontiful, cînd i s-a povestit lupta dintre viitorii preoți ai aceleași confesiuni, a izbucnit în lacrimi, ceea ce probabil i-a grăbit sfîrșitul.

Succesorul său, aristocrat genovez, fusese sub cardinalul Rampolla un redactor zelos și scripitor. Ajuns cardinal, ca arhiepiscop de Bologna, cu puțin înainte de Conclav, Benedict al XV-lea a condus cu multă prudență corabia Sfântului Petru în lunile cît a durat neutralitatea italiană. „Sînt papa tuturor catolicilor din lume”, răspundea el celor care ar fi dorit o manifesta-re publică de protest din partea Sfântului Scaun în fața cruzimilor săvîrșite de soldații germani în Belgia invadată. Odată Italia intrată în conflict, Vaticanul, populat de prelați și funcționari italieni, nu putea rămîne „deasupra vîrtejului” în același mod. Din păcate, nu erau numai ita-lieni cei care ocupau anumite posturi și funcții; mai erau și austrieci, ca monseniorul Gerlach, căruia Benedict al XV-lea îi arăta o prietenie deosebită și care trăia pe lîngă papă, legat de el prin relații de serviciu constante.

Guvernul italian, cu un spirit de toleranță generos, care a fost criticat public, asigurase Vaticanului libera circulație a valizei diplomatice fără control din partea autorităților regale. Această toleranță nu a fost răsplătită printr-o loialitate corespunzătoare în ceea ce-l privește pe prelatul austriac Gerlach. Era deja o lipsă de simț al oportunității în a lăsa această față bise-ricască, inamic prin naționalitate, să circule prin Roma pentru a decora pe cardinalii francezi Dubois și Morin. Monseniorul Gerlach s-a ferit să-și recunoască greșeala. Urma să facă ceva și mai rău, abuzînd de prietenia Sfântului Părinte: pe măsură ce războiul înainta, Italia fiind combatantă, autoritățile italiene constatau o recrudescență alarmantă a spionajului. Pe rînd, distrugătorul „Leonardo da Vinci” și crucișătorul „Benedetto Brin” au sărit în aer sînd la ancoră în portul Taronto, iar aceste atentate au costat viața a peste 800 de marinari, inclusiv a amiralului și Statului său Major. După cercetări minuțioase, Siguranța generală a stabilit că centrul de spionaj inamic pentru Italia era Consulatul general al Austriei de la Zürich. S-a pus atunci la cale un plan, în cel mai bun stil de film polițist. Un ofițer de armată - devenit mai tîrziu amiral, ambasador și senator al regatului - a acceptat misiunea periculoasă de a distruge cuibul de spioni de la Zürich. Trecînd în Elveția, facînd figură de dezertor în urma unei aventuri amoroase și aflat în mizerie, a fost de îndată reperat de serviciile baronului Romberg, ministrul Germaniei la Berna. Continuîndu-și jocul, el a acceptat să „trădeze” în schimbul unei sume de bani, așa încît odată căpătată încrederea inamicului, după ce a fur-nizat documente prețioase, pregătite din timp la Roma, devenea o rotiță importantă a spio-najului austriac în Italia. Cînd totul s-a copt - însoțit de trei pușcăriași aleși în prealabil din penitenciarul de la Nisida printre spărgătorii de case de bani cei mai pricepuți, și deghizați în soldați dezertori de la Stelvio, ofițerul de marină, în timpul unei nopți de week-end, pătrunse în Consulatul Austriei, unde, cu perdele negre puse la fereastră și ustensile de sudură, spăr-gea safe-ul Consulatului, al cărui conținut l-a transportat la Legația sa de la Berna. Prețioasa listă a agenților spioni din Italia se afla astfel în mîinile poliției. În fruntea ei se găsea numele monseniorului Gerlach...

Încercînd pînă în ultimul moment să cruțe Sfîntul Scaun, guvernul îl preveni pe Papă că acesta trebuia să plece în următoarele douăzeci și patru de ore, altfel se va încerca arestarea lui pentru aducerea în fața instanței. (A fost condamnat la moarte în contumacie). Benedict al XV-lea, cu tristețe, îl văzu pe prelat cum pleacă, convins fiind că era vorba de o gravă eroare... Mai tîrziu, ziarele publicau știrea uluitoare că monseniorul Gerlach, aruncînd sutana, se căsătorea cu o sud-americană și cu ajutorul ei deschidea o școală de dans la St. Moritz (Engadine). Se non e vero...

În afara dificultăților ce derivau astfel din co-existența cu un stat în stat, guvernul italian avea de făcut față acțiunilor celor care formau ceea ce încă nu fusese botezat coloana a cincea. Activitatea lor găsea teren favorabil pe măsură ce războiul se prelungea la infinit, aducînd pierderi enorme (numai brigada sardă, reputată pentru avîntul ei, a fost refăcută de șase ori, totalizînd 15.000 de morți), fără ca opinia publică să aibă satisfacția să înregistreze cucerirea vreunui oraș important.

Armatele se măcinau în asalturi fără rezultate decisive, în fața înălțimilor ce protejau Goriția. Intrarea României în război, în august 1916, a șfichiuit moralul publicului, ridicîndu-i-l în Italia, ca pretutindeni în taberele aliate, intervenția română era așteptată cu nerăbdare, sperîndu-se de la ea un rezultat hotărîtor pentru terminarea rapidă a ostilităților. Deși doream această hotărîre supremă a României, noi, la Legația de la Roma, nu nutream o ambiție la fel de mare. Pregătirea armatei noastre, insuficientă în 1914, era încă sub nivelul cerințelor momentului. Materialul de război sosea cu încetineală și în mod neregulat, cînd nu se „rătăcea” prin gările rusești. Mîndria țării noastre a fost aceea de a fi intrat în vîrtej în momentul în care incapacitatea Rusiei se dovedea gravă și cînd deturnam împotriva noastră ofensiva de mare stil, bine pregătută de generalul Falkenhayn contra forțelor rusești, pe care le-ar fi spulberat. În același timp, obligam Germana să-și slăbească strînsoarea la Verdun. Eram conștienți de serviciul pe care intervenția noastră îl aducea cauzei comune - serviciu confirmat de memoriile lui Lüdendorff care arată cum această intervenție l-a forțat să renunțe la alte atacuri împotriva Verdunului - dar eram resemnați să cunoaștem înfrîngeri și, poate, ocupația inamică.

... E ceea ce am spus, foarte limpede, în cîteva cuvinte, de la balconul Legației noastre, în acea seară istorică, numeroasei mulțimi adunate în fața palatului Santa Croce pentru a aclama România într-un concert de cîntece patriotice și urale.

[Dimitrie Ghyka, *Memorii (1894-1940)*, traducere de Vasile Săvin, Institutul European, Iași, 2004]

34. 1915, București. Însemnări ale lui Constantin Argetoianu referitoare la misiunea sa în Italia

Brătianu adoptînd o atitudine de Sfinx în politica noastră externă, nu încetase, în admirația sa pentru Cesare Borgia, să citească noaptea pe Machiavelli și să-i aplice ziua preceptele. Ca să înșele cît mai multă lume, însărcinase pe Vasile Morțun și pe soru-sa Sabina să facă pe nemțofilii, iar pe Costinescu să se pupe cu antantofilii. Sabina Cantacuzino⁴⁷ cu clisturul ei de soț⁴⁸ erau toată ziua de gît cu von Busche și cereau intrarea României în război alături de nemți. După ocuparea Bucureștilor, nemții au aflat de altminteri prin scrisori interceptate că Sabina își bătuse joc de ei, și au trimis-o să-și curețe păduchii la mănăstirea Pasărea. Bătrînul Costinescu avînd o parte de răspundere în guvern se arăta în rolul său mai puțin exuberant

⁴⁷ Sabina Cantacuzino (1863–1944) era cunoscută de contemporani ca „fiica cea mare a lui Ion C. Brătianu, și „sora cea mai mare a Brătienilor, – Ionel, Constantin (Dinu) și Vintilă.

⁴⁸ Este vorba de dr. Ion Cantacuzino.

ca Sabina în al ei, și se mulțumea să ne fluture la ureche: „Lasă nene, că va fi bine!” Era în cei mai buni termeni cu opoziția intervenționistă, care vedea într-însul pe protagonistul convingerilor sale în luptă cu Brătianu! Costinescu își mîngîia barba și lăsa să creadă! Prin decembrie a avut ideea să trimită o misiune în străinătate, în țările Antantei și în cele neutre, cu diferite însărcinări. A ales pe popa Lucaci pe doctorul Cantacuzino, pe fostul ministru Istrati și pe mine. Pe Cantacuzino și pe Istrati i-a trimis în Franța și în Anglia să facă atmosferă favorabilă României și să obțină de la guvernele respective care ne chemau în război, să mai pacienteze. Pe Lucaci l-a trimis tocmai în Statele Unite (unde nu aveam pe nimeni) ca să afle (era și bine ales!) care erau intențiile guvernului din Washington și ca să facă legătură cu emigranții noștri din America. Pe mine, în fine, a vrut să mă trimită în Italia, cu o misiune mai precisă, anume să află dacă Italia va intra sau nu în război, și în caz afirmativ, cînd. „D-ta – mi-a spus Costinescu - care ai stat aîta în Italia, trebuie să fi păstrat relații multe. Pe cale particulară se pot afla lucruri care nu se pot afla pe cale oficială. Pentru noi ar fi de cea mai mare importanță să știm, nu dacă Italia va intra în război - căci de aceasta nu ne prea îndoim – dar cînd. Vezi de află... poate reușești să rupi ceva...”

N-aveam nici o poftă să primesc o misiune din partea guvernului, oricît de interesantă ar fi fost ea. Eram încă în politică destul de naiv pentru a crede că orice favoare primită de la guvern echivala cu o trădare. Și misiunea pe care voia să mi-o încredințeze Costinescu era o favoare, căci în afară de cinstea alegerii, mai era și remunerată și gros remunerată. Pe biroul lui Costinescu erau gata preparate fișicurile de poli de aur, de cîte 10 000 lei fiecare.;

Am mulțumit cu recunoștință ministrului de finanțe pentru cinstea ce mi-o făcea, dar am refuzat să plec sub pretext că necesitățile politice ale partidului meu îmi cereau să rămîn în București, unde puteam face treabă mai bună ca în străinătate. Cum o călătorie la Meran, în februarie, era deja fixată în acel moment în planurile mele, am propus lui Costinescu să mă reped pe la sfîrșitul lui februarie, începutul lui martie de la Meran la Roma și să caut să obțin informațiile dorite, fără nici o „misiune specială” și mai ales fără nici o remunerație. Costinescu a primit propunerea mea și am convenit să trec pe la el înainte de a pleca în străinătate, căci poate va mai avea să-mi spună ceva; și a avut, după cum se va vedea mai la vale.

[...]

Înainte de a pleca, am trecut pe la Costinescu, care mi-a spus că guvernul continua să se afle în completă necunoaștere a adevăratelor intenții ale Italiei. Ministrul Italiei la București, baronul Fasciotti, pretindea că „țara sa nu va ieși din neutralitate decît pentru a-și, îndeplini datoriile față de alianțele sale, dar Fasciotti era un germanofil convins și nu da curs, pretindea Costinescu, informațiilor ce primea de la Roma, decît în măsura în care corespundeau simpatilor sale. Brătianu, însă, credea în intrarea Italiei în acțiune împotriva Puterilor Centrale, deși Ghica trimitea rapoarte peste rapoarte ca să confirme neutralitatea definitivă și leală a guvernului pe lîngă care se afla acreditat. Guvernul nostru - sau mai exact Brătianu și Costinescu, căci restul nu conta - puneau mare preț pe informațiile pe care le voi putea culege eu... Costinescu mi-a mai dat o însărcinare: să liniștesc, în treacăt prin Viena, opinia publică germană, asupra intențiilor noastre, căci ne opriseră nemții la Brașov cîteva trenuri încărcate cu material sanitar, materiale de care aveam o deosebită nevoie. Și astfel a luat naștere cunoscutul incident cu „neutralitatea usque ad finem”⁴⁹ despre care voi vorbi mai la vale în aceste *Aminții*, cînd voi avea de pus la punct „germanofilismul” meu!

După 15 zile încîntătoare petrecute la soare în Meran, am trecut la Milano și de acolo la Roma. Primele mele cercetări mi-au permis să trimit următoarea scrisoare⁵⁰ lui Costinescu:

⁴⁹ Neutralitatea să se încheie (n.n.).

⁵⁰ I-am zis scrisoare. Fiindcă nefiind în misiune oficială nu putea fi vorba de raport (n.a.).

Roma, Grand Hotel
în 24 ianuarie 1915
6 februarie

Domnule ministru⁵¹,

Profit de plecarea prințului Brâncoveanu⁵² pentru a vă rezuma în câteva rânduri impresiunile mele atât la Viena cât și aci.

Prin rapoartele lui Ghica⁵³ și ale lui Diamandi sînteți în curentul multiplelor aspecte sub care se prezintă politica externă și internă italiană.

Nu vreau să fac în această scrisoare literatură și mă voi mărgini a vă consemna în-mod precis și obiectiv cele câteva concluzii la care am ajuns. Am căutat să mă pun în contact, pe cât am putut mai mult, atât la Viena cât și la Milano și la Roma cu toate categoriile de factori care exercită o înrîurire asupra opiniei publice. Am văzut astfel rînd pe rînd, oameni politici, gazetari, banalieri, mari industriași - și mulți prieteni.

Viena. Aici am găsit înțelegerea austro-ungară - germană mai tare și mai strînsă decît oricînd. Încrederea deplină în succesul viitoarelor operațiuni militare austro-germane, mai ales în succesul operațiunilor dinspre Carpații Galiției. Mare îngrijorare însă în ce privește atitudinea Italiei... Îngrijorare așezată, dar mai mică (în legătură cu prezența trupelor germane în Ungaria) întrucît ne privește pe noi.

Dacă din punct de vedere militar, blocul austro-german în situația de azi, și lăsînd la o parte eventualitatea unei intervenții italo-române, pare a fi sigur de succesul final - nu tot astfel stau lucrurile pe terenul economic. Am fost întrebat de aproape și cu multă nervozitate asupra intențiilor noastre cu privire la viitoarea recoltă... Mi s-au oferit prețuri extraordinare, mie personal, în speranța de a mă face să iau angajamente, pe care bineînțeles m-am ferit să le iau.

Numai cu producția lor agricolă, va fi foarte greu Germaniei și Austro-Ungariei să o scoată la căpătîi. Fără excedentul producției ungurești lucrul ar fi chiar imposibil. Pentru aceasta, cel puțin pînă după strîngerea recoltei, integritatea Ungariei va constitui grija de căpetenie a Germaniei. Spre a conserva această integritate în scopul mai sus arătat (iar nu, cum s-a zis, spre a da satisfacție nemulțumirilor ungurești, sau spre a lua precauțiuni contra lor), s-au trimis atîtea forțe germane în Ungaria și se vor mai trimite încă. Nu contra sîrbilor, ci contra rușilor și românilor,. Inmagazinarea recoltelor ungurești este pentru Germania o chestiune de viață și de moarte.

Despre demisiunea contelui Berchtold am aflat amănunte interesante. Dînsul ar fi fost împotriva războiului și izbutise chiar în ziua de 2 august, în înțelegere cu ambasadorii Rusiei și Angliei, să stabilească o formulă care da satisfacție atât Austriei cât și Rusiei și Serbiei. Înțelegerea de la Viena a fost telefonată la Berlin și la 7 ore seara împăratul Wilhelm declara război Rusiei. A doua zi contele Berchtold și-a dat demisia, care a fost primită în principiu și baronul Burian a fost desemnat ca succesor al contelui Berchtold. Acesta a fost însă rugat să-și mai păstreze portofoliul cîteva luni, fiindcă plecarea sa a doua zi după declararea războiului ar fi putut da loc la interpretări dezavantajoase dublei alianțe. Berchtold a mai rămas „pro forma”, dar în realitate chiar de la începutul stilărilor adevăratul ministru de externe a fost baronul Burian, astfel încît prin aparenta înlocuire a lui Berchtold nimic nu este schimbat în privința directivei politicii Austro-Ungariei și unirea Austriei cu Germania, este mai asigurată ca oricînd..

Italia. Marca îngrijorare ce găsisem la Viena cu privire la o acțiune imediată a Italiei, numeroasele trupe ce văzusem concentrate în Tirol, mă făceau să cred că voi găsi aci o atmosferă agitată și o stare sufletească încordată.

⁵¹ Pasajele subliniate sunt conform cu originalul (n.n.).

⁵² Prințul Constantin Brâncoveanu, deputat conservator și fratele contesei de Noailles, poetesa (n.a.).

⁵³ Contrariu celor afirmate mie de Costinescu la București, Ghica în rapoartele sale, pe care mi le-a comunicat în copie, prevăzuse ișirea Italiei din neutralitate și intrarea ei în război alături de Antantă, dar nu-și putuse da seama cînd se va împla acest fericit eveniment! E drept că în ultima vreme Ghica devenise foarte sceptic asupra atitudinii Italiei și nu se jena s-o spună și s-o scrie... (n.a.).

În loc de aceasta am găsit liniște, pînă într-un oarecare punct indiferență – și multă nedumerire. Rezum în următoarele 4 puncte constatările mele de pînă azi:

1) Italia nu se gîndește la o acțiune imediată!

2) E aproape sigur însă că va intra în acțiune înainte de sfîrșitul războiului;

3) Dacă acțiune va fi, din partea Italiei, aceasta nu va putea fi îndreptată decît în contra Austriei;

4) Italia nu a încheiat pînă azi nici o înțelegere cu nici una din părțile beligerante și, nici nu negociază cu nimeni pentru moment.

Voi dezvoltă foarte pe scurt aceste 4 puncte.

I. Italia nu va intra în acțiune imediat, mai înainte de toate fiindcă nu e gata. Astfel ea are încă mare lipsă de cai. Au sosit 23 000 din America și s-au mai cumpărat zilele acestea 27000 care trebuie să vie tot din America. Lipsește de asemenea încălțămîntea și mai ales muniții. Dar sînt și motive politice de amînare. Franța și Anglia n-au propus încă nimic cu privire la partea Italiei și cazul unei împărțeli a Imperiului turcesc. N-au propus fiindcă nici nu au cerut cu insistență concursul Italiei. Italia speră însă că, cu cît războiul va dura, cu atît puterile beligeranților vor slăbi și că va veni momentul cînd atît de doritele propuneri vor fi făcute.

Italia ar dori asemenea ca situația diplomatică a statelor neutre să se clarifice înainte de a intra ea în acțiune. Mai ales în ceea ce privește Balcanul. Ea ar voi să ne împingă pe noi în acțiune ca să vadă, cîtă armată austro-germană putem noi fixa, în ce parte se dă Bulgaria și întrucît Grecia poate interveni.

La aceste motive de amînare se mai adaugă și faptul că opinia publică nu e încă matură pentru război. Masele populare, mai ales în Italia septentrională și centrală, cam pînă la Roma, sînt pentru război. Burghezimea, în Piemont, Lombardia și Veneto, unde acum se cîștigă bani mulți prin comenzile fără tocmeală ce se fac zilnic industriei italiene de către toți beligeranții, e pentru război dar îl vrea mai tîrziu. În tot restul Italiei, burghezimea e contra războiului. Contra, asemenea, tot clerul, atît de influent în Italia; contra, mai departe, toate cercurile financiare, cu băncile cele mari în cap. Majoritatea politicianilor este însă pentru.

Cum vedeți, nu există încă curent unanim; opinia publică pare a fi în Italia azi, în stadiul în care se afla la noi prin septembrie, cînd dl. Take Ionescu pleda pentru o neutralitate leală și definitivă. Guvernul, exceptînd pe foarte influentul ministru al coloniilor, Martini, tace. Dar se simte că politica d-lor Salandra și Sonnino e hotărît îndreptată nu spre începerea unei acțiuni imediate; ci spre pregătirea unei asemenea acțiuni.

O altă cauză de amînare e că Italia nu crede că poate duce un război lung. Din motive financiare. Dorind a-și conserva o libertate de acțiune absolută, ea nu vrea să facă împrumut străin. Iar cu propriile ei disponibilități, Italia n-ar putea duce un război mai lung de 2 sau 3 luni.

II. Cred că Italia va intra totuși în acțiune înainte de sfîrșitul războiului, deși numărul partizanilor neutralității definitive și răsplătite e mare - atît din motive de politică externă, cît și din motive de politică internă. Din motive externe, fiindcă contrariu credinței mult răspîndite la noi, ea nu a obținut nimic pe calea negocierilor și nici nu va obține vreodată tot ce ea pretinde. Din motive interne, pe care le cred precumpănitoare și pe care ministrul nostru de aci, Ghica, le-a expus atît de luminos guvernului nostru prin rapoartele sale, încît cred inutil să mai insist. Nu trebuie pierdută din vedere nici situația Italiei față de Anglia. Italia nu poate rezista unei presiuni serioase din partea acestei Puteri. Nu numai că coastele ei sînt expuse unui atac al flotei engleze, nu numai că aceasta poate tăia orice legătură între Italia și coloniile ei, dar înainte de toate, întreaga viață economică a țării este azi în mîinile Angliei, căci Italia nu produce cărbuni și nu-i mai poate importa decît pe mare, Germania nemaifînd în măsură să-i trimită nimic.

III. Nu încape nici o îndoială că dacă acțiune va fi, aceasta nu poate fi îndreptată decît în contra Austriei și indirect a Germaniei. Ajunge să stai 24 de ore în Italia, spre a-ți de seama că o acțiune hotărîtă în alt sens ar putea trage după sine pînă chiar și răsturnarea dinastiei...

Chiar în cercurile austro-germane, maximul ce se speră este menținerea neutralității.

IV. Faptul că Italia nu are pînă acum nici o înțelegere cu nimeni vă e cunoscut și din rapoartele lui Ghica și lui Diamandi, atît de bine documentate. Lucrul este cert, nimeni nu a făcut Italiei propuneri care să o seducă, și nici dînsa n-a formulat nimănui pretențiunile ei. Nici cu noi italienii nu vor să stea de vorbă „decît peste două luni”...

Pe lîngă Vatican, Vladimir Ghica face treabă bună,, muncindu-se să obțină suprimarea diocезei ungrești Hajdu Dorog. V. Ghica va trimite guvernului un raport special în această privință.

Aș avea volume să vă scriu. Nu vreau însă să vă încurc cu detalii. Am vrut numai să vă pun în lumină cîteva constatări. Mai ales pe aceea că pentru moment, dacă ar fi să plecăm - plecăm singuri și n-am fi urmați de Italia decît dacă am avea izbînda cu noi, adică tocmai atunci cînd n-am mai avea trebuință de dînsa...

Grija pe care mi-o exprimaseți la București, cu privire la efectele unei propagande speciale ungrești asupra opiniei publice și a guvernului de aci, era neîntemeiată. Această propagandă, dacă a existat, efectele ei sînt egale cu zero. Situația noastră la Roma, și în toată Italia, este covârșitoare.

Prințul Brîncoveănu, care a stat aci cîteva zile, vă va putea da deslușiri verbale cît de complete.

Noi lucrăm mai departe.

Primiți, vă rog, domnule Ministru, etc., etc.

(ss.) C.Argetoianu

Am vrut să încadrez la locul lui cronologic în *Amintirile* mele acest raport rezumativ al impresiilor culese de mine în Italia într-un moment istoric. Cum nu vreau însă să întrerup prea mult firul povestirilor mele asupra evenimentelor ce se desfășurau la București în același timp, las pentru mai tîrziu relatarea celor ce au urmat la Roma, după expedierea scrisorii mele și pînă am reluat, drumul spre casă. Voi arăta atunci cum în acele cîteva zile am putut afla prin Ratazzi, data aproape exactă a intrării Italiei în război, lămurind astfel pentru ce mi se cerea ua răgaz „de două luni” pentru a se sta de vorbă cu noi. Informația confidențială a prietenului meu Ratazzi a avut cu atît mai mult preț, cu cît Ghica intrase tocmai într-o fază de pesimism și în opoziție cu rapoartele sale anterioare informa guvernul român că cel italian s-a hotărît pentru o neutralitate definitivă.

[Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri, volumul al II-lea, partea a IV.1913-1916*, ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, Humanitas, București, 1991, p. 138-138; 140-146]

35. 1915, București. Notații ale lui Constantin Argetoianu referitoare la atitudinea unor lideri politici români față de perspectiva intrării Italiei în război alături de Antantă

De partea cealaltă, de partea „Acțiunii Naționale”, unde Take Ionescu trăgea sforile și Nicu Filipescu focuri de artificii, lozinca momentului era: „în război odată cu Italia!” Aci nimeni nu se mai îndoia de intențiile Italiei; toți socoteau intrarea ei în război ca iminentă și împingeau și la intrarea noastră imediată în acțiune, ca și cum ar fi fost pericol să scăpăm trenul sau să ratăm o excelentă afacere! Oricine se opunea la realizarea *Idealului Național* după formula „Acțiunii”, oricine era fie pentru germani – ca Carp, fie pentru neutralitate (cu gust nemțesc) - ca Marghiloman, fie pentru neutralitate (cu gust antantist) - ca Brătianu - devenea inamicul Națiunii și al „Întregirii Neamului” și șeaua pe el! „Momentul Italiei” înnebunise pe toți, din nou, ca în noiembrie „momentul Lembergului”; Nicu Filipescu sub presiune, sforăia de dimineața pînă seara și improșca cu înjurături pe Marghiloman „care ducea țara odată cu partidul de rîpă” și pe Brătianu „care pierdea un nou prilej din cele mai prielnice pentru intrarea în război.” Take Ionescu trecea din galben în verde și din verde în galben; îi tremura veșnic mustața în colțul buzei și-i turuia gura. Măcina tot felul de argumente, puneu Europa la cale și profetiza prăbușirea planurilor noastre fiindcă nu pricepeam că ceasul nostru a sunat și... va trece!

La extrema excitare a intervenționiștilor mai contribuise și vizita generalului Pau, un bătrîn amabil cu cap, dar fără un braț, pe care-l pierduse în războiul din 1870. Ca să ne momească mai bine, generalul Pau nu solicita intrarea noastră în război, vorbea însă de formidabilul armament englezesc, de poticnirea nemților, de intrarea italienilor în război, de imposibilitatea Germaniei de a rezista pe 3 fronturi - Austria nemaicontînd... Și deliciosul general ne da să înțelegem că numai cei ce vor fi fost părtași la rău vor fi părtași și la bine, și că războiul se va sfîrși în curînd. De crezut, nu-l prea credea nimeni, dar apelpisiții intrării în acțiune încălecau cu plăcere și cu vioiciune calul prezentat avânturilor lor de către abilul general Ciung (nici o aluzie la China!).

În mijlocul acestei învîlmășeli de sentimente și de porniri, Brătianu, cu planul lui scris dinainte, sta la pîndă și aștepta momentul său, cu toate sforile în mînă. Politicește și diplomaticește, Brătianu și-a dus foarte bine barca pînă la intrarea în Război: i-a dus de nas pe toți. Eroarea lui cea mare, eroare de neiertat și pe care Istoria nu i-o va ierta-o, dacă se va mai ocupa vreodată de daraverile noastre, sau dacă va mai exista Istorie - eroarea cea mare a lui Brătianu a fost că n-a pregătit România pentru soarta ei; a fost că n-a tablat decît pe victorie și nu s-a preocupat o secundă și de posibilitatea unei înfrîngerii. Dezastrele din toamna lui 1916 și din primăvara lui 1917 cad în întregime în răspunderea lui. Dar despre această răspundere, mai la vale. În primăvara anului 1915, Brătianu și-a jucat rolul în maestru. A împins cît a putut, direct, dar mai ales indirect, pe Filipescu și pe Take la cît mai multă gălăgie, ca să obișnuiască țara cu ideea războiului și a încurajat pe Marghiloman cît a trebuit ca să-l facă să, apere ideea neutralității pe care dînsul, deși era hotărît să o părăsească, nu o putea „trăda” încă.

[Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 148-149]

36. 1915, București. Sinteză elaborată de Marele Stat Major referitoare la capacitatea operativă a armatei italiene

MARELE STAT MAJOR

Secția a III-a

DATE

Asupra mobilizării armatei italiene

În timp de pace Italia are 12 corpuri de armată, la mobilizare se formează însă 18 corpuri armată, a câte 3 sau 2 divizii fiecare.

La corpurile cu 3 divizii, 2 sunt active, iar una alcătuită din miliția mobilă și formată din complecși⁵⁴.

Infanteria s-ar mobiliza în 4 zile. În timp de pace sunt 94 regimente infanterie și 2 regimente de grenadiri. Efectivul unui regiment mobilizat pe 3 batalioane este de 3 250 oameni.

La mobilizare se mai formează încă 52 de regimente de rezervă (a 12 companii), zise de miliție mobilă, cu aceleași efective ca și regimentele active. Aceste regimente sunt mobilizate cu complecșii cari prisosesc regimentelor active, oameni în vîrstă de 23-28 ani.

Regimentele de bersaglieri (sunt 12 regimente de acestea), la mobilizare mai formează încă 6 regimente, apoi prisosul de complecși se varsă infanteriei.

⁵⁴ În ceia ce privește serviciul militar, trebuie să se știe că în armata activă sunt oameni de la 20-22 ani, în concediu sau complectare de la 23-28 ani, în rezervă (miliția mobilă) de la 29-33 ani și, în armata teritorială (miliția teritorială) de la 34-39 ani (nota din documentul original).

Pentru ușurarea operațiunii desdoirei, la fiecare regiment de infanterie există din timp de pace un grup de 98 de gradați și oameni de trupă, cari servesc la încadrarea unităților de miliție mobilă, precum și la instruirea lor pe timpul chemărilor sub drapel. Este prevăzut de asemenea, ca din prisosul complectajilor, după constituirea diviziilor de miliție mobilă a corpurilor de armată, să se formeze alte divizii de miliție mobilă.

Pentru aceste noi divizii, încă în toamna anului 1914 se numiseră comandanții și state majore respective. Ele ar intra în compunerea armatei de I-a linie, care va fi formată din 18 corpuri armată a 3 sau 2 divizii, cu un total de 40 de divizii, din care 25 divizii active și 15 miliție mobilă.

Fiecare regiment de infanterie activ mai mobilizează, afară de depozit, încă 1-2 companii denumite „presidiare” alcătuită din oameni mai puțini apti și aparținând armatei permanente precum și contingentelor de complectare. Aceste companii reunite în urmă în unități mai mari, au de scop de a stabili garnizoane în centrele ocupate în zona din spatele armatei.

Pentru a se da o încadrare mai solidă regimentelor de miliție mobilă, este luată măsura, ca la desdoirea regimentelor active, jumătate din efectivul oamenilor care au făcut campania în Libia⁵⁵ fie încorporat regimentelor de miliție mobilă.

Depozitul fiecărui regiment de infanterie va mai mobiliza cel puțin 1 batalion de miliție teritorială. Unele depozite vor mobiliza până la 7 companii. Companiile cari vor prisosi după formarea batalioanelor, vor fi grupate din nou în batalioane.

Infanteria italiană dispune de 750 mitraliere. Până în decembrie 1914, fiecare regiment de infanterie dispunea de o secție mitraliere. După noua organizare, se prevedea 3 secții de fiecare regiment; chiar regimentele de miliție mobilă trebuiau să aibă câte o secție de mitraliere. Se pare, însă, că nu s-a putut ajunge a se complecta numărul de piese astfel cum se prevăzuse.

Ținându-se seamă de marele consum de munițiuni la mitraliere în războiul actual, stocul necesar fiecărui piese a fost sporit la 30 000 cartușe.

În afară de cele arătate mai sus, se mai mobilizează și una brigadă carabinieri a 2 regiamente a 3 batalioane și 23 batalioane guardia din finanza, alcătuiind o divizie, care intră în cifra celor 40 arătate.

Recapitulând, Italia mobilizează:

94 regim. infanterie a 3 batalioane, total.....	282 ba[talioane].
2 regim. grenadiri a 3 batalioane, total.....	6
52 regim. infanterie miliție mobilă a 3 batalioane.....	156
12 regim. bersaglieri activi a 4 batal. (1 cicliști).....	51
6 regim. bersaglieri rezervă a 2 batal.....	12
52 batal. Și 38 companii alpini (38 companii și	52
1 brigadă carabinieri a 2 regim. a 3 batal.....	6
23 batalioane guardia di finanza.....	23

Adică un total de: 38 companii și588

Artileria italiană coprinde 36 regiamente artilerie de câmp și 2 regiamente artilerie grea de câmp. Se pare că se vor mobiliza un foarte mare număr de guri de foc grele.

Până în anul 1910, armata italiană dispunea numai de 24 regiamente artilerie câmp. În iulie acel an, s-a decretat formarea a 36 regiamente artilerie de câmp și a celor 2 de artilerie grea. Din cauza războiului din Libia, însă, și a cheltuielilor ce acest război a necesitat, noua organizare nu putea fi începută decât în 1912.

⁵⁵ Este vorba de războiul dintre Italia și Imperiul otoman din anii 1911-1912, câștigat de italieni, în urma căruia a fost ocupată Tripolitania.

Repartiția artileriei, tot din motive financiare, nu a putut fi bazată pe principiul ca fiecare divizie să dispună de câte o brigadă de artilerie, astfel că actualmente fiecare corp de armată dispune de 3 regimente, din care 2 regimente divizionare (fiecare pe 5 baterii a 4 tunuri), 1 regiment de corp de armată (pe 6 baterii a 4 tunuri) și 1 divizion obuziere a 2 baterii de 149 mm cu tragere repede, ceiace dă un total de 72 guri de foc de corp de armată. La fiecare divizie de miliție mobilă se află de asemenea câte un regiment de artilerie.

Materialul pe care artileria italiană îl posedă este pentru 90 baterii Déport, iar pentru rest tunuri Krupp de 75 mm, cu tragere repede Md.1906. Italia mai posedă încă și tot vechiul material cu tragere înceată.

La regimentele (nu se cunosc numerile) sunt atașate una sau două baterii artilerie de munte Md. Vechi, ca artilerie de însoțire a infanteriei.

Ca artilerie de munte, armata italiană dispune de 46 baterii a câte 6 tunuri, din care 7 baterii sunt în Libia. Artileria de munte cu tragere repede este grupată în 3 regimente a câte 12 baterii a 6 tunuri și 1 divizion care este alipit pe lângă regimentul 36 artilerie de câmp. (Messina). Artileria grea de câmp coprinde 2 regimente a 4 divizioane (10 baterii de fiecare regiment; bateria fiind a 4 tunuri). Numărul loviturilor pentru gura de foc este de 2000; cifra aceasta a fost mărită față de enormă consumare a munițiilor în războiul actual.

Cavaleria coprinde 30 de regimente a 5 escadroane active fiecare. Fiecare regiment mai mobilizează încă câte 2 escadroane miliție mobilă; iar carabinierii mobilizează un divizion călare a 2 escadroane.

Fiecare corp de armată are la mobilizare câte un regiment de cavalerie, -Cavallegeri -, a 6 escadroane cu 1 secție mitraliere.

De asemenea sunt și 2-3 divizii de cavalerie a câte 2 brigade, a câte 2 regimente, pe câte 6 escadroane și una secție mitraliere. Una din brigade este de lăncieri, iar cealaltă de Cavallegeri.

La fiecare divizie de cavalerie se află atașate câte 1 batalion cicliști, un divizion artilerie călăreață a 2 baterii pe 4 tunuri, una secție pod, o secție minari, o secție teligrafie, o secție radiotelegrafie, o coloană munițiuni, iar ca servicii are: 1 secție sanitară, 1 secție subsistență cu un parc de vite.

Cele 18 corpuri de armată se crede că vor fi grupate în 5 armate, a câte 3-4 corpuri de armată fiecare.

Comandanții acestor armate se pare că vor fi: ducele de Aosta, generalii Brusati, de Nava, Frugoni și Zuccari.

p. conformitate

ȘEFUL BIROULUI 5 INFORMAȚIUNI

Maior,

[A.M.R., fond Marele Stat Major - Secția 2 Informații (948), dosar 307, f. 62-65]

Capitolul IV

RELAȚII ROMÂNNO-BULGARE. INTRAREA BULGARIEI ÎN RĂZBOI DE PARTEA PUTERILOR CENTRALE

Introducere

La începutul anului 1915, Bulgaria și România se găseau în stare de neutralitate, iar relațiile dintre ele, deși păreau normale, erau marcate, totuși, de o evidentă suspiciune. Episodul din 1913, când intervenția României a determinat sfârșitul celei mai grave crize de până atunci, era foarte proaspăt în memoria clasei politice și a opiniei publice bulgare¹.

Chiar dacă România a avut un rol moderator în cadrul Conferinței de pace de la București, conduită care a favorizat, în cele din urmă, Bulgaria, starea de tensiune dintre cele două țări a persistat. O ilustrare a acesteia o reprezintă incidentele de graniță din iulie-august 1914, care au ridicat temperatura raporturilor bilaterale².

În anul 1915, Bucureștiul și Sofia au fost curtate intens de cele două coaliții beligerante, miza fiind atragerea lor în război. Ambele țări aveau o poziție geostrategică deosebită, de natură a influența cursul evoluțiilor politico-militare de pe teatrele de operații de sud și est.

Antanta dorea să atragă Bulgaria de partea sa, întrucât aceasta ar fi creat un mare handicap adversarului, care nu mai putea utiliza comunicația directă între Berlin (Viena), Istanbul și Bagdad, un obiectiv important al kaiserului Wilhelm al II-lea. În plus, Imperiul otoman, intrat în conflict alături de Puterile Centrale, rămânea izolat, iar Serbia putea fi ajutată cu ușurință.

Dar, argumentele Triplei Înțelegeri nu erau prea convingătoare, întrucât Bulgaria, în schimbul intervenției sale, avea revendicări teritoriale față de Serbia, beligerant în acel moment, și de România și Grecia, țări potențial aliate.

De partea cealaltă, Puterile Centrale ofereau Bulgariei controlul Macedoniei sârbești, cel mai important obiectiv al guvernelor de la Sofia, și extinderi teritoriale pe seama României și Greciei, în momentul în care ele ar fi părăsit neutralitatea și s-ar fi alăturat Antantei.

Ca și în cazul României, clasa politică de la sudul Dunării împărțea viziuni diferite asupra conduitei în război. O parte a spectrului politic bulgar nu uita ajutorul esențial al Imperiului rus în construcția statalității și vădea simpatii față de Antantă prin prisma acestui factor. O altă

¹ Pentru relațiile româno-bulgare a se vedea, între altele Dimitrie Ghyka, *Memorii (1894-1940)*, traducere de Vasile Savin, Institutul European, București, 2004; Trandafir. D. Djuvara, *Misiunile mele diplomatice (1887-1925)*, *Belgrad-Sofia-Constantinopol-Galați-Bruxelles-Le Havre-Luxemburg-Atena*, traducere și postfață de Andrei-Alexandru Căpușan, prefață de Victor Bérard, cuvând înainte la ediția în limba română de Neagu Djuvara, Institutul European, 2009, p. 25-40; Daniel Cain, *Diplomați și diplomație în sud-estul european. Relațiile româno-bulgare la 1900*, Editura Academiei Române, București, 2012.

² *România la începutul „Marelui Război”. De la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I*, coordonator: general maior(r) dr. Mihail E. Ionescu, Editura Militară, București, 2014.

parte semnificativă a oamenilor politici bulgari se orienta vădit spre Puterile Centrale, care erau capabile, după opinia lor, să satisfacă, în mare măsură, revendicările. În plus, era foarte proaspăt și episodul războaielor balcanice din anii 1912-1913, în timpul cărora Viena (în special) și Berlinul au susținut consistent Bulgaria.

În cursul anului 1915, relațiile dintre România și Bulgaria au fost dependente de raporturile acestor țări cu cele două tabere beligerante. Antanta a urmărit să atragă Bulgaria în război, ținând cont de considerațiile expuse mai sus și a făcut presiuni la București pentru o apropiere româno-bulgară, scopul fiind atragerea lor împreună în alianță. Există o condiție *sine qua non* pentru materializarea unui asemenea obiectiv: rectificări teritoriale din partea României în favoarea Bulgariei, cea mai des vehiculată propunere fiind revenirea la frontiera existentă până la pacea de la București (28 iulie/10 august 1913). Aceasta însemna ca statul român să cedeze Bulgariei Dobrogea nouă (Cadrilaterul), ca preț al prieteniei sale³.

La rândul său, România, în perspectiva unui război împotriva Triplei Alianțe, era foarte interesată să evite posibilitatea unui război pe două fronturi și, pentru acest motiv, n-a întrerupt discuțiile pe această linie cu reprezentanții Triplei Înțelegeri și, mai apoi, ai Împărităii Înțelegeri. Prim-ministrul român, Ion I.C. Brătianu, a refuzat, însă, constant să dea curs sugestiilor de cesiuni teritoriale, fără un angajament formal și clar al viitorilor aliați. În concluzie, ce va face Bulgaria, cum se va rezolva „enigma bulgară”, cum o denumea I.G. Duca, a fost o preocupare constantă a liderilor români, iar documentele incluse în volum stau mărturie în acest sens.

Pe măsură ce se contura apropierea Bulgariei de Puterile Centrale, se dezlega cu alte cuvinte, „enigma” vecinului de la sud de Dunăre, autoritățile române, Brătianu în primul rând, erau preocupate de neutralizarea Bulgariei, pentru ca România să nu lupte pe două fronturi în cazul intrării în război alături de aliați. Existau două mari posibilități: o ofensivă o aliaților în zona de sud a Peninsulei Balcanice, unde aceștia au întreprins acțiunea de la Gallipoli și apoi au debarcat corpul expediționar la Salonic, și concursul substanțial al trupelor ruse în Dobrogea, pentru a putea respinge o eventuală ofensivă a armatei bulgare, sprijinită de forțele Puterilor Centrale.

De aceea, în tratativele cu viitorii aliați, a insistat pentru îndeplinirea a celor două condiții esențiale⁴ - dislocarea în Dobrogea a unui contingent de trupe ruse, cifrat la 200 000 de oameni, și o ofensivă amplă a forțelor anglo-franceze de la Salonic, front deschis la 5 octombrie 1915. A existat opinia în rândul unor oameni politici români – inclusiv premierul Brătianu a crezut la un moment dat în această idee – că prezența trupelor ruse pe teritoriul național va fi un factor determinat în reținerea armatei bulgare de a-i ataca pe „foștii binefăcători”. A fost, desigur, o iluzie care a costat scump armata română în toamna anului 1916.

Negocierile începute în anul 1915 au continuat și în prima parte a anului 1915. Anticipând, precizăm că ele nu au fost îndeplinite, rușii au dislocat doar 50 000 de militari, cifră acceptată în cele din urmă de prim-ministrul român, iar forțele aliate de la Salonic nu au fost capabile să declanșeze ofensiva împotriva forțelor bulgare. Dimpotrivă, acestea din urmă au trecut la ofensivă. Așa s-a ajuns ca prima înfrângere serioasă, care a zdruncinat serios moralul armatei și al națiunii, să vină din partea trupelor bulgare, care au obținut victoria în bătălia capului de pod de la Turtucaia.

Să mai consemnăm că Bulgaria a pus capăt mai repede neutralității sale. La 24 august/6 septembrie 1915, s-a încheiat un acord între Germania și Bulgaria, prin care aceasta din urmă era de acord să intre în război alături de Puterile Centrale în schimbul unor teritorii din

³ Pentru acest aspect a se vedea, între altele, *Documents diplomatiques secrets russes*, Payot, Paris, 1922.

⁴ I.G. Duca, *op. cit.*, p. 136-138; General Radu R. Rosetti, *op. cit.*, p. 58-63.

Macedonia. La 28 septembrie/11 octombrie 1915, Bulgaria a declanșat ostilitățile împotriva Serbiei, trei zile mai târziu declarându-i și război.

Intrarea în război a Bulgariei a reprezentat un moment foarte dificil pentru neutralitatea românească. În primul rând, a contribuit la încercuirea strategică a României, fapt concretizat în blocarea tuturor căilor de aprovizionare cu armament și muniții. După scoaterea Serbiei din război, linia Salonic-Niș-Turnu Severin a fost blocată, iar singura posibilitate rămasă, extrem de dificilă de altfel, era transportul materialelor de război în porturile rusești, Vladivostok și Arhanghelsk, și de aici prin rețeaua căilor ferate, atât de întinsă, a Imperiului rus.

În al doilea rând, a existat o presiune mare din partea puterilor Antantei pentru a determina România să intre în conflict, în scopul ajutorării Serbiei. După opinia unor lideri și diplomați, aceasta era o ocazie foarte potrivită pentru ca România să-și dovedească buna credință și devotamentul față de aliați, mai ales că aceștia recunoscuseră revendicările Bucureștiului. Guvernul român a considerat că o asemenea decizie este foarte riscantă și, prin urmare, nu a dat curs sugestiilor și presiunilor aliaților. Brătianu a argumentat că orice amenințare la adresa Bulgariei va genera, în mod cvasiautomat, atacarea României, ceea ce s-ar fi răsfrânt negativ asupra întregii alianțe. Fără sprijinul militar al Antantei, în primul rând al Rusiei, fără concursul Greciei, soarta statului român era pecetluită. În discuțiile cu diplomații aliați de la București, Brătianu a evidențiat ezitățile Antantei față de Bulgaria, dar nu a căpătat explicații consistente. Rusia nu a atacat Bulgaria, flota rusă limitându-se la unele bombardamente demonstrative asupra porturilor bulgare, iar acțiunile corpului expediționar de la Salonic au fost anemice, nereușind să periclitaze ofensiva generală a centralilor asupra Serbiei. În aceste condiții, guvernul nu a declanșat mobilizarea și s-a limitat la unele inițiative menite să rețină unele forțe bulgare la granița cu România, dintre care cea mai importantă a fost construcția capetelor de pod la Turtucaia și Silistra, cărora li s-a făcut o publicitate adecvată.

În al treilea rând, pentru Puterile Centrale a existat temerea că România va permite trupelor ruse să treacă prin teritoriul său pentru a ajuta Serbia. De aceea, în această perioadă, diplomații germani și austro-ungari de la București au primit misiunea urgentă de a testa poziția autorităților române față de această posibilitate. Prim-ministrul român a dat asigurări că armata română se va opune oricărei încercări de acest fel a trupelor ruse. Nu a mai fost nevoie de așa ceva, pentru că reacția Rusiei a fost foarte discretă, deși vizita țarului la Reni, la începutul lunii noiembrie 1915, a generat speculații despre o acțiune de forță împotriva Centralilor.

În al patrulea rând, intrarea Bulgariei în război a prilejuit o intensificare a opoziției antantiste, care a cerut autorităților să părăsească neutralitatea și să se alăture Antantei, acesta fiind un moment prielnic pentru o astfel de decizie. „Federația Unionistă” a lansat proclamații, lideri ai săi au ținut discursuri înflăcărâte, presa a publicat articole ultimative la adresa guvernului, iar, pe acest fond, au fost sparte geamurile legațiilor austro-ungare și germane la București, ceea ce a creat dificultăți autorităților⁵. Guvernul, prim-ministrul Ion I.C. Brătianu au rezistat tuturor acestor presiuni, reușind să mențină neutralitatea țării.

⁵ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 540-546.

DOCUMENTE

1. 7 / [20] ianuarie 1915, București. Reproducerea de către ziarul „Universul” a unor informații din ziarul bulgar „Dnevnic” privind perspectiva creării unui stat ucrainean

Bulgaria și posibilitatea înființării unui stat ucrainian

Sofia, 5. – Comentând aspirațiunile ucrainenilor de a forma un stat independent ucrainian, ziarul „Dnevnik” zice: „Aceste aspirațiuni ar trebui să deschidă ochii mai ales statelor balcanice asupra așa zisei pretențiuni liberatoare rusești. Despotismul rusesc este agresiv și implacabil față de vecinii Rusiei. Așa fiind statele balcanice și vecinii ei actuali ar trebui să se întrebe care le-ar fi soarta dacă Rusia ar triumfa? Prin crearea unui stat ucrainian Rusia ar fi îndepărtată de Marea Neagră și un zid de apărare al statelor balcanice s-ar ridica contra pericolului rus. Totdeodată ar înceta și interesul Rusiei de a întriga în Balcani. Crearea unui stat ucrainian este deci o necesitate istorică pentru toți.

Existența statului ucrainian e amenințată de Rusia, dar cine de la nord și până la Constantinopol nu este amenințat de Rusia? (K.B.).

[„Universul”, 07 ianuarie 1915]

2. 20 ianuarie/[2 februarie] 1915, București. Nota de informații nr.1445 a Marelui Stat Major privind dorința României de a îmbunătăți relațiile cu Bulgaria

1445

INFORMATIUNI

Ziarul „Norodni Prava” dlin 20 Ianuarie cor. publică următoarele sub titlul:

BULGARIA ȘI ROMANIA (comunicat oficial)

La întâlnirea ce a avut-o ministrul României azi dimineața (17 Ianuarie) cu primul ministru, s-a constatat din nou că atât Bulgaria cât al Romania țin deopotrivă să consolideze bunele relațiuni între ambele țări. Ministrul României a subliniat măsura guvernului său, care vrea să facă Bulgariei toate înlesnirile pentru importul mărfurilor. În același timp a declarat primului ministru, că guvernul român, studiază mijloacele, pentru a înlesni iarăși transitul bulgăresc și transportul prin România. Această chestiune va fi făcută în sensul cel mai amical și în baza reciprocității.

[A.M.R., fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.546, 1915, f.60]

3. 30 ianuarie/[12 februarie] 1915, București. Nota informativă nr. 1502 a Marelui Stat Major privind situația politică, militară și economică a Bulgariei

30 ianuarie 1915

1502

COPIE DE PE RAPORTUL AGENTULUI F. TRIMIS ÎN BULGARIA

SITUAȚIA POLITICĂ ÎN BULGARIA

Situația politică a Bulgariei începe a se preciza. Ultimul eveniment, contractarea împrumutului de 150 milioane la Berlin și Viena, e o dovadă pentru lumea din afară că Bulgaria s-a infeodat politicii celor două puteri centrale.

Toată presa rusofilă a protestat în contra sarcinilor grele ale Bulgariei față de noul împrumut. Desigur, în momentele actuale, să contractezi un împrumut în Germania, care are ea însăși atât de mare nevoie de bani, și mai ales în Austro-Ungaria, este un lucru neobicinuit. Incontestabil că se pune mare bază în calculele politice ale oamenilor politici din Viena și Berlin, pe concursul Bulgariei în actuala criză pentru a fi făcut jertfa despre care am vorbit. Din declarațiile oamenilor politici se va vedea că Bulgaria este în pragul unor evenimente pe care ea singură și le pregătește.

Nici odată n-au fost luate în serios, în Bulgaria propunerile Triplei Înțelegeri pentru reconstituirea blocului bulcanic. Să stia foarte bine la Sofia intransigența sârbească și mai ales cea grecească. Așa că în mintea actualilor guvernanți ai Bulgariei, n-a străfulgerat un moment altceva decât ideia că reocuparea Macedoniei nu se va face fără ajutorul puterilor centrale și în special fără Austro-Ungaria.

Pe deoparte în Bulgaria, s-a pierdut orice speranță de la proclamația prințului moștenitor sârb către macedoneni, că le va acorda drepturi politice, de a ajunge la o înțelegere cu Serbia, cu atât mai puțin cu Grecia pe calea concesiunilor.

Singura soluție ce rămânea era ocuparea militară a Macedoniei sârbești. Dar nici acest lucru nu era așa de ușor. S-ar fi însemnat. acest fapt un act de ostilitate împotriva puterilor Triplei înțelegeri?... De aci alipirea definitivă la soarta armelor dublei alianțe, de aci războiul cu Grecia și poate și cu România. Riscul era prea mare și desigur nu poate să scape priceperii nimănui. Atunci s-a recurs la o colaborare a Italiei în Balcani alături de bulgari. Iată rostul misiunii lui Ghenadiev în Italia.

Fruntașul Stanbulovist ministrul Apostolov mi-a dat următoarele lămuriri într-o lungă convorbire ce am avut-o cu dânsul, fiind însoțit de Leapov președintele comitetului revoluționar macedo-andrianopolitan.

„Din motive politice interne îmi spunea d-l Apostolov, ca și din cauze externe Ghenadiev n-a putut intra la ultima combinație ministerială. De altfel reintrarea în Minister a lui Ghenadiev ar fi însemnat începerea unei ere de scandal din partea opoziției. Pe de altă parte personalitatea lui Ghenadiev ar fi fost o indicațiune prea evidentă împotriva Triplei înțelegeri și mai cu seamă a Rusiei. Rusofobismul sefului nostru este prea bine cunoscut.

„Pericolul ce ar reeși pentru noi din angajarea definitivă într-unul din grupurile de beligeranți ne-a hotărât să căutăm un sprijin aspirațiilor noastre în Italia. Când s-a prezentat această perspectivă, n-am ezitat s-o aducem la îndeplinire. Cel mai chemat în această privință era Ghenadiev, el singur putea prin talentul și autoritatea sa să aducă un serviciu țării noastre, căutând a sonda terenul în vederea obținerii concursului și colaborării, pentru realizarea idealurilor noastre naționale. Pentru a ne lămuri tocmai asupra rezultatului misiunii mă dusesem cu Leapov la Apostolov. In acest răstimp servitorul aduce o telegramă din Roma cu următorul cuprins:

„Aștept sosirea miniștrilor italieni din locurile sinistrate de cutremur. Sigur că obține lucruri extraordinare pentru Bulgaria:”, al tău Ghenadiev”. Din cercurile guvernamentale ca și din cele ale opoziției, de altfel toată lumea e de acord în părerile emise asupra misiunii lui Ghenadiev la Roma.-

D-l Takev, leader opoziționist, imi spunea:

Noi credeam că ocuparea Valonei este definitivă din partea Italiei. Nu numai atât, pentru a pune capăt șicanelor grecești și sârbești cu privire la Albania, Italia are nevoie de concursul nostru. Profităm de aceste veleități ale guvernului italian ca să ne facem și noi treburile în Macedonia. Pe urmă noi nu ne mulțumim să facem numai acțiuni de solidaritate, manifestații sentimentale cu cei de la Roma. Venim cu lucruri pozitive. Promitem prioritate produselor italiene, asupra tuturor celorlalte în țara noastră și dăm întregul nostru concurs acțiunii italiene din Albania”.

Ducerea lui Gheradiev în Italia a avut de scop:

- a). Să sondeze guvernul italian asupra felului cum ar privi guvernul din Roma eventualitatea ocupării Macedoniei sârbești și probabilitatea unui conflict armat cu Grecia;
- b). Isolarea Greciei de România prin concursul și autoritatea Italiei;
- c). Să caute posibilitatea de a încheia o înțelegere cu guvernul din Roma, asupra modului de a realiza revendicările acestor două țări.
- d). Sondarea dacă e posibil, a se emite încheierea unei convenții militare”.

Acest program l-am aflat dela prefectul de Varna.

Pirilincov, rudă cu mine - este român - program pe care, mi-a spus el, l-a auzit expus de primul ministru într-o consfătuire a majorității din sobranie.

Din știrile venite până acum dela Ghenadiev, guvernul italian ar fi declarat, ar fi dat - mai bine zis - să se înțeleagă bărbatului de stat bulgar, cu o înțelegere prealabilă cu România s-ar impune când e vorba de schimbarea echilibrului balcanic.

Din cauza aceasta s-a produs un inconvenient în opinia publică bulgară. Ziarele oficiale și semi-oficiale au început să lanseze știri asupra oportunității unei înțelegeri cu România. Unele părțile ca cel democrat, au chiar ca bază programul politicii lor externe o mai strânsă prietenie cu România. Adevărul e însă, că toate lumea să îndoiește că noi am rămâne impasibili la o nouă perturbare a echilibrului balcanic. De aci suspiciune și luare de măsuri militare la granița noastră.

Atitudinea intransigentă a Greciei și a Serbiei îi exasperează pe bulgari. Ținta politicii lor actuale este să izoleze pe greci.

Generalul Savoff⁶ a spus într-un cerc unde eram și eu:

⁶ *Mihail Savov* (1859-1928), general bulgar, una dintre cele mai importante personalități militare ale Bulgariei de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. A participat la războiul sârbo-bulgar (1885), remarcându-se în bătăliile de la Slivnița și Pirov. La 17 aprilie 1887 a fost avansat maior, devenind și adjutant al cneazului Ferdinand.

În condițiile complicate ale înlăturării de pe tron a lui Alexandru Battenberg și ale aducerii în țară a lui Ferdinand de Coburg, Mihail Savov a făcut parte ca ministru de război (1891-1894) în cabinetul condus de Ștefan Stambulov, cel mai puternic om al aceluși moment în Bulgaria. A funcționat în această calitate până în 1894, când guvernul Stambulov a fost obligat să cedeze puterea. După plecarea de la guvernare, și-a dat demisia din armată, dar, în 1897, a fost rechemat în cadrele active, fiind avansat colonel și numit director al Școlii militare, funcție deținută până în 1903.

Din 1903 până în 1908, Mihail Savov a fost o două oară ministru de război în cabinetele din acea perioadă, fiind avansat, general - maior în 1904. Un an mai târziu a fost promovat general - locotenent și a părăsit, din nou, armata fiind acuzat de afaceri oneroase în achizițiile de armament.

În 1912, în condițiile izbucnirii primului război balcanic, Savov a revenit în armată, fiind investit ca asistent (consilier) al țarului Ferdinand. Cuplul Ferdinand-Savov este considerat de mulți specialiști drept cel care a provocat al Doilea Război Balcanic. La 28 iunie 1913, din ordinul generalului Savov, Armata a IV a atacat, în noaptea de 29/30 iunie 1913, prin surprindere, trupele sârbe la Bregalnița. Concomitent, din ordinul aceluiași general, Armata a II a atacat, în dimineața zilei de 30 iunie, trupele grecești din zona Salonicului.

- Zdrobirea Greciei se impune pentru noi, trebuie una din cele 2 țări să dispară din Balcani, sau să devie inofensivă”. Vorbind de posibilitatea unui războiu în Balcani, fostul, generalisim a armatei bulgare a spus:

- Intr-un războiu cu România și cu Serbia, 50% din popor ar ezita. Intr-un războiu cu Turcia, n-am merge nici unul în luptă. Intr-un război cu Grecia ne-am ridica cu toți ca un singur om. –

*

Nu se speră ca misiunea lui Ghenadiev să fie îndeplinită în întregime. Totuși se pun mari speranțe în concursul diplomatic al Italiei într-o eventuală conferință europeană. E prea puțin, dar totuși e ceva.

Mareșalul von der Goltz Pașa, în trecerea lui prin Bulgaria, a declarat primului redactor a lui „Dnewnik”, Damienov ; declarațiile mi le-a repetat chiar d-lui:

- Noi dorim acum o Serbie în vechile ei limite, inofensivă și zdrobită; din contră vom lucra din toate puterile noastre, pentru crearea unei Bulgarii mari”.

SITUAȚIA MILITARĂ

Statul care se opune cu mai multă îndârjire pretențiunilor bulgărești în Balcani este Grecia. Ce e drept o egemonie bulgară, ar însemna că numai este viață liniștită pentru celelalte popoare din Peninsula balcanică. Atitudinea dușmănoasă față de Serbia și de Grecia s-a manifestat în toate ocaziunile. La măsurile militare ale Greciei, Bulgaria a răspuns luând ea însăși măsuri militare.

Din conversațiile mele cu Leapov și amicul meu, colonelul Athanasoff, am putut afla următoarele:

„Comitetul revoluționar macedonean” organizează 2 legiuni de voluntari - aproximativ o divizie. Li se dă acestor voluntari instrucția armei vânătorilor și a comitațiilor în genere, în afară de armă - pe care trebuie să știe s-o mânuiască bine – Manlicher, Mauser sau Martini - li se dă câte 2 bombe. „Legionarul” nu va uza de bombă decât în 2 cazuri când e înconjurat de inamic și când trebuie să atace o poziție inamică. Aceste două legiuni au fost formate de toți macedonenii aflați în Bulgaria cari nu intră în cadrele armatei regulate, din diferite motive, ca supușenii străine, scutit, etc.

Mai intră în legiuni cca 1500 prizonieri sârbi, făcuți de austriaci și cari în urma cererii guvernului bulgar fiind considerați ca bulgari, luați cu dea sila de sârbi în armată, au fost trimiși în Bulgaria; se mai compun aceste legiuni din toți foștii comitații, din toți desertorii macedoneni, din armatele sârbe și grecești, din toți refugiații din Serbia, Grecia și Turcia, în stare de a purta arma. În rândurile armatei bulgare intra acum și toți musulmanii. Legiunile au de asemenea în sânul lor șefi de bande turci.

Comitetul procedează cu el întocmai ca și Statul prin agenții săi, cu tot așa de mare autoritate și mult mai temut ca statul însuși - sunt invitați de sucursalele comitetului, la exerciții săptămânale într-un loc deschis. Instrucția se face de foștii comitații, șefi de bandă sau ofițeri de rezervă.

Scopul acestor 2 legiuni este să servească de avantgardă armatei bulgare în cazul unei ocupațiuni a Macedoniei. Imediat ce guvernul bulgar va crede de cuviință că trebuie să înceapă o acțiune militară, va da drumul legionarilor să ocupe pe neașteptate anumite pozițiuni de care are nevoie armata regulată pentru operațiunile ei interioare. De asemenea tot prin aceste legiuni se plănuște și ocuparea Macedoniei sârbești.

După încheierea conflictelor din Balcani, generalul Savov a părăsit din nou, armata, împreună cu alți generali filo-austrieci, fiind aduși în fața justiției. În următorii ani, Savov a trăit în Franța, devenind, după război, ministru plenipotențiar al țării sale în această țară (1920-1923) și în Belgia (1922-1923). A murit la 21 iulie 1928 în Saint-Vallier-de-Thy și a fost înmormântat la Sofia la 18 august 1928.

În cercurile militare ca și în cele politice posibilitatea unuia războiu cu Grecia, se dă ceva sigur. Mai ales militarii îl doresc cât de curând. Colonelul Athanasoff mi-a declarat, mi s-a confirmat faptul și din altă parte, că două Divizii cele mai bune ale armatei bulgare, întâia și a 6-a, Diviziile din Sofia, au fost trimise la granița greacă. Cele 2 legiuni de voluntari împreună cu aceste 2 Divizii, vor avea prima ciocnire cu armata greacă. -

Atacul principal se va da prin Macedonia sârbească și anume prin Valea Vardarului. În această direcție granița greacă este deschisă. Printr-un atac brusc dat în mai multe direcții, bulgarii vor să pună mâna pe Ghevgheli și Doiran. După acest act le arme, de altfel fără pericol pentru bulgari, neputând fi vorba de o rezistență sârbească serioasă, drumul Salonicului este deschis, iar armata care ar opera dincoace de Mesta, ar fi periclitată prin tăierea retragerii.

De a lungul graniței noastre, pe linia Rusciuk-Razgrad-Varna, s-au făcut puternice lucrări de apărare. Acest lucru ca să evite eventualitatea unuia atac românesc. Patru divizii în cazul unuia războiu cu Grecia, nici nu vor fi depărtate de la granița noastră.

Cu privire la concentrarea ofițerilor în rezervă și a subofițerilor pentru o perioadă de instrucțiune academică, cum a spus generalul Savoff, aceasta are de scop să obișnuiască pe toți cu noile unități ale armatei, cu noile reguli, și mai ales să poată guvernul să-i aibă la îndemână pentru orice eventualitate.

Generalul Savoff pune în legătură, în toate conversațiile sale, o acțiune a Bulgariei, în paralel cu armata balcanică a austro-germanilor, care operează spre Serbia. Speranța fostului generalism este că în curând Rusia va fi bătută pe toate fronturile și atunci e timpul oportun pentru Bulgaria, ca să intre în acțiune pentru realizarea idealelor sale naționale.

De altfel, primul ministru Radoslavoff mi-a spus în diferite rânduri: „că fără victoria austriacă, Macedonia nu va fi niciodată a noastră”.

SITUAȚIA ECONOMICĂ

Situația economică a Bulgariei este precară din cauza lipsei de aur care a depreciat foarte mult hârtia monedă bulgară. De aci contractarea împrumutului cu orice preț la condiții oneroase de 7 ½%. Împrumutul va fi întrebuințat pentru plățirea bonurilor de tezaur din străinătate în mare parte. Din 150 milioane, 75 se vor primi acum, iar 75 milioane începând dela 1 Aprilie în rate bilunare până la 15 Junie. 40 milioane din prima sumă vor servi în țară pentru a scăpa populaținea de tirania agiului care a ajuns de 35%.

Restul împrumutului până la 500.000.000, adică 250 milioane, 100 milioane, s-au luat la contractarea lui în cursul anului trecut, vor servi pentru comenzi de material de războiu când va fi posibilitate ca acest material să fie adus în Bulgaria.

Semănăturile de toamnă sunt bune în toată Bulgaria. Chestia refugiaților macedoneni este o mare povară pentru guvern. Cheltuește anual zeci de milioane, care dezzechilibrează budgetul statului.

[A.M.R., fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr. 546, 1915, f.199-205]

4. I[14 februarie] 1915. Extrase din raportul generalului Mihail Savov adresat țarului Ferdinand privind situația Bulgariei și raporturile cu România

Majestate,

Incendiul care a cuprins actualmente aproape întreaga Europă, s-a apropiat să atingă și țara noastră. Această împrejurare creează patriei o situațiune extrem de dificilă. Niciodată, poate, Bulgaria, de când există ea, n-a trecut prin timpuri mai critice decât acelea prin cari trece acum – deoarece viitorul învingător va fi și acela care va trasa harta Europei de mâine, în

care fiecare popor, fiecare stat, va fi recompensat după meritele sale. Multe state dintre cele ce există pe harta actuală vor fi șterse, spre a fi înlocuite cu altele noi. Această stare a lucrurilor impune fiecărui bulgar conștiincios datoria de a-și da concursul său – oricât s-ar părea el de slab – țarului și guvernului lui, pentru ca țara să poată ieși, prin eforturi comune, din această teribilă criză nu numai neatinsă, dar chiar realizându-și idealurile sale naționale. Pornind anume dela aceste considerente, eu, fără să dau atenție situațiunii create de diferite cercuri interesate între țar și colaboratorul său de altă dată în trebile militare, socot că aș lipsi dela datoria mea, ca bulgar, dacă, în acest moment hotărîtor pentru patrie, n-aș expune suveranului Bulgariei concepțiile mele în materia aceea în care, grație ocupațiunii mele de ani îndelungați, se întind modesta mea experiență și competență.

În timpul de față, atenția întregii opinii publice bulgare, a tuturor factorilor noștri sociali, e îndreptată asupra următoarelor chestiuni de o importanță foarte esențială.

1. Ce atitudine trebuie să aibe Bulgaia față de părțile combatante – adică dacă trebuie să rămână neutră până la sfârșit sau să părăsească neutralitatea și să se alipească la una din ele.

2. Dacă trebuie să părăsească neutralitatea spre a se alipi la una dintre părți, atunci la care din ele anume.

3. Dacă trebuie să ne alipim la una din părțile combatante, atunci când e momentul cel mai potrivit să intrăm în acțiune.

4. Pregătită e țara – cu toate căte prezintă ea astăzi în viața-i internă, neexceptând armata – pentru o asemenea acțiune hotărîtoare; starea armatei și situațiunea internă a țării dau oare destulă garanție că o astfel de acțiune se va termina cu succes și, dacă această garanție e slabă, atunci ce măsuri trebuie luate spre a se asigura – pe cât posibil – acest succes.

1. Neutralitatea

Trebuie recunoscut că drumul urmat până acum de țar și guvernul lui a fost unul din cele mai conforme. Mulțumită acestei politici, orizontul pentru popor s-a limpezit, orientarea a devenit mai complectă și spiritele s-au calmat și îmbunătățit. Orice grabă în determinarea noastră s-ar răsfărânge foarte rău în situațiunea internă a țării și ar da rezultate contrarii. Cu toate acestea, situațiunea de astăzi nu poate fi păstrată până la sfârșit. Aceeaș masă, care se simte actualmente atât de mulțumită de neutralitate, se va arunca, la finele războiului, cu cea mai mare înverșunare asupra guvernului, dacă Bulgaria iase din el nesatisfăcută. Ar fi naiv să se presupună că alții se vor bate – se vor expune, deci, la cele mai mari sacrificii în oameni și bani și își vor ruina propriile lor teritorii – pentru a crea o bună stare Bulgariei rămasă neutră, care, singură, înainte de toate, trebuie să se îngrijească de dânsa, luând asupra-și o parte din sacrificiile comune. Sub influența acestui fapt, e evident că, într-o bună zi, noi vom trebui să ieșim din neutralitate; dar chestiunea e când și cu cine să mergem

2. De care parte să mergem când ieșim din neutralitate

Această chestiune e foarte delicată și-i dificil să se facă asupra-i o apreciere absolută fără a se cunoaște anumite elemente, cari sunt exclusiv de domeniul politicii statului-major. În orice caz, pe baza unor anumite date, e posibilă o analiză teoretică – care ne va permite să ajungem la concluzii apropiate de realitate.

Două sunt punctele de pornire pentru justa ei rezolvare:

a) dacă punem chestiunea determinării noastre în dependență de faptul care dintre cele două părți va învinge;

b) și, dacă punem chestiunea determinării noastre în dependență de aceasta, în care caz independența și realizarea idealurilor noastre naționale vor fi mai bine garantate – când învinge înțelegerea sau alianța?

A. În primul caz, trebuie observat că, în războiul, întâmplările au o importanță hotărâtoare și că, sub influența unei împrejurări neprevăzute, câteodată și planul cel mai bine chibzuit poate da rezultate negative. Așadar, nu-i posibil să se prezică din vreme, cu o absolută convingere, care dintre cele două părți combatante va învinge. Există, totuși, un criteriu, bazat pe experiență, cu ajutorul căruia se poate, cu o exactitate foarte apropiată de realitate, să se ajungă la adevăr. În acest scop, va fi nevoie să se studieze temeinic toate acele elemente a căror totalitate constituie ceea ce în limbajul militar se numește energia de război a părților combatante sau capacitatea lor pentru o luptă îndelungată. Această împrejurare a avut o însemnată importanță pentru toate războaiele de până acum; pentru războiul general european de astăzi și pentru viitoarele războaie, ea va avea însă o importanță aproape absolută – deoarece, față de colosalele armate pe cari combatanții le scot azi pe teatrul de luptă, aprovizionate în plus cu toate acele mijloace pe cari tehnica contemporană le pune la dispoziția strategiei, lovituri decisive, cari, prin eficacitatea lor, să pună repede pe inamic în situațiunea de a-și recunoaște incapacitatea de a prelungi lupta și, ca atare, și de a cere pacea, așa cum a fos în epoca lui Napoleon, în 1870/71, și-n războiul nostru balcanic, în vremea noastră sunt aproape imposibile.

Astăzi, grație celor doi factori de mai sus (sporirea armatelor la proporții de necrezut și perfecționarea tehnicii), luptele de câmp s-au transformat în lupta de poziție. Astăzi, fiecare punct din pozițiile inamicului e transformat în fortăreață aparte, a cărei cucerire se realizează cu jertfe colosale și numai după ce, în jurul acelu punct, se duce o luptă îndelungată (de o săptămână și mai mult) după toate regulile luptei de cetate. Ca atare, pentru alungarea inamicului din poziția lui și pentru cucerirea ei de către cel care atacă, se cere un timp îndelungat – după cum vedem că se întâmplă pe teatrele de luptă polon și francez.

Inamicul n-a terminat încă bine părăsirea primei sale poziții și iată că trupele lui ocupă înapoi, foarte aproape, o nouă poziție, fortificată din timp, pentru a cărei cucerire va fi necesară o nouă luptă îndelungată, jertfe colosale – după cum vedem că se întâmplă în Polonia. E evident, deci, că actualul mare război se rezumă în cucerirea unei serii de poziții fortificate și întărite cu toate mijloacele cele mai moderne pe cari le dă tehnica militară conemporană – în care scop, sunt necesare jertfe colosale și timp îndelungat. În locul mișcărilor rezezi de mai înainte spre obiective de rangul al doilea spre a se atinge obiectivul principal, vedem azi mișcări încete spre ele. În locul loviturilor decisive de mai înainte, lovituri simțite în punctul cel mai sensibil din dispozitivul inamicului, grație cărora, adeseori, o parte însemnată din armata lui era pusă în imposibilitate de a mai continua lupta (Ulm și Austerlitz – 1805, Sedan și Metz – 1870, Lozengrad, Seliolu și Liule-Burgas – 1912), noi vedem azi că se utilizează atacuri tactice, îndreptate în acelaș timp asupra câtorva puncte din dispozitivul inamic, la a căror cucerire, deși se cauzează inamicului pagube enorme, dar ele sunt neînsemnate în comparație cu cele ce se realizau mai înainte – prin pierderea, de pildă, a comunicațiilor lui, prin deplina învăluire a întregii lui armate (Ulm – 1905) sau a unei părți din armată (Metz și Sedan – 1870). Condițiile de mai înainte în care se ducea războiul permiteau o grabnică alipire a uneia dintre părțile combatante. Condițiile de azi în cari se duce războiul general european nu permis o așa de repede alipire, deoarece nu există flancuri pentru fronturile strategice ale luptătorilor – ele sprijinindu-se sau pe țărături de Mări, a căror dominațiune e asigurată, sau pe țărături neutre. Ca atare, orice operațiuni îndreptate contra flancurilor și comunicațiilor inamicului (cu cel mai eficace mijloc pentru grabnica lui slăbire) sunt excluse. Toate acțiunile se rezumă azi în atacuri de front parțiale, în poziții puternice fortificate și bine înarmate, a căror cucerire se realizează după o luptă mare și foarte îndelungată. Faptul acesta e suficient spre a stabili că, în războiul actual, partea productivă a strategiei e redusă la minimum și că, sub influența acestei împrejurări importante, conducătorul e lipsit de acel mijloc atotputernic cu al cărui ajutor, printr-o manevră artistică cu o lovitură decisivă, îndreptată în inima inamicului, să-l distrugă și

să-l pună în situațiunea de a cere pacea – adică de a-l învinge. Această victorie, azi, se va realiza numai prin acțiuni încete, printr-o înceată epuizare a părților combatante – al cărei rezultat va fi că, dintre cei doi combatanți, acela va avea prioritatea care prezintă cea mai mare energie de luptă, cea mai mare capacitate pentru îndelungata ducere a războiului.

Capacitatea aceasta a unei țări, în linii generale, se măsoară:

a) după perfecționarea sistemului ei militar – în înțelesul până unde armata ei dispune de rezerve insecabile de oameni instruiți și până unde organizarea cadrelor permanente e astfel întocmită încât să permită cea mai largă desfășurare a armatei – fără ca, prin aceasta, să se știrbească puterea ei de luptă după cerințele împrejurărilor războiului;

b) după gradul dezvoltării industriilor ei – militară și a celorlalte – cari sunt necesare la întreținerea armatei – în înțelesul până unde un anume stat e capabil, cu fabricile sale, să furnizeze repede, în cursul războiului, tunurile pierdute și distruse, puștile, obuzele, gloanțele și alte materiale de războiu precum și materialele sanitare, îmbrăcămintea etc.;

c) după gradul buneii sale stări economice – în sensul; situațiunea finanțelor – ca mijloc pentru îndelungata ducere a războiului, situațiunea hergheliilor, a vitelor cornute și a articolelor alimentare – ca mijloc pentru îndelungata satisfacere a nevoilor armatei și ale populațiunii sub acest raport;

d) după spiritul populațiunii – în sensul; întru cât oportunitatea ideii principale urmărită prin războiu e adânc pătrunsă în spiritul maselor largi și până unde temperamentul ei îi va permite să îndure, timp îndelungat, fără să se clatine spiritul ei, toate acele grele încercări pe cari războiul i le va impune.

Toate aceste date, în mod amănunțit pentru fiecare din părțile combatante, trebuie să le aibe statul nostru major general, căruia îi incumbă datoria de a alcătui o expunere către consiliul de miniștri, prin care să determine capacitatea de luptă îndelungată pentru fiecare dintre părți și, ca atare, să se pronunțe cu cât mai multă exactitate de care parte va fi victoria. Această expunere trebuie să servească drept bază, pe care guvernul, până la un anumit grad, să se orienteze în politica lui. Dacă statul-major nu posedă informațiunile în chestiune, atunci atașajii militari erau aceia cari, după indicațiile ministerului de războiu, trebuiau să le procure până acum; iar, dacă, până acum, n-au fost prezentate, atunci e deja târziu să se mai facă aceasta; în orice caz, însă, există informațiuni statistice militare oficiale pentru fiecare din părțile combatante în chestiunile arătate în cele patru puncte de mai sus și studierea temeinică a acelor informațiuni statistice ne va convinge că alianța puterilor centrale posedă o mai mare capacitate pentru prelungirea luptei și, deci, pe baza cercetărilor de mai sus despre caracterul actualului războiu, ea va avea mai multe șanse de a învinge.

B. Dacă trebuie să ne orientăm politica după considerațiunea când anume independența și realizarea idealurilor noastre naționale vor fi mai bine garantate – când învinge înțelegerea sau alianța, în acest caz trebuie să se aibe în vedere că, în opinia publică bulgară, există două curente: unul – că stăpânirea Dardanelor de către ruși nu pune în primejdie independența noastră; celălalt – că această stăpânire îi va pune sfârșit. Cei dintâi își sprijinesc punctul lor de vedere pe faptul că Anglia și Franța – mai cu seamă cea dintâiu, față de interesele sale speciale din Mediterana, nu vor permite în nici un caz ca Rusia să dispună în mob absolut de soarta statelor balcanice. Concluziunea aceasta a fost adevărată până acum; dar, în momentul de față, când, fără nici o exagerare, se poate spune că soarta Franței și a Angliei e pusă exclusiv în dependență de Rusia, situațiunea trebuie socotită ca fiind schimbată. Ar fi forțat să se admită că diplomația rusă nu va sesiza această situațiune, spre a-și asigura garanții din partea aliaților săi pentru o sigură stăpânire a Dardanelor – care siguranță nu poate exista fără ca ea (Rusia) să nu pună mâna și pe unele dintre statele balcanice, mai cu seamă pe acelea prin ale căror teritorii și ape trec căile maritime și de uscat pentru Constantinopole și Dardanele. Părerea mea personală e

că, din punct de vedere militar, o stăpânire sigură a Constantinopolului și a Dardanelelor nu se poate închipui fără Balcani. Prezența rușilor la Constantinopol și Dardanele ca stăpânitori e incompatibilă cu existența unei Bulgarii independente. Considerațiunea aceasta își găsește confirmarea, până la un punct, în războaiele pe cari Bizanțul le-a dus totdeauna cu noi când am încercat să ne întindem spre Sud de Balcani și în acele piedici și dificultăți pe cari ni le-a făcut totdeauna diplomația rusă când am încercat să poftim spre Sud de acești Balcani, în Tracia (cazul unirii cu Rumelia Orientală și chestiunea Adrianopolului în războiul din urmă).

Pe de altă parte, alianța are de scop să păstreze existența politică a Turciei, asigurându-și toate avantajele economice (avantaje, de cari, până acum, se bucurau toate puterile mari) numai pentru sine. O Turcie prea puternică în Europa nu poate intra în calculele alianței, căci, în acest caz, e mai mică garanția că această Turcie nu s-ar încerca să scape de acea influență economică ce i se va impune, după războiul, de către alianță. Așadar, existența noastră (se înțelege, în anumite condițiuni politice) precum și întărirea noastră ca putere vecină Turciei, suficientă pentru a o contrabalansa în asemenea caz, trebuie să intre cu totul în calculele politice ale alianței.

Concluziunea, din cercetare acestor două puncte de pornire, e că interesele noastre cele mai superioare ne trimit spre alianță. [subliniere în textul original – n.n]

3. Când trebuie să intrăm în acțiune

Intrarea în acțiune trebuie să fie precedată de determinarea noastră – din care să urmeze un acord politic cu o convențiune militară. Acesta e necesară spre a se da strategiei timp suficient de a-și lucra planurile în vederea realizării acelor scopuri politice pe cari le vizează acordul, pe de o parte, iar, pe de altă parte, special pentru situațiunea noastră, să se dea timp suficient ministerului de război să-și procure, cu ajutorul acestui acord politic, din depozitele aliaților noștri, acele materiale de război cari ne lipsesc și pe cari, în împrejurările de azi, prin faptul că întreaga Europă se află în război, noi nu ni le putem procura. Această procurare trebuie făcută cu așa calcul încât, până în momentul mobilizării noastre, tot ce avem de adus din afară să fie strâns, depozitat și împachetat, gata de încărcat, într-o stație oarecare de cale ferată aproape de Dunăre, în scopul ca, imediat după deschiderea drumului, fie prin Serbia, fie prin România, chiar în periodul mobilizării noastre, să poată fi expedit în Bulgaria. Cu privire la momentul când trebuie să intrăm în acțiune, în principiu trebuie să se aibe în vedere următoarele trei situațiuni:

1) Mobilizarea, pe cât posibil, să nu fie prea timpurie – adică să se facă cu așa calcul încât oamenii, pe cât cu putință, ținându-se seama și de operațiunile militare, să nu stea timp îndelungat sub drapel, căci particularitățile psihice ale neamului nostru sunt așa natură că nu îngăduie ca soldații să fie ținuți îndelung sub drapel.

2) Mobilizarea să nu se facă pe timpul recoltei sau într-un timp apropiat de ea, căci trei sferturi din numărul celor mobilizați sunt element agricol – care, în acest caz, va merge fără plăcere în rândurile armatei și încă și mai fără plăcere se va lupta, deoarece mintea lui, ssuffletul lui, vor fi în întregime atrase de ceea ce se întâmplă cu ogorul lui. Împrejurării acesteia, oricât ar părea ea de neînsemnată, trebuie să i se dea o serioasă atenție, căci ea va servi drept una din pricinile de căpetenie la demoralizarea armatei.

3) Mobilizarea să nu fie prea târzie – adică să nu se facă mai târziu de momentul când situațiunea generală a teatrelor de operațiuni și, special pentru noi, situațiunea unor dintre ele, este natură din punct de vedere strategic, pentru ca nu cumva, prin târzia noastră intrare în acțiune, să apucăm o situațiune strategică care să nu permită să atingem țelurile puse de politică sau, dacă la realizăm, s-o facem cu prea mari jertfe.

Din punct de vedere al intereselor militaro-politice bulgare, momentul pentru intrarea noastră în acțiune e strâns legat de rezolvarea chestiunii României și de începerea operațiilor decisive contra Serbiei; ceva mai mult – el e pus sub exclusivă influență a acestor două chestiuni. **România, grație situațiunii sale geografice, este destinată să joace un rol însemnat în actualul conflict european.**[sublinierea noastră] Ea se găsește în flancul frontului strategic al ambelor părți combatante pe teatrul răsăritean. Prin ea, trece cea mai scurtă și cea mai potrivită linie de operații a armatei ruse spre Constantinopol și Dardanele. Dacă armata rusă reușește să ocupe această zonă strategică, cea mai importantă în actuala situațiune militaro-politică, cu forțe suficiente, indiferent dacă această ocupare va fi de bună voie – ca rezultat al unei înțelegeri cu România – sau prin forță, atunci, imediat, situațiunea strategică a acestei armatei, din foarte improprie, cum e acum, se va transforma în foarte proprie, căci:

a) În acest caz, armata rusă, întărită cu cea română, va pătrunde prin Carpați în Transilvania, învâluind și căzând în spatele trupelor austriace cari operează în Carpați și Galiția.

b) Trupele ruso-române astfel intrate în Transilvania vor da mâna cu armata sârbă, după care, silințele comune ale acestor armate unite vor fi îndreptate spre Budapesta, în spatele dispozitivului austriac, în care operație, armata austriacă, spre a evita o catastrofă, va fi silită să se dea înapoi – ceea ce va atrage și retragerea Germanilor.

c) Prezența corpurilor de armată ruse în România și la Dunăre va avea o influență decisivă asupra politicii Bulgariei și, prin aceasta, și asupra capacității Turciei de a continua lupta. Știind care e situațiunea noastră internă, se poate susține, fără nici o exagerare, că ivirea corpurilor de armată ruse la Dunăre va avea ca urmare directă o întorsătură decisivă în politica noastră. Din stat, actualmente înclinat mai mult spre țările alianței centrale, noi ne vom transforma, în mod forțat, într-un aliat al Rusiei. Armata noastră, întărită cu unul sau două corpuri rusești, din ordinul Rusiei, va fi îndreptată spre Constantinopol, cu a cărui stăpânire se va pune capăt și rezistenței turcești.

Așa că, prin intrarea lor la timp în România, Rușii isbutesc să ocupe Ungaria, Galiția, să curețe Polonia, ocupând o parte și din Silezia, și să dărâme rezistența turcească – cu alte cuvinte: isbutesc să-și creeze o situațiune strategică care să asigure definitiv victoria de partea lor, dacă, se înțelege, vor avea, pentru această acțiune, trupe suficiente – după ce lasă numărul necesar pentru oprirea și fixarea Germanilor și Austriecilor în Polonia, Galiția și Carpați.

Aceasta este însemnătatea României pentru Ruși. Strategia aliaților nu poate să nu aprecieze această însemnătate a României și, ca urmare, să nu ia măsurile eficace corespunzătoare, fără de cari, o serioasă pregătire strategică a aliaților, pregătire care să le asigure o victorie deplină în campania ce se pregătește pentru primăvară, e cu neputință; sub influența aceluiași cauze, e imposibilă – de asemenea – orice operațiune contra Serbiei. Necesitatea unei grabnice realizări a acestor măsuri va deveni și mai evidentă când se va avea în vedere faptul că, în cazul acesta, diplomația va fi cu totul neputincioasă să dea oricât de puțin concurs strategice, deoarece, grație colosalei importanțe strategice a României pentru sfârșitul războiului, ea, România, chiar de am admite că-și va ține cinstit neutralitatea până la sfârșit, nu e în stare s-o garanteze contra unei eventuale forțări, la care strategia rusă va proceda – dacă i se va da timp pentru aceasta și dacă va dispune de forțe suficiente.

Pentru a paraliza această eventualitate, se impune aliaților să concentreze forțe însemnate în Ungaria, din cari, o parte să rămână a supraveghia România iar, cu cealaltă parte (mai însemnată), să întreprindă o diversiune prin Lemberg, Tarnopol și Cernăuți, spre Kiev, în scopul de a curăți Galiția de Ruși, de a-i sili să se retragă de la Vistula și din Basarabia – dacă sunt acolo trupe concentrate sau dacă concentrarea unor trupe însemnate a început în aceasta din urmă – și, cu chipul acesta, îndepărtându-se Rușii de România, să silească pe aceasta din urmă să intre

în acțiune alături de alianță contra înțelegerii; dacă aceasta nu se întâmplă, atunci să forțeze teritoriul ei și, prin violență, s-o facă să meargă cu ei. Satisfacerea intereselor noastre, în înțelesul cel mai larg al cuvântului, ne dictează să luăm parte armată și noi la forțarea româniei de a se determina – mobilizând, bineînțeles, în acel moment. Din nenorocire, însă, în momentul cel mai important pentru deplina atingere a unei părți din idealurile noastre menționate (ocuparea întregii Dobroge), grație celor doi ani pierduți, fără revenire, pentru noua organizare a armatei noastre, noi nu vom putea participa – deoarece, pentru o asemenea împrejurare, noi vom trebui să ne întoarcem, în același timp, pe trei fronturi (cu o puternică armată contra Greciei, cu o alta mai slabă contra Serbiei și, cu o a treia, destul de puternică, contra României) iar, pentru o astfel de întoarcere, grație cauzelor pe cari le-am arătat mai sus, armata noastră nu-i capabilă, așa că, fără să vrem, va trebui să renunțăm la cooperare într-o acțiune contra României, chiar cu riscul ca pretențiile noastre asupra Dobrogei să nu fie pe deplin satisfăcute și să lăsăm ca alții singuri să săvârșească aceasta.

Când, într-un mod sau altul chestiunea României, în legătură cu operațiunile de mai sus din Galiția și Carpați, va fi rezolvată; când ea va fi silită să se determine și se va determina, atunci situațiunea generală a întregului teatru de luptă austro-german va deveni matură din punct de vedere strategic pentru începerea operațiunilor decisive contra Serbiei. Acesta e timpul, periodul, când trebuie să începă mobilizarea armatei noastre, a cărei intrare în acțiune trebuie să urmeze imediat după prima luptă decisivă contra Sârbilor. Această părere se bazează pe următoarele considerațiuni: Dacă acțiunea înțelegerii (Rușii) în Carpați și România nu reușește, atunci, tot cu scopul de a-și asigura succesul operațiunilor pe cari armatele ei le voi întreprinde pe teatrele din Răsărit și Apus, nu va fi neînsemnat interes cu Serbia să atragă cât mai multe forțe austriace și germane. Ideea principală, deci, a planului operativ sârb, avându-se în vedere nevoile teatrului principal (Rusia și Franța), va trebui să fie aceasta: față de un inamic superior, în loc de o rezistență încăpățânată (care, în scurt timp, poate slăbi și dezorganiza definitiv armata), încet, o continuă retragere (fără angajare de lupte serioase) în Macedonia, cu scopul ca armata să fie dusă acolo neatinsă și dispusă a se uni cu armata greacă, în care caz, ambele aceste armate unite vor putea, un timp oarecare, să oprească și să fixeze spre sine însăși forțele ofensive austro-germane din Serbia și vor alcătui un obstacol serios unei acțiuni din partea noastră în Macedonia, a cărei ocupare, în acest caz, va cere vreme îndelungată și mari sacrificii și, aceasta, fără să putem, cu operațiunile noastre militare, să aducem cel puțin un mic serviciu, o mică ameliorare, la situațiunea strategică generală a aliaților. Cu totul sub altă formă se prezintă chestiunea dacă, la baza proiectului nostru de plan de acțiune, noi punem ca idee de căpetenie să nu permitem să se facă unirea dintre armatele greacă și sârbă.

Dacă noi intrăm în acțiune după prima luptă decisivă între trupele austro-germane unite și armata sârbă, în momentul când aceasta din urmă începe retragerea sa, și îndreptăm o parte din armata noastră (cea mai slabă) spre Niș iar cu cealaltă (mai puternică) pătrunem în Macedonia, această idee se va realiza pe deplin, căci, operând astfel, noi vom intra ca un clin între armatele sârbă și greacă, care clin nu va permite să se realizeze unirea lor – fără să mai vorbesc că, prin operațiunile noastre spre Niș, noi vom ajuta la deplina încercuire a armatei sârbești, la grabnica și deplina ei distrugere și, ca atare, la grabnica eliberare a unei părți însemnate din forțele austro-germane cari operează contra Serbiei, spre a fi utilizate la timp, după trebuință, fie pe teatrul de Răsărit, fie pe cel din Apus, care împrejurare, din partea sa, e foarte posibil să ajute încă și mai mult să se creeze aliaților o situațiune strategică care să le asigure victoria.

Armata greacă, izolată de cea sârbă, abia de se va decide să intre singură în războiu cu noi; dar, chiar de se va decide, probabilitatea de a o învinge va fi mult mai mare; ca atare, în acest caz, realizarea, de către strategia noastră, a scopului pe care i-l va pune politica, ocuparea

Macedoniei, are cele mai multe șanse – și încă repede, fără mari dificultăți și fără mari sacrificii. Iată de ce eu susțin că, din punct de vedere strategic, momentul cel mai potrivit pentru intrarea armatei noastre în acțiune e atunci când armata sârbă, după prima luptă decisivă, începe retragerea sa spre Niș – dar înainte de a fi sosit în acest important punct strategic.

Al majestății voastre credincios supus,

(s.) General-locotenent Savoff

Sofia, 1 Februarie 1915

[Arh.M. A. E., Fond 71-1914, E-1, Sofia 1914-1924, vol.58, p. 1-38]

5. 1915, București. Scrisoarea lui P. Neicov⁷, primul secretar al Legației bulgare de la București, referitoare la articolul lui Ioan D. Filitti „România și conflictul european”, apărut în „Noua Revistă Română”

Scrisoarea d-lui P. Neicoff, primul secretar al Legațiunii bulgare⁸

Articolul d-lui Ioan D. Filitti „România și conflictul european”, care a apărut în „Noua Revistă Română” mi-a sugerat observațiunile următoare:

Una din cele 4 mari convingeri pe cari d-nul Filitti și-a bazat interesantul său studiu, este acesta: Ostilitatea periculoasă a Bulgariei. Convingerea aceasta însă, nu e întemeiată decât pe echilibrul forțelor în numele cărora România a intervenit anul trecut în trebile balcanice, asigurându-și un succes moral considerabil și tot de odată o largă compensație teritorială.

E adevărat că rând pe rând și cu șanse inegale, principiul echilibrului a fost invocat de Serbia în 1885 și de Grecia în 1886.

Nu e mai puțin adevărat, totuși că pentru statele care au de realizat un ideal național, invocarea acestui principiu nu poate fi decât un act de oportunism; căci o politică națională consequentă nu poate sta decât pe principiul naționalităților.

În ce privește Bulgaria, ea n-a avut nici odată o politică ca aceea. Ea n-a părăsit nici odată principiul naționalităților care implică recunoașterea pentru oricare altă țară, a dreptului de luptă spre atingerea și realizarea idealului său național. Și nimic nu lasă să se înțeleagă că Bulgaria, în momentul de față, își va schimba calea pe care și-a tras-o împiedicând pe vecinii săi ca să-și atingă unitatea lor națională.

România, Bulgaria și Serbia au toate trei, un mare țel de urmărit, Bulgaria, înainte celorlate aproape își atinsese în 1912 fruntariile sale naționale. Dar în numele echilibrului forțelor în Balcani, un al doilea bloc balcanic urmă celui dintâi și făcu pe Bulgaria să piardă toate roadele victoriei sale, îndepărtând-o mai mult ca nici odată de aspirațiile sale naționale.

Astăzi, nemăsuratul conflict armat care sfâșie Europa, face să strălucească într-un chip neașteptat în ochii popoarele mici, mutilate de către congrese, zarea unui mare și fericit viitor. Fiecare dintre noi își îndreaptă privirea de partea aceea unde marea mulțime a conaționalilor suferă jugul străin.

Ei bine, pentru a privi de partea aceasta, vrând nevrând Românii și Bulgarii își întorc spatele, dacă mi-e permis să mă exprim astfel.

Pentru d. Filitti ceasul revanșei bulgare împotriva României va suna îndată ce aceasta va ridica armele pentru Transilvania. Să nu se mai înșele D. Filitti. Vremurile sunt nespuns de

⁷ *Petăr Neicov* (1879-1969), publicist și diplomat bulgar.născut la Brăila. A fost în România ca ziarist (1906), apoi din 1909 acreditat la București ca secretar de legație.

⁸ Publicată în No. 13 vol. XVI al „*Nouei reviste române*”, în franțuzește și românește.

critice și principiul naționalităților rămâne, astăzi mai mult ca ori când, puntea noastră de salvare, pentru noi cestelalte state mici. Și principiul acesta ne împinge nu spre Dobrogea, cum o vrea d. Filitti, ci spre Macedonia.

Bulgaria n-a râvnit nici odată la Dobrogea veche. Numele acesta n-a primit la noi o actualitate dureroasă de cât prin faptul anexării la România a părții bulgărești din această provincie. Pierderea acestui teritoriu a fost foarte crudă pentru noi toți; dar e ceva mai mult decât pierderea acestui teritoriu, e pierderea prieteniei României, care ar fi venit ca o consecință dacă bunele raporturi cu România n-ar alcătui temelia politiceii ori cărui guvern bulgar.

Principiul echilibrului invocat de România anul trecut, a fost poate o gravă eroare. Și această eroare apasă astăzi atât asupra politiceii române cât și asupra aceleia a noastră.

În ceasul de față s-a pus dilema următoare pentru România: să facă o politică națională sau să continue politica de echilibru inaugurată în 1913. În primul caz, ea trebuie să favorizeze și să ajute aceiaș politică la vecinele sale dela sud. Firește, România e liberă să urmeze politica din 1913, dar asta veți conveni și d-voastră, e o politică sterilă, care constă în supravegheri și bănueli reciproce, și a cărui rezultate nu pot fi de cât negative.

Binevoiți, etc. ...

P.S. Se înțelege că ideile expuse sunt personale și că ele nu ar putea în nici un caz angaja Legațiunea. Născut în România, unde am numeroase legături de familie, rapoartele de prietenie între cele două țări îmi sunt cu deosebire și personal scumpe.

[Ioan D. Filitti, *Politica externă a României și atitudinea ei în conflictul european*, București, 1915, p. 81-83]

6. 1915, București. Scrisoarea de răspuns a lui Ioan D. Filitti la scrisoarea lui P. Neicov, primul secretar al Legațiunei bulgare din București

Răspunsul d-lui Filitti la scrisoarea primului secretar al Legațiunei bulgare din București⁹

Sentimentele personale arătate de d. Neicoff sunt inspirate de amintirile nașterii sale în România și a legăturilor de rudenie contractate în țară; și dovedesc o procedare delicată a inițiativei autorului scrisoarei.

D. Neicoff, se vede, s-a resimțit de atingerea sa cu atmosfera României, în care plutește o calitate proprie poporului român: noblețea și blândețea morală. Dar importă a cunoaște sentimentul Bulgariei *ca stat politic și militar*¹⁰; și d. Neicoff adaogă, la finele scrisorii, *că ideile ce expune îi sunt cu totul personale și nu pot angaja Legațiunea*.

Din expunerea chiar a observațiunilor făcute de d. Neicoff rezultă limpede pentru România obligațiunea de a apăra provincia transdanubiană și de a preveni ostilitatea eventuală a Bulgariei.

În adevăr, într-un pasagiu al scrisorii, unde se arată că politica Bulgariei constă din principiul naționalităților d-l Neicoff afirmă *cruda durere* încercată prin pierderea *teritoriului bulgar* și permite a se deduce că, în aplicarea principiului naționalităților, Bulgaria va căuta redobândirea pământului anexat.

Fiindcă nu este posibil a crede că principiul naționalităților va fi aplicat de bulgari numai în Macedonia și că ei vor renunța de bunăvoie la Dobrogea cel puțin la teritoriul dobrogean anexat în 1913 (și aceasta încă numai, pentru a onora sinceritatea personală a d-lui Neicoff).

⁹ Publicat în franțuzește și românește, ca și precedentă scrisoare în acelaș număr al revistei d-lui profesor universitar C. Rădulescu-Motru (n.a.).

¹⁰ Pasajele subliniate cu italic aparțin autorului (n.n.).

Oricum să discutăm observațiunile principale conținute în scrisoarea d-lui Neicoff.

D-sa procedând cu *fineță diplomatică* (ca orice diplomat), opune principiul etern al naționalităților principiului oportunist al echilibrului forțelor; și ca să liniștească România, în ce privește intențiile Bulgariei, susține că, în momentul când România va intra în Transilvania și Bucovina spre a-și realiza idealul național, Bulgaria va face stânga împrejur spre a merge să-și îndeplinească pe al său în Macedonia.

Consecința adoptării și respectării principiului naționalităților nu va fi aceea că bulgarii ne vor cere părăsirea cel puțin a Dobrogei bulgare, pentru a ne vedea de idealul național?

D. Neicoff ca bun diplomat, lasă a se înțelege că are această speranță pentru a vedea restabilindu-se raporturile de prietenie între cele două țări.

Se va vedea numai decât motivele serioase care împiedică România să practice o politică de renunțare.

- Negreșit politica națională, de care vorbește d. Neicoff, urmează dorința tuturor popoarelor, care pot revendica teritoriile locuite de conaționali. Dar principiul naționalităților nu exclude necesitatea principiului de forțe: probă exemplul Italiei și exemplul însuși invocat prin scrisoarea d-lui Neicoff.

De mult raporturile internaționale ale puterilor și ale statelor sunt conduse de ideea echilibrului. Această idee se impune pentru aceleași considerațiuni și statelor mijlocii și chiar celor mici.

Pentru un motiv de aceiaș ordine când, anul trecut, Bulgaria a pretins în urma falsului diplomatic cu eliberarea pură și simplă a populațiilor creștine de sub jugul musulman, dreptul să-și întindă cu totul departe fruntariile, ocupând Turcia (unde locuiesc mase întregi musulmane) și Macedonia (unde există mase sârbești, grecești, aromânești etc.), România s-a văzut silită să se împotrivescă ambițiunei nemăsurate ce eșea la iveală și care constituia un pericol pentru liniștea și siguranța statului român. Pericolul apărea deja în aspirațiunile bulgare la posesiunea Dobrogei. Proba evidentă a acestor aspirațiuni este stabilită printr-un document necontestabil (pe care d. Neicoff nu va putea să-l conteste, de vreme ce piesele justificative au fost menționate în notele diplomatice ale guvernului român), anume că în cărțile militare oficiale *Dobrogea* este arătată *provincia neliberată* (adică care așteaptă liberarea ei de sub dominația românească).

Dar *posesiunea Dobrogei*, ca și *a Basarabiei*, are o importanță capitală pentru noi, din cauza Mării Negre ce ne este absolut indispensabilă. Tendința unei mari Bulgarii militare și ambițioase ne-a obligat deci să intervenim pentru restabilirea echilibrului de forțe în Balcani, și totodată a ne asigura *posesiunea Dobrogei* prin anexarea unei părți din cadrilaterul bulgar ce mai aparținuse înainte României.

Anexiunea este justificată astfel de necesitatea de a avea o frontieră strategică împiedecând ofensiva bulgară pentru cucerirea sau pentru invazia Dobrogei. Pentru nimic în lume România nu va concepe ideea să se desiste din drepturile sale asupra dobrogei, întru-cât litoralul Mării Negre este o condițiune vitală pentru dezvoltarea statului român, de care depinde forța românismului. Atâta vreme cât va subsista problema dezvoltării statului nostru, existența Dobrogei ca parte integrantă a regatului român se impune în mod categoric.

Dar, atunci, dacă cadrilaterul anexat, în virtutea păcii dela București, ne este indispensabil pentru posesiunea Dobrogei; și dacă Bulgaria nu renunță la ideea de a relua Dobrogea, evident este că rămâne întreaga demonstrațiune ce am făcut despre pericolul ostilității bulgare contra României.

Proba neîndoiasă a intențiunilor bulgărești, iată-o încă odată, *nici anul trecut nici azi guvernul bulgar n-a depus în Sobranie proiectul de lege cu ratificarea acestui punct esențial, pentru noi, din tractul dela București. – Dece? D-rul Neicoff n-are nevoie de răspuns. – Bulgaria nu a acceptat nici acum condițiunile acelei păci.*

În rezumatul *idealul Macedoniei*, așa cum îl înțelege Bulgaria, *nu se întemeiază numai pe principiul naționalităților*, căci în acest caz bulgarii ar trebui să-l recunoască și sârbilor și grecilor: or, Bulgaria se împotrivesc în mare parte la această recunoaștere.

Tot astfel *idealul Traciei* și stăpânirea Bulgariei până la cele 3 mări (Neagră, Egee, Adriatică) nu au ca bază principiul naționalităților.

În consecință ne este imposibil să primim pur și simplu teza bulgară a principiului naționalităților și să ne înșelăm pe noi înșine cu o iluziune amăgitoare. *Interesul politicii de viitor ne prescrie datoria să ducem, pe cât posibil, în mod paralel politica ambelor principii.*

Dacă statul bulgar e în drept, ca și noi, să aspire la mărirea și dezvoltarea cea mai grandioasă, ca răsplată a energiei și muncii intense a poporului bulgar, nu poate însă pretinde că *România* să părăsească politica echilibrului forțelor, reprezentând cea mai bună garanție a raporturilor de bună vecinătate între ambele popoare.

[Ioan D. Filitti, *Politica externă a României și atitudinea ei în conflictul european*, București, 1915, p. 84-87]

7. 2/[15] aprilie 1915, Sofia. Raportul atașatului militar român în Bulgaria, căpitanul Florea Țenescu¹¹, referitor la situația militară a acestei țări

ROMÂNIA

MARELE STAT MAJOR

Atașatul militar

SOFIA

Confidențial

No. 1 din 2 aprilie 1915

ATAȘATUL MILITAR LA SOFIA

către

Marele Stat Major

Am onoarea a raporta următoarele cu privire la situația militară a Bulgariei în legătură cu cea politică actuală:

În ultimul timp a circulat zvonul că Bulgaria și-a schimbat puțin atitudinea înclinând spre Tripla-Înțelegere și chiar că oarecare dispozițiuni militare au fost luate spre frontiera ce o desparte de Turcia. Între acestea cele mai importante erau concentrări de trupe spre acea frontieră, față de care și Turcii în a 2 a jumătate a lunii Martie luaseră măsuri a proceda la o întărire a Adrianopolului și frontierei de Nord. Față însă de cele ce vor urma în acest raport, credem că măsurile luate de aceștia din urmă erau îndreptate mai mult contra unor eventuale operațiuni ale unui corp de debarcare rus, care operând spre Galipoli-Bulair, ar avea cetatea Adrianopolului pe aripa dreaptă.

De fapt, incidentul recent de la Valandovo, care deși organizat de diplomația austro-germană, totuși are și concursul guvernului bulgar pe a cărui teritoriu își are originea, demonstrează că atitudinea Bulgariei nu poate fi considerată ca una clarificată și îndreptată contra

¹¹ Florea Țenescu (1884-1941), atașat militar în Bulgaria (1914-1916). A ajuns la gradul de general și șef al Marelui Stat Major al armatei (7 februarie 1939-23 august 1940). În această ultimă calitate a fost adeptul nereyistenței armate în fața ultimatumului sovietic, argumentând raportul de forțe nefavorabil. A fost demis din armată de Ion Antonescu la începutul lunii septembrie 1940.

unuia din cele două grupuri beligerante. Se poate spune mai mult, că convingerea noastră este, că simpatiile lor sunt tot pentru austro-germani.

De aceeași opiniune este și atașatul militar sârb de aci, care deși de aceeași parte cu grupul franco-anglo-rus-belgian, nu împărtășește afirmațiunea care spune că „este sigur, că Bulgaria va merge alături de Tripla-Înțelegere mai târziu în contra Turciei și după ce va termina repede cu aceasta se va întoarce în contra Austro-Ungariei alături de Sârbi. Intrarea Bulgariei în acțiune în acest sens se va face peste o lună”, adică pe la începutul lui Mai.

Credem, că aceste afirmațiuni ale atașatului militar englez [sic!] să fie puțin cam optimiste ca întotdeauna și apoi poate și ceva interesate, pentru a grăbi și intrarea noastră în acțiune.

Mai departe pregătirile militare ale Bulgariei și anume acele concentrări de trupe la granița turcă sunt numai simple zvonuri. Restul de pregătiri și anume pregătirea de depozite la Filipopole, Stara-Zagora și Tatar-Pazargic, precum și acumularea a 700 vagoane în această regiune; în fine ordinul ce inginerii arondismentelor: Filipopole, Giumurguia și Strumița au primit ca să grăbească cu îmbunătățirea drumurilor și repararea podurilor din teritoriile acestor județe, confirmă părerea că Bulgarii se pregătesc deopotrivă și contra Turciei, cât și contra Greciei sau și pentru o acțiune în Macedonia sârbească.

În fine trupele, ce sunt dislocate spre frontiera de sud a Bulgariei în mod provizoriu, sunt răspândite de asemenea spre Turcia și spre Grecia și nu au aspectul unei concentrări accentuate spre una din aceste frontiere și mai ales spre cea turcă, cum a circulat zvonul.

Aceste dislocări se rezumă la următoarele batalioane de infanterie și divizioane de artilerie, care au fost repartizate pe întreaga frontieră greacă și turcă și anume:

I/14 de la Gorra-Giumaia la Strumița

I/210 de la Radomir la Petrici

I/2 Art. Munte de la Dupnița la Petrici

I/22 de la Samocov la Nevrocop

R. 21 I. De la Filipopole la Pasmacli

I/3 Art. munte dela Stanimaca la Xanti;

adică în total pe frontiera greacă șase (6) batalioane și două (2) divizioane artilerie de munte (4 baterii) pe lângă cele din timpul normal; iar în spatele acestora este adus de la Stara-Zagora I/2 Obuziere la Filipopole; și:

I/29 de la Iamboli la Kizil-Agaci și

I/30 de la Tarnovo-Seimen la Orta-Chioi, adică în total 2 (două) batalioane în plus peste dislocarea normală spre frontiera turcă.

În rezumat, precum se vede aceste trupe, care sunt dislocate spre cele două granițe sunt mai numeroase spre frontiera greacă de cât spre cea turcă, ceea ce ne probează că deși Bulgaria ar înclina spre Tripla-Înțelegere, acoperirea frontierei este mai puternică spre Grecia și Macedonia sârbească, pe care încă nu le-au uitat.

Atașatul militar sârb însă este ferm convins că momentul intrării în acțiune a Bulgariei contra sârbo-grecilor nu mai poate veni în cursul războiului actual, având în vedere că Bulgaria nu este pregătită militărește și financiarmente pentru o acțiune de durată și în caz când ar intra ar fi complet tăiată din toate părțile de posibilitatea aprovizionărilor; afară de aceasta poporul nu ar mai dori războiul și mai ales contra Rusiei și aliaților ei pe care atașatul militar sârb îi crede definitiv învingători.

Situația Bulgariei pentru viitor se va rezuma după dânsul în cazul cel mai probabil numai în o atitudine neutrală cu perspective de concesiuni teritoriale pe baza acestei neutralități „nu de bună-voe ci silită de împrejurările externe și interne ale Bulgariei” și apoi „poate” într-o intervențiune armată contra Turciei, când va vedea un rezultat accentuat a aliaților contra

Austro-germanilor și mai ales contra Turcilor. Această ipoteză o crede însă mai puțin probabilă, bazându-se pe simpatiile Regelui, oamenilor politici și cercurilor macedonene influente pentru germani.

Dau aceste din urmă păreri ale atașatului militar sârb numai ca titlu de informațiuni lăsându-le la aprecierea Marelui Stat Major.

Atașatul Militar la Sofia

Căpitan Țenescu

[A.M.R., fond fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.335, 1915, f. 13-16]

8. 6/[19 aprilie] 1915, Sofia. Raportul atașatului militar român în Bulgaria, căpitanul Florea Țenescu, prin care transmite Marelui Stat Major rezumatul unui articol din ziarul „Voenen Jurnal” intitulat: „Aspirațiunile politice ale Grecilor, Sârbilor și Românilor”

ROMÂNIA

MARELE STAT MAJOR

Atașatul militar

SOFIA

No. 6 din 6 aprilie 1915

ATAȘATUL MILITAR LA SOFIA

Către

Marele Stat Major

Confidențial

Am onoare a raporta, că în „Voenen Jurnal”, revistă patronată și scoasă sub auspiciile Marelui Stat Major Bulgar, a apărut în No. pe Ianuarie 1915, un articol intitulat „Aspirațiunile politice ale Grecilor, Sârbilor și Românilor” semnat probabil de un pseudonim, dar care ascunde probabil numele unui miltar. Interesant este că acest articol este arătat însuși de autor, că a fost scris cu ocaziunea războiului general european și scopul său este vădit din însuși coprinsul articolului.

Bulgaria nemulțumită de rezultatele războaielor balcanice voește în prezent să atragă atențiunea puterilor mari europene, ce se găsesc în războiu, că pentru a intra în acțiune, ea trebuie să aibă cât mai mari cociuni teritoriale bazate pe drepturi etnice și istorice, dar care în fond nu sunt adevărate.

Din coprinsul articolului, pe care-l anexez în rezumat la acest raport, se vede de fapt nu aspirațiunile Sârbilor, Grecilor și Românilor, ci cele bulgărești; aspirațiuni greșite și care au existat totdeauna la acest popor; aspirațiuni care i-au adus la lăcomia în războaiele balcanice de a avea pentru dânșii tot, de a lăsa celorlanți nimic și care i-a făcut să piardă și aceia ce câștigaseră cu mari sacrificii.

Dupe acest articol-studiu, Bulgarii au stăpânit aproape întreaga Peninsulă Balcanică; ei au infiltrațiuni și drepturi până în Transilvania, Bucovina, Basarabia și chiar în Insulele Mării Egee și pe coastele Asiei Mici.

Desigur că numai în Bulgaria se va putea recunoaște aceste operațiuni ca drepte, care întrec încă mult acelea exprimate prin faimoasa hartă, autorizată de Marele Stat Major pentru învățământ și teoriile soldaților.

Atașatul Militar la Sofia

Căpitan Țenescu

Aspirațiunile politice ale Grecilor, Sârbilor și Românilor

(Cu ocazia războiului general european)

De Dr. Slivenson

Traducere în rezumat din revista „Voenen Jurnal” No. 1 Ianuarie 1915

I. Aspirațiunile politice ale Românilor¹²

Ar fi poate naiv să se creadă, că un stat ce voește să se mărească, se folosește numai de argumentele unui trecut istoric.

Spolierea Bulgariei în Macedonia i a arătat pentru ultima oară, că dreptul etnic și elementul n-au nici-o importanță în relațiunile internaționale, dacă n-ar fi sprijinite pe dreptatea superioară a unui popor –puterea. Grecia pretinde Macedonia și Tracia, nu pentru că aceste ținuturi sunt locuite de Greci, ci pentru că prin trecerea acestor ținuturi în mâinele Bulgarilor, perspectivele grecești vor fi amenințate dacă nu și zădărnice. Identic este și cu aspirațiunile sârbești în Macedonia și cele românești în Transilvania și Bucovina, Basarabia și Bulgaria nordică.

Dacă România în anul 1878 a fost silită să cedeze Basarabia Rusiei în schimbul Dobrogei vechi, aspirațiunile Românilor de atunci încoace față de Bulgaria nu s-au terminat cu răpirea Dobrogei nouă. România strânsă între două colosuri la Nord, vede că cea mai efină mărire este spre Sud. Dacă ea își va realiza aspirațiile sale în Transilvania, Bucovina și Basarabia, aceasta se datorește faptului că ea se mărește în contul inamicului ei mai slab.

Special în aspirațiunile ei față de Bulgaria, România se orientează dupe două evenimente epocale:

- 1) Chestia macedoneană între 1890-1895, când, în schimbul unei eventuale măriri a Bulgariei în Macedonia, ea a pretins ca echivalare a acestui triumphi Rusciuc-Sumla-Varna; și
- 2) Atât de efină realizare a unei jumătăți din dorința de mai sus prin Tratatul de la București 1913, i-a dat posibilitatea ca la prima ocazie convenabilă să aibă din nou pretenții și perspective sub Dunăre, spre Sud.

Pretențiunile Românilor privitoare la Transilvania se prezintă sub 2 forme:

- 1) Dacianismul, adică România să se unească cu vechia provincie, Dacia, care e coprinsă între Tisa și Nistru (sau eventual Prut). În acest cas, Dacianismul coprinde și Bucovina;
- 2) Mărirea României numai cu Transilvania. Aceasta este ambiția celor mai cumpătați, cari într-un moment dat pot ține pe Unguri în respect printr-o eventuală alianță austro-română contra lor.

Ca curiositate etnică și istorică trebuie să arătăm ca, chiar și azi, trăesc Bulgari în Transilvania și că odată granițele bulgare coprindeau o mare parte din Transilvania. Azi se găsec Bulgari pe la Sibiu și împrejurimi; majoritatea din ei sunt romanizați. Sub regimul Turcilor, mulți Bulgari s-au refugiat pe la 1699 în Transilvania. Renumitul oraș Brașov, a fost de la finele secolului al XVII până la mijlocul secolului XIX, centrul unei bogate colonii comerciale bulgare.

Transilvania și Muntenia (Valachia) erau ținuturi bulgărești în timpul țarului Krum. Dupe Irecek [...Jirecek¹³], Muntenia de azi cu părți din Transilvania și Ungaria aparține statului bul-

¹² Articolul original începe a trata aspirațiunile în ordinea: Greci, Sârbi și Români. Pentru noi însă, așezăm în primul plan pe acelea ale Românilor (n.a.).

¹³ *Constantin Josef Jirecek* (1854-1918) Istoric ceh cu studii aprofundate asupra istoriei slavilor sudici. În 1879 a intrat în serviciul Bulgariei, fiind desemnat, în 1881, ministru al Instrucțiunii Publice, contrivind astfel la organizarea învățământului bulgar.

gar până la năvălirea Ungurilor. De la secolul IX încoace, cea mai mare parte din Transilvania trece în mâna Ungurilor, iar Bulgarii stăpânesc Muntenia până la 1247.

Populația Bucovinei este formată numai 1/3 din Români. Majoritatea sunt Rutenii. Chiar numele Bucovina e Rutean.

Relativ la Basarabia, autorul, după ce face o descripție a regiunilor locuite de diferite naționalități, spunând că sunt puțini Români, arată că pela 1830 autoritățile rusești au liberat 100.000 pașapoarte Bulgarilor cari s-au refugiat în Rusia. De aci deduce că partea Sud-Est a Basarabiei e locuită de Bulgari. Și aceasta s-a întâmplat tocmai cu 3 generații mai înainte.

„Chestia românească” a dispărut odată cu războiul balcanic din 1912. Atunci era chestia așa zișilor Aromâni sau Cuțovalahi din Epir, Tesalia, Macedonia, înființată în mod artificial de cabinetul din București cu scopul de a căpata pentru Români două lucruri:

1) lățirea lor în Dobrogea rămasă în schimbul întinderii Bulgariei în Macedonia;

2) să bage o pană între Bulgari, Greci și Sârbi prin înființarea unui principat albano-român cu centrele Bitolia și Durazzo, ca garanție pentru echilibrul politic în Balcani. Principat românesc nu s-a putut înființa, cu toate că delegații aromâni ocoleau în acest scop Bucureștii și Viena, iar diplomații români n-au putut convinge Marile Puteri, că populația română del a Sudul Dunărei numără mai mult ca 73.000 în Macedonia și tot atât în Epir, Tesalia și Albania. Oricum ar fi din chestia românească în Turcia s-a înființat tratatul de la București, chestia bulgară în Dobrogea.

Astăzi România înțelege, că prin răpirea Dobrogei nu și-a mărit nici populația română, nici nu a garantat echilibrul politic în Balcani, căci alții –nu Bulgaria- îl strică; iar din proiectul pentru principatul albano-român, n-a rămas decât o Albanie slabă, cioplită, neliniștită și în agonie.

II. Aspirațiunile politice ale Grecilor

Aspirațiunile Grecilor se întind asupra tuturilor insulelor din Marea Egee și Mediterană, în plus coasta Adriaticei până la Durazzo; apoi asupra coastelor Asiei Mici și în fine asupra jumătății sudice a Peninsulei Balcanice în frunte cu Epirul, Albania de Sud, Macedonia, întreaga Tracie cu Constantinopol și chiar fosta Rumelie Orientală. Aceste aspirațiuni sunt produsul ideii seculare numită elenism sau panelenism, idee mai mult literaro-filosofică decât bazată pe istorie și etnografie. Începutul acestei idei este patriarhatul din Constantinopol.

Elenismul s-a folosit și de ideea ortodoxismului, câștigând astfel simpatiile Rusiei ortodoxe, care a intervenit pentru liberarea Greciei de sub jugul turcesc. Grecia a reușit ca în jumătate de secol să grecizeze o parte din Albanezi, Cuțovalahi și Bulgari atât din Macedonia, cât și din Tracia. Aspirațiunile Greciei pentru Constantinopol se datoresc și faptului, ca Grecii au stăpânit odată și Constantinopolul în timpul erei bizantine, ceia ce n-are nici-o legătură cu Grecia antică. După năvălirea Bulgarilor și stabilirea lor la sudul Dunărei, temelile restului Împărăției Romane –Bizanțul- s-au zdruncinat și deci urmau ca ele să fie împărțite între moștenitorii noui veniți.

Se știe că granițele Bulgariei în timpul Țarului Krum se întindeau dela șesurile Ungariei și Carpați la Nord până la șesurile Macedoniei și Traciei de Sud. Peninsula Balcanică din acel timp urma să fie împărțită între Bulgari și Bizantini, deoarece România s-au format politicește abia în secolul al XIII lea, adică tocmai după decadența Bulgarilor. Aspirațiunile Bulgarilor de atunci erau numai spre Sud, ceia ce este o greșeală fundamentală oamenilor de stat bulgari de atunci.

Grecii pretind locurile deja amintite pentru că erau grecești, dar nu este adevărat aceasta. Toți știu și cunosc sistemul grecilor –grecizarea prin biserici, școli, intrigi etc. De aci ne pu-

tem explica faptul că Bulgarii cari locuiau chiar în Sparta (Peloponez), au pierdut autoritatea lor politică și au ajuns să se numească Greci. Aceeași soartă au avut și Bulgarii din Etolia, Acarnania, Tesalia, Epir și Albania de Sud. Dupe unii savanți străini s-a constatat că Bulgarii ajunseseră să locuiască și Insulele din Marea Egee, Ionică și Marea Neagră. Pe atunci chiar peninsula dela Balcani spre Sud se numea „Sclavinia”.

Cea mai serioasă revoluție grecească, cea din 1821, nu era a Grecilor, ci a tuturilor ortodoxilor împinși de Patriarhul din Constantinopol. E de observat că revoluția nu s-a început în Grecia ci în România, în frunte cu generalul rus (grec de origină) Alexandru Ipsilanti. Pe urmă s-a început și în Grecia în fruntea căreia erau revoluționarii bulgari și români. Prima școală greacă a fost înființată în Macedonia de către Eugen Bulgaris (de origina bulgar și stabilit în Corfu). În timpurile vechi, când Bulgarii fură supuși de Turci, grupe mari de Bulgari se refugiară în Asia Mică, unde au format colonii.

III. Aspirațiunile politice ale Sârbilor

La început autorul face un istoric asupra stabilirii sârbo-croaților în Serbia de Nord, Bosnia, Herțegovina, Dalmația și Dioclia (Muntelegrul de azi) și asupra luptelor Croaților cu Ungurii, cari în urmă au supus Croația. Bosnia și Herțegovina au fost transformate în guvernamânt și anexate apoi Austro-Ungariei.

Dintre toate voivodatele croate-slave numai Muntelegrul a putut prin diferite și continue războaie să-și păstreze autoritatea sa politică formând un voivodat separat, care în ultimii ani a ajuns și regat. Rusia a încercat în diferite rânduri ca să unească Serbia cu Muntelegru, dar lupta pentru dinastie a zădărnicit tot. Muntelegrul încă dela început a servit ca pion credincios al Rusiei, care l-a subvenționat la început cu 1000 ruble și apoi cu un milion ruble anual.

Aspirațiunile sârbilor spre Austro-Ungaria sunt mai vechi ca cele spre Macedonia. Bosnia și Herțegovina până la anexarea lor la Austro-Ungaria se considerau ca moștenire sârbă. Austro-Ungaria în mod foarte delicat însă a știut să întoarcă privirile sârbilor de la sus amintitele ținuturi. Întra-devăr în congresul dela Berlin, Serbia, susținută de contele Andrassy și cu toate împotrivrile diplomației ruse, a obținut județele Pirot și Urania, și ca unealtă a Austro-Ungariei a început să se lățească spre Răsărit în contul Bulgariei. Însă victoriile bulgare dela 1885 au oprit pe Sârbi de a pune mâna pe ținuturile Vidin, Kula, Iran, Țaribrov și Breznic și de atunci Sârbii și-au îndreptat privirile spre Macedonia nordică. Prin propagandă și împrietinirea cu Grecii și Episcopii greci au început să serbizeze pe Bulgarii din acele ținuturi. E drept că sârbii au stăpânit de două ori Macedonia nordică sub Milutiu și Dușan, dar e vorba că au stat puțin și locuitorii subjugați au fost Bulgari.

În fine prin alianța balcanică, transformată în alianța greco-sârbo-română, Sârbii au reușit să dobândească Macedonia. Tripla Înțelegere, care proteja alianța balcanică din 1912 n-a înțeles și n-a dat atenția cuvenită conflictului sârbo-bulgar și prin spolierea Bulgariei simte mult lipsa acestia în actuala luptă gigantică.

[A.M.R., fond fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.335, 1915, f. 3-8]

9. 26 aprilie/9 mai 1915, București. Telegramă interceptată de Oficiul Telegrafic Central, provenind de la Sofia, potrivit căreia România ar fi dispusă să cedeze Bulgariei o parte din teritoriul său

OFICIUL TELEGRAFIC CENTRAL
BUCUREȘTI

TELEGRAMĂ

Prezentată la Sofia No. 1368 CUV. 34r. data 26 apr. ora 1 a. M.1915

Sosită.....

Ruscoie Slovo

Moscova

În ce privește înțelegerea romano-bulgară în vederea intrării în acțiune laolaltă, România este gata să întoarcă Bulgariei o mare parte din Dobrogea. La Sophia sosește Radeff din București pentru a primi instrucțiuni. Tratatul se duc paralele cu tratativele românești și sub controlul triplei înțelegeri.

Kalina

Traducere din L[imba] Slavă de Siguranța generală.

S.Ș.

[A.M.R. fond 948, Secția a II-a informații, dosar nr.326, 1915, f. 783]

10. 30 aprilie/[13 mai] 1915, București. Preluarea de către ziarul „Universul” a unui interviu al primului ministru bulgar, Vasil Radoslavov, acordat publicației „Journal des Balkans”, privind relațiile cu România

D. Radoslavoff, președintele consiliului bulgar, a acordat d-lui Al. Rubin, directorul ziarului „Journal des Balkans”, următorul interviu:

Bulgaria are mâinile libere. Ultimul împrumut pe care l-a contractat în Germania și care nu a fost decât execuția unui tratat anterior războiului, nu impune Bulgariei nici o obligație politică. De altfel am făcut în acest sens o declarație în Sobranie.

Bulgaria nu are de cât o singură dorință: de a perzista în neutralitatea ei până la sfârșit. Dacă România se angajează într-o acțiune militară, ea poate fi sigură și convinsă că noi nu o vom ataca. Am făcut chiar erii în această privință, o declarațiune categorică reprezentanților Triplei Înțelegeri.

Bulgaria nu a atacat Serbia. Cum ar putea să atace România cu care dorește sincer nu numai să aibă relațiunile cele mai bune, dar să vadă stabilită o înțelegere durabilă? Din contra dacă România mobilizează, voi face o declarațiune publică de neutralitate pentru ea.

Voiu dovedi astfel printr-un act că sentimentele noastre prietenești pentru România nu sunt manifestațiuni vane. O repet, înțelegem să rămânem neutri. Numai în cazul unei noi constelațiuni politice a puterilor, Bulgaria ar putea eși din inacțiune; dar nu va fi pentru a împiedica acțiunea României.

De altfel, până astăzi, noi nu am primit nici o propunere din partea Triplei Înțelegeri. Prin urmare nu ar putea fi vorba de un refuz sau de vreo acceptare din partea noastră.

Dar, independent de acțiunea noastră și de cea a României în raport cu evenimentele actuale, trebuie, în interesul celor două țări, să vedem mijloacele și să depunem silințe în vederea realizării unei înțelegeri politice și economice între ele.

Această politică de înțelegere e o condițiune a desvoltării pe viitor a celor două țări. Ea nu e imposibilă, căci dacă sunt între cele două țări, conflicte politice, nu există ură de la popor la popor, care să facă nerealizabilă o prietenie sinceră.

Trebue să aduc un călduros omagiu ministrului d-v. de aci, d. Derussi, care desfășoară inteligente energii pentru a atinge acest scop. Cu spirit de reciprocă moderațiune s-ar putea ajunge să se stabilească fruntarii cari să fie garantate reciproc printr-un tratat de integritate, și s-ar putea pe deasupra stabili înțelegeri economice, vamale și de căi de comunicație, care ar fi avantajoase pentru amândouă țprile.

În ce mă privește, doresc acest rezultat, și când va veni clipa ca de la vorbe să trecem la acte, sper că vom termina cu bine, prin a găsi formula de înțelegere căci dificultățile nu vor fi greu de evitat.

[„Universul” 30 aprilie 1915]

11. 14/[27] mai 1915, București. Notă informativă parvenită Marelui Stat Major al armatei de la Brigada de siguranță Bazargic potrivit căreia între Bulgaria și Rusia ar fi intervenit o înțelegere

14 Mai 1915

INFORMAȚIUNI

Brigada specială de siguranță Bazargic, raportează că are informațiuni că între Bulgaria și Rusia, ar fi intervenit o înțelegere secretă, în sensul ca Bulgaria să atace pe turci, și să permită în același timp Rusiei, să debarce trupe în Bulgaria, în apropierea frontierei turcești.

Cum însă Bulgaria, are angajamente anterioare luate față de Germania și Austria, va căuta un motiv, care să o determine la nerespectarea angajamentelor. – Motivul va fi următorul: Rusia va debarca trupe în portul bulgar Vasilico, fapt ce va determina pe germani să protesteze. – Atunci Bulgaria va declara că se alătură de Tripla Înțelegere, și va intra chiar în acțiune.

[A.M.R., fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr. 326, 1915, f. 796]

12. 22 mai/[4 iunie] 1915, București. Telegramă interceptată de Oficiul Telegrafic Central referitor la păstrarea neutralității Bulgariei

OFICIUL TELEGRAFIC CENTRAL

BUCUREȘTI

TELEGRAMĂ

Prezentată la București Nr. 280 data 2/6 1s

Exchange Telegraph Company London

Prim Ministru Brătianu a anunțat seara trecută în Consiliul de Miniștri definitiva decizieune a guvernului român de a rămâne neutru. Negocierile cu tripla înțelegere au fost rupte din cauză că garanțiile oferite României nu sunt acceptabile. Rusia a refuzat să sacrifice Basarabia. Azi s-a comunicat din Sofia că guvernul Bulgar a rupt de asemenea negocierile cu tripla înțelegere și s-a declarat definitiv pentru neutralitate.

Crochet

Traducere din L. Engleză

E. Petheu

[A.M.R., fond M.St.M. dosar 329, fond 948, secția II, Informații, f. 46]

13. 22 mai/[4 iunie] 1915, București. Telegramă interceptată de Oficiul Telegrafic Central ce conține un articol din ziarul rus „Moscova Utro” referitor la negocierile Bulgariei cu Tripla Alianță și Tripla Înțelegere

OFICIUL TELEGRAFIC CENTRAL
BUCUREȘTI

TELEGRAMĂ

Prezentată la Sofia Nr. 7898

Moscova Utro

Astăzi pentru Bulgaria este o zi decisivă; întreagă Bulgaria trăește între da sau nu, trebuie să easă din neutralitate; da sau nu, aceste două cuvinte scurte atârnă de la Regele Ferdinand ca să determine întreg viitorul Bulgariei. Și este de mirat această încăpățănare psihologică a diplomației bulgărești. Când Bulgariei i se dau, chiar tot ceea ce a dorit, ea începe să ceară îndoit. Ni se dă ceea ce cerem această însemnează că fără noi nu pot. Acum puterile înțelegerii au propus Bulgariei să-i dea zona necontestată a Macedoniei, Dobrici, Tracia, Midia Enos și ori ce fel de ajutor, deci tot ceea ce opoziția strigă că sunt neapărat necesare pentru a se putea alătura de tripla înțelegere.

Acum opoziția areea că nu strigă după ajutor. Bulgaria însă nu poate să se împace cu ideea că România va căpăta mai mult de cât ea, Serbia de asemenea, chiar și de Anglia care va căpăta încă și mai mult; dar ce-i privește pe bulgari chestiunea aceasta? Chestiunea este nu ca cuceririle Bulgariei să fie mai mari de cât ai celorlalți, ci chestiunea stă astfel după cum dictează interesele Bulgariei cu atât mai mult, cu cât cuceririle României, și a Serbiei nu se vor face pe socoteala bulgarilor. Dar diplomația bulgărească nu s-a învățat întru nimic minte și continuă ca după un băț să nu zărească pădurea.

Zilele acestea din partea Germaniei s-au făcut propuneri având ca țintă să deprecieze propunerile triplei înțelegeri și într-adevăr jocul prinde față de miopia bulgarilor. Germanii propun să oblige Turcia să redea Bulgariei pentru neutralitatea ei Tracia de la Enos Midia și îndeamnă Bulgaria să nu scape acest moment. Mai departe raționează că intrarea în acțiune a României este inevitabilă ceea ce însemnează că Bulgaria împreună cu Turcia va va fi pe jumătate izolată. În asemenea situație Grecii vor căuta să se folosească de întorsătura aceasta și se vor alătura de tripla înțelegere. Dacă Rusia va deveni vecină Bulgariei, Italia stat balcanic, Serbia și România fiind îndoite de puternice ce situație va avea Bulgaria? Adrianopolul pentru Bulgari fără de Macedonia și Dobrovia nu însemnează nimic și arată că Bulgaria e în dezacord cu tripla înțelegere.

Toate acestea poate le doresc rusofobii care sunt la putere, dar le va primi oare poporul bulgar? Iată două căi pe care trebuie să aleagă bulgarii. Măine sau poimăine trebuie să apuce pe una din aceste căi. Ne încredem că ea va merge cu noi, pentru așa îi dictează interesele și așteptăm mereu această alegere da sau nu care atârnă numai de la Palat.

(ss) VERUS

[A.M.R., fond MSt.M., dosar 329, fond 948, secția II, Informații, f. 75-76]

14. 23 mai/[5 iunie] 1915, București. Notă informativă parvenită Marelui Stat Major referitoare la opinia bulgarilor din Cadrilater privind cedarea acestei provincii către Bulgaria

2311

INFORMAȚIUNI

Bulgarii din Cadrilater speră că mai înainte ca România să intre în acțiune între România și Bulgaria se va stabili un accord, care va avea ca bază retrocedarea către Bulgaria, a noilor teritorii, luate de România în 1913.

[A.M.R., fond M.St. M., dosar 329, fond 948, secția II, informații, f. 94]

15. 23 mai/[5 iunie] 1915, București. Notă informativă parvenită Marelui Stat Major referitoare perspectiva încheierii unei alianțe între România și Bulgaria

2314

INFORMAȚIUNI

Din Sofia ni se comunică următoarele:

Relațiunile româno-bulgare par a deveni din ce în ce mai cordiale, mai ales în urma sosirii la Sofia a d-lui Radeff, ministrul bulgar la București. El a fost primit în audiență de Țar, și a avut mai multe întrevederi cu Radoslavoff stăruind a se cimanta relațiunile de prietenie cu România.

Se șoptește în Sofia despre încheerea probabilă a unei alianțe româno-bulgare, care ar avea de scop susținerea revendicărilor legitime a ambelor țări, păstrând neutralitatea și rămânând în pace încă 5 ani.

În caz când austro-germanii ar viola teritoriul român, bulgarii ar fi datori să dea un ajutor militar de 150.000 oameni. România va fi datoare să dea tot concursul diplomatic, pentru ca Bulgaria să obție: Seres, Drama, Cavala și Macedonia. România dacă va putea obție Bucovina, Transilvania și Banatul va înapoia Bulgariei Dobrogea nouă, fără Silistra și Turtucaia.

S-au încunoștiințat în Bulgaria 27 de contingente, prin ordine secrete, pentru a ști unde să se prezinte în caz de mobilizare.

[A.M.R., fond M.St.M., dosar 329, fond 948, secția II, informații, f. 96]

16. 10/[23] iunie 1915, București. Articolul lui G. Costa Foru¹⁴, „România și Bulgaria”, apărut în ziarul Adevărul”

România și Bulgaria dețin azi soarta războiului. Bulgaria poate decide de soarta Constantinopolului, fie în favoarea Quadruplei, fie în favoarea turco-germanilor, după cum s-ar hotărî să pornească armata lor în ajutorul unora, sau altora.

România, așisderea, față de ruși și de austro-germani, ar înclina balanța în favoarea unora sau altora, după cum și-ar hotărî direcția politică.

Această puțință d-a determinat victoria, și de a scurta războiul e de natură strategică și o au aceste două state într-un grad incomparabil mai mare decât o avea Italia. Nici acum că Italia s'a hotărît în favoarea triplei înțelegeri, concursul bulgarilor și al nostru – unit prin forța lucrurilor – nu și-a pierdut nimic din importanța ce avea înainte.

¹⁴ Constantin Gheorghe Costa Foru (1856-1935), jurnalist, avocat și militant pentru drepturile omului. A contribuit la organizarea *Cercetașilor României*, iar în 1929 a fondat *Liga Drepturilor Omului*.

Dacă această situație strategică privilegiată ridică, în acest moment, concursul nostru la maximum de valoare, trebuie să ne gândim că ea ne încarcă totdeodată răspunderea noastră înaintea Omenirii și a Istoriei în gradul superlativ. Cauza Dreptății, a Libertății, a Independenței Popoarelor, stă azi în mîna noastră. O asemenea cauză nu se poate precupeți, nu se poate vinde, oricît ni s-ar plăti de către violatori de tractate și de hotare. O cauză atît de sfîntă mai ales nu se poate trăda.

Germanii, împreună cu amicii lor austro-maghiari, n-au destul aur în țara lor ca să poată cumpăra conștiințele acestor două popoare, mici, dar cinstite, cari rîvnesc să-și vadă neamul adunat, dar nu se vor hotărî, cu nici un preț, să fie lefegii nemților, să ajungă călăii Dreptului, trădătorii Libertății și instrumentul orb al propriei lor apropiate aserviri. Fiu de român nu se va găsi care să-și expuie neamul la blestemul meritat al Omenirii și al posterității.

*

Dacă însă amîndouă aceste popoare au interese identice, întemeiate pe principiul respectului și întregirii naționalităților, stă însă între ele două, o pricină de vrajbă și de depărtate, care, acum și în viitor, ne va învrăjbi și despărți.

Acest motiv trebuie neapărat înlăturat și înlăturat de îndată.

Nu ne trebuie nouă să fim, față de bulgari, ce au fost prusienii față de francezi, cînd le-au răpit Alsacia și Lorena. Nu ne șade nouă bine să fim, către ei, ce-au fost rușii, față de noi, cînd ne-au luat Basarabia. Noi ne putem folosi de experiența trecutului; avem doar înaintea ochilor tristele consecințe cu care sînt pedepsite greșelile celor mai mari și puternice popoare.

Mai curînd, sau mai tîrziu, prin aplicarea principiului naționalităților – pe care noi înșine ne întemeiem aspirațiunile la întregirea neamului – va trebui să restituim bulgarilor Cadrilaterul ce le-am luat. Aceasta e sigur.

Fără a mai adăsta solicitările lor, nici îndemnul altora și, mai puțin încă, împrejurările cele siluitoare, să avem curajul unei generoase și prudente inițiative. Asemenea acte cinstite sunt mult mai dibace de cît cea mai iscusită și subtilă diplomație. Răsunetul lor străbate în inima popoarelor și produce, într-o clipă, minunate reacțiuni.

*

Ce frumos i-ar fi șezut marei și puternicei Rusii și cît de folositor i-ar fi fost ei și aliatelor ei, astăzi dacă ar fi făcut dînsa, acum zece luni, față de noi, cu Basarabia, actul de dreptate ce propovăduesc eu să facă, azi, guvernul nostru, față de bulgari, cu Cadrilaterul! ... Un asemenea act nu ne-ar fi silit oare de îndată, pe noi, să restituim bulgarilor Cadrilaterul și pe sîrbi și greci să facă și ei restituirile de ei, în sfîntă dreptate, datorite?

Nu s-ar fi determinat, de atunci, în folosul cauzei celei drepte, sub auspiciile Rusiei; concursul necondiționat al blocului balcanic, azi, ajuns obiectul unui rușinos mezat?

Chiar azi – mai ști! – un nobil gest din parte-ne poate că ar provoca pe ruși la un act de dreptate și de cavalerism, care în acelaș timp ar fi lovitură măestră dată Germaniei.

Ceea ce nici forța armelor, nici presiunea diplomatică ar fi neputincioase să ne obție, o inspirație de strictă dreptate, un act de curaj politic ni l-ar da.

Trăim clipe cînd neamurile se pot întregi pe neașteptate și d-a întregul, cînd visurile devin realitate, cînd cu o pornire sufletească și o pildă bună, se poate cuceri ... Basarabia.

Și de altfel, ori cum ar fi să facă alții, noi să ne facem datoria: să fim cinstiți cu bulgarii, să facem pentru ei, ceea ce am vrea ca rușii să facă pentru noi: să le restituim Cadrilaterul.

Apoi, mîna în mîna, cu sufletele curate și împăcate, să conlucrăm la nord, ca la sud, *viribus unitis* la isprava cea mare care va grăbi pacea lumii.

C.G. Costa-Foru

17. 15/[28] iulie 1915, București. Știri de presă reproduse de ziarul „Adevărul” privind misiunea prințului Hohenlohe¹⁵ în Bulgaria

Misiunea prințului Hohenlohe

Conduce tratativele turco-bulgare. – Zădărnicește acordul bulgar cu tripla înțelegere. – Insinuează că România va fi silită să fie favorabilă puterilor centrale

Sofia, 14 iulie. – Tratativele între Turcia și Bulgaria, întrerupte în ultimul timp, au fost reluate după sosirea prințului Hohenlohe la Constantinopol. Ambasadorul german în capitala Turciei a fost purtătorul amănuntelor înțelegerii turco-bulgare, care e pe cale să fie fapt îndeplinit în curînd.

Asupra înțelegerii turco-bulgare aflu următoarele: La început, Bulgaria a cerut o fruntarie, care să înceapă dela gura Maritzei, în Marea Egee, să urmeze cursul fluviului care să servească de fruntarie și să ajungă pînă la Adrianopol. De acolo, noua fruntarie să urmeze cursul rîului Tundja, astfel încît cartierul european al Adrianopolului, Karaagaci, împreună cu stațiunea de cale ferată, să rămînă Bulgariei. De la Tundja, fruntaria să se îndrepte spre Marea Neagră, la Midia, astfel ca Luie-Burgas, împreună cu Adrianopolul, să rămînă în Turcia, iar Kirkilisse și Bunar Hisar în Bulgaria. Turcia s-a arătat dispusă să facă aceste ceziuni Bulgariei cu condiția însă ca Bulgaria să mobilizeze și să lupte de partea Turciei.

Guvernul bulgar a refuzat să ia vre-un angajamente, bazîndu-și cererile pe drepturile sale asupra acestor teritorii, încă din războiul balcanic. Tratativele au fost realuate după sosirea prințului Hohenlohe la Constantinopol. S-a ajuns la o înțelegere asupra noiei fruntarii, care să urmeze cursul fluviului Maritza, astfel ca Dimotica și Ortakioi, împreună cu întreaga cale ferată să rămînă în Bulgaria. Cartierul european al Adrianopolului, Karaagaci, unde se află stațiunea administrației, va rămîne turcilor.

Bulgaria nu ia nici un angajament față de Turcia. Aceasta din urmă, are dreptul de a se folosi de calea ferată pe care o cedează Bulgariei, pînă cînd va construi o nouă cale ferată, care să lege Adrianopolul cu Constantinopolul. Acum se fixează amănuntele ocupărei, Bulgaria își păstrează libertatea de a proceda după interesele sale în actualul războiu.

ÎNȚELEGEREA CU TURCIA NU EXCLUDE O ÎNȚELEGERE ÎNTRE BULGARIA ȘI PUTERILE TRIPLEI ÎNȚELEGERI.

*

În aceeași chestiune, ministrul Petcoff a făcut eri următoarele declarații ziariștilor.

„În ultimele zile, schimbări în situație nu sunt, Guvernul menține poziția luată de la început. Faptul principal este că tratativele cu Turcia cari întrerupte, au început din nou și acum merg foarte repede. Sperăm că zilele acestea să fie iscălită și înțelegerea. Turcia a primit cea mai mare parte din cererile noastre. Noi am cerut, bine înțeles, mai mult, dar a trebuit, în folosul păcii și al relațiilor de bună vecinătate, să renunțăm la unele din ele. Amănunte nu se pot da încă. Pot încă să vă declar că ne va fi cedată calea Bulgaria cu Marea Egee, împreună cu teritoriile de lîngă ea. Asupra întînderii acestor teritorii, nu pot să vă spun nimic, de oarece înțelegerea nu este încă fapt îndeplinit, Bulgaria, în fața acestor cesiuni, nu ia

¹⁵ Ernst Wilhelm Friedrich Carl Maximilian, Prinț de Hohenlohe-Langenburg (1863 – 1950). A fost guvernator al Alsaciei și Lorenei (1894 - 1907), vicepreședinte al Reichstag-ului (1909-1911). În timpul Primului Război Mondial a avut o serie de însărcinări speciale, militare și diplomatice: comisar imperial; delegat general pe Frontul de Est; inspector militar; trimis special în Balcani și Istanbul etc. În perioada interbelică a aderat la ideologia nazistă, devenind membru al N.S.D.A.P. A fost nepot al reginei Victoria și cumnat al reginei Maria a României, fiind căsătorit cu sora acesteia – prințesa Alexandru de Saxa-Coburg-Gotha.

nici un angajament. Cesiunile se fac pentru a putea să se mențină buna vecinătate. Din cauza căei ferate aveam zilnic grave neînțelegeri, cari influențau în rău relațiile noastre.

Ministrul a declarat că între România și Bulgaria n-au existat și n-au loc nici acum tratative politice.

Manopere pentru ademenirea Bulgariei. Germania va ataca poate chiar România

Paralel cu sforțările pentru încheierea unui acord turco-bulgar, prințul Hohenlohe pare a fi adus în Bulgaria și asigurarea că România va accepta, sau va fi silită să accepte, dezideratele Germaniei. În această privință, semnez cele ce urmează:

„Preporetz”, organul lui Malinoff scrie: Germania, care la început se arăta mulțumită de neutralitatea României, astăzi e nemulțumită, cerându-i o neutralitate binevoitoare. Diplomația germană acum este satisfăcută de neutralitatea bulgară. Dar în curînd această satisfacție va înceta și ea, ne va cere dovezi de prietenie. Dacă avem în vedere convorbirile pe cari prințul Hohenlohe le-a avut cu oamenii de stat bulgari, putem conchide că au început încercările și cu Bulgaria. Prințul Hohenlohe și-a exprimat dorința ca Bulgaria să-și fixeze atitudinea ca trupele austro-germane să năvălească în Serbia și să ajungă la frontierele bulgare. El a declarat că nu e încă nevoie ca Bulgaria să ocupe Macedonia, însă a cerut Bulgaria să dea a se înțelege că este legată cu Germania.

*

Ca oficios al partidului sambulovist, după hotărîrea înaltului consiliu al partidului, a rămas „Nov Vec”. În ultimul său număr, acest ziar scrie:

„La Berlin și la Viena nu s-a uitat și nu se va uita rolul dubios pe care l- jucat România în momentele cele mai critice pentru monarhiile centrale și se va căuta momentul prielnic pentru a pune capăt jocului României. Un moment mai prielnic decît acela cînd armatele rusești sînt paralizate, nu vor găsi. Se va sconta recolta splendidă a României, și se va căuta a se înlăptui dorința de a-și deschide drum liber către Turcia. Bulgaria nu va fi surprinsă dacă, după terminarea operațiilor în Polonia, ele vor începe în Balcani contra Serbiei și chiar contra României. Dacă nu vrem să fim surprinși de evenimente, să rezolvim încă de pe acum chestiunea dacă vom putea să menținem și atunci neutralitatea și ce este de făcut.

[„Adevărul”, 15 iulie 1915]

18. 17/[30] iulie 1915, București. Articolul lui C.G.Costa-Foru, „Federația balcanică”, publicat în ziarul „Adevărul”

Adevărul de ori unde vine, e bine venit. D-astădată ideea cea bună de la Socialiști ne vine. Păcat numai că dumnealor au amestecat ideea federației balcanice, care e una, cu ideea păcei și a neutralității absolute, care e alta. Această din urmă idee este, azi, de natură a servi mai mult interesele legațiunilor Austro-Germaniei decît acelea ale Federațiunei, de car intempestiv se leagă.

Fără a mai insista în digresiune, trec la chestie. Ceea ce nu fac guvernele, fac popoarele. Dovadă că simțul adevăratelor interese ale națiunei nu totdeauna de la cei de sus, ci uneori și de la cei de jos pornește.

Ideea unei federațiuni balcanice, care nu poate fi decît aprobată de orice om cuminte a fost totdeauna respinsă de cei la putere sub diferite pretexte: ba că ar fi o irealizabilă utopie, ba că ar fi o idee prematură, ba că ar fi rău văzută de vecini, regii și guvernanții acelor țări și mai ales de împărățiile sub a căror influență trăiesc azi statele balcanice.

Utopică nu e ideea aceasta de loc. E, din contră, cea mai sănătoasă și cea mai practică pentru fiecare din statele mici din sudul Europei în parte și pentru toate împreună. Prematură, de ce? Dacă e bună, de ce nu ne-am folosi de îndată de foloasele ei? Că e rău văzută de toți cei interesați la menținerea stărei de azi, asta da: este adevărat.

Dar asta puțin împotărește popoarele, ale căror interese sînt de sigur superioare intereselor personale ale guvernanților lor. Și aceștia d'altfel, rău își cunosc interesele lor; căci vor să stăruiască într-o stare adeseori umiltoare, pe cînd, ca guvernanți ai unei federații, puternice, de cîteva zecimi de milioane, altfel ar vorbi, altfel s-ar produce fiecare din ei.

Importanța dobîndită de represintanții Federațiunii ar fi în raport cu acea a federației ea însăși. Dar, de către cei satisfăcuți de dînșii și de situația lor actuală, asemenea ideii sînt privite ca idei subversive și revoluționale.

*

O nouă dovadă de aceasta, ne-a dat-o guvernul nostru, chiar acum cu ocazia întrunirii delegaților bulgari, sîrbi, greci, din partidele social-democrate ale țărilor balcanice, întruniți la București. Acești domni delegați străini au fost opriți d-a lua cuvîntul.

De ce? Cu ce drept? În zadar mă întreb; nu pot înțelege această măsură absolut ilegală, altfel decît o pornire ostilă, nu contra social-democraților noștri – cari sînt actualmente în cele mai bune grații ale sferelor noastre înalte – dar contra scopului întrunirii: propovăduirea federației balcanice. Probabil, îi sperie pe dumnealor ideea unei republici federative. Dar ideea republicană e una, iar ideea federativei e alta.

S-ar putea tot așa de bine, o federațiune de regate, ca o federațiune de republici, ca o republică federativă. Ideea principală nu e forma de guvernămînt ... ci ideea unire, a federației unei, idee care mi-a fost și îmi este, azi mai mult ca totdeauna, scumpă.

Unirea face puterea și unindu-ne împreună, Romîni, Bulgarii, Sîrbi și Grecii, am forma laolaltă o confederațiune puternică, care ar avea cel mai mare viitor și căreia i-ar reveni, de drept, Constantinopolul ca zestre. Pe lîngă noi s-ar alipi curînd, Turcii și chiar Ungurii.

În confederațiunea aceasta s-ar realiza cu siguranță și fără vărsare de sînge întregirea neamurilor și întocmirea unei munci rodnice, stimulată de o binefăcătoare emulațiune și în veci ferită de mizeriile războaielor.

Trimet felicitările mele susținătorilor acestei idei mărețe, în propovăduirea căreia revenidic o slujbă veche de peste treizeci de ani.

C. G. Costa-Foru

[„Adevărul”, 17 iulie 1915]

19. 17/[30] iulie 1915, București. Interviuul primului ministru bulgar, Vasil Radoslavov, acordat trimisului special al ziarului „Le Temps” și reprodus de ziarul „Adevărul”

**Radoslavoff lămurește atitudinea Bulgariei
Revendicările teritoriale. – Condițiile intrării în acțiune. – Relațiile cu România. – Noua
armată bulgară**

Iată textul declarațiilor făcute de primul ministru bulgar d. Radoslavoff, trimisului special al ziarului „Le Temps”, d. Marcel Dunau:

- Orientarea generală a politicii externe a Bulgariei n-a suferit nici o modificare în ultimele luni.

Guvernul meu era convins că interesul Bulgariei este să mențină neutralitatea pe care o adoptase, în conformitate cu însăși dorințele Triplei Înțelegeri. Poate această situație să dureze astfel la nesfârșit? Nici eu nu cred; dar pentru ca să fim hotărâți să intrăm în acțiune, trebuie să ni se ofere avantajii sigure, cari să compenseze sacrificiile ce va trebui să ne impunem. Vom intra în luptă nu mai avînd siguranța îndeplinirii definitive a aspirațiunilor noastre naționale.

*

La Paris se știe: toate gîndurile Bulgariei sînt îndreptate spre Macedonia și cele dintîi convorbiri ce ați avut trebuie să vă fi convins că poporul bulgar e unanim în a revendica această provincie, care este pentru noi Alsacia și Lorena. Nimeni din noi nu poate să uite că actualul traseu lasă în afară de frontierele noastre un milion și jumătate de bulgari pe cari victoriile noastre asupra turcilor ne îngăduia să-i credem definitiv liberați de un jug străin. Vecinii noștri pretind că au anexat o populație slavă – ațîțată, zic ei, de ani îndelungați de propaganda bulgară, dar care poate să primească naționalitatea sîrbă.

În realitate, Macedonia e așa de profund bulgară, că 600.000 din locuitorii ei ca să nu devină supuși străini, s-au refugiat în regatul nostru. I-am instalat în Noua Bulgaria și mulțumită avansurilor cu cari au putut să-și cumpere unelte și vite, ei formează acum un element aproape propășitor al națiunii noastre. Firește, în afară de Macedonia, mai sînt bulgari cari nu sînt încă cuprinși în unitatea națională. Tracia numără o jumătate milion din care nu ne-am alăturat decît 200.000. Turcii au masacrat sau au gonit un mare număr din ceilalți. De altfel, o comisiune se străduiește să reguleze emigrările, cari sînt urmarea fatală a marilor schimbări teritoriale ce s’au făcut în Balcani, și acordul între guvernele din Sofia și Constantinople este acum complet în această privință.

*

Raporturile noastre cu România sînt de asemenea satisfăcătoare. Știți că 500.000 de bulgari trăesc acum în România și pînă în Basarabia rusească. Independența Romîniei precedînd pe aceea a Bulgariei, s-a întîmplat adesea ca bulgarii să se facă supuși romîni, pentru ca să scape de jugul turcesc. România a dobîndit reparațiuni inevitabile, cari vor cimentă apropierea dintre cele două țări¹⁶.

Cît despre Quadrupla Înțelegere, noi am răspuns declarațiilor ei, cerînd precizări.

Bulgaria, ca să se hotărască la un nou războiu după cele două campanii cari au costat-o așa de grele sacrificii, trebuie să știe exact ce foloase o să-i aducă. Trebuie să fie regulat totul în ziua cînd se va hotărî să meargă. Unii au vrut să vadă în ultimul nostru răspuns, un mijloc de a tărăgăni lucrurile. Pot să vă asigur că acest răspuns e dat în spiritul cel mai sincer.

D. Dunau întrebînd pe președintele consiliului de miniștri bulgar, dacă sînt angajate tratative paralele în vederea reconstituirii alianței balcanice, a primit răspunsul:

- Nu. Acuma, nu sînt în curs decît două tratative oficiale: cele cu Quadrupla Înțelegere și cele pe cari le urmăm cu turcii, în privința căei ferate din Turcia.

Pînă acum, a încheiat d. Radoslavoff, orientarea politicei bulgare, după cum v-am spus, nu s-a schimbat, dar există totuși un element nou. Armata noastră – care era sleită după războaiele din 1912 și 1913 – e acum reconstituită mai tare decît oricînd, cu cadre de ofițeri tineri, activi, plini de credință și avînd experiența războiului. Cu această armată, sîntem gata pentru orice eventualitate.

[„Adevărul”, 17 iulie 1915]

20. 8/[21] august 1915, București. Articolul lui Emil D. Fagure, „Momentul balcanic”, apărut în ziarul „Adevărul”

¹⁶ Sublinierile sapatîn textului original (n.n.).

Europa, care a avut acum doi ani atîta de lucru în Balcani, dă acum, la rîndul ei, de lucru balcanilor. Ori cît ar fi de uriaș războiul de azi, el este urmașul legitim al războiului din 1913 și e multă dreptate în părerea că fără de acela, războiul de azi ar fi fost, dacă nu imposibil, dar de sigur imposibil astăzi.

Oare prințul de Fürstenberg¹⁷, ministrul monarhiei austro-ungare, nu a părăsit Bucureștii spunînd d-lui Take Ionescu acest cuvînt amar la adresa Romîniei, „aliata scumpă” a monarhiei: „sînteți învingători, sîntem învinși? ... Și dacă pe noi ne considera „învingători” față de ea, e lesne de înțeles cum o considera Austro-Ungaria pe Serbia, cu care a și început danțul mortal al actualei conflagrațiuni.

Neutralitatea definitivă a Balcanilor ar fi, din acest punct de vedere, împotriva legilor firei. Ar fi să asistăm la monstruoșitatea ca odrasele să încrucișeze brațele pe piept, privind nepăsătoare la sfișierile între părinți, ca și cum nici sîngele, nici un fel de legături nu i-ar lega de dînșii și ar putea trăi în Europa și europenește fără a se sinchisi de ea. În această privință este legitimă amărăciunea ironică a lui Clémenceau, cînd vorbește de brațele încrucișate ale neutrilor din Balcani ...

*

Ceea ce se petrece în momentul de față la Atena și la Niș arată că situațiunile împotriva firei nu pot dura. Și dacă aceasta s-ar fi înțeles la Atena și la Niș de către toți cu cîteva luni mai curînd, cauza echilibrului, a libertății și a păcei ar fi fost azi mult mai departe.

Este o copilărie sau o intrigă proastă de a se crede, ori a încerca să se facă pe alții a crede că tratatul de București în ce privește Balcanii ar putea ieși intact din războiul european.

Iată de ce s-a părut o ipocrizie și neroadă și inutilă „protestarea” apărută în ideile d-lui Marghiloman privitoare la știrile că și Romînia ar fi dispusă să revie asupra tratatului din 1913, în urma negociațiunilor între Sofia și București.

O asemenea protestare apare în toată strălucirea nesincerității și meșteșugirei sale, în momentul cînd la Atena guvernul Gunaris demisionează și d-nui Venizelos cere timp spre a se încredința, dacă în urma politicii de pînă acum a Greciei, mai poate fi în acest moment util patriei sale. La Niș, de asemenea, astăzi este ziua cea mare. Skupștina va decide asupra cesiunilor și compensațiunilor Serbiei.

Dacă ar fi să asculte pe „neutralii” ei ipocriți – căci sînt neutraliști numai întru cît e vorba de a împiedeca orientarea țarei în direcția destinelor ei – Romînia ar trebui să înceapă acum politica pe care a făcut-o Grecia de la căderea pînă la rechemarea lui Venizelos! Noroc că atît negocierile între Sofia și București, cît și acele între Romînia și puterile Quadruplei Înțelegeri, împreună cu anumite fapte îndeplinite, vor cruța Romîniei situațiunea în care se află actualmente Grecia. Momentul balcanic găsește pe romîni fixați asupra singurei posibilități de a ieși sporiți din conflagrați europeană.

Emil D. Fagure

[„Adevărul”, 8 august 1915]

21. 11/[24] august 1915, București. Articolul lui G. Tașcă „Înțelegerea Balcanică și d-nul Marghiloman”, publicat în ziarul „Adevărul”

Oficiul legațiunei germane din București – ziarul „Ziua”¹⁸, în numărul de Vineri 7 August 1915, arată chipul cum puterile centrale – dacă ar fi victorioase – înțeleg să rezolve chestiunea balcanică.

¹⁷ *Karl Emil zu Fürstenberg*, diplomat austro-ungar, acreditat în România, precedându-l pe Czernin.

¹⁸ Sublinierile din articol sunt în textul inițial (n.n.).

Mai întâi „*va veni cu siguranță absolută și foarte curînd*” ofensiva Germaniei împotriva Serbiei. „Rezistența sîrbilor – cu toată bravura lor – nu poate fi îndelungată, în fața celor 10 corpuri de armată, aduse de pe frontul oriental”. „*Sîrbii fiind înfrînți, cheștiunea balcanică se poate considera ca rezolvată: Bulgaria va ocupa, nemişcînd de nimenea Macedonia pentru a menține ordinea, Turcia îi va ceda teritoriul asupra căruia s-a învoit, Grecia va rămîne în stăpînirea liniștită a teritoriului, pe care pacea dela București i l-a dăruit, iar România va fi mulțumită de a fi rămas neutră și – dacă nu se gîndește la Basarabia – va exporta cel puțin liniștită cerealele sale pe Dunăre și pe uscat. Iată o soluțiune firească, fără intrigi, fără noi zînzăni, fără amenințări*”.

Aci, dar, se oprește tot idealul românesc. La aceasta se reduc toate aspirațiunile neamului nostru: *să-ți exportezi liniștit cerealele pe Dunăre și pe uscat*. Să reduci toate năzuințele unui popor, tot idealul național – la puțința de a-ți „exporta liniștit cerealele pe Dunăre și pe uscat” este cea mai mare injurie, care se poate aduce unui popor.

Carlyle, în faimoasele lui pamflete, definește astfel cea mai înaltă datorie a porcului: „*Misiunea porcării universale, zice el, și datoria tuturor porcilor în toate vremurile, este să micșoreze cantitatea lăturilor, cari nu se pot atinge și să sporească cantitatea acelor cari se pot atinge. Orice cunoștințe, orice industrie, orice sportare trebuie îndreptată către această țintă – și către această țintă numai. Știința porcilor, entuziasmul lor, devotamentul lor, nu au alt scop. Aceasta este datoria completă a porcilor*”.

Cred d-nii dela legațiunea germană – și vînduții lor, că națiunea romînă a ajuns în așa hal? Dacă nu ar fi fost de cît acest articol din ziarul „Ziua”, profund jignitor pentru demnitatea noastră – l-am fi trecut cu vederea.

Insulta venită dela un străin, care capătă ospitalitatea în țara noastră – arată doar nedelicatetea lui, și nu merită să te oprești.

Articolul acesta, însă, este în legătură – ca de obicei – cu un editorial din aceeași zi din ziarul d-lui Marghiloman „*La Politique*”. De altfel, de cîtăva vreme, campaniile ziarului „Ziua”, sînt totdeauna însoțite de acelea duse de ziarele d-lui Marghiloman.

Cînd „Ziua” cerea trecerea munițiilor prin țara noastră, amenințînd cu litere grase că „*fi-e-care zi aduce o nouă dovadă că răbdarea e pe sfîrșite și cu bună dreptate*” – d. Marghiloman agita pe agricultori și ducea acea campanie deșănțată împotriva Ministrului de finanțe.

Acum, cînd „Ziua” anunță apropiata ofensivă germană împotriva Serbiei și partea ce ni se rezervă – „*La Politique*”, vine să ne poleiască hapul, atacînd cu vehemență puterile Quadruplei Întelegeri pentru nota ce au trimis-o Statelor Balcanice. Cum a îndrăznit Quadrupla să vorbească în nota ei, de o înțelegere între România și Bulgaria?

Oricari ar fi condițiunile înțelegerii: oricari ar fi avantajile ei, din momentul în care ea e propusă de puterile Quadruplei, ea este insultătoare, iar indignarea d-lui Marghiloman nu mai cunoaște margini.

Sfărîmarea Serbiei, cucerirea ei de austro-germani, întinderea puterilor centrale pînă la Salonic și Constantinopol, înconjurarea țării noastre de un zid nemțesc, în năuntru cărui să nu mai putem respira, sfărîmarea echilibrului balcanic prin mărirea Bulgariei și dispariția Serbiei – supunerea Romîniei la vasalitatea ungarilor – toate acestea nu-l neliniștesc de loc pe d. Marghiloman. La ideia însă că țara noastră ar putea ceda cîtiva kilometri, în schimbul realizării idealului nostru național – d. Marghiloman sare pînă la ceruri.

Tartufe, va!

G. Tașcă

[„Adevărul”, 11 august 1915]

22. 7/[20 septembrie] 1915, Sofia. Raportul atașatului militar român la Sofia, căpitan Florea Țenescu, referitoare la declanșarea mobilizării în Bulgaria

ROMÂNIA
MARELE STAT MAJOR
Atașatul militar
SOFIA
Confidențial
No. 138 din 7 Sept. 1915
ATAȘATUL MILITAR LA SOFIA
către
Marele Stat Major

Urmare la Rapoartele telegrafice No. 136 și 137 din 6 și 7 Sept. 1915. Am onoare a raporta următoarele cu privire la situațiunea politică-militară a Bulgariei în prezent.

În momentul, când se credea tocmai că situațiunea politică a Bulgariei se liniștise și că acest stat va continua încă pentru cât-va timp politica sa neutralitate, văzut fiind asigurările date de guvern și Rege în acest sens, cum și repercusiunea acestora asupra armatei prin slăbirea efectivelor de pace [concedierea oamenilor din cont. 37(1913) – și trimeterea în concediu a tinerilor cu termen redus din cont. 39(1915)] intervine în seara de 5-6 septembrie în urma audienței la Rege a șefilor opozițiunii, ca un fapt de o gravitate deosebită, ordinul dat Căilor Ferate Bulgare de a suspenda transportul mărfurilor și de a descărca cât mai repede posibil cu începere dela 6 Sept. dimineața, toate vagoanele ce s-ar găsi încărcate, așa că în cel mai scurt timp parcul de vagoane să se găsească la dispozițiunea Ministerului de Răsboiu.

Acest fapt a produs multă surprindere și i s-au dat la început diferite motivări, care desigur nu sunt decât zvonuri lansate de guvern pentru a masca evenimentele ce vor decurge. Între altele se spune că Bulgaria are nevoie de vagoane pentru a transporta munițiunile ce așteaptă din Germania și pe care acum România le va lăsa să treacă. Apoi, că este nevoie de aceste vagoane pentru a transporta în centrele de instrucție (vezi Rap. No. 134/915) milițiienii macedoneni adunați în diferitele orașe ale Bulgariei.

Aceste explicațiuni însă nu-și mai pot avea locul decât pentru necunosători în locurile și necesitățile armatei. Faptul este cert că această măsură de a suspenda traficul de mărfuri, permițându-se numai colete izolate până la 50 km, este pregătirea preliminară a operațiunii mobilizării, care de altfel se întrevede acum și din alte preparative de ordin militar, pe care în parte am avut onoarea a le raporta telegrafic cu No. 137 din 7 Sept. 915.

Dupe cum s-au făcut diferite conjuncturi asupra faptului suspendării transportului de mărfuri, tot astfel se fac diferite ipoteze și asupra mobilizării ce se așteaptă a se decreta mâine 8 Sept., ora 2 pm după cum circulă versiunea în capitala Bulgariei. Astfel se spune, că Regele în urma audienței, ce a acordat șefilor opozițiunii, în care a fost cam amenințat, ar voi – pe lângă apărarea sa personală- să bruscheze evenimentele, mobilizând și atacând Serbia, după un plan și o politică trasată cu mult dinainte și care acum pare realizabilă. De altă parte se spune, că mobilizarea se impune în Bulgaria prin măsuri analoage ce s-au luat în România și Grecia, sau care se vor lua curând, și despre care guvernul bulgar este informat?!

Fapt cert însă este, că ofensiva austro-germană a început în Serbia, căci operațiunile au devenit mai serioase, mai violente și azi se vorbește aci că Sabat ar fi căzut în mâinile austro-germanilor. În asemenea condițiuni se poate explica și motiva eventuala mobilizare bulgară în contra Serbiei.

A 2-a probabilitate este ca măsura să fie ultimul mijloc de presiune, ce voește a întrebuița Bulgaria odată cu răspunsul ce va da Quadruplei-Înțelegeri cu privire la cesiunile Serbiei în Macedonia și poate în acelaș timp ca un motiv – la caz de neprimire din partea Quadruplei a condițiunilor Bulgariei- de a începe cât mai repede războiul.

În orice caz, în faptele ce se execută acum în Bulgaria se vede triumful politicei austro-germane, care a reușit să facă pe Turci să cedeze teritoriile din Tracia, asigurând astfel Bulgariei libera folosire a căii ferate Svilengrad-Adrianopol-Dedeagaci și care voește să împingă acum Bulgaria în contra Serbiei, angajând-o în războiu. De altfel aci se caută a se câștiga simpatiile chiar în corpul ofițeresc, ajutând cu bani germani pe tinerii ofițeri de a se echipa.

Asupra mobilizării se mai zvonește că ea va consta numai din mobilizarea a 3 divizii; lucrul pare puțin probabil. Zilele ce vin ne vor arăta însă cât de departe se va merge. Până în prezent nu s-au luat de cât măsuri preliminare și anume:

- 1) Suspendarea traficului de mărfuri cu începere de azi 6 Sept.
- 2) Descărcarea vagoanelor și pregătirea lor în gări
- 3) Declararea de către comercianți a mărfurilor și aprovizionamentelor ce au;
- 4) Rechiziționarea de saci;
- 5) Chemarea a 3 contingente la cavalerie. Se vorbește că unele regimente de cavalerie au plecat deja la frontieră și chiar 2-3 bat. din Reg. 4 art.(probabil art. Căl.)
- 6) Că în curând vor fi chemate 8 clase la infanterie
- 7) Bucătăriile de campanie au fost transportate spre frontiera sârbă
- 8) Pregătire de cantonamente în Kuistendie-Dupnița
- 9) Trimitere de munițiuni spre Belogravic-Vidin
- 10) Transportare de artilerie de mare calibru la Varna și Burgas (și poate și la frontiera noastră)

De altă parte se aude că poporul nu ar dori mobilizarea și că ar putea izbucni revolte chiar printre soldați.

În fine că pe teatrul de războiu din Dardanele ar fi căzut fortul Cianar-Kale.

Se pare că aceste 2 versiuni sunt în legătură cu faptul mobilizării și răspândite de cei ce nu doresc a vedea înfăptuirea ei în Bulgaria.

Până în prezent sunt însă indicii de o mobilizare apropiată.

Atașatul Militar la Sofia

Căpitan Țenescu

[A.M.R., fond fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.335, 1915, f. 21-22]

23. 14/[27] septembrie 1915, București. Articolul lui Gh. Tașcă, „Mobilizarea Bulgariei și atitudinea României”, publicat în ziarul „Adevărul”

Bulgaria a ordonat mobilizarea generală a armatei. Știrea a fost confirmată. Nu știm care va fi drumul ce-l va lua guvernul față cu acest grav eveniment. Se zice însă că guvernul ar fi declarat că el va păstra neutralitatea: și în cazul unui atac austro-german împotriva Serbiei și chiar în cazul unui atac al Bulgariei împotriva ei – singura grijă a guvernului român fiind de a apăra granițele românești.

Nu știm întru cât este adevărată această versiune; faptul însă că la mobilizarea armatei bulgare nu s-a răspuns cu mobilizarea armatei noastre, ne face să bănuim că știrea e întemeiată.

Fără îndoială că nu avem noi căderea să dăm sfaturi guvernului de ceea ce trebuie să facă; nu este mai puțin adevărat, însă, că avem dreptul și datoria să examinăm situația și să vedem dacă bine facem când ne lăsăm la voea întâmplărei.

Țara noastră a gravitat mai multe decenii împrejurul austro-germanilor, cu toate că mai bine de 3 milioane de români erau subjugăți unuia dintre aliații noștri și cu toate că firea și aspirațiunile noastre erau împotriva acestui aliat. Eram, însă, puterea cea mai importantă din Balcani și interesul Austro-Ungriei era să ne aibă alături de ea.

Cînd politica și prevederile austro-ungare – în primul războiu balcanic – au dat greș, monarhia și-a îndreptat privirile spre un alt stat balcanic – Bulgaria – care nu avea nici o revendicare de făcut a Imperiului Habsburgic, care nu stătea în drumul năzuințelor Austriei și care rîvnea să devie un stat mai puternic decît România prin alipirea Macedoniei întregi; – de aci, intriga Austriei care deslănțue cel de al doilea războiu balcanic. De fapt; tratatul de alianță dintre noi și Austro-Ungaria a fost rupt, și, alianța – dacă nu reală dar cel puțin virtuală – dintre Bulgaria și Austro-Ungaria s-a stabilit, – din ziua în care aceasta din urmă a pus la cale cel de al doilea războiu balcanic. Din acel moment chiar, politica noastră externă ar fi trebuit să evolueze în altă direcție.

La izbucnirea războiului actual nici o alianță nu ne mai lega de imperiile centrale, căci legătura ce existase fusese ruptă de Austro-Ungaria. Din contra, legătura cu Bulgaria se strîngea tot mai mult și mobilizarea de azi îi este consecința.

„Colaborarea germano-austro-ungaro-romînă S-A LICHIDAT [subliniere în textul inițial-n.n.]; colaborarea austro-ungaro-bulgară a început să opereze, și aceasta înseamnă începutul unei noi ere în istoria romînă”, zice ziarul legațiunei austro-germane – „Ziua” – în numărul său de Luni, 7 Septembrie 1915.

Așa dar, orice fel de legătură între noi și dubla alianță, s-a lichidat, și prin consecință, România nu poate rămîne cu mîinele încrucișate; guvernul țarei nu poate lăsa pe austro-ungaro-bulgari să ne încercuiască.

Să nu se uite un lucru, că România, chiar dacă – prin imposibil – ar merge alături de austro-germani, în actualul războiu, ea va fi privită neconținut cu dușmănie de către ungaro-bulgari; prietenie între noi și aceștia nu poate să mai existe.

„Să se noteze – zice aceeași gazetă, în articolul mai sus citat – că legătura (dintre Bulgaria și Ungaria) se prezintă sub auspiciile cele mai favorabile, fiindcă pe cînd între Italia și Austro-Ungaria ardea vecinic chestiunea iredentei, și între România și monarhie, chestiunea ardeleană – între Bulgaria și puterile centrale nu mai stă nimic, după ce Bulgaria s-a înțeles definitiv cu Turcia”.

Alianța ungaro-bulgară este, fără nici o îndoială făcută, mai ales, împotriva Romîniei. Și atunci situația noastră răsare foarte limpede. Stăm pe loc, lăsăm pe Serbia să fie sfărîmată și Ungaria să dea mîna cu Bulgaria și Turcia – noi vom fi striviți, fără putință de scăpare, între unguri la nord și bulgari la sud.

Dacă, din contra, ne vom apăra neatîrnarea cu arma în mînă – cu toate greutatețile unei atari apărări, cu toate primejdiile ce, de sigur, vom avea de înfruntat – în acest caz vom avea o putință de scăpare.

Gh. Tașcă

[„Adevărul”, 14 septembrie 1915]

24. 17/[30 septembrie] 1915, Sofia. Raportul atașatului militar român la Sofia, căpitan Florea Țenescu referitor la măsurile militare întreprinse de Bulgaria

ROMÂNIA

MARELE STAT MAJOR

Atașatul militar

SOFIA

Intrare

No 1944No. 160 din 17 Sept. 1915

An 1915, luna Sept., ziua 25ATAȘATUL MILITAR LA SOFIA

Confidențialcătre

Marele Stat Major

Am onoare a raporta următoarele informațiuni cu privire la concentrarea armatei bulgare în vederea unor operațiuni eventuale în Balcani.

A. Spre Serbia

Având în vedere trupele trimise până în prezent la frontieră se poate deduce următoarele:

1) Divizia 6- a se va concentra de-a unghiul șoselei Vidin-Kula. Acoperirea este făcută de R.3.I la Kula; și de R.36.I la Ciuprene (la S. de Belogratic) A se vedea Rap. Telegr. Cifr. No. 156 din 13 Sept. 1915)

2) Divizia 9- a. Se va concentra în jur de Belogratic. Cuptoarele sale de campanie au fost văzute debarcând în gara Brusani (30. Km. S. Lom. Palanca)

Există de asemenea informațiuni, că Batalionul de Pontonieri din Rusciuc a plecat spre Vidin, probabil pentru operațiuni eventuale peste Dunăre spre teritoriul nostru sau pe cel sârb. O altă informațiune arată că există concentrări de trupe spre Lom. Palanca (nu s-a putut însă verifica).

3) Divizia 9 a se va concentra probabil pe frontul Stasevo-Selo și debarcarea trupelor se respinse(vezi Rap. Telegr. No. 156/1915) precum și că R.1 și b.I. ce au plecat azi și luând direcțiunea spre Tran. Probabil Bg. 1.I. va fi la Tran; a 2-a la Taribrov.

4) Divizia 7-a se va concentra probabil pe frontul Kuistendie-g.Djumaia, ceia ce se poate deduce din dislocarea trupelor de acoperire. (vezi Rap. Telegr. No. 156/1915) Reg. 141 se găsește la Vest de g. Djumaia spre frontieră în față de Stasevo-Selo.

5) Divizia 11-a Macedoneană se va concentra probabil pe frontul Kuistendie-Dupnița, în linia 2a. Reg. 1 macedonean a plecat azi pentru Kuistendie; Reg. 5. macedonean pentru Dupnița.

6) Divizia de Cavalerie independentă se va concentra probabil pe direcțiunea principală de apărare și invazie spre Niș în jur de Taribrov. Reg.1 Cav și Reg. Cav. Gardă precum și bateriile călărețe, ce au plecat azi, sunt îndreptate spre Taribrov. În definitiv se pare forțele ce vor opera contra Serbiei, vor fi de cinci divizii cu o divizie de cavalerie în total 175.000 oameni, la care se vor mai adăuga serviciile de armată și trupele de etape necesare.

B. Spre Grecia

Informațiunile pentru această parte sunt mai puțin clare. Se pare însă că într-un caz eventual vor opera în această parte, inclusiv apărarea coastei M. Egee, diviziile 2, 8-a și 10-a, adică cam 120.000 oameni. Până în prezent se vorbește că numai Reg. de cavalerie (4 și 7) au plecat spre Nevrocop.

C. Spre România

Se pare că și spre frontiera noastră au fost luate oarecare măsuri. Reg. 2 și 5 infanterie precum și 9 cavalerie au plecat din Rusciuc spre frontiera Dobrogei. De asemenea se zice, că

generalul Toșef, comandantul Armatei III, a fost însărcinat cu punerea în stare de apărare a cetății Șumla și că în caz de complicațiuni este destinat pentru a lua comandamentul forțelor ce operează pe această cetate. Se pare dar, că Div. 4 și 5, se poate și 3-a vor lua parte la operațiunile spre Dobrogea și M. Neagră. (120.000 oameni)

Pentru ghidare, am onoare a ruga să se aibă în vedere rapoartele No. 95 din 11 iulie și 125 din 20 August 1915, asupra zonelor de concentrare ale armatei bulgare în diferite ipoteze de războiu.

Atașatul Militar la Sofia,
Căpitan Țenescu

[A.M.R., fond fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.335, 1915, f. 17-18]

25. 20 septembrie/[3 octombrie], București. Articolul lui N. Iorga „Mobilizarea Bulgariei și atitudinea României”

Bulgaria a mobilizat toate contingentele ei. D. Radoslavov a celebrat ceasul revanșei și oameni interesați au amestecat amenințări pentru noi în cuvintele sale de îndemn. S-a anunțat lumii că o jumătate de milion de soldați sînt gata. S-a prezis căderea Serbiei înaintea armatelor austro-bulgare înfrățite. „Țara”, competentă, ni-a spus că sînt în depozitele de peste Dunăre 400 000 de cartușe, pentru oricine. Iar la Rusciuc s-a strigat: „moarte României”, „doliu României”!

S-ar fi crezut că și la noi presa va lua foc, că se vor porni pe străzi alaiuri furioase, că se va striga pe Calea Victoriei răspunsul la provocările de peste Dunăre ori că trupul nostru va fi străbătut de cine știe ce fior al aprehensiunilor pentru viitor.

Și nimic din acestea nu s-a produs. Cum nu s-a produs nimic din ce se aștepta la vestea înfățișării Ungurilor în Carpați. Nimic decît agitații interesate de profesioniști sau cîteva frase de impresionabili. Un popor de opt milioane a primit această veste cu o liniște perfectă.

Nu păstrăm niciun năcaz Bulgariei. Fiecare popor e liber să meargă după ursa lui. Doriam ca vecinii noștri să o găsească pe o cale care să fie și a noastră. Presupuneam că dorințele de revanșă ale unor oameni vor fi biruite de sentimentul că orice exagerare de avînt azi aduce ne-greșit o retragere exagerată, în urma dreptului național, mîne. Nu s-a îndeplinit presupunerea noastră. Vom introduce în chibzuință și pregătirea României un element mai mult.

Și atît.

Încolo, fataliști și noi ca și dinșii—căci doar trăim supt același cer de Răsărit, — vom urmări și noi ursa noastră, poate cu mai multă judecată, dar, asigurăm pe oricine, cu aceeași hotărîre.

20 Septembrie, 1915.

[N. Iorga, *op. cit.*, p. 244-245]

26. 1/[14] octombrie 1915, București. Informații de ordin militar din rapoartele consulului general român din Rusciuk

I.X.915

Date relative la activitatea militară din Bulgaria după rapoartele Consulatului General Român din Rusciuk.

În ziua de 5 septembrie au fost chemați pentru o concentrare de 21 de zile rezerviștii ca- valeriei, clasa 1910.

Pe ziua de 4 septembrie au fost chemați pentru instrucție timp de 45 de zile; toți macedo- nenii , atât de origine bulgară cât și armeană și israelită, de la 20 la 48 de ani; sunt concentrați la Regimentul 35 din Vrața. Până la 3 septembrie au plecat 1000 de macedoneni din 3000 câți s-ar afla în districtul Rusciukului. Pe ziua de 6 septembrie au fost mobilizați chiar macedoneni cu pașapoarte grecești și sârbești.

Gara din Rusciuk a primit ordinul de a suspenda ori ce trafic și a descărca mărfurile din vagoane. Pe ziua de 11 septembrie se semnalează că mobilizarea continuă fără entuziasm. În Rusciuk se lucrează pentru încartiruirea a 3 divizii. Nici o mișcare de trupe nu e semnalată încă.

Toți scutiții și dispensații mobilizați pentru lucrările de Întărire din prejurul Rusciukului, lucrări care încep de la Kilometrul 7 la Est de oraș.

Cartierul General pentru operațiunile din Nordul Bulgariei va avea reședința la Dve- Maghili, pe linia Rusciuk-Gera-Orheavitză.

Regimentele de infanterie 48 și 2 au plecat spre satul Rahova.

Pe ziua de 20 septembrie trenul spre Sofia a fost suspendat.

De la 20 septembrie la 20 octombrie va funcționa la Rusciuk o comisiune de recrutare pentru tinerii din clasa 1918.

Regimentul 5 de infanterie a părăsit Rusciukul la 21 septembrie, spre frontaria română. În Rusciuk au rămas ca trupe numai milițienii. Regimentele 1 de artilerie, 9 de cavalerie, 2 și 49 de infanterie sunt la 10-15 kilometri de oraș, de unde se aprovizionează. Toți oamenii de la 17 la 50 de ani, îmbrăcați în haine groase au fost trimeși la lucrările de întărire. Se mai fac lucrări și la vestul orașului, dincolo de fabrica de bere, în fața satului român Slobozia.

S-au luat măsuri pentru menținerea ordinei. Pentru a călători în interiorul țări trebuie o autorizare specială.

Aparatele telefonice au fost luate de la particulari spre a fi utilizate de armată.

Lucrările la frontaria dobrogeană continuă.

Rezoluție: Căpitan G. Păunescu

[A.M.R., fond fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.335, 1915, f. 34]

27. 6/[19] octombrie 1915, București. Articolul generalului Grigore Crăiniceanu „Războiul se apropie”, publicat în ziarul „Universul”, în care propune un război preventiv împotriva Bulgariei

Macedonia, Albania și Dobrogea. Împiedicarea măririi României și micșorarea ei

Acesta este idealul politic al Bulgariei. Se adaogă încă mărirea Bulgariei cu teritoriul sâr- besc de la Morava pînă la Timoc, cuprinzând Dunărea de la Belgrad pînă la gurile Timocului, pentru ca Austro-Ungaria și Germania să aibe drum liber pînă la Salonic, Constantinopol și Orientul întreg.

Soarele va resări la sfîrșitul drumului și va apune la capătul lui. La mijloc vor stăpîni fra- ții de sînge, Ungurii și Bulgarii, avînd ca servitori de același neam pe Turci, iar peste toți vor domni Austro-Germanii.

La Niș și la Atena, la Constantinopol și la București vor cînta cucuvelele! Budapesta și Sofia vor străluci, iar Helada și Dacia romană s vor boci. Serbia și Muntenegru vor dormi

somnul de veci. Grecii și Românii vor privi din întuneric splendoarea cinematografului unguresc și bulgăresc, luminat de electrica bateriilor nemțești. Iată dansul. macabru al lui Tisza și Ferdinand.

Bulgarii se folosesc pentru îndeplinirea idealului lor politic – în afară de ajutorul aliaților – de o situațiune militară centrală, care înlesnește a bate pe rînd pe Sîrbi, pe Greci și pe Romîni. Am avut și am credința, că după ce ar bate pe Sîrbi și pe Greci, Bulgarii se vor întoarce în contra noastră, spre a cuceri Dobrogea și a ne împiedica mărirea României.

Dar, înainte de aceasta, de îndată ce Austro-Germanii vor împinge pe Sîrbi spre Sud și vor cuceri Dunărea pînă la Timoc, Bulgarii vor primi tunuri și munițiuni și vor pune toată Dunărea noastră sub focul lor. Închiderea va fi completă, de la Verciorova pînă la Turtucaia, și aceasta va asigura toate manevrele interioare ale inamicilor lor contra noastră și a celorlalți.

*

În fața acestor grave perspective, eu mi-am pus întrebarea:

- ESTE SAU NU CAZUL PENTRU ROMÂNIA DE A FACE RĂZBOIU? ȘI CÂND?

Răspund: DA. Și cine poate răspunde: NU?

În adevăr, de la începutul războiului și de la eșirea Bulgarilor din subordineră turcilor s-a pus chestiunea întregirii neamului, pe baza principiului naționalităților, și imensa majoritate a țarei a admis și a cerut războiul, pe care însă nu l-am făcut.

Acest războiu era un războiu *ofensiv* contra Austro-Ungariei pe un front sau altul. Aveam, prin urmare, inițiativa și facultatea de a-l face sau de a nu-l face, de a grăbi sau de a aștepta momentul cel mai priincios.

Astăzi, față de primejdiile de mai sus, nu mai e vorba în primul rînd de mărirea României, ci de apărarea și păstrarea teritoriului ei actual, în deplină independență și suveranitate.

PRIN URMARE, ÎN MOD FORȚAT, FATAL, INEXORABIL, NI SE IMPUNE UN RĂZBOIU PREVENTIV ȘI DEFENSIV-OFENSIV CONTRA BULGARILOR ȘI ALIAȚILOR LOR.

*

Acum nu mai e vorba: încotro sau contra cui să mergem? spre Transilvania ori spre Basarabia? Contra Austro-Ungurilor ori contra Rușilor?

Ungrofilii trebuie să fie disperați, iar cei vînduți, înghețați. Nu le mai rămîne de cît să se transforme în Bulgarofili și Românofobi!

Acum e vorba să ne apărăm țara, și, pentru aceasta, trebuie să punem noi Dunărea sub tunurile noastre și să împiedicăm legătura și comunicația între Austro-Germani și Bulgari.

Acum e vorba de onoarea și existența țarei și, deci, nu mai poate fi nici un motiv de desu-nire între Romîni.

Unirea celor două partide politice din opoziție într-unul singur, sub doi frunțași, este un fapt patriotic de mare preț. Mai mult, declarațiunea lui către guvern – la care am contribuit și eu – că îi va da tot sprijinul cu deplin devotament, dacă va intra în războiu, este o pildă de solidaritate națională, care îi face onoare și care merită a fi urmată de toți adevărații Romîni.

Cum de altă parte, guvernul a declarat formal, de rîndul trecut, că el își iea toată răspunderea drumului de urmat și că, prin urmare, Regele nostru va merge acolo, unde va merge țara, rezultă, că dacă guvernul va hotărî războiul preventiv și asigurător, atunci țara întregă cu Regele ei va merge cu guvernul.

Suntem dar pe cale bună. Luptele la domnie au încetat grație răbdării și jertfei Regelui Carol I. Luptele pentru căpetenia unică și cezariană în fruntea unui partid politic au primit o lovitură bună în pilda de azi. Partidele din opozițiune s-au unit și sprijinesc partidul de la guvern, pentru apărarea țarei.

Se va adeveri astfel faptul, că în fața străinilor toți Români sunt uniți. Desigur, guvernul va profita și va hotărî războiul contra Bulgarilor și Ungurilor, cari deja încunjură hotarele noastre.

Ridicarea armelor de către perfida și monstruoasa paricidă Bulgarie contra Rusiei, a aruncat-o pentru vecie în gura Ursului de la Nord și a Puterilor mari, în mânia slavismului și a latinismului. Pentru noi, azi și în viitor, aceasta este un bine nemăsurat.

Bulgarii, pentru a căroră desrobire de sub Turci, noi am vărsat sîngele nostru, ne-au înșelat, ne-au mințit și ne-au umilit, iar acum s-au unit cu Turcii și cu Ungurii și ne amenință cu luarea Dobrogei și cu dominațiunea la Dunăre.

Războiul se apropie.

În cît privește a doua parte a întrebării mele: *Cînd?* Răspund: *atunci cînd situațiunea militară strategică pe teatrul de război de la Apus-Miazăzi va fi cea mai prielnică pentru noi.* Aceasta este treaba capului de Stat-major al armatei și a guvernului, cari hotărăsc. Cu priveghere neadormită și cu înalta capacitate și caracter vor găsi momentul priincios. După părerea mea situațiunea militară va fi admirabilă, ideală.

Acum, Români, uniți-și vă și pregătiți-vă. Ridicați-vă inimile, încrețiți-ve frunțile și înghețați-vă surînsul pe buze.

Războiul se apropie

[„Universul”, 9 octombrie 1915]

28. 9/[22 octombrie] 1915, Sofia. Raportul atașatului militar român la Sofia, căpitan Florea Țenescu, privind situația politică și militară a Bulgariei

ROMÂNIA

MARELE STAT MAJOR

Atașatul militar

SOFIA

Intrare

No 2209No. 186 din 9 Oct. 1915

An 1915, luna Oct., ziua 19ATAȘATUL MILITAR LA SOFIA

Confidențial către

Marele Stat Major

Am onoare a raporta cu privire la situația politică și militară a Bulgariei în prezent următoarele:

1) De la declanșarea de război a Bulgariei la 1 Oct. 1915; aceasta a primit notificarea prin Însărcinatul de Afaceri al Holandei, că Franța și Anglia au declarat războiul Bulgariei de la 3 Oct. Primul efect al acestei declarații a fost bombardarea coastei bulgare de la M. Egee.

2) Se așteaptă declararea de război a Rusiei. În acest scop Bulgarii fortifică Balcanii Orientali.

3) Operațiuni militare și angajamente sunt numai pe frontul sârb (a se vedea situația exactă în rap. 182/915)

4) Se vorbește de insistența că un acord greco-bulgar a fost încheiat.

5) Bulgarii sunt siguri de conduita favorabilă a României.

6) Atașatul militar german a vorbit că vor fi întrebuițate și submarine sub Dunăre(?!)

7) Se vede aci o mențiune de ofițeri germani: mai ales aviatori. Doi dintre ei au murit (Cap. Muller și Rittmeister Hohlik, pe când zburau cu ordine la cart. gr. German de la Timișoara.)

8) Presa rusofilă a devenit acum foarte semnificativ austro-germanofilă, criticând acțiunea Quadruplei în Balcani și aprobând actualele evenimente.

Atașatul Militar la Sofia
Căpitan Țenescu

[A.M.R., fond fond 948, Secția a III-a informații, dosar nr.335, 1915, f. 40]

29. [25 octombrie]/ 7 noiembrie 1915, București. Telegrama lui Camille Blondel, ministrul Franței în România, adresată Ministerului de Externe, referitoare la transportul armamentului Puterilor Centrale pe Dunăre către Bulgaria

Bucarest, 7 novembre 1915

La navigation du Danube est ouverte aux allemands depuis le 2. Les chalands escortés de monitors autrichiens sont descendus jusqu'à Routschouk. Selon nos agents ils transportent d'abord 270.000 fusils qui permettront aux Bulgares d'armer leurs réserves. 8000 hommes ainsi armés seraient déjà partis de Vidin et de Lom-Palanka pour le front de Stroumitza.

Nous devons nous attendre à un trafic intense sur le Danube et à l'enlèvement des stocks de cuivre et de graine accumulés dans tous les ports. Les bâtiments russes de Turno Severin ont été désarmés et mis sous pavillon roumain pour se replier sous escorte sur Galatz ; il faut les considérer comme immobilisés définitivement.

Je ne suppose pas que les monitors autrichiens osent violer le Danube dans sa partie purement roumaine en aval de Roustchouk. Les Russes ont toutefois pris à Reni des dispositions de défense que j'ai personnellement visitées.

Blondel

[S.A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inv. 2040, rola 316, cadru 651]

30. [11]/24 decembrie 1915, București. Telegrama lui Camille Blondel, ministrul Franței în România, adresată Ministerul de Externe referitoare la conversația cu Toma Stelian prin care acesta explică neintervenția României împotriva Bulgariei, întrucât primul ministru român Ion I.C. Brătianu ar fi luat un angajament de onoare să nu atace vecinul de la sud

Bucarest, 24 décembre 1915

Dans une des conversations que l'ai eues ces derniers jours avec M. Stelian, celui-ci m'a révélé un fait dont il croit pouvoir me certifier l'exactitude. Il expliquerait le refus que M. Brătianu a sans cesse opposé à nos instances lorsque nous lui conseillons d'intervenir en Bulgarie : au début de la guerre alors que l'Allemagne reprochait vivement à la Roumanie de ne pas être fidele à son traité d'alliance, le Président du Conseil aurait, afin de calmer l'irritation de Berlin, consenti à prendre l'engagement d'honneur de ne pas attaquer la Bulgarie. Ce serait le motif pour lequel le premier ministre nous aurait si souvent déclaré : „Chargez-vous de la Bulgarie, garantissez-moi contre toute attaque de sa part. Je ne veux opérer qu'en Hongrie,..”

D'autre part, Monsieur Stelian m'a confirmé les informations que j'ai donnée à V. E. par mes télégrammes 541 et 51 des 28 octobre et 2 novembre dernier relatifs à un accord entre les rois de Grèce et de Bulgarie avec les puissances centrales auxquelles le roi de la Roumanie avait refusé de s'associer.

Blondel

[S.A.N.I.C., Microfilme Franța, inv. 2040, rola 316, cadru 715]

31. 1915. Extrase din lucrarea „Le Commendement Sûprême de l’armée allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles” a lui Erich von Falkenhayn, referitoare la preliminariile intrării Bulgariei în război alături de Puterile Centrale

La insistențele Comandamentului Suprem, negocierile erau reluate la Sofia, începând din iulie, în vederea [încheierii] alianței Bulgariei cu Puterile Centrale. Conduse cu foarte multă abilitate de prințul von Hohenlohe-Langenburg, ca și de noul atașat militar german, maiorul von Massow, ele au avut drept consecință sosirea, la sfârșitul lunii august, a unui reprezentant bulgar, locotenent-colonelul [Petăr] Gancev, la Marele Cartier General german pentru a negocia o convenție militară. Motivul intim al acestui demers era, după toate aparențele, convingerea Bulgariei că ea nu ar găsi nici un sprijin din partea Antantei pentru pretențiile sale naționale de a dobândi teritoriile locuite de bulgari în Serbia și în România. Chiar și în problema unei extinderi teritoriale pe seama Turciei, Bulgaria nu putea spera prea mult din partea taberei în care se afla Rusia. Din contră, asocierea cu Puterile Centrale, datorită concepției largi a oamenilor de stat turci, aducea imediat Bulgariei procurarea teritoriului turcesc de la Vest de Marița, dorit cu ardoare. Nu mai e nevoie să spunem că, în plus, încrederea în forțele Puterilor Centrale și în victoria lor finală jucase un rol important.

Convenția a fost semnată la 6 septembrie, la Pless, între generalii Conrad von Hotzendorf și von Falkenhayn, și [respectiv] locotenent-colonelul Gancev; Turcia păstra libertatea de a adera la ea. Potrivit convenției, la frontierele cu Serbia, Germania și Austro-Ungaria trebuiau să aibă pregătite fiecare, într-un interval de 30 de zile, câte șase divizii, iar Bulgaria, cel puțin patru divizii, în 35 de zile. Feldmaresalul von Mackensen urma să preia comanda acestor trupe. [...]

În plus, Bulgaria se angaja să mobilizeze cel mai târziu la 21 septembrie [1915] cele patru divizii menționate [în Convenție – *n.n.*] și să pătrundă cu cel puțin o altă divizie, la 11 octombrie, în Macedonia sârbească. În schimb, Germania se declara gata să livreze Bulgariei material de război, fără a mai vorbi de subsidii considerabile, atât cât propriile mijloace îi permiteau. Ea se obliga, de asemenea, să determine Turcia, în cazul unei cereri a Bulgariei, să protejeze portul Dedeagaci împotriva unor debarcări ale inamicului și să subordoneze Comandamentului bulgar trupele care ar fi trimise aici. Pentru a evita incidente întâmplătoare, s-a convenit ca până la sfârșitul operațiilor împotriva Serbiei, Bulgaria să păstreze față de Grecia și România o neutralitate absolută, în cazul în care aceste state ar da asigurări că rămân neutre și nu vor ocupa teritoriul sârb. Un articol prin care Bulgaria era obligată să autorizeze un tranzit complet liber pentru trupele și materialul având ca destinație sau provenind din Turcia, îndată ce drumurile prin Serbia și pe Dunăre sau traficul prin România ar fi deschise, părea de prisos: el era totuși util, având în vedere circumstanțele din Balcani [...]. Intrarea Bulgariei în alianța Puterilor Centrale, succesele rapide pe care aceasta le promitea în Serbia nu puteau să nu exercite vreo influență asupra atitudinii României [...].

[Apud *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*]

Capitolul V

EFORTURI PENTRU PREGĂTIREA ARMATEI

Introducere

Declanșarea războiului mondial și evoluția operațiilor pe diverse teatre de acțiuni militare au proiectat problematica armatei române în centrul atenției opiniei publice și clasei politice. Starea de pregătire a forței militare a țării și necesitatea sporirii capacității combative în perspectiva unei intrări în acțiune au reprezentat și în cursul anului 1915, subiect de intense preocupări și dezbateri în societatea românească.

La declanșarea războiului mondial, armata română era în plin proces de reorganizare și modernizare, de lichidare a neajunsurilor constatate în războiul româno-bulgar din anul 1913. Guvernul conservator și mai apoi cel liberal, venit la putere în ianuarie 1914, au elaborat planuri de dezvoltare a armatei, de eliminare a disfuncționalităților constatate, de îmbunătățire a dotării armatei, de sporire a cadrelor permanente, de perfecționare a pregătirii lor, de instruire a trupei etc¹.

În acest timp s-a structurat conducerea superioară a armatei. Funcția de ministru de război a fost asumată de prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, o decizie ce rămâne controversată. Administrarea curentă a afacerilor departamentului a fost încredințată Secretariatului general, în fruntea căruia a fost numit Dumitru Iliescu. La data investirii sale, Iliescu avea gradul de colonel, fiind avansat general de brigadă la 14 martie 1914. Numirea s-a datorat, în primul rând, încrederii de care beneficia din partea lui Ion I.C. Brătianu și a regelui Ferdinand, dar nu a fost receptată pozitiv de mare parte din corpul superior de comandă și nici de ceilalți lideri politici. Dumitru Iliescu era, fără îndoială, o personalitate cultivată, capabilă, energică, dar fără o anvergură deosebită².

Și soluția la nivelul șefiei Marelui Stat Major a fost una discutabilă. Această structură, ce și-a sporit treptat rolul și importanța în cadrul organismului militar românesc, a fost condusă în timpul guvernării conservatoare de către generalul Alexandru Averescu. Acesta și-a dat demisia înainte de venirea liberalilor la putere pentru a nu fi înlăturat de liderul acestora, relațiile de inamicitate dintre cei doi fiind de notorietate publică, grație episodului din 1909, când, printr-o remaniere formală, Averescu a fost îndepărtat de Ionel Brătianu din funcția de ministru de Război. Ad-interim la conducerea Marelui Stat Major a fost numit colonelul, ulterior general, Constantin Christescu, subșef al structurii până la acea dată³.

¹ Petre Otu, *Armata Română la declanșarea Primului Război Mondial*, în „Revista de Istorie Militară”, nr. 1-2/2014, p. 21-40.

² Radu R. Rosetti, *op.cit.*, p. 101.

³ *Șefii Statului Major General. Enciclopedie*, coordonator: general-locotenent (r) Avram Cătănici, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2014, p. 113.

La data de 1 aprilie 1914 a fost investit șef al Marelui Stat Major Vasile Zottu, un general capabil din arma geniului, care se remarcase până atunci în diverse funcții, inclusiv în activitatea de construcție a Palatului Cercului Militar al ofițerilor din garnizoana București⁴. El fusese trecut în rezervă cu puține zile în urmă, dar a fost reactivat și numit în fruntea Marelui Stat Major la vârsta de 61 de ani, fiind cel mai vârstnic titular al acestui înalt post de până la acea dată. Pentru coordonarea activității de stat major din armata română, având în vedere experiența de până atunci și vârsta sa, generalul Zottu nu era cea mai potrivită soluție, iar rolul său a devenit, treptat, din ce în ce mai șters, sfârșind prin a fi șeful nominal al structurii⁵.

Datorită agității vieții politice din prima parte a anului 1914, marcată de dezbaterile în jurul celor două reforme fundamentale - agrară și electorală -, precum și a izbucnirii pe neașteptate a războiului, programele și proiectele inițiate în domeniul întăririi armatei nu au ajuns să fie materializate decât în mică măsură până în iulie 1914.

Trioul Brătianu – ministru, Iliescu – secretar general și factotum în administrația militară și Zottu – șef al Marelui Stat Major a condus procesul de pregătire a armatei pentru marele război în care România urma să intre pentru întregirea națională.

Izbucnirea conflagrației mondiale a plasat problema întăririi armatei pe lista de priorități a guvernului, mai ales că insuficiența ei pregătire a fost una dintre cauzele care au determinat ca România să rămână în afara conflictului. Prin urmare, autoritățile au accelerat măsurile destinate sporirii capacității operative a organismului militar. Drept urmare, în august 1914, s-au pus la punct patru planuri de reformă a armatei: 1) „Planul de completare, transformare și reparare a armamentului, munițiilor și materialelor de război”; 2) „Planul pentru completarea echipamentului de toate categoriile și acela pentru hotărârea subzistențelor oamenilor și animalelor la toate eșaloanele de luptă și studierea înființării centrelor mari de aprovizionare de nutriment și echipament”; 3) „Planul sanitar al armatei”; 4) „Planul efectivelor trebuincioase armatei de operații și serviciilor ei”⁶.

Aceste programe implicau resurse financiare însemnate, astfel că bugetul armatei a sporit în exercițiul financiar 1915-1916 cu 20% față de cel anterior, ridicându-se la 114 700 000 lei, astfel că, în răstimp de doi ani de zile, creșterea a fost de 40%.

În același timp, până în primăvara anului 1915, s-au creat aproape 50 de comandamente și unități noi care au fost încadrate cu personal și armament, deși nu la nivelul optim⁷. Ulterior, până la intrarea în război, s-au mai înființat alte 19 structuri (comandamente, unități și subunități diverse)⁸.

În 1915, guvernul a obținut 600 000 000 lei pentru achiziționarea de echipament, armament și muniții, pe lângă 215 000 lei proveniți din împrumut public, iar în toamna lui 1916 suma creditelor pentru armată a ajuns la 700 000 000 lei⁹.

O problemă foarte spinoasă a fost aprovizionarea cu armament, muniție și alte materiale de război. Marile puteri beligerante trebuiau să acopere prioritar propriile necesități, iar livra-

⁴ Petre Otu, *Cercul Militar Național*, Editura Militară, București, 2012, p. 63-79.

⁵ *Șefii Statului Major General. Enciclopedie.....*, p. 106-107.

⁶ General D. Iliescu, General D. Iliescu, *Documente privitoare la războiul pentru întregirea României*, Imprimeria statului, București, 1924, p. 12.

⁷ Printre acestea se aflau opt comandamente de divizii, 40 de regimente cadre de infanterie a trei batalioane (regimentele 41-80), opt batalioane de infanterie, un comandament de brigadă, 3 comandamente de divizii de cavalerie, un regiment de călărași, serviciul de stat major pentru direcțiile sanitară și intențentă.

⁸ Dintre ele menționăm: Direcția aviației în Ministerul de Război; Corpul de aviație; un regiment de artilerie munte; patru regimente de artilerie grea; șase secții de mitraliere la regimentele de călărași; depozitul central de material sanitar și medicamente; o companie de cicliști etc.

⁹ *Apărarea națională și Parlamentul României*, vol. I., Editura Militară, București, 1992, p. 164, 188, 215, 244, 281, 297.

rea de material către o țară neutră era privită cu o mare reticență, întrucât exista posibilitatea ca acesta să fie folosit împotriva propriilor trupe, în caz de trecere în tabăra adversarului.

Încă din vara anului 1914, au fost trimise în străinătate misiuni în statele din Vest, potențiali furnizori pentru armata română. O bogată activitate a avut colonelul Vasile Rudeanu, șeful Direcției armament din Ministerul de Război, care a lucrat direct cu premierul Ion I.C. Brătianu, îndeplinind și misiuni de ordin politic¹⁰. La sfârșitul anului 1914 și începutul lui 1915, el s-a deplasat în Germania, Austro-Ungaria și Italia.

Din februarie 1915, guvernul român a trimis misiuni în Franța, Marea Britanie, Rusia, Spania, Portugalia, Suedia, Danemarca, Elveția, SUA, unde s-au perfectat contracte pentru diverse materiale de război. Cele mai importante au fost convențiile încheiate la Paris de colonelul Vasile Rudeanu. Prima tranzacție a fost semnată la 23 februarie/8 martie 1915, prin care guvernul francez se angaja să livreze României 40 de avioane, 50 000 kg de pulbere de artilerie, 50 de milioane de cartușe de infanterie, 200 000 de proiectile de artilerie pentru tunul de 75 mm plus unele materii prime strategice necesare fabricării în țară a muniției. A doua convenție a fost încheiată la 7/20 ianuarie 1916 și prevedea furnizarea a 400 000 de proiectile de artilerie pentru tunul de 75 mm¹¹.

Transportul în țară al materialelor comandate și livrate de întreprinderile din Apus a constituit, așa cum s-a precizat în capitoul anterior, o problemă dificilă, care a devenit, după intrarea Bulgariei în război, una și mai complicată, singura rută fiind cea prin Rusia. În scopul asigurării viabilității ei, guvernul român a demarat negocieri cu autoritățile de la Petrograd. Ele au început în primăvara anului 1915 și au fost dificile, autoritățile ruse suspectând România că nu va intra în război de partea Antantei¹². În cele din urmă, s-a acceptat ideea ca vapoarele românești să depoziteze materiale în porturile Vladivostok și Arhanghelsk, urmând ca transporturile să se realizeze efectiv după finalizarea negocierilor politico-militare.

În scopul studierii posibilităților tehnice, la sfârșitul lunii octombrie 1915 s-a trimis în Rusia o comisie de specialiști, care avea sarcina „de a studia modul de transport prin porturile și căile ferate rusești al materialelor și munițiilor de război destinate României”¹³.

O altă direcție de acțiune a Ministerului de Război, a guvernului Brătianu a fost stimularea producției militare autohtone. În primul rând, a fost sporită capacitatea stabilimentelor de profil – Arsenalul armatei din București, Pirotehnia de la Cotroceni, Pulberăria de la Dudești, Atelierul portului Constanța. Acestea și-au dublat sau chiar triplat producția, astfel că, în august 1916, la intrarea României în conflict, ele erau capabile să producă zilnic două proiectile de fiecare tun și un cartuș pentru fiecare armă¹⁴.

Concomitent, s-au întreprins măsuri pentru sporirea contribuției industriei publice și private, atâta cât exista ea în România antebelică, la efortul de dotare a armatei române. Guvernul a manifestat în acest domeniu o anumită încetineală, abia la 6 aprilie 1915 (stil vechi), înființându-se pe lângă Ministerul de Război o comisie tehnică industrială, ce avea sarcina de a mobiliza industria pentru satisfacerea nevoilor militare și a supraveghea modul de execuție a comenziilor date de armată întreprinderilor private¹⁵.

Aproape două săptămâni mai târziu, respectiv la 18 aprilie 1915, Comisia a elaborat și înaintat departamentului de resort un memoriu privind folosirea industriei private și publice pentru fabricarea în țară a unor materiale necesare armatei.

¹⁰ Vasile Rudeanu, *Memorii din timpuri de pace și de război 1884-1929*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, Cavallioti, București, 2004.

¹¹ *Ibidem*, p. 80-143.

¹² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1914, Rusia 1914-1924, p. 269-288.

¹³ *Ibidem*, f. 309.

¹⁴ *Ibidem*, p. 52.

¹⁵ General D. Iliescu, *Războiul pentru întregirea României; I, Pregătirea militară*,.....p. 22.

Un alt aspect important al pregătirii armatei l-a reprezentat activitatea de planificare strategică, mai ales după ce opțiunea României în favoarea Antantei s-a conturat mai clar.

Activitatea a fost condusă de o echipă formată din generalul Dumitru Iliescu, locotenent-colonelul Ioan Rășcanu, șeful Secției operații a Marelui Stat Major, și maiorul Radu R. Rosetti, șeful Biroului operații și cumnat cu Brătianu. Referitor la acest lucru, Radu R. Rosetti notează: „Cu începere din luna martie 1915, am fost însărcinat să țin o strânsă legătură cu atașajii militari englez și italian, locotenent-coloneii C. B. Thomson (ulterior, Lord Thomson of Cardington) și L[uciano] Ferigo. Ori de câte ori lipsea Thomson, era înlocuit prin Fr. Rattigan, secretarul Legației engleze. Din când în când îi aveam seara la masă, dar tot nu împreună, pentru că, vorba englezului, nu era între dânsii dragoste pierdută (prea multă), Ferigo fiind mai ales foarte gelos pe Thomson și pe influența ce credea că avea”¹⁶.

La rândul său, generalul Iliescu ținea legătura cu atașajii militari francez, maiorul Maurice Despres, și rus, colonelul A. Tatarinov. În cadrul acestor întâlniri se făcea schimb de informații despre organizarea armatelor germane și austro-ungare și acțiunile acestora pe teatrele de operații din est, vest și italian.

Ulterior, pe măsura avansării tratativelor dintre România și Antanta, s-au luat în dezbatere și anumite elemente vizând proiectul de operații al armatei române pentru momentul intrării în conflict. Procesul de planificare strategică este, în general, suficient de bine studiat în istoriografia românească, astfel încât nu ne vom opri în detaliu¹⁷. De altfel, în volum sunt inserate asemenea informații.

În esență, în cursul anului 1915 s-au conturat două mari idei strategice. Prima dintre ele preconiza lovitura principală cu majoritatea forțelor și mijloacelor peste Carpați, în Transilvania, și adoptarea unei conduite defensive în sud, pe linia Dunării și pe noua frontieră a României, fixată prin pacea de la București (28 iulie/10 august 1913). A doua viza, dimpotrivă, atacul cu forțele principale peste Dunăre, împotriva Bulgariei (după ce aceasta a intrat în război), urmând ca pe frontul de nord și vest, în Carpați, să se adopte defensivă.

Dezbaterea a continuat până la intrarea României în acțiune, iar prima idee s-a impus în mod firesc, întrucât răspundea scopului fundamental – reunirea teritoriilor românești din componența monarhiei dualiste.

O problemă foarte delicată care apare în dezbateră vremii, uneori cu accente polemice, virulente chiar, o reprezintă corupția legată de achizițiile de material de război. Presa vremii era plină de articole în care se tratau aceste subiecte sensibile, dar afirmațiile nu erau acoperite în multe cazuri de dovezi. Exista, însă, opinia larg răspândită că în acest domeniu corupția era un lucru curent. Însuși regele Ferdinand, într-o audiență acordată lui Alexandru Marghiloman la 26 noiembrie/9 decembrie 1915, a recunoscut că la Ministerul de Război se fură. „Se fură pretutindeni, a continuat monarhul. Dar asupra munițiilor, aceasta nu cred”¹⁸.

Un caz interesant este cel al lui Nicolae Filipescu, fost ministru de război, care a atacat guvernul pe tema pregătirii și înzestrării armatei, citând chiar informații din documentele oficiale ale Ministerului de Război. Ele nu erau complete și actuale, astfel că ziarul liberal „Viitorul” a demontat în zece numere din octombrie 1915 toate acuzațiile lui Nicolae Filipescu¹⁹. Mai mult, această campanie vădea dorința opoziției antantofile de a răsturna guvernul și ea s-a suprapus peste manifestările stradale din lunile octombrie-decembrie, ceea ce a decredibilizat acțiunea.

Discuțiile pe marginea corupției referitoare la înzestrarea armatei au evidențiat implicarea lui Grigore Filipescu, fiul lui Nicolae Filipescu, în afaceri cu armament, acesta având legături

¹⁶ General Radu R. Rosetti, *op. cit.*, p. 58.

¹⁷ *Proiecte și Planuri de Operații ale Marelui Stat Major Român (până în anul 1916)*, București, 1992, p. 88-191.

¹⁸ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 554.

¹⁹ Ion Bulei, *Arcul așteptării*, ...p. 251; I.G.Duca, *op. cit.*, p. 47-49.

cu firme germane interesate²⁰. A fost o lovitură pentru Nicolae Filipescu, un ardent promotor al intervenției armatei române la nord de Carpați.

Dincolo de disputele politice pe o asemenea temă, fenomenul corupției la vârful ministerului de resort rămâne un subiect sensibil, ce necesită cercetări aprofundate. Fără a putea fi negat, el n-a avut amploarea pe care opoziția a încercat să o acrediteze. Mai există și alte cauze ale dificultății în investigarea unei asemenea problematici. Înzestrarea armatei, sporirea forței militare a țării au fost o problemă de interes național, având un caracter confidențial. Din momentul declanșării ostilităților, altele au fost prioritățile autorităților și opiniei publice, iar investigarea neregularităților din anii neutralității a rămas să fie realizată mai târziu. Sfârșitul fericit al războiului, realizarea, în anul 1918, a Marii Uniri au diminuat considerabil spiritul critic, astfel că erorile, disfuncționalitățile, matrapzâcurile, abdicările morale în timpul neutralității, dar și în anii războiului au rămas, în bună măsură, nesancționate, fie juridic, fie moral.

Încercarea lui Alexandru Averescu de a declanșa o dezbatere pe această temă, prin publicarea lucrării „Răspunderile” și a articolelor publicate mai ales în ziarul „Îndreptarea”, nu a fost urmată de o dezbatere națională. Însuși generalul Averescu a renunțat la o asemenea temă, în momentul în care a existat perspectiva de a ajunge la guvernare. Intrat în jocul politic al epocii, el a uitat de „răspunderile” referitoare la pregătirea și ducerea războiului de întregire.

²⁰ I.G. Duca, *op.cit.*, p. 53-54.

DOCUMENTE

1. 4/ [17] februarie 1915. Opinii ale generalului Constantin Cristescu despre situația din armată consemnate de Alexandru Marghiloman

Generalul Cristescu, mânat de dorința de a nu mă lăsa să cred că mă ocolește, a venit să mă vadă. Între Stat-major și Ministerul de război nici o legătură. Tunurile duse pe văile Oituzului, Buzău, Prahova și luate de la Nămoloasa, s-au pus fără știrea Statului-major; ordine din Minister și date de maiorul Sârbu²¹.

Cer informații asupra unor ofițeri; Stratilescu²², un fleac; Rășcanu²³, bun și de viitor; general Panaitescu²⁴, cult și onorabil; Sârbu, bun, dar face totul în Minister. Când a vorbit cu Take de manifestațiile ce le făceau prin Septembrie ofițerii, Take i-a aprobat: „bine fac că mai intimidează pe Rege!”.

Ministrul de război suferă de ipertrofia secretarului general. A spus Regelui Carol că, dacă nu survin lucruri ce el nu cunoaște, Germanii nu pot fi bătuți. Azi el crede că Rușii nu pot înfrânge pe germani, din cauza marei diferențe de calitate a trupelor respective.

[Alexandru Marghiloman, *Note politice, vol. I, 1897-1915,.....*, p. 402]

2. 26 februarie/[11martie] 1915, București. Notații ale generalului Alexandru Averescu referitoare la stadiul de pregătire al armatei

Pentru ziua de 24 [februarie] am fost convocați la București toți inspectorii, pentru a lucra la tablourile de înaintare.

Am fost amânați pentru marțea viitoare; motivul: că nu s-a închis parlamentul. Ministrul de război a făcut o expunere a situației armatei, arătând că azi este mai pregătită de cum era

²¹ *Grigore Sârbu*, maior apoi locotenent colonel, șeful de cabinet al generalului Dumitru Iliescu, secretarul general al Ministerului de Război.

²² *Dumitru Stratilescu* (1861-1927) a fost înaintat la gradul de general de brigadă la 1 aprilie 1916, apoi general de divizie (1917) și general de corp de armată (1926). În timpul războiului a îndeplinit mai multe funcții: subșef al Marelui Cartier General (august 1916), subșef al Marelui Stat Major, Partea Sedară (septembrie-noiembrie 1916), comandant al Armatei 1 (13 noiembrie-19 decembrie 1916), comandant al Diviziei 1 Infanterie (decembrie 1916-ianuarie 1918), în fruntea căreia a luptat în bătălia de la Mărăști. După război, a comandat Corpul 3 Armată (1920-1923) și a fost inspector general de armată (1923-1926).

²³ *Ioan Rășcanu* (1874-1952). Ofițer de artilerie a fost atașat militar la Berlin (1907-1911), șef de cabinet lui Nicolae Filipescu, ministru de război (1911-1912) și apoi șef al secției operații din Marele Stat Major (1912-1916) În decembrie 1916 a fost atașat pe lângă Statul Major Francez, apoi a comandat Brigada 15 artilerie (1917-1918) și Divizia 1 vânători. În perioada 1 decembrie 1918-27 septembrie 1919 a condus Secretariatul general al Ministerului de Război. A fost ministru de război în două rânduri (27 septembrie-28 noiembrie 1919; 1 decembrie 1919-2 martie 1920).

²⁴ *Scarlat Panaitescu* (1867-1938) General de divizie, grad obținut în 1918, su studii temeinice în România și Franța (Sorbona, Fontainebleau). A ocupat funcții însemnate în armată până la trecerea sa în rezervă, la cerere (1918)- profesor la Școala militară de artilerie și geniu; ofițer în Administrația Centrală a Războiului; șeful fortificațiilor (1916-1918) etc.

la izbucnirea războiului și că, dacă atunci existau lipsuri, faptul se datorește credinței că războiul nu ar fi izbucnit atât de repede: am fost surprinși, nu ne-am gândit la o așa precipitare a evenimentelor, a zis ministrul de războiu!!

Laudele ce și-a adus el înșuși erau de așa natură, încât am avut impresia că-și dă seama de răspunderea mare ce-i revine și caută a induce lumea în eroare, spunând că serviciul nostru sanitar este mai bine organizat de cât ori unde. (Că nu avem munițiuni de infanterie și artilerie suficiente, este lucru secundar. Important este că avem vaccinuri și asta este îmbucurător!).

Despre cadre, a citit o statistică din care rezultă că avem 16.000 de ofițeri, și că ne-ar trebui vreo 400 mai puțin. Despre calitatea ofițerilor improvizați nu s-a vorbit nimic. Am tăcut și eu. Ar fi de prisos a mai repeta ceia ce am spus de atâtea ori.

[Mareșal Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 64]

3. 17/[30] martie 1915, București. Însemnări ale generalului Alexandru Averescu în urma convorbirii cu Ion I.C. Brătianu referitoare la acțiunile militare ale României în cazul unui război alături de Antantă

Eri am călătorit în tren cu Brătianu, de la Golești la București.

M-a întrebat de posibilitatea unei invaziuni austriace pe la Vârciorova!

I-am spus că mi se pare foarte puțin probabilă, o astfel de întreprindere.

I-am pus eu întrebarea, în câteva zile crede că vom traversa Transilvania. Mi-a răspuns, 10-15 zile.

I-am explicat că pentru ca să ajungem pe frontul Seghedin-Solnok, ne trebuie 50-60 zile, coprinșă și mobilizarea. S-a arătat neîncrezător. I-am repetat afirmațiunea, adăogând, că în socoteala mea nu am făcut să intre și întârzierile unor eventuale rezistențe din partea inamicului.

Și-a exprimat în vreo două rânduri teama pentru Oltenia și apoi de odată îmi spune că va trebui noi să atacăm Banatul! ... Se explică atât de bine ezitățile sale!

Idei foarte confuze. Nu am putut înțelege nimic și nici nu am cercat să-l descos.

Cu cine se consultă el?

I-am promis că-i voi trimite un proiect al meu asupra unor eventuale operațiuni în Transilvania.

[Mareșal Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 70-71]

4. [3]/16 aprilie 1915, București. Raportul lui Ypersele de Strihou²⁵, ministrul Belgiei la București, către J. Davignon²⁶, la care anexează un raport al atașatului militar al Franței la București, căpitanul Jules Pichon²⁷, referitor la situația armatei române

²⁵ *Maximilien-Henri van Ypersele de Strihou* (1846-1943) diplomat belgian acreditat în mai multe țări :Berlin , Paris, Lisabona, Roma, Sankt Petersburg. Din 1912 a fost la la București. După război, din 1919 a fost la post la Varșovia, apoi la Budapesta.

²⁶ *J. Davignon*, ministrul de externe al Belgiei.

²⁷ *Jules Pichon* (1877-1949) Căpitan la acea dată, a urcat în cariera militară până la gradul de general de divizie. În noiembrie 1912 a fost detașat pe lângă atașatul militar din România, acreditat și la Belgrad. În fapt a exercitat funcția de atașat militar ad-interim. A rămas în funcție la București până la 8 august 1916.

Legăția Belgiei
Nr. 241/60 București, 16 aprilie 1915
I anexă

Domnule ministru,

M-am gândit că, dat fiind că problema concursului României la război se apropie de soluționare, veți fi interesat să cunoașteți exact atât pregătirile militare care s-au făcut deja, cât și totalul de forțe care, după aprecierea specialiștilor, vor putea fi aruncate în luptă în ziua declarării războiului. L-am rugat deci pe atașatul militar al Franței la București, să-mi facă cunoscută opinia sa în acest sens, potrivit informațiilor detaliate pe care le poate culege zilnic de la Statul Major.

Domnul căpitan Pichon mi-a comunicat, foarte amabil, ultimul raport (datat în 12 aprilie 1915) pe care l-a adresat în această problemă guvernului Republicii și care rezumă situația armatei române așa cum se prezintă în momentul de față și cum va fi când acesta va fi mobilizată. Am onoarea a vă transmite, alăturat, o copie.

Nu este nevoie să vă spun că atașatul militar francez mi-a atras atenția asupra caracterului confidențial al acestui raport. Primiți vă rog, domnule ministru, asigurările celui mai profund respect.

Van Ypersele de Strihou

Legăția Belgiei
Anexă la raportul Legăției Regelui [Belgiei] la București din data de 16 aprilie 1915,
nr. 241/60

Prima parte:

Situația actuală a armatei române

Armata are în prezent 260 000 de militari în serviciu activ.

Normal ar fi trebuit să numere 100 000. Un contingent a fost menținut, adică 40 000: sunt deci peste 120 000 oameni chemați prin apel individual.

Această întărire este inegal repartizată. Nimic la corpul 2 (București) pentru a nu alarma opinia. Puțini la corpul 5, Dobrogea, în fața bulgarilor. În celelalte 3 corpuri de armată, sunt în întregime mobilizate 15 regimente de infanterie sau de vânători pedestri, care asigură acoperirea față de Austria. Sunt întărite și alte regimente active. Cele 40 de regimente de rezerviști nu au fost încă întărite.

În artilerie sunt întărite toate unitățile prevăzute în buget ca neposedând decât cadre, socotind cele 2 baterii cadre ale regimentelor active și cele 5 regimente destinate să formeze artileria diviziilor de rezervă.

În cavalerie nimic.

În sfârșit, grănicerii sunt aproape mobilizați; întrucât dispun de un excedent de 7000 oameni, s-a format o brigadă.

De mâine (13 aprilie 1915) se va începe completarea prin apel individual a „schimbului”²⁸ ceea ce va duce treptat la efectivul de război în oameni și cai pentru 10 regimente de călărași și artilerie.

În sfârșit se poate semna:

1) Că toate trecătorile frontierei austriece sunt organizate militar și înarmate cu cupole portative Schuman, ridicate pe malurile Siretului;

²⁸ Soldați de cavalerie și artilerie care fac un serviciu activ de scurtă durată și își păstrează apoi caii (subliniere în textul original – n.n.).

2) că în trei regiuni, pasul Palanca, grupul de trecători Văliceni-Predeal și pasul Vîrciorova se fac lucrări militare importante pentru asigurarea numeroaselor puncte de trece;

3) că s-a încheiat vaccinarea împotriva febrei tifoide și a holerei a tuturor bărbaților mobilizabili pînă în 45 ani.

Partea a doua:

Armata română mobilizată

1) Formațiile de primă linie reprezentând 5 corpuri de armată a șase brigăzi de infanterie și două regimente de vânători pedestri de câte două batalioane fiecare, adică exact 40 batalioane de infanterie de fiecare corp de armată. Aceste 5 corpuri de armată reprezintă deci 200 batalioane.

2) Cinci divizii de rezervă reprezintă fiecare unul sau două batalioane de vânători pedestri și 12 batalioane de infanterie care sunt dotate cu artileria lor, fiind pregătite pentru a fi folosite în prima linie. Adică încă 65 batalioane.

3) Mai rămân 60 batalioane de infanterie provenind din cel de-al 4-lea batalion recent format în cele 40 regimente active și în cele 20 de regimente cu cadre din rezervă. Această formație este inutilizabilă în prima linie din lipsă de artilerie.

4) Artileria. Ca tunuri de cîmp cu tragere rapidă de 75 mm, există 96 piese de fiecare corp de armată activ și 24 numai pentru fiecare divizie de rezervă. În afară de 120 obuziere ușoare de 105 mm, 8 obuziere grele de 150 mm și 16 tunuri de munte cu tragere rapidă de 75 mm.

Ca piese de tip vechi, întreg materialul vechi Krupp de 87 mm, 48 tunuri Armstrong de 63 mm de munte, 60 tunuri de 105 mm, 48 obuziere de 120 mm și 30 tunuri de calibru mare; acest material vechi a servit la completarea artileriei diviziilor de rezervă și la crearea unui regiment special de asediu la parcul de artilerie al armatei.

5) Cavaleria: fără schimbări, 22 regimente formând 2 divizii și dispunând de 24 tunuri de 75 mm cu tragere rapidă.

Rezumat.

Se poate conta în prima linie pe 300 000 puști de infanterie susținute de 750 tunuri cu tragere rapidă, armata numărând aproape 500 000 militari în serviciul activ.

Tot ceea ce este mobilizabil peste această cifră și care se presupune că poate ajunge la 700 000 oameni, nu poate reprezenta decât rezerve de înlocuire utilizabile ulterior.

[Apud 1918 *la Români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, p. 578-582, document nr. 153]

5. Mai 1915, București. Extras din Proiectul de operații elaborat de Marele Stat Major (Ipoteza B.3) pentru desfășurarea unui război de către România pe două fronturi

MARELE STAT MAJOR

Secția III

[Secret]

Mai 1915

PROIECT DE OPERAȚIUNE PENTRU IPOTEZA B.3

Întreprinderea unui război pe 2 fronturi: spre nord, nord-vest și spre sud Privire Generală. Scopul războiului

Ipoteza B.3 prevede întreprinderea unui război pe 2 fronturi operative și anume:

Pe frontul de Nord, Nord-Vest, contra Austro-Ungariei și contra aliatei acesteia — Germania, care o va ajuta pe cea dintâi;

Pe frontul de Sud, contra Bulgariei, în cazul când acest stat ne-ar fi ostil. În orice caz, dacă Bulgaria s-ar arăta chiar numai nesigură, în momentul mobilizării noastre, se impune a se lua și pe frontul de Sud, ca precauțiune, toate măsurile militare pregătite pentru acest front. S-au luat însă toate măsurile ca, în cazul când Bulgaria ar fi cu totul sigură, să transportăm de îndată grabnic toate forțele destinate frontului de Sud în Transilvania.

Scopul războiului ce vom întreprinde contra Austro-Ungariei **este atingerea idealului nostru național, adică întregirea neamului. Cucerirea teritoriilor locuite de români, ce se găsesc astăzi înglobate în monarhia austro-ungară, trebuie să fie fructul războiului**²⁹.

Austro-Ungaria găsindu-se în prezent în război, lângă hotarele noastre, cu Rusia și Serbia, intrarea noastră în acțiune va atrage de la sine **cooperarea în timp cu armatele ruse și sârbe**.

Cooperarea în spațiu, adică lupta strâns legată pe aceleași teatre de operațiuni, pe care luptă în prezent rușii și sârbii, trebuie înlăturată cel puțin în prima parte a operațiunilor, deoarece pentru noi **scopul arătat mai sus va fi factorul determinant al îndrumării operațiunilor** noastre.

Cooperarea intimă a armatelor noastre cu armatele ruse și sârbe se va produce în ultima fază a operațiunilor, într-una sau mai multe mari bătălii, care vor avea de scop de a zdrobi ultimele rezistențe ale inamicului.

După cum s-a arătat mai înainte, războiul contra Bulgariei nu urmărește un scop politic ; el va fi un mijloc de apărare, în eventualitatea că acest stat va căuta să ne atace în spate, în timp ce majoritatea forțelor noastre se vor găsi pe teatrul de operațiune de nord. **Scopul militar al războiului contra Bulgariei va fi deci apărarea teritoriului național**.

Fatalmente, operațiunile contra Bulgariei ne vor răpi o bună parte din forțele noastre, în detrimentul capacității operative ce trebuie să desfășurăm pe teatrul de operațiune transilvan.

Îndreptarea Bulgariei contra noastră va însemna că acest stat s-a aliat cu Puterile Centrale, deci va ataca în primul rând pe Serbia și implicit va intra în război și cu Rusia. Operațiunile ce noi vom întreprinde contra Bulgariei vor ajuta, desigur, în primul rând pe Serbia, contra căreia Bulgaria, dat fiind revendicările sale asupra Macedoniei sârbești, își va îndrepta majoritatea forțelor. Ajutând pe Serbia, ajutam în același timp și pe Rusia și întreaga cauză a aliaților ei. Conducerea noastră politică va trebui să ceară Rusiei a sprijini, la rândul ei, operațiunile noastre contra bulgarilor pe următoarele căi:

A) Pe apă:

a) Protejind coastele maritime contra flotei bulgare și mai cu seamă contra flotei turcești, care va căuta, desigur, să întreprindă operațiuni și contra coastelor noastre maritime, de îndată ce noi vom intra în acțiune contra Puterilor Centrale (bineînțeles dacă, la data intrării noastre în acțiune, flota turcă nu va fi distrusă sau închisă în Bosfor) ;

b) Pe Dunăre, întărind forțele Marinei noastre militare cu vasele de război rusești ce au posibilitatea de a înainta în susul fluviului ; acest ajutor ar fi prețios căci pe de o parte am putea supraveghea cursul Dunării spre Bulgaria, iar pe de altă parte am Putea întrebuița întreaga noastră escadră de monitoare contra forțelor fluviale austro-ungare.

B) Pe uscat:

Una sau două divizii rusești să fie ținute gata de a debarca pe coastele bulgare, sau la neputință pe coastele române ale Mării Negre, pentru a opera apoi în strânsă legătură cu trupele noastre în noul teritoriu.

²⁹ Toate sublinierile sunt în textul original (n.n.).

Intrarea trupelor rusești pe teritoriul bulgar, pe lângă marele ajutor material ce ni l-ar da, ar produce încă și o impresiune morală atât de vie în populația bulgară, încât nu ar fi imposibil să silească pe guvernul bulgar să înceteze ostilitățile contra Rusiei și deci contra noastră.

Operațiunile noastre contra Austro-Ungariei și Germaniei vor putea întreprinde în condițiunile cele mai favorabile, dacă conducerea politică va reuși să determine pe Bulgaria să rămână neutră, în schimbul unei anume aranjament politic. În acest caz spatele fiindu-ne asigurat, vom putea opera cu totalitatea forțelor pe teatrul de operațiune ungar, condițiune esențială pentru ca opera noastră să poată produce deciziunea în favoarea cauzei aliaților noștri, mai ales în momentul de față când forțele austro-ungare din Carpații Galiției, din Bucovina și Banat ating efective colosale.

Din cele expuse mai înainte rezultă că, dacă nu totalitatea cel puțin marea majoritate a forțelor noastre vor trebui întreb buințate pe teatrul principal de operațiune, pe teatrul ungar, unde vor putea concura la obținerea unor rezultate decisive pentru cauza noastră și a aliaților noștri.

Ținând seamă de condițiunea de mai sus, forțele noastre mobilizate s-au grupat în mod global astfel:

A. Pentru operațiuni pe frontul de Nord, Nord-Vest contra Austro-Ungariei și Germaniei:

Două armate: Armatele 1 și 2 și un Corp combinat, destinat a opera pe frontiera dinspre Bucovina, **cu un efectiv total de 348 000 oameni și 142 000 cai** (fără trupe de etape și părți sedentare) ;

B. Pe frontul de Sud. în cazul când Bulgaria ne-ar fi ostilă sau chiar numai când s-ar arăta nesigură la începutul mobilizării noastre, se va concentra pe frontul de Sud, și eventual opera, Armata 3, tare de **159 000 oameni și 47 000 cai**.

Totalul forțelor de operațiuni (fără părțile sedentare și trupe de etape) se ridică la: 507 000 oameni și 180 000 cai.

Compunerea detaliată a armatelor se arată în Ordinea de bătaie No. 1 anexată proiectului de operațiuni ; justificarea acestei compuneri se arată în cele ce urmează, în cursul proiectului de operațiuni.

Intrarea României în război contra Austro-Ungariei și Germaniei, în epoca actuală, când armatele acestor state se găsesc de mult timp mobilizate și în război la hotarele noastre cu Rusia și Serbia, trebuie a se face în condiții cu totul excepționale, în ceea ce privește mobilizarea și concentrarea forțelor noastre.

Statele inamice, de îndată ce vor simți că România începe mobilizarea, vor putea să transporte în câteva zile forțe însemnate la frontierele noastre, cu care să execute apoi incursiuni pe teritoriul nostru, în scop de a ne împiedica operațiunile de mobilizare și concentrare. Aceste operațiuni nu se vor mai putea executa decât în armele în mână, sub protecția unor operațiuni speciale ce trebuie întreprinse încă din noaptea primei zile de mobilizare generală.

În conformitate cu cele expuse mai sus, prezentul proiect de operațiune va cuprinde 2 părți și anume:

PARTEA I va conține operațiunile speciale ce se vor executa din prima zi de mobilizare, sub protecția cărora se va efectua mobilizarea generală și concentrarea grosului forțelor noastre.

PARTEA a II-a a proiectului va cuprinde îndrumarea ulterioară a operațiunilor generale, după ce toate forțele noastre vor fi trecut peste masivul muntos al Carpaților și după ce se va reconstitui ordinea de bătaie a marilor unități, pe teritoriul inamic.

6. 14/[27 iunie] 1915, București. Convorbire între generalul Alexandru Averescu și Ion I.C. Brătianu privind modul de acțiune al armatei române în cazul intrării în război alături de Antantă

Am fost chemat de Brătianu la București. M-a întrebat dacă în împrejurările actuale este nimerit să intrăm în acțiune. I-am răspuns că hotărârea noastră trebuie subordonată liniei de purtare a rușilor. Dacă ei sunt în măsură să ia ofensiva cu stânga lor, atunci da.

M-a întrebat dacă cred că ei pot lua ofensiva. I-am spus că nu am elementele necesare să judec, dar dacă nu este adevărat că le lipsesc munițiile, ar fi cu putință în orice caz, să concentreze forțele necesare spre frontul Colomeea-Cernăuți.

M-a întrebat cam cât ar dura o astfel de concentrare, chestiune la care de sigur că nu am putut răspunde precis. Mi-a spus atunci, că în orice caz noi nu am intra în acțiune înainte, de cel mai devreme 15 iulie. Natural că o lună ar fi deajuns rușilor pentru a-și pregăti ofensiva parțială, arătată de mine ca necesară.

Mi-a obiectat că și germanii ar putea să pareze la această concentrare, grămădind și ei forțe în fața stângei rusești. Mi-a arătat îndoiala pentru această posibilitate, din cauză că în Galiția orientală nu dispun de cât de o linie singură și aceia slabă prin natura ei. Acum ea trebuie să fie și mai slăbită din cauza stricăciunilor ce probabil a suferit.

M-a însărcinat să fac un proiect de convențiune militară între noi și Rusia. I-am vorbit de convenția ce am făcut în 1912 cu Austria. Nu avea nici o cunoștință de ea.

[Mareșal Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 81]

7. 16/[29 iunie] 1915, București. Convorbire între Ion I.C. Brătianu și generalul Alexandru Averescu privind posibilitățile cooperării cu armata rusă. Proiect de cooperare între armata română și armata rusă

Am dat proiectul de convențiune lui Brătianu. Am studiat împreună situația rușilor pe hartă.

Pentru mine, Brătianu, a fost întotdeauna un mare X. S-a arătat foarte gentil, dar până la ce punct să fie sinceră această gentilețe, nu ași avea curajul să o afirm nici să o discut.

Îmi amintesc de Februarie 1909³⁰.

Proiect de colaborare a forțelor Româno-Ruse

În cazul unei cooperări a Armatei Române cu Armata Imperială Rusă, operațiunile vor fi îndrumate și se vor desfășura pe următoarele baze:

1. Armata română va pătrunde în Transilvania străbătând Carpații de pe laturile Sud și West ale Transilvaniei, prin văile cari deschid comunicațiuni spre valea Mureșului și Trotușului inclusiv.

2. Din valea Mureșului, armata română prin o conversiune la stânga va străbate lanțul munților apuseni ai Transilvaniei și va înainta spre Tissa cu aripa la Szolnok.

³⁰ Autorul se referă la episodul înlăturării din guvern a lui Alexandru Averescu, ministrul de Război în cabinetul condus de Ion I.C.Brătianu. Acesta a procedat la o remaniere guvernamentală singurul ministru înlocuit fiind cel de la Război. A fost o manevră a primului ministru de a scăpa de Averescu, devenit incomod din diverse motive, unul dintre ele fiind și contactele cu unii oameni politici din opoziție, cum ar fi Take Ionescu.

3. Mișcarea ofensivă a armatei române va începe în a ... zi după decretarea mobilizării.

4. O armată rusă compusă din 3-4 corpuri de armată va opera ofensiv pe flancul drept al armatei române de pe frontul Cernăuți-Kolomeea, pentru a pătrunde în basinul superior al Tisei.

5. Zona de operațiuni a acestei armate se va întinde spre Sud până în: Iacobeni-Borșa-Maramoros-Sziget-N. Banya-Szatmar Nemety-Mate Szalka-Nyregy Haza-Mezö Sombor-Miskolcz, inclusiv toate aceste puncte și căile de comunicațiuni ce le leagă. (A se vedea harta Statului Major Austriac scara 1:750.000).

Linia aceasta de demarcațiune poate fi modificată după o prealabilă înțelegere între comandamentul armatei române și acela al armatei ruse din Bucovina.

6. Ofensiva armatei imperiale ruse din Bucovina va fi acoperită, pe flancul stâng, și la trebuință sprijinită chiar de un grup de ... divizii române concentrat în acest scop în regiunea Pașcani.

7. Operațiunile din Bucovina vor fi astfel pregătite și îndrumate, ca la data când va începe mișcarea armatei române pentru traversarea Carpaților, armata imperială să aibă deja în stăpânire cel puțin linia Prutului superior cu punctele Cernovitz-Kolomeea.

8. În caz când înaintarea mai departe a forțelor imperiale ruse din Bucovina ar întâmpina o rezistență îndărătnică în trecătorile din munți, o parte din forțele aripei drepte române vor putea fi îndrumate spre Nord în direcția Szatmar Nemetz-Maramoros Sziget, pentru ca să amenințe direct dreapta și spatele aripei drepte inamice.

Această convențiune devine obligatorie pentru cele două părți de îndată ce va fi văzută și aprobată de Comandanții de căpetenie ai armatei imperiale ruse și armatei regale române. Șefii de stat major respectivi vor certifica aceste aprobări cu propria semnătură.

9. În cazul când forțe superioare inamice ar căuta prin o presiune puternică, pornită din valea superioară a Tisei, asupra dreptei armatei române, să oprească înaintarea ei spre West și să o silească a se întoarce în parte cel puțin spre Nord, armata imperială rusă din Bucovina, va împinge cu energie ofensivă sa spre valea superioară a Tisei pentru a coordona eforturile sale cu cele ale armatei române în această regiune.

10. Acordul în conducerea operațiunilor celor două părți va fi asigurat prin următoarele mijloace:

a) Statul major român va delega la marele cartier general rus precum și la cartierul general al armatei imperiale din Bucovina, câte un ofițer de stat major care să ție la curent pe comandantul de căpetenie al tuturor forțelor imperiale ruse precum și pe comandantul armatei din Bucovina, cu dispozițiunile comandamentului de căpetenie român.

b) Comandamentul de căpetenie rus precum și comandamentul armatei din Bucovina, vor delega câte un ofițer de stat major la comandamentul de căpetenie român în acelaș scop.

11. În cazurile prevăzute la Nr. 8 și 9, conducerea superioară a operațiunilor va reveni comandamentului de căpetenie al armatei române, tot timpul cât cele două armate vor urmări direct și concomitent acelaș obiectiv.

12. Armata rusă va putea, pentru aprovizionarea și întărirea armatei din Bucovina, să se folosească de calea ferată Ungheni-Paşcani-Ițcani.

[Mareșal Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 82; 215-217]

8. Iulie 1915, București. Articolul semnat de generalul Alexandru Mustață³¹ privind necesitatea ca România să se alăture Triplei Alianțe

**A MERGE CU ÎMPĂTRITA ÎNȚELEGERE AR FI O ADEVĂRATĂ
NEBUNIE. ARMATEI NOASTRE NU TREBUE SĂ I SE PREGĂTEASCĂ
MORMÂNTUL ÎN CARPAȚI, CI VICTORIA GLORIOASĂ PESTE PRUT –
SPUNE GENERALUL AL. MUSTAȚĂ.**

Comunicatele statului major austriac și german de ieri anunțau un eveniment de gravă și istorică importanță: înălțimile din preajma orașului Krasnik au fost luate după lupte crâncene.

Deja în prima fază a actualului războiu mondial, Krasnik a jucat un rol eminent. E un loc de luptă istoric. După o luptă extrem de sângeroasă, armata austriacă de sub conducerea generalului Dankl a cucerit la 26 August 1914 orașul Krasnik, din care cauză rușii au fost nevoiți s-o ia la fugă și să se retragă către Lublin. Apoi mai veni lupta victorioasă pentru austriaci de lângă Zamosc.

După cum se știe, austriaci nu s-au putut bucura mult timp de roadele acestor victorii ale lui Dankl și Auffenberg. Apoi veni reacțiunea pe fronturile germane și austriace, pe cari vălătucul rus le împinse mereu înapoi; austriacii trebuiră să evacueze Polonia rusească și apoi urmă cotropirea a aproape întregii Galiții de către ruși.

Dacă azi, după o ofensivă de două luni, nu numai că toată Galiția a fost curățată de ruși, ci trupele aliate au putut să pună iarăși un picior solid pe poziții așa de importante și chiar să recucerească orașul Krasnik, atunci putem vorbi de un curs de victorii după o defensivă bogată în pierderi, cum nu l-a înregistrat istoria universală până acum. Cu uimire și chiar cu admirație trebuie să privim trupele și conducătorii cari săvârșesc astfel de fapte.

O scurtă privire asupra operațiunilor prezente e foarte interesantă. După recucerirea Lembergului, pe când rușii sunt urmăriți mai departe și pe când atacurile aliaților au fost strămutate pe teritoriul rusesc, trebuie să se ia în considerație un spațiu de operațiuni foarte anevoios. În primul rând sunt șesurile din preajma râului Pripet, așa numitele mlaștine Pripet. Teritoriul se împarte în două teatre de luptă: în unul nordic și -n unul de sud, între cari se află drumuri nepracticabile și codrii deși. Ambele locuri sunt prea despărțite deolaltă și nu sunt legate aproape de nici o comunicație. Armatele ruse bătute, evident au încercat retragerea lor, în așa mod, că o parte a mers mai la sud de sus numita regiune mlăștinoasă, în direcția orașului Kiev, iară partea a doua a avut tendința să ajungă la Nord și Nord-est în direcția triumphiului cetăților Varșovia-Ivgorod-Brest-Litovsk.

O dovadă de conducere superioară și genială a aliaților și de funcționarea uimitor de repede a serviciului lor de informațiuni, e faptul că imediat au continuat și acomodat ofensiva lor acestui plan de retragere. Din comunicate reese, că armatele Boehm-Ermolli și Linsingen

³¹ *Alexandru Mustață* Generalul Mustață s-a născut la 22 ianuarie 1854, a fost încorporat mai întâi ca soldat (23 iulie 1873) și apoi a devenit sublocotenent la 1 iulie 1877. A avansat în carieră până la gradul de general de brigadă pe care l-a obținut la 1 aprilie 1911. În timpul campaniei armate române din sudul Dunării a devenit „celebru”, prin ordinul dat de a distruge podurile în urma trupelor sale care înaintau, pentru că așa scria la regulament. De asemenea, nu a ținut seama de ordinul de oprire a înaintării dat de principele Ferdinand, astfel că s-a apropiat prea mult de Sofia. La 22 noiembrie 1916 (stil vechi) a fost desemnat de guvernul Brătianu să rămână prefect al poliției Capitalei pe timpul ocupației Puterilor Centrale. Necunoscând limba germană, generalul Mustață și-a prezentat demisia, funcția fiind preluată, la 30 noiembrie/13 decembrie 1916, de Alexandru Tzigara - Samurcaș. Pentru detalii a se vedea: Al Tzigara- Samurcaș, *Memorii, II(1910-1918)*, ediție critică de Ioan Șerb și Florica Șerb, prefată de Dan Grigorescu, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională”, București, 1999, p. 164-166.

continuă din sectorul Kamionka-Strumilova-Halicz urmărirea rușilor, cari se retrag în direcția Kievului, pe când armatele Arhiducelui Iosif Ferdinand și Mackensen au ca obiectiv Varșovia, adică urmăresc pe ruși, cari își caută mântuirea la nordul bălților Pripet.

Or, centrul de gravitate al operațiunilor a fost mutat în sectorul dintre Vistula și Bug. O armată a aliaților a ajuns cu un avânt surprinzător la Zamosc, iar armata Arhiducelui Iosif Ferdinand se apropie de Lublin, după ce a cucerit după lupte crâncene orașul Krasnik.

Acum armatele aliaților înaintează contra orașelor Lublin și Cholm. Planul de retragere al rușilor a căpătat o mare gaură. Frontul rus de pe Vistula e amenințat la spate și ofensiva contra cetăților Ivangorod-Varșovia a dobândit o nouă bază viguroasă și noi imbolduri. Evenimentele ce se desfășoară pot să aibe consecințe așa de grave pentru ruși, încât ei aproape să nu mai fie luați în considerare în cursul viitor al războiului mondial. În legătură cu această stare de lucruri pe teatrul de război, a vorbi de o imediată sau apropiată intrare în acțiune a României alături de quadrupla alianță ar fi o curată nebunie.

Chiar în vremea când rușii n-au fost loviți complectamente de catastrofă, ajutorul României pe un teatru de război, unde milioane de oameni se aruncă unii peste alții, ar fi avut aproape același efect ca o picătură de rouă ce cade în mare. Și azi încă când armatele române care ar veni în ajutorul rușilor, ar trebui să fugă cu o iuțală fulgerătoare după ruși — spre a-i ajunge — având astfel să ia asupra lor întreaga ciocnire a Austro-Germanilor, azi a pretinde intrarea în acțiune a României alături de ruși însemnează a împinge țara la un dezastru național. În adevăr, scumpa noastră armată nu merită să i se pregătească un mormânt în Carpați. Ea merită ca vitejilor ei ofițeri și soldați, dacă vor merge pe câmpul de luptă, să nu le fie destinată o peire sigură, ci posibilitatea de a arăta ce pot și de a se reîntoarce încoronăți cu glorie în patria mărită.

GENERAL AL. MUSTAȚĂ

[*România și Războiul European. Cu cine trebuie să mergem*, Editura Societății „Tiparul”, 1915, p. 91-93]

9. 15/[28] iulie 1915. Articolul lui Constantin Mille „Cazul generalului Mustață”, publicat în ziarul „Adevărul”

N-am intervenit personal în cazul generalului Mustață, fiindcă această penibilă chestiune a fost cercetată de d-nii general Crăiniceanu, Andrei Popovici³², C. G. Costa-Foru – și de criticul nostru militar, un distins ofițer superior, care, în modestia lui, nu semnează decît cu litera N.

*

Dacă intervin astăzi, este fiindcă s-a omis, s-a lăsat la o parte, o latură a chestiunii, cea care atîrnă de consiliul de onoare ori de reformă și care judecă abaterile dela regulile ce se cer ofițerului ca om și militar ... N-am intervenit fiindcă de această latură ar fi trebuit să se ocupe în prima linie d. Ministru de război, de această latură ar fi trebuit să se ocupe generalii, colegii d-lui general Mustață, cei dintîi jigniți de afirmațiile acestui ofițer superior.

³² *Andrei Popovici* (1884-1867) A urmat Școala fiilor de militari din Iași și Școala de ofițeri de cavalerie, obținând gradul de sublocotenent în anul 1904. S-a îndrăgostit de aviație, o armă aflată în stadiul incipient la începutul secolului al XX-lea. A urmat Școala de pilotaj de la Villacoublay din Franța (1912), unde a obținut brevetul internațional de zbor. A revenit în țară și a fost repartizat la centrul Cotroceni. La intrarea României în război comanda un detașament de cavalerie, dar în luna septembrie 1916 a fost numit comandant al Grupului 2 aeronautic de la Tecuci. Comportarea în timpul războiului a fost remarcabilă, fapt care i-a adus avansări în grad și decorații. După război a condus timp de un deceniu uzinele I.A.R. Brașov, apoi a fost directorul companiei aeriene L.A.R.E.S. În 1957 a fost avansat general-maior. A fost coleg și cumnat cu marele savant Henri Coandă. Generalul Vasile Rudeanu, care l-a cunoscut bine are aprecieri elogioase la adresa activității sale (General Vasile Rudeanu, *op. cit.*, p. 372-373).

Înainte de toate, declar că nu am nimic personal cu generalul Mustață, că îl consider ca pe un militar cu multe calități, dacă nu cu acelea de strateg – departe de mine această idee – dar îl socot ca unul din generalii lui Napoleon, eșii din front și cari totuși au dat dovadă de bravură și de eroism ... N-am avut pînă acum nici cea mai mică bănuială asupra cinstei personale a ofițerului de care vorbim, ba dimpotrivă, despre modul cum a mînuit fondurile diviziei sale independente în războiul cu Bulgaria, am cele mai măgulitoare știri. În plus – personal – sînt în cele mai bune relațiuni cu acela, despre care sînt silit să vorbesc și cu oarecare asprime de idei, nu de vorbe.

*

Trebue însă să-mi fac datoria și să reclam consiliul de reformă ori de onoare pentru generalul Mustață, și aceasta pentru două motive superioare:

1) *Generalul Mustață, care a subcris articolul publicat în foaia vîndută ori închiriată nemților, a afirmat că a merge acum contra germanilor, este a da armatei noastre un mormînt sigur în Carpați. Aceasta este o părere ca oricare alta și liber e să o aibă ori și cine, afară de acela, care poate mîine fi chemat să comande o unitate militară și – pentru a fi consecințe, d. general Mustață ar trebui să spună soldaților și ofițerilor săi, că-i duce nu la glorie și la izbîndă, ci la moarte sigură și stupidă. E în adevăr stupid să te duci la războiu, cînd nici măcar nu ai cea mai mică șansă de a învinge. Mă întreb, dar: această declarațiune și această atitudine, nu reclamă consiliul de reformă pentru o greșală contra onoarei de militar?*

2) *În cursul polemicilor iscate în jurul articolului incriminat, s-a afirmat că acel articol ar fi fost scris în legătură cu oarecare angajamente de ordin financiar, pe cari generalul Mustață, le-ar fi avînd cu un grup de exportatori și financiari germani. Aceștia au tot interesul ca România să rămînă în neutralitate, pînă la sfîrșitul războiului, o neutralitate, însă, care să le procure pe de o parte alimente și benzină, iar de pe altă parte, să lase liberă transitarea munițiilor pentru Turcia, adică să ia indirect parte la înfrîngerea aliaților la Dardanele și să facă – fapt vădit – contrabandă de războiu.*

Or, această acuzare, odată făcută, ori măcar făcîndu-se aluziune la ea, datoria d-lui general Mustață ar fi fost să ceară *imediat* lumină, pentru ca nici o umbră de bănuială să nu rămînă asupra sa, *general român!*³³ D-sa n-a făcut nimic în această privință și – cred că, tăcerea d-sale, impune datoria consiliului de onoare, ca să cerceteze cazul. Dacă totul se reduce la un zvon, ori la o știre răutăcioasă și tendențioasă, poate răspîndită tot de nemți, pentru a ne compromite ofițerii superiori – să impune achitarea celui nevinovat – ori vinovat cel mult, de o intemperie de limbaj și de ignorarea regulilor de discrețiune la care este ținut ofițerul și activ și cel de rezervă, chemat mîine în activitate.

*

Supun cazul cercurilor militare, îl supun opiniei publice, fără să trag nici o concluzie, pînă cînd, ceea ce cer acum, nu va avea o soluțiune, într-un fel ori în altul. De altfel aceasta este și părerea multor ofițeri superiori, cari mi-au atras atențiunea asupra acestui caz și mi-au cerut să intervin.

Const. Mille

[„Adevărul”, 15 iulie 1915]

10. 21 iulie/2 august 1915, București. Telegrama trimisă de Serghei Sazonov lui S. Poklevski-Koziell prin care îl însărcinează să transmită guvernului român acordul Rusiei față de cerințele românilor, în scopul încheierii unei convenții militare de participare imediată a României la război

³³ Toate sublinierile aparțin textului inițial (n.n.).

21 iulie/2 august 1915,
Nr. 3756

Copie la Paris, Londra, Roma

Insistența aliaților noștri, care speră că o înțelegere imediată cu România va împiedica tranzitul de contrabandă militară pentru Turcia, a făcut ca guvernul imperial să consimtă să satisfacă toate cererile impuse de Brătianu cu condiția ca România să se angajeze imediat să nu mai lase să treacă nici o provizie militară pentru inamicii noștri și ne dau posibilitatea de a supraveghea noi înșine aceasta și, de asemenea, ca un însărcinat cu afaceri să fie trimis fără întârziere la Marele Cartier General pentru a elabora o înțelegere militară stabilind data și condițiile intrării în război a României. Această înțelegere militară trebuie să fie elaborată, așa după cum s-a convenit între Aliați, de noi, de comun acord cu Brătianu și supusă aprobării puterilor, pentru a fi apoi semnată de reprezentanții lor la București.

Sazonov

[Apud 1918 la Români. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, p. 630-631, document nr. 180]

11. 9/[22 octombrie] 1915, București. Discursul lui Nicolae Filipescu la Clubul „Federației Unioniste” în care prezintă acte de corupție în cadrul Ministerului de Război și critică politica balcanică a guvernului

Domnilor,

Având a vă face o expunere a situațiunii, voiesc înainte de toate să învederez gravitatea împrejurărilor. Și tot ce pot spera de la expunerea ce voi face e să înfig în mințile a cât mai mulți români credința exactă despre gravitatea orei prezente și să trezesc la ei spiritul de jertfă pentru a-și face cu toții datoria, măcar la ora cea din urmă.

E abia o lună de când am spus: „Acum un an ungerii făceau la Budapesta tranșee în contra noastră. Acum facem noi tranșee la Predeal. Iată drumul ce am străbătut”.

Dar ce drum am făcut de o lună încoace ! Inamicul și-a întins liniile de la Predeal la Severin și acum vrea să ne învăluie până la Balcic. Măine vom fi luați în clește. O coaliție balcanică ce se putea constitui în folosul nostru, s-a încheiat contra noastră, cu complicitatea și ajutorul nostru. De dezastrul la care am ajuns e răspunzător guvernul și suntem răspunzători și noi, pentru tot timpul cât l-am ajutat. Dar avem și o slabă desvinovățire: Cine n-ar fi acordat un răgaz, două, trei, zece, ca cu toții laolaltă, într-un gând și într-un suflet să pornim ?

De când însă d. Brătianu a scăpat și ocazia intrării Italiei în război, mi-am dat seama că nu e nimic de făcut cu guvernul actual. Fiindcă sunt persoane care, fie de bună credință, fie că caută un pretext - aruncă vina pe noi, zicând că tăcerea noastră au interpretat-o ca efect al unei înțelegeri cu guvernul, împlinesc o datorie declinând sus și tare, orice solidaritate cu politica guvernului.

Adaug numai că dacă, chiar la ultimul moment, guvernul s-ar hotărî la acte, am trece cu vederea toate greșelile sale. Liberați de orice menajament suntem datori a deștepta țara și a-i face cunoscut în ce mod se jertfesc cele mai sfinte interese ale ei, în niște împrejurări cu care nu ne vom mai întâlni.

Voi cerceta azi două chestiuni: Pregătirea de război, cu privire în special la munițiuni și atitudinea noastră în politica externă. Voi discuta chestiunea munițiunilor, cum s-a discutat în toate statele beligerante. În țările unde nu există un control real, s-au înlăturat miniștri care n-au comis nici a zecea parte din greșelile comise la noi și s-a pus voinicște capăt rătăcirilor.

Când a izbucnit războiul european aveam, de fiecare tun, mai multe munițiuni decât Franța, Anglia sau Rusia. În anii 1911, 1912 și 1913, d-nii generali Argetoianu³⁴, Hârjeu³⁵ și cu mine am întreit stocul munițiilor noastre. Aveam ce ne trebuie ca să intrăm în război. Totuși ar fi fost util să se mai sporească munițiunile și era indispensabil să asigurăm reînnoirea stocului. Afirm că întotdeauna am avut, cum am putea avea și acum, această posibilitate. De la venirea d-lui Brătianu la ministerul de război și până la izbucnirea conflagrațiunii actuale, s-au oprit comenzile. Pomenindu-i de aceasta, am aflat de la d-sa că dacă nu s-au mai făcut comenzi, în schimb s-a sporit producțiunea Arsenalului.

Să cercetăm această chestiune. Când a venit d. Brătianu la putere, la 21 decembrie 1913, d-sa a găsit:

- 1-O cerere de a se da de lucru Arsenalului;
- 2- Proiecte pentru mărirea producțiunii Arsenalului.

Cererea de lucru s-a făcut prin raportul Arsenalului no. 11510 din 9 decembrie 1913 către Ministerul de Război. Acest raport zice că până la ianuarie 1914 cea mai mare parte din comenzi vor fi terminate, rămânând foarte puțin de lucru. „Astfel că vom fi nevoiți să congediem mai mult de jumătate din numărul lucrătorilor, iar în cursul lunii ianuarie va trebui să congediem jumătate din cei rămași”.

Se repetă și se accentuează prin raportul No. 14422 din 19 februarie 1914. Extrag din acest raport următoarele: „Am onoare a raporta că cea mai mare parte din comenzi terminându-se, am fost nevoiți să congediem în serii o parte din lucrători, urmând ca peste alte 15 zile să se mai congedieze și alții care au fost anunțați prealabil”.

Ca să știți ce urmare s-a dat acestor raporturi, citez Darea de seamă anuală a Arsenalului pe anul 1914. În ea se zice că până la 30 iunie s-a lucrat foarte puțin „neavând alte comenzi decât acelea de reparațiuni la armătură precum și alte mici comenzi și reparațiuni de diferite materiale, obiecte etc. Din această cauză am fost nevoiți a concedia și lucrătorii. Deși Arsenalul cu no. 11510 din 9 decembrie 1913, alăturat în copie, a raportat și a adus cazul la cunoștința direcției Arsenalului și secretariatului general, cerând comenzi, totuși nu s-a luat nici o măsură. Revenirile cu rapoartele no. 14301 și 14.422 din 17 februarie 1914 au fost iarăși fără rezultat. Pe lângă cele arătate mai sus, mai întâmpinăm noi greutăți din cauza evenimentelor externe, în aprovizionarea materialelor, lucru ce s-ar fi evitat iarăși dacă comenzile s-ar fi dat din vreme”. Iată toată activitatea Arsenalului în tot anul 1914 în ajun și în timpul războiului european, activitate cu care se laudă d. prim-ministru.

În ceea ce privește cererile de mărire a Arsenalului, spre a se spori producțiunea lui, cereri înaintate încă din 1913, află-se că ele s-au încuviințat tocmai la 29 iulie 1915, acordându-se niște credite prin jurnalul Consiliului de Miniștri no. 1187.

Să trecem acum la chestia munițiilor comandate. Am zis că la izbucnirea războiului european și aș putea zice chiar la 1 ianuarie 1914, aveam un stoc de proiectile de artilerie mai mare ca în Franța, Anglia sau Rusia. El trebuia încă sporit mai ales după experiența războiului european. Încă de la începutul lui septembrie 1914, la bătălia de la Marna, s-a văzut ce mare consumație de munițiuni de artilerie se face.

³⁴ *Ion Argetoianu* (1841-1928) General (grad obținut în 1894) și om politic român, tatăl lui Constantin Argetoianu, la rândul-i lider politic și memorialist de excepție. A participat la Războiul de independență. După ieșirea la pensie (1901) a intrat în Partidul Conservator, în cadrul căruia a făcut o carieră politică importantă. A fost deputat și senator, deținând un timp și vicepreședinția Senatului. Între 28 martie și 14 octombrie 1912 a fost ministru de Război în primul guvern, condus de Titu Maiorescu.

³⁵ *Constantin Hârjeu* (1856-1928) General și teoretician militar român. Genist de profesie, cu studii în România și Franța a scris *Istoria armei geniu* (1902) ce își păstrează valoarea. A fost ministru de Război în două rânduri între 14 octombrie 1912-31 decembrie 1913, în guvernul condus de Titu Maiorescu și 5-martie-24 octombrie 1918 în cabinetul Alexandru Marghiloman. Este autorul a două volume cu accente memorialistice *Studii și critice militare. Din învățămintele războaielor din 1913 și 1916-1918*, utile pentru înțelegerea epocii.

Ei bine, la o întrunire publică ținută în iunie 1915 am spus: „N-avem azi un proiectil mai mult ca la 1 ianuarie 1914”. Azi pot zice că am sporit stocul nostru cu abia 9 la sută. Iată tot ce s-a făcut într-un an și nouă luni. De n-ar fi atât și ar fi mai mult decât trebuie ca să se osândească un guvern. Un fapt ca acesta nu e o greșeală, e o crimă, și de crimă acuz guvernul.

Nu cred să fiu dezmințit. Dar de mi s-ar da cumva o dezmințire, cer să fac proba afirmațiilor mele înaintea unei comisii alese exclusiv de guvern.

Până la izbucnirea războiului, d. Brătianu se ocupa numai de colegiul unic și de expropriere, chestiuni mult mai importante pentru ministrul de război, ca apărarea țării. Dar după izbucnirea războiului european, aceeași nepăsare criminală ar părea de necrezut. Și totuși e așa.

Cum s-a ajuns la un așa dezastruos rezultat, lucrul e secundar față de faptul în sine, decisiv și brutal. Totuși voi cerceta și procedurile care au produs rezultatele ce constatăm azi, căci ele dezvelesc nepăsare, incapacitate și necinste.

Cine se duce la ministerul de război - și oricine poate face experiența - ca să vorbească de o chestiune de armament sau de munițiuni, capătă acest răspuns: „Aceste chestiuni, statul român nu le tratează în România, ci în străinătate, și mai ales la Paris, la... Hotel Regina”. În adevăr, cei doi tehnicieni mai de seamă ai armatei noastre, d. general Ghenea³⁶ inspectorul general al stabilimentelor de artilerie și d. colonel Rudeanu, directorul armamentului, lipseau din țară primul de vreo opt luni, cel de-al doilea de vreo șase luni. D. general Ghenea a fost trimis în Italia pentru niște comenzi care n-au sosit și nu vor sosi niciodată. Pentru prima oară se vede un general trimis în permanență în străinătate pentru controlul comezilor. De patru luni guvernul italian ne-a și spus că nu ne va mai da nimic. Atunci ce rost a avut trimiterea d-lui general Ghenea în străinătate? Nefiind util acolo, a fost trimis ca să [nu] fie aici să nu afle nimic. D. colonel Rudeanu e trimis de șase luni la Paris ca să se ocupe de niște munițiuni din care numai o infimă parte va veni vreodată.

Toate aceste sunt deja foarte curioase. Mai curios e încă modul cum procedează guvernul nostru cu comenzile. El transmite unui reprezentant al său în străinătate ordine de a provoca oferte, apoi de a trăgăni dacă oferta e favorabilă. Târziu de tot el ordonă de a refuza ori de a iscăli. Toate expediente de trăgănire au de scop de a face pe furnizor să priceapă. După cum pricepe, se refuză ori se iscălește. Ca pildă se povestesc tribulațiunile unei oferte de bombe. La 6 ianuarie, o casă italiană face o propunere de bombe pentru aeroplane și torpile terestre. Casa pare foarte serioasă. E cunoscută ca atare. Reprezentantul ei e prezentat de ministrul Italiei în București. Din punctul de vedere al utilității, statul major face un raport favorabil. Din punctul de vedere tehnic, d. general Coandă³⁷ referă de asemenea favorabil. Casa propu-

³⁶ *Toma Ghenea* (1862-1921) General de divizie care a avut o contribuție importantă la perfecționarea armamentului armatei române. A îndeplinit funcții pe linie tehnică- director al Arsenalului Armatei, director superior al Armamentului în Ministerul de Război, inspector general al stabilimentelor de artilerie (1912-1916).

³⁷ *Constantin Coandă* (1857 - 1932) A urmat cursurile școlilor militare de la București și Iași (1875-1878). Datorită aptitudinilor militare, se face remarcant în timpul Războiului de Independență. În 1880 este trimis să urmeze cursuri universitare la Școala Politehnică din Paris, unde obține licența în matematică și la Școala de artilerie din Fontainbleau. În 1888, maiorul Coandă este trimis ca atașat militar la Viena, apoi la Bruxelles, iar din 1892 devine aghiotant regal pe lângă principele moștenitor Ferdinand I. În 1902, Coandă este avansat la gradul de general de brigadă, îndeplinind funcțiile de inspector general al Artileriei (1904-1912). La Conferința de Pace de la București din 1913, Coandă este membru al delegației române. În vara anului 1916, este trimis ministru plenipotențiar pe lângă Marele Cartier General rus. După lovitura de stat bolșevică se transferă la Kiev., dar aici este arestat și condamnat la moarte, dar este salvat în ultimul moment de armata germană. În 1917. A făcut parte din delegația română prezentă la Conferința de Pace de la Paris (1919), participând la semnarea Tratatului de la Neuilly cu Bulgaria, pe 27 noiembrie 1919. A fost prim ministru al României în perioada 24 octombrie-29 noiembrie 1918. După război a intrat în Partidul Poporului ocupând fotoliul de președinte al Senatului în două rânduri (1920-1922; 1926-1927) și cel de ministru al Industriei și Comerțului (26 martie-14 iulie 1926).

ne să facă experiențe la noi în țară. Ea cere însă să i se plătească costul experiențelor cam 5-6 mii lei. Ministerul refuză aceste propuneri, cerând ca experiențele să se facă în mod gratuit în Italia. Casa italiană primește. În februarie se numește o comisie care să asiste la experiențe. Se fac toate pregătirile și comisiunea noastră din Italia e poftită la experiențele ce aveau a se face. Comisia refuză, cerând să fie poftită în mod oficial de guvernul italian. Acesta, neavând nici un fel de amestec în această afacere, răspunde că nu are calitatea ca să poftască comisia românească la niște experiențe de ordin privat. În martie, văzând că nu se ajunge la nici un rezultat, casa italiană propune să se suprimă experiențele, ministerul de război având dreptul să refuze tot ce nu e conform cu caietul de sarcini. Propunerea e respinsă, ministrul declarând că nu poate face nimic fără experiențele prealabile. Totuși, se dă, de la direcția armamentului, inginerului italian, scrisoare către comisia românească din Italia ca să facă experiențe. În mai se pun la cale experiențele, dar Italia e în ajun de a intra în război și oprește de aci înainte orice export de bombe. În iunie se fac noi propuneri ca experiențele să fie făcute în București și bombele lucrate în țară, cu spezele de experiențe ale furnizorului. Se admite în principiu și mai trec trei luni, până la începutul lui septembrie, când după 8 luni ministerul răspunde că... chestiunea nu-l interesează.

În felul acesta se rezolvă toate chestiunile la ministerul de război. De toate acestea acuz personal pe d. Brătianu, cu toate că știu că nu calcă pe la ministerul de război. Dar știu ce știu și ce fac agenții săi personali.

Guvernul a voit să înființeze, la noi, o fabrică de puști. „L'Indépendance Roumaine” din 14 noiembrie 1914 scria că se va instala în curând în București o fabrică de puști. Și aici neseriozitate. Au fost, e drept, propuneri ce meritau a fi luate în seamă. Dar, după un an constatăm că nici nu s-a început ceva în această direcție și nici nu se mai pomenește de așa ceva.

A mai fost vorba să se înființeze o fabrică de cartușe. Casele franceze ultra-serioase Saint-Chamoud și Delaunay-Belleville au propus, încă din luna februarie, înființarea unei cartușerii în România, cartușerie care mai întâi trebuia să predea o cantitate mare de cartușe de 140 franci mia. Casele acestea au fost – pentru motive diverse – purtate cu vorba atâta timp încât au cedat statului francez instalațiile lor care lucrează și azi pentru ei.

La 22 martie o casă italiană face propuneri pentru înființarea în țară a unei cartușerii pe prețul de 160 franci mia de cartușe. Fabrica trebuia să fie pusă în funcțiune după 5 luni. Reprezentantul casei italiene pleacă în Italia, angajează tratativele, regulează chestiunea mașinilor, obține permisia de export. Trece o săptămână, două, trei. Șeful misiunii uită să treacă prin Milano. Să se observe că principala noastră pretențiune era ca fabrica să funcționeze cât mai repede. Casa italiană, nemaipricipând nimic, trimite la București pe reprezentantul ei, care găsește aici pe colonelul Rudeanu, în ziua chiar când pleca din nou la Paris. Ei sunt de acord și colonelul Rudeanu roagă pe reprezentantul casei italiene să-l aștepte zece zile, când va fi întors de la Paris. Trec o lună, trec două. Nici o știre. În iulie, directorul unei mari bănci din București, ducându-se la Paris, cere colonelului Rudeanu un răspuns categoric. Răspunsul este că afacerea nu merge destul de repede ! Se cere ca fabrica să fie gata la 1 ianuarie și în loc de amenda obișnuită la Krupp de 2 ori 3 la mie de fiecare zi de întârziere, se pretinde o amendă de 10 la sută. Casa italiană refuză zicând: „Ce fel de pungășie ar trebui să fie oferta mea ca să pot risca 10 la sută din totalul sumei ce avem de încasat și care constituie tot beneficiul nostru”. Să se observe că dacă se primea oferta de la început, fabrica ar fi început să funcționeze în septembrie, nu în ianuarie.

Concluzia acestei afaceri e că acum de curând ministerul a iscalit un contract cu o altă casă pe prețul de 180 franci mia de cartușe. Cu 40 franci mai scump ca Saint-Chamoud. La 800 milioane de cartușe diferența reprezintă o pagubă pentru stat de 12 milioane.

Dar ce e mai grav e că afacerea s-a înjghebat neserios și că la ianuarie nu vom fabrica.

Trebuie să mărturisim că s-a făcut și un lucru bun. S-a făcut în Franța și o mică comandă de proiectile de artilerie, din nenorocire mult prea mică. De la această comandă rezultă aproape exclusiv micul spor de care am vorbit, de 9 la sută la munițiuni. Dar și aici constatăm aceleași târăgăneli uneori interesate, alteori efect al neglijenței, care au drept urmare că toate furniturile s-au plătit prea scump, căpătându-le și prea târziu. Ni s-au oferit aceste proiectile pe 65 lei bucata. S-au pierdut săptămâni și săptămâni de zile cu discuțiunea prețului. Acesta s-a urcat la 70 lei și după noi discuțiuni s-a făcut comanda pe 80 lei. Procedurile noastre erau atât de stranii, mergând până a refuza munițiuni asupra cărora ni se primiseră toate condițiunile, dar care nu plăceau pentru alte motive, încât un ministru dintr-o țară beligerantă a spus: „Desigur că România nu va intra în război, când văd că refuză munițiunile ce i se oferă”. La o furnitură de proiectile tratată în Franța, toate condițiunile noastre erau primite. Nu mai erau dar motive de tratative și de târăgănare. Neavând încotro, se făcu învoiala. Pentru a scăpa totuși de niște munițiuni ce satisfăceau toate cerințele noastre, dar care nu plăceau, s-a găsit acest mijloc: s-a luat angajamentul ca statul român să ceară ministerului de război francez autorizație care e obligatorie pentru săvârșirea comenzii. Reprezentantul nostru a spus că a cerut-o, dar că guvernul francez nu vrea să dea autorizația. Lucrul s-a lămurit însă altfel. O scrisoare izvorâtă din ministerul de război francez dovedește că niciodată nu s-a făcut acea cerere.

Aș putea să înșir ore întregi fapte ca cele ce am dezvelit. Dosarul meu e încă plin și mai e o față a chestiunii care e mult mai gravă. Am voit azi să dau numai câteva pilde ca să ilustrez sistemul. Prin nepăsare, incapacitate și necinste, cele mai grave interese ale țării sunt jertfite. Când un guvern în doi ani de existență sau în 11 luni de la izbucnirea războiului european a dat triste rezultate ce cunoaștem în chestiunea munițiunilor, el e osândit și dănuirea lui constituie o primejdie.

Spre a avea pretexte în politica externă de a nu intra în acțiune, guvernul ne-a defăimat în afară, lățind în toată Europa credința că n-avem munițiuni. Măcar dacă această calomnie i-ar fi îndemnat să-și facă, în modul fie chiar cel mai modest, datoria în ce privește pregătirea de război. Dar activitatea guvernului cu privire la munițiuni a fost dezastruoasă. Și tot atât de incapabil s-a arătat guvernul în chestiunea externă.

Pornit de la ideea că trebuie să mergem alături de Germania, d. Brătianu s-a raliat, fără convingere, la politica cealaltă. Șovăielnic în convingeri, bățos în negociațiuni din apucătură despotică, nereușind la timp, din această pricină, nici o negociere, pierzând toate ocaziunile, am ajuns să fim amenințați chiar la noi și să nu mai așteptăm împlinirea visului nostru decât de la noroc.

Acum un an Europa avea ochii pe noi ca să dăm noi lovitura decisivă. Azi am abdicat chiar de la rolul nostru aici, în politica balcanică. Ce a fost această politică balcanică, e ceva de necrezut. În loc să sprijinim pe aliații noștri de ieri și de mâine, pe sârbi și pe greci, ne-am dat în toate împrejurările de partea Bulgariei.

Doă fapte încă necunoscute agravează și mai mult atitudinea noastră. Primul fapt e că tratatul care leagă Bulgaria de Germania, e încheiat încă de la începutul războiului și anume din prima jumătate a lunii august.

D. Beldiman, ministrul nostru la Berlin, are cunoștință de aceasta și a informat guvernul nostru de existența acestei convențiuni. Cu toate acestea, în orice împrejurare, am susținut pe bulgari în contra sârbilor și a grecilor.

Cel de-al doilea fapt e că avem un tratat cu Serbia și Grecia. Și totuși întotdeauna am fost în contra lor. În ajunul războiului european avusesem câteva incidente de graniță cu bulgarii. Atunci guvernul nostru a întrebat pe cel de la Belgrad dacă își va îndeplini obligațiunile pentru apărarea tratatului de București. El a răspuns că da. Dar când, după câteva zile, a izbucnit războiul european, ni s-a pus din Belgrad aceeași întrebare, iar noi am răspuns că nu se poate compta pe noi, căci împrejurările s-au schimbat.

Ceva mai mult, Berlinul a fost autorizat să comunice acestea la Sofia și să înștiințeze pe Bulgaria că din partea noastră au mână liberă în contra sârbilor !

Cine a făcut politica munițiilor pe care am expus-o, e capabil să facă și așa politică externă.

Când, iarna trecută, sârbii erau expuși a fi zdrobiți de austrieci, s-a susținut la noi că, în propriul nostru interes, trebuia să intervenim în favoarea sârbilor. Ce n-am fost în stare să facem noi, se hotărâseră să facă grecii. Ei ne-au cerut în cele din urmă numai (și au cerut-o în numele lor, reprezentanții în București ai Triplei Înțelegeri) ca să facem cunoscut la Sofia că vom interveni dacă bulgarii vor ataca pe greci. Fusesem însărcinat împreună cu d. dr. Istrati a cere d-lui Brătianu să făgăduiască demersul diplomatic la Sofia, ce ni se cerea. D. Brătianu ne-a răspuns că nu guvernul elen, ci Tripla Înțelegere ne cere aceasta, voind să ne târască pe noi și pe greci în acțiune. Astfel, d. Brătianu pretindea că prin refuzul nostru scăpăm pe greci de pretențiile unei intervenții pe care ei n-o doresc. Ulterior, publicarea celor două memorii ale d-lui Venizelos către regele Greciei ne-au dovedit că lucrurile nu s-au petrecut astfel. D. Venizelos spune în memoriul său din 17 ianuarie 1915: „Majestatea Voastră a luat cunoștință de răspunsul guvernului român la propunerea noastră privitoare la o acțiune comună în favoarea Serbiei. Acest răspuns semnifică, cred, că România ne va refuza orice cooperare militară, dacă nu participă la ea și Bulgaria”.

Și să nu se zică că d. Venizelos n-a avut aprobarea regelui și a fost nevoit să se retragă. D. Venizelos din cauza noastră a căzut. Noi l-am răsturnat de două ori. Încă o ispravă inteligentă a guvernului nostru ! În orice caz nimeni nu cerea ca să intervenim fără garanția tuturor factorilor constituționali.

Dar ce e mult mai grav e că spre a câștiga prietenia iluzorie a bulgarilor, s-a comunicat la Sofia demersul făcut pe lângă noi și refuzul nostru. Știm ce caz mare făcea guvernul de cum câștigasem prietenia bulgarilor. Asemenea proceduri nu sunt permise nici când ai scuza succesului. Noi însă ne-am acoperit de desconsiderare ca să înregistrăm numai insuccese.

Vă mărturisesc că, cunoscând unele lucruri de care nu pot vorbi, știind cazul ce se face de angajamentele de onoare, auzind cu uimire invocându-se unele probe scrise, adesea am avut să roșesc în fața străinilor.

Să se sfârșească odată cu o politică înșelătoare și nedemnă. Destul cu politica de culise. Țara are drept să știe unde merge și să pretindă claritate și probitate în politica noastră externă.

Dar să revenim la politica noastră balcanică. Noi, care alături de statele balcanice suntem statul cel mai puternic și cel mai dezinteresat în chestiunile teritoriale de la sudul Dunării, noi avem de jucat primul rol în faza orientală a conflictului european.

Noi putem servi cauza Quadruplei Înțelegeri și a noastră, fie chiar numai prin o activă acțiune diplomatică. Puteam strânge într-un mănunchi și în folosul nostru toate forțele balcanice, minus Bulgaria, care însă ar fi fost paralizată. În loc de aceasta am distrus toate forțele ce ne puteau veni în ajutor: Serbia jertfită, Grecia descurajată în toate năzuințele ei de a merge alături de noi, Bulgaria căpătând din parte-ne mână liberă spre a face o politică inspirată înainte de toate de temerea unei Români Mari. Și totuși am mai putea salva acum, în ultimul moment, situația în Serbia și în Grecia. După ce am scăpat o ocazie cum nici n-am visat, de ocupare a Ardealului și de intervenire glorioasă în conflictul european cu un minimum de sacrificii, acum am ajuns să fim amenințați la noi. Acum așteptăm totul de la pronia cerească. Orice ocazii ne-ar rezerva ea, am suferit pagube ireparabile. Trei sute de mii de ardeleni încă nerecrutați până acum opt luni sunt pierduți pentru noi. Ne vom întâlni încă cu ei, poate, pe câmpul de luptă în tabăra vrăjmașă. Paguba ireparabilă.

Trecătorile Carpaților, ieri libere, sunt astăzi întărite. Peste ele ar trebui să ne deschidem drum, cu jertfe omenеști. De aceste jertfe nici un noroc nu ne va mai scăpa.

La aripa noastră stângă, armata sârbească ce aștepta să ia ofensivă cu noi, va fi, dacă o permitem, înlocuită cu armată dușmană, când Serbia va fi zdrobită. Atunci lupta ia loc de ajutor.

La sud, armata bulgară, slabă prin lipsă de munițiuni, își va îndoi forțele când conjuncțiunea cu armata germană îi va da munițiuni din belșug. Iar mijloacele noastre de aprovizionare vor fi tăiate.

S-a zis că vom fi încercuți. E mai drept să zicem că ne-am încercuit singuri. Norocul ne-a dat ocazii. Netrebnicia noastră le-a nimicit. Fiecare săptămână, fiecare zi însemnează o nouă pagubă. Acum cincisprezece zile un cuvânt al nostru putea încă să schimbe fața lucrurilor în Balcani. Acum numai bărbăția noastră ne poate scăpa.

Nimic nu mai putem aștepta de la politica de până azi care a îngrămădit toate greșelile și ne-a dus la ultimul grad al desconsiderării față de ambele grupări de puteri.

Nici un guvern germanofil, cu înfățișarea lui respingătoare, n-ar fi putu să ne aducă unde ne-a dus guvernul actual în numele idealului național.

Am deschis un larg credit guvernului. Luni de zile i-am dat concurs absolut în schimbul unei făgăduieli ce nu s-a împlinit. I-am votat starea de asediu în schimbul – e drept – a cuvântului de onoare ce am cerut primului ministru și pe care mi l-a dat că nu va întrebuița această armă decât în război și niciodată în contra politicii noastre. I-am făcut cinstea de a crede că acest cuvânt e o garanție.

Creditul ce, într-o dorință de armonie internă am acordat guvernului ne-a încărcat cu o grea răspundere. Cu convingerile ce avem, ar fi din parte-ne o trădare de neam dacă am prelungi o stare de lucruri ce ne aduce la prăpastie. Țara să-și spuie limpede voința și să nu se încreadă decât în o politică ale cărei țeluri să fie precizate la lumina zilei.

Guvernul ne-a făcut făgăduieli. Azi îi cerem în modul cel mai viguros să le ție. Ori își ține angajamentele, ori să plece.

De un an de zile se țin concentrate unele trupe în care din inacțiune se stinge orice entuziasm- Aceasta e cea mai primejdioasă pregătire pentru război.

Noi spunem limpede: La război ori acasă. Țara nu mai poate fi dusă cu minciuni. Un guvern fățiș ostil idealului național e mai puțin primejdios ca un guvern ce-și învăluie țelurile ca să ne ție în amorteală. Cel dintâi revoltă, cel de-al doilea ne adoarme.

Deșteaptă-te Române !

[„Viitorul”, vineri 9 octombrie 1915]

12. 10/[23] octombrie 1915. Articolul lui Constantin Mille, „Către armată”, publicat în ziarul „Adevărul”

Armata amărită și indignată, ne spune nouă, celor din opoziție:

– *Da, faceți-vă odată datoria, scuturați pe rege și pe guvern și faceți ca, cu o oră mai înainte, să fim trimiși să ne facem datoria și noi!*³⁸

*

La rîndul nostru, în ceasul suprem și noi cei din opoziție, facem apel la armată, ca să ne dea mîna de ajutor pentru a scutura din somn și din ticăloșie pe rege și pe guvern.

În împrejurări atît de grave ca cele de acum, cînd e vorba ca țara romînească să existe ori să nu mai existe, Armata, își are și ea rolul. Pe lîngă acela de a lupta și învinge dușmanul din afară, oștirea mai are îndatorirea de a lupta și învinge pe dușmanul dinlăuntru, care este regele și guvernul său.

³⁸ Toate sublinierile sunt în textul original (n.n.).

Armata poate avea rolul *activ* de a cere imperios guvernului intrarea în acțiune. E împotriva regulilor stabilite și a principiilor de toate zilele în stare normală, de a amesteca armata în luptele interne. *În o stare de lucruri ca cea de astăzi, totul este permis, ba ceva mai mult, totul stă în armată – căci ce este armata decât însăși țara pusă sub armă?*

*

Dar armata pentru a salva Patria, poate să se mărginească și la un rol *pasiv*. Pasivitatea stă în faptul ca, guvern și rege să se vadă lipsiți de concursul armatei când va fi vorba de a împiedica poporul, ca să le ceară, *ori să intre în acțiune, ori să plece.*

Poimîine, Duminică, țara va cere celor doi factori neresponsabili de fapt, ca să fie *romîni*. Dînșii vă vor trimite pe voi, ofițeri și soldați, ca să ne împiedecați să ne facem datoria. Dacă veți refuza să ne vîrîți baioneta în piept și să ne împușcați pe noi, cari credem și simțim ca și voi, cerem ceea ce cereți și doriți și voi, dacă în loc să loviți în părinții și în frații voștri, veți ridica arma cu patul în sus și – armată și popor vom merge cîntînd și chiuind să cerem unui guvern ticălos și unui rege păcătos – *să fie romîni*, dacă veți face aceasta, *vă veți îndeplini datoria și sînt va fi numele și faima faptelor voastre în istoria de-a pururi a Patriei.*

*

Dacă însă veți asculta de o disciplină oarbă, stupidă și rău înțelească, dacă astfel în loc să ne ajutați, ne veți împiedeca și împușca, noi, cu mîinile goale și cu pieptul deschis, vom merge totuși înainte și vom cădea victimă a datoriei. După cum în războiu, viața voastră, ofițeri și soldați – este jertfită Patriei, tot astfel și noi, ne-o sacrificăm, fără de laudă și fără de zgomot, dar ne va părea rău, că va fi zadarnic acest sacrificiu – și murind, nu vă vom blestema pe voi, ci pe aceia cari v-au trimis să ne uideți, pentru a ucide în același timp și idealul național. Pe voi – copii și frații noștri – vă vom plînge în ceasul cel de pe urmă, vă vom plînge că n-ați înțeles, că nu ați pătruns jertfa noastră și că ne-ați împiedecat ca să aducem la ființă, marele nostru ideal național, idealul tuturor Romînilor!

Const. Mille

[„Adevărul”, 10 octombrie 1915]

13. 12/[25 octombrie] 1915, București. Articolul, „Zdrobirea unor calomnii”, apărut în ziarul „Viitorul” în care se răspunde acuzațiilor lui Nicolae Filipescu din discursul ținut în cadrul întrunirii „Federației Unioniste”

Zdrobirea unor calomnii

Discursul rostit de d. N. Filipescu la inaugurarea clubului „Federației Unioniste” n-a fost rodul unei improvizații. A fost un discurs pregătit, anunțat cu multe zile înainte, ornamentat chiar cu aparența unei documentări. Prin urmare, toate consecințele acestui discurs au fost calculate și dacă ele sunt de natură să vateme țării. D. Filipescu, neavînd scuza unei pasiuni spontanee, poartă toată răspunderea omului care își măsoară faptele și își precizează, sieși în tăi, intențiunile.

D. Filipescu acuză în primul rând pe actualul ministru de război că a oprit executarea comenzilor găsite la venirea d-sale în fruntea departamentului ce conduce. Răspunsul documentat, publicat de noi, arată că chiar din primele luni ale noii administrațiuni s-au luat măsuri pentru executarea comenzilor în curs, trimițându-se comisiuni în străinătate care: să cerceteze cauzele pentru care unele din aceste comenzi stagnau și să ia în același timp informații în privința unor alte comenzi de executat. În vederea acestui îndoit scop, ministerul a alocat toate creditele necesare, dublând cele afectate de guvernul precedent pentru armament și echipament, și mai făcînd prelevări din fondul pentru clădiri.

Grație acestor măsuri luate, repetăm, în primele luni de la venirea d-lui Ion I.C. Brătianu la ministerul de război – adică cu mult înainte de izbucnirea conflictului european – s-au putut executa și comenzile vechi și altele noi, făcându-se și lucrări pentru mărirea producției stabilimentelor din țară, așa că din februarie 1914 aceste stabilimente au primit comenzi pentru 5 luni de lucru.

D. Filipescu se mai prevalează de un raport prin care direcțiunea Arsenalului cerea de lucru spre a nu fi nevoită să concedieze o parte din lucrători. Acest raport e dat din 9 decembrie 1913, adică de pe vremea guvernului care a precedat celui actual. Dar d. Filipescu dă a înțelege că d. Brătianu a lăsat multă vreme Arsenalul fără lucru. Or, din răspunsul pe care l-am publicat reiese - întâi – că cererea formulată de direcțiunea arsenalului se referă numai la secția unde se lucrează trăsuri și alte obiecte de importanță secundară, și al doilea – că chiar în luna februarie 1914 s-au dat arsenalului comenzi – chesoane, proiectile, focoase, principala producțiune a arsenalului – pentru suma de 1 milion. Pentru acoperirea acestei sume nici nu s-a așteptat deschiderea creditului respectiv, ci a fost luată, din ordinul verbal al ministrului de război, din fondul afectat de guvernul precedent pentru construcțiuni.

Dar guvernul liberal, nu numai că a dat arsenalului maximul de lucru pe care îl poate executa, dar el a procedat și la utilizarea întregii industrii militarizabile din țară, atât cea a statului (atelierile CFR, șantierile navale, școalele de meserii), cât și cea privată. Organizând întreaga industrie a țării în scopuri militare, guvernul a dobândit de la dânsa rezultate ce nici nu se puteau bănuși, de exemplu: fabricarea mașinilor destinate stabilimentelor militare, mașini care se aduceau până atunci din străinătate. Așadar, guvernul actual are meritul de a fi înzestrat țara cu o întreagă industrie militară – lucru de o importanță capitală în condițiunile tehnice create de actualul război.

Trecând la comenzile și ofertele din străinătate, d. Filipescu acuză guvernul de târăgăneli, șicane și refuzul unor propuneri avantajoase. D. Filipescu citează cazul unei oferte pentru fabricarea de bombe aeriene și torpile terestre. D-sa arată că ofertantul (d-l Filipescu nu-l numește; îl cheamă Negro) care are în Italia o uzină ce „pare foarte serioasă”, a propus ministerului de război să facă, în țară la noi, experiențe cu bombele în chestiune, în schimbul unei sume de 5-6 mii lei.

Ministerul – adaugă d. Filipescu – cere ca experiențele să se facă în Italia gratuit. D. Negro primind, o comisiune e trimisă în Italia ca să asiste la experiențe, dar comisiunea, afirmă d. Filipescu, se face vinovată de șicane, cerând, de exemplu, să fie poftită în mod oficial de guvernul italian să asiste la experiențe. Or, din răspunsul documentat pe care l-am dat cuvântării d-lui Filipescu reiese: 1- Că acest d. Negro a făcut o primă ofertă de bombe, fără a indica prețul și natura materialului de fabricațiune; 2- că mai târziu, comunicând, la cererea ministerului, prețul, a pretins un acout de 30 la sută; 3- că ministerul a ordonat telegrafic colonelului Miclescu, care se afla în Italia în altă misiune, să instituie o comisiune de ofițeri români care să examineze și să experimenteze materialele oferite și să raporteze.

Colonelul Miclescu răspunde: a- Că d. Negro i-a propus să aprecieze bombele numai după niște desene și b- că cererea de experimentare nu poate fi satisfăcută, dar că experiențe urmând a fi făcute de o comisiune de ofițeri italieni. Ofițerii comisiunii române ar putea asista de la distanță și în secret. Se înțelege că ofițerii români nu puteau accepta asemenea rol de oameni suspectați. De altminteri, ministerul de război a reușit să fabrice bombe de tot felul în țară, cu un preț ce nu atinge nici un sfert din prețurile ultime cerute de d. Negro.

Venim la chestiunea fabricii de cartușe. D. Filipescu pretinde că guvernul, între alte oferte, a fost sesizat de una a caselor Saint Chamond și Delaunay-Belleville care propunea înființarea în țară a unei cartușerii, având a servi o cantitate mare de cartușe pe prețul de 140 franci mia. D. Filipescu susține că aceste două case au fost purtate cu vorba până când au cedat statului

francez instalațiile lor. Apoi d. Filipescu adaugă că guvernul s-a purtat în același mod cu o casă italiană, care ceruse 160 fr. pentru mia de cartușe, până ce în cele din urmă Ministerul de război a contractat cu o altă casă pe prețul de 180 fr. mia de cartușe, cu 40 de fr. mai scump decât ceruseră casele Chamond și Belleville, ceea ce, la o cifră de 300 milioane cartușe reprezintă o diferență de 12 milioane franci în paguba statului român.

Realitatea faptelor e însă aceasta: casele Chamond și Belleville ceruseră la început 185 franci, iar nu 140 franci, pentru mia de cartușe, iar apoi au scăzut prețul la 178 franci, cerând în schimb să li se verse un avans de 14 milioane la semnarea contractului, adică înainte ca fabrica să fi probat cum își execută comenzile ! Casa italiană pomenită de d. Filipescu ceruse tot prin intermediul d. Negro, bine cunoscut, 180 franci mia de cartușe, nu 160, cum afirmă d. Filipescu. În sfârșit, statul a încheiat contractul pentru fabricarea de cartușe pe prețul de 129, iar nu 180 franci, cum pretinde d. Filipescu. Astfel statul, în loc să piardă 12 milioane, după aserțiunea d-lui Filipescu, a câștigat 16.800.000 lei, fără să fie obligat a da vreun avans la semnarea contractului.

Putem adăuga că totuși, prin ordinul telegrafic no. 13789, guvernul a pus în vedere casei Delaunay-Belleville că e gata să contracteze cu dânsa în aceleași condițiuni.

Ne mirăm că d. N. Filipescu e atât de rău informat în această chestiune, în special asupra ofertei casei Delaunay-Belleville, când fiul d-sale, d. Gr. N. Filipescu, membru în consiliul de administrație al acestei case, a intervenit în diferite rânduri în favoarea ei.

Fără îndoială, nu putem înșira într-un singur articol de ziar toate argumentele doveditoare opuse insinuărilor d-lui N. Filipescu. Din cele spuse până aici, reiese destul de evident că d. N. Filipescu, când e vorba să lovească în adversari politici, nu se sfiște să recurgă chiar la cele mai odioase calomnii. Dacă aceste calomnii ar izbi numai în membrii guvernului, n-ar fi nici un rău. Dar temperamentul nenorocit al d-lui N. Filipescu a pus de data asta în discuție, pe vremea unui război general, chestiuni care privesc apărarea națională. Cunoscând patima politică neînfrânată a d-lui Filipescu, știm bine că d-sa, în loc să aibă remușcări, va face azi o nouă încercare de atentat cu premeditare la interesele supreme ale țării. Exasperat de dezastrul primelor d-sale insinuări, va face altele. Nici un sentiment de patriotism nu-l va opri, fiindcă d. Filipescu face parte din categoria acelor oameni care săvârșesc chiar răul cel mai mare, numai să se vorbească de dânsii.

Istoria veche ne-a lăsat numele criminal al lui Erostrat care, neputând ajunge prin merite la celebritate, a căutat s-o dobândească dând foc templului Dianei de la Ephes³⁹.

Și d. Filipescu e gata să incendieze o țară întreagă când această țară nu vrea să-l urmeze.

[„Viitorul”, luni 12 octombrie 1915]

14. 19 octombrie/[1 noiembrie] 1915, București. Articolul „Morala unor documente. Trâmbișul resentimentelor unor samsari... naționaliști”, publicat în ziarul „Viitorul”, în care se dezmint informațiile lui Nicolae Filipescu în discursul său de la întrunirea „Federației Unioniste”

Morala unor documente. Trâmbișul resentimentelor unor samsari... naționaliști

D. N. Filipescu, cu totul împotriva temperamentului d-sale, a voit să ducă o campanie „documentată”. Era o atitudine pe care, cu toată sinceritatea, o priveam serios mulțumiți. Pentru

³⁹ Templul zeiței Artemis (Diana în mitologia romană), zeița frumuseții la greci a fost construit la mijlocul secolului al VI-lea î.Hr. de către de arhitectul grec Chersiphron și de fiul acestuia, Metagenes. A devenit curând foarte vestit, locuitorii din Efes, mândrindu-se cu această bijuterie arhitectonică, una dintre cele șapte minuni ale antichității. În anul 356 î.Hr., Herostratus, un tânăr localnic a dat foc templului, crezând că astfel va intra în istorie. Coincidență sau nu, legenda spune a fost distrus în noaptea în care s-a născut Alexandru Macedon, care l-a și reconstruit, lucrarea fiind terminată după moartea lui (323 î.Hr.).

întâia oară de când e șef al uneia sau al mai multor fracțiuni conservatoare, d. Filipescu părea că a înțeles gravitatea noii sale situațiuni, încât simțea nevoia de a părăsi vechile mijloace de luptă, făcând în sfârșit o critică întemeiată și indicând directive de alt ordin decât dintre acelea ce se croiesc cu rețevii...

Dar scurtă a fost viața frumoaselor noastre iluzii: de când s-au anunțat „documentele” și până ce le-am văzut. Fără surprindere prea mare am constatat că d. N. Filipescu „documentat” și d. N. Filipescu „nedocumentat” sunt de o remarcabilă statornicie în identitatea lor. Căci documentele de care s-a slujit autorul rechizitoriului contra administrației ministerului de război nu au suferit operația care singură la putea da dreptul la viața publică: examenul critic, obiectiv și înzestrat cu oarecare instrumente de control. D. N. Filipescu a privit documentele ca niște arme de luptă, și nu ca niște mijloace de informație, încât în loc ca documentele sale să-i inspire convingerile pe care le-a manifestat în public, procesul psihologic a fost tocmai dimpotrivă: „convingerile d-lui N. Filipescu au chemat la ele „documentele” prin care să-și poată căpăta oarecare proptele pentru a se susține cu aparență de adevăruri.

Și încă, dacă d. Filipescu și-ar fi procurat documentele la întâmplare... Întâmplarea e uneori generoasă și chiar iubitoare de adevăr. Dar d-sa și le-a procurat dintr-o obârșie ale cărei subtilități, chiar dacă scapă temperamentului politic atât de masiv al d-lui Filipescu, nu pot scăpa observatorului atent al documentelor sale.

Era vorba de „afacerile” de la ministerul de război. Și d. Filipescu s-a documentat de la ace categorie de negustori care mișună în jurul administrațiilor publice, fără alt... fond comercial decât multă istețime, foarte multe relațiuni (prietenii, legături politice ori familiale etc) și un infinit dispreț pentru orice fel de scrupule. Dintr-un asemenea fond de comerț se pot întemeia tot felul de uzine, pentru fabricația unui număr nu mai puțin variat de obiecte pentru orice necesitate; se pot stabili relații comerciale naționale sau internaționale oricât de vaste în complicația lor și, în sfârșit, când rezultatele întreprinderii nu sunt cele dorite, se poate furniza material pentru campanii politice oamenilor de stat care vor să se documenteze în resentimentele lor... De la asemenea comercianți... subțiri și-a furnizat d. N. Filipescu gravele d-sal documente, unind zelul său patriotic pentru făurirea idealului național cu regretele nu mai puțin patriotice și poate mai energice încă, ale „negustorilor” cu „întreprinderi” neizbutite pe lângă ministerul de război.

Și atât de bine s-a documentat d. Nicu Filipescu, încât în cele din urmă s-au adus la cunoștința opiniei publice nu numai „documentele” d-sale, dar încă și documentele... obârșiei celor publicate în „Epoca”. Citiți „Viitorul” de alaltăieri și de ieri.

S-au văzut astfel lucruri paradoxale – pentru noi – dar normale pentru capricioasa acțiune politică a d-lui Filipescu. D-sa duce campanie în tovărășia unor samsari decepționați, pentru a defăima pregătirea armatei românești în ajunul evenimentelor pe care d. Filipescu le dorește cu atâta nobilă pasiune.

D-nii Negro, Dionnissie Many, Bubi Diamantescu și alții combat prin pana d-lui N. Filipescu administrația militară a guvernului român, care a avut cruzimea de a nu le respecta idealurile... ofertate ministerului de război.

Pornite dintr-o asemenea curată obârșie „documentele” d-lui Filipescu nu mai miră pe nimeni prin neseriozitatea și tendința lor. Poate singur d. N. Filipescu se miră – în încrederea sa robustă – de văgăuna... comercială în care a ajuns campania sa „naționalistă”.

[„Viitorul”, luni, 19 octombrie 1915]

15. 23 octombrie/[5 noiembrie] 1915, București. Articol publicat de ziarul „Viitorul” de răspuns la acuzațiile lui Nicolae Filipescu, lansate la Clubul „Federației Unioniste” în care este prezentată implicarea fiului acestuia, Grigore Filipescu, în afaceri cu materiale de război

Pentru domnul Nicolae Filipescu
O scrisoare a d-lui I. F. Wiech

Răspunzând învinuirilor aduse ministerului de război de d. Nicolae Filipescu, în discursul pe care d-sa l-a ținut la inaugurarea clubului Federației Unioniste, spuneam că în ce privește oferta făcută ministerului de Casa Delaunay-Beleville, d. Nicolae Filipescu ar fi putut fi mai bine informat asupra acestei afaceri de fiul d-sale, d-l Grigore Filipescu, care este membru în consiliul de administrație al societății ofertante și care a intervenit în diferite rânduri atât la Paris, cât și în București, pentru primirea acestei oferte.

D. Grigore N. Filipescu recunoaște printr-o scrisoare publicată în „Epoca” cu data de 12 octombrie a. c., că, în adevăr, în calitate de membru al consiliului de administrație a fost însărcinat să iscălească contractul pentru oferta făcută de Casa Delaunay-Beleville Ploiești.

Am arătat apoi în numărul ziarului nostru purtând data de 19 octombrie a. c. cum siliții de provocările ziarului „Epoca” am fost obligați să publicăm trei documente privitoare la intervențiunea pe care d. Grigore Filipescu a făcut-o pentru primirea unei alte oferte a casei Nielsen-Wiather din Copenhaga.

D. Grigore N. Filipescu, răspunzând acestor documente publicate de noi, în „Epoca” de la 17 octombrie a. c., declara că n-a luat contact decât la Paris, cu d. Wiech, reprezentantul casei Nielsen-Wiather, care i-ar fi fost prezentat acolo de către d. Aristide Blank⁴⁰, lăsând astfel să se înțeleagă că nu cunoscuse până atunci pe reprezentantul acestei case.

D. Grigore N. Filipescu mai adaugă în această scrisoare că a fost în adevăr la ministerul de război în ziua de 6 octombrie a. c. împreună cu d. Wiech, reprezentantul casei Nielsen-Wiather, dar a fost nu ca să stăruiască pentru primirea ofertei acestei case, ci pentru a denunța anumite pretențiuni de mită, imputabile ministerului.

Am răspuns că afirmațiunile d-lui Grigore Filipescu erau neexacte întrucât d-sa cunoscuse, cu doi ani mai înainte, pe d. Wiech, reprezentantul casei Nielsen și că d-sa stăruise pentru primirea ofertei acestei case.

Primim astăzi la redacție următoarea scrisoare semnată de d. Wiech, reprezentantul casei Nielsen-Wiather, care dă completă dreptate tuturor afirmațiunilor noastre.

Iată această scrisoare:

„București, 19 octombrie 1915.

Domnule director,

Văd cu părere de rău că sunt amestecat, fără voia mea, de ziare, în luptele politice care frământă astăzi opiniunea publică și în campania pe care d. Filipescu o duce contra ministerului de război.

Nu înțeleg cum d. Gr. Filipescu afirmă a fi făcut cunoștința mea numai la Paris, fiind dat că îl cunoșteam de la 1913, ca inginer în biurourile conductei de petrol ale căilor ferate române, unde am avut raport zilnic cu d-sa în afacerea contractelor pentru tuburile și accesoriiile casei R. S. Stokwis & Jonen al cărei reprezentant eram.

⁴⁰ *Aristide Blank* (1883-1961) Bancher și scriitor. A moștenit de la tatăl său, Mauriciu o importantă avere, inclusiv banca Marmorosch-Blank, care a dat faliment la începutul mării crize din anii 1929-1933. A fost consilier al regelui Carol al II-lea și a finanțat o serie de proiecte culturale de mare anvergură. A participat la războiul balcanic și la Primul Război Mondial, ca ofițer de rezervă.

Și ceea ce mă surprinde mai mult este faptul că d. Gr. Filipescu, scriind despre cazul meu, în scrisoarea sa, publicată în „Epoca”, de sâmbătă 17 octombrie 1915, susține că fost la minister spre a denunța un caz de „mită” imputabil ministerului.

Este revoltător ca d. Gr. Filipescu să nu precizeze faptul, lăsînd astfel pe cititor să creadă că eu aș fi spus acest lucru. Nu mi-a trecut niciodată prin gând asemenea lucru și declar solemn, pentru a înlătura echivocuri și pentru ca nimeni să nu se poată servi de numele meu și de cuvintele mele, că niciodată și prin nimeni, nu mi s-a cerut mită, nici direct, nici indirect.

Tocmai lunga mea relațiune cu d. Gr. Filipescu m-a încurajat de a-i cere, la Paris și la reîntoarcerea mea în București, asistența sa, cu ocaziunea ofertei pe care o făcusem, din partea casei mele și am reluat relațiunile pentru ca prin influența sa, oferta mea să reușească.

Am crezut, atunci când am primit bunele oficii ale d-lui Gr. Filipescu, că voi reuși nu numai prin influența sa pe lângă minister, dar, și încă prin convingerea că oferta mea era cea mai avantajoasă pentru stat, și n-am crezut, nici n-am gândit o singură dată, că aș putea să-mi impun oferta ministerului, prin amenințare sau prin violență, astfel cum scrisorile din ziare ar lăsa să se creadă.

Prefer să-mi caut de interesele mele comerciale, în loc de a produce în aceste grave circumstanțe, când se cere unire și armonie de la toată lumea, desagremente și perturbațiuni statului, pentru care, eu personal, de trei ani de când sunt stabilit aici, n-am decât cuvinte de laudă și de recunoștință.

F. Wiech Jr.

[„Viitorul”, 23 octombrie 1915]

16. 26 octombrie/8 noiembrie 1915, București. Telegrama lui C. Fasciotti către A. Salandra referitoare la situația armatei române

Nr. 2433

Cabinet București, 8 noiembrie 1915 ora 9,15

Legăția italiană Roma, 10 idem, 1915 ora 3

București

Cabinet 589

Ministrul Rusiei a primit o telegramă de la Petrograd potrivit căreia armata română s-ar afla într-o situație dificilă atît în ceea ce privește aprovizionarea cu armament, muniții și echipament, cît și în ce privește instrucția.

Cum din aceste false premise s-ar putea trage concluzii periculoase și eu chiar cred că se împlinșe așa la Petrograd, l-am interpellat din nou în legătură cu acest lucru pe atașatul militar regal, cu care am ajuns la următoarele concluzii pe care le comunic Excelenței Voastre, considerînd că ar fi util să informați despre acest lucru și Ambasada regală din Petrograd.

I. Aprovizionare: cît privește cerealele, orezul, carnea conservată și proaspătă și celelalte provizii și necesarul de hrană pentru oameni și animale, există mari depozite, suficiente pentru orice nevoi ale armatei în vederea unui război de lungă durată; lipsesc mijloacele de tracțiune mecanică, care sunt înlocuite prin amplasarea foarte apropiată a depozitelor de etape și prin mijloace de tracțiune animală și căi ferate; serviciile sanitare, mai puțin cîteva specialități medicale, sunt suficiente pentru 3 ani de război.

II. Armament foarte modern, în general omogen, pentru 650 000 oameni, din care 500 000 în unități mobile.

III. Muniții de artilerie de la 1500 la 1 600 lovituri pentru fiecare gură de foc; focuri de puști, circa 1 600 cartușe pentru puștile existente în țară; partea slabă o constituie reaprovizionarea, care se poate face numai parțial în țară. Producția locală este într-adevăr numai de 3 000 de lovituri pentru artilerie și 300 000 de cartușe pe zi, cu condiția de a avea suficientă materie primă.

IV. Echipament suficient pentru vară și iarnă.

V. Instrucția ireproșabilă.

În legătură cu eșaloanele superioare, care constituie latura mai puțin satisfăcătoare, confirm cele semnalate mai sus, neexistând nici o modificare.

Spre a nu se interpreta cele de mai sus altfel decât am eu intenția, avertizez că eu nu înțeleg să exclud cu totul posibilitatea ca în actualele împrejurări să fie chiar oportun ca armata rusă să traverseze Dobrogea pentru a ataca Bulgaria, chiar fără să fi primit acordul prealabil al guvernului român.

În fapt, cu toate că nu este de dorit să se ajungă la această măsură extremă, trebuie să declarăm totuși că – dacă situația generală și locală ar fi în acest moment favorabilă și dacă n-ar fi nimic altceva care să se opună acțiunii austro-germane în Balcani – n-ar trebui să ne oprim nici în fața acestei eventualități, deoarece scopul suprem al Antantei este victoria și consecințele unor scrupule inoportune sînt demonstrate deja de recentele insuccese ale Antantei în Balcani.

Fasciotti

[Apud 1918 la Români. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, p. 666-668, document nr. 191]

17. 28 octombrie/[10 noiembrie] 1915, București. Articol publicat în ziarul „Viitorul” în care se prezintă implicarea lui Grigore Filipescu în contractele de armament și material de război pentru armata română

Pentru d-l N. Filipescu. Explicația d-lui Gr. N. Filipescu. Procédee à la Ponson du Terrail⁴¹

„Epoca” în numărul său de ieri purtând data 26 octombrie 1915 încearcă – cu procedee pe care toată lumea le va aprecia – o diversiune cu privire la rostul campaniei întreprinse de d. Nicolae Filipescu și la rolul d-lui Grigore N. Filipescu în furniturile ce s-a încercat a se face ministerului de război.

Am expus în ziarul nostru cu data de 25 octombrie 1915 toate faptele, rezultând din acte și documente, din care reieșeau următoarele:

1. Că d. Grigore N. Filipescu – după însăși declarația sa din urmă – nu făcuse cunoștință cu d. Wiech pentru prima oară la Paris;

2. Că deși pretinde că i s-ar fi denunțat de către d. Wiech un caz de cerere de mită pentru reușita ofertei acestuia, încă de la 5 octombrie 1915 – fapt dezmințit de domnul Wiech în scrisoarea sa – totuși, după cum am arătat, d. Grigore N. Filipescu n-a vorbit nimic, dar absolut nimic, despre acest lucru în ziua de 6 octombrie, adică atunci când a fost la ministerul de război însoțit de d-nul Wiech;

3. Că d. Grigore N. Filipescu, în ziua de 6 octombrie a.c., a prezentat pe d. Wiech la ministerul de război spunând că este un om foarte serios și că merită toată atențiunea, plângându-se

⁴¹ *Pierre Alexis, Joseph, Ferdinand, viconte de Ponson du Terrail* (1829-1871), scriitor francez foarte prolific, nu însă și valoros. El este unul dintre creatorii romanului foileton și autorul unui personaj celebru Rocambole. În 20 de ani el a scris 200 de romane. Sensul expresiei este de a scrie foarte mult, dar fără legătură cu realitatea.

că d. Wiech ca și d-sa se întorseseră fără nici un rezultat din tratativele pe care le avuseseră cu d. colonel Rudeanu;

4. Rămâne stabilit că d. Wiech a recurs la asistența d-lui Grigore N. Filipescu – afirmațiune asupra căreia de altfel însuși d. Gr. N. Filipescu nu face nici o obiecțiune – pentru ca prin influența sa, oferta făcută în numele casei Nielsen-Winther să fie admisă;

5. Din cele expuse mai sus rezultă de asemenea că d. Grigore N. Filipescu a tratat îndelung și la Paris și la București asupra ofertei făcute prin d-sa de casa „Delaunay-Belleville”.

Procedee à la Ponson du Terrail

În fața acestor constatări, întemeiate pe fapte, d. Grigore N. Filipescu a recurs la un procedeu la care s-a pretat cu ușurință d. dr. I. Cantacuzino. Cu reminiscențe din Ponson du Terrail – a cărui faimoasă operă a format probabil lectura de predispoziție a d-lui Grigore N. Filipescu – d-sa a instalat telefoane cu receptoare duble, din care unul să fie ținut de d-sa, iar altul de... domnul dr. I. Cantacuzino. Știam că d. dr. Cantacuzino – om foarte onest de altfel – a făcut dovada de când a intrat în politică, de o doză de naivitate ineputabilă. Credeam însă că sunt unele procedee care îi repugnă – cum este acela din „Ponson du Terrail”, la care a alergat d. Grigore N. Filipescu, procedee abandonate chiar de detectivii mai moderni – și mai credeam că d. dr. I. Cantacuzino va înțelege delicatetea forțată de care poate fi înconjurată o conversațiune prin telefon, în care un om purtând un nume și amestecat în anumite afaceri, se adresează unui înalt demnitar public.

Întregul roman senzațional care se etalează în primele coloane ale „Epocii” de ieri nu va putea desigur prinde în opinia noastră publică, inițiată astăzi în misterele și dedesubturile campaniei d-lui Nicolae Filipescu.

D-I Grigore Filipescu și afacerea Delaunay-Belleville-Ploiești

Pentru d. dr. I. Cantacuzino să revenim reproducând mai jos întregul istoric al afacerii, legată de activitatea din urmă a d-lui Grigore N. Filipescu. Când am răspuns discursului pronunțat la inaugurarea clubului „Federațiunii Unioniste” de către d. Nicolae Filipescu, am scris că „d. Nicolae Filipescu ar fi putut fi mai bine informat asupra ofertei „Delaunay Belleville” de fiul d-sale, d. Grigore N. Filipescu, care este membru în consiliul de administrație al societății ofertante și care a intervenit în diferite rânduri la Paris și în București pentru primirea acestei oferte.” La această afirmațiune a noastră, d. Grigore N. Filipescu, în „Epoca” purtând data de 12 octombrie 1915, publică o scrisoare din care extragem următoarele: „Am fost însărcinat într-adevăr în calitate de membru al consiliului de administrație să iscălesc eventual la Paris contractul cartușeriei ce Delaunay-Belleville-Ploiești oferise să facă în țară ... Am avut două întrevederi cu d. colonel Rudeanu la Paris”, iar apoi d. Grigore N. Filipescu arată discuțiunile pe care le-a avut asupra prețului cu d. colonel Rudeanu.

Este astfel pe deplin dovedit că d. Grigore N. Filipescu – după însăși afirmațiunea sa – a tratat asupra ofertei făcute ministerului de război de către casa „Delaunay-Belleville – Ploiești”, al cărei reprezentant era în această afacere.

De altfel, asupra acestei afaceri în care d. Grigore N. Filipescu a intervenit și la Paris și la București, vom reproduce la sfârșit întreaga convorbire care a avut loc în ziua de 6 octombrie la ministerul de război, între d. Grigore N. Filipescu și reprezentanții acestei administrațiuni.

D-I Grigore Filipescu și afacerea „Nielsen Winther”

Dar, d. Grigore N. Filipescu n-a intervenit numai pentru oferta casei „Delaunay-Belleville”, ci a intervenit și pentru oferta făcută ministerului de casa „Nielsen & Winther” din Copenhaga. Dovadă despre aceasta sunt următoarele scrisori dintre care una este adresată chiar d-lui

Grigore N. Filipescu de către d. Wiech, reprezentantul acestei case, în ziua de 20 august 1915 – iar a doua este adresată de același reprezentant casei sale din Copenhaga. Iată aceste scrisori:

Paris, 20 august 1915, D-lui Grigore Filipescu, Hotel Vouillemont, 15, Rue Boissy d'Anglas, Paris

„Domnule, Am onoare de a vă remite copia unei scrisori pe care am scris-o colonelului Rudeanu. El va cere la București să se trimită un delegat. Am decis de a aștepta la Paris răspunsul pe care colonelul trebuie să-l primească de la ministrul din București și vă rog să aveți bunăvoință de a vă pune în comunicațiune cu d-l....., de îndată ce veți fi în București. Vă voi fi recunoscător de înalta dv. protecțiune și sper că veți influența pe ministru în București pentru a termin această afacere în interesul tuturor părților interesate. De îndată ce voi fi luat cunoștință de răspunsul pe care colonelul Rudeanu îl va fi primit, voi pleca la Viena, la Grand Hotel, unde aștept comunicările d-lui..... Binevoii să primiți, d-le, asigurarea înaltei mele considerațiuni”.

J. V. Wiech, pour Nielsen Winther Copenhaga.

II. Paris, 17 august 1915

...Asistat de către D. Nicu Filipescu, fost ministru de război, al cărui fiu era la Paris (cu care am avut o lungă conferință asupra atitudinii iresponsabile a unui delegat care nu acceptă ofertele noastre foarte avantajoase), precum și de d. Take Ionescu, care sunt șefii partidei adverse, voi supune afacerea și sunt sigur de a o duce la bun sfârșit cu tot timpul și cheltuielile făcute. Veți înțelege, domnilor, că timpul petrecut la Paris (oraș fără lumină în prezent) a fost pentru mine foarte plicticos și că banii cheltuiți pentru această călătorie sunt pierduți pentru moment prin greșeala unui domn care nu știe să se decidă de ce are de a face în interesul țării sale cu propuneri ca ale noastre. Tânărul domn Gr. Filipescu, după ce a luat cunoștință de această afacere, a exclamat: „Dar, domnule, este îngrozitor”. Mă voi grăbi deci să plec cât mai repede posibil la București, pentru a recâștiga timpul pierdut și a reîncepe din nou o campanie”.

Din pasajele reproduse în această a doua scrisoare ca și din scrisoarea adresată d-lui Grigore N. Filipescu, încă de la 20 august 1915, se vede:

a- că reprezentantul casei „Nielsen & Winther”, d. Wiech, se adresa d-lui d. Grigore N. Filipescu, spunându-i „că-i va fi recunoscător de înalta sa protecțiune sperând că d. Grigore N. Filipescu va influența pe ministru în București pentru a termina această afacere în interesul tuturor părților interesate”;

b- că în scrisoarea adresată casei Nielsen, d. Wiech spunea că „va fi asistat de către d. Nicu Filipescu, fost ministru de război, cu al cărui fiu a avut la Paris o lungă conferință”, precum și de d. Take Ionescu, fiind sigur că astfel va duce la bun sfârșit afacerea.

Din cele de mai sus rezultă prin urmare, în mod evident, că d. Grigore Filipescu a fost intermediarul afacerilor „Delaunay-Belleville” și „Nielsen Winther”. Orice om de bună credință, în fața acestor dovezi – în afară de cazul unei naivități incurabile – își dă perfect seama de rolul jucat în aceste afaceri de d. Grigore N. Filipescu.

Dacă d. Grigore N. Filipescu – cel puțin în afacerea Nielsen Winther – n-ar fi înțeles să joace rolul pe care îl dorea d. Wiech, ar fi fost natural ca de îndată de a primit scrisoarea d-lui Wiech, în care i se spunea: „că-i va fi recunoscător de înalta sa protecțiune și că spera că d. Grigore N. Filipescu va influența pe ministru în București pentru a termina această afacere în interesul tuturor părților interesate”, să înceteze orice raporturi cu d. Wiech.

Așa ar fi făcut orice om care are grija reputațiunii și demnității sale, mai ales când este fiul unui fost ministru de război, al unui șef de partid și al președintelui unei acțiuni botezată „Federațiunea Unionistă”.

Cum a procedat d. Grigore N. Filipescu

Așa a făcut d. Grigore N. Filipescu ? Nu. D. Grigore N. Filipescu nu s-a speriat cu nimic de a juca rolul de intermediar și a continuat cu d. Wiech aceleași raporturi. Ba mai mult, întors în

București, d. Grigore N. Filipescu s-a preocupat de reușita afacerii casei Winther, conducând pe d. Wiech, reprezentantul acestei case, la ministerul de război.

Strâns cu ușa, d. Grigore N. Filipescu afirmă în scrisoarea sa publicată în „Epoca” de la 17 octombrie 1915, că: „în adevăr a fost împreună cu d. Wiech la ministerul de război în ziua de 6 octombrie”, dar că a fost „nu pentru a stărui, ci pentru a denunța un caz precis de pretențiuni de mită, imputabil ministerului”.

Repetăm: chiar dacă ar fi fost așa și încă un om, care ar voi să joace un rol în stat și care are grija drepturilor sale, n-ar mai fi însoțit sub nici un cuvânt pe d. Wiech, atunci când acesta cerea d-lui Grigore N. Filipescu să fie un simplu intermediar, pentru ca prin protecțiunea sa, afacerea să reușească. Dar, chiar această afirmație a d-lui Grigore N. Filipescu este inexactă și dezmințită în mod formal de d. I. F. Wiech. În adevăr, iată scrisoarea d-lui Wiech:

București, 19 octombrie 1915.

„Domnule director,

Văd cu părere de rău că sunt amestecat, fără voia mea de ziare, în luptele politice care frământă astăzi opiniunea publică și în campania pe care d. Filipescu o duce contra ministerului de război.

Nu înțeleg cum d. Gr. Filipescu afirmă a fi făcut cunoștința mea numai la Paris, fiind dat că îl cunoșteam de la 1913, ca inginer în biourourile conductei de petrol ale căilor ferate române, unde am avut raport zilnic cu d-sa în afacerea contractelor pentru tuburile și accesoriile casei R. S. Stokwis & Jonen al cărei reprezentant eram.

Și ceea ce mă surprinde mai mult este faptul că d. Gr. Filipescu, scriind despre cazul meu, în scrisoarea sa, publicată în „Epoca”, de sâmbătă 17 octombrie 1915, susține că fost la minister spre a denunța un caz de „mită” imputabil ministerului.

Este revoltător ca d. Gr. Filipescu să nu precizeze faptul, lăsînd astfel pe cititor să creadă că eu aș fi spus acest lucru.

Nu mi-a trecut niciodată prin gând asemenea lucru și declar solemn, pentru a înlătura echivocuri și pentru ca nimeni să nu se poată servi de numele meu și de cuvintele mele, că niciodată și prin nimeni, nu mi s-a cerut mită, nici direct, nici indirect.

Tocmai lunga mea relațiune cu d. Gr. Filipescu m-a încurajat de a-i cere, la Paris și la reîntoarcerea mea în București, asistența sa, cu ocaziunea ofertei pe care o făcusem, din partea casei mele și am reluat relațiunile pentru ca prin influența sa, oferta mea să reușească.

Am crezut, atunci când am primit bunele oficii ale d-lui Gr. Filipescu, că voi reuși nu numai prin influența sa pe lângă minister, dar, și încă prin convingerea că oferta mea era cea mai avantajoasă pentru stat, și n-am crezut, nici n-am gândit o singură dată, că aș putea să-mi impun oferta ministerului, prin amenințare sau prin violență, astfel cum scrisorile din ziare ar lăsa să se creadă.

Prefer să-mi caut de interesele mele comerciale, în loc de a produce în aceste grave circumstanțe, când se cere unire și armonie de la toată lumea, desagremente și perturbațiuni statului, pentru care, eu personal, de trei ani de când sunt stabilit aici, n-am decât cuvinte de laudă și de recunoștință”.

I. F. Wiech Jr.

Adevărul spuselor d-lui Wiech este pe deplin dovedit – deși d. Grigore Filipescu afirmă din nou prin „Epoca” din 24 octombrie 1915 că ar fi fost la minister pentru a denunța o cerere de mită făcută d-lui Wiech – prin aceea ce s-a petrecut la ministerul de război în ziua de 6 octombrie 1915, atunci când d. Grigore Filipescu a fost – repetăm- la acest minister însoțit de d. Wiech.

D. Grigore N. Filipescu n-a vorbit nimic cu această ocazie, dar absolut nimic, despre vreun caz de mită care i-ar fi fost denunțat de către d. Wiech. D-sa a prezentat pur și simplu pe d. Wiech, intervenind în favoarea acestuia.

Reproducem pe deantregul convorbirea care a avut loc în acea zi la minister între d-nii d. Grigore N. Filipescu, Wiech și reprezentanții acestei administrații. Garantăm absoluta autenticitate a convorbirii pe care o reproducem mai jos, întărită dealtfel de toți acei care au asistat la această convorbire.

Convorbirea de la minister în ziua de 16 octombrie 1915.

Iată convorbirea așa cum a decurs:

La orele 5 și 30 minute, d. Grigore N. Filipescu a sosit la ministerul de război, însoțit de un domn pe care l-a recomandat reprezentanților acestui minister, spunând că este d. Wiech, din partea casei „Nielsen și Winther” din Copenhaga, adăugând că este un om foarte serios și că merită toată atențiunea.

D. Wiech a declarat că a făcut în iunie a.c. o ofertă de presă și strunguri pentru arsenal, la minister, și că direcția 8-a l-a trimis să trateze cu d. colonel Rudeanu la Paris, unde stând până în prezent fără a obține vreun rezultat sau răspuns din partea d-lui colonel Rudeanu, a venit la București să trateze direct cu ministerul, adresându-se d-lui d. Grigore N. Filipescu spre a-l ajuta. După care d. Grigore N. Filipescu a adăugat că l-a cunoscut pe d. Wiech la Paris, care venise acolo ca și d-sa să trateze în privința unor furnituri de materiale de război cu colonelul Rudeanu și care s-a întors fără răspuns și nici un rezultat din partea colonelului Rudeanu, deși stătuse la Paris pentru aceasta, destul de mult timp, de la iunie până în septembrie a.c.

D. Grigore Filipescu declară că și d-sale i s-a întâmplat același lucru ca și d-lui Wiech, la Paris, din partea colonelului Rudeanu, de a fi purtat cu vorba de azi pe mâine și amânat continuu, până ce a renunțat la oferta ce prezentase din partea casei Delaunay-Belleville.

D. Grigore N. Filipescu mai declară că deși i-a pus la dispoziție colonelului Rudeanu toate datele ce i-a cerut relativ la această ofertă și deși colonelul Rudeanu s-a arătat foarte bine dispus de a o primi, totuși prin continui amânări și pretexte, l-a făcut să renunțe la această ofertă.

D. Grigore Filipescu afirmă, că ce e mai mult, d-sa nefiind tehnician de talia colonelului Rudeanu, a făcut apel la d-sa, ca să examineze oferta și să o modifice, cum va crede d-sa mai bine, însă în așa fel, ca d. Grigore Filipescu, care reprezintă un capital al acționarilor de peste două milioane, să nu piardă și să aibă un mic beneficiu; iar în ce privește modul de plată, fabrica Delaunay-Belleville, voind să păstreze secretul contabilității sale, colonelul Rudeanu să creadă pe cuvânt pe d. Grigore N. Filipescu, ce sumă în dolari să plătească pentru materialele cumpărate de fabrică din America, și ce sumă în franci să plătească pentru materialele cumpărate din Franța.

D-l Wiech spune că are posibilitatea de a-și procura preșele și strungurile de la casa Nielsen și Winther ce reprezintă și le poate transporta prin Suedia și Rusia în țara noastră.

Rolul d-lui Gr. Filipescu în această afacere

Înscenarea de la telefon

Din aceste acte și documente se stabilește fără îndoială – în mod clar – care a fost rolul d-lui Grigore N. Filipescu și în afacerea „Delaunay – Belleville” și în afacerea „Nielsen – Winther”. Înscenarea cu procedee à la Ponson du Terrail la care s-a pretat și d. dr. I. Cantacuzino, nu poate dărâma realitatea faptelor. Dacă procedeeul întrebuițat este fără îndoială singular, el mai este în același timp și complet nedoveditor întru tot ceea ce d. Grigore Filipescu ar fi voit să scoată astfel, în favoarea sa.

D. Grigore Filipescu – imitând exemple recente – a cerut d-lui dr. I. Cantacuzino un certificat. D. dr. I. Cantacuzino s-a executat. Dar ceea ce n-au voit să înțeleagă – repetăm – nici d. Cantacuzino, nici d. Grigore Filipescu, era imposibilitatea de a scoate dintr-o convorbire angajată în aceste condițiuni prin telefon, dovezi în favoarea d-lui Grigore Filipescu.

Se înțelege, cum am arătat de la început, delicatețea care înconjură o convorbire telefonică, între un domn care pune întrebări cum îi convenea pentru a-și scuza o atitudine, și între un înalt demnitar al statului.

Iată-le:

Scrisoarea d-lui dr. Ion Cantacuzino către Grigore N. Filipescu

„Scumpe d-le Filipescu,

Precum m-ai rugat s-o fac, am înregistrat astăzi sâmbătă 24 octombrie 1915, orele 1.45 PM, conversația telefonică ce ai avut-o cu d. general Iliescu, ascultând-o la un al doilea aparat și declar că d. general Iliescu, răspunzând la întrebările puse de d-ta a afirmat în modul cel mai categoric:

1. Că n-ai stăruit niciodată pentru vreo comandă de la ministerul de război;

2. Că l-ai pus pur și simplu în curent cu modul cum se tratează afacerile ministerului în străinătate;

3. Că ai arătat generalului că d. Wiech a fost amenințat cu expulzarea din minister ca spion german, și că ai declarat secretarului general că acestui Wiech i s-au cerut bani de către un samsar pentru a-l introduce în minister”

Valoarea probantă a scrisorii d-lui dr. I. Cantacuzino

Pentru a se vedea ce valoare probantă are scrisoarea-certificat dată de d. dr. I. Cantacuzino d-lui Grigore N. Filipescu, ne vom servi de paralele.

Răspunsul nostru

Este inexact că d. Grigore N. Filipescu n-a stăruit niciodată la ministerul de război pentru vreo comandă, și este inexact că ar fi denunțat în ziua de 6 octombrie a.c. secretarului general al ministerului că d-lu Wiech i s-ar fi cerut bani spre a putea fi introdus în minister. Dovada afirmației noastre se face:

1. Cu însăși scrisoarea d-lui Grigore N. Filipescu inserată în „Epoca” din 12 octombrie 1915 în care d. Filipescu se exprimă astfel: „Am fost însărcinat într-adevăr în calitate de membru al consiliului de administrație să iscălesc eventual la Paris contractul cartușeriei ce „Delaunay-Belleville-Ploiești” oferise să facă în țară. Am avut două întrevederi cu d. colonel Rudeanu la Paris”.

2. Cu scrisoarea adresată d-lui Grigore N. Filipescu de către d. Wiech, reprezentantul casei Nielsen-Winther, purtând data de 20 august 1915. Iată un pasaj din această scrisoare: „Vă voi fi recunoscător de înalta dv. protecțiune și sper că veți influența pe ministru în București pentru a termin această afacere în interesul tuturor părților interesate”.

3. Și cu scrisoarea adresată de d. Wiech casei sale la Copenhaga, în care spunea: „asistat de către d. Nicu Filipescu, fost ministru de război, al cărui fiu era la Paris, cu care am avut o lungă conferință, sunt sigur de a duce afacerea la bun sfârșit”.

4. Cu scrisoarea adresată ziarului nostru de d. Wiech – scrisoare pe care am reprodus-o mai sus – și în care d. Wiech afirmă că s-a adresat d-lui Filipescu pentru ca, prin influența sa, oferta făcută ministerului de război să-i fie admisă.

5. Și în fine, prin conținutul convorbirii care a avut loc la Ministerul de război în ziua de 6 octombrie a.c. și pe care am reprodus-o în întregime mai sus, din care se constată că d. Grigore N. Filipescu prezenta pe d. Wiech ca pe un om serios și care trebuie luat în seamă, plângându-se în același timp de dificultățile pe care d. Wiech le-a întâmpinat la Paris, ca și d-sa, în chestia Delaunay-Belleville-Ploiești, de la colonelul Rudeanu.

În ce privește denunțul asupra unei cereri de mită, făcută d-lui Wiech, pe care d. Filipescu afirmă că l-ar fi adus la cunoștința autorității militare în ziua de 6 octombrie, și această afirmațiune a d-lui Grigore N. Filipescu se dovedește inexactă:

1. Cu conținutul convorbirii care a avut loc la ministru în acea zi și pe care l-am reprodus în întregime mai sus;

2. Și prin protestarea formală cuprinsă în scrisoarea d-lui Wiech, adresată „Viitorului”, reprodusă de noi mai sus, în care d. Wiech spune chiar că este revoltat de această afirmațiune a d-lui Filipescu.

Din tot ce am arătat până aici, se vede bine cum se năruie întregul castel de iluzii clădit de d. Grigore N. Filipescu pe o conversație telefonică – aranjată cu mijloace à la Ponson du Terrail – și pe un certificat de corectitudine pe care – cu cunoscute-i naivitate – i l-a eliberat onorabilul domn dr. I. Cantacuzino.

[„Viitorul”, miercuri 28 octombrie 1915]

18. 1/[14] noiembrie 1915, București. Situația subsistențelor armatei române la 1/15 aprilie 1915

Situația subsistențelor aflate asupra armatei la 1.IV.1915

Numirea garnizoanei	Corpul Armată	Felul subsistențelor									Observațiuni
		Făină grâu	Zahăr	Ovăz	Fân	Bucătării campanii	Zarzar. Uscat	Conserve carne	Găleți	Cuptoare campanie	
Calafat	1	200.000	4.000	69.000	42.000						
Caracal	1	240.000	4.000	342.000	252.000						
Craiova	1	800.000	30.000	1.600.000	1.200.000						
R. Vâlcea	1	200.000	-	200.000	142.000						
Slatina	1	230.000	2.000	650.000	485.000						
T. Severin	1	240.000	27.100	184.000	121.000						
Tg. Jiu	1	300.000	2.400	560.000	400.000						
Corabia	1	-	500	-	-						
București	2	2.250.000	90.000	3.700.000	2.710.000						
Giurgiu	2	-	-	600.000	400.000						
Pitești	2	400.000	10.000	700.000	500.000						
Târgoviște	2	240.000	10.000	300.000	215.000						
T. Măgurele	2	240.000	-	200.000	512.000						
Bârlad	3	600.000	10.000	210.000	220.000						
Buzeu	3	300.000	19.500	670.000	500.000						
Focșani	3	660.000	28.000	1.500.000	1.130.000						
Tecuci	3	280.000	20.000	440.000	775.000						
R. Sărat	3	270.000	2.000	420.000	300.000						
Ploești	3	500.000	20.000	760.000	570.000						
Galați	3	880.000	-	-	-						
Kanu Conaki	3	20.000	-	-	-						
Mizil	3	-	500	-	-						
Bacău	4	360.000	-	1.140.000	820.000						
Botoșani	4	300.000	-	200.000	1.600.000						
Vaslui	4	180.000	-	-	27.970						
Iassi	4	200.000	3.000	200.000	142.000						
Dorohoi	4	200.000	2.000	-	-						
Fălțiceni	4	200.000	-	-	-						
Roman	4	500.000	35.000	1.440.000	1.100.000						
P. Neamț	4	200.000	-	-	-						
Bazargic	5	-	-	142.000	100.000						
Brăila	5	400.000	34.000	745.000	545.000						
Călărași	5	200.000	-	660.000	44.000						
Cerna Vodă	5	200.000	3.000	665.000	540.000						
Constanța	5	500.000	3.000	1.250.000	865.000						
Silistra	5	-	-	35.000	107.000						
Slobozia	5	-	-	150.000	150.000						
Tulcea	5	200.000	-	200.000							
Total		12.490.500	369.000	19.024.000	17.011.922	8.000	**5 vag.	5.300.000	4.500.000	*378	

* La 1.I.1914 armata avea 230 cuptoare
** La 10 feb. 1915 s-a constituit acest stoc

[A.M.R., fond M.St.M., dosar 301, fond 948, secția III, informații, f. 35].

19. 12/[25] decembrie 1915, București. Intervenția lui Gr. Vericeanu în Adunarea Deputaților la Proiectul de Mesaj referitoare la politica guvernamentală față de întărirea armatei

Adunarea Deputaților

Sesiunea ordinară 1915-1916

Sedința de sâmbătă, 12 decembrie 1915

Sedința se deschide la ora 2.40 d.a. sub președinția d-lui Mihail Pherekyde, președintele Adunării, asistat de domnii secretari G. Meitani, M. Carp, P. Ioanițescu și Anghel Mihăilescu.

Prezenți 180 d-ni deputați

Nu răspund la apelul nominal 7 deputați [...]

D-l Mihail Pherekyde: Intrăm în ordinea zilei. La ordinea zilei avem continuarea discuției unii proiectului de răspuns la Mesajul Tronului. D. Vericeanu are cuvântul

D. Gr. Vericeanu:

[...] D- lor deputați, proiectul de răspuns la Mesaj mai conține și o parte privitoare la armată. Această parte opoziția declară de asemenea că și-o însușește. Opoziția se declară gata ca să dea tot concursul, tot sprijinul său guvernului pentru întărirea și satisfacerea nevoilor ostășești ale țării. Este știut de altfel că, față de oștire, partidul conservator a arătat întotdeauna solitudinea. Înaintea războiului balcanic armata noastră, d-lor, era într-o stare, pot zice, de adevărată inferioritate. Partidului conservator, guvernului de colaborare, și în special d-lui Filipescu însuși, îi revine meritul de a fi pus baze mai serioase pentru îmbunătățirea nevoilor ostășești. La 1 ianuarie 1911, din 465 de companii, 115, adică un sfert, aveau abia 30 de soldați; regimentele de artilerie erau în număr de 18, din care patru din șase baterii erau numai complete.

Sub ministerul d-lui Filipescu numărul regimentelor de artilerie a crescut, urcându-se până la 20; din 408 guri de tun care erau în trecut am sporit numărul până la 634 și notați că până la venirea d-lui Filipescu în fruntea ministerului de război țara românească avea cu 60 guri de tun mai puțin decât Bulgaria.

Dar, de la această grijă pe care noi am arătat-o pentru oștire, întrebarea este ce a făcut guvernul liberal pentru întărirea acestei atât de indispensabile instituții; ce a făcut guvernul liberal de la retragerea guvernului conservator și a guvernului de colaborare de la putere; ce a făcut până azi d. ministru de război pentru oștire ?

D-lor, iată în această privință ce spune darea de seamă a arsenalului armatei pe anul 1914. În ea se zice că: „până la 30 iunie în arsenal s-a lucrat foarte puțin, neavând alte comenzi decât acelea de reparațiuni la armătură, precum și alte mici comenzi și reparațiuni de diferite materiale, obiecte, etc. Din această cauză am fost nevoiți a concedia și lucrători. Deși arsenalul cu raportul no. 11510 din 9 decembrie 1913, alăturat în copie, a raportat și adus cazul la cunoștința direcției arsenalului și secretariatului general, cerând comenzi, totuși nu s-a luat nici o măsură. Revenirile cu rapoartele no.14.301 și 14.422 din 17 februarie 1914 au fost iarăși fără rezultat.

„Pe lângă cele arătate mai sus, mai întâmpinăm mari greutăți din cauza evenimentelor externe, în aprovizionarea materialelor, lucru ce s-ar fi evitat iarăși dacă comenzile s-ar fi dat din vreme”. Ce poate să fie mai elocvent decât aceasta ? Ce poate să arate în mod mai hotărâtor puțina d-voastră solitudine pentru armată.

D-lor, în privința cererilor de mărirea arsenalului, constatăm tot aceeași nepăsare și anume: că cererile de mărirea arsenalului care datau încă din 1913 n-au fost încuviințate decât abia la 29 iunie 1915.

Cât despre munițiuni, să vă arăt de asemenea ce spune d. Filipescu, cu autoritatea sa cunoscută, într-un discurs care a rămas necombătut, atât de presa oficioasă a partidului liberal cât și de d. ministru de război.

Iată ce spune acel discurs: „Să trecem, acum, la chestia munițiilor comandate. Am zis că la izbucnirea războiului european, și așa putea zice chiar la 1 Ianuarie 1914, aveam un stoc de proiectile de artilerie mai mare ca în Franța, Anglia sau Rusia. El trebuia încă sporit mai ales după experiența războiului european. Încă de la începutul lui septembrie 1914, la bătălia de la Marna, s-a văzut ce mare consumație de munițiuni de artilerie se face. Ei bine, la o întrunire politică ținută în iunie 1915 am spus: „N-avem azi un proiectil mai mult ca la 1 ianuarie 1914. Azi pot zice că am sporit stocul nostru cu abia 9 la sută. Iată tot ce s-a făcut într-un an și nouă luni !

De n-ar fi decât atât și ar fi mai mult decât trebuie ca să se osândească un guvern. Un fapt ca acesta nu e o greșală, e o crimă și de crimă acuz guvernul. Nu cred să fiu desmințit. Dar de mi s-ar da cumva o desmințire, cer să fac proba afirmațiilor mele înaintea unei comisii alese exclusiv de guvern”.

D-lor, din toate acestea suntem siliți să constatăm, nu cu răutate, dar fără îndoială cu adâncă durere, lipsa de grijă pe care ați pus-o d-voastră pentru armată. Suntem siliți să constatăm, d-lor, că pe când la începutul anului 1914, la începutul venirii partidului liberal la putere, Statele toate ale Europei se arătau îngrijorate de războiul ce, din moment în moment, era să se deslănțuiască asupra Europei, d-voastră, abandonând grija firească ce trebuia să o aveți pentru oștire, vă gândeați să semănați ura între clase; făceați alegeri sălbatică și turburați de două ori corpul electoral în timp de 3 luni.

[...]

Dar dacă aceasta v-a fost activitatea d-voastră militară până la declararea războiului european, întrebarea este: După declararea războiului european cel puțin ce ați făcut d-voastre pentru oștire ? Nu ați făcut nimic și adevărul acesta este îngrozitor.

Ați organizat misiuni în străinătate cu însărcinarea parcă înadins să nu facă nimic; iar despre modul cum ați îndeplinit diferite furnituri militare, atât doriți să întindeți mușamaua, încât în numele unui patriotism, pe care d-voastre înșivă îl cunoașteți, refuzați să ne puneți la îndemână dosarele pe care vi le cerem spre a stabili neregulile ce vi le imputăm. Fără de nici un rost apoi, țineți timp de 16 luni concentrată armata țării, parcă în dorința să stingeți și cel din urmă avânt războinic în soldații acestei țări.

Iată, în mod foarte palid, oglinda activității d-voastre din acel timp. Va veni însă o zi, și aceasta desigur că nu va întârzia să vie, când, nemaiputând să invocați necesitatea tăcerii, Țara vă va sili chiar fără voia d-voastre să vorbiți. Se va constata, însă, atunci, pentru nefericirea acestei țări, că d-voastre în timpul marelui război european, nu numai că n-ați făcut nimic pentru oștire, dar ați împiedicat să se facă și ceea ce s-ar fi putut face.

[M.O, nr.12, D.A.D. din 13 decembrie 1915, p. 44-45]

20. 15/[28] decembrie 1915, București. Considerații ale generalului Alexandru Averescu privind desfășurarea evenimentelor militare în anul 1915 pe teatrele de acțiuni militare europene

Nu am mai înregistrat faptele pentru că se desfășoară în unele părți foarte încurcat, iar în altele nu este nimic demn de semnalat.

Pe frontul francez: nimic. Pe frontul rus: ofensiva germană s-a oprit se poate zice cu totul, dar nici rușii nu sunt încă în măsură a face vre-o mișcare de seamă. În orice caz, pare că sunt destul de întăriți acum pentru a rezista.

Pe frontul italian, stagnațiune. Lupte de artilerie, buletine cu fraze pompoase, dar nimic substanțial. Probabil că starea timpului este o mare piedică pentru italieni.

Expedițiunea în Dardanele, după cât se pare, se va termina în coadă de pește. Începută fără un plan complet, a dat rezultate dezastroase, mai întâi pe apă și apoi pe uscat. Este în adevăr surprinzător că englezii să facă așa ceva. În orice caz, aliații au de înregistrat în această parte a teatrului de război un dureros eșec, importanța cărui este cu atât mai mare, cu cât reușita expedițiunii lor în această parte, ar fi schimbat situațiunea în mod simțitor în favoarea lor.

În peninsula balcanică s-au petrecut lucruri dureroase și desgustătoare. Austro-germanii ajutați de bulgari s-au năpusit asupra sârbilor și i-au zdrobit. Rezultatele: Serbia scoasă afară din cauză, Bulgaria și Turcia în măsură de a se reaproviziona cu arme și munițiuni de la puterile centrale. De sigur că lucrurile nu ar fi mers atât de neted pentru austro-germano-bulgari, dacă interveneam fără ezitare dela începutul invaziei în Serbia.

Ce ne-a oprit? Pentru moment, nu știu.

Aliații și în ocaziunea aceasta au făcut dovadă de lipsă de hotărâre și de energie.

S-a trâmbițat că Serbia nu va fi părăsită. S-au debarcat la Salonic trupe franco-engleze. S-a vorbit de o intervenire și a Italiei, s-au făcut demonstrațiuni și pregătiri din partea Rusiei. Totul s-a redus însă, numai la o înaintare timidă dela Salonic până la Krivolac, urmată de o retragere mai mult decât prudentă. Italienii și rușii nu au făcut nimic. Nu cu simple demonstrațiuni și încă și mai puțin cu vorbe, se poate opri cursul unei ofensive victorioase.

La noi, în parlament discursuri și iar discursuri! Părerile pot fi grupate în modul următor:

Unii vor să intrăm numai de cât alături cu austro-germanii. Unii vor deasemenea intrarea imediată în război, dar alături de aliați.

Unii vor să stăm la pândă și să mergem cu cei mai tari.

Unii în fine, cred că suntem bine cum suntem.

Cei cari duc destinele țării nu și-au spus cuvântul, astfel că plutim în nesiguranță.

Cea mai perfectă pregătire sufletească pentru intrarea într-un război cum nu s-a mai pomenit în istoria lumii și în care s-ar putea să se hotărască nu numai realizarea aspirațiunilor noastre, dar poate chiar și de existența noastră.

Ne-au surprins timpuri mari cu oameni mici!

[Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, p. 103-105]

21. 1915, Craiova. Extras din jurnalul de operații al Corpului 1 armată

12 aprilie 1915

Comandamentul a ordonat cu No. 441, concentrarea pe timp de 30 zile, a călărașilor cu schimbul din contingentele 1912, 13, 14 și 1915 (ord. M.St.M. No. 296 din 9/IV/915).

15 aprilie 1915

Cu No. 8, Comandamentul Comunică următorul ordin:

„Din ordinul Domnului Președinte al Consiliului și Ministru de Război, cu onoare vă rog să binevoiți, a da ordinele necesare pentru executarea celor ce urmează:

1) Toți ofițerii de rezervă complecșii și rezerviștii înscriși în ordinea de bătae, pentru mobilizarea 1915-916, atât în cartelele unităților active (batalionul 1, 2, 3 și teritorial la regimen-

tele cari au), precum și toți cei înscrși în carnetele părților sedentare, aparținând regimentelor 2, 42, 18, 58 infanterie și regimentelor 1 și 5 Vânători, vor fi concentrați pentru instrucție și echipați cu garnitura de războiu, cu începerea dela 26 cor. munițiunile de războiu, nu se vor da asupra oamenilor.

Pentru înlesnirea afluirii în fiecare corp de trupă, oamenii vor fi rânduiți să sosească în trei până la patru serii (în 3-4 zile consecutive), astfel încât concentrarea întregului efectiv să fie terminate cel mai târziu la 29 cor.; prin aceasta se va înlătura inconvenientele de a fi o prea mare aglomerație într-o singură zi, fie în trenuri, fie la sosirea în cazărmi.

Toți ofițerii de rezervă, complectășii și rezerviștii regimentelor 1, 5, 9, 14, 21 artilerie și 1 Obuziere, înscrși în carnetele de mobilizare ale bateriilor și Statelor Majoare de Divizion și regiment (nu și cei înscrși în carnetel coloanelor de munițiuni și ale părților sedentare), vor fi concentrați pentru instrucție și echipați în același mod și pe aceiași zi, ca cei ai regimentelor de infanterie (cu aceiași modalitate de afliure).

Trupe și ofițerii trimiși în concediu în baza telegramii cifrate No. 230 din 7 cor., se vor întoarce la corpurile lor, tot cu începere dela 26, procedându-se și la acela corpurii, pentru afliure, vizite medicale și instalare după indicațiunile de mai sus.

Concentrarea călăreșilor și artileriștilor cu schimbul, va începe la 24 cor., chemându-se și contingentul 1911 (cavalerie cu cai și fără cai), deoarece și aceștia întră în carnetele de mobilizare, pentru complectarea efectivelor.

Îndată ce corpurile vor fi constituite după primele zile de reîmprospătarea instrucției individuale și întrunite, se va începe instrucția perioadei 3-a (exerciții de marșuri, staționare, siguranța și lupta, cu regimentul și unde se poate chiar cu Brigada, precum și exerciții de lupte cu dubla acțiune și chiar cu arme combinate, unde este posibil, rămânând imperios obligatoriu ca nici o trupă să nu se depărteze mai mult de 24 ore, de reședința sa de mobilizare.

23 maiu 1915

Cu No. 49, se ordonă trimiterea oamenilor în concediu, pentru munca câmpului, 8 zile în serii de 1/5, acelor concentrați în Ianuarie și Aprilie (ord. M.St.M. No. 1812 din 23/V/915).

Cu No. 50, se ordonă a se prelungi până la noi ordine concentrarea călărașilor și tunurilor cu schimbul (ord. M.St.M. No. 1833 din 23/V/915).

5 iunie 1915

Se ordonă cu No. 66, a se acorda permisii și oamenilor din unitățile detașate, precum și rupei cu schimbul (ord. M.St.M. No. 2280 din 5/VI/915).

12 iunie 1915

Se concentrează pe 15 zile, cu începere dela 26 Iunie, la Batalionul 1 Pionieri, elevii școlii de poduri, spre a se pune la curent cu cunoștințele necesare (ord. M.St.M. No. 359 din 9/VI/915).

Se ordonă cu No. 71, concentrarea trupelor specialiștilor (telegrafiști, telefoniști, teleme-triști etc.), cari sunt înscrși în carnetele de mobilizare și cari nu au instrucția practică desăvârșită (ord. M.St.M. No. 359 din 9/VI/915).

19 iunie 1915

Se ordonă corpurilor cu efectiv de războiu, să cheme la partea sedentară scutiții, reformații și dispensații repartizați numeric prin ordinul general No. 7, al M.St.M. (ord. No. 2608 al M.S.M.).

13 iulie 1915

Cu No. 2320, Comandamentul a ordonat concentrarea la toate corpurile și serviciile a tuturor complectajilor, rezerviștilor și ofițerilor de rezervă, cari sunt înscriși în carnetele de mobilizare ale unităților active (afară de cei ai coloanelor de muniții) și cari nu au fost concentrați de la Ianuarie 1915. Concentrarea s'a făcut în trei serii.

13 septembrie 1915

Comandamentul cu No. 204, a ordonat concentrarea pe ziua de 25 Septembrie, a seriei I-a (ofițerii și trupa concentrați cu Ordinul No. 2320 din 13/VII/915), dela toate regimintele și unitățile active și cadre din toate armele, cari au garnizoana în orașele depe malul Dunărei (ord. M.St.M. No. 5795 din 12/IX/915).

Deasemenea, cu No. 206, s'a ordonat concentrarea pe timp de 30 zile, începând dela 1 Octombrie a întregului personal înscris în carnetul de mobilizare al Coloanei 13 Reparații.

28 octombrie 1915

Cu No. 436, se comunică a se da concediuri mai lungi ofițerilor și trupei concentrați, păzindu-se prescripțiunea ca toate unitățile aflate pe efectivul mărit, să aibă mereu sub arme, 2/3 din efectivul hotărât (ord. M.St.M. No. 6433 din 28/X/915).

Cu No. 430, se comunică a se concentra la trupele dislocate din garnizoanele lor de reședință în total sau cu majoritatea unităților, inclusiv Statul Major al corpului, cadrele părților sedentare, în întregime, pentru a funcționa întocmai ca la mobilizare (ord. M.St.M. 1119 din 25/X/915).

[S.A.N.I.C, fond M.St.M., dosar 301, fond 948, secția III, Informații, f. 18, 22-25]

22. 3 decembrie 1923, București. Extras din Memoriul relativ la pregătirea de război în anii 1914-1916

MEMORIU

Relativ la stabilirea adevărului, privitor la pregătirea de război, în anii 1914-1916

În baza hotărârei luate de Ministerul de Războiu – Cabinetul Ministrului – cu Nr. 5002 din 3 Decembrie 1923, comisiunea compusă din:

General de Divizie Popovici Ioan⁴² – Președinte;

General de Divizie în rezervă Cica Constantin;

Vice-amiral în retragere Ursianu Vasile⁴³;

⁴² *Ioan Popovici* (1865-1951) General. Absolvent al Școlii de artilerie și geniu (1887) și al Școlii Superioare de Război (1891), colonel (1912), comandant al Școlii Superioare de Război (1914-1915), general de brigadă (1916) și de divizie (1917). Guvernator al Basarabiei (1918-1923) și ministru al Agriculturii și Domeniilor (27 septembrie-28 noiembrie 1919) A fost deputat și senator în Parlament în mai multe legislaturi

⁴³ *Vasile Ursianu* (1848-1926) Studii la Școala navală de la Brest (Franța). A participat la Războiul de Independență și a fost unul dintre cei care au supravegheat construcția bricului „Mірcea”. În anul 1898, a fost avansat contra-amiral și apoi numit inspector general al porturilor și navigației. A demisionat după scurt timp și a trecut în cadrele de rezervă ale armatei. În 1912 a fost înaintat vice-amiral în rezerva, iar în 1913 a fost mobilizat pe lângă Marele Cartier General. Este unul din fondatorii Societății Astronautice Române și creatorul Observatorului Astronomic din București care îi poartă numele.

Consilier onorific la Înalta Curte de Casație V. Bossy⁴⁴ și

Președintele onorific la Curtea de Apel București N. Budișteanu – membrii –

având însărcinarea de a studia, **amănunțit și documentat**, activitatea Ministerului de Războiu, în perioada 1914-1916, s-a întrunit în localul Cercului Militar din București – sala bibliotecii – unde a luat următoarele măsuri:

Să se adune **acte**, cu datele necesare, dela Marele Stat Major, toate Direcțiile din Minister și diferite stabilimente, Depozite și unități; acte, în cari să se arate **clar**, numeric și grafic:

1. Situația la 1 ianuarie 1914;

2. Mișcarea de pregătire, în efective, material și fonduri alocate, dela 1 Ianuarie 1914 și 14 August 1916 – ajunul declarării războiului – cu datele avute când a avut loc orice mișcare;

3. Stabilirea situației definitive de pregătire, care se găsea la 14 August 1916.

În consecință, s-a cerut aprobarea convenită Ministerului de Războiu, care a dat-o cu Nr. 81 – Secretariatul General.

Adunându-se documentele necesare, comisiunea a procedat la studierea și analizarea lor amănunțită.

*

I. Din studiul actelor trimise de Marele Stat Major cu nr. 4 secret din 18 Ianuarie 1924 (referatul Nr. 2 cu patru tabele, trei grafice și trei anexe⁴⁵), **reese următoarele:**

1. **La 1 Ianuarie 1914** efectivul în ofițeri este de: (a se vedea tabelul Nr. 1):

- 111 generali, din cari 66 de rezervă;

- 1.173 ofițeri superiori, din cari 424 rezervă;

- 8.664 ofițeri inferiori, din cari 5.206 de rezervă (căpitani: 1.481 activi și 727 de rezervă, locotenenți: 1.078 activi și 1.776 de rezervă, sublocotenenți: 899 activi și 2.703 de rezervă).

Totalul ofițerilor: 9.948, din cari 5.696 de rezervă.

1.263 elevi școala de ofițeri, din cari 488, destinați pentru ofițeri rezervă.

460.000 efectivul de mobilizare al trupei.

2. **La 1 ianuarie 1915**, aceleași categorii de efective sunt.

- 127 generali, din cari 74 de rezervă;

- 1.348 ofițeri superior, din cari 506 de rezervă;

- 11.755 ofițeri inferiori, din cari 8.069 de rezervă (căpitani: 1.412 activi și 759 de rezervă, locotenenți: 1.176 activi și 1.796 de rezervă, sublocotenenți: 1.098 activi și 5.514 de rezervă).

Totalul ofițerilor: 13.230, din cari 8.649 de rezervă.

1.442 elevi școala ofițeri, din cari 717 destinați a deveni ofițeri de rezervă.

975.000 efectivul de mobilizare al trupei.

Din comparația acestor date, se constată că în intervalul de un an, toate efectivele sunt în creștere, dar mai ales acela al sublocotenenților de rezervă, care crește cu **aproape 3.000**; lucru absolut necesar pentru comanda plotoanelor și a secțiilor în artilerie.

3. **La 1 Ianuarie 1916**, efectivele de mai sus devin:

- 131 generali, din cari 80 de rezervă;

- 1.493 ofițeri superiori, din cari 608 de rezervă;

- 14.609 ofițeri inferiori, din cari **10.475 de rezervă** (căpitani: 1.422 activi și 764 de rezervă, locotenenți: 1.324 activi și 1.926 rezervă, sublocotenenți: 1.388 activi și 7.785 de rezervă).

Totalul ofițerilor: 16.233, din cari 11.163 de rezervă.

3.328 elevi școala ofițeri, din cari 1.724, destinați pentru ofițeri de rezervă.

1.080.313 efectivul de mobilizare al trupei.

⁴⁴ Vasile Bossy, descendent al unei familii boierești din Moldova, literat, membru al Societății “Junimea, consilier la Înalta Curte de Casație și Justiție. Tată diplomatului, istoricului și memorialistului Raoul Bossy.

⁴⁵ Graficele, tabelele și anexele nu se publică (n.n.).

Comarate aceste efective cu acelea dela 1 Ianuarie 1915, rezultă deasemenea o creștere simțitoare, mai ales la sublocotenenții de rezervă (peste 2.200) și la elevii cu destinația de ofițeri de rezervă.

Făcând comparație cu efectivele dela 1 Ianuarie 1914, creșterea este și mai simțitoare, la unele categorii, mai mult decât îndoit.

4. La declararea războiului aveam:

17.925 ofițeri, din cari 11.562 de rezervă și 2.218 elevi, candidați la ofițeri; cu 1.080.313 trupă mobilizabilă din care: 900.000 instruiți, 100.000 din acei ce fuseseră dispensați și 26.000 reviziți, din aceia ce fuseseră scutiți și s-au găsit în urmă apți de serviciu.

5. Toate categoriile de ofițeri și trupă (completare și rezervă) au fost concentrate regulat câte 30 zile, la epoci diferite, pentru înprospătarea instrucției (vezi pagina 10 și următoarele din actele alăturate la referatul Nr. 2 al Marelui Stat Major).

Chiar trupa și ofițerii destinați diferitelor servicii și unitățile de etape, au fost concentrate și instruite în consecință, pentru misiunea ce aveau la mobilizare.

6. Repartizând efectivul **ofițerilor inferiori** la întregul efectiv mobilizabil, **rezultă un ofițer la 87 oameni**, adică la un ploton; deci încadrarea cerută la comanda tuturor plotoanelor era realizată.

7. Efectivul mobilizabil a fost ridicat până la 1.080.313; deci o proporție mai mare mult ca 10%, apropiindu-se de 15% din populația Țării; prin urmare destul de ridicat, însă necesar, față cu întinderea frontierelor noastre.

8. Din analiza tabelului Nr. 2, reese că la începutul anului 1914, existau în ordinea de bătae pentru mobilizare: 250 batalioane, 93 escadroane și 208 baterii.

La începutul anului 1915 avem o creștere simțitoare și anume: 311 batalioane, 103 escadroane și 234 baterii; iar la decretarea războiului, ajungem cu 378 batalioane operative, 5 batalioane etapă, 104 escadroane și 299 baterii; adică mult crescut, iar numărul bateriilor s-a ridicat pronunțat, ajungându-se aproape la proporția de o baterie la un batalion.

9. Din analiza tabelului Nr. 3, reese următoarele:

La 1 Ianuarie 1914, bugetul ordinar al Ministerului de Războiu este 81.600.000 milioane, cu următorul efectiv:

4.960 ofițeri, 1.179 elevi, 5.065 reangajați, 80.105 trupă și 24.834 animale.

10. În cursul anului 1914-1915 bugetul ordinar crește la 97.800.000 lei, plus un buget extraordinar de 303.000 lei; având un efectiv, în creștere, de: 5.619 ofițeri, 1.440 elevi, 5.757 reangajați, 98.755 trupă și 27.594 animale.

Se creiază următoarele Comandamente, unități și servicii:

- Un comandament brigadă călărași;
- 2 Comandamente Divizii Cavalerie;
- 4 batalioane infanterie;
- 1 regiment călărași;
- 5 regimente artilerie câmp;
- baterie artilerie grea, pe lângă celelalte 2 existente;
- baterie artilerie munte de 75 m/m, pe lângă alte 2 existente.
- 5 secții mitraliere, la regimentele de roșiori;
- Școala subofițerilor de infanterie;

Direcția superioară a stabilimentelor de artilerie, cu scopul de a da o îndrumare mai intensă lucrului acestor stabilimente.

Servicii de stat major la Direcțiile Intendență și Sanitară;

Se transformă:

- 5 Comandamente Teritoriale în 5 Divizii, cu numerile 11 la 15;
- 5 escadroane tren, în 5 divizioane;

- 40 batalioane de rezervă, în 40 regimente cadre (a trei batalioane fiecare și una secție mitralieră), cu efectiv total de: 360 ofițeri, 280 reangajați și 3.800 trupă.

Din cele arătate, rezultă o activitate netăgăduită, pentru complectarea unităților existente și noi creațiuni, în vederea cerințelor unei bune mobilizări.

11. **În anul 1915-1916**, bugetul ordinar a fost 97.800.000 lei, iar din cel extraordinar, până la declararea războiului, s-a mai alocat încă 500.000.000 lei.

Efectivul la 14 August 1916 este: 7.023 ofițeri, 1.552 elevi, 7.103 reangajați, 119.982 trupă și 33.113 cai; toate în creștere pronunțată, față cu anul precedent.

Se mai fac următoarele **creațiuni**:

Comandamentul general al Etapelor la Marele Stat Major.

Comandamentul trupelor locurilor întărite (Divizia 16-a);

Alte 4 batalioane infanterie, pe lângă cele înființate în anul 1914, spre complectarea cu al 3-lea batalion a celor opt regimente, înființate în 1911 numai cu câte 2 batalioane.

- 1 companie cicliști;

- 1 regiment de munte a 6 baterii, cu material de 63 m/m;

- 4 regimente artilerie grea, având compunerea: 2 regimente a 6 baterii, unul a 8 baterii și al 4-lea a 12 baterii; în total 129 guri de foc (vezi tabelul Nr. 4);

- 6 secții mitraliere, la regimentele de călărași.

Cu ordinul Nr. 367 al Ministerului de Războiu (Marele Stat Major) din 7.I.1916, se creiază 49 baterii de însoțire a 6 piese fiecare, calibru 53 m/m (material scos din turelele dela regiunea Focșani-Nămoloasa-Galați), destinate câte una pentru fiecare brigadă de infanterie.

De asemenea, cu piesele calibru 57 m/m, scoase din forturile Cetății București, se mai organizează încă 6 baterii, pentru alte 6 brigăzi noi constituite.

Tot din acest din urmă material s'a mai constituit încă:

- 2 divizioane a câte 3 baterii, 7 baterii la Cetatea București, 2 secții de poziție la capul de pod Cernavodă și 4 secții de poziție la Turtucaia.

Anexele 2 și 3 arată în amănunte organizarea acestor baterii, cu măsurile luate pentru mobilizarea lor și instruirea personalului.

Corpul Aviației și Direcția Aviației din Ministerul de Războiu:

- 5 școli pentru ofițeri de rezervă, pe lângă fiecare corp de armată câte una;

- 1 baterie de munte, calibru 75 m/m, pe lângă celelalte trei existente.

Direcția Generală a Munițiilor, cu scopul de a organiza și pune pe lucru industria privată, pentru nevoile armatei.

Se completează cadrele regimentelor 40-80 nou înființate.

Reese că și în această perioadă se vede o activitate pronunțată, mai ales în ce privește: artilerie grea, aviația, complectarea celor 40 regimente cadre, cu cari se formează Diviziile 11-15, artileria de munte și bateriile de însoțire pentru infanterie; toate aceste măsuri absolut necesare.

Concluziune

Din studiul amănunțit al actelor primite dela Marele Stat Major, comisiunea a dovedit o activitate simțitoare, din partea Ministerului de Războiu, privitor la: complectarea efectivelor; creațiuni și transformări de unități și servicii indispensabile; îndrumarea stabilimentelor militare către un lucru intens; îndrumarea industriei particulare pentru trebuințele armatei, prin creierea Direcțiunei Munițiilor; îndrumarea aviației pentru nevoile armatei și pregătirea ofițerilor și a trupelor, prin concentrări periodice.

CRONOLOGIE

21 decembrie 1914/3 ianuarie 1915. Trupele ruse cuceresc Suceava.

24 decembrie 1914/6 ianuarie 1915. Trupele ruse cuceresc orașul Câmpulung Moldovenesc.

Ianuarie. Austro-Ungaria concentrează forțe militare în Transilvania, fapt care determină Marele Stat Major român să ia măsuri preventive. La jumătatea lunii ianuarie, au fost mobilizate zece regimente de infanterie, trei regimente de vânători și alte unități de diferite arme.

13/26 -15/29 ianuarie. Mareșalul Colmar von der Golz pașa, aflat în serviciul armatei otomane, vizitează Bucureștiul și are întâlniri cu lideri politici români, între care regele Ferdinand și prim-ministrul Ion I.C. Brătianu. În cadrul discuțiilor, von der Golz eșuează în încercarea sa de a determina intrarea României în război alături de Puterile Centrale.

22 ianuarie/4 februarie. Germania declară că trece la războiul submarin împotriva forțelor Antantei și proclamă zonă de război apele limitrofe arhipelagului britanic.

24 ianuarie/6 februarie. România și Italia parafează un acord cu o valabilitate de patru luni, prin care se angajează să se informeze și să se ajute reciproc în cazul unei acțiuni neprovocate din partea monarhiei dualiste.

25 ianuarie/7 februarie-7/20 februarie. A doua bătălie de la Lacurile Mazuriene. Mareșalul Hindenburg aplică aceeași manevră dublu învăluitoare ca în confruntările din toamna anului 1914. Cele două armate germane (8 și 10) înving Armata 10 rusă, provocându-i grele pierderi, între care 100 000 de prizonieri.

4/17 februarie. Gottlieb von Jagow, ministrul de externe german, promite României, în cazul alăturării la Puterile Centrale, recuperarea Basarabiei în granițele sale din 1812, înainte de a fi anexată de Imperiul rus.

11/24-14/27 februarie. Generalul Paul-Marie-César-Gerald Pau, în fruntea unei delegații militare franceze, vizitează România. Oficial, misiunea avea sarcină să înmâneze decoarații franceze militarilor sârbi și ruși. În realitate, ea trebuie să sondeze aspirațiile statelor neutre prin care trecea, fiind vizate cu precădere România, Bulgaria, Grecia. Primirea pe care a făcut-o populația din București a fost impresionantă (unele surse vorbesc de circa 200 000 de persoane care au participat în cele trei zile de ședere a delegației), ea constituind o expresie a stării de spirit proantantiste a românilor, a simpatiei de care se bucura Franța.

12/25 februarie - 3/16 martie. Contraofensiva trupelor ruse (Grupul de armate Ivanov – armatele 7, 8, 3) în Carpați, ceea ce a creat greutăți dispozitivului austro-ungar și german din regiune.

15 februarie/1 martie. Puterile Antantei decid instituirea blocadei maritime totale asupra Germaniei.

19 februarie/4 martie. Imperiul rus cere, printr-un memorandum adresat ambasadorilor Franței și Angliei de la Petrograd, anexarea Istanbulului și a strâmtorilor Bosfor și Dardanele. Răspunsul guvernelor francez și englez este negativ.

4/17 martie. România mobilizează contingentele 1909-1915.

23 februarie/8 martie 1915. Guvernele român și francez au încheiat o convenție, negociată de colonelul, ulterior general, Vasile Rudeanu, prin care autoritățile franceze se angajau să livreze României 40 de avioane, 50 000 kg de pulbere de artilerie, 50 de milioane de cartușe de infanterie, 200 000 de proiectile de artilerie pentru tunul de 75 mm, plus unele materii prime strategice necesare fabricării în țară a muniției.

26 februarie/11 martie. Prin Înaltul Decret nr. 501 a fost promulgată Legea grănicerilor. Documentul instituie o nouă organizare a Corpului de Grăniceri, care avea următoarele structuri: brigadă, regiment, batalion, companie, pluton și pichet. La fiecare regiment existau, de asemenea, un batalion de instrucție și o secție de mitraliere. În cadrul fiecărui batalion funcționa o „școală de grăniceri”, destinată pregătirii subofițerilor și gradaților. Comandant al Corpului de Grăniceri era generalul Teodor Râmnicănu.

1/14 martie. Apare, la București, ziarul „Moldova”, sub conducerea unui comitet al cărui președinte era Petre P. Carp. Virgil Arion era directorul general, iar printre semnatori reținem pe: Virgil Arion, Dinu Arion, C. Negruzzi, Th. Pogor, Radu Rosetti, Ioan D. Filitti, A. Corteanu, Alexis Nour ș.a. Publicația milita pentru dezrobirea Basarabiei, ai cărei locuitori erau supuși unui larg proces de deznaționalizare, pentru alianța cu Germania și Austro-Ungaria, singurele state care puteau să contribuie la materializarea unui atare obiectiv.

5/18 martie. Primul ministru român Ion I.C. Brătianu informează pe Camille Jean Blondel, ministrul francez la București, despre intenția României de a se alătura Antantei, dar acest lucru este condiționat de clarificarea intențiilor Italiei, încheierea unei convenții cu țările membre ale Triplei Înțelegeri, precizarea teritoriilor din Austro-Ungariei care ar reveni României, încheierea unei convenții militare cu țările Antantei și asigurarea materialului militar comandat în Franța.

5/18 martie. Armata 2 rusă cucerește zona fortificată Przemysl, asediată din septembrie 1914, capturând 120 de militari austro-ungari și peste 100 de tunuri.

5/18 martie. Flota franco-engleză, totalizând 58 de vase de diferite tipuri, declanșează un atac general asupra strâmtorii Dardanele. Atacul se soldează cu un eșec, astfel că Aliații au concentrat pe insula Lemnos, începând cu 26 martie/8 aprilie, un corp expediționar, comandat de generalul Hamilton.

7/20 martie Se acordă generalilor de brigadă și de divizie, care îndeplineau vârsta legală de pensionare, dreptul de a rămâne în continuare în serviciul activ.

15/28 martie. La Ateneul Român are loc Congresul românilor de peste hotare aflați în Regat. Au participat transilvăneni, bucovineni, bănățeni, maramureșeni. S-a intonat *Deșteptă-te române*, s-au rostit discursuri ale liderilor românilor din provinciile aflate sub dominația monarhiei dualiste, precum și ale unor oameni politici și zariști din Regat. În final, s-a votat o moțiune, cerându-se acțiuni concrete pentru realizarea unității naționale.

24 martie/6 aprilie 1915. Se înființează, pe lângă Ministerul de Război, o comisie tehnică industrială, ce avea sarcina de a mobiliza industria pentru satisfacerea nevoilor militare și a supravegherea modul de execuție a comenzilor date de armată întreprinderilor private

9/22 aprilie. Primul atac cu gaze de luptă toxice pe frontul de vest, la Ypres (Flandra)

12/25 aprilie-26 aprilie/9 mai. Corpul expediționar aliat a debarcat la Galipolli, în Imperiul otoman, dar nu a reușit să se îndrepte spre Istanbul.

13/26 aprilie. Tratatul secret de la Londra dintre Italia, Franța și Marea Britanie. Italia acceptă să intre în război alături de Antantă în schimbul unor compensații teritoriale. Guvernul italian nu informează autoritățile române despre decizia sa.

13/26 aprilie. Marele Stat Major a mobilizat noi forțe: nouă regimente de infanterie, două regimente de vânători, 20 de regimente de cavalerie, 11 batalioane teritoriale și șase regimente de artilerie. Totodată, pichetele de grăniceri au fost întărite în funcție de importanța zonei.

18 aprilie/1 mai. Începutul mării ofensive germane împotriva armatei ruse de la Gorlice-Tarnòv. Frontul rus a fost străpuns la 20 aprilie/4 mai, armata rusă pierzând circa 400 000 de morți (morți, răniți și prizonieri)

20 aprilie/ 3 mai. Italia denunță tratatul de alianță cu Puterile Centrale.

24 aprilie/7 mai. Un submarin german torpilează în largul coastelor Irlandei pachebotul american „Lusitania”, care venea de la New York, provocând 1 240 de victime. Acțiunea a înrăutățit relațiile dintre Germania și Statele Unite ale Americii.

26 aprilie/9 mai-12/25 iunie, Ofensiva trupelor franco-anglo-belgiane în Artois. Au luat parte Armata 10 franceză, Armata 2 engleză și o grupare belgiană. Acțiunea s-a încheiat fără obținerea unor succese deosebite.

4/17 mai 1915. Italia iese din Tripla Alianță.

10/23 mai. Italia declară război Austro-Ungariei. A doua zi, primele trupe italiene trec granița.

18/31 mai. După câteva luni de frământări interne, se oficializează scindarea Partidului Conservator în două grupări. Una dintre ele era condusă de Alexandru Marghiloman și era favorabilă Puterilor Centrale, iar cealaltă, cu orientare proantantată, avea în frunte pe Nicolae Filipescu.

19 mai/1 iunie. În București are loc o amplă manifestație consacrată instrării Italiei în război la care participă circa 20 000 de persoane. Ea a fost organizată de o serie de organizații: „Acțiunea Națională”; „Asociația Latină”, „Legiunea Ardeleană”; Societatea de cultură macedo-română”. Din balconul Legației italiene, au rostit discursuri înflăcărate Constantin I. Istrati, Vasile Lucaciu, Al. D. Florescu.

21 mai/3 iunie. Zona fortificată Przemysl este recucerită de trupele germane și austro-ungare.

23 mai/5 iunie-26 mai/8 iunie, La Ministerul Afacerilor Străine al Austro-Ungariei are loc o consfătuire în cadrul căreia s-s discutat concesiile teritoriale față de România Au fost luate în discuție trei variante, printre care și cedarea întregii Bucovinei, provincie aflată în componența Austriei și mici concesi privind statutul românilor din Transilvania, supuși unui proces de deznaționalizare forțată de către autoritățile de la Budapesta.

9/22 iunie. Trupele austro-ungare și germane ocupă Lemberg (Liov)

10/23 iunie-24 iunie/7 iulie 1915. Prima bătălie de la Isonzo.

10/23 iunie. Prim-ministrul Ion I. C. Brătianu a respins propunerile făcute, prin Ottokar von Czernin, de Austro-Ungaria de a intra în război împotriva Antantei, declarând că nu poate lua o decizie împotriva țării întregi.

11/24 iunie. A luat ființă Brigada 1 Grăniceri, cu sediul în București, compusă din Regimentele 1 și 2 Grăniceri, ultimul fiind creat la 1/14 aprilie.

22 iunie/5 iulie. Premierul britanic H. H. Asquith și ministrul de externe al Franței, Th. Delcassé, s-au întâlnit la Calais (Franța). În cadrul întrevederii s-a ajuns la un acord privind satisfacerea solicitărilor României în vederea intrării sale în război alături de Antantă.

24 iunie/7 iulie. Prima conferință de la Chantilly (Franța), în care puterile Antantei stabilesc coordonarea eforturilor militare pe toate teatrele de acțiuni militare.

5/18 iulie-21 iulie/3 august. A doua bătălie de la Isonzo.

23 iulie/5 august. Trupele germane intră în Varșovia.

31 iulie/13 august-9/22 august. La București au loc tratative între guvernul român și puterile Antantei în urma cărora se hotărăște încetarea tranzitului materialelor militare către Imperiul otoman prin teritoriul românesc.

7/20 august. Italia declară război Imperiului otoman.

10/23 august. S-a înființat Corpul de Aviație român. În componerea lui intrau trei grupuri și o escadrilă de recunoaștere la dispoziția Marelui Cartie General și patru secții de aerostație.

12/25 august. Trupele germane ocupă Brest-Litovsk.

14/27 august. Ministerul de Război ia măsuri pentru acoperirea frontierei, între Broșteni, în nordul țării, și Vârciorova, în sud. Segmentul de frontieră a fost împărțit în trei mari sectoare, corespunzătoare celor trei armate ce urmau să se creeze la mobilizare. Între pâraul Neagra, afluent al Bistriței (în nord), și până la Valea Cașinului (în sud) pe crestele Carpaților Orientali, într-o fâșie largă de 225 km responsabilitatea revenea Corpului 4 (Armata de Nord, Armata 4). În continuare, pe Carpații de Curbură, până la Valea Topologului, pe o lungime de 245 km, acoperirea era realizată de Corpul 2 armată (Armata 2). De la Valea Topologului și până în localitatea Cetate, în Oltenia, fâșia având o lungime de 240 km, acoperirea se realiza de Corpul 1 armată (Armata 1). S-au constituit 17 grupuri de acoperire, forțele din componere fiind 91 de batalioane de infanterie, 24 escadroane de cavalerie și 56 baterii de artilerie. Efectivul total se va ridica la 75 000 de militari. Acoperirea frontierei cu Bulgaria se va realiza din februarie 1916.

24 august/6 septembrie. Se încheie un acord între Germania și Bulgaria prin care aceasta din urmă este de acord să intre în război împotriva Antantei

27 august/9 septembrie-3/16 septembrie. Are loc conferința de la Demotika între autoritățile bulgare și otomane. În schimbul intrării în război alături de Puterile Centrale, Imperiul otoman acceptă să cedeze Bulgariei o porțiune de teritoriu de pe malul stâng al fluviului Marița.

5/18 septembrie. Armata germană ocupă orașul Vilnius.

7/20 septembrie. Armata rusă declanșează o contraofensivă, dar acțiunea nu are rezultate deosebite.

10/23 septembrie. Încheierea acordului bulgaro-otoman privind intrarea în război a Bulgariei de partea Puterilor Centrale.

12/25 septembrie-2/15 octombrie. Are loc marea ofensivă franco-engleză din Champagne și Artois la care participă trei armate franceze (2, 4, 10) și una engleză (1) cu un total de 66 de divizii de infanterie, 10 de cavalerie și peste 4 500 de piese de artilerie grea și ușoară. Planificată la conferința de la Chantilly, ea nu a obținut succesul scontat. Cu toate acestea, ofensiva a ajutat armata rusă, germanii fiind nevoiți să transporte trupe pe frontul de est.

13/27 septembrie. După sciziunea din rândul conservatorilor, gruparea condusă de Alexandru Marghiloman a inaugurat noul club. În discursul ținut cu acest prilej, liderul conservator subliniază că partidul său va sprijini politica de neutralitate dusă de România.

14/27 septembrie. S-a întrunit Comitetul Consultativ al Partidului Conservator (Nicolae Filipescu), în cadrul căruia, în contextul măsurilor luate de Bulgaria și Grecia, s-a cerut mobilizarea armatei române.

18 septembrie/1 octombrie. Se înființează organizația „Federația Unionistă”, compusă din conservatorii „antantiști” și „conservatorii democrați”. Scopul era lupta pentru intrarea României alături de Antantă și unirea cu Transilvania. Din ea făceau parte Partidul Conservator, condus de Nicolae Filipescu, Partidul Conservator Democrat, ce avea în frunte pe Take Ionescu, și gruparea românilor transilvăneni din Regat.

22 septembrie/5 octombrie. Trupele Antantei debarcă la Salonic cu scopul de a ajuta Serbia și a contracara intrarea Bulgariei în război. Corpul expediționar a fost comandat de generalul

Maurice Sarrail și a fost constituit inițial din Diviziile 156 franceză și 10 engleză.. Ulterior, au intrat în componere alte două divizii franceze (57, 122) și cinci engleze (22, 26, 27, 28)

23 septembrie/6 octombrie. Începe ofensiva forțelor austro-ungare și germane asupra Serbiei

28 septembrie/11 octombrie. Bulgaria declanșează ostilitățile împotriva Serbiei fără declarație de război.

1/14 octombrie. Bulgaria declară război Serbiei.

1/14 octombrie. România obține un împrumut din Marea Britanie în valoare de 7 milioane de lire sterline (176 540 000 lei).

3/16 octombrie-21 octombrie/4 noiembrie. Trupele italiene atacă armata austriacă (a treia batalie de la Isonzo). Italienii urmăresc să cucerească Gorizia.

11/24 octombrie. „Federația Unionistă” a organizat, în București, o mare manifestație pentru intrarea în război alături de Antantă. După unele aprecieri au participat 15 000 de persoane. Au avut loc ciocniri violente între manifestanți și forțele de ordine, s-au înregistrat un mort și mai mulți răniți.

18/31 octombrie. „Federația Unionistă” a organizat la Constanța și Galați întruniri la care s-a cerut intrarea imediată în acțiune alături de Antantă.

27 octombrie/10 noiembrie-19 noiembrie/2 decembrie. Trupele italiene declanșează o nouă ofensivă împotriva austriecilor (a patra batalie de la Isonzo). Cele două ofensive (a treia și a patra) au avut drept scop să micșoreze presiunea Puterilor Centrale asupra Serbiei și a capului de pod de la Salonic

Octombrie. Ministerul de Război și Marele Stat Major decid trecerea la întocmirea unui nou plan de mobilizare. Documentul pentru anul 1916/1917 prevedea ca în partea activă a armatei să intre contingentele 1910-1919, în rezervă să fie cuprinse contingentele de la 1898 la 1909, iar în miliții de la 1887 la 1898. Planul de mobilizare va fi definitivat în februarie 1916.

1/14 noiembrie. La Iași, „Federația Unionistă” a organizat o mare manifestație proantantistă la care au luat cuvântul Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Octavian Goga, Vasile Lucaciu, P.P. Negulescu.

3/16 noiembrie 1915. Biroul Operații din Marele Stat Major al armatei i-a prezentat prim-ministrului o notă privind situația militară a beligeranților la sfârșitul lunii octombrie 1915. În document se stipulau, în cazul intrării României în război, sprijinul a jumătate de milion de ostași ruși, care să acționeze la flancul drept al armatei române, necesitatea întăririi corpului expediționar de la Salonic, prezența unui contingent de 200 000 de militari ruși în Dobrogea.

11/24 noiembrie-16/29 noiembrie. Bătălia din Kosovo. Armata sârbă este învinsă de Puterile Centrale și începe o retragere extrem de dificilă prin Muntenegru și Albania. Cu ajutorul flotei britanice, trupele sârbe (circa 150 000 de militari) sunt deplasate în insula Corfu, unde, la 2/15 ianuarie 1916, încep reorganizarea.

15/28 noiembrie. S-a deschis sesiunea Parlamentului, care va prilejui dezbateri aprinse privind conduita externă a țării, politica guvernului Brătianu, măsurile pentru pregătirea și înzestrarea armatei etc.

23-25 noiembrie/6-8 decembrie. A doua conferință de la Chantilly, prin care se stabilește ca, în anul 1916, să se treacă simultan la ofensivă pe teatrele de operații occidentale, italian și de est.

6/19 decembrie. Trupele franco-engleze încep retragerea din zona Gallipoli. Acțiunea se va încheia la 27 decembrie 1915/9 ianuarie 1916.

9/22 decembrie. Se încheie primul contract de vânzare-cumpărare între Comisia Centrală pentru cumpărări și vânzări de cereale din România și un consorțiu germano-austro-ungar.

Obiectul contractului îl reprezenta cumpărarea din țară a unei cantități de 500 000 tone cereale de către Germania și Austro-Ungaria.

16/29 decembrie. Bătălia navală din Marea Adriatică, în apropierea bazei austriece de la Cattaro, dintre flota austro-ungară și cea aliată. Flota austro-ungară suferă pierderi importante.

BIBLIOGRAFIE

Arhive

A.N.I.C., Fonduri: Casa Regală Carol I; Casa Regală-Ferdinand; Casa Regală-Diverse, Direcția poliției și Siguranței Generale, Microfilme: Austria, Franța, Italia, Președinția Consiliului de Miniștri, Președinția Consiliului de Miniștri-Serviciul Special de Informații

M.A.E., Fonduri: 71/E1 – 1914-1922 – Primul Război Mondial; 71/E2 – 1914-1924 – Primul Război Mondial, partea a II-a; Speciale- 71/1900-1919; Legații: Atena, Londra, Paris, Petrograd

A.M.R. Fonduri: M.St.M – Secția 2 Informații (1895-1949); M.St.M – Secția 3 Operații (1896-1950); Ministerul de Război – Secretariatul General (1887; 1896; 1899; 1900-1936); Cabinetul Ministrului Apărării (1913-1950)

Presă: "Adevărul"; "Universul "; "Viața Românească".

Volume de documente

xxx, *Cartea Rosie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România în perioada de la 22 iulie 1914-până la 22 iulie 1916*, București, Editura "Regele Carol I", București, 1917.

xxx, *Documents diplomatiques secrets russes 1914—1917*, Payot, Paris, 1922;

xxx, *La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura. Militară, București, 2006.

xxx, *L'Allemagne et les problèmes de la paix pendant la Première Guerre Mondiale. Documents extraits des archives de l'Office allemand des Affaires étrangères publiés et annotés par Andre Scherer et Jaques Grunewald, préface de Maurice Baumont et Pierre Renouvin, I, Des origines à la déclaration de la guerre sous-marine a outrance (août 1914-31 janvier 1917)*, Presses Universitaires de France, Paris, 1962.

xxx, *România în Războiul Mondial 1916-1919*, volumul I. Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934.

xxx, *România în Războiul Mondial 1916-1919, volumul I, Documente-Anexe*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934

xxx, *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare*, vol. 1, 1914-1916, Editura Militară, București 1996.

xxx, *Proiecte și Planuri de Operații ale Marelui Stat Major Român (până în anul 1916)*, București, 1992.

xxx, *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

xxx, *La Romania nella Grande Guerra (România în Primul Război Mondial) 1914-1918 Documenti militari e diplomatici italiani (Documente militare și diplomatice italiene)*, A cura di (Ediție de) Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura Militară, București, 2006

Iliescu, D., general, *Răsboiul pentru întregirea României; I, Pregătirea militară*, Imprimeriile „Independența”, București, 1920.

Iliescu, D., general, *Documente privitoare la Răsboiul pentru întregirea României*, București, Imprimeria Statului, 1924.

Instrumente de lucru (dicționare, enciclopedii, cronologii, atlase etc.)

xxx, *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, coordonator M. Petcu, Editura Polirom, Iași, 2012.

xxx, *Șefii Statului Major General. Enciclopedie*, coordonator: general-locotenent (r) Avram Cătănici, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2014.

Barrès, Maurice, *Chronique de la grande guerre, vol 4 (12 mars 1915-31 mai 1915), vol 5 (1-er Juin- 23 Août 1915)*, Librairie Plon, Paris, f.a.

Bradford, James C., editor, *International Encyclopedia of Military History*, vol.1-2, preface by professor Jeremy Black, Routledge, New York, London, 2006.

Calafeteanu, Ion (coordonator), *Istoria politicii externe românești*, Editura Enciclopedică, București, 2003.

Cojan, Vicențiu, dr, *Primul Război Mondial.Repere de cronologie militară*, Editura Didactică și Pedagogică,R.A., București, 1997.

Giurescu, Dinu (coordonator), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București, 2003.

Hogg, Ian V., *Dicționarul Primului Război Mondial*, traducere din limbas engleză: Diana Șipu, Editura Niculescu, București, 2007.

Mamina, Ion, Bulei, Ion, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, Silex-Casă de Editură, Presă și Impresariat S.R.L., București, 1994.

Mamina, Ion, Scurtu, Ioan, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, Silex-Casă de Editură, Presă și Impresariat S.R.L., București, 1994

Marcu, George, Ilinca Rodica, *Dicționarul personalităților feminine din România*, coordonator: George Marcu, cuvânt înainte: Gabriela Creția, Editura Meronia, București, 2009.

Neagoe, Stelian, *Istoria guvernelor României de la începuturi-1859 până în zilele noastre-2012*, ediția a III-a definitivă, Editura Machiavelli, București, 2013.

Palmovski, Jan, *Dicționar de istorie universală contemporană.De la 1900 până astăzi, vol.I-II*, traducere de Simona Ceașu, Editura All, București, 2005.

Păcurariu, Mircea, prof. univ. dr., *Dicționarul teologilor români*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 2002.

Predescu, Lucian, *Enciclopedia României.Cugetarea. Material românesc, oameni și înfăptuiri*, ediție anastatică, Editura Saeculum, Editura Vestfala, București, 1999.

Stoica, Stan (coordonator), *Dicționar biografic de istorie a României*, Editura Meronia, București, 2008

Vaisse, Maurice *Dicționar de relații internaționale.Secolul al XX*, traducere de Marius Roman, Polirom, Iași, 2008.

Zodian, Vladimir, Pandea, Adrian, Zodian, Mihai V., *Enciclopedie de istorie militară*, cu o postfață de general - maior prof. univ dr. Teodor Frunzeti, Editura Militară, București, 2006.

Lucrări generale

xxx, *Apărarea națională și Parlamentul României*, vol. I., Editura Militară, București, 1992.

xxx, *Austro-Hungar's Last War 1914-1918*, edited by the Austrian Federal Ministry of the Army and War Archive, translated by Stan Hanna, vol 1-4, Publisher of Military Sciences Releases, Viena, 1930.

xxx, *Istoria Românilor, vol, VII, tom II., De la Independență la Marea Unire*, coordonator acad. Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003.

xxx, *The Origin and Prevention of Majors Wars*, edited by Robert I. Rotberg and Theodore K. Rabb, Cambridge University Press, 2002.

xxx, *România în anii primului război mondial*, vol. 1-2, Editura Militară, București, 1987.

Abrudeanu, Ion Rusu, *România și războiul mondial. Contribuțiunile la studiul istoriei războiului nostru*, Editura Librăriei Socec, București, 1921.

Berstein, Serge, **Milza**, Pierre, *Istoria Europei, volumul IV. Naționalismele și Concertul European. Secolul XIX (1815-1919)*, traducere de Monica Timu, ediție îngrijită, note și comentarii de Ovidiu Pecican, Institutul European, 1998.

Bideleux, Robert and **Jeffries**, Ian, *A History of Eastern Europe. Crisis and change*, second edition, Routledge, London and New York, 2007.

Black, Jeremy, *The Age of Total War 1860-1945*, Praeger, Security International, Westport Connecticut, London, 2006.

Brendon, Wyvyan, *Primul Război Mondial 1914-1918*, traducere de Daniela Mișcov, All, București, 2003.

Bulei, Ion, *Conservatori și conservatorism în România*, Editura Enciclopedică, București, 2000.

Ferro, Mark, *The Great War 1914-1918*, translated by Nicole Stone, Routledge, London and New York, 1973.

Gaillard, Jean-Michel, **Rowley**, Anthony, *Istoria continentului european. De la 1850 până la sfârșitul secolului al XX-lea*, traducere din franceză de Em. Galaicu-Păun, Editura Cartier, București, Chișinău, 2001.

Găvănescu, C., **Manolescu**, I., *Războiul cel Mare 1914-1915, vol 1. Cauze. Considerațiuni generale. Pregătirea Războiului. Organizarea armatelor. Operațiunile până la februarie 1915*, Institutul de arte grafice, „Universla” I. Ionescu, București, 1915.

Găvănescu, C., **Manolescu**, I., *Războiul cel Mare 1914-1915, vol.2. Italia și operațiunile pe toate teatrele până la 1 august 1915*, Atelierele grafice. Universală”, București, 1915.

Gilbert, Martin, *The European Powers 1900-1945*, Phoenix Press, London, 1965.

Glenny, Misha, *The Balkans. Nationalism, War, and the Great powers 1804-2011*, Penguin Books, London, 2012.

Grey, Colin S., *Războiul, pacea și relațiile internaționale. O introducere în istoria strategică*, traducere de Ramona Lupu, Polirom, 2010.

Hitchins, Keith, *România 1866-1947*, ediția a IV-a, traducere din engleză de George G. Potra și Delia Razdolescu, Humanitas, București, 2013.

Jelavich, Charles și Barbara, *Formarea statelor naționale balcanice. 1804-1920*, traducere de Ioan Crețiu, cuvânt introductiv și control științific de prof. univ dr. Camil Mureșan, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

Kennedy, Paul, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri. Transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, traducere de Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos, Ramona Lupu, postfață de Andrei Miroiu, Polirom, Iași, 2011.

Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României (1916-1919)*, text stabilit de Costin Kirițescu, Mircea N. Popa și Lucia Popa, prefață și note de Mircea N. Popa, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989

Pop, Ioan-Aurel, Nagler Thomas, Andras, Magyari (coordonatori), *Istoria Transilvaniei, vol. III (de la 1711 până la 1918)*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008.

Popa, Mircea N., *Primul Război Mondial 1914-1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

Renouvin, Pierre, Préclin, Edmond, Hardy, Georges, *L'époque contemporaine, Tome 2, La paix armée et la grande guerre 1871-1919*, Presses Universitaires de France, Paris, 1939.

Sondhaus, Lawrence, *World War One. The Global Revolution*, University Press, Cambridge, 2011.

Strachan, Hew, *The First World War*, volume I: To Arms, Oxford, University Press, 2001.

Șeicaru, Pamfil, *România în marele război*, prefață de Ion Gh.I.Brătianu, traducere din limba franceză de Adrian Iancu, Dan Radu Stănescu, Elis Bușneag, Daniel Nicolescu, Editura Eminescu, București, 1994.

Taylor, A.J. P., *Monarhia habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, traducerea: Cornelia Bucur, Allfa, București, 2000.

Torrey, Glenn, *România în Primul Război Mondial*, traducere din limba engleză de Dan Criste, Meteor Publishing, București, 2014.

Winogradsky, général, *La Guerre sur le front oriental. En Russie. En Roumanie*, mis au point et commenté par le général, Malleterre, Charles-Lavauzelle, Paris, 1926

Memorialistică

xxx, *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, au colaborat Mihaela Bedecan și Ionela Moscovici, Presa Universitară Clujeană, 2012.

Argetoianu, Constantin, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri, vol. II*, partea a IV-a. 1913-1916, Editura Humanitas, București, 1991.

Averescu, Alexandru, Mareșal, *Notițe zilnice din războiul 1914-1916 (Neutralitatea)*, Ediția I-a, Institutul de Arte Grafice și Editura „Apollo”, București, 1937.

Averescu, Alexandru, *Răspunderile*, Editura Albatros, București, 1999.

Buttescu, Mihai I., *Vânătorii Reginei Elisabeta. Memoriile unui ofițer din garda regală*, ediție îngrijită, prefață, note și indice de comandor (r) Gheorghe Vartic, Editura Militară, București, 2012.

Brătianu, Elisa, **Brătianu,** Ion I.C., *Memorii involuntare*, Texte stabilite, note și prezentare de Marian Ștefan. Editura Oscar Print, București, 1999.

Brătianu, Vintilă I.C., *Scrieri și cuvântări*, publicate de G. Marinescu și C. Grecescu, vol. III (ianuarie 1912-decembrie 1914), „Cartea Românească”, București, 1940.

Cantacuzino, Sabina, *Din viața familiei Ion C.Brătianu*, volumul II, îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de Elisabeta Simion, Editura Albatros, București, 1996.

Cămărășescu, Zoe, *Amintiri*, Editura Vitruviu, București, f.a.

Dragalina, Virgil, Alexandru, *Viața tatălui meu, generalul Ioan Dragalina*, Editura Militară, București, 2009.

Duca, I.G., *Memorii, volumul II, Neutralitatea. Partea II (1915-1916)*, ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, Editura Helikon, Timișoara f.a.

Falkenhayn, Erich von, *Le Commandement Suprême de l'Armée Allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles*, traduction et avertissement par le Général de division Niessel, Charles-Lavauzelle, Paris, 1921.

Filitti, I.C., *Jurnal, vol. I, 1913-1919*, ediție îngrijită de Georgeta Filitti, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2008.

George, Lloyd, *Memoires de guerre*, vol. I, traduction de Charles Bonnefon, A. Fayard & Compagnie, Editeurs, Paris, 1934.

Ghyka, Dimitrie, *Memorii (1894-1940)*, traducere din limba franceză de Vasile Savin, Institutul European, 2004.

Greceanu, Ana, *Între două patrii. Însemnări 1911-1920*, traducere de Radu Greceanu, Eugenia Greceanu, Dumitru Roman, cuvânt înainte, note și comentarii de Dumitru Roman, Editura Vremea, București, 2013.

Grey, Edward, vicomte de Fallodon, *Memoires*, traduit de l'anglais par M. D'Honfroi, Payot, Paris, 1927.

Herjeu, C.N, general, *Studii și critice militare.. Din învățămintele războaielor din 1913 și 1916-1918*, vol. I, Editura Librăriei Stănculescu, București, 1920.

Iarca, Alexandru, general, *Memorialul meu*, Librăria și Tipografia „Ion Călinescu”, Buzău, 1922.

Ionescu, Take, *Amintiri. Discursuri pentru România Mare*, ediție îngrijită, cuvânt înainte și note de Șerban Tanașoca, Editura Fundației Pro, București, 2005.

Iorga, N., *Războiul Nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri” Craiova.

Kirileanu, G. T., *Însemnări zilnice (1906-1960)*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indici de Constantin Frangati, cu un cuvânt înainte de Iordan Datcu, Editura Albatros, București, 2004.

Kirileanu, G. T., *Martor la istoria României 81872.1969). Jurnal și epistolar, volumul al II-lea: 1915-1918*, ediție îngrijită, cuvânt înainte, note și indice de Constantin Bostan, Editura RAO, București, 2013.

Les années fatales, Souvenirs de M.S. Sazonov, ancien Minister des Affaires Etrangères de Russie (1910-1916), Payot, Paris, 1927.

Ludendorff, Erich *Souvenirs de guerre*, préface du Général Buat, tome I, Payot, Paris, 1920.

Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, volumul II, traducere din limba engleză de Mărgărita Miller - Verghi, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991.

Marghiloman, Alexandru, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927.

Memoires du Général Broussilov Guerre 1914-1918, préface du Général Niessel, Librairie Hachette, Paris, 1929.

Netzhammer, Raymund, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol I-II, traducere de prof univ dr. George Guțu, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, Editura Academiei Române, București, 2005.

Paléologue, Maurice, *La Russie des tsars pendant la grande guerre*, vol. 1, 1914-1915, Plon, Paris, 1921.

Polizu-Micșunești, Nicolae Filipescu. *Însemnări 1914-1916*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1936.

Pușcariu, Sextil, *Memorii*, ediție de Magdalena Vulpe, prefață de Ion Bulei, note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, Editura Minerva, București, 1979.

Rosetti, Radu R., general, *Mărturisiri (1914-1919)*, ediție, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, Editura Modelism, București, 1997.

Rostas, Zoltan, *Secolul coanei Lizica. Convorbiri din anii 1985-1986 cu Elisabeta Odobescu-Goga. Jurnalul din perioada 1916-1918*, traducerea jurnalului și transcrierea convorbirilor Irina Marmor-Rostas, prefață: Georgeta Filitti, Paideea, București, 2004.

Rudeanu, Vasile, *Memorii din timpuri de pace și de război 1884-1929*, ediție îngrijită, studiu introductiv, și note de Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, Cavallioti, București, 2004.

Tăslăoanu, Octavian C., *Trei luni pe câmpul de luptă. Ziarul unui român, ofițer în armata austro-ungară care a luat parte cu glotașii români din Ardeal la luptele din Galiția*, ediția a II-a revăzută și întregită, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București, 1915.

Vopicka, Charles J., *Secrets of the Balkans. Seven years of a diplomatist's life in the storm centre of Europe*, Rand Menaly & Company, Chicago, 1921, p. 28. Lucrarea a fost tradusă în limba română în anul 2012 de către Institutul European, traducerea, notele și postfața fiind asigurate de Andrei Căpușan.

Lucrări speciale

xxx, *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre. 1914-1918*, editeurs: George Cîpăianu, Vasile Vesa, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997.

xxx, *Observații și învățăminte din războiul european 1914-1915*, nr 1. București, 1915.

Bălan, Teodor *Bucovina în războiul mondial*, Extras din „Codrul Cosminului”, VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1929.

Batin, Laurențiu, *Maramureșul și maramureșenii în Primul Război Mondial*, prefață de academician Alexandru Surdu, vicepreședinte al Academiei Române, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2014.

Boia, Lucian, *Germanofili. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, Humanitas, București, 2009.

Boia, Lucian, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, Humanitas, București, 2014.

Bulei, Ion, *Arcul așteptării, 1914, 1915, 1916*, Editura Eminescu, București, 1981.

Bulei, Ioan, *Un război în cenușa imperiilor*, Editura Cadmos, București, 2010.

Camon, Général, *Ludendorff sur le front russe 1914-1915. Manoeuvres et Batailles*, Berger-Levrault, Editeurs, Paris 1927.

Căzan, G., **Rădulescu-Zoner**, S., *România și Tripla Alianță*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.

De Luchi, Gianluca, *La prima guerra mondiale*, Giunti, Milano, 2008.

Fassy, Gérard, *Le commandement français en Orient (octobre 1915-novembre 1918)*, Economica, Paris, 2003.

Filitti, Ioan D., *Politica externă a României și atitudinea ei în conflictul european*, București, 1915.

Gafencu, Grigore, *Preliminariile Războiului din Răsărit. De la Acordul de la Moscova (21 august 1939) până la ostilitățile din Rusia*, cuvânt înainte de Teodor Baconski, ministrul Afacerilor Externe, ediție bilingvă, româno-franceză, traducere de Andrei Niculescu, prefață, note și indici de Laurențiu Constantiniu, Curtea Veche, București, 2011.

Gane, C., *Petre P. Carp și locul său în istoria politică a României*, volumul II, Editura ziarului „Universul”, București, 1936.

Goga Octavian, *Unirea tuturor românilor*, ediție și studiul introductiv de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 2010.

Iordache, Anastasie, *Parlamentul României în anii reformelor și ai primului război mondial 1907-1918*, Paideea, București, 2001.

Lacey, James, **Murray**, Williamson, *Douăzeci de bătălii care au schimbat lumea*, traducere de Andra Hâncu și Radu Andriescu, Polirom, 2013.

Leșcu, Anatol, *Românii basarabeni în istoria militară a Rusiei. De la războaiele din Caucaz la Războiul Civil*, Editura Militară, București, 2009.

Maior, Liviu, *In the empire. Habsburgs and Romanians. From Dynastic Loyalty to National Identity*, traducător Bogdan Aldea, Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2008.

Mamina, Ioan, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997.

Nasta, Andrei, *Războiul mondial 1914-1918, vol. 2, 1915*, Ediția a II-a Tipografia Școlii speciale de artilerie, Timișoara, 1926.

Nastovici, Ema, *România și Puterile Centrale în anii 1914-1916*, Editura Politică, București, 1979.

Negoită, Cătălin, **Zanfir**, Ilie (coord.), *Presa Primului Război Mondial*, Editura Tritonic, București, 2015.

Oprea, Ion M., *România și Imperiul Rus (1900-1924)*, Editura Albatros, București, 1998.

Otu, Petre, *Mareșalul Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005)

Otu, Petre, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, Editura Militară, București, 2008.

Popa, Vasile, *Achțiuni diplomatico-militare ale României 1914-1918*, Editura Militară, București, 2014.

Rădulescu-Zoner, Șerban, **Marinescu**, Beatrice, *Bucureștii în anii Primului Război Mondial 1914-1918*, Editura Albatros, București, 1993.

Seișanu, Romulus, *Take Ionescu. Viața și opera sa*, Editura ziarului „Universul”, București, 1930.

Stanciu, Ion, *Aliați fără alianță. România și S.U.A. (1914-1920)*, ediția a II-a revizuită, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2010. .

Torrey, Glenn, *Romania and World War I. A collection of studies*, The Center for Romanian Studies, Iași, Oxford, Portland, 1999.

Topor, Claudiu-Lucian, **Istrati**, Alexandru, **Cain**, Daniel (editori), *Diplomație, societate și mondenități. Sfârșit de „Belle Époque în lumea românească*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015.

Trofin, Ion Gh., *Studiu analitic rezumativ asupra războiului mondial 1914-1918*, Tipografia Școlii de aplicație, Sibiu, 1937.

Ursu, Horia Vladimir, *Din istoria relațiilor internaționale ale României 1900-1918*, Editura Universității din București, 2010.

Xeni, Constantin, *Take Ionescu*, ediția a 2-a, Editura Tritonic, București, 2002.

Xeni, Constantin, *Figuri ilustre din epoca României Mari*, text stabilit, prezentare și note de Marian Ștefan, Editura Oscar Print, București, 2009.

Vesa, Vasile, *România și Franța la începutul secolului XX (1900-1916)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975.

Sfârșitul anului 1914 consemna finalul a cinci luni de sângeroasă înfruntare, dar nicidecum sfârșitul celui dintâi război mondial. Speranțele tuturor beligeranților la dezlănțuirea „tunurilor din august” 1914 într-un război scurt – „până în Crăciun” – se spulberaseră, iar factorii de decizie ai principalelor state implicate declanșaseră deja planificarea pe termen mediu și lung. Așa cum arată documentele vremii, dar deopotrivă și memorialistica postbelică, chiar dacă mulți se resemnaseră cu un război prelungit, puțini își închipuiau că vor mai trece încă patru ani plini până la finalul acestuia. [...]

Ar fi o greșeală să credem că toate statele – ori mai degrabă toți decidenții europeni – considerau că războiul avea să fie în mod cert unul scurt. Un lucru era să urmărești decizia rapidă, altul era că acest obiectiv era ținut de ambele tabere, iar confruntarea de voință între ele a fost remarcabilă, vădind reziliența lor la presiunile extraordinare ale războiului, cel dintâi de asemenea dimensiuni al erei industriale. Au fost însă și persoane cu răspunderi majore din marile state beligerante care au realizat că lumea se afla în fața altui tip de război, iar durata acestuia era în funcție de achizițiile tehnologice acumulate, cărora inovația „biciuită” de imperativele luptei pe viață și pe moarte la nivel sistemic le adăuga performanțe tot mai înalte, precum și de capacitățile fără precedent aflate la dispoziție de a înarma și a menține sub arme mase uriașe de oameni, de a le deplasa cu viteză pe distanțe uriașe, precum și de a le aproviziona constant cu cele necesare. Curând, a devenit clar acestor responsabili că războiul însemna de această dată nu ceea ce fusese anterior, vreme de secole, ci o înfruntare în care mobilizarea resurselor integrale ale națiunii era absolut necesară, că, în fapt, ceea ce avea să aducă deznodământul erau mărimea și exploatarea potențialului uman, industrial și moral aflat la dispoziție.

MIHAIL E. IONESCU



9 789733 209966

ISBN 978-973-32-0996-6



www.edituramilitara.ro